

Pázmány Péter Katolikus Egyetem
Jog- és Államtudományi Kar
Doktori Iskola

A BÜNTETŐELJÁRÁSI SZABÁLYOK TOVÁBBFEJLESZTÉSÉNEK LEHETSÉGES IRÁNYAI

(doktori értekezés)

Budapest, 2015.

dr. Miskolcziné dr. Juhász Boglárka

Témavezető: Dr. Belovics Ervin
tanszékvezető egyetemi tanár

Pázmány Péter Katolikus Egyetem
Jog- és Államtudományi Kar

TARTALOMJEGYZÉK

Bevezetés	4. oldal
I. Rész	
1. Jogtörténeti áttekintés	12. oldal
1. 1. Az ókori Athén	13. oldal
1. 2. A Római Birodalom büntetőeljárása	16. oldal
1. 3. Az olasz jogfejlődés	20. oldal
1. 4. A francia eljárásjog kialakulása és fejlődése	22. oldal
1. 5. A német jogfejlődés	27. oldal
1. 6. A büntető igazságszolgáltatás története Angliában	31. oldal
1. 7. Jogfejlődés és igazságszolgáltatás az USA-ban	35. oldal
2. A magyar büntetőeljárás fejlődésének állomásai	43. oldal
2. 1. Az igazságügyi szervezetrendszer kialakulásának kezdetei Magyarországon	45. oldal
2. 2. Az eljárási szabályok kialakulása	54. oldal
2. 3. A modern büntetőeljárás kialakulása és fejlődése a XIX. századtól	62. oldal
2. 3. 1. A Bünvádi Perrendtartás	64. oldal
2. 3. 2. Büntető eljárásjog a két világháború között	74. oldal
2. 3. 3. A II. világháború utáni jogfejlődés	78. oldal
2. 3. 4. Az 1973. évi I. törvény a büntetőeljárásról	83. oldal
II. Rész	
1. A büntető eljárás, mint rendszer – az eljárási rendszerek jellemzése	89. oldal
2. Az igazságszolgáltatás rendszerének hagyományos felosztása	92. oldal
2.1. Az angolszász (akkuzatórius, vádelvű) eljárási rendszer sajátosságai	92. oldal
2.2. A kontinentális (inkvizitórius, nyomozó elvű) eljárási rendszer sajátosságai	94. oldal
2.3. A vegyes rendszer	95. oldal
3. A büntető igazságszolgáltatás tipizálásának további módjai	100. oldal
4. A büntetőeljárás funkciói és alapelvei	103. oldal
III. Rész	
1. A laikus elemek a büntető igazságszolgáltatásban	119. oldal
1. 1. Az ülnöki rendszer	122. oldal
1. 2. Az esküdtek szerepe az igazságszolgáltatásban	137. oldal
1. 2. 1. Történeti előzmények	139. oldal
1. 2. 2. Az esküdtszék összetételével kapcsolatos problémák	142. oldal
1. 2. 3. A hivatásos bíró szerepe a döntéshozásban	143. oldal
1. 2. 4. A laikus döntések „megbízhatósága”	146. oldal
1. 2. 5. A laikus részvétel alapvető kérdései	148. oldal
1. 2. 6. Esküdtszéki bírászkodás a kontinensen – a belga modell	149. oldal
1. 2. 7. A francia esküdtbírótság	150. oldal
2. Bizonyítás a büntetőeljárás során	159. oldal
2.1. Angolszász versus kontinentális modell	164. oldal

2. 2. A nyomozási szakasz szerepe az angolszász bizonyítási eljárásban	165. oldal
2. 3. A tárgyaláson történő bizonyítás különbségei az angolszász és a kontinentális jogrendszerben	171. oldal
2. 3.1. A büntetőper menete az angloamerikai eljárásokban	182. oldal
2. 3.2. A bizonyítás felvétele a hazai szabályok szerint	185. oldal
2.4. Szakértő a büntetőeljárásban	187. oldal
2. 5. Hallgatás vagy beismerés? A terhelt nyilatkozatainak illetve a nyilatkozat hiányának következményei	189. oldal
2. 6. Értékelés – a büntetőeljárás törvény továbbfejlesztése szempontjából levonható konzekvenciák	191. oldal
3. A büntetőeljárás kihívásai napjainkban	197. oldal
4. Az angolszász válasz	201. oldal
4. 1. A 'vádalku' fogalma	201. oldal
4. 2. A vádalku története	203. oldal
4. 3. A vádalku szabályozása az Amerikai Egyesült Államokban	206. oldal
4. 3. 1. A megállapodás alapja: a beismerés általános szabályai	206. oldal
4. 3. 2. A vádalku illetve az ítéleti egyezség megkötésére irányuló eljárás szabályai	210. oldal
4. 3. 3. A beismerés visszavonása	212. oldal
4. 4. A vádalkura illetve ítéleti egyezségekre vonatkozó szabályok fejlődése az Amerikai Egyesült Államokban	214. oldal
4. 5. Motivációk az ügyész részéről, illetve a védelem oldaláról	216. oldal
4. 6. Az alkukötés feltétele	218. oldal
4. 7. A megállapodások fajtái	219. oldal
4. 8. Az alkukötés folyamata	221. oldal
4. 9. 'Kihátrálás' az alkuból	228. oldal
4. 9. 1. A vádalku megszegése a terhelt részéről – a beismerés visszavonása	229. oldal
4. 9. 2. A vádalku megszegése a vád oldalán	230. oldal
4. 10. Értékelés	231. oldal
5. A vádalku intézményének alkalmazása egyes európai államokban	237. oldal
5. 1. Az olasz büntetőeljárás megegyezés szabályai	237. oldal
5. 2. A német büntetőeljárás megállapodás kialakulása, szabályozása valamint az alkalmazás során felmerülő problémák	247. oldal
5. 2. 1. A büntetőeljárás megállapodás törvénybe iktatásának előzményei	250. oldal
5. 2. 2. A német büntetőeljárás törvény szabályai az „ítéleti megállapodásokról”	260. oldal
5. 2. 3. A szabályozás értékelése, gyakorlati megvalósulása	265. oldal
6. A magyar büntetőeljárás törvény eljárást egyszerűsítő külön eljárásai	274. oldal
6. 1. A tárgyalás mellőzése	274. oldal
6. 2. A bíróság elé állítás	285. oldal
6. 3. A tárgyalásról lemondás	294. oldal
 IV. Rész	
1. Konklúzió	310. oldal
1.1. A kutatás eredményei, kodifikációs javaslatok	310. oldal
1.2. Zárógondolatok	314. oldal
Irodalomjegyzék	315. oldal

Bevezetés

Napjaink büntetőügyeinek alakulása a társadalom széles rétegeinek érdeklődésére tart számot. A bűnügyi hírek az írott és a nyomtatott sajtó jelentős hányadát teszik ki, mely arra utal, hogy az állampolgárok az ország helyzetét – sok egyéb tényező mellett – azon mérik le, hogyan alakul a bűnügyi statisztika, az elkövetett bűncselekmények milyen súlyúak és milyen típusúak, megnőtt-e a személy elleni erőszakos bűncselekmények száma avagy nagy számban fordulnak-e elő korrupciógyanús ügyek, stb. Emellett a nyilvánosságot leginkább az foglalkoztatja, hogy az egyik vagy másik büntető ügyet a nyomozó hatóság milyen gyorsan képes felderíteni, majd ezt követően a bíróság mennyi időn belül hoz ítéletet. Közfelháborodást kelt, ha egy ügy olyan sokáig húzódik, mint a közismert Kulcsár-ügy, vagy, ha a bíróság – közvetett bizonyítékok alapján – nem azt a személyt ítéli életfogytig tartó fegyházbüntetésre, aki a bűncselekményt elkövette, ahogyan az a hírhedté vált móri bankrablás ügyében történt.

Szintén „szenzációnak” számítanak a vádlott érdekeinek sérelmével járó eljárási szabálysértések, de még az is, ha a hatóságok tevékenysége nem volt ugyan jogszabályellenes, azonban a törvény adta lehetőségek közül nem a legoptimálisabb jogi megoldást alkalmazták, mely esetek – laikus szemmel legalábbis – a szakszerűtlenség látszatát keltik. Hasonlóan negatív megítélés alá esik, ha egy nagy nyilvánosságot élvező ügyben – bizonyítottság hiányában – felmentésre kerül sor, ahogyan ez első fokon az Eclipse-ügyben történt.¹ A média működését illetően érvényes a kártya- és sakkjátékosok mondása, mely szerint a „kibicnek semmi sem drága.” Ennek ellenére tény, hogy az „irritálóan hosszú pereknek”² elejét kell venni. E nem újkeletű gondolat eredményeként már meg is született az új büntető eljárási törvény koncepciója. Az időszerűség igényét fogalmazza meg Magyarország Alaptörvénye is, mely alkotmányos szintre emelte az állampolgárok jogát az ésszerű határidőn belül történő ügyintézéshez.³

Mielőtt azonban rátérnék a jogszabályi hiányosságokból eredő problémák vizsgálatára, rögzítenem kell, hogy a büntető igazságszolgáltatás diszfunkcionális működése nem kizárólag

¹ http://hvg.hu/itthon/20130108_Felmentettek_első_fokon_az_Eclipseügy_va

² Dr. Erdei Árpád, az ELTE Büntető Eljárásjogi és Büntetés-végrehajtási Jogi Tanszékének professzora, a Büntető Eljárási Törvényt Kidolgozó Bizottság vezetője fogalmazott így az Origo-nak adott interjújában
forrás: <http://www.origo.hu/itthon/20130528-elkezdték-az-uj-buntetoeljarasi-torveny-kidolgozasat.html>

³ Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25.), XXIV. cikk (1) bekezdése, XXVIII. cikk (1) bekezdése, CompLex Jogtár, 2014. január 7-i állapot

a büntető eljárási törvény hibáira, illetve a hatóságok működésének elégtelenségére vezethető vissza, azt külső, objektív körülmények is előidézik.

A rendszerváltás időszakában a bűnözés ugrásszerű növekedésnek indult: 1990-ben több, mint kétszer annyi bűncselekmény történt, mint öt esztendővel korábban, de a fokozatos növekedés az ezredfordulót követően is kimutatható.⁴ 2004-ben 418 883 volt az ismertté vált bűncselekmények száma, ez a szám 2012-ben 472 236-ra emelkedett, majd 2013-ban – ugrásszerűen – 377 829-re csökkent. Míg a növekedés ténye magyarázható lenne a rendőrség bünfelderítési mutatójának javulásával, az ugrásszerű csökkenés nyilvánvalóan más okra, mégpedig a jogszabályi környezet megváltozására vezethető vissza. A regisztrált bűnelkövetők számának alakulása azonban a bünfelderítésre vonatkozó pozitív következtetést nem támasztja alá. Ez a mutató 2013-ra a 2004. évi statisztikához képest húszeressel, míg a 2005. évi adatokhoz képest 30 000-rel csökkent. Megjegyzendő, hogy a statisztikai adatok még így is félrevezetőek lehetnek, hiszen előfordulhat, hogy a bűnelkövetők egyre több különböző tényállást valósítanak meg, tehát nő a bűnhalmazatot megvalósítók száma. Így, bár nő a bűncselekmények száma, azt egyre kevesebb személy követi el.

Változott az elkövetett bűncselekmények tényállások szerinti megoszlása is. Érdekes, hogy míg a szabálysértési értékre elkövetett lopások száma 9 év alatt több mint két és félszeresére nőtt (37 406-ról 95067-re), addig a vagyon elleni bűncselekmények száma összességében csökkent (262 082-ről 259 617-re). Ez a jelenség kétség kívül összefügg a szabálysértési értékhatár felemelésével, valamint az új Büntető Törvénykönyv által bevezetett összetett deliktumok⁵ statisztikára gyakorolt jótékony hatásával. A kedvezőbbnek tűnő szám adatok ellenére azonban semmiképp sem állíthatjuk, hogy az elkövetett bűncselekmények belső aránya a súlyosabbtól az enyhébb felé mozdult volna el. Így többek között nőtt a személyt közvetlenül támadó, és általában az erőszakos valamint garázda jellegű bűncselekmények száma. Az előbbi tendencia mellett megállapítható az is, hogy az elmúlt években nőtt a büntetőeljárás időtartama a nyomozás elrendelésétől a jogerős befejezésig terjedő időszakot alapul véve. Drasztikusan megnövekedett a kétéven túl befejezett ügyek száma. Míg 2004-ben az összes ügy 21,4%-ának befejezése húzódott két éven túlra, 2013-ban már 35,1%-a. Ez a tendencia – mindamellet, hogy riasztó – kétféle üzenetet rejt magában. Egyfelől nem férhet kétség ahhoz, hogy az életviszonyok mindinkább bonyolulttá válnak, ami a büntetőügyben eljáró hatóságokat egyre összetettebb szakmai feladatok elé állítja. Másfelől figyelemre méltó,

⁴ Gönczöl Katalin: A bűnözés és bűnmegelőzés Magyarországon a rendszerváltás időszakában. Magyar Jog 1991/11. 646. o.

⁵ Id. 2012. évi C. törvény 370. § (1) bekezdés be) pont (2014. szeptember 22. napján hatályos szövegállapot)

hogy az eljárást gyorsító eszközök alkalmazása arányaiban véve nem feltétlenül nőtt, de legalábbis nem mutatja azt a növekedési tendenciát, amit az ismertté vált bűncselekmények esetében tapasztalhattunk. A tárgyalás mellőzésével megvádoltak aránya a vizsgált időszakban (2004 és 2013 között) 28,5%-ról 16%-ra csökkent. A 2004. év 102 919 megvádoltja közül mindössze 8641 esetben, a 2013. év 79 186 megvádoltja közül már 11548 esetben „sikerült” a vádlottat bíróság elé állítani, ami viszont ez utóbbi jogintézmény „életképességére” utal.⁶

Amennyiben egybevetjük a bűnözés növekedésének tendenciáját az igazságszolgáltatás „ügyfeldolgozási” ütemének alakulásával, világossá válik, hogy elkerülhetetlen a helyzet mielőbbi orvoslása. A probléma anyagi jogi és eljárás jogi oldalról egyaránt megközelíthető. A büntető anyagi jog szabályain keresztül a büntetőeljárás, mint rendszer „input” vagyis bemeneti oldala megsűrűsödhet. Az egyik eszköz lenne az úgynevezett dekriminalizáció, tehát a büntetendővé nyilvánított magatartások egy részének „feloldása” a büntetőjogi felelősségre vonással való fenyegetettség alól. Hasonló jogpolitikai megfontolások vezettek például a hatvanas években ahhoz, hogy a bíróságok túlterheltségét egyes vétségek szabálysértéssé minősítésével próbálták csökkenteni.⁷ Egy erre irányuló döntés meghozatala előtt azonban nélkülözhetetlennek tartanám annak vizsgálatát, vajon kedvezőbben hat-e a bűnözés alakulására, ha az állampolgárok biztosak lehetnek a büntetés elkerülhetetlenségében, még akkor is, ha a felelősségre vonás alapját kevesebb, viszont szigorú büntetőjogi tényállás képezi? Vagy épp ellenkezőleg: kedvező hatás attól várható, ha a törvényi tényállások a lehető legszélesebb körben ölelik fel a társadalomra veszélyes magatartások körét, és azokat – esetenként a materiális igazság rovására meghozott kompromisszum árán – minél nagyobb arányban igyekszünk szankcionálni? (E kérdés megválaszolása azonban jogszociológiai hatástanulmány folytatását tenné szükségessé.) Jelen tanulmány készítője csupán azt tűzte ki célul, hogy a büntetőeljárás újraszabályozásának aktualitása okán a változtatás egyes lehetőségeit megvizsgálja és értékelje.

Gyorsan változó gazdasági és társadalmi közegben a jogi normák is gyorsan változnak. A *Constitutio Criminalis Carolina*t több száz évig alkalmazták.⁸ Kisebb módosításokkal a Code

⁶ A számadatok a „Bűnözés és igazságszolgáltatás 2004-2012.” című kiadványból származnak, kiadja: Legfőbb Ügyészség, Budapest, 2013. (források: Egységes nyomozó hatósági és ügyészségi bűnügyi statisztika, ENYÜBS, OSAP 1288. nyt. Sz, Vádképviseleti Informatikai Rendszer (VIR), OSAP 1523. nyt. sz.), valamint a Legfőbb Ügyészség által közzétett 2013. évi statisztikai adatokon alapulnak.

⁷ Beliznay Kinga – Horváth Attila – Kabódi Csaba – Király Tibor – Lőrincz József – Máthé Gábor – Mezey Barna – Pomogyi László – Révész T. Mihály – Zlinszky János: Magyar jogtörténet, Osiris Kiadó, Budapest, 1996. 219. o.

⁸ V. Károly német császár 1532-ben rendelte el a megalkotását. 1580 és 1680 között e törvény alapján folytatták le a „boszorkánypereket.” A Német Birodalomban a XVIII. század közepéig érvényben volt. Forrás: <http://www.latein-pagina.de/ieexplorer/hexen1/carolina.htm>

Napoleon mintegy 150 évig volt hatályban. Közhelynek számító megállapítás, hogy a technikai fejlődés eredményeként az élet rendkívüli mértékben felgyorsult. A jogalkotó feladata, hogy az életviszonyokat a lehető legabsztraktabb módon szabályozza, hiszen a túlzottan konkrét szabályok rövid ideig életképesek. Azonban kerülni kell a túlzott általánosítást is, mert ebben az esetben a kívánatosnál nagyobb lesz a jogalkalmazó diszkrecionális jogköre. A mérlegelési jogkör mértéke az egyes jogágakban eltérő mértékben tolerálható. A dolgozat témájához kapcsolódó büntető anyagi- és eljárásjog területén a jogalkotó tradicionálisan relatív kevés teret biztosít a diszkrecionális döntéseknek, melynek oka az egységes jogalkalmazói gyakorlat kialakításán keresztül a jogbiztonság fenntartása. Az egységes jogalkalmazás megteremtése ebben a jogágban álláspontom szerint azért is kiemelkedő fontosságú, mert az ügyek túlnyomóan nem az állampolgárok kérelmére indulnak abból a célból, hogy valamely állami szerv a vitás ügyekben döntést hozzon. A büntetőeljárás egyik jellemző alapelve az officialitás, ezért az állampolgárok jogosan támasztanak igényt arra, hogy az állam által hivatalból indított eljárások a lehetőséghez mérten ugyanannyi idő alatt és hasonló eredménnyel végződjenek az ország különböző pontjain. Ez természetesen nem kizárólag a büntető eljárási szabályok minőségén múlik, hanem elsősorban szervezési kérdés, azonban a jogalkotás során figyelemmel kell lenni arra is, hogy az elméletben megkonstruált szabályok – a helyi viszonyokat figyelembe véve – az igazságszolgáltatási apparátus különböző egységeinél miként lesz megvalósítható.

A szűkre szabott mérlegelési jogkör nem minden jogrendszer sajátossága. Az angolszász jogrendszerben például az ügyész diszkrecionális jogköre nagymértékben hatással van a büntetőeljárások alakulására. A „felvállalt” vagy „elejtett” büntető ügyek aránya nemcsak a büntetőeljárások befejezésére van hatással, hanem egyúttal az ügyész eredményességének a mutatója is.

Új jogszabály megalkotását a régebbi korokban – ahogyan azt a történeti bevezetésben látni fogjuk – valamilyen fontos esemény; uralkodó váltás, forradalom, háború, új vallási rend térnyerése, a kor eszmerendszerén alapuló társadalmi változás eredményezte. Nincs ez másként napjainkban sem. Magyarországon a rendszerváltás időszaka teremtett olyan helyzetet, ami miatt a korábbi szabályok meghaladottá váltak, és fokozatosan minden jogágban sor került a változtatásra. Ennek mértéke, mélysége és színvonala nem volt, nem is lehetett egységes. A jogszabályok egy részénél lehetőség volt arra, hogy a szerkezet érintetlenül hagyása mellett az eredeti törvény megreformálására, módosítására kerüljön sor.

Jelentősebb módosítás esetén azonban új törvényt kell alkotni, így került sor többek között új polgári vagy munka törvénykönyv megalkotására.

A rendszerváltás után a büntető eljárási törvény módosítására az elsők között került sor, aminek számos oka volt. A büntető anyagi jogszabályok mellett a büntető eljárásjog az egyik „legérzékenyebb” eszköz az állam kezében, melyen keresztül közvetlenül avatkozik be az állampolgárok életébe. A kommunizmus alatti elítélések ismeretében ez az állítás nem igényel különösebb magyarázatot. Plasztikusan ábrázolja e problémát Király Tibor: „A büntetőeljárás olyan hatalom, mely embereket törölhet ki az élők sorából, megfoszthatja őket szabadságuktól, vagyonuktól, becsületüktől. A büntetőeljárás útján békeidőben is háborút lehet folytatni. (...) A büntetőeljárásban a bírák rosszindulata, tévedése vagy tudatlansága tragikus következményekkel járhat. Ez a magyarázata annak, hogy a büntetőeljárás lefolytatását jogi normák közé szorítják, nem bízzák a mikénti lefolyást kinek-kinek a kénye-kedvére. Igyekeznek olyan szabályokat felállítani, amelyek háttérbe szorítják az egyéni elfogultságot, a szenvedélyt, a rosszindulatot, a bosszút és kizárják a tévedést.”⁹

Emellett az ezredfordulóig olyan jelentős változásoknak lehettünk szemtanúi a gazdasági-technikai, illetve a társadalmi-politikai életben, amelyek elengedhetlenné tették új büntetőjogi tényállások megfogalmazását, a régiek újragondolását, valamint az eljárási szabályok kardinális megváltoztatását az európai uniós normák figyelembevételével. Annak ellenére, hogy már az „új rendszer terméke”, a Kormány célul tűzte ki az 1989. évi XIX. törvény helyett egy merőben új törvény megalkotását. Mi lehet az oka annak, hogy a 2003. július 1-én hatályba lépett büntető eljárási törvény viszonylag ilyen rövid idő alatt, kereken egy évtized alatt alkalmatlanná vált a funkciójának betöltésére? Az OBH elnökének előterjesztése szerint a Be. „olyan megújításra szorul, melynek terjedelme és mélysége meghaladja a novelláris módosítás szintjét.” A hatályba lépés óta végrehajtott módosítások megbontották a törvény egységét, ami hátráltatja jogalkalmazói munkát, esetenként jogértelmezési nehézségeket is eredményez.¹⁰ A neuralgikus pontok feltérképezése elengedhetetlen a javítás helyes irányának meghatározásához. Utalnom kell ugyanakkor arra is, hogy nem csupán a Be. *hatályba lépését követő* változtatások predesztinálták a törvényt arra, hogy idejekorán „leváltassék.” Már a kodifikációs munka során tapasztalható volt, hogy nincs meg a szükséges egyetértés, ezért – feltehetően az egymással ellentétes szempontoknak

⁹ Király Tibor: A védelem és a védő a büntetőügyekben, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1962. 121. o.

¹⁰ http://birosag.hu/sites/default/files/allomanyok/birosagi_hirek/obhe_atirat_be_koncepciorol.pdf

való megfelelni akarás miatt – a jogszabályszöveg nehézkessé vált. Ezenkívül belső ellentmondások sora is megnehezítette a törvény gyakorlati alkalmazását.¹¹

A dolgozat célja a büntető eljárás hatékonyságának növelését célzó egyes jogi megoldások, jogintézmények vizsgálata a jogösszehasonlítás módszerével.

Az új törvény megalkotása előtt hasznosnak vélem azoknak az általános és konkrét céloknak a rögzítését, melyek elérésén keresztül a büntetőeljárás optimalizálható. Az *általános* és az egyik legfontosabb cél a büntetőeljárások eredményességének növelése, illetve megfordítva: a sikertelen büntetőeljárások minimálisra csökkentése, lehetőség szerint elkerülése. A jogalkotási koncepció sarokköve lehet álláspontom szerint az is, hogy az állam a büntetőeljárás törvényen keresztül (is) képes legyen a társadalmi rendet fenntartani, védeni illetve javítani a köz- és jogbiztonságot. Tehát az állam - miközben a büntetőjogi igényét érvényesíti - ne veszítse el a társadalmi elfogadottságát, az állampolgárok bizalmát. Jogállami viszonyok között kiemelkedően fontos továbbá a tévedés lehetőségének minimumra csökkentése. Fontos célkitűzés tehát, hogy a büntetőeljárás szabályok elősegítsék a helyes döntés meghozatalát, a téves ítéletek előfordulási esélyének redukálását. E cél elérésének egyik eszköze a jogszabály szövegének pontos megfogalmazása, a joghézagok lehetőség szerinti elkerülése.

A *konkrét* célok közé sorolom azoknak a problémáknak a kiküszöbölését, amelyek magátóladják a büntetőügyek mielőbbi elintézését. A hosszadalmas és nagy költségigényű, végül nem feltétlenül az objektív igazság megállapításával záruló ügyek előfordulásának valószínűségét a minimumra kell csökkenteni. Ide tartoznak azok az ügyek, amelyek esetében a hatályon kívül helyezés folytán megismételt eljárásban – időmúlásra tekintettel – olyan csekély mértékű büntetés kiszabására kerülhetett sor, amely sem a speciális, sem a generális prevencióra nem alkalmas, ugyanakkor kétségbeejtő erőforrás-pazarlásként is értékelhetők.

Álláspontom szerint ennek érdekében a jogalkotás szintjén markánsabban kellene megfogalmazni, mely büntetőügyek lefolytatása esetén nélkülözhetetlen a főszabály szerinti, „az igazságszolgáltatás ideáltípusát megtestesítő” büntetőeljárás lefolytatása, és ennek maradéktalan érvényesülése érdekében mely esetekben lehet – némi kompromisszum árán – eltekinteni az eljárás általános szabályok szerinti lefolytatásától. Vélhetően hasonló

¹¹ Hasonló megállapításra jutott Herke Csongor a Megjegyzések a büntetőeljárás törvény módosításához című írásában (Rendészeti Szemle, 2006/7-8. 103. o.), valamint Pápai-Tarr Ágnes A büntetőeljárás gyorsításáról című könyvében (Gondolat Kiadó, Budapest, 2012. 30. o.)

megfontolástól vezérelve foglalt állást az Országos Bírósági Hivatal elnöke akként, hogy a tárgyalásról lemondás „a magyar büntető bíraskodás megújításának egyik pillére lehet.”¹²

Jóllehet a büntetőeljárás hatékonyságának növelése össztársadalmi érdek, nem lehet állítani, hogy a társadalom minden rétegét egyformán inspirálná az a cél, hogy az eljárások a lehető legrövidebb idő alatt befejeződjenek. Az eljárási szabályok kialakításánál ezért figyelembe kell venni, hogy a hatékonyság olyan állami célkitűzés, mellyel általánosságban mindenki egyetért ugyan, azonban konkrét esetben az eljárás nem minden résztvevője törekszik rá.

A hatékonyság mellett a sértetti oldalon felmerülhet még a reparációs cél, tehát az, hogy a büntetőeljárás közvetlenül vagy – a polgári perben eljáró bíróság ítéletén keresztül – közvetve alkalmas legyen a bűncselekménnyel okozott vagyoni és nem vagyoni hátrányok kompenzálására. Ezért álláspontom szerint a büntetőeljárás nem korlátozódhat kizárólag a bűncselekmény elkövetőjének felelősségre vonására, a lehetőségekhez mérten biztosítani kell azt, hogy a sértett kártérítési igénye már a büntetőeljárás során kielégítést nyerhessen. A terhelt felelősségre vonása önmagában ugyanis nem minden esetben motiválja a sértetteket a feljelentés megtétele során. A sértettek elsődleges célja a bűncselekmény elkövetését megelőző eredeti állapot helyreállítása, melyre az esetek nagy részében nem kerül sor. Abban az esetben, ha a büntetőeljárás megindítása kevés eredménnyel kecsegtet, ennek ellenére a sértettek kénytelenek a feljelentés megtételét követően különféle eljárási cselekményeken részt venni, nem csoda, ha számos bűncselekmény feljelentés nélkül marad. Ez a tény a látencia mértékét növeli, melynek következtében nem kapunk valós képet a bűnözés alakulásáról, de ami még rosszabb, rombolóan hat a közbiztonság megítélésére.

Az állampolgárok szemszögéből vizsgálva – a terheltté válás elvi lehetőségének szem előtt tartása miatt – a büntetőeljárás szabályaival szemben merőben más célok is megfogalmazódnak. Ilyenek például az emberi jogok maradéktalan érvényesülése, az Alaptörvényben és a Büntetőeljárási törvényben nevesített eljárási garanciák következetes és tényleges manifesztálódása az eljárás során. Tóth Mihály már jó pár évvel ezelőtt megjelent írásában szkepticizmust tanúsított a büntetőeljárással szemben támasztott komplex igények kielégíthetőségével kapcsolatban. Tóth szerint ugyanis egyenesen lehetetlen az állam büntetőjogi igényét a sértett kártérítési, valamint a terhelt emberi jogainak biztosítására irányuló igényével összeegyeztetni.¹³

¹² 30237-32/2013.OBH Előterjesztés az új büntetőeljárási törvény koncepciójáról szóló Kormányhatározat tervezetéhez http://birosag.hu/sites/default/files/allomanyok/birosagi_hirek/obhe_atirat_be_koncepciorol.pdf

¹³ Tóth Mihály: Erőzión vagy kiteljesedés? Fundamentum, 2008/1. 111. o.

A célok közt azonban más szempontból is antagonisztikus ellentét mutatható ki. Azok az intézkedések, amik az eljárás gyorsítását, más szóval az „időszerűséget” célozzák, nem feltétlenül hatnak kedvezően az ügy alapos felderítésére, minden részletre kiterjedő kivizsgálására. A hatékony eljárási módok sok esetben a terhelti jogok csorbulásához vezetnek. Szélsőséges példával élve: a kényszervallatás bármilyen „hatékony” is, jogállamban elfogadhatatlan. A Bárd Károlytól kölcsönzött gondolatok egy további aspektusra is rávilágítanak: az igazságszolgáltatás hatékonysága „nem egyszerűen az ügyek elintézésének ütemét jelenti, hanem a döntések jó minőségét is. A bírói döntés minőségének megítélésekor pedig alapvető szempont a kiszámíthatóság.”¹⁴ Az állami kiadások megszorításának hívei által szorgalmazott kisebb létszámú apparátus viszont szükségszerűen vagy hosszabb határidővel dolgozik, vagy nagyobb hibaszázalékkal, esetleg – a korábbihoz képest – csökkentett hatáskörrel. Így nem ritkán a „költségkímélő” megoldások hosszú távon drágábbnak bizonyulnak, mint gondolnánk. Éppen ezért már a célok megfogalmazása felelősségteljes, és az új törvény bevalását *ab ovo* meghatározó feladat.

¹⁴ Bárd Károly: Bírói függetlenség az Európai Unió társult országaiban. Hol állunk mi, magyarok? Fundamentum, 2002/1. 5. o.

I. Rész

1. Jogtörténeti áttekintés

A történeti áttekintés megírása során a különböző büntető eljárási rendszerek kialakulásának vizsgálata mellett azoknak a tendenciáknak, folyamatoknak a feltérképezése vezérelt, amelyek az egyes korszakokban szükségessé tették a változtatásokat, vagy - épp ellenkezőleg – a korábbi „jól bevált” módszerek újraélesztését indukálták. Annak ugyanis, hogy egy adott történelmi korban egy adott nemzet miként alakította ki a számára legjobbnak mutatkozó eljárási metódust, társadalmi, gazdasági, politikai okai voltak. Ezeknek az összefüggéseknek a megértése napjainkban sem haszontalan, hiszen a jogalkotónak számos – egymással konkuráló - igényt kell kielégítenie az optimális szabály létrehozása során, és a jogtörténeti elemzés eredményeként több kérdés kerülhet más megvilágításba. A tanulmány ugyanakkor nem a történeti elemzés céljából készült, az egyes rendszerek különböző korszakait és képviselőit a teljesség igénye nélkül, kifejezetten a büntető eljárási jogi problémákra fókuszálva dolgoztam fel, mellőzve legtöbb esetben a büntető anyagi jog fejlődésének állomásait. Sőt, az eljárási rendszerek történeti alakulását is igyekeztem az általam vizsgált kutatási téma szerint bemutatni, azon aspektusaira koncentrálni, melyeket kifejezetten érintek a későbbiek során. A történeti bevezetés tehát nem öncélú része a tanulmánynak, hanem a megállapításaimat hivatott a történeti elemzés módszerével előkészíteni.

Ahogy arra az általános bevezetésben már utaltam, a vádlott megbüntetése nem képezheti egyedüli tárgyát a büntetőeljárás lefolytatásának. Az állampolgárok büntetőjogi felelősségre vonása az állam oldalán megfogalmazott igény, mely elsősorban a társadalmi rendet és békét hivatott fenntartani. A sértett szempontjából a büntetés csupán „erkölcsi jóvátétel,” napjaink értékrendje alapján a bűncselekménnyel okozott kár megtérülése legalább ugyanakkora jelentőséggel bír. A büntetőeljárás lefolytatásának – természetesen a megfelelő anyagi jogszabályok alkalmazásán keresztül – álláspontom szerint alkalmasnak kell lennie az állampolgárok vagy az állam és polgára között a büntetendő cselekmény következtében felborult egyensúly helyreállítására. Az előbbiek alapján nem meglepő, hogy az igazságszolgáltatás kezdeti időszakában a magánjog és a büntetőjog még nem vált ketté, a polgári és büntető eljárási szabályok csak fokozatosan különültek el egymástól. Ugyanígy hosszú folyamat eredménye volt, míg a büntető anyagi és eljárási szabályok kibocsátására külön kódexekben került sor.

Az igazságszolgáltatási funkció a társadalmak bizonyos fejlődési szakaszában – az együttélés írott és íratlan szabályainak kialakulásával – szükségszerűen megjelenik. Horváth Pál szavaival „az államilag szervezett emberi társadalom természetes velejárójaként fogjuk fel a jogvita bírói úton történő elintézését, és az ezzel párhuzamosan kifejlett ítélkező fórumrendszerek jelenlétét.” A korai rabszolgatartó, ázsiai jogrendszerek bíraskodási mechanizmusát a közhatalmi – azon belül is az ítélkező – funkció kisajátítása jellemzi. A legfőbb ítélelhozó hatalom letéteményese az isteni eredetű uralkodó volt, aki e hatalmát kezdetben a hozzá közel álló személlyel, a későbbiek során központi és helyi államszervekkel osztotta meg. A rabszolgatartó államokban még megfigyelhető volt az igazságszolgáltatási és az igazgatási (rendészeti) funkciók szoros összefonódása.¹⁵

A történeti bevezetést a kultúra bölcsőjének számító két nagy ókori birodalom, Hellasz és a Római Birodalom büntetőeljárásai szisztémájának rövid bemutatásával folytatom. Az eljárási szabályok alapján megállapítható, hogy az igazságszolgáltatás rendszerét – több ezer éves múltjuk ellenére – hasonló problémák, törvényszerűségek jellemzik, mint napjainkban.

1. 1. Az ókori Athén

Jóllehet az ókori görög kultúrában kibontakozott eredmények nem lehetnek közvetlen hatással az európai jogfejlődésre, azonban tanulságosnak tartom a korszak jogászainak az igazságszolgáltatás hatékonysága érdekében tett erőfeszítéseit. A poliszrendszer következtében a hellén jog rendkívül heterogén volt. „Tételes jog” nem létezett, az ítéleteket természetjogi igazságosságon és erkölcsön alapuló elvek alapján hozták, melyben a *méltányosság* vagy a *kiegyenlítő*-, az *osztó*-, illetve az *általános* igazságosság elvei érvényesültek. Jogforrásaik a szokásjog, a törvények (*nomosz*) és a néphatározatok (*pszefizma*) voltak.¹⁶

A görög poliszok törvénykezési mechanizmusa mintaszerűen szervezett volt, a demokratikus államberendezkedés kimondottan tetten érhető az igazságszolgáltatás felépítésében is.¹⁷ Az a tény, hogy az ítélkezés a polgárok közül sorsolás útján választott népbíróságok valamint a

¹⁵ Horváth Pál (szerk.): Az Európa-jog ősforrásai. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2003. 50-53. o.

¹⁶ Gönczi Katalin – Horváth Pál – Stipta István – Zlinszky János: Egyetemes jogtörténet, Nemzeti Tankönyvkiadó Rt., Budapest, 1997. 51-52. o.

¹⁷ A Kr. e. VIII. század folyamán alakult ki a választott állami főtisztviselők, az *archonok* ítélkezése, de ez nem csorbította a népgyűlés (*eklézsia*) joghatóságát. Idővel az archonságot viseltek tanácsa, az *areioszpagosz* bírói hatásköre megnőtt. Később a súlyos bűncselekmények miatt az archonok emeltek vádat a népgyűlés előtt, míg az állami tisztségviselők felett az ötszázak tanácsa ítélkezett. Az athéni népbíróság, a *héliaia* előtt a súlyosabb ügyekben az archonok, egyéb esetben sorsolással kiválasztott ügyészek képviselték a vádat. (Horváth i. m. 55. o.)

különféle ügyekre szakosodott nagy létszámú tanácsok előtt történt, egyfajta laikus bíraskodás kialakulásához vezetett. Különbséget tettek egyéni sérelem miatt indított szóbeli kereset (diké), és államérdek tárgyában alkalmazott írásbeli vád (graphé) között. Az előbbi esetben reparációs jellegű határozatok születtek, míg a közvádnak minősülő graphé esetében megtorló ítélet hozatalára került sor.¹⁸ A poliszokban erőteljesen érvényesült a közösség érdekének védelme. Az athéni demokrácia időszakában ezért minden állampolgár jogosult volt a közösség érdekét sértő cselekmények miatt vádat emelni,¹⁹ igaz ugyanakkor, hogy az állampolgári kategória lényegesen szűkebb kört jelentett, mint napjainkban.

Hitelt érdemlő forrásból ismerjük, milyen részletes perjogi szabályok voltak érvényben az ókori Attikában. A szabályanyag nem csupán azért tanulságos, mert egy sor olyan körülményre is kiterjed, amely napjainkban is fontos része a büntetőeljárásnak, hanem azért, mert a szabály megalkotói rendkívüli következetességgel igyekeztek az eljárásokat megfelelő mederben tartani. Ismételten utalnék rá, hogy a büntető és magánjogi szabályok ekkor még nem váltak ketté, a bemutatás során azonban kizárólag a büntetőper menetére fókuszálok.

Büntetőper kizárólag az a szabad athéni férfi indíthatott, aki a 18. életévét betöltötte. A kiskorúak, a nők, a rabszolgák és az idegenek helyett és nevében a gyám, a gazda illetve a vendéglátó volt jogosult per indítani. A perindítás jogát az is meghatározta, milyen típusú érdeksérelemről volt szó. Tehát már az ókori athéniak elhatárolták a polgár érdekét sértő cselekményeket a közösség érdekét sértő cselekményektől. A két különböző bűncselekménytípus miatt folytatott eljárást részben eltérő szabályok rendezték. Az állam érdekét is sértő, a közbiztonságot veszélyeztető egyéni érdeksérelem esetén bármely polgár közvádat emelhetett (ez a korábban már említett graphé), de az állam nevében állami tisztviselők is jogosultak voltak per indítani. A közösség érdekét közvádlók képviselték az eljárásban. Ezzel szemben magánsérelem esetén csak az érdekelt indíthatott eljárást. Az idézést az eljárást kezdeményező félnek kellett oly módon „kézbesíteni”, hogy annak megtörténte utóbb bizonyítható legyen. Így két tanú előtt fel kellett szólítani az ellenérdekű felet a hatóság előtti megjelenésre. Ennek azért volt kiemelkedő jelentősége, mert a tárgyalásról történő távolmaradás súlyos következményekkel járt. A vádlevél elfogadásáról vagy elutasításáról állami tisztviselő döntött. (Elutasításra a perindítási jogosultság hiánya vagy a nem megfelelő vádforma miatt kerülhetett sor.) Az eljárás kezdeményezőjének perköltségelőleget kellett fizetnie. Ezt követte az előzetes eljárás, melynek során a tisztviselő

¹⁸ Horváth i. m. 50-55. o. alapján

¹⁹ Kisteleki Károly – Lővétei István – Nagyné Szegvári Katalin – Rác Lajos – Schweizer Gábor – Tóth Ádám: Egyetemes állam- és jogtörténet, Ókor – feudális kor. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft. 1998. 85. o.

hivatalos helyiségében kifüggesztették a vádiratot, mely az ügy lényeges adatait, a tényállást, az indítványozott büntetést, valamint a tanúk nevét tartalmazta. Igen kifinomult, és a jóval később kialakult vád jury modellt vetíti elő az a szabály, mely szerint annak eldöntése céljából, hogy az ügy törvényszék elé kerülhet-e egyáltalán, előzetes tárgyalást kellett tartani. Az előzetes tárgyalásról történő távolmaradást szankcionálták. Ha a per kezdeményezője nem jelent meg, a per egyszerűen megszűnt. Ha mindez graphé alapján indult eljárásban történt, a per kezdeményezőjét tetemes összegű bírsággal sújtották, egyúttal megfosztották attól a jogától, hogy hasonló ügyben újabb pert indíthasson. Amennyiben a megvádolt személy maradt távol – kimentés hiányában – marasztaló ítéletet lehetett hozni. Ugyanakkor az eljárás alá vont személy viszontvádat is emelhetett. Az előzetes eljárás során összegyűjtötték a bizonyítékokat, amiket az eljárásért felelős tisztviselő őrzött a tárgyalás kezdetéig. A görögök a társasbíráskodás elvét vallották, a tárgyalást a 6000 tagú népbíróság sorsolással létrehozott tanácsa folytatta le. A tanácsnak az előkészítést követő 30 napon belül meg kellett tartania a tárgyalást, és egy nap leforgása alatt döntést kellett hoznia. A vádirat felolvasása után következett a megvádolt válasza, majd a felek vagy fogadott szónokok mondták el a beszédeiket. Ezt követően az esküdszék először a vádlott bűnösségéről, majd annak megállapítása esetén a büntetés neméről és mértékéről határozott. Fellebbezés nem létezett, ugyanakkor eljárási hiba esetén perújítási kérelmet lehetett előterjeszteni.²⁰

Az eljárási szabályoknak ez a korai megnyilvánulási formája számos bölcsességet tartalmaz, melyek természetesen a mai viszonyok közt kritika nélkül nem adaptálhatók. Ugyanakkor a szemléletmód, mellyel az egyes eljárási kérdéseket megközelítették, a maga egyszerű pragmatizmusában szolgálhat némi tanulsággal az utókor számára. Az igazságszolgáltatás mechanizmusára a demokratikus államberendezkedés egyértelműen rányomta a bélyegét. Már az athéniak is igyekeztek az eljárások számát racionalizálni, így a szabályok egy része arra irányult, hogy a lefolytatásra „érdemtelen” eljárásokat kiszűrjék. Ilyen szabály volt a vádlevél tartalmi illetve formai okból történő elutasítása, az idézés kézbesítésének kötelező módja vagy a perköltségelőleg viselésére kötelezés. Az alaptalan perlekedés megakadályozására irányult az előzetes tárgyalástól történő távolmaradás szankcionálása is. A főtárgyalás megkezdésére és lefolytatására ésszerű, de szoros határidőket állapítottak meg. Talán a legelgondolkodtatóbb annak a szabálynak a bevezetése, hogy az ügy érdemében az esküdszék mindössze egy nap alatt volt köteles döntést hozni. Bár az életviszonyok kétség kívül egyszerűbbek voltak, mint napjainkban, nyilvánvalóan léteztek egyszerűbb és bonyolult

²⁰ Gönczi – Horváth – Stipta – Zlinszky i. m. 53-54. o.

megítélésű ügyek, olyan ügyek, amelyekben a bizonyítás hosszabb időt vett igénybe. Ennyi idő távlatából nehéz rekonstruálni, hogy az előbbieken ismertetett szabályok valamelyikétől kivételes esetben el lehetett-e térni. Ugyanakkor a szabályozás szellemisége arra utal, hogy célzatosan szorították időkeretek közé a bizonyítást, a beszédeket, és az ítélethozatalt. A beszédek hosszát vízórával mérték, és csak bonyolultabb ügyekben engedélyezték a több órás beszéd megtartását.

1. 2. A Római Birodalom büntetőeljárása

A történeti rész megírása során arra törekedtem, hogy minél átfogóbb képet kapjak arról, mi indukálta a büntető igazságszolgáltatás területén azokat a változtatásokat, melyet az utókor a fejlődés egyes állomásaiként tart számon. Mindamelllett, hogy a római kor „szellemi termékei” az egyetemes jogi kultúra alapját képezik, rövid áttekintésük azért is érdekes, mert ebben a korszakban alakult ki az akkuzatórius büntetőeljárás. Ma már talán meglepő, hogy a római rabszolgatartó államnak hosszú évszázadokig nem volt kiépült bírósági rendszere, sőt a legfőbb államhatalmi, igazgatási és igazságszolgáltatási szervek közötti összefonódás ezt a kultúrát is hosszú ideig jellemezte. A modern értelemben vett büntető- és polgári ügyek nem különültek el egymástól, a kisebb súlyú bűncselekményeket (*delictum v. maleficia*) vagyoni jogi keresettel indított perben bírálták el. A kimondottan büntetőbírósként működő szervek hatáskörébe a közüldözés alá eső bűncselekmények (*crimen, crimina*) pl. emberölés, hazaárulás tartoztak.²¹ Kétségtelen tény, hogy a jogfejlődés egyértelműen a specializálódás irányába mutat, ami szükségszerűvé teszi a büntető és polgári ügyek elkülönült kezelését. Az azonban mégsem véletlen, hogy a modern jogrendszerek is igyekeznek lehetővé tenni a terhelt büntető és polgári jogi felelősségének egyidejű megállapítását.

Az igazságszolgáltatás kezdetben az előkelők privilégiuma volt. Az etruszk királyok idején ez a funkció a *rex* kezében összpontosult. A köztársaság idejére a fórumrendszer rendkívül tagolttá vált, a király – részben praktikus, részben politikai okból – a bírói hatalmat már kénytelen volt megosztani az impériummal felruházott magisztrátusokkal (a *consullal*, a *dictatorral* és a *praetorral*), valamint az *aedilis curilis-szel*, a *praefectus pretorioval*, továbbá a különféle összetételű testületekkel (a *comitával* és a *senatussal*).²² A népgyűlések kétféle bírói hatáskörrel rendelkeztek. Testületi szervként fellebbviteli fórumként szolgált a magisztrátusok ítélete ellen, másrészt – első sorban a *comitia centuriata* – rendes büntetőbírósként is

²¹ Földi András – Hamza Gábor: A római jog története és institúciói, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1996. 159. o.

²² Horváth i. m. 56-57. o.

működött.²³ A társasbíráskodás elve tehát már a rómaiak igazságszolgáltatási rendszerében is érvényesült, sőt annak fontossága a fellebbviteli rendszer is kiépítésében is megnyilvánult.

A specializáció igénye miatt a köztársasági kor végére létrejöttek a *népgyűlési állandó bizottságok* (quaestiones perpetuae), melyek már kifejezetten a büntető ügyekre „szakosodott” társasbírók voltak. A rómaiak a társasbírók létrehozása során igyekeztek a pártatlanság elvét érvényre juttatni, hiszen a testületet a prétor sorsolás útján kiválasztott polgárokból alakította ki. A népgyűlési állandó bizottságok döntési jogköre némiképp az esküdtszékek döntési mechanizmusára emlékeztet, ugyanis csupán a bűnösség kérdésében foglalhatott állást. (A kiszabható büntetést a törvény pontosan előírta.) A kor szabályai szerint bármely szabad ember vádat emelhetett, azonban az alaptalan vádat szigorúan büntették.²⁴ A bűncselekményi kategóriáknak az a fajta megkülönböztetése, amit a görög kultúrában megfigyelhettünk, a rómaiaknál is érvényesült. A crimenek és a közbékét zavaró cselekmények (birtokháborítás, piaci rend megzavarása, kiszolgáltatottakkal szembeni visszaélések, törvénytelen ítélezés) esetében a magistratusok coercitiós (korlátlan hatalmat biztosító) jogkörükkel élve kezdeményezték a felelősségre vonást. Ezzel szemben a magánfelek vitájának minősülő delictumok esetében csak a magánfél kérésére indult eljárás.²⁵

Az eljárás – a modern szabályok követelményeinek megfelelően – nyilvános volt, és a szóbeliség jellemezte. Az eljárás kontradiktórius volt, tehát a döntéshozatal előtt mindkét felet meg kellett hallgatni. Napjaink esküdtszéki rendszert alkalmazó államainak szabályaihoz hasonlóan az ókori Rómában a felek élhettek az esküdtek visszautasításának jogával, tehát módjukban állt meghatározott számú esküdtel szemben kifogással élni.²⁶ A jogfejlődés és a bűncselekmények száma további specializációt eredményezett, Sulla idejére már számos crimenre külön-külön quaestio rendelkezett hatáskörrel. A testületi szervek létrehozásának szabályai is egyre differenciáltabbá váltak, Kr. e. 70-ben már három kamarát (decuria) állítottak fel, melynek 300-300 tagja közül sorsolással jelölték ki a konkrét ügyekben eljáró 50-75 fős bíróságot. A társasbírók összetételét illetően megállapítható, hogy a rómaiak nem törekedtek arra, hogy tagjai a nép széles rétegeit képviseljék. Az esküdttbírák társadalmi hovatartozása az idők folyamán többször változott ugyan, az esküdtek azonban jellemzően a lovagrend tagjai közül kerültek ki.²⁷ Fejlett jogi gondolkodásra vall a különböző ítélező fórumok döntésének elhatárolása jogkövetkezményük szempontjából. A magistratus döntése

²³ Földi – Hamza i. m. 159. o.

²⁴ Horváth i. m. 56-57. o.

²⁵ Gönczi – Horváth – Stipta – Zlinszky i. m. 63. o.

²⁶ Horváth i. m. 56-57. o.

²⁷ Földi – Hamza i. m. 159. o.

– modern terminológiával élve – deklaratív, tehát a konkrét esetre jogot alkalmazó hatályú volt, míg a bírói ítélet konstitutív, jogot létesítő hatállyal bírt.²⁸

A differenciált ítélkezési struktúra idővel bonyolultnak bizonyult. Éppen ezért a principátus elejét egységesítési törekvés jellemezte az igazságszolgáltatásban. Az addigra már négy decuriából egyben senatorok, egyben lovagok (lovass katonák), egyben senatorok és lovagok vegyesen, egyben pedig a lovass polgárság ítélkezett. A közvádlói funkció továbbra sem alakult ki, a quaestio előtt bármely polgár vádat emelhetett. A bíróság változatlanul csupán a bűnösség kérdésében foglalhatott állást, a kiszabható büntetés mértékét törvény határozta meg.²⁹ A birodalom terjeszkedése következtében a princeps nem tarthatta saját kezében az igazságszolgáltatást, így szükségszerűvé vált, hogy e hatáskörét a provinciai legátusokra delegálja. A legátusok által elbírált ügyek felülvizsgálatának lehetőségét azonban a princeps fenntartotta magának, melynek köszönhetően kialakult a rendkívüli perorvoslat intézménye.³⁰

A császárkorban a népgyűlési állandó bizottságok szerepét a *császári rendkívüli ítélkezés* (cognitio extra ordinem) vette át. Megnőtt a hivatalnokok (városi főhivatalnok, helytartó, praefectus praetorio) szerepe az igazságszolgáltatásban, akiken keresztül a császár a bírói hatalmat saját kezében tartotta. Pozitívumként értékelhető, hogy a legsúlyosabb állam elleni bűncselekmények feletti ítélkezés továbbra is a szenátus hatásköre maradt.³¹ A dominátus idejére azonban a büntetőbírói hatalom már kizárólag a császáré volt, aki azt első és másodfokú büntetőbíróságainak egész hierarchiája útján gyakorolta.³² Az egyszemélyi vagy társasbíráskodás elvének érvényesülése illetve térnyerése, mely napjainkban alapvetően szakmai kérdés, a történelmi fejlődés során elsősorban politikai, hatalmi törekvések függvénye volt.

Megállapítható, hogy az akkuzatórius büntetőeljárás rendszer gyökerei a római korig nyúlnak vissza. Kezdetben a bűncselekmény sértettje volt az, aki a közösség által választott bíró előtt vádat emelt a bűncselekmény elkövetése miatt. Míg a császárkorban kizárólag római polgár emelhetett vádat, és eltiltották a vádtól a nincsteleneket, az infámiába esetteket, a magisztrátusokat valamint a katonákat, a principátus idejére a crimen laesae maiestatis és az iniuria (személy ellen irányuló jogsértés, magánbűncselekmény) ügyében már mindenki

²⁸ Gönczi – Horváth – Stipta – Zlinszky i. m. 63. o.

²⁹ Lex Iulia iudiciorum publicorum, Kr. e. 17.

forrás: http://it.wikipedia.org/wiki/Lex_Iulia_iudiciorum_publicorum

³⁰ Gönczi – Horváth – Stipta – Zlinszky i. m. 64. o.

³¹ Horváth i. m. 56-57. o.

³² Földi – Hamza i. m. 160. o.

vádját elfogadták.³³ Mivel a bűncselekmény a közösség biztonságát is sértette, a bűncselekmény üldözése a közösség ügyévé is vált. Kialakult a népvád intézménye, az *actio popularis*, melynek értelmében a közösség bármely tagja kezdeményezhette az elkövető felelősségre vonását a közösség nevében.³⁴ A vádképviselő differenciált szabályai szerint a fővádló mellett felléphettek mellékvádlók, azonban – vélhetően az áttekinthetőség érdekében – kerülték a halmazati vádemelést: több vádlott ellen több eljárást kellett indítani, ugyanígy nem voltak egy *accusatio*-ban összefoghatók a vádlott különböző személyek ellen elkövetett ügyei.³⁵ Amennyiben a pert a magisztrátus előtt folytatták, ő maga kérdezte ki a tanúkat és gyűjtötte össze a bizonyítékokat. Esküdtbíróági tárgyalás esetén a tárgyalás két részből állt. Az első vád- és védőbeszéd előadása, valamint a bizonyítás lefolytatása után csak bizonyos idő elteltével következhetett a vád és a védelem összefoglalója. Először a vád, utána a védelem hallgatta ki a saját tanút, ezt követte a kereszkérdés. Az esküdtek és az elnöklő magisztrátus passzív résztvevői voltak a pernek. A tanú általában ún. ténytanú volt, de kihallgattak olyan tanút is, aki a vádlott vagy a vádló egyéniségére vonatkozóan tudott vallomást tenni. Bizonyítékként elfogadták az okiratot, ismerték a helyszínelést és a házkutatást. A perbeszédet korlátozták, azonban a védelemnek másfélszer annyi idő állt rendelkezésére, mint a vádnak. A bíróság közvetett bizonyítékokat is figyelembe vehetett, és a bizonyítékok szabad mérlegelését követően meggyőződése szerint hozott ítéletet.³⁶

Rómában a törvényhozó és büntetőbírói hatalom nem különült el élesen egymástól és ez az összefonódás *vice versa* érvényesült. A törvényhozó szervek, a *comitiák*, majd a *senatus* büntetőbírói funkciót is elláttak. Ugyanakkor a jogalkalmazó szervek, mint a *praetor*, az *aedilis curulis* valamint a tartományi helytartók jogképző tevékenységet is folytattak. A legsúlyosabb közbűncselekmények (*crimina capitalia*) miatt folytatott eljárás során a népgyűléshez lehetett fellebbezni.³⁷

Az igazságszolgáltatás bizonyos fejlődési szintjén a fellebbviteli rendszer megfelelő működéséhez jól szervezett struktúra vált szükségessé. Ennek lehetőségét teremtette meg Diocletianus császár reformja. Az igazságszolgáltatást összekapcsolta a polgári igazgatással és szigorú területi alá-fölérendeltségi rendszert alakított ki. Végezetül említést érdemel, hogy a római jog kifejlett korszakában alkalmazta mind az *ikvizíció*s (*inquisitió*s, *quaestió*s), mind az *akkuzatórius* (*accusatorius*) eljárást, hiszen a *magándelictumok* vonatkozásában attól

³³ Zlinszky János: Római büntetőjog. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1995. 5. o. 62. o.

³⁴ Farkas Ákos – Róth Erika: A büntetőeljárás, CompLex Kiadó, Budapest, 2007. 29. o.

³⁵ Zlinszky i. m. 62. o.

³⁶ Zlinszky i. m. 63-71. o.

³⁷ Földi – Hamza i. m. 156. o.

függően jártak el hivatalból vagy kérelemre, hogy a sértett pert indított-e vagy feljelentést tett. A római igazságszolgáltatás magán hordozta azokat a jegyeket, melyek a Római Birodalom társadalmi, politikai összefüggéseit is jellemezték, melyben egymást váltották az arisztokratikus, népképviselői és autoriter vonások. Emellett ki kell emelni, hogy a korszakban már erőteljes igény mutatkozott a specializációra, és fontos eljárásjogi alapelvek (nyilvánosság, közvetlenség, kontradiktórium, ártatlanság vélelme, bizonyítékok szabad mérlegelése) megfogalmazására is sor került.

1. 3. Az olasz jogfejlődés

Az olasz államok jogfejlődésének vizsgálata során szintén tanulságos megállapításokra juthatunk. Kevésbé ismert, hogy a tulajdonképpeni középkor idején a peres eljárás nyilvánosan és szóban folyt le, a titkos és írásbeli eljárás az egyházi bíróságok kezdeményezése alapján terjedt el, legkorábban Itáliában. A XII. század folyamán a szóbeliségből eredő nehézségek elkerülése érdekében az írástudók (clerici) az eljárás menetéről és az ítéletről rövid jegyzéket kezdtek készíteni. Ez a szokás csak a XIII. században vált elterjedté, amikor már valóságos bírósági jegyzőkönyveket vezettek. Az írásbeliség, noha Európa többi államában is gyökeret vert a XV. századtól, abban a formában, ahogyan az Itáliában illetve később Franciaországban megvalósult, máshol nem fordult elő.³⁸

Még a Német-Római Birodalom kései időszakában is alkalmazott tortúra, mint abszurd és a célnak meg nem felelő eljárási eszköz megszüntetésében fontos szerepet játszott Cesare Beccaria 1764-ben kiadott „A bűncselekményekről és büntetésekről” című műve, melyben síkra szállt számos ésszerűtlen és meghaladottá vált büntető anyagi és eljárásjogi intézmény ellen. Beccaria bírálta az inkvizíciót, mely a vádlottat nem részesítette jogi biztosítékokban, vádolható volt a vádló személyének megnevezése nélkül is, és mellőzte a tanúkkal történő szembesítés eszközét.³⁹ Beccaria szorgalmazta az őrizetbe vételt lehetővé tevő gyanú okok törvényi rögzítését, és az esküdtszék intézményének hasznossága mellett érvelt. A laikus személyek kiválasztására a véletlenszerű sorshúzásos módszert javasolta. Munkásságában megjelent az ártatlanság vélelme valamint a védelemhez való jog érvényesülésének igénye is.

Az itáliai felvilágosodás jogi reformtörekvéseinek kibontakozását azonban megakadályozta a francia megszállás, melynek következtében a XVIII. és XIX. század fordulóján a francia jog átvételére került sor. Bár az itáliai nemesség arra törekedett, hogy a francia normák átültetése

³⁸ Hajnik Imre: Egyetemes európai jogtörténet a középkor kezdetétől a francia forradalomig, Athenaeum Kiadó, Budapest, 1899, 5. kiadás 372-373. o.

³⁹ Farkas – Róth i. m. 20. o.

során az olasz társadalmi, történeti, jogi fejlődési viszonyok is érvényesüljenek, az adaptáció mégis ezen elvek figyelmen kívül hagyásával történt. A büntető eljárási normák szabályozásakor az olasz kódexek követték a francia vegyes rendszert. Az eljárás első szakasza inkvizitórius volt, az ítéletet a bíróság nyilvános, szóbeli, kontradiktórius tárgyalás alapján hozta meg. A bíró az elé tárt bizonyítékokat szabadon mérlegelhetette, és köteles volt az ítélet megindokolni.

Az 1865-ben elfogadott Büntetőeljárási kódex megalkotói már a napjainkhoz hasonló problémák megoldására törekedtek. Egyfelől a kisebb súlyú, egyszerűbb megítélésű ügyek esetében szorgalmazták az eljárás gyorsítását, melynek eredményeként tettenérés esetén gyakorlatilag „a cselekmény elkövetésével egy időben ki lehetett mondani az ítéletet.” Igaz, ezekben az esetekben csupán úgynevezett korrekcionális büntetésekre nyílt lehetőség. Szintén az ügyfeldolgozást gyorsító szabály volt, hogy a járásbíró a büntetőbíróság hatáskörébe tartozó ügyekben elvégezhetette az előzetes vizsgálatot, majd erről 15 napon belül jelentést kellett tennie az illetékes büntetőbírósághoz. Ezzel a megoldással nemcsak időt takarítottak meg, hanem jótékonyan befolyásolták az adatszerezés, a bűnfelderítés hatékonyságát is. A kódex figyelemre méltó abból a szempontból is, hogy a bűncselekmények gyors felderítésének igénye mellett hangsúlyt fektetett a polgárok jogainak védelmére is, ugyanis részletesen szabályozta többek között a letartóztatás célszerűségének felülvizsgálatát.⁴⁰ A korábbi szabályokkal ellentétben, mely szerint csak a tárgyalás befejezését követő napon lehetett ítéletet hirdetni, a kódex új szabálya szerint a bírónak a tárgyalás befejezésének napján ki kellett hirdetnie az ítéletet, még a bizonyítási eljárás közvetlen hatása alatt. A bíróságok tehermentesítése érdekében a törvénykönyv igyekezett mederben tartani a fellebbezés jogát. Nem lehetett fellebbezni meghatározott értékhatár alatti pénzbüntetés esetén és a közbenső, előkészítő jellegű döntések ellen.

Érdekes megfigyelni, milyen elvek mentén szabályozták a laikusok részvételét az igazságszolgáltatásban. A szokásos feltételek mellett, mint az állampolgárság, a politikai és polgári jogok birtoklása, a szabályok kizárták az esküdtek sorából a 25 év alatti és a 65 év

⁴⁰ Az ideiglenes szabadlábra helyezés iránti kérelmet a bíróság irodavezetőjéhez kellett benyújtani, aki azt továbbította a bíróság mellett működő királyi ügyészhez. Az ügyész állást foglalt a kérelemmel kapcsolatban, és amennyiben azt teljesíthetőnek találta, javaslatot tett a kaució mértékére. A kérelemről a törvényszéki tanács döntött. A kérelem elutasítása esetén, valamint a kaució mértéke miatt is helye volt fellebbezésnek. A polgári jogok védelmének ésszerű korlátjaként a törvény bizonyos gyanúsított kört kizárt az ideiglenes szabadlábra helyezés lehetőségéből. Így nem élhettek ezzel a lehetőséggel az életfogytig tartó börtön- illetve fegyház büntetéssel fenyegetett bűncselekmény elkövetői, a csavargó, dologkerülő, kéregető életmódot folytatók, a rendőri felügyelet alá helyezettek, az államellenes bűntett elkövetésével vádolt személyek és a visszaesők. A kauciót a gyanúsított javára harmadik személy is befizethette. Ideiglenes szabadlábra helyezésre a gyanúsított kihallgatása és esetleges szembesítése előtt nem kerülhetett sor. Az ítélethozatalig a kauciót letétként kezelték. Amennyiben a gyanúsított betartotta a hatóság előírásait, az ítélet nem pénzbüntetés volt és az eljárás költségeit nem neki kellett viselnie, a kauciót visszakapta. (Forrás: Horváth i. m. 242-243. o.)

feletti személyeket. Az esküdti tisztség viselése közvetetten vagyoni cenzushoz volt kötve, csak a törvény által meghatározott társadalmi státuszú polgárok válhattak esküdtté. Bizonyos tisztséget betöltők, így miniszterek, egyházi személyek, katonák nem lehettek esküdtek. A meghatározott bűncselekmények miatt elítélteket, jogaik gyakorlásától bírói ítélettel megfosztottakat szintén kizárták az esküdtek sorából. Nem rendelkeztek esküdti képességgel továbbá az analfabéták, a testi és szellemi fogyatékosok, és a házi szolgák sem. A kor nyilvántartási lehetőségeinek ismeretében érthető, hogy az esküdtlista nem hivatalból készült el, hanem felhívás alapján lehetett a listára kerülni. Az esküdtbírói kerületeknek meghatározott létszámú listái legalább kétszáz nevet tartalmaztak, de Nápoly a sok büntetőper miatt ezer fős listával rendelkezett. A megyei bíróság vagy a prefektusi tanács feladata volt a listára felvett személyek megfelelőségének vizsgálata. Az esküdtbírói kerület listájáról a bíróság elnöke a tárgyalás előtt két héttel választott harminc rendes és tíz pótesküdtet. Erről a ügynevezett tárgyalási alaplístáról választotta ki a vád és a védelem azt a tizenkét rendes és két pótesküdtet, akik a per eldöntésében részt vettek. A vádnak és a védelemnek is joga volt indoklás nélkül nyolc-nyolc jelöltet elutasítani.⁴¹

1. 4. A francia eljárásjog kialakulása és fejlődése

Az egyetemes jogi kultúra egyik legrégebbi, ma is alkalmazott intézménye a középkori Franciaországból származik. A frank korszakban a bizonyítás ugyanis nem az alaki, hanem az anyagi igazság kiderítésére irányult, melynek során az esküdt tanúk illetve esküdtek (jurati) vallottak a vitás ügyekben. Ez a jury-forma azonban, mely főként Normandiából került át Angliába, még csak ügynevezett bizonyítási jury volt és nem ítélő jury. Ez utóbbi változat Franciaországban nem, csak az angolszász területen alakult ki.⁴²

A jogi szabályozás szükségességét a frank birodalom szétesését követően felborult társadalmi rend helyreállításának igénye váltotta ki. A korábbi hatalmi rendet felváltó átmeneti anarchikus időszakot a bosszú, magánharc és vagyoni elégtétel jellemezték. A vélt vagy valós sérelmek önhatalommal történő megtorlását csak a központi hatalom beavatkozása szüntethette meg.⁴³

A büntető anyagi és eljárásjogi szabályozás igénye párhuzamosan alakult ki és öltött testet a XIII. században. A királyi hatalom megszilárdulása egyszerre volt oka és következménye az

⁴¹ Horváth i. m. 233-237. o. és 242-243. o.

⁴² Hajnik i. m. 376-377. o.

⁴³ Gönczi – Horváth – Stipta – Zlinszky i. m. 157. o.

írott jogi forma megjelenésének. A törvények hatékony betartatása azonban a központosítás olyan színvonalát feltételezte, amely a középkor kései szakaszáig nem alakulhatott ki.

IX. Lajos (1214 vagy 1215 - 1270) például betiltotta a magánharcot és az istenítéleti párbajokat, de a tiltás a gyakorlatban kevésbé érvényesült. Az ügyek békés elintézését volt hivatott biztosítani az a szabály, mely szerint aki valamely vitás ügyben, illetve az őt ért sérelem miatt bírósághoz fordult, többé nem folyamodhatott önszegélyhez.⁴⁴

A francia eljárásjog a XIII. századig vádrendszerű volt, tehát a bíró vádló hiányában nem járhatott el. A bizonyítás legfontosabb eszközei az eskütársakkal letett eskü és az istenítéletek voltak. A bíró szerepe arra korlátozódott, hogy a felekkel az eljárási szabályokat betartassa, és a párbaj vagy más istenítélet eredményét megállapítsa. Fellebbezésre nem, de az igazságtalanul ítélező bíró bepanaszolására lehetőség volt a magasabb hűbérúrnál. A feudális abszolutizmus korára a vádelvet a nyomozóelv váltotta fel. Az inkvizitórius eljárásban a bíró pervezető szerepe megnőtt. Az emberek egyre kevésbé hittek a tüzesvas- és forróvíz próba bizonyító erejében, ennek ellenére a párviadal, mint bizonyítási eszköz sokáig fennmaradt. A mind inkább a tényekre fókuszáló tanúbizonyításnak fontos szerepe lett, emellett azonban a tortúra is a bizonyítás részévé vált.⁴⁵ Franciaországban a XIII. század elején alakult ki a főurakból álló állandó királyi főbíróság, a mindennapos peres ügyeket azonban alacsonyabb származású, egyetemet végzett ítélmesterek intézték. A helyi bíráskodás az igazgatási ügyeket is ellátó királyi előljáró (prevôt) kezében volt, akinek a tevékenységét a bailli illetve a sénéchal felügyelte. Az udvari bírák (legisták) tevékenységének köszönhetően a korszakban kialakult a fellebbezési rendszer, mellyel párhuzamosan a fellebbezés feltételeit is kimunkálták. IX. Lajos – a bírák korrumpálásának megakadályozása érdekében – az ítélezési tevékenységet ebből a célból kirendelt tisztségviselőkkel ellenőriztette.⁴⁶

A XV. században a király megszilárdította és magához ragadta az igazgatás és bíráskodás irányítását. Az uralkodó központosítási törekvéseit – többek között - törvényeken (ordonnance) keresztül igyekezett elérni, melynek eredményeként sor került a bírói hatalom egységesítésére és centralizálására is.⁴⁷ A büntetőbíráskodás területén a királyi bíróságok hatásköre egyre nőtt, a királyi ügyeken túl (pl. felségsértés) kötelezővé vált egyéb súlyos bűncselekmények (pl. rablás, fosztogatás) állami üldözése is. A nyomozó (inkvizitórius) büntető eljárásjogi rend bevezetését az előbbi törekvésen túl a bűnözés megnövekedése is

⁴⁴ Gönczi – Horváth – Stipta – Zlinszky i. m. 157. o.

⁴⁵ Horváth i. m. 118. o.

⁴⁶ Kisteleki – Lővétei – Nagyné – Rácz – Schweitzer – Tóth i. m. 225-226. o.

⁴⁷ XII. Lajos 1498. évi ordonnance-a

indokolta. A tortúrát egyre ritkábban, csak a súlyosabb bűnügyekben, rendkívüli eljárásként alkalmazták. Ugyanakkor az ordonnance-ban rögzített szabályok szerint az eljárás titkos volt és szigorúan írásbeliségen alapult. A nyomozás eredményét a királyi prokurátor záradékban összegezte, mindez azonban a gyanúsított számára nem volt megismerhető. Az ordonnance rögzítette az eljárás során felhasználható bizonyítási eszközöket, visszalépés volt ugyanakkor, hogy a római jogból ismert fellebbezés lehetőségét elvetette. Az eljárás időtartamának ésszerű keretek közé szorítása érdekében korlátozták a kihallgatható tanúk számát, valamint – a közvetlenség elvének csírájaként – a bíró az eljárást köteles volt személyesen lefolytatni.

Megállapítható, hogy a perjog egységesítésének, az igazságszolgáltatás hatékonyabbá, gyorsabbá tételének igénye már a XVI. században felmerült.⁴⁸ A bíróságok hatáskörének pontosítása mellett megfigyelhető az ex officio elv térnyerése is, hiszen az eljárás megindításának jogát „kivették” a sértett kezéből, az immár az ügyész és a bíró hivatali kötelességévé vált. Ezzel egyidejűleg a sértett pozíciója – a vádló helyett – a tanúhoz lett hasonló. Előtérbe került az írásbeliség, a védelem jogait azonban még sokáig korlátozták. A többi európai államhoz hasonlóan a francia abszolutizmust is a jogegység megteremtése iránti igény jellemezte, XIV. Lajos az egész birodalomra kiterjedő kodifikációs munkát folytatott mind a polgári jog, mind a büntetőjog területén. A *Code Criminelle*⁴⁹ nemcsak a büntető eljárásjogot, hanem a büntető anyagi jogot is átfogóan szabályozta. Általánossá tette a nyomozó rendszerű eljárást, és bevezette a kötött bizonyítás rendszerét. Teljes értékű bizonyítéknak a vádlott bíróság előtt tett – egyéb tényekkel alátámasztott – beismerő vallomása, valamint két tanú egybehangzó vallomása számított.⁵⁰ A kódex az előbbieken túl is számos hasonlóságot mutat a feudális abszolutizmus másik büntetőeljárás kódexével, a *Constitutio Criminalis Carolina*-val, melynek bemutatására a német jogfejlődésről szóló részben kerül sor.

A francia abszolutizmus jelentős hatású szervezeti újítása a Semmítőszék (Cour de Cassation) létrehozása volt, mely jogszerű jogorvoslat esetén megsemmisítette a sérelmes határozatot és új eljárás lefolytatását rendelte el. A legfelsőbb bíróság ilyen formájú működése később más államok számára is mintaként szolgált.⁵¹

A büntetőeljárás garanciák egyetemes fejlődése szempontjából mérföldkőnek számít az 1789. évi Deklaráció az Ember és a Polgár jogairól, mely nem csupán a francia forradalmi

⁴⁸ Ennek jelei az 1539. évi büntető perrendtartási kódexban, az „augusztusi ordonnance-ban” fedezhetők fel.

⁴⁹ 1670. évi Ordonnance Criminelle

⁵⁰ Horváth i. m. 118-122. o.

⁵¹ Kisteleki – Lővétei – Nagyné – Rácz – Schweitzer – Tóth i. m. 232. o.

alkotmányozás eszmei alapját teremtette meg, hanem hatással volt egész Európára és az USA jogfejlődésére is. A Deklaráció – számos egyéb személyes szabadság és emberi jog kinyilvánítása mellett – rögzítette a legfontosabb büntetőeljárési garanciákat. Így tilalmazta a törvénytelen előzetes letartóztatást és deklarálta az ártatlanság vélelmének, a törvény előtti egyenlőségnek, a „nullum crimen sine lege” valamint a „nulla poena sine lege” elvek érvényesülését a büntetőeljárásban.

Szintén jelentős hatással volt az európai jogfejlődésre a mindössze egy évig hatályban lévő 1791. évi francia Alkotmány, mely a részletszabályok kidolgozását külön törvényekre bízva csupán alapelvi szinten szabályozta a bírói hatalmat. Az alkotmányozók az igazságszolgáltatási struktúra kialakítása során igyekeztek a hatalmi ágak elválasztásának Montesquieu-féle elveit érvényre juttatni, bevezetni az igazságszolgáltatás „ingyenességét,” továbbá biztosítani a polgárok számára a jogot, hogy a bírák kiválasztásában valamint a közvádoló kinevezésében szerephez juthassanak. Az Alkotmány három fokozatú szervezetrendszer kiépítését írta elő, járási szinten csak a békebírák, kerületi és megyei szinten a törvényszékek működtetésével. A legfelső szintet továbbra is a Semmítőszék jelentette. Jóllehet az Alkotmányban megfogalmazott büntetőeljárési garanciákat végül csak Napóleon törvénye „szentesítette,” a francia Alkotmány mégis jelentősséggel bírt más államok törvényes eljárásának kialakítása során. Az Alkotmányozó Nemzetgyűlés vádrendszerű büntető perrendtartást hozott létre, melynek során biztosították a védelemhez való jogot valamint a tárgyalás nyilvánosságát. Megszüntették a kötött bizonyítást, mellyel lehetővé vált, hogy a bírák a bizonyítékok szabad mérlegelése után meggyőződésük szerint hozzanak ítéletet.⁵²

Jogtörténeti szempontból kiemelkedő jelentőségű az 1808-ban megalkotott *Code d'instruction criminelle*, mely – módosításokkal – százötven évig hatályban volt. Napóleon az inkvizitórius eljárási rendszer elemeit felhasználva és korszerűsítve új rendszert hozott létre. Fontos újítása volt a bírói szakasz illetve funkció elkülönítése a vádemeléstől és a vizsgálattól. Ebből a célból létrehozta a vizsgálóbíró intézményét, akinek a feladata volt a vádlott valamint a tanúk kihallgatása, majd a tárgyalás alapjául szolgáló ügyirat összeállítása. A nyomozás során meghatározóak voltak az inkvizitórius elemek: írásbeliség, titkosság, szűkre szabott védelemhez és iratbetekintéshez való jog jellemezte. A vizsgálatot az ügyész kezdeményezte és a vizsgálóbíró folytatta le, aki azonban az ügy elbírálásában már nem vett részt. A bírósági

⁵² Kisteleki Károly – Lövétei István – Nagyné Szegvári Katalin – Pomogyi László – Rác Lajos: Egyetemes állam- és jogtörténet. Polgári kor. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft. Budapest, 2002. 155-169. és 464. o.

eljárás kontradiktórius és nyilvános volt, a szóbeliség és a közvetlenség elvén alapult. A bíró vád hiányában nem járhatott el, azonban a vádemelést követően a bíró a vádló szándékától eltérő döntést is hozhatott. További garanciát jelentett, hogy a vád, a védelem és az ítélezés funkciói határozottan elkülönültek egymástól. Az ítéletet a bíró esküdtek közreműködésével, nyilvános tárgyaláson, a bizonyítékok szabad mérlegelése alapján hozta meg, ugyanakkor a bizonyítási eljárás lefolytatásában aktív szerepet játszott. Érvényesült az ügyfélegyenlőség, a védelem szabadsága, sőt az ártatlanság vétele is. Napóleon törvényében a két eljárási rendszer, az akkuzatórius és az invizitórius eljárás elemei olymértékben keveredtek, hogy ezáltal egy önálló, vegyes eljárási rendszert hozott létre. A büntető eljárási törvénnyel azonos időben, 1811-ben hatályba lépett büntetőkódex (Code penal) trichotóm szerkezetéhez igazodva a bírósági rendszert három féle hatáskörrel hozták létre. A büntetteket az esküdtbírószágon, a vétségeket a törvényszéken, a kihágásokat a rendőri büntetőbírószágon bírálták el.⁵³ A törvény – számos erénye ellenére – nem adott iránymutatást a jogalkalmazók számára arra vonatkozóan, hogy a legalitás vagy az oportunitás elvének érvényesítésére törekedjenek-e az igazságszolgáltatás során. Kezdetben a legalitás elve érvényesült, melyet egy igazságügyminiszteri köriratot (1817) követően az oportunitás elve váltott fel. Ezt a gyakorlatot a francia Semmitőszék, a Cour de Cassation ítélete (1836) is szentesítette, mely kimondta, hogy a törvény értelmében az ügyészségnek nem feladata a jelentéktelen, illetve a közrend sérelmével nem járó bűncselekmények üldözése, így az ügyész „mellőzheti a vádemelést, ha a sértett csupán indulatainak, dühének kiélése végett, az elkövetővel szembeni gyűlöletből vagy azért tesz feljelentést, hogy állami költségen részesüljön kártérítésben a büntetőper során anélkül, hogy ebből a közrendre nézve bármi haszon is származna.”⁵⁴ A pergazdaságossági megfontolások tehát már a XIX. század elején rányomták a bélyegüket a büntetőeljárásról való gondolkodásra. Érzékelhető továbbá a közösség érdekeinek előtérbe helyezése az egyéni jogokkal szemben, mely álláspontom szerint napjaink jogalkotásának komoly dilemmájának tekinthető. A szabályok nem összpontosítanak sem a terhelt, sem a sértett jogaira, a jogalkotási koncepciót a hatékony, de szakszerű ügyintézés iránti igény jellemezte.

A francia forradalom egész Európában érezte hatását. A jogalkotásra döntő befolyással bírt a társadalmi rendszer átalakulása, a feudalizmus korszakát felváltotta a polgári nemzetállamok idősza. A társadalmi változás értelemszerűen hatással volt a büntetőjogra és büntető eljárásjogra is. Az egységes nemzetállamok (Olaszország, Németország) kialakulásának az

⁵³ Farkas – Róth i. m. 33. o. és Kisteleki – Lövetei – Nagyné – Pomogyi – Rác i. m. 464-465. o.

⁵⁴ Bárd Károly: A büntető hatalom megosztásának buktatói, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1987, 59. o.

egységes jogi szabályozás létrehozása nem csupán szükségszerű velejárója volt, hanem alapfeltétele is. Ezt követően már a központosítás igénye nem a monarchikus egyeduralmi törekvésekből vagy a lázadó néprétegek leverését célzó, megtorló jellegű jogalkotásból eredt, hanem a nemzeti egység megteremtéséből. Ez a célkitűzés vélhetően nagyobb társadalmi elismertséget élvezett a korábbi központosítási intézkedésekhez képest, ami kedvezően hatott az egységes államszervezet, az egységes központi hatalmi struktúra kialakítására. Létrejött az egységes bírósági szervezetrendszer. Az egységes büntető anyagi és eljárási jogszabályok alkalmazásával a társadalmak eljutottak a jogfejlődés azon állomásához, melyet már törvényekbe foglalt jogi biztosítékok, eljárási garanciák jellemeztek.

A vegyes rendszer elsőként azokban az államokban terjedt el, melyeket Napóleon meghódított, de lényeges intézményei a francia fennhatóság megszűnése után is fennmaradtak. E büntetőeljárási szisztéma haladó voltát bizonyítja, hogy a XIX. század utolsó harmadára egész Európában egyeduralkodóvá vált.

1. 5. A német jogfejlődés

A legkorábbi, germán korban (III. és V. század között) a közhatalom által kikényszeríthető magatartási szabályok még íratlan formában léteztek. Az ítélezés legfontosabb fóruma a népgyűlés volt, ez ítélezett a törzs érdekeit sértő magatartások felett. A közösségen belüli élet megsértőivel szemben a nemzetségfő rendelkezett bírói hatalommal. A frank korban (Kr. u. V. századtól) merült föl először a szokásjog írásba foglalásának igénye, mely latin nyelven történt. Tartalmazták a perbehívás módját, a szokást sértő magatartások szankcióit, valamint a bírósági eljárás rendjét. Említésre méltó a Lex Salica, a száli frankok 507 és 511 között keletkezett latin nyelvű szokásjogi gyűjteménye, mely egyebek mellett részletesen előírta a követendő eljárásjogi szabályokat, valamint a bosszút felváltó jóvátételi rendszert. A szokásjog mellett fontos jogforrás volt az uralkodó által kibocsátott capituláré, vagyis a fejezetekre tagolt törvény. A frank kor igazságszolgáltatásának léptékei még lehetővé tették, hogy a legfontosabb bírósági fórum a királyi bíróság legyen. (Egyes források szerint Nagy Károly minden nap ítélezett, nem ritkán öltözködés közben.) A király ítélezési tevékenységét a főméltóságok segítették. Ez a hatáskör megosztás később – kánonjogi hatásra – lehetővé tette a fellebbviteli fórumok kialakítását, hiszen az alacsonyabb szintű bíróságok döntését az udvari méltóságoknál lehetett megtámadni. A királyi bíróságok

felvilágosultságára utal az a körülmény, hogy az ítéleteket tanúvallomásokra és okirati bizonyítékokra alapították.⁵⁵

A helyi igazságszolgáltatás fóruma a századkerületi bíróság volt, mely meghatározott időközönként tartott gyűléseket. Az eljárás a sértett által szóban előterjesztett panaszra indult, akit a százados hívott fel panasztételre. Ezt követően a megvádoltnak lehetősége nyílt arra, hogy a vádra reagáljon, távolmaradásának azonban súlyos következménye lehetett. A vádlottnak mindössze két nap állt rendelkezésére ahhoz, hogy kifogással éljen, ellenkező esetben „békevesztettnek” nyilvánították. Ez azt jelentette, hogy törvényen kívülé vált és bárki büntetlenül megölhette. Az ítéletet egy alkalmilag választott, 4-8 tagú testület hozta, ők voltak a rachimburgok. Ha a vádlott ártatlanságának vagy bűnösségének bizonyítása szükségessé tette, a rachimburgok istenítélet alapján igyekeztek döntést hozni.⁵⁶

Az eljárás logikája szerint nem a sértett (a panaszt tevő személy), de nem is a közösség tagjai, vagy az eljárás lefolytatásában közreműködő személyek bizonyították a megvádolt személy bűnösségét, hanem épp ellenkezőleg: irracionális módszerekkel (például tüzesvas-, forróvíz-, morzsapróba) magának a vádlottnak kellett bizonyítania saját ártatlanságát. Az in dubio pro reo elv hiányában a vádlotti bizonyítási teherből eredően a sikertelen bizonyítás a bűnösség bebizonyosodásával volt egyenlő, tehát, ha nem volt megállapítható a terhelt ártatlansága, a bűnösségét vélelmezték. Annak ellenére, hogy az egyház viszonylag korán elhatárolódott az istenítéletek alkalmazásától (a negyedik lateráni zsinat 1215-ben betiltotta), bizonyítási módszerként még sokáig éreztették hatásukat.

Ahogy arra a bevezetésben már utaltam, még a frank korban sem különült el egymástól a büntető- és magánjogi eljárás, az eljárási szabályokat pedig alapvetően civiljogi vonások jellemezték. A per célja nem a megtorlás, még csak nem is a megelőzés volt, hanem az okozott sérelem helyreállítása, vagyis a reparáció volt. Ha a pert napjaink eljárási szabályaihoz viszonyítjuk, megállapíthatjuk, hogy az a szokásjog által részletesen meghatározott volt, a szóbeliség, a nyilvánosság, a kötött eljárási rend jellemezte. A sértett „eljárásjogi pozíciója” ekkor még erőteljesebb volt, mint a jogfejlődés későbbi szakaszaiban. A per a sértett kezdeményezésére indult, egyúttal az ő feladata volt az ítélet végrehajtása is. A pert a felek uralták, a bíróság csak az eljárási szabályok betartására ügyelt.⁵⁷

⁵⁵ Gönczi – Horváth – Stipta – Zlinszky i. m. 167-169. o.

⁵⁶ Gönczi – Horváth – Stipta – Zlinszky i. m. 167-169. o.

⁵⁷ Gönczi – Horváth – Stipta – Zlinszky i. m. 167-169. o.

A Német-római jogterület következő fejlődési szakasza⁵⁸ a feudális jog időszaka volt, melyet a tartományi széttagoltság jellemezett. A birodalomban a X. századtól kezdődően évszázadokig a *szokásjogi partikularizmus* uralkodott, eltérő szokásjogi felfogás esetén a népből választott emberek (Schöffen) nyilatkozatai alapján igyekeztek „megtalálni” a jogot. A jog ugyanakkor nemcsak területileg volt tagolt,⁵⁹ hanem társadalmilag is. Külön szabályok vonatkoztak a hűbérúri viszonyokra, az állami alkalmazott ügynevezett miniszteriálisokra, valamint a leginkább függő helyzetben lévő parasztságra.⁶⁰

A büntetőeljárás alapvetően vádelvű volt, azaz rendszerint a sértett vádja alapján volt megindítható. Jóllehet a Karolingok idején – a bűncselekmények magas száma miatt – gyakran alkalmazták a kutató vagy nyomozási eljárást (Rügeverfahren), a vádeljárás a XV. század végéig fennmaradt. Vádat emelni közvetlenül a sértettnek volt joga, csak kivételes esetekben volt lehetőség más sérelme miatt panaszt emelni. Bizonyos bűntettek, így a rablás vagy emberölés esetében bárki közkiáltást emelhetett. Mindezekkel szemben a Nagy Károly rendelete alapján lefolytatott Rüge-eljárásokban a legtekintélyesebb lakosoknak – „hit alatt és birság terhe mellett” – kellett nyilatkozniuk a büntettet elkövető személyekről a községekbe látogató királyi küldött (missus) kérdésére. Az eljárás tehát a Rüge alapján folyt, nem volt szükség külön vádemelésre. A feltételek fennállása esetén már ezekben az időkben is igyekeztek leegyszerűsíteni a büntetőeljárást. Tettesítés esetén rögtönbírárságot (Notgericht) tartottak a bűnös felett. Idővel a tetten ért gonosztevőt már nem lehetett megölni, csupán letartóztatni és a bíróságnak átadni, amely nem a rendes eljárási szabályok szerint, hanem sommásan járt el.⁶¹

A XII. századtól megfigyelhető a szokásjogok⁶² írásba foglalása, ami nem is annyira központi elképzelésből, hanem helyi érdekekből fakadt. Ezt követően az 1524 és 1525. évi német parasztfelkelés volt hatással a jogfejlődésre. A paraszttal szemben a hűbérurak kénytelenek voltak erejüket egyesíteni. Ilyen történelmi előzmények után készült el a *Carolina* büntető törvénykönyv⁶³. Károly utasítására, mely a büntető anyagi jogi normákon túl felölelte a büntetőeljárás szabályait is. A törvénykönyv a parasztság elleni megtorlás jegyében született.

⁵⁸ Horváth i. m. 140-143. o., 146-147. o.

⁵⁹ Landrecht (tartományi szokásjog), Stadtrecht (városi szokásjog), Dorfrecht (falusi szokásjog) forrás: Gönczi – Horváth – Stipta – Zlinszky i. m. 175. o.

⁶⁰ Lehenrecht (hűbérúri jog), Dienstrecht (szolgálati jog), Hofrecht (uradalmi jog) forrás: Gönczi – Horváth – Stipta – Zlinszky i. m. 175. o.

⁶¹ Hajnik i. m. 105. és 383. o.

⁶² Ilyen például a Sachsenspiegel (Szásztükör), melyet 1221 és 1224 között Eike von Repgow, anhalti lovag gyűjtött össze és jegyzetelt le egységes szerkezetben, az 1275 és 1276 között rögzített Schwabenspiegel (Svábtükör), valamint az 1328 és 1338. között készült Frankenspiegel (Franktükör), forrás: <http://jog.unideb.hu/documents/tanszekek/jogtorteneti/romai-jogi-anyagok/eu-sachsenspiegel-10-print.pdf>

⁶³ 1532. évi Constitutio Criminalis Carolina

Az eljárásra vonatkozó szabályokat, mintegy 103 szakaszt a törvénykönyv első felében találjuk. A korábbi vádelvi eljárás elemei szinte teljesen eltűntek, azt a nyomozó (inkvizitorius) eljárási szabályok váltották fel. Az eljárás hivatalból vagy feljelentésre indult. A bizonyítékok beszerzése a vizsgálóbíró feladata volt. A vizsgálati szakaszban a gyanúsított és védője nem rendelkezett az ügy megismerésének jogával, hiszen az eljárás megindításáról sok esetben tudomást sem szereztek. A gyanúsított kihallgatására legtöbbször védő jelenléte nélkül került sor. A per második szakaszára az ügyész funkcióját betöltő királyi megbízott írásbeli állásfoglalására került sor. A bíróság a nyilvánosság kizárásával lefolytatott tárgyaláson, iratok alapján döntött, legfeljebb a vádlott meghallgatására került sor.⁶⁴ A büntetőjogi felelősség megállapításának alapja a bűnösség vélelmezése lett, ezzel párhuzamosan a vádlottat terhelte ártatlanságának bizonyítása. A bizonyítékok közül kiemelkedő szerepet tulajdonítottak a vádlott beismerő vallomásának, melynek kikényszerítése vált az eljárás fő céljává. Ez a körülmény a bíró szerepét is nagyban befolyásolta. A törvénykönyv második része a bűncselekmények és a kiszabható – példátlanul kegyetlen - büntetések felsorolását tartalmazta. A törvény – azáltal, hogy a büntetési nemek egy részét nem definiálta pontosan – tág teret engedett a bírói önkény számára. A Carolina szabályait a tartományok, fejedelemségek évszázadokig alkalmazták, melyet álláspontom szerint az a tény is elősegített, hogy a törvénykönyv lehetővé tette a tartományúri juriszdikció önállóságát. Emellett azonban megállapítható, hogy a tartományi törvényhozás jelentőségében felülmúlta a birodalmi jogalkotást, így a német feudális jog kodifikációjára tartományi szinten került sor.⁶⁵

A Német Birodalom tartományaiban 1701-ig különböző eljárási szabályokat alkalmaztak. A porosz állam megszületése után II. Frigyes egységes fellebbezési eljárási rendszert alakított ki, és eltörölte a tortúrát. (A tortúra eltörlése nem csupán a kínzás tilalmát jelentette. A tortúra a kötött bizonyítási rendszer fontos részét képezte, mely nagymértékben megkönnyítette a döntéshozatalt. Amennyiben a vádlott a kínzás ellenére is kitartott ártatlansága mellett, a Carolina szabályai szerint fel kellett menteni.) A tortúra eltörlése után abban az esetben, ha a vádlott bűnössége feltételezhető volt ugyan, de az nem volt bizonyítható, lehetőség nyílt úgynevezett „gyanúbüntetés” kiszabására. A gyanúbüntetés megszüntetésére csupán a polgári államban kibontakozó eljárási alapelvek érvényesülésével egyidejűleg került sor.⁶⁶

⁶⁴ Kisteleki – Lővétei – Nagyné – Rác – Schweitzer – Tóth i. m. 231. o.

⁶⁵ Ilyen volt például a porosz büntetőjogi és büntető eljárási kódexek megalkotása 1717-ben illetve 1748-ban.

⁶⁶ Kisteleki – Lővétei – Nagyné – Rác – Schweitzer – Tóth i. m. 233. o

Az 1877. évi büntető perrendtartási szabályok elemzése ambivalens eredményhez vezet. A törvénykönyv – mely hatással volt a közép-európai perrendtartási szabályokra – már biztosította a védelem jogát a büntetőeljárásban. Sőt, szabályozta a kötelező védelem eseteit is, így az esküdszéki eljárásban, valamint a 16. életévét be nem töltött vádlott esetében. Ugyanakkor az előzetes letartóztatás szabályozása terén jócskán elmaradt a kor haladóbb szellemiségű törvénykönyvei mellett. Egységes ügyészégi rendszer a korszakban még nem alakult ki, az ügyész a büntetőeljárásban egyébként is jóval kisebb szerepet játszott, mint napjainkban. A perrendtartási szabályok értelmében a bíróság a főeljárást ügyészi indítvány nélkül is elrendelhetette, tehát az ügyészség nem rendelkezett a vád monopóliumával.⁶⁷

1. 6. A büntető igazságszolgáltatás története Angliában

Az évszázadok alatt jelentős területet meghódító angolszász jogi kultúra gyökereit jelentő angol igazságszolgáltatás egyik jellemző vonása a „többcsatornás” bírósági fórumrendszer valamint a precedensjog kialakulása.

A normann hódítás után az uralkodót törvényhozási, igazságszolgáltatási és adminisztrációs kérdésekben a királyi udvar (Curia Regis) segítette, amely világi és egyházi főméltóságokból, valamint a királyság fő tisztviselőiből állt. A XII. századtól a kancellária ítélkezett a király helyett, melyből a XIV. századra három főbíróság alakult. A kincstári ügyekkel foglalkozó Court of Exchequer valamint a polgári perekben eljáró Common Pleas mellett a büntetőügyekre a King's Bench szakosodott. A helyi bíráskodást a királyi udvarból érkező bírák felügyelték. A helyi bíráskodás a XIV. századtól a békebírák kezébe került, aki egyesbíróként kezdetben a kisebb, később a közepesen súlyos bűncselekmények miatt indított ügyekben ítélkezett.⁶⁸

A XI. századtól kezdődően Angliában is megtörtént a közbűncselekmények elhatárolása a magánszemélyek érdekeit sértő cselekményektől. Az előbbi elkövetőit halállal és vagyonelkobzással büntették, míg az utóbbi elkövetőitől csupán elégtételt követeltek. Az állam és az egyház szétválásának eredményeként idővel a két hatalmi ág saját jog- és bírósági rendszert épített ki, de az igazságszolgáltatást országszerte királyi tisztviselők ellenőrizték.

A common law alapú igazságszolgáltatási rendszer fontos eleme az esküdszéki rendszer, melynek létrehozása II. Henrik nevéhez fűződik. A jury eredetileg csupán egy szabad

⁶⁷ Gönczi – Horváth – Stipta – Zlinszky i. m. 383. o.

⁶⁸ Kisteleki – Lővétei – Nagyné – Rácz – Schweitzer – Tóth i. m. 227-229. o.

személyekből álló testület volt, akiket a király tisztviselője eskü alatt kihallgatott. Az 1166. évi bírósági reformot követően a századokban a tizenkét, a falvakban a négy legkiválóbb embert hallgatták meg arról, ki követett el a környéken bűncselekményt. A bűnvádi eljárás alapját a XII. századtól kezdődően a vádemelő nagy jury állásfoglalása, a vádlevélre (bill of indictment-re) írt „bűnös” illetve „nem bűnös” megállapítás szolgáltatta.

A common law egységét és következetességét a királyi bíróságok uralkodó pozíciója segítette elő. A királyi bíróság (Curia Regis) a politikai mellett jogi hatáskörrel is rendelkezett, ítéletei precedens értékűek voltak. Az évszázados tapasztalatokat rögzítő bírói precedensek beépültek a jogi gondolkodásba, kialakult az úgynevezett *közönséges (szokás)jog, a common law*. Az egységes jogalkalmazást tovább erősítette az a tény, hogy a királyi bírók – a helyi bíróságok hatáskörét elvonva – ítélező úgynevezett bírói körutakra mentek, így „Westminster jogát” polgári és büntető ügyekben is magukkal vitték. A királyi bíróságok ellenőrizték a szokásjogot, és amennyiben értelmetlennek vagy nem bizonyítottak találták, elvethették. A common law általánosan alkalmazható volt, a helyi szokást azonban be kellett bizonyítani. Ez a centralizáció megszüntette Angliában más, idegen jogrendszer átvételének igényét, és Európa más államaival ellentétben itt ezért nem volt jellemző a római jog recepciója.

A jogban jártas királyi vándorbíró, a helyi viszonyokkal értelemszerűen nem lehetett tisztában, sőt népes apparátus mozgatására sem volt lehetősége, az ítékezés ezért a település közösségének bevonásával történt. A vádlott bűnösségéről a helybeliek közül választott *ítélkező kis jury* döntött. A bűnösség kérdésében az esküdtek kezdetben egyhangú döntést hoztak, nyilatkozatuk volt a verdikt. Az esküdtszékek az angol bírósági rendszer meghatározó elemeivé váltak, sőt I. Edward 1275-ben kötelezővé is tette részvételüket a büntetőügyekben (Első Westminsteri Statútum). Idővel kialakult az az elv, hogy ugyanaz a személy nem lehetett egyidejűleg tagja a nagy és az ítélő jurynek is, majd a XIV. századra kikristályosodott az a szabály is, hogy az esküdtszék kizárólag ténykérdésben nyilatkozott, döntését pedig egyhangúan hozta meg. A jury eljárását végül egyre több garanciális szabály övezte, mint például a védelemhez való jog vagy a vád kézbesítésének kötelezettség. Az esküdtszék felszámolására az 1930-as években részben a háborús és politikai konfliktusok miatt, részben pedig amiatt került sor, mert az esküdtek már nem voltak képesek a befolyásmentes döntéshozásra.⁶⁹ Ez utóbbi körülmény végképp indokolatlanná tette a fenntartásukat.

⁶⁹Horváth i. m. 96-97. o., 165-168. o., Kajtár – Herger i. m. 176-177. o. és Kisteleki – Lövétei – Nagyné – Rácz – Schweitzer – Tóth i. m. 228. o.

A jogászi hivatás kialakulása a mind bonyolultabbá váló common law nehézkes alkalmazásával függ össze Angliában. Érdekes, hogy a bírói tisztség csupán a XIII. század utolsó harmadában, I. Edward uralkodása alatt (1272-1307) szűnt meg egyházi hivatás lenni, miután a felhalmozódott joganyagban való eligazodás már egész napos elfoglaltsággá vált. Ebben az időben a bíróság előtt eljáró személyeknek, az úgynevezett barristereknek már szükséges jogi alapismeretekkel kellett rendelkezniük. Az esetjog (case law) a barrister képzés eredményeként fejlődött ki, hiszen a bar hallgatóknak a bírósági tárgyaláson hallottakról feljegyzést kellett készíteniük, jegyzeteiket a XVI. századtól – uralkodási évenként rendszerezve – nyomtatott formában is közzétették.⁷⁰

A XV. század második felében a hatalmi harcok következtében a királyság meggyengült, a szigetországban addig csekélyebb jelentőséggel bíró kánonjog és a római jog hatása megnőtt. Ebben a korszakban létrejöttek a common law rendszeren kívül álló, és részben a végrehajtó hatalom részét képező úgynevezett kiváltságos bíróságok (Prerogative Courts), melyek felállítása rendeleten vagy a király által biztosított kiváltságon alapult. A „főbenjáró bűncselekményeket” azonban továbbra is a common law bíróságok büntették, így a gyilkosságot, a rablást. Ugyanakkor a Star Chamber-en tárgyalták például a hamisítást, a rágalmozást, a hamis eskütételt és az összeesküvést.⁷¹ A királyi tanács részét képező Star Chamber – a halálbüntetés kivételével – bármilyen büntetést kiszabhatott anélkül, hogy kötötték volna a szokásos bírósági eljárási szabályok.

Sajátosan alakult a fellebbezési rendszer Angliában. A XIV. századtól a common law ügyekben a végső döntést a parlament hozta meg, ez a hatáskör egy évszázaddal később azonban már a Lordok Házát illette meg. A fellebbezéshez való jog igen korlátozott volt, első sorban a fej és jószágvesztéssel járó ítéletekben nyílt rá lehetőség.⁷²

A common law elterjedésében kiemelkedő szerepe volt Sir William Blackstone-nak. 23 évesen, 1746-ban már a bar tagja volt, 1758-ban pedig a common law első professzora lett.

⁷⁰ Horváth i. m. 168-170. o.

⁷¹ Horváth i. m. 171-172. o.

⁷² Kisteleki – Lövétei – Nagyné – Rácz – Schweitzer – Tóth i. m. 227. o.

Nagy hatású műve, a *Commentaries on the Laws of England*⁷³ az Amerikai Egyesült Államokban az angol jog tudományának fő forrása lett.⁷⁴

Az angolszász jogfejlődés tárgyalása során érdemes megemlíteni az emberi jogok ősforrásaként számon tartott 1628. évi Jogok Kérvényét (Petition of Rights)⁷⁵ valamint az 1679. évi Habeas Corpus Act⁷⁶ törvényt, melyek a személyes szabadság büntetőeljárás garanciájának szimbólumai lettek. Az 1689. évi Jogok Törvénye (Bill of Rights) több dimenzióban korlátozta a király hatalmát, a tiltások és garanciák egy része a büntetőeljárást érintette. A Bill of Rights megfogalmazza a jogegyenlőség valamint a törvényes bírósági eljárás igényét, szabályozza az esküdtek kiválasztását, továbbá megerősíti a törvénytelen letartóztatás tilalmát.⁷⁷ Végül említést érdemel az 1701. évi Act of Settlement,⁷⁸ mely a bírói függetlenség garanciáját teremtette meg Angliában. E törvény is jelentős hatással bírt az egész kontinensen.

A jogfejlődés eredményeként a XIX. század folyamán rendeletekkel kodifikálták a büntetőjogot, melynek során egyre hangsúlyosabb szerepet kaptak a vádlottak jogai. 1873 és 1875 között a felsőbbírósági szervezetet átalakították, amely ekkortól kiegészült a Lordok Házának speciális eljárásával. A vádlott 1836-tól fogadhatott ügyvédet, aki 1898 után védence helyett már vallomást is tehet. 1903-tól lehetőség nyílt arra, hogy a védelemről állami fizetésből gondoskodjanak. Horváth Pál írása szerint a büntetőítélet elleni fellebbezésre csupán 1907-től nyílt lehetőség. Más szerzők, így Kajtár – Herger szerzők álláspontja szerint a bonyolult fellebbezési rendszer egyszerűsítésére 1876-ban került sor. Tény azonban, hogy a korszakban létrehozták a fellebbezési felsőbbíróságot, a Court of Appeal-t. A fiatalok külön bíróságát először 1908-ban állították fel. Ebben a korszakban a büntetőügyeket vidéken

⁷³ A művet – részenként - 1765 és 1769 között adták ki Angliában. A szerző valamennyi jogágban jeleskedett: a *Persons* című könyve a családdal és a közjoggal foglalkozik, a *Things* című könyv témája az ingatlan tulajdonjog, a *Private Wrongs* című könyv a polgári felelősség, jogsértések, a bíróságra és eljárásra vonatkozó szabályok anyagát dolgozza fel. Blackstone büntetőjogról a *Public Wrongs* című művében ír. Az Amerikai Egyesült Államokban 1771-ben adták ki újra, és általánosan használták, különösen azért, mert az új angol rendeleteket és döntéseket hivatalosan 1776 után nem vették figyelembe az „Újvilágban”.

⁷⁴ Horváth i. m. 174. o.

⁷⁵ Bizonyított jogellenes cselekmény, illetve vád megjelölése nélkül királyi parancsra sem lehet szabad embert fogva tartani, letartóztatni. Forrás: Gönczi – Horváth – Stipta – Zlinszky i. m. 604. o.

⁷⁶ A letartóztatott személy vagy hozzátartozója 6 órán belül követelhetette az elfogatási parancs kiadását, hogy azzal a királyi felsőbbíróságok valamelyikéhez fordulva az illetékes bíróság elé állítást megkövetelő Habeas Corpus Writ (bírói előállítási parancs) kiadását sürgesse. A bíró elé állításnak legkésőbb 20 napon belül meg kellett történnie, melynek elmulasztásáért a békebírák és a fogvatartást foganatosító szervek vezetői állásvesztés terhe mellett feleltek. (Forrás: Gönczi – Horváth – Stipta – Zlinszky i. m. 604. o.) A törvény bánatpénz fizetését írta elő a bírácnak, amennyiben elmulasztották az előállítási parancs kiadását, de a fogvatartók is pénzbüntetéssel voltak sújthatók, amennyiben nem tettek eleget a parancsnak. Az előállítás határdeje a fogvatartás helyének Londontól való távolságától függött. A törvény szankcionálta az előállítás ismételt elrendelését ugyanabban az ügyben.

⁷⁷ Kisteleki – Lövétei – Nagyné – Pomogyi – Rácz i. m. 68-69. o.

⁷⁸ A jogszabály értelmében a végrehajtó hatalom mindaddig nem távolíthatta el a bírót a helyéről, amíg „jól viselte magát”, vagyis amíg bűnösségét vagy alkalmatlanságát törvényes eljárás keretében meg nem állapították.

kétszer vagy háromszor tárgyalták a vándorbírók által vezetett esküdtbíróóságok (assizes) vagy évente négyszer a negyedéves bírói ülések (quarter sessions). Említést érdemel az angol büntetőbíráskodás egyik jellegzetessége a *békebíró*. A laikus békebíró megőrizte fontosságát a fizetett és jogilag képzett *magistratusok* mellett is, 1964-től azonban alapvetői bírói oktatásban kellett részesülniük. Bár a laikus bíráskodást a szigetországban is számos kritika érte, pozíciójukat 1962-ben megerősítette a *Criminal Justice Administration Act*, mely a békebíró hatáskörébe utalta a vétségek gyorsított eljárással történő elbírálását. Szintén eljárást gyorsító intézkedésként tarthatjuk számon, hogy 1967-től kezdődően a zsűri (jury) szótöbbséggel is ítéletet hozhatott.⁷⁹

1. 7. Jogfejlődés és igazságszolgáltatás az Amerikai Egyesült Államokban (USA)

Az USA igazságszolgáltatását a kezdeti időszakban két párhuzamos tendencia határozta meg. Egyfelől az Angliával való ambivalens viszony, mely abban nyilvánult meg, hogy az Újvilág egyszerre igényelte az anyaország kiforrott jogrendszerének megoldásait, azonban tagadta is azt. Az információ nehézkes áramlása folytán a letelepedés után beiktatott angol jogot nem alkalmazták automatikusan a kolóniákon, sőt a letelepedés előtt becikkelyezett törvényeket is átdolgozták. A saját törvényhozó hatalom létrehozásáig fontos szerepet játszott Sir William Blackstone korábban már hivatkozott műve, a *Commentaries on the Laws of England*.

A másik meghatározó és jelenleg is érvényesülő tendencia, hogy az óriási alapterületen elhelyezkedő államok elődei, a kolóniák saját statutumot alkothattak. A bíróságoknak mindenhol szerves részét képezte a laikusokból szervezett úgynevezett zsűri, amely mind a polgári, mind a büntető ügyek elbírálásában fontos szerepet játszott. A XVII. század végétől már a kolóniákon is képzett jogászok praktizáltak, a common law-t alkalmazták, helyi eltérésekkel.⁸⁰ A common law alkalmazását az 1887-től folyamatosan publikált bírói határozatok gyűjteménye (National Reporter System) segítette elő. A XIX. század közepétől a kodifikáció igénye az USA egyes tagállamaiban egyre erőteljesebben fogalmazódott meg. Ennek eredményeként született meg 1850-ben New York államban a büntető eljárásjogi kódex, melynek hatályba lépése még több mint harminc esztendeig váratott magára.⁸¹

A „common law országokra” általánosságban igaz, hogy a büntető anyagi szabályokkal szemben az eljárásjogi szabályok élveznek prioritást. De míg Angliában a büntetőeljárás szabályok törvényen alapultak, addig az Egyesült Államokban a büntetőeljárás „alkotmányos

⁷⁹ Horváth i. m. 175-176. o. és Kajtár – Heger i. m. 178. o.

⁸⁰ Horváth i. m. 178. o.

⁸¹ Kisteleki – Lövetei – Nagyné – Pomogyi – Rác i. m. 130. o.

kérdés” volt, a szövetségi common law egyik alapvető eleme. Az angolszász hagyományoktól eltérően Kanadában megtörtént a büntető anyagi és eljárási jog kodifikációja is (Dominion Criminal Code és Bill of Rights Code). Az eljárásjogi garanciákat tekintve jelentős különbség, hogy az angol garanciák rendeletekre, estjogra támaszkodnak, így rendeletekkel megváltoztathatók. Az amerikai garanciákat azonban csupán Alkotmánymódosítással lehet megváltoztatni, esetleg a *Supreme Court* döntése által lehet a korábitól eltérően értelmezni.⁸² Így például az USA-t létrehozó tizenhárom államból tizenkettő nem fogadta el a védő közreműködését megtagadó angol gyakorlatot, így 1791-ben az alkotmány VI. kiegészítésébe már bekerült a védelemhez való jog.⁸³

Az igazságszolgáltatási apparátus kialakítása az USA-ban is hatalmi viszonyok függvénye lett. A függetlenségi háború idején a bírók felett a kormányzó és a kormányzósági tanács gyakorolta a kinevezési jogot, és „jó magatartásig” hivatalukban maradhattak. Az új alkotmányok elfogadását követően – néhány kivételtől eltekintve – már minden államban a törvényhozás választotta a bírókat, ettől kezdődően tehát a bírák a törvényhozástól függttek. Mivel azonban ekkor a törvényhozó hatalmaké volt a főszerep, a bíróság alkotmányos felügyelete a törvényhozás felett nem alakulhatott ki, legfeljebb ellenőrző bizottságok jöttek létre az alkotmány betartatása céljából.⁸⁴

Az amerikai jogfejlődés legfontosabb állomásaként tarthatjuk számon az Amerikai Egyesült Államok Alkotmányának (*Constitution of the United States of America*)⁸⁵ elfogadását 1787-ben, nem csupán azért, mert ez a legrégebbi jelenleg is hatályban lévő alkotmány a világon. Az USA Alkotmányának ismerete a bírói precedensek értelmezése során is jelentőséggel bír, hiszen azok számottevő része az Alkotmány szabályain alapul. (Az elemzés során első sorban az eljárásjogi és szervezeti szabályokra koncentrálok. Az Alkotmány magánjogi, illetve nemzetközi jogi vonatkozású szabályai nem képezik a vizsgálódás tárgyát.) Abban, hogy a Föderációs Alkotmány alapvető szabadságjogokat is tartalmazzon, fontos szerepet játszott az ugyanabban az évben elfogadott Northwest Ordinance, mely a Bill of Rights szerepét töltötte be ezen a földrészén. Tartalmazta többek között a writ of habeas corpushoz való jogot, továbbá a jury igénybevitelének jogát is.⁸⁶

⁸² Horváth i. m. 183. o.

⁸³ Farkas – Róth i. m. 31. o.

⁸⁴ Nagyné Szegvári Katalin: Fejezetek az Amerikai Alkotmány történetéből, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2002. 15. o.

⁸⁵ http://hungarian.hungary.usembassy.gov/constitution_in_hungarian.html

⁸⁶ Kisteleki – Lövétei – Nagyné – Pomogyi – Rác i. m. 93. o.

A legfontosabb föderális büntetőeljárás szabályokat az Alkotmány I. cikkelye tartalmazza. Biztosítja az előzetes fogva tartás legfontosabb garanciáját, a korábban már tárgyalt bírói előállítási parancs kibocsátásához való jogot, valamint a bírósági eljárás lefolytatásához való jogot.⁸⁷ (Érdekesség, hogy az Alkotmány első megfogalmazásában még nem tartalmazta az alapvető szabadságjogokat. Az Unió alaptörvényét elfogadó ratifikációs vitákban többek között a vallás- és szólásszabadság, az esküdtszéki tárgyaláshoz való jog, a fegyverviseléshez való jog, valamint a bűnvádi eljárást szabályozó Bill of Rights kérdése szerepelt előkelő helyen.)⁸⁸ A Habeas Corpus kibocsátásához való jog nem abszolút jog, így az a tény, hogy az Alkotmány nem részletezi, azt ki és milyen esetben függesztheti fel, viszonylag hamar konfliktushoz vezetett.⁸⁹ A Legfelső Bíróság eseti döntése alapján azonban nyilvánvalóvá vált, hogy ezen alapjog felfüggesztésére háborús időben is kizárólag a kongresszus jogosult.

Az USA Alkotmányának legnagyobb hatású alkotóeleme a harmadik hatalmi ágat jelentő bírói hatalom, melyet a Bírósági Törvény (Judiciary Act, 1789) a szövetségi bíróságok, különösen a Legfelső Bíróság (Supreme Court) javára kiszélesített.⁹⁰ Az Alkotmány III. cikkelyének 1. §-a⁹¹ alapján a bíróságok létrehozásának joga a Kongresszust illeti meg, a bírák elmozdíthatatlanságát az Alkotmány garantálja. A korábban már hivatkozott „jó magatartásig” történő hivatalviselés, tehát a hivatal megfelelő ellátásának kritériuma - negatív sugallata ellenére (ti. a bíró addig maradhat a pozíciójában, míg az őt kinevező utasításának megfelelő döntést hoz) – éppen azt hivatott biztosítani, hogy az egyébként megfelelő szakmai és erkölcsi színvonalon működő bírót ne lehessen pusztán politikai vagy egyéb okból hivatalából elmozdítani. Első pillantásra – a jogforrás szintjéhez képest – részletszabálynak tűnik a III. cikkely 1. §-a, mely rögzíti, hogy a bírák tevékenységüket ellenszolgáltatás fejében látják el, ezért meghatározott rendszerességgel díjazásban részesülnek, sőt számunkra annak mértékét is garantálni kell. Ez azonban nem más, mint a bírói függetlenség

⁸⁷ „A Habeas Corpus kibocsátásának kiváltságát nem lehet felfüggeszteni, kivéve, ha azt lázadás, vagy ellenséges támadás esetén az állam biztonsága megkívánja. Nem lehet alkotni visszaható hatályú törvényt, valamint olyan kivételes törvényt, mely lehetővé tenné a bírói eljárás nélkül történő elítélést.” USA Alkotmány I. cikkely 9. § (2)-(3) bekezdései

⁸⁸ Hamza Gábor: Az Amerikai Egyesült Államok alkotmányfejlődése és Európa, 6. o. in: Hamza Gábor: „Nem akarunk csonka Európát...”. Politikai, történelmi, jogi tanulmányok, cikkek és esszék. Elektra Kiadóház, Budapest, 2002., 77-103. o.,

⁸⁹ Lincoln elnök a polgárháború idején kormányzati érdekre hivatkozással felfüggesztette az önkényes letartóztatással szembeni védelmet nyújtó jogszabályt. (Bruce Ackerman: A terrorizmus és az alkotmányos rend Miskolci Jogi Szemle 3. évfolyam (2008.) 2. szám 139. o.)

⁹⁰ Hamza i. m. 77-103. o.,

⁹¹ „Az Egyesült Államok bírói hatalma a Legfelsőbb Bíróságot és olyan alsóbb bíróságokat illet, amelyeket a Kongresszus időről-időre megállapít és megalkot. Mind a legfelsőbb, mind az alsó bíróságok bírái hivatalukat addig gyakorolják, míg azt megfelelően látják el; szolgálataikért meghatározott időközökben tiszteletdíjban részesülnek, melyet hivatalviselésük tartama alatt nem lehet csökkenteni.” USA Alkotmány III. cikkely 1. §

biztosításának egyik kézzelfogható eszköze. E szabály alkotmányos szintre emeli azt az elvet, hogy a bíró befolyásmentesen, anyagi függőség nélkül hozhasson ítéletet az eljárás során.

A III. cikkely 2. §-a⁹² rögzíti az USA bíróságainak joghatóságát, továbbá azt, hogy az Egyesült Államokban a törvények és az equity⁹³ egyaránt alapját képezhetik a bírósági eljárásnak. Témám szempontjából említésre méltó még a Legfelsőbb Bíróság hatáskörének rögzítése, mely szerint – egy szűk körre szorított első fokú hatáskör mellett – fellebbezési fórumként működik, jog és ténykérdésben egyaránt. Az Alkotmány 2. §-ának utolsó bekezdése előírja az esküdszéki formát a büntetőeljárásokban, kivéve az úgynevezett közjogi felelősségre vonás eseteit, tehát azokat az eseteket, amikor a parlament jár el. Ez a szakasz tartalmazza az illetékességi szabályokat is, mely szerint a büntető ügyeket az elkövetés helye szerinti állam bírósága előtt kell lefolytatni. Illetékességi összeütközés esetén a Kongresszus joga az eljáró bíróság kijelölése.

Az USA Legfelsőbb Bíróságának feladata a jog uralmának (Rules of Law) fenntartása, mely magában foglalja az Alkotmány elsődlegességének védelmét, a föderális jog egységes magyarázatát, továbbá az államok egymás közti valamint a tagállamok és az unió között felmerülő viták rendezését. Kizárólag peres ügyekben jár el, elméleti állásfoglalásokat csak konkrét ügy kapcsán fogalmaz meg. Az 1789. évi föderális Bírósági Törvény létrehozta a föderális bíróságok rendszerét. Büntető ügyekben a tagállami bíróságok járnak el, kivéve azokban a súlyos bűncselekményekben, melyeket az Alkotmány vagy föderális szintű törvény a szövetségi bíróságok hatáskörébe utal. Az alacsonyabb szintű tagállami bíróságok fellebbviteli fórumai a főbíróságok. A fellebbviteli bíróságok kizárólag jogkérdésben döntenek, és esetenként több államra kiterjedő illetékességgel járnak el.⁹⁴

⁹² „A bírói hatalom kiterjed a törvény és méltányosság (equity) alá tartozó minden ügyre, olyan ügyekre, amelyek a jelen alkotmány hatálya alá tartozó körben az Egyesült Államok jelen és jövő törvényei, nemzetközi szerződésai körében keletkeztek; nagyköveteket, követeket és konzulokat érintő esetekre; a tengeri hajózást és a tengeri joghatóságokat érintő esetekre; olyan jogvitákra, amelyekben az egyik fél az Egyesült Államok; két vagy több állam közötti jogvitákra; az egyik állam polgára és egy másik állam közötti jogvitákra; egy állam által engedélyezett földterület igénylése kapcsán egy más állam polgárai és egy állam közötti, illetve ennek polgárai közötti, valamint idegen államok polgárai vagy alattvalói közötti jogvitákra.

Nagykövetet, más diplomáciai vezetőket és konzulokat érintő, valamint olyan ügyekben, melyekben az egyik fél egy állam, a Legfelsőbb Bíróság eredeti joghatósággal bír. Egyéb fent említett ügyekben a Legfelsőbb Bíróság fellebbezési hatáskörrel bír mind jog-, mind ténykérdések tekintetében; a kivételeket és a részletes szabályozást a Kongresszus állapítja meg. Minden bűnügyben, kivéve a közjogi felelősségre vonás eseteit, esküdszék jár el; ilyen ügyeket abban az államban kell tárgyalni, amelyben a bűncselekményt elkövették; amikor azonban a bűncselekményt nem egy államon belül követték el, a tárgyalást a Kongresszus által törvényhozási úton megállapított helyen vagy helyeken kell lefolytatni.” USA Alkotmány III. cikkely 2. §

⁹³ Az equity, más néven a „méltányosság joga” a bíróságok által kifejlesztett önálló szabályok összessége, mely Angliában alakult ki a XIV. században.

⁹⁴ Kisteleki – Lövétei – Nagyné – Pomogyi – Rác i. m. 123-124. o.

Az Alkotmány büntetőeljárású szakaszai közül említést érdemel még a III. cikkely 3. §-a, mely alkotmányos szinten rögzíti az árulás büntettének elkövetése esetén alkalmazható felelősségre vonás módját. E szakasz értelmében kizárólag két tanú – egybehangzó és közvetlen észlelésen alapuló – vallomása valamint a terhelt nyilvános tárgyaláson történő beismerő vallomása fogadható el perdöntő bizonyítékként.⁹⁵

Ha az alkotmányozás folyamatát megvizsgáljuk, megállapíthatjuk, hogy az Alapító Atyák szándéka eredetileg nem irányult arra, hogy a bíróságokat a jogviták eldöntésén túl egyéb hatalommal is felruházzák. Az Alkotmány VI. cikkének (2) bekezdése azonban kiemelkedő szerepet biztosított a Legfelsőbb Bíróságnak az USA alkotmányos rendszerében.⁹⁶ A törvények alkotmányosság szerinti felülvizsgálatának gondolatát Sir Edward Coke (1552-1634) a Dr. Bonham's Case kapcsán fogalmazta meg. Álláspontja szerint a common law felette áll a Parlament által megalkotott törvényeknek, így azok „ütközése” esetén a törvényt semmisnek kell tekinteni. Az egyes államok legfelső bíróságainak lehetősége van az állami törvényhozás által elfogadott normák alkotmányosságának felülvizsgálatára, melyhez nem csupán az USA Alkotmánya, hanem a tagállami szintű alkotmányok is mérceként szolgálhatnak.⁹⁷

A VI. cikk (2) bekezdése azonban ennél tágabb értelmet nyert az idők folyamán. Nem csak arról van szó, hogy rögzíti a szövetségi szintű Alkotmány, a szövetségi szintű törvények valamint a szövetségi szinten megkötött nemzetközi szerződések primátusát a tagállami jogszabályokkal szemben, illetve megállapítja a bírók „törvényhez kötöttségét”, hanem egyúttal felhatalmazást is ad a tagállamok bíróságai számára konkrét normakontroll gyakorlására. A felülvizsgálati hatáskör (judicial review) körüli vita feloldása John Marshall legfelsőbb bírósági bíró nevéhez fűződik. Véleménye szerint e kérdésben kétféle megoldás létezhet: vagy érvényesül az Alkotmány elsőbbsége az azzal ellentétes törvények felett, ellenkező esetben az Alkotmány a többi törvénnyel egyenrangú. Ez utóbbi azonban azt a következtetést vonja maga után, hogy az Alkotmány bármely törvény által módosítható, és így nem is képes gátat szabni a korlátlan hatalomgyakorlásnak. Marshall érvelése szerint sokkal ésszerűbb annak deklarálása, hogy „az Alkotmánnyal ellentétes törvény nem jog, így

⁹⁵ „Senkit nem lehet árulás miatt elítélni, csak akkor, ha azt két tanú, akik az ilyen nyilvános cselekménynek is tanúi voltak, állítja vagy a nyilvános tárgyaláson beismerő vallomás alapján.” USA Alkotmány III. cikkely 3. §

⁹⁶ „A jelen alkotmány s annak értelmében alkotott törvények, valamint az Egyesült Államok meghatározása alapján létrejött és létrejövő nemzetközi szerződések az ország legfőbb törvényei; e törvények kötelezőek minden államban minden bíró számára tekintet nélkül az egyes államok alkotmányában vagy törvényeiben foglalt ellenkező rendelkezésekre.” USA Alkotmány VI. cikkely (2) bekezdés

⁹⁷ Hamza i. m. 10-11. o.

azt amerikai bíró nem alkalmazhatja.”⁹⁸ Érvéle szerint az alkotmányellenesség megállapítására a bíró a legalkalmasabb személy, mivel megfelelő jogalkalmazói tapasztalattal rendelkezik. Emellett az amerikai bírák nem szakosodnak, így a jog minden területén képesek normakontrollt gyakorolni.⁹⁹ E megállapítások ellenére az 1970-es, 1980-as évektől kezdődően a tagállami bíróságok önmérsékletet tanúsítottak e kibővített hatáskörük tényleges gyakorlása során. (Míg például 1973-ban, Warren E. Burger főbíró hivatali ideje alatt egy jogeset kapcsán a bíróság érvénytelenítette az abortuszt tiltó állami törvényeket,¹⁰⁰ a konkrét normakontroll gyakorlata a későbbi főbíró, William H. Rehnquist 1986-os megválasztása után háttérbe szorult.) A jelenleg uralkodó álláspont szerint – melyet a bíróságoknak is figyelembe kell venniük – a törvények érvényességéből kell kiindulni. Alapértelmezés szerint a jogalkotónak nem állhatott szándékában megsérteni az Alkotmányt. A bizonyítási teher minden esetben arra a félre hárul, aki az adott jogszabály alkotmányellenességére hivatkozik. Ennek megfelelően a bíróság nem adhat a felek számára állásfoglalást a jogszabályok alkotmányosságával kapcsolatban. A bíróság nem ítélkezhet továbbá a jogalkotói szándék felett, tehát nem nyilváníthat valamely törvényt pusztán azért érvénytelennek, mert azt nem tartja elég bölcsnek vagy demokratikusnak.¹⁰¹

Az Egyesült Államok Alkotmányát az elmúlt több mint 200 évben mindössze 27 alkalommal egészítették ki, legutóbb 1992-ben. Az Alkotmány első tíz kiegészítésére 1789-ben került sor.¹⁰² A Jogok Törvényeként (Bill of Rights) ismertté vált kiegészítések közül az ötödiktől a nyolcadikig terjedő kiegészítések rögzítik a jelenleg is érvényesülő büntetőeljárás garanciákat, melyeket egyúttal a büntetőeljárás egyetemes történetének is fontos mérföldköveként is értékelhetünk.

Az V. cikkely öt szabálya közül az első négy büntető eljárásjogi tárgyú, az utolsó szabály azonban a kisajátításra vonatkozik. Közös cikkelyben történő szabályozásukat talán az magyarázza, hogy valamennyi szabályban az állam önkorlátozása nyilvánul meg. Az V. cikkely¹⁰³ rögzíti az akkuzatórius eljárás alapjául szolgáló vádelvet, melytől csak igen szűk

⁹⁸ Marbury vs Madison, 5 U.S. 137, 1 Cranch 137, 2 L. Ed. 60 (1803).

⁹⁹ Chorowski Nóra: Az alkotmánybíráskodás, Jura 2002. 1. sz., 99. o.

¹⁰⁰ Roe kontra Wade ügy 410 U.S. 113, 93 S. Ct. 705, 35 L. Ed. 2d 147.

¹⁰¹ <http://legal-dictionary.thefreedictionary.com/judicial+review>

¹⁰² Hamza i. m. 77-103. o.

¹⁰³ „Senkit sem lehet főbenjáró vagy súlyos bűncselekmény miatt felelősségre vonni, csak ha a Nagy Esküdtszék vádindítványt vagy vádhatározatot terjesztett elő, kivéve a szárazföldi, tengeri haderő vagy a milícia körében felmerült ügyeket, amikor a szóban forgó személy háború vagy a közt fenyegető veszély idején tényleges szolgálatot teljesít; senkit nem lehet ugyanazon bűncselekményért kétszer életét vagy testi épségét fenyegető eljárás alá vonni; senkit nem lehet arra kényszeríteni, hogy büntetőügyben saját maga ellen tanúskodjék; életet, szabadságot vagy vagyont sújtó ítéleteket csak a törvénynek megfelelő

körben (háborús- illetve közveszély idején, szolgálatteljesítés közben elkövetett cselekmény esetében) megengedett az eltérés. Az V. cikk értelmében főbenjáró illetve egyéb súlyos bűncselekmény elkövetése miatt folytatott büntetőeljárásban a terheltnek joga van ahhoz, hogy ellene nagyobb létszámú testület, a vádesküdszék döntése alapján kerüljön sor bírósági tárgyalásra. Az Alkotmány 1791. évi kiegészítését követően a büntetőeljárások alkotmányos szintű alapelvévé vált a *ne bis in idem* elv valamint az *önvádra kötelezés tilalma*. Végezetül az V. cikkely alapján hátrányos jogkövetkezmény alkalmazására kizárólag törvényes (bírói) eljárás alapján kerülhet sor.

Az Alkotmány 1791. évi kiegészítése további alapelvi szintű eljárási garanciákat tartalmaz, így a pártatlan bírói eljáráshoz, az ügyek gyors elbíráláshoz, a nyilvánossághoz, a tájékoztatáshoz, a védelemhez való jogot, az illetékességi szabályok pontos rögzítését, valamint a bizonyítás szabályait, mely szerint a védelem tanúinak megidézése is kötelező eljárás útján történik, továbbá azt, hogy a vádlottat a bizonyítási eljárás során kötelező szembesíteni a vád tanúival.¹⁰⁴ A VII. kiegészítés¹⁰⁵ megerősítette az esküdszéki tárgyaláshoz való jogot, ugyanakkor biztosította az egységes büntetőeljárási szabályok alkalmazását az Egyesült Államok azon területein is, melyek korábban nem angol gyarmatbirodalom részét képezték. A VIII. – csak részben eljárásjogi tárgyú – kiegészítés az eltúlzott mértékű óvadék illetve pénzbírság kiszabását tilalmazza, ugyanakkor kimondja, hogy nem lehet „kegyetlen és szokatlan büntetéseket kimondani.”

Az „alkotmányfejlődés” eredményeként a törvény előtti egyenlőség megteremtése, a polgárok alapvető jogait érintő ügyeknek törvényes eljárás szerint történő lefolytatása minden tagállam kötelezettségévé vált. Az ebből származó jog a XIX. század második felétől kiterjedt az USA területén született vagy utóbb állampolgárságot szerzett valamennyi személyre. A

eljárás alapján lehet kimondani; magántulajdont közcélokra csak igazságos kártalanítás ellenében lehet igénybe venni.” V. cikkely

¹⁰⁴ „Büntetőügyekben a vádlottnak joga van arra, hogy ama állam és kerület elfogulatlan esküdszéke, melyben a bűncselekményt elkövette gyors és nyilvános tárgyaláson bírálja el az ügyét; ezt a kerületet előzőleg a törvényben meg kell határozni, a vádlottat a vádemelés természetéről és okáról tájékoztatni kell; a vádlottat az ellene tanúskodó személyekkel szembesíteni kell; a mellette tanúskodó személyek megidézése kötelező eljárás útján történik s a vádlott védelmét védőügyvéd látja el.” VI. cikkely

¹⁰⁵ „A közös jog (common law) alapján folytatott bírói eljárás során, amennyiben a peresített érték 20 dollárnál magasabb, az esküdszéki tárgyaláshoz való jog fennmarad, és az esküdszék által megvizsgált tény az Egyesült Államok bíróságai csak a közös jog (common law) szabályai szerint vizsgálhatják felül.” VII. cikkely

föderális szinten biztosított előjogok és mentességek minden tagállamra kötelezővé váltak, azok tagállami szintű korlátozására immár törvényi szinten sem kerülhetett sor.¹⁰⁶

Horváth Pál az angolszász jogtörténet fejlődését a következő általános érvényű megállapítással jellemezte: „A múltban a jog döntőbíró szerepét játszotta egy szabad gazdaságban, és azért fordultak hozzá, hogy a jogos és jogtalan általánosan elfogadott elveit alkalmazza a személyek vitáira. Ma a jog gyakran a kormány politikájának egy eszköze, vagy a kormányra nehezedő szociális nyomás eredménye. Ezért az a kívánatos, hogy a jogot központilag alkossák és hajtsák végre.”¹⁰⁷A legújabb tendencia szerint az angolszász országokban is mindinkább előtérbe kerülnek az írott jogszabályok. A kodifikáció a common law területeken is a jogfejlődés egyik irányává vált.

¹⁰⁶ „Valamennyi, az Egyesült Államokban született, vagy később ott állampolgárságot nyert személy, aki ennek következtében az Egyesült Államok fennhatósága alá esik, a lakhelye szerinti állam, és az Egyesült Államok állampolgára. Egyetlen állam sem hozhat vagy alkalmazhat olyan törvényt, mely korlátozza az Egyesült Államok állampolgárait megillető előjogokat vagy mentesítéseket; egyetlen állam sem foszthat meg valakit életétől, szabadságától vagy tulajdonától megfelelő törvényes eljárás nélkül; törvénykezés során az államok senkitől nem tagadhatják meg a törvények nyújtotta egyenlő jogvédelmet.” XIV. Cikk

¹⁰⁷ Horváth i. m. 184. o.

2. A magyar büntetőeljárás fejlődésének állomásai

A II. világháborút követően elfogadott európai és nemzetközi szintű emberi jogi dokumentumokban¹⁰⁸ olyan elveket fogalmaztak meg, melyek szükségszerűvé tették azok leképezését a büntető eljárási szabályokban. Ekkorra datálható az a máig tartó jelenség, mely a jogalkotást úgynevezett „kettős nyomás alá helyezte.” Az állampolgárok egyfelől jogos igényként fogalmazzák meg, hogy az állam – az adók és egyéb közterhek elvonásáért „cserébe” – tegyen lépéseket a közbiztonság javítása érdekében, hatékony bűnmegelőzési, bünfelderítési és büntető igazságszolgáltatási rendszert építsen ki, ugyanakkor – korlátozva önmagát – tartsa tiszteletben az emberi jogokat, és az állami büntetőhatalom gyakorlása során széles körben biztosítsa az eljárás alá vont személyek különböző jogait.

Miként arról a dolgozat későbbi részében szó lesz, a szakirodalom a büntetőeljárást absztrakt módon is megközelítette, mely szemléletmód nem alapulhat máson, mint a történelmi tapasztalatok összegzésén és általánosításán, a típusjegyek megfogalmazása valamint a tendenciák meghatározása érdekében. A büntető igazságszolgáltatás egyes kérdéseire a különböző korokban és kultúrákban eltérő válaszokat adtak. A kezdetleges formájában többé-kevésbé még egységes eljárást különböző szakaszokra osztották, később egyes szakaszokat vagy funkciókat elhagytak, melyekhez aztán – módosított tartalommal – visszatértek. A különféle eljárási elvek előre törésének következtében változtak a döntéshozás módjának szabályai is, a történelem bizonyos szakaszaiban az egyszemélyi, más korszakokban a testületi döntéshozást preferálták. Még később az a kérdés is jelentőssé vált, hogy csupán a hivatásos elem érvényesülhet-e a döntéshozásban vagy teret engedjenek-e a laikus bíráskodásnak is. Úgyszintén jogpolitikai megfontolásokból a történelem folyamán nem egyszer változott a jogorvoslati fórumok száma is. Ezek a kérdések napjainkban is aktuálisak, sokszor az egymással ellentétes jogi megoldások mellett és ellen egyaránt találhatunk érveket. (Ez a megállapítás természetesen nem érvényes a háborús vagy diktatórikus történelmi idők szélsőséges jogszabályaira.) Az elemzés során ugyanakkor nem szabad figyelmen kívül hagyni azt a körülményt sem, hogy az eljárási jogszabályok színvonala rendkívül heterogén. Míg az 1896. évi XXXIII. törvénycikk rendkívül kimunkált, precíz jogalkotói munka eredménye, a XX. század egyes vonatkozó tárgyú rendeletei pár hónap alatt készültek el, így

¹⁰⁸Így a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya (1966. december 16.) illetve az emberi jogok és az alapvető szabadságok védelméről szóló egyezmény (Róma, 1950. november 4.)

az 1951. évi III. törvény „létrehozását” például semmiféle elméleti előkészítés nem előzte meg.

A magyar jogtörténeti elemzés célja a hazai eljárási és szervezeti szabályok változásának áttekintése az egyes történelmi korokban. Véleményem szerint tanulságos annak megvizsgálása, hogy a gazdaság és a társadalom egy adott fejlettségi szintjén milyen jogi megoldás születik a büntető igazságszolgáltatás működtetésére. Amennyiben elégséges információ áll rendelkezésünkre, annak elemzése is hasznos lehet, hogy az egyes változtatások milyen okokra voltak visszavezethetőek, voltak-e sikertelen törekvések, elképzelések, és amennyiben igen, mi vezetett a kudarchoz. A büntetőeljárási törvény újragondolásának időszakában számtalan írás lát napvilágot, melyek témája az eljárás hatékonyabbá tétele. Esetenként felmerül külföldi jogszabályok jogintézményeinek vizsgálata, illetve adaptálásának lehetősége is. Ahogyan arra a későbbiekben rámutatok, Magyarországon is volt – igaz a korai feudalizmus idején – vádrendszerű eljárás kompozicionális elvvel, illetve hazánkban is alkalmazták már az esküdszék intézményét. Így ezen jogintézmény integrálásának elvi lehetősége legalábbis nem teljesen idegen a magyar jogfejlődéstől. A reformelképzelések kialakítása során érdemes mérlegelni, milyen mértékű elrugaszkodásra van lehetőség, tolerálja-e a társadalom a szabályok gyökeres megváltoztatását? Előfordulhat ugyanis, hogy a rendszeridegen megoldásokkal inkább ártunk, ahelyett, hogy a felmerült problémát megoldanánk. Ami jól működik külföldön, nem feltétlenül adaptálható a hazai viszonyok közé. Erre számos példa volt a történelemben, többek közt az egyes nemzetek egymással szembeni konfliktusából adódóan. Példaként említhető a hollandok ellenérzése a Code Instruction Crimeinell alkalmazásával szemben, vagy az amerikai telepesek ambivalens hozzáállása az angol joghoz. Ez a gondolatsor azonban semmiképp sem a dolgozat preconcepciója, csupán némi magyarázat, miért szentelek a magyar jogfejlődés bemutatásának önálló fejezetet. A történeti áttekintés végül lehetőséget teremt arra, hogy megvizsgáljuk történelmi tradícióinkat az igazságszolgáltatásban érvényesülő alapelvek tekintetében is. Ennek eredményeként talán közelebb kerülhetünk annak a kérdésnek a megválaszolásához, hogy az egymással konkuráló elvek érvényesítése során van-e olyan elv, amely adott esetben – hagyományainkat is figyelembe véve – hátrébb sorolható egy másik elv érvényesülése érdekében.

Az eljárási szabályokat meghatározó egyes elvek hangsúlyosabbá tétele, míg mások háttérbe szorítása nem új keletű jelenség. Bárd Károly 1987-ben megjelent írásában például szót emelt az egyesbíráskodás kiterjesztése ellen, mely a XX. század végi magyar büntetőeljárást

olymértékben jellemezte, hogy Bárd akkori megállapítása szerint „lassan a társasbíráskodás, a kollektív döntéshozatal lesz a kivétel,” holott a testületi döntéshozatal elsőbbségét már abban az időben is alkotmányos szinten deklarálták.¹⁰⁹ A jogállami büntetőeljárásról való gondolkodás nem nélkülözheti a kor alkotmányos vívmányainak, - sőt napjainkban már az európai uniós elvárások – figyelembe vételét sem.

2. 1. Az igazságügyi szervezetrendszer kialakulásának kezdetei Magyarországon

Szent István uralkodásától kezdődően az állami lét egyik legfontosabb manifesztációja a jogszolgáltató szervek megjelenése lett, így nem túlzás kijelenteni, hogy az ítélkezési rendszer szervezeti alapjait első uralkodónknak köszönhetjük. A korai feudális Magyarországon a jogszolgáltatás szervezetileg tagolt volt, első ízben István központosította a jogszolgáltatást.¹¹⁰ A központi szint a királyi vagy a királyt helyettesítő kuriális bíróságokban öltött testet, a középső szintet a vármegyei bíróságok, a helyi szintet a városi és a földesúri bíróságok képviselték. Emellett párhuzamosan létezett az egyházi bíróságok szervezetrendszere.

Ebben az időszakban a királyi bíráskodás volt a legmagasabb szintű. Szent István uralkodása idején kialakult a nádorispáni pozíció, mely – más egyéb teendők mellett – a bíráskodás terhét is levette az uralkodó válláról. A bírói hatáskör tekintetében kétféle elv érvényesült: a függőség szerinti és a területi illetőségen alapuló. A függőségi elven alapult a király vagy udvari bírāja, a főméltóságok és a nádor ítélkezési jogköre. Az egyházak 1002-től kapták meg a bíráskodás jogát népeik felett. A későbbiekben említésre kerülő ispán és a megyei bírák a saját területükön lakók felett ítélték, és e gyakorlat László és Kálmán uralkodása idején is fennmaradt.¹¹¹

Az Aranybulla kibocsátását követően a király ítélkezési tevékenysége már csak az évi egyszeri ünnepélyes jogszolgáltatásra korlátozódott. A legfőbb bíró szerepét az ország minden lakója felett a nádor vette át, akinek ítélelhozatal előtt csupán a nemesek fő és jószágvesztéssel járó ügyeiben kellett a király tudomásul vételét beszereznie. A nádor bírói tevékenységét a XII. század folyamán – országos hatáskörrel – az udvarbíró (judex curiae) vette át.

¹⁰⁹ Bárd (1987) i. m. 11. o.

¹¹⁰ Stipta István: A magyar bírósági rendszer története, Multiplex Media – Debrecen University Press, 1998., 16. o.

¹¹¹ Szent István törvényeinek XII. századi kézírata az Admonti Kódexben (Hasonmás kiadás), Helikon Kiadó, Gyomaendrőd, 1988. Hivatkozás: Györffy György kísérettanulmányából, 34. oldal

Az egyház hatalmának megnövekedése kifejeződött a büntető igazságszolgáltatásban is. A Szent István által büntetni rendelt keresztény vallás megtartása elleni bűncselekmények ügyében egyházi bíróságok jártak el.¹¹² Egyházi hatáskörbe tartozott ugyanakkor a gyilkosság, a hitszegés és a varázslás is. Kálmán dekrétumba foglalta az egyház törvénykezési kiváltságát (*privilegium fori*), melyet az 1222. évben kiadott pápi aranybulla is megerősített. E két törvény biztosította a papság számára a külön joghatóságot: az egyházi személyek csak egyházi bíróság előtt voltak kötelesek felelni, jöllehet pert kizárólag világi bíróságon indíthattak.

A királyi vármegyék megszervezése szintén Szent István nevéhez fűződik. A vármegye bírója a várispán illetve megyésispán (*comes comitatus*) volt. A XI.-XII. századtól kezdve – bajor mintára – minden ügyben királybírák (*judices regii*) jártak el. Az uralkodó megyénként két királybíró nevezett ki, akik a király pecsétjével idéztek, és többek között a tolvajok valamint a rablók felett ítélezhetett, de csak az ispán jelenlétében.¹¹³ A nemesi bíróság, a vármegyei törvényszék a XIII. században jelent meg.

Az igazságszolgáltatásban helyi szinten a testületi döntéshozás érvényesült, és kevésbé szakmai, mint inkább hatalmi szempontok szerint szerveződött. A városi igazgatást a kisebb városokban 6, a nagyobbakban 12 esküdt polgárból (*jurati cives*) álló tanács (*senatus*) látta el, melynek élén a bíró (*judex*) állt. A bíró a város polgárai felett ítélezhetett. A falvakban a falunagy (későbbi nevén a bíró) a családfővel, a nép véneivel ítélezett. A fontosabb döntés joga idővel a földesúr kezében összpontosult, és ez az úriszék kialakulásához vezetett. A nagyobb uradalmak földesúri bírósága a vérhatalom jogát, a *jus gladii* is elnyerhette.¹¹⁴

A XIII. századtól 1526-ig terjedő időszakban az uralkodó fokozatosan leépítette az ítélezésben betöltött szerepét. A kuriális bíróság élén a király állt, tagjai a főpapok és bárók közül kerültek ki. Míg a korai feudalizmusban az uralkodó osztály tagjainak peres ügyében még érvényesült a király személyes jelenléte (*praesentia regia*), ez később már csak a kiemelkedően fontos ügyek elintézésére volt jellemző, illetve a nagybirtokosok privilegizált tagjainak a kiváltságává vált (*specialis praesentia regia fóruma*). A XIV. század második felében azonban a király már e tanácsban sem vett részt, az elnöki pozíciót a kancellárnak adta át.

¹¹² Szent István I. dekrétuma, 13. cikk

¹¹³ Degré Alajos: Magyar alkotmány- és jogtörténet. Szerk: Béli Gábor, Publikon Kiadó – Pécsi Tudományegyetem Állam és Jogtudományi Kar, Pécs, 2010. 113. o.

¹¹⁴ Csizmadia Andor – Kovács Kálmán – Asztalos László: Magyar állam- és jogtörténet, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1978., 46-62. o. alapján

A király személyes ítélkezése a későbbi időszakban már csak a nemesek hűtlenség és hatalmaskodás miatt indult ügyeiben volt jellemző. Távollétének ideje alatt a személyes jelenlét bíróságát (*personalis praesentia regia*) a vikárius, később a főkancellár vezette. Jogot ismerő személyek először Mátyás idején vettek részt az ítélkezésben. Mátyás a *personalis praesentia regia* élére a személynököt (*personalis*) helyezte, aki a király utasításainak engedelmessé tiszttviselő volt. Ebben a korszakban alakul át a királyi személyes jelenlét fóruma királyi ítélőtáblává (*tabula regia judiciaria*), melyben a főpapokon és főnemeseken túl már köznemesek is részt vettek. A megnövekedett munka mennyisége ekkor már szükségessé tette, hogy a személynököt, a nádort és az országbíró jogban jártas ítélőmesterek segítsék. A *personalis* volt az első állandó bíró, és ügynevezett rövid perekben – 15-32 napos határidővel – bármikor lehetett elé feleket idézni. Az ország előbbieken ismeretett nagybírói nem egyesbíróként, hanem tanácsként jártak el, az udvari méltóságokból álló bírótársaknak azonban véleménynyilvánítási joguk volt, a döntést a nagybíró hozta.¹¹⁵

A XIII. század ítélkező testületei a nádor elnöklétével működő vármegyei törvénykező gyűlés, (*judicium palatinale*) és a vármegyei törvényszék (*sedes judiciaria*), összevont nevén *sedria* volt. A *sedrián* a főispán elnöklété mellett nemesekből álló esküdt ülnökök ítélkeztek első fokon, majd a XIV.-XV. századtól kezdődően az úriszéktől fellebbezett ügyekben másodfokon.

A XIII. századtól a földesurak egy része királyi engedély alapján bírászkodhatott a birtokaikon élők felett. Jóllehet a legsúlyosabb, halállal büntetendő cselekmények, így például a rablás, gyújtogatás, nemi erőszak esetében a *sedria* rendelkezett hatáskörrel, a pallosjoggal rendelkező földbirtokos bárkinek a jobbágya felett, bármilyen ügyben ítélkezhetett, amennyiben a cselekményt az ő birtokán követték el, és ott került sor az elkövető letartóztatására. A földesúr szintén nem egyesbíróként ítélkezett, hanem bírótársakkal. Ha a bíróságon maga a földesúr elnökölt, *úriszéknek*, ha a gazdatiszt, ispán, várnagy vagy porkoláb, *tiszti széknek* nevezték. A kisebb súlyú ügyekben a földesúr helyett a falusi bíró járt el, aki szintén esküdtekkal bírászkodott. Az úriszéken jelen volt a szolgabíró, aki a *sedrián* jelentést tett az ítélkezési tevékenységről. Érdekesség, hogy a jobbágyok ellen a *sedrián* indított súlyosabb bűnügyek esetén a földesúrnak előállítási kötelezettsége volt, melynek elmulasztása esetén megbírságolták.¹¹⁶

¹¹⁵ Degré i. m. 114. o.

¹¹⁶ Degré i. m. 117-118. o.

Nemesek pereiben a megyei törvényszék, a *sedria* járt el. Viszonylag hosszú ideig, a XVII. századig a megye minden nemese részt vehetett az ítélkezésben. Az 1613. évi 24. törvénycikk értelmében a bíraskodásban azonban már csak az esküdtek vehettek részt. Ugyanakkor megnövelték az esküdtek számát, és megkülönböztették a rendes és rendkívüli ülnököket (*ordinarii jurati assessores* illetve *extraordinarii assessores*). A *sedrián* az alispán elnökölt. 1613. év abból a szempontból is jelentős, hogy ekkor vált ki a *büntetősedria* az egységes szervezetből. A *büntetősedria* tárgyalta a közbűntetteket, kivéve a királyi tábla hatáskörébe tartozó felségsértést és hűtlenséget. Emellett eljárta a jobbágyok súlyosabb bűncselekményei miatt indult ügyekben is, ha a földesúrnak nem volt pallosjoga. A szabad királyi városok polgárainak ügyében továbbra is a városi tanács, a *senatus* ítélkezett. Jobbágyok ügyében a falusi bíró járt el, de csak a jelentéktelen ügyekben. A költséges úriszék mellett egyre nagyobb szerephez jutott a tisztizék, mely az ügyeket gyorsabban intézte. De csupán olyan ügyekben járhatott el, amiben a büntetés pálca, robotra kötelezés, katonának besoroztatás vagy rövid időtartamú szabadságvesztés volt. A legsúlyosabb ügyekben az úriszék ítélkezett, ahová meghívták az uradalmi tisztviselőket, a megyei hatóság képviselőit, így az alispánt, a szolgabírókat valamint szomszéd földbirtokosokat.¹¹⁷ Hazánkban is tehát több száz éves folyamat eredménye volt, míg a büntető és a polgári igazságszolgáltatás elvált egymástól, valamint a társadalmi különbségeket enyhítő, a törvény előtti egyenlőség irányába mutató szabályok csírái egyáltalán megjelentek.

A törvényszéki bíraskodás „konkurenciájaként” felmerülő esküdtszéki bíraskodással szemben az állandó törvényszék igénye a magyar igazságszolgáltatásban először a reformkor idején fogalmazódott meg. Az 1840. évi V. törvénycikkkel kiküldött országos választmány többségi véleménye szerint esküdtszék felállítása csupán a perbefogás céljából létrehozott vádesküdszék vonatkozásában válhat indokolttá, a büntetőügyekben történő érdemi döntéshozás megfelelő szervezetének továbbra is az ítélőszéket tartották.¹¹⁸ Az országgyűlés 1844. évi augusztus 28-i alsótáblai ülése elfogadta az esküdtszékek felállításának javaslatát, melyben szerepelt a vád- és az ítélőesküdtszék létrehozása is, 13 illetve 12 taggal. A feleknek a vádesküdszék vonatkozásában nem, az ítélő esküdtszék vonatkozásában viszont lehetett volna úgynevezett visszavetési joga.¹¹⁹ A főrendiház azonban az esküdtszéki intézményen

¹¹⁷ Csizmadia – Kovács – Asztalos i. m. 187-192. o. alapján

¹¹⁸ Máthé Gábor: A magyar burzsoá igazságszolgáltatási szervezet kialakulása 1867-1875, Akadémia Kiadó, Budapest, 1982.,74. o.

¹¹⁹ A törvényjavaslat alapján az ítélő esküdtszék létrehozása során a tárgyalásra behívott 30 esküdt közül az ügyész 6, míg a vádlott 10 esküdt visszautasítására lett volna jogosult.

alapuló új büntetőeljárás javaslatát elvetette.¹²⁰ Ezt követően az 1848. évi XVIII. törvénycikk, a sajtótörvény 17. §-a tartalmazott rendelkezést esküdtszék felállításáról, mégpedig sajtóvétség elbírálása céljából.¹²¹ Az esküdtszéki eljárás részletes szabályait rendeleti formában Deák Ferenc igazságügy miniszter adta ki 1848. április 29-én. Deák az 1844. évi törvényjavaslatban szereplő vádesküdszék intézményét átvette, és minden törvényhatóságnál külön esküdtszék felállítását rendelte el. A vétkekesség megállapításához az ítélő esküdtszék 12 tagjából 8 fő egybehangzó szavazatára volt szükség, a feloldáshoz 5 szavazat szükségeltetett.¹²² Az 1848. évi decemberi országgyűlés elhatározta az esküdtszéki hatáskör kiszélesítését a sajtóvéstegen kívüli ügyekre is, melyre azonban a szabadságharc bukása miatt nem kerülhetett sor.¹²³

A dualizmus első éveiben erőteljesen érvényesült a liberalizmus hatása, mely az igazságügyi szervezet és eljárásjogi elvek demokratikus szabályozásában nyilvánult meg.¹²⁴ Csemegi Károly 1861-ben a „Büntető törvények és a bíróság” című cikksorozatban emelt szót a kormányhatalomnak alárendelt kivételes bíróságok és bizottságok működése ellen. Csemegi az angol Magna Charta példáját említve kimondta, hogy „a törvényileg megállapított bírósági szerkezetet egyoldalúlag megváltoztatni nem szabad.”¹²⁵ A dualizmus korának egyik nagy vívmánya a bírói függetlenség biztosítása volt, tehát a bíróság - a bírói hatalom gyakorlásáról szóló törvény alapján - a XIX. század második felétől kizárólag a törvényeknek és a szokásjognak alávetve végezte munkáját. Sőt, a bíróság ítélkezési tevékenysége során a rendeletek törvényességét is jogosult volt vizsgálni.¹²⁶ A korszak jogi gondolkodói általában véve a bírói függetlenség elvét hirdették, tartalmát többek között a bírói kvalifikációban, anyagi függetlenségben határozták meg, illetve deklarálták, hogy a bírónak minden pártok felett kell állnia.¹²⁷

Kiépült az állami bírósági szervezet, melynek úgynevezett rendes bíróságai a járásbíróságok, a törvényszékek, az ítélőtáblák és a Kúria voltak.¹²⁸ Mindegyik bíróság egyaránt ítélkezett polgári és büntető ügyekben, de a fővárosban külön törvényszékeket állítottak fel.¹²⁹ A bírósági szervezet kialakítására vonatkozó tudományos irodalom „zsinórmértékként” a

¹²⁰ Máthé i. m. 75. o.

¹²¹ <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=5286>

¹²² Máthé i. m. 76. o.

¹²³ Beér János – Csizmadia Andor: Az 1848/49. évi népképviselői országgyűlés. Budapest, 1954. 333. o.

¹²⁴ Szabó Imre: A burzsoá állam- és jogbölcselet Magyarországon, Akadémia Kiadó, Budapest, 1955. 210-211. o.

¹²⁵ Edvi Illés Károly – Gyomai Zsigmond: Csemegi Károly művei I., 1904., 74-75. o.

¹²⁶ 1869. évi 4. törvénycikk 19. § <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=5384>

¹²⁷ Posfai Károly: A bíróságok szervezéséről, különös tekintettel a bírósági választási rendszerre, Pest, Jogtudományi Közlöny 1868/20, 159. o.

¹²⁸ 1871. évi 31. és 32. törvénycikkek

¹²⁹ A budapesti büntető törvényszéket az 1895. évi 44. tc. állította fel.

népeesség számát és a területet tekintette, a szerzők tehát – főként német példára – a bíróságok népeességhez viszonyított arányos kialakítását szorgalmazták. Vita tárgyát képezte azonban a bírák választásának vagy kinevezésének kérdése. A kinevezés mellett érvelők a bírák választását korszerűtlen megoldásnak titulálták. Álláspontjuk szerint a határozott időre történő választás esetén nem lenne jelentkező a „pütkösdi királyságra”, határozatlan időre történő választás esetén a „tehetségtelen bírákat nem lehetne megfosztani tisztségüktől.”¹³⁰

Említést kell tenni a királyi törvényszék keretén belül működő vádтанácsról, mely három törvényszéki bíróból állt. A vádтанács elnökét és két tagját a törvényszék elnöke nevezte ki egy évre. Feladata a vizsgálati szakasz törvényességének biztosítása volt, így a vizsgálat ellenőrzése és irányítása, továbbá a vizsgálóbíró tevékenységének felügyelete. A vádтанács döntött a vád alá helyezés kérdésében is. A vizsgálóbíró határozatai és intézkedései vonatkozásában a vádтанács a fellebbviteli fórum szerepét is betöltötte. Az előbbi ellen felfolyamodásnak, az utóbbi ellen panasznak volt helye a későbbiekben részletezett Bp. szabályai szerint.¹³¹

Trávník Antal és Toma Andor a bíróságok szervezéséről közzétett cikksorozataikban alapvető követelményként fogalmazták meg a társasbíráskodás bevezetését, nemcsak a fellebbviteli bíróságokon, hanem első fokon is. Álláspontjuk szerint az „oculi plus vident, quam oculus” alapelv mellett a társasbíráskodás a bírói önkény és részrehajlás legjobb ellenszere.¹³²

Az 1897. évi XXX. törvénycikk minden büntető hatáskörű törvényszéknél szervezett esküdtbírószágot (1. §.). Az igazságügy miniszter – mintegy racionalizálva a működést – az egy királyi ítélőtábla területén egymással határos több törvényszéket egy esküdtbírószágot kerületté alakított át, így csak egy-egy kijelölt törvényszék látta el a kerületben az esküdtbírószágot teendőket. Az esküdtbírószágot 1900. január 1.-én kezdték meg a működésüket.¹³³

A törvényszékek mellett létrehozott esküdtbírószágot¹³⁴ azonban szigorú állami felügyelet alatt működtek. Az esküdtteket állami szervek irányították, és amelyik esküdtbírószágot működése nem bizonyult megfelelőnek, azt a kormány beszüntette. Az esküdtszékek hatáskörébe a halállal, életfogytig vagy legalább 5 évi szabadságvesztéssel büntetendő politikai és

¹³⁰ Máthé i. m. 23-24. o.

¹³¹ Beliznay – Horváth – Kabódi – Király – Lőrincz-Máthé – Mezey – Pomogyi – Révész T. – Zlinszky i. m. 373. o.

¹³² Trávník Antal: Bírósági szervezés hazánkban, Jogtudományi Közlöny, 1868/6. és Toma Andor: A bíróságok szervezéséről, Jogtudományi Közlöny, 1868/25.

¹³³ Sipta i. m. 136. o.

¹³⁴ 1897. évi 33. törvénycikk

köztörvényi bűnügyek tartoztak, ezeket az eseteket a törvény taxatív felsorolta.¹³⁵ A törvény értelmében bármely esküdtbíróság ítélezhetett a gyilkosság, a szándékos emberölés, az amerikai párbaj, a párbaj, a kitétel, az elhagyás, a halált okozó testi sértés, a mérgezés, a közegészség elleni bűntett, a gyermekrablás, a szöktetés, a személyes szabadság megsértése, a rablás, a gyűjtogatás, a vízáradás okozás, a vaspályák és hajók közveszélyű megrongálása, a vasúti jelzéssel való visszaélés, a hajó elsüllyesztésének büntette, a megvesztegetés, valamint az előbbieken felsorolt bűntettekre történő nyilvános felhívás miatt indult büntetőügyekben. Ezek voltak az esküdtbíróságok *rendes* hatáskörei. A felségsértés, a király bántalmazása, a hűtlenség, a lázadás illetve e bűncselekményekre történő nyilvános felhívás esetében – *kivételes* hatáskörrel – kizárólag a királyi ítélőtábla székhelyén működő esküdtbíróságok járhattak el. Végezetül az esküdtbíróságok a sajtó útján elkövetett bűncselekmények vonatkozásában is hatáskörrel rendelkeztek.¹³⁶ A későbbi szabályok¹³⁷ az esküdtszék hatáskörét tovább szűkítették, és az esküdtek bírói irányítás alá kerültek. Az első világháború alatt a kormány – praktikus okokból – az esküdtszékek jelentős részének működését felfüggesztette.

Az 1897. évi XXX. törvénycikk az esküdtbíróságokat vegyes bíróságként szervezte, a tizenkét esküdtön kívül az elnökkel együtt három bíróból állt föl. Az esküdtek foglaltak állást a tényállásról, a bűnösség és a minősítés kérdésében. A büntetés kiszabása a bírói tanács feladata volt.¹³⁸

Az esküdtképességet részletesen és szigorúan szabályozták. Esküdt csak a 26. életévét betöltött, magyarul írni, olvasni tudó, legalább 20 korona adót fizető, vagy középiskolai illetve felsőbb szakiskolai végzettséggel rendelkező magyar állampolgár férfi lehetett. Így a nők, az iskolázatlan személyek, illetőleg a nem megfelelő jövedelemmel rendelkező személyek ki voltak zárva az esküdtek sorából. Kizáró ok volt még, ha – az egyébként esküdtképes személy – törvényben meghatározott bűncselekményt követett el, csőd- illetve gondnokság alatt állt, akinek kiskorúságát meghosszabbították, valamint a testi vagy szellemi fogyatkozással élők. A kizáró okok másik csoportját bizonyos hivatások gyakorlása illetve állások betöltése képezte, így nem lehetett esküdt a főispán, a bíró, az ügyész, a fegyveres erő tagja, stb., továbbá a napszámos és a szolga sem. Bár az ítélezésben való esküdti részvétel állampolgári kötelesség volt, a törvény egyes esetekben lehetővé tette a mentesülést, így az

¹³⁵ 1897. évi 34. törvénycikk (a bűnvádi perrendtartás életbeléptetéséről)

¹³⁶ Stipta i. m. 137-138. o.

¹³⁷ 1914. évi 13. törvénycikk

¹³⁸ Stipta i. m. 136. o.

országgyűlés tagjai, lelkészek, katonák, orvosok, gyógyszerészek, néptanítók, a közlekedésénél illetve a postánál alkalmazottak valamint a 70. életévüket betöltött személyek, továbbá a megelőző ülészakban esküdtbírói szolgálatot teljesítők esetében.¹³⁹

Az esküdtképesek alaplajstromából az esküdtek évi lajstromát egy, a törvényszéki elnökből és bíróból, valamint a törvényhatósági bizottság néhány tagjából álló bizottság állapította meg. A szükséges számú esküdteket sorsolás útján választották ki. Az esküdté válás esélyét jól reprezentálják Heves megye 1901. évi számadatai. A megye 255 ezres összlakosságából mindössze 7294 fő került az alaplajstromba, melyből további választás (tehát nem a demokratikusabb sorsolás) alapján állították össze az évi lajstromot (180-360 fő). A szolgálati lajstrom egy ülészakra (15 napra) 30 esküdt és 10 helyettes nevét tartalmazta.¹⁴⁰ Az esküdtszékek munkáját legtöbbször az a kritika érte, hogy túl enyhén ítéleztek, és gyakran mentették fel a vádlottakat. A tárgyalási iratok tanúsága szerint az esküdtek magatartása meglehetősen passzív volt, a tárgyalás érdemi részébe nem avatkoztak bele. Ezt támasztja alá az a pécsi törvényszékről származó adat, mely szerint 1900 és 1905 között mindössze egyetlen kérdés hangzott el esküdt szájából.¹⁴¹

Mohács előtt a vádat többnyire a sértett illetve a sértett örököse képviselte. 1526 után a királyi jogügyek igazgatójának vált a feladatává, hogy olyan bűncselekmények esetében, melyeknek büntetési díja a kincstárat illette, képviselje a vádat a bíróság előtt.¹⁴² A vád képviseletét a XVII. és XVIII. századi Magyarországon a megyei valamint a szabad királyi városi bíróság előtt a tiszti ügyész, az úriszék előtt pedig az uradalmi ügyész látta el. Hütlenségi perekben a királyi tábla mellett működő kincstári jogügyi igazgató volt a vád képviselője. Az 1871. évi 33. törvénycikk rendelkezett a királyi ügyészségek felállításáról, melyek a törvényszékek mellett működtek. Érdekesség, hogy a járásbírói csupán az ügyészség irányítása alatt működő ügyészi megbízottak képviselték a vádat, akik az ügyvédek, bírósági fogalmazók közül kerültek ki. Az ítéletábrák mellé a királyi főügyészségeket szervezték, a Kúrián pedig a koronaügyész¹⁴³ képviselte a vádat. Az ügyészi szervezet nem a koronaügyésznek, hanem az igazságügy-miniszternek volt alárendelve. Ez utóbbi közvetlenül a főügyészt utasította. Az ügyészségi hierarchiában az ügyészek illetve a megbízottak a felettes hatóság, tehát a

¹³⁹ Stipta i. m. 137. o.

¹⁴⁰ Beliznay – Horváth – Kabódi – Király – Lőrincz-Máthé – Mezey – Pomogyi – Révész T. – Zlinszky i. m. 374. o.

¹⁴¹ Beliznay – Horváth – Kabódi – Király – Lőrincz-Máthé – Mezey – Pomogyi – Révész T. – Zlinszky i. m. 378. o.

¹⁴² Beliznay – Horváth – Kabódi – Király – Lőrincz-Máthé – Mezey – Pomogyi – Révész T. – Zlinszky i. m. 359. o.

¹⁴³ A Koronaügyészség megszervezésére a Bp. hatályba lépésével, 1900-tól került sor. Ellátta a Kúria mellett a közvád képviseletét, valamint a jogszolgáltatással és az ügyészi szervezet működésével kapcsolatos észrevételeinek jelentése az igazságügyminiszter felé. Forrás: Máthé Gábor i. m. 157.o.

főügyészség utasítását voltak kötelesek követni.¹⁴⁴ A polgári korszak királyi ügyészenek feladatai és funkciói közt szerepelt a hivatalból üldözendő bűncselekmények esetében az eljárás megindítása, a vizsgálatok törvényes és célszerű lefolytatását elősegítő indítványok megtétele, a vizsgálat befejezését követően az eljárás megszüntetése vagy a terhelt perbefogása, a perben a közvádloi funkció betöltése, perorvoslathoz folyamodás joga akár a vádlott javára is, valamint a büntetés végrehajtásának felügyelete.¹⁴⁵

Finkey Ferenc a következőképpen jellemezte a korszak ügyészi szervezetét: „az ugyanazon hivatalnál működő több ügyészi személy nem egyenjogú egymással, hanem az összes hivatali teendőket az illető hivatali főnök, a királyi ügyész vagy koronaügyész végzi. A többi hivatalnokok, alügyészek, főügyészi és koronaügyészi helyettesek csak a hivatali főnök képviselőjében szerepelnek, végezhetnek ugyan bárminő hivatali funkciót s a nélkül, hogy igazolásukra külön meghatalmazás szükségeltetnék, de mindig csak mint az illető hivatalfő képviselői.”¹⁴⁶ A főügyészek bármely törvényszéknél eljárhattak, helyettesüket, vagy az ítéltábla területén alkalmazott bármely ügyészt kiküldhették. A főügyészt az utasítások kibocsátása mellett megillette a bírók ellen folytatott fegyelmi eljárásban a közvádloi teendő ellátása, a törvényszéki fogházak felügyelete, valamint hozzá érkeztek be az ügyészek által készített év végi bűnvádi kimutatások is.¹⁴⁷

A szervezeti struktúra fejlődésének rövid bemutatása során néhány mondat erejéig érdemes kitérni az ügyvédek helyzetére is. Érdekesség, hogy míg az angolszász jogterületen a jogászok képzése már a XIII. században megkezdődött, a hazai ügyvédek a tevékenységüket még a XVIII. században is képesítési követelmények nélkül folytathatták. Jóllehet a XVI. század folyamán hazánkban is működtek ügyvédek, a városok eltérő tartalmú statútumokkal szabályozták e tevékenység gyakorlását, sok esetben meg is tiltották a „prókátorkodást.” Hosszú folyamat eredményeként alakult ki a bírói és ügyvédi tevékenység gyakorlása közötti összeférhetetlenség is. A jogi képviselőt gyakorlását Lipót 1694. évi ügyvédi rendtartása szabályozta, eskü letételét és bejegyzési kötelezettséget írt elő. 1769-ben az ügyvédekre vonatkozó királyi rendelet már vizsga letételét is megkövetelte az ügyvédektől.¹⁴⁸ Az ügyvédi hivatás gyakorlását azonban csupán a XIX. század második felétől kötötték jogtudományi doktori végzettség megszerzéséhez, gyakorlati idő kitöltéséhez, valamint ügyvédi vizsga

¹⁴⁴ Csizmadia – Kovács – Asztalos i. m. 359. o.

¹⁴⁵ Máthé i. m. 159. o.

¹⁴⁶ Beliznay – Horváth – Kabódi – Király – Lőrincz-Máthé – Mezey – Pomogyi – Révész T. – Zlinszky i. m. 375. o.

¹⁴⁷ Máthé i. m. 157. o.

¹⁴⁸ Kállay István: Városi bíraskodás Magyarországon 1686-1848, Osiris Kiadó, Budapest, 1996. 80-81. old

letételéhez.¹⁴⁹ Az ügyvédi vizsgára bocsáthatóság kritériumaként szerepelt, hogy a 3 éves gyakorlati időből másfél évet ügyvédnél, ügyészségnél volt kötelező eltölteni.¹⁵⁰

2. 2. Az eljárási szabályok kialakulása

A jogfejlődésről való gondolkodás nem nélkülözheti a történelmi, társadalmi viszonyok alapos tanulmányozását, az összefüggések vizsgálatát. Az igazságszolgáltatás hatalma minden korszakban fontos állami jogosultság volt, egyúttal magának a hatalomnak egyik nélkülözhetetlen biztosítója. Ezért már Szent István felfedezte annak szükségességét, hogy saját kezében fogja össze és érvényesítse az állam büntetőjogi igényét. Elvi határozottsággal törekedett a nemzeti igazságszolgáltatás, valamint a vérbosszú intézményének kiiktatására. A megsértett és sértő nemzetség tagjait igyekezett megegyezésre bírni.¹⁵¹ A megegyezésre törekvés ebben a korszakban különös jelentőséggel bírt. A keresztény állam még nem szilárdult meg teljes mértékben, az egységes állam létrehozása során figyelemmel kellett lenni a „rég rendszer” híveinek integrálására. Ezért Istvánnak nem lehetett más választása, mint az állami büntetőhatalmat oly módon érvényesíteni, ami megfelelő konszenzusra talál a nemzetségek körében. Ez a rövid okfejtés csupán arra szolgál, hogy történelmi példával is illusztráljam, mekkora jelentősége lehet egyes intézkedések társadalmi elfogadottságának. Instabil hatalmi viszonyok között feltétlenül célravezetőbb lehet a „mindenki által elfogadható” megoldás keresése az ítélelhozatal során, mint az objektív igazság keresése. A magyar jogi szemléletre az államalapítás idején még jellemző volt az egyezkedés. Erre utal Szent István I. törvénykönyvének 15. §-a, mely a feleséggyilkost az asszony szüleivel való egyezkedésre hívja fel, vagy a 27. §, mely annak ellenére büntetni rendeli a lányrablót, hogy az „elkövető” a lány rokonságával később megbékélt.¹⁵² István törvényei azonban túlnyomórészt „büntető anyagi jogi” szabályokat tartalmaztak, „eljárási” szabályokat csak elvétve találunk a törvényekben. Ilyen volt például a bizonyítási eszközök hitelességére vonatkozó szabály¹⁵³ vagy a vallomástételre vonatkozó passzus, melyben megnyilvánult a

¹⁴⁹ Csizmadia – Kovács – Asztalos i. m. 352-359. o.

¹⁵⁰ Máthé i. m. 181. o.

¹⁵¹ Stipta i. m. 16. o.

¹⁵² A lányrabló vitéz 10 tinóra, közrendű 5 tinóra történő büntetése – melynek mértéke megegyezik a feleséggyilkos vitéz illetve közrendű által fizetendő vérdíjjal – az asszony *egyezkedésen alapuló vételára* helyetti „kárpótlásként” fogható fel. A IX. századi magyarok házasságkötési szokása volt, hogy a vőlegény atyja a leány atyjával megegyezett a hozományban valamint leányért cserébe kapott értékben. István azonban ezt az egyezkedést jogi síkra kívánta terelni azért, hogy a lányrabló vitézt akkor is pénzbüntetésre ítélte, ha a leány rokonságával megegyezett. Forrás: Szent István törvényeinek XII. századi kézírata az Admonti Kódexben, Helikon Kiadó, Gyomaendrőd 1988., 36. o.

¹⁵³ „A papok tanúi és vádlói pedig legyenek minden gáncs nélküli emberek, kiknek feleségük és gyermekeik vannak, és kik teljességgel Krisztust vallják.” (I./III.) Forrás: Szent István törvényeinek XII. századi kézírata az Admonti Kódexben i. m. 74. o.

társadalmi rend fenntartásának igénye.¹⁵⁴ Említésre méltó továbbá, hogy már István felismerte az „alaptalan perlekedés” veszélyét, az „igazságtalan fellebbezést” pénzbírsággal büntette.¹⁵⁵

A középkorban a bűncselekményeket a sértett személye alapján határolták el egymástól. A közösséget sértő cselekmények (delictum publicum) esetében a sértett kezdetben az uralkodó volt, mely a későbbiek folyamán absztrahálódott az állam elvont kategóriájává. A magánosokat sértő cselekmények (delictum privatum) üldözését a jog a sértettre bízta.¹⁵⁶ A *korai feudalizmusban* a büntetőeljárás – mely a polgári peres eljárástól még nem különült el élesen – *vádrendszerű* volt, és a közvetlenség, szóbeliség, nyilvánosság, valamint a perbeli formások szigorú betartása jellemezte. A büntetőügyek jelentős része a sértett (magánvádló) fellépése alapján indult meg, és csupán a király és az ország elleni cselekmények esetében rendelte el a törvény az eljárás hivatalból történő lefolytatását. A későbbiek folyamán az akkoriban súlyosnak ítélt rablás, lopás is hivatalból üldözendőek voltak az Árpád-házi királyok törvényei szerint.¹⁵⁷ A bíró főként a perbeli formák megtartása felett őrködött. Az idézés a bíró pecsétjének felmutatásával történt. A távolmaradásnak a jogfejlődés e korai szakaszában már különféle jogkövetkezményei voltak (bírság, pervesztesség).¹⁵⁸ A kompozicionális elv alapján a felek a per folyamán bármikor kiegyezhettek. A vád tagadása esetén a bíró döntötte el, melyik felet illeti a bizonyítás joga. A bizonyítás formális volt, eskü és istenítélet útján történt. A büntető ügyekben általában a vádlott tett esküt, abból a célból, hogy a vád alól tisztázza magát. A vádlott az esküt legtöbbször eskütársakkal tette, akik – kvázi tanúként – nem ténykérdést voltak hivatottak bizonyítani, hanem csupán azt, hogy a megvádolt személy becsületes, igaz ember, akinek az esküje igaz. Az eskütársak száma a bűncselekmény súlyától függött. Az istenítéletek közül Magyarországon elsősorban a vas-, ritkább esetben a vízpróbát valamint a perdöntő bajvívást alkalmazták a bizonyítás során. Miután a budai zsinat 1279-ben megtiltotta az egyháznak a próbákban való közreműködést, a perdöntő párbaj lett a legfontosabb bizonyítási eszköz a büntetőeljárásban, és egészen Mátyás uralkodásáig alapították az ítéleteket a párbajok eredményére. Ebben a korszakban már az okirati bizonyítás is szerephez jutott, hiszen a

¹⁵⁴ „(...) a királyi tanács határozata értelmében teljességgel megtiltottuk, hogy bármiféle vétek okáért valamilyen szolgarendű személy vádját vagy tanúságát ura vagy úrnője ellen elfogadják.” (I./XX.) Forrás: Szent István törvényeinek XII. századi kézírata az Admonti Kódexben i. m. 79. o.

¹⁵⁵ „Ha valaki a vitézek közül megvetve ispánja igazságos ítéletét, a királyhoz fellebbez, hogy ispánját igazságtalannak tüntesse fel, legyen adósa ispánjának tíz arany penzával.” (II./IX.) Forrás: Szent István törvényeinek XII. századi kézírata az Admonti Kódexben i. m. 86. o.

¹⁵⁶ Beliznay – Horváth – Kabódi – Király – Lőrincz – Máthé – Mezey – Pomogyi – Révész T. – Zlinszky i. m. 238. o.

¹⁵⁷ Beliznay – Horváth – Kabódi – Király – Lőrincz – Máthé – Mezey – Pomogyi – Révész T. – Zlinszky i. m. 352. o.

¹⁵⁸ 1231. évi 21. tc. (II. Aranybulla)

közhitelű pecsétetek elterjedésével az okiratok bizonyító erejébe vetett bizalom is megnőtt. Mivel az ítélet valójában nem a bíró mérlegelésén múlt, hiszen ő csak a „bizonyítás” eredményét állapította meg, perorvoslatra csak igen szűk körben volt lehetőség.¹⁵⁹

A történeti elemzés eredményeként megállapíthatjuk, hogy a büntetőeljárás során kötött megállapodások sem előzmény nélküliek a magyar jogtörténelemben. A kompozicionalitás elvének továbbéléséért értékelhető, hogy az akkuzatórius eljárási szabályok szerint lefolytatott perben, mely jellemzően a X-XIII. század között, de elvétve még a XVI. századig meghatározta a magyar büntetőeljárást, a felek az eljárás bármely szakaszában kiegyezhettek egymással, megállapodásuk pedig a bírói ítélettel azonos joghatással bírt. A korábban már említett kompozicionalitás elve tehát még sokáig érvényesült a büntetőügyekben is.¹⁶⁰ A per megindítását követően kizárólag bírói engedéllyel lehetett egyezséget kötni, amiért a felek úgynevezett békebírsággal tartoztak. A XV. század folyamán, Zsigmond uralkodása alatt a bíró engedélye nélkül is lehetett peregyezséget kötni, ebben az esetben a bírónak nem járt díjazás.¹⁶¹

Sajátos formában érvényesült a nyilvánosság elve a feudalizmusban. Az eljárást a közösség tagjai előtt folytatták le, így az istenítéleteket, majd később az érdemi bizonyítást is. Ekkor azonban még nem volt szükség a tárgyalás nyilvánosságának deklarálására, hiszen a *jogélet* általában véve nagy nyilvánosság előtt zajlott, a büntetések végrehajtása pedig egyenesen társasági eseménynek számított.¹⁶² Ahogy mind szűkebb személyi kör vett részt az ítélezési tevékenységben, és ahogy egyre inkább a szakmai elit kezébe került a büntetőeljárás lefolytatása, a nyilvánosság elvének érvényesítése annál fontosabbá vált elsősorban a terhelt jogainak biztosítása érdekében. Ennek kibontakozására azonban csak a polgári korszakban kerülhetett sor.

A nyomozás és a vizsgálat ekkoriban még nem különült el egymástól, hosszú ideig bűncselekményről való tudomásszerzés nélkül folytatták a bűnvizsgálatot. A laikus személyek ítélezésben való részvétele ugyanakkor egyértelműen kimutatható a feudális viszonyok között, az esküdtek részvételével történő bíraskodás ugyanis hosszú évszázadokig szerves részét képezte a magyar igazságszolgáltatásnak. Az alispán negyedévente bejárta a hozzá tartozó területet, a falvak lakosságát magához idézve kutatott a bűncselekmények elkövetői

¹⁵⁹ Csizmadia – Kovács – Asztalos i. m. 259-261. o.

¹⁶⁰ Beliznay – Horváth – Kabódi – Király – Lőrincz – Máthé – Mezey – Pomogyi – Révész T. – Zlinszky i. m. 355. o. és 362. o.

¹⁶¹ Eckhart Ferenc: Magyar alkotmány- és jogtörténet, Osiris Kiadó, Budapest, 2000, 339. o.

¹⁶² Beliznay – Horváth – Kabódi – Király – Lőrincz – Máthé – Mezey – Pomogyi – Révész T. – Zlinszky i. m. 260. o.

után.¹⁶³ A 12 esküdt közreműködésével megalakult nádori közgyűlés a XIII. és XV. század között az alispán és a szolgabírák segédletével állította össze a nyilvános gonosztevők (publici malefactores) listáját, akiknek nevét a közgyűlésen felolvasták. Kezdetben a gonosztevők ellen a vádat a sértett adta elő. A XIV. század közepétől a gonosztevők lajstromát már a megyei hatóság készítette, ugyanakkor az emberölés miatt indult ügyekben sokáig fennmaradt a magánvádas rendszer. Bűnösség kérdésében a közgyűlés közfelkiáltással szavazott.¹⁶⁴ A lajstromon szereplő személyek azonban legtöbbször nem voltak jelen a közgyűlésen, így velük szemben formális pert nem lehetett lefolytatni. A „gonosztevőket” a nádor levelesítette (proskribálta), ami azt jelentette, hogy elveszítették életükhöz és vagyonukhoz való jogukat, azoktól bárki büntetlenül megfoszthatta őket. A nádori közgyűlés mellett a XIV. században megjelent a főispán közgyűlése (proclamata congregatio) is, amely egy-egy megye nemeseiből állt. A közgyűlés az ítélezés mellett a bizonyítás lefolytatásában játszott fontos szerepet, hiszen a király vagy a nagybírák parancslevele alapján tanúkihallgatásokat is fogantatosított. Mátyás uralkodása alatt mindkét fórumot megszüntették.¹⁶⁵

A XVI. századtól Magyarországon a büntetőperes eljárásban egyre inkább az *inkvizitórius elv* érvényesült. Az ügyek legtöbbször feljelentés alapján vagy hivatalból indultak, tehát a magánvádas büntetőper háttérbe szorult. Az inkvizitórius eljárási elemek erősödése álláspontom szerint hozzájárult ahhoz, hogy az egységes büntetőeljárás kialakulhasson, hiszen a köz és magánbűncselekmények közötti különbség ezt követően csupán a büntetőeljárást lefolytató hatóságok szintjében nyilvánult meg. A közbűncselekmények esetében a királyi fiscus, a magánbűncselekmények esetében a törvényhatóságok tiszti ügyésze képviselte a vádat.¹⁶⁶ Az inkvizitórius eljárásban immár a hatóság feladata volt, hogy a vád bizonyítása érdekében adatokat gyűjtsön, így tanúkihallgatást, házkutatást, helyszíni szemlét fogantatosítottak, stb.

A bizonyítás egyik eszköze a középkorban a tanúkihallgatás vagy tudományvétel volt. Egyszerű tudományvétel (inquisitio simplex) elrendelése esetén a hiteles hely kiküldötte vagy a szolgabíró a helyszínen tudakozódott a tényállásról nyilvánosan vagy titokban, majd a megállapításairól jelentést készített. Ez a jelentés támasztotta alá a kereset megalapozottságát, azonban nem tartalmazta sem a tanúk nevét, sem a részletes vallomásukat. A már megindult per folyamán a bíró elrendelhetette a közös tanúbizonyítást, más néven a köztudományvételt

¹⁶³ Eckhart i. m. 343. o.

¹⁶⁴ Degré i. m. 115. o.

¹⁶⁵ Csizmadia – Kovács – Asztalos i. m. 122-123. o.

¹⁶⁶ Beliznay – Horváth – Kabódi – Király – Lőrincz – Máthé – Mezey – Pomogyi – Révész T. – Zlinszky i. m. 238. o.

(*inquisitio communis*) is, mely már a mai értelemben vett tanúkihallgatáshoz volt hasonló. A XV. századtól kezdve ez a típusú anyagi bizonyítási eszköz volt a legelterjedtebb, az igazság kiderítésének leghatékonyabb eszközének tartották. A tanúvallomásokot a hiteles hely embere jelentésben rögzítette, majd eljuttatta a bíróhoz. A bíró előtt lehetőség volt kifogástételre, többek között a tanúk szavahihetőségének megkérdőjelezésével. A harmadik fajta tudományvételre a bírósági közgyűlésen (*proclamata congregatio*) kerülhetett sor, ez volt a *requisitio*, mely az anglonormann esküdszéki tanúbizonyításnak feleltethető meg.¹⁶⁷ Az 1500-as évektől már alkalmaztak orvosszakértőt¹⁶⁸ a bizonyítás során, sőt felhasználták a kor toxikológiai tudományának eredményeit is.¹⁶⁹

A terheltek eljárásjogi helyzete ebben a korszakban korántsem volt egyenlő. A tettenérés esetét és bizonyos súlyos bűncselekmények gyanúját kivéve nemest és városi polgárt nem lehetett letartóztatni, ők az eljárás ideje alatt szabadlábban védekezhetek. A társadalmi és jogállásbeli különbségek az eljárási szabályok egyéb momentumaira is rányomták a bélyegüket. Nemes ellen csak a megyei közgyűlés felhatalmazása alapján indulhatott eljárás, ezzel szemben a jobbágysorban lévő gyanúsítottat azonnal elfogták, vallatták, sőt tortúrának is alávetették. A kínvallatás célja a beismerő vallomás kicsikarása volt. Halálos ítélet esetén nemesse szemben is alkalmazták a tortúrát az esetleges bűntársak megnevezése érdekében. Felségsértés és boszorkányság vádja esetén azonban senki sem kerülhette el az embertelen módszerek alkalmazását, társadalmi hovatarozásra tekintet nélkül. Bár a tortúra alkalmazását Mária Terézia és II. József is korlátozták illetve tiltották, melynek eredményeként az 1791. évi törvényünk el is vetette, ennek ellenére a kínvallatás még a reformkorban is elő-elő fordult.

A vizsgálati szakaszt a büntetőper követte. Megalapozott gyanú esetén a bíróság döntött a perbefogásról és a per formájáról. A XVII. században már ismerték a kezesség intézményét (*cautio et assecuratio*), mely a büntetőeljárásban a gyanúsított bíróság elé állításának biztosítéka volt. Kezes állítása után a gyanúsított szabadlábban védekezhetett. Ha azonban a kezes a meghatározott napon nem tudta a bíró elé állítani a gyanúsítottat, helyette volt köteles a bíróságot megfizetni. Főbenjáró bűncselekmény esetén nem volt helye kezességnek. A perbe

¹⁶⁷ Eckhart i. m. 331-332. o.

¹⁶⁸ Más forrás szerint orvosi szemlére illetve látletet felvételére – a városi bíraskodásban – először 1705-ben került sor. Az első teljes szövegben fennmaradt *visum repertum* 1808-ból való, melyet egy patikus és két seborvos írt alá. A XVIII. század közepétől gyilkosság esetén az orvosi vizsgálat kötelező, a XIX. század elejétől pedig minden releváns büntetőügyben szükséges volt látletet készíttetni. (forrás: Kállay István i. m. 127-128. old.)

¹⁶⁹ Beliznay – Horváth – Kabódi – Király – Lőrincz – Máthé – Mezey – Pomogyi – Révész T. – Zlinszky i. m. 366. o.

fogott vádlott válaszolhatott a vádra vagy – esetenként ügyvédje által – alaki kifogásokat emelhetett, pl. kifogásolhatta az illetékesség hiányát, stb.¹⁷⁰

A jogtudó értelmiség kialakulásával, valamint a társadalmi – politikai viszonyok átalakulásával a nyilvánosság szerepe tovább csökkent az igazságszolgáltatásban. A bírói pozíció a rendi hatalom realizálásának eszköze lett, a laikus elemek is háttérbe szorultak az ítélkezési tevékenységben. Az abszolútizmus idején pedig kifejezett igénnyé vált a rendszer zártabbá válása, mely elősegítette a statáriális eljárások lefolytatását és a tárgyalás nélküli ítélethozatalt.¹⁷¹

A XVIII. század közepétől már csak tudomásra jutott bűncselekményt vizsgáltak ki,¹⁷² és a bizonyítás a vádló felet terhelte. Főszabálynak az írásbeli pert tekinthetjük, hiszen a XVIII. századtól a nemesek ellen indult valamennyi per, továbbá a nem nemesek legsúlyosabb bűncselekményei, így például felségsértés, hűtlenség miatt indított büntetőeljárások *írásbeli* formában dőltek el. A bírósági eljárás a tiszti főügyész vagy a királyi jogügyek igazgatójának vádlevele alapján indult el, ezt követték az idézés, a perfelvétel, az alaki kifogások előterjesztése, valamint a vád és a védelem írásbeli replikái. Amennyiben a vádlott ügyvéddel rendelkezett, az ügyvéd a per iratait válaszadás céljából, elismervény ellenében magával vihette.

Az írásbeli vagy más néven formális per a törvények, szokások és a gyakorlat szerint folyt. A városi gyakorlat – az ügy súlyától illetve az értékhatártól függetlenül – sommás eljárásra törekedett. Azonban, ha a vádlott ellentmondott vagy ügyvédet vallott, a szóbeli perből formális per lett. A visszaesők felett minden esetben formális perben ítéleztek.¹⁷³ Jóllehet egy ilyen típusú per lefolytatásához írástudásra és jogi ismeretekre volt szükség, a jogban járatlan, írástudatlan vádlottak részére védő kirendelése a városi bíróságokon is csak a XVIII. század első harmadától vált elterjedté.¹⁷⁴ A bíró a felek meghallgatása nélkül hozott ítéletet, melyet azonban szóban hirdetett ki. Az ítélethirdetésen a vádlott személyes megjelenése kötelező volt.

Nemesi előjogok és társadalmi egyenlőtlenség jellemezte a fellebbezés intézményét hosszú évszázadokon át. Nemes ember ugyanis megtagadhatta a vallomástételt, sőt fellebbezhetett az ítélet ellen a királyi táblához, majd a hétszemélyes táblához, végül kegyelemért

¹⁷⁰ Kállay i. m. 120. és 132. old

¹⁷¹ Beliznay – Horváth – Kabódi – Király – Lőrincz – Máthé – Mezey – Pomogyi – Révész T. – Zlinszky i. m. 260-261. o.

¹⁷² Eckhart i. m. 343. o.

¹⁷³ Kállay i. m. 100. old

¹⁷⁴ vö. Kállay i. m. 132. old

folyamodhatott a királyhoz. Ezzel szemben a nem nemesek a büntetőítélet ellen nem élhettek fellebbezéssel, a XVIII. század végén is csak halálbüntetés, legalább háromévi börtön, vagy száz bot illetve korbácsütés kiszabása esetén volt lehetőség a királyi táblához fellebbezni. A kétfokú fellebbvitel joga ebben az időszakban csak a halálbüntetésre ítélt nem nemeseket illette meg.

Az ügyek gyors elintézésének lehetőségét teremtette meg a *szóbeli* vagy *sommás* büntetőper, amelyet elsősorban a *nem nemesek* kisebb súlyú bűncselekményei miatt indult eljárásokban alkalmaztak. A sommás büntetőper lényegében egy egyszerűsített eljárási módszert jelentett, *nemesek* ellen indított ügyekben csak beleegyezésük esetén alkalmazták. A vizsgálat befejezése után kitűzték a tárgyalás napját, amikor is a tisztí ügyész szóban előadta a vádat, a vádlott pedig a védekezését. A vizsgálat során kihallgatott tanúk a bíróság előtt hitelesítették illetve módosították a vallomásukat. A tárgyalást el lehetett napolni, amennyiben további bizonyítékok beszerzésére volt szükség. A szóbeli perben a vádlotti jogok csekély mértékben érvényesültek, hiszen az ilyen eljárásban a jobbágyok nem élhettek jogorvoslattal, és a XVIII. századtól kezdve ügyvéd meghatalmazására sem igen volt lehetőség.¹⁷⁵ Az egy-két ülésen elintézhető szóbeli per – az alacsony perköltség és a kevés alaki kritérium miatt – a városi bírászkodásban igen elterjedté vált.¹⁷⁶

A bizonyítási módszerek és eszközök széles tárházával találkozhattunk ebben az időszakban. A vádlottat nem, de a tanúkat megeskették, helyszíni szemlét folytattak és felhasználták a boncolásról vagy sérülésről készült látletet is. A tanúk megjelenése kötelező volt, egyes adatok szerint a távolmaradás vérdíjat vagy pénzbüntetést vont maga után. A tanúk meg nem jelenése vagy új tanúk megnevezése esetén a tárgyalást elhalasztották. A XVIII. század folyamán egy tanú vallomását a bíróság – általában – nem fogadta el teljes bizonyításnak. Általában két tanú elegendőnek bizonyult a városi ítélezés során, kettőnél több tanú már soknak számított. Egy, a korszakból származó ítélet indoklása szerint nem volt elfogadható, ha a tanú csak hírből vagy hallomásból tudott a cselekményről.¹⁷⁷ A XIX. századtól kezdődően a jegyzőkönyveket már a kihallgatott személlyel is aláírták. A „*regina probationum*” azonban továbbra is a vádlott beismerő vallomása volt, melynek megtételére kényszertől mentesen kellett sort keríteni, azonban a visszavonására nem volt lehetőség.¹⁷⁸ Eleink már a XVIII. század elején kidolgozták annak módszerét, mellyel a gyanúsítottak

¹⁷⁵ Csizmadia – Kovács – Asztalos i. m. 269-272. o.

¹⁷⁶ Kállay i. m. 99. old

¹⁷⁷ Kállay i. m. 129-131. old

¹⁷⁸ Eckhart i. m. 343-344. o

illetve tanúk kihallgatása felgyorsíthatóvá vált. Az adatok jegyzőkönyvbe foglalása a városokban előre meghatározott „típuskérdések” alapján történt, mely nem csak a személyi körülmények, hanem a cselekmény részleteinek rögzítését is megkönnyítette. Egyes források szerint a XIX. század folyamán a helytartótanács már elvárásként fogalmazta meg, hogy a fogvatartottak vallomását világosan és folyamatosan rögzítsék. Hibának számított, ha a rabok állapotát és korát csupán becsléssel állapították meg a tisztviselők, ha mellőzték a szembevallást, a hiteles orvosi szemlét és bizonyítványt a gyanúsított testi erejéről. A XVIII. századból származó városi ítéletekből tudjuk, hogy a vádlottakat szembesítették az ellenük valló tanúkkal (confrontatio), a helytartótanács 1812-ben kötelezővé is tette a szembesítést a tanúvallomások jegyzőkönyvezésével együtt.¹⁷⁹ Érdekesség, hogy az ítéletek indokolási kötelezettsége is csak viszonylag későn, a XIX. században alakult ki a városi bíraskodásban.¹⁸⁰

Az 1770-es években a bűnözés növekedésnek indult Magyarországon. Az évtized második felében a rabok létszáma csaknem harmadával nőtt az évtized első felében rögzített adatokhoz képest. (A megyei börtönökben 31,6%-kal, a szabad királyi városokban 41,8%-kal, az uradalmakban 20,9 %-kal több rabot őriztek, mint a megelőző időszakban.) Az emelkedés az Alföldön és Délkelet-Magyarországon volt a legnagyobb.¹⁸¹

Az ügyintézés gyorsító eljárási eszközök után kutatva figyelemre méltó a heves megyei törvényszék 1776. évi februári ülészakánának eredménye, amikor is a mindössze 8 tárgyalási napon 102 vádlott állt a bíróság előtt. 1782 szeptemberében 10 tárgyalási nap alatt 90 sommás ügyet tárgyalta a bíróság, 129 vádlottal, mely ügyek általában egy nap alatt be is fejeződtek.¹⁸²

A feudális perjogot összességében a területi széttagoltság (partikularizmus), és az ebből fakadó törvény előtti egyenlőtlenség jellemezte, mely vonása egészen a polgári korszakig fennmaradt. Különböző eljárási rend alapján hoztak igen eltérő ítéleteket Magyarországon, Erdélyben és Horvátországban. A jogegyenlőtlenség azonban a jogalanyok szempontjából is meghatározó jelenség volt ebben az időszakban. Ahogy arról a korábbiakban már szó volt, a különböző társadalmi osztályokba, rendekbe tartozók ügyét eltérő eljárási rend szerint bírálták el, igaz ugyanakkor az is, hogy az azonos renchez tartozók hasonló pervitelre számíthattak.¹⁸³ A társadalmi és területi különbségek mellett az ítéletek szigorát és egyáltalán a megindított büntetőeljárások számát egy további körülmény is befolyásolta. Az a szubjektív

¹⁷⁹ Kállay i. m. 125-126. és 133. old

¹⁸⁰ A helytartótanács 1819. évi 26 464. számú rendelete (forrás: Kállay i. m. 137. o.)

¹⁸¹ Hajdu i. m. 17. o.

¹⁸² Beliznay – Horváth – Kabódi – Király – Lőrincz – Máthé – Mezey – Pomogyi – Révész T. – Zlinszky i. m. 366. o.

¹⁸³ Beliznay – Horváth – Kabódi – Király – Lőrincz – Máthé – Mezey – Pomogyi – Révész T. – Zlinszky i. m. 354. o.

tényező, mely az adott megye illetve szabad királyi város vezetésének koncepciójából eredt. Történelmi adatok tanúsága szerint például a XVIII. század második felében egyes megyékben és városokban a lakosság „móresre tanítása” céljából, „parázna indulataik megfékezése” érdekében jóval több nemi bűncselekmény miatt indult eljárás, mint az ország egyéb területein, így többek között Pesten.¹⁸⁴

2. 3. A modern büntetőeljárás kialakulása és fejlődése a XIX. századtól

A XIX. század eljárási gyakorlatának elemzése során egyre közelebb kerülünk ahhoz, hogy a jelen kor kérdésfeltevéséhez hasonló problémákat vegyünk górcső alá, következtetéseink pedig sokszor nem is állnak annyira távol azoktól a gondolatoktól, melyeket elődeink megfogalmaztak. A korabeli szabályok dokumentálásának, valamint a korszak büntető igazságszolgáltatási gyakorlatát elemző kiváló tanulmányoknak köszönhetően már arra is lehetőség nyílik, hogy megvizsgáljuk: mennyire volt hatékony a büntetőeljárás, milyen objektív és szubjektív szempontok érvényesültek eljárás során, milyen eszközökkel igyekeztek felgyorsítani az ügyintézés, milyen alapelvek érvényesültek az ítélkezési tevékenységben, milyen jogokat biztosítottak az eljárás résztvevőinek.

A reformkorban azok a felvilágosult nézetek kezdtek teret nyerni a jogi gondolkodásban, melyek a bizonyítékok szabad mérlegelését, a védelemhez való jogot, valamint az esküdtzéki bíráskodás bevezetését szorgalmazták. Az erre irányuló törvényjavaslatból ekkor még nem lett törvény, de már előre vetítették a jogfejlődés igényét. Sajnálatos tény, hogy az esküdtbíráskodás intézménye körüli vita, melyről a főrendek hallani sem akartak, több olyan javaslatot is elsodort 1843-ban illetve 1844-ben, melyek a büntetőeljárás korszerűsítéséhez vezethettek volna. Ilyen volt többek között a vizsgálóbírói tisztség, a perbefogószer, a tisztán vádelvi főtárgyalás vagy a nyilvános és félbe nem szakítható tárgyalás bevezetésének gondolata.¹⁸⁵ Elgondolkodtató, hogy egy olyan – az utókor által is – kiemelkedő színvonalúnak értékelt munka, mint az 1843/44. évi országgyűlés büntető perjogi tervezete, mely a polgárosult Európában is megállta volna a helyét, azért bukott el, mert egyszerűen társadalomidegen volt. Jóllehet megalkotói a legkorszerűbb törvényeket vették alapul és

¹⁸⁴ Hajdu i. m. 19. o.

¹⁸⁵ Beliznay – Horváth – Kabódi – Király – Lőrincz – Máthé – Mezey – Pomogyi – Révész T. – Zlinszky i. m. 274. o.

kövezték a fejlett nyugati államok társadalomszervező elveit, annak bevezetése a konzervatív nemességnek nem állt érdekében.¹⁸⁶

A másik fontos periódus az 1848-49. évi forradalom és szabadságharc időszaka volt, mely időszak alatt megszüntették az úriszéki bíraskodást, és a törvények már a közvetlenség, szóbeliség, nyilvánosság elveinek szem előtt tartásával keletkeztek. Ezzel kezdetét vette a *polgári jellegű* jogalkotás időszaka. Az 1853-ban megalkotott – hazánkban 1861-ig hatályos – új osztrák büntető perrendtartás, nyilvánvalóan hatalmi-politikai okból elvetette az esküdszéket, korlátozta a szóbeliséget és a nyilvánosságot. A háromszintű bírósági rendszer első, általános hatáskörű foka a törvényszék volt. A vizsgálóbírói feladatokat a járásbírák látták el, és készítették el a tanúk kihallgatásáról a jegyzőkönyvet. A törvényszék – a közvetlenség elvének mellőzésével – iratok alapján döntött. 1861-ben az Ideiglenes Törvénykezési Szabályok (továbbiakban ITSZ) jelentős újítása volt, hogy a büntetőper - a főbenjáró bűncselekmények miatt indult perek kivételével – szóbelivé tette. A rendi különbségek eltörlése szintén az ITSZ érdeméért említhető, mint ahogyan az is, hogy – bár nem először a törvények közt – tilalmazta a testi bántalmazást az eljárás során. Egységes szabályozás hiányában a bíróságok Pauler Tivadar Büntetőjogtan c. könyvét „alkalmazták,” mely régi törvények szabályain, általános büntetőeljárás elveken és az osztrák büntető perrendtartáson alapult. Az ezt követő büntető perrendtartási szabály, melyet széles körben alkalmaztak, a Sárgakönyv volt. A borítólapjának színéről elnevezett törvényjavaslatot, melyet az országgyűlés végül nem tárgyalt, Csemegi Károly készítette. A Csemegi-féle törvényjavaslatot Bittó István igazságügy-miniszter „Ideiglenes eljárási szabályzatként” 1872-ben rendelettel küldte meg a bíróságoknak az *egységes eljárás* megteremtése érdekében. A Sárgakönyv a polgári kor követelményének nem felelt meg maradéktalanul, és számos kérdést rendezetlenül hagyott, ugyanakkor elősegítette a bírósági eljárás egységesítését, jóllehet a területi partikularizmust nem számolta fel teljesen, mert Erdélyre és a társországokra nem terjedt ki a hatálya.¹⁸⁷

¹⁸⁶ Mezey Barna: A büntetőhatalom és a magyar liberalizmus – A büntetőhatalom és a büntető kodifikáció az első liberális nemzedék gondolkodásában, Hatalommegosztás és jogállamiság, szerk: Mezey Barna, Osiris Könyvkiadó, Budapest, 1998. 29. o.

¹⁸⁷ Csizmadia – Kovács – Asztalos i. m. 452-455. o.

2. 3. 1. A Bűnvádi Perrendtartás

A feudális abszolutizmus személyes szabadságjogokat súlyosan semmibe vevő eljárási módjának alternatíváját a liberális nemesség teremtette meg Magyarországon. A klasszikus liberalizmussal ellentétben a kontinentális liberalizmus fő célkitűzésévé a kodifikáció, a joghézagok kiiktatása vált. Felismerték ugyanis, hogy az uralmi önkénnyel szemben leghatásosabb védelmet a zárt és következetes szabályok jelentik.¹⁸⁸ Ezért a korszak jogtörténeti vívmányaként tarthatjuk számon a polgári demokratikus eljárási alapelvek és garanciák figyelembevételével megalkotott Bűnvádi perrendtartást, az 1896. évi 33. törvénycikket (továbbiakban Bp.), mely 1900. január 1.-én lépett hatályba.¹⁸⁹ Az európai mérce szerint is kimagasló színvonalú eljárási kódex nem véletlenül kapta a „bűnvádi” perrendtartás nevet. A Bp. vegyes rendszerű volt, de határozott túlsúlyt engedett a vádrendszernek. Tekintettel arra, hogy napjaink büntető eljárásjoggal foglalkozó irodalma előszeretettel fordul az angolszász modellhez, és vizsgálja jogintézményei hatékonyságát, a Bp. bemutatását illetve elemzését időszerűnek tartom. Hivatkoznom kell Balogh Jenő gondolataira is, melyet a Bűnvádi Perrendtartás értékelése során fogalmazott meg: „nem a régi magyar jogfejlődés eredménye, hanem a XIX. század folyamán kifejtett kontinentális vegyes rendszer alapulvételével foglaltatott törvénybe. Ehhez képest bűnvádi perjogunk gyökerei nem a hazai jogfejlődésben, hanem azon évszázadokra visszanyúló jogtörténeti evolúcióban keresendők, amelyen a külföldi perjogok is ez idő szerint nyugosznak.”¹⁹⁰

A) A Bp. alapelvei¹⁹¹

Mielőtt a Bp. alapelveit felsorolnám, fontosnak tartom rögzíteni, hogy a Bp. szabályrendszerén belül ismertetett alapelvek némelyike többé, míg mások kevésbé jelenítették meg azokat az igényeket, amelyeket ma hasonló elnevezéssel illetünk. Ez a jogszabályok és a társadalmi-politikai környezet dinamikus változásából ered. A történeti elemzés során az egyes szabályokat nem lehet elszigetelten, az előzmények figyelmen kívül hagyása nélkül értékelni, hanem azokat a korábbi állapotukhoz képest, a fejlődés irányának, tendenciájának az ismeretében kell megítélni. Sőt, egy adott kódex vizsgálata során nem

¹⁸⁸ Mezey i. m. 29. o.

¹⁸⁹ Az esküdtbíróóságok szervezetéről, az esküdtképességről, az esküdtek összeírásának szabályairól az 1897. évi 33. törvénycikk, a büntetőbíróóságok hatásköréről pedig az 1897. évi 34. törvénycikk rendelkezett.

¹⁹⁰ Idézi: Bánáti János – Belovics Ervin – Csák Zsolt – Sinku Pál – Tóth Mihály – Varga Zoltán: Büntető eljárásjog, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2006. 34. o.

¹⁹¹ Csizmadia Andor – Kovács Kálmán – Asztalos László: Magyar állam- és jogtörténet, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1978., 457. o.

tekinthetünk el az európai szintű megmérettetéstől sem, így annak eredményeit a „kortárs” európai törvények tükrében lehet igazán méltatni, vagy kritikával illetni. A polgári kor Európáját a vegyes eljárási rendszer általánossá válása jellemezte. A jogágak különbözőségéből adódóan a polgári és a büntető eljárási princípiumok ekkor már egymástól elkülönülten fejlődtek. Az elemzés során természetesen csak a büntetőeljárás alapvető elveire szorítkozom.

A Bp., mely a „túlérett” feudális törvénykezést követően komoly előrelépést jelentett a büntető igazságszolgáltatásban, az officialitás, a közvetlenség, a szóbeliség, a nyilvánosság, az ügyfélegyenlőség, a bizonyítékok szabad mérlegelésének, és a védelem szabadságának elvén nyugodott. Természetesen a már korábban kialakult funkciómegosztás és a jogorvoslathoz való jog szintén alapvető elvvel volt jelen a törvényben. Az officialitás elvéből következett az ügyészség vádemelési kötelessége (legalitás elve) minden olyan esetben, amikor a bűnvádi eljárás törvényes feltétele megállapítható volt. A Bp. – elismerve az oportunitás elvének létjogosultságát is – célszerűségi okból megengedte, hogy a vádhatóság mellőzze a vádemelést a bizonyítékok hiánya, vagy beszerezhetőségük rendkívüli nehézsége esetén. Az immutabilitás elve pedig – bizonyos kivételekkel – kizárta a perbeli személyek rendelkezését a vád felett. (A főmagánvádló azonban a magánvádat, a sértett pedig a magánindítványt visszavonhatta.)¹⁹² Az előbbieket mellett a szakirodalom a Bp. egyik legnagyobb érdemének tekinti az állami vádmonopólium korlátozását, mely a fő- és pótmagánvád intézményein keresztül valósulhatott meg.¹⁹³

Ezen túlmenően megmutatkozott a személyes szabadság biztosításának igénye is, különösen a jogerős elítélés előtti fogva tartás szabályaiban. A közvetlenség elve alapján a bíró a feleket közvetlenül hallgatta ki, és ítélezési tevékenysége során kizárólag olyan körülményeket vehetett figyelembe, amelyről személyesen meggyőződött. A bíróság a pert a szóbeliség elvét tiszteletben tartó, a felek részvételével megtartott, kontradiktórium tárgyalás alapján döntötte el. A Bp. előírása szerint a bíróság az előkészítő szakaszban keletkezett iratokat csak akkor vehette figyelembe a döntéshozatalkor, ha azt az ügy szóbeli tárgyalásán elé tárták. A nyilvánosság elve a Bp-ben – a ma használt fogalomnak megfelelően – mindkét aspektusból érvényesült. Egyfelől magában foglalta az érdemi tárgyaláson történő részvétel jogát, mely a gyerekek és a hely méltóságához nem illő állapotban lévő személyeken kívül mindenkit megilletett. Ezt nevezte a törvény „teljes nyilvánosságnak.” Másfelől kifejezésre juttatta a

¹⁹² Beliznay – Horváth – Kabódi – Király – Lőrincz – Máthé – Mezey – Pomogyi – Révész T. – Zlinszky i. m. 369-370. o.

¹⁹³ Kisteleki – Lövetei – Nagyné – Pomogyi – Rácz i. m. 464. o.

felek azon jogát is, hogy az egyes eljárási cselekményeknél személyesen vagy képviselőjük útján jelen lehessenek, valamint az ügy egyes részleteiről tudomást szerezzenek (ügyfélnyilvánosság). A nyomozási szakaszban az ügyfélnyilvánosság nem érvényesült, de a vizsgálati szakaszban sem volt általános érvényű alapelv. A törvény ismerte továbbá az úgynevezett képleges nyilvánosságot, amikor a feleken kívül két-két bizalmi ember is jelen lehetett. Kizárta a nyilvánosságot a Bp. a bíróság és az esküdtek tanácskozása valamint határozat hozatala tekintetében. Az ügyfélegyenlőség leginkább a vádlott és vádló bíróság előtti tevékenységében, jogaiban volt kimutatható. A Bp. alapelvei közt tarthatjuk számon a laikus elem részvételének igényét a büntetőeljárásban, mely a hivatásos bíró kormány iránti elfogultságát lett hivatott biztosítani.¹⁹⁴

Sokat lépett előre a Bp. elődjeihez képest a védelemhez való jog szabályozása terén. Egyfelől a védelemhez való jog immár az eljárás túlnyomó részében érvényesült, másfelől pedig megnöttek a védelem jogosítványai a hatósággal szemben, ennek következtében a védő egyre nagyobb szerepet kapott az eljárás alakításában. A Bp. az alapvető emberi jogok érvényesítése terén messzebbre jutott a kortárs perrendtartások viszonylatában, hiszen például a francia illetve olasz kódexek nem tették lehetővé a védő közreműködését az előkészítő szakaszban.¹⁹⁵ A terhelt a Bp. szabályai értelmében bármely bűncselekmény esetén, az eljárás bármely szakaszában élhetett a védelemhez való jogával. Erre a jogára a hatóságnak a terheltet figyelmeztetnie kellett. A Bp. ismerte a kötelező védelem eseteit, igaz csak a törvényszék előtti rendes eljárás keretében a főtárgyaláson történő részvétel során. Így a bíró köteles volt védőt kirendelni az öt évnél súlyosabb szabadságvesztéssel fenyegetett cselekmény, 16 éven aluli vádlott esetén, illetve ha a vádlott vagy közvetlen hozzátartozói kérték. Mint említettem, a Bp. a védelemhez való jogot széles körben érvényre juttatta, ami abban is megnyilvánult, hogy a szabályok a védő nagyfokú önállóságát biztosították. Így akár a kirendelt, akár a meghatalmazott védő a vádlott akarata ellenére is kifejthette a védelmi tevékenységet, valamint – a jelenlegi szabályokkal egyezően – a vádlott beleegyezése nélkül is élhetett a fellebbezés jogával. Kiemelést érdemel a védelemhez való jog biztosítása a letartóztatásban lévő terhelt esetén, akivel a védője a hatóság ellenőrzése nélkül jogosult volt kapcsolatot tartani, valamint a törvény biztosította a nyomozás során az iratbetekintési jogot is. E jogokat csupán az eljárás sikerének veszélye esetén lehetett korlátozni az előkészítő eljárásban. A védelemhez való jog ugyanakkor csorbát szenvedett a perorvoslati szakaszban, hiszen az első fokon kirendelt védő a fellebbviteli eljárásban már nem volt köteles eljárni. Kritikával

¹⁹⁴ Beliznay – Horváth – Kabódi – Király – Lőrincz – Máthé – Mezey – Pomogyi – Révész T. – Zlinszky i. m. 370. o.

¹⁹⁵ Kisteleki – Lövetei – Nagyné – Pomogyi – Rácz i. m. 464. o.

illegitimé továbbá az a szabály, hogy a járásbíróság előtt nem volt helye védő kirendelésének, ezért, ha a vádlott saját erőből nem tudott védőt meghatalmazni, kénytelen volt önmaga védelmét ellátni, ami – mai szemmel nézve – szociális szempontból igazságtalan megoldás a Bp. részéről.

B) Előzetes letartóztatás, vizsgálati fogság¹⁹⁶

Előzetes letartóztatást csak a törvényben meghatározott okok alapján, így tettenérés, a terhelt(ek) szökésének, összejátszásának (collusio) veszélye esetén lehetett elrendelni, továbbá, ha a terhelt a bűncselekmény nyomait kívánta eltüntetni, illetőleg, ha az eljárás alatt újabb bűncselekményt követett el vagy azzal fenyegetőzött. Összejátszásnak minősült, ha a terhelt tette társát, az orgazdát vagy a tanút hamis vallomásra akarta rábírní. A Bp. előzetes letartóztatásra vonatkozó szabályai számos garanciális elemet tartalmaztak. Így azt kizárólag írásba foglalt határozatban, kizárólag a vizsgálóbíró, vád tanács vagy az ítélőbíróság rendelhette el. Késedelem veszélye esetén a járásbíróság és a rendőrhatalóság is letartóztathatta a terheltet, azonban 24 órán belül ki kellett hallgatni és legkésőbb 48 óra múlva a vizsgálóbíróhoz kellett kísértetni. Az előzetes letartóztatás a nyomozás befejezéséig, de legfeljebb 15 napig tarthatott, melyet a vád tanács további 15 nappal meghosszabbíthatott. 30 nap elteltével a terheltet szabadlábra kellett helyezni, kivéve, ha a bíróság vizsgálati fogságot rendelt el vele szemben. A vád tanács a terhelt kérelmére azt is megengedhette, hogy őt a lakásán őrizték, melynek költségét azonban előlegeznie kellett. (Ez azonban a társadalom bizonyos rétegei számára csupán elvi lehetőség volt.) Az előzetes letartóztatást meg kellett szüntetni, ha az ügyész elejtette a vádat, ha az elrendelés oka megszűnt, továbbá óvadék ellenében, de erre csak a szökés veszélyének esetében kerülhetett sor. Vizsgálati fogságot az előbb ismertetett okok alapján, a vizsgálat elrendelésével egyidejűleg vagy annak folyamán rendeltek el, legfeljebb 3 hónapra, amit nyomós okból a vád tanács hosszabbíthatott meg. A Bp. előzetes letartóztatásra illetve vizsgálati fogságra vonatkozó szabályaiból kitűnik, hogy a törvény tiszteletben tartotta a terhelt személyes szabadságát, így a kényszerintézkedések tartamát a szükséges időtartamra igyekezett redukálni, és a meghosszabbítást is a vád tanács döntésétől tette függővé. Az óvadék – későbbiekben ismertetett – szabályai azonban a nyilvánvaló vagyoni különbségek miatt nem biztosítottak megfelelő jogegyenlőséget a különböző társadalmi státuszú terheltek között.

¹⁹⁶ Csizmadia – Kovács – Asztalos i. m. 457-458. o.

C) A törvényszékek előtti rendes eljárás és az esküdtbíróóság előtti főtárgyalás¹⁹⁷

A bűncselekményeket – a társadalomra jelentett veszélyességük alapján - a kor anyagi jogszabályai büntett – vétség – kihágás kategóriába sorolták. A csekélyebb súlyú vétségek és kihágások egyesbíróági, a súlyosabb vétségek és büntettek pedig törvényszéki illetve esküdtbíróági hatáskörbe tartoztak. Tekintettel arra, hogy ez utóbbiak eljárása volt az „alaptípus,” és a Bp. mintegy „főszabályként” ezt az eljárási módot szabályozta, dolgozatomban ennek a bemutatására szorítokozom. Az eljárásnak négy szakasza volt: előkészítő eljárás, közbenső eljárás, főtárgyalás és perorvoslati eljárás.

Az *előkészítő szakasz* az adatgyűjtésre irányult, Finkey szavaival a per adatainak kipuhatolására és összegyűjtésére. Ekkor még csupán az a cél, hogy a vádló megalapozott döntést hozhasson a vádemelés kérdésében.¹⁹⁸ Az előkészítő eljárás további két logikai egységre volt osztható. A *nyomozási szakasz* annak eldöntésére irányult, hogy megalapozottan lehet-e vádat emelni. Tekintettel arra, hogy az eljárás középpontjában a főtárgyalás állt, a Bp. a nyomozástól „nem várta el” a teljes igazság feltárását, megelégedett azzal, ami a vádemeléshez elegendő volt. A nyomozás „ura” az ügyész volt, ő rendelte el, irányította, fejezte be és szüntette meg az eljárást ebben a szakaszban. Maga nem végezhetett nyomozást, ez kizárólag a bűnüldöző hatóságok feladatát képezte. A csendőrséget, rendőrséget egyes nyomozási cselekmények elvégzésére utasíthatta, a hatóságok eljárását ellenőrizhette. A Bp. rendelkezései értelmében a nyomozás során nem csak a gyanúsítottat terhelő, hanem a mentő körülményeket is fel kellett deríteni. A kódex garanciális szabályokat is megfogalmazott a nyomozás során végzendő kényszerintézkedéseket illetően: motozást, házkutatást csak bírói engedéllyel vagy utasításra lehet fogatosítani.¹⁹⁹ A közvádlói funkciót az ügyész töltötte be, de a Bp. szabályozta a főmagánvád és pótmagánvád eseteit is.

Az előkészítő eljárás második egységében, a *vizsgálati szakaszban* már a vizsgálóbíróé volt a főszerep, de az ügyész az ügy iratait a vizsgálat bármely szakaszában megtekinthette. A vizsgálóbíróval közvetlenül kapcsolatban állt, a feljelentéseket köteles volt vele 24 órán belül közölni. Az ügyész és a vizsgálóbíró eltérő álláspontja esetében a törvényszék határozata volt az irányadó.²⁰⁰ A vizsgálat célja annak megállapítása volt, van-e helye főtárgyalás elrendelésének vagy meg kell-e szüntetni a bűnvádi eljárást. A vizsgálóbíró feladata volt

¹⁹⁷ Csizmadia – Kovács – Asztalos i. m. 459-464. o.

¹⁹⁸ Beliznay – Horváth – Kabódi – Király – Lőrincz – Máthé – Mezey – Pomogyi – Révész T. – Zlinszky i. m. 376. o.

¹⁹⁹ Beliznay – Horváth – Kabódi – Király – Lőrincz – Máthé – Mezey – Pomogyi – Révész T. – Zlinszky i. m. 377. o.

²⁰⁰ Máthé i. m. 159. o.

annak biztosítása, hogy a nyomozó hatóság a terhelő és enyhítő bizonyítékokat egyaránt felkutassa. Kötelező volt vizsgálatot tartani a legsúlyosabb bűncselekmények esetén, sajtó- illetve magánvádas ügyekben. A vizsgálat egyéb ügyekben nem volt kötelező, de indítványozni lehetett a vádtanácsnál. A vizsgálat befejezését a vizsgálóbíró vagy a vádtanács mondta ki. Ezt követően az ügyész vádiratot nyújtott be, de lehetősége volt arra is, hogy elálljon a vádtól. Ha a vádló a vádat elejtette, a vizsgálóbíró kimondta az eljárás megszüntetését.

Közbenső eljárásra akkor került sor, ha a terhelt a számára kézbesített vádirat ellen kifogással élt. (Amennyiben nem, közvetlenül idézték a főtárgyalásra). A terhelti kifogás teremtette meg az úgynevezett vád alá helyezési eljárás alapját, melynek lefolytatása a szervezeti szabályoknál már említett vádtanács feladata volt. A vád alá helyezési eljárás tulajdonképpen alkotmányos alapjogok biztosítását szolgáló, garanciális jellegű eljárási egység, mely – bár kétségtelenül megnövelte az eljárás időtartamát – a következőkben részletezett körülményekre tekintettel a polgári korszak fontos és szükséges szabályaként értékelhető.

Az ügyészség alkotmányos helyzete a korábban már bemutatott, 1871. évi 33. törvénycikkben foglalt szabályoknak felelt meg. Az ügyész tehát a felettes ügyészség és a kormány által is utasítható volt. Az ügyek jelentős részét kitevő, csekély súlyú bűncselekmények miatt indult eljárásokban azonban a vádat, mint főmagánvádló a sértett képviselte. Így egyes kihágási cselekmények, magánszemély elleni rágalmozás, becsületsértés, könnyű testi sértés, levél-, vagy távirati titok megsértése, magánlaksértés, idegen ingó vagy ingatlan vagyon megrongálásának vétsége esetében. Az ügyészség a vád képviseletét közérdekből az eljárás egész szakaszában átvehette. (A sértett más esetekben is jogosult volt a vád képviseletére, mégpedig a pótmagánvádlóként történő fellépés esetén. Ha az ügyészség megtagadta a vádemelést, vagy az eljárás során ejtette a vádat, az ügyész helyett a sértett léphetett fel.)

A közbenső (vád alá helyezési) eljárás garanciális jellege tehát abban nyilvánult meg, hogy az eljárás ezen szakaszában döntését tekintve független törvényszék illetve esküdtszék „szűrőjén” mehetett keresztül az ügy. Ennek célja az volt, hogy a főtárgyalásra ne pusztán egy, a kormány által utasítható ügyész vagy a nyilvánvalóan elfogult magánvádló vádja alapján kerülhessen sor. Az eljárás e pontján a vádtanács a vád megalapozottsága kérdésében foglalt állást, így dönthetett az eljárás megszüntetéséről, a vizsgálat kiegészítéséről, vagy a terhelt vád alá helyezéséről. Azonban, ha a terhelt nem élt kifogással a vádirat ellen, illetve csekély súlyú, egyszerű megítélésű ügyben, például tettenérés esetén a vádlott az előkészítő eljárás után közvetlenül a főtárgyalásra volt idézhető. Az eljárás e gyorsabb és egyszerűbb

módjára viszont csak közvadás ügyben, ügyészi indítványra volt lehetőség. A törvényi feltételek fennállása esetén a törvényszék vagy esküdtbíróság elrendelte a közvetlen idézést.

Az ügy sorsa érdemben a *főtárgyaláson* dőlt el, melyen a vádlott – a Bp. szemléletmódjának megfelelően – egyenlő jogokkal rendelkező, perbeli ügyfélként vett részt. A főtárgyalás szóbeli és nyilvános volt, és közvetlenség jellemezte. A bíróság a közrend és a közérkölcse védelmében a tárgyalás egészéről vagy egy részéről kizárhatta a nyilvánosságot, de a vádlott és a sértett részéről ez esetben is jelen lehetett két-két bizalmi személy. (Megjegyzendő, hogy a nemek közötti egyenlőtlenség jegyében bizalmi személy csupán férfi lehetett). A főtárgyalás a mai szisztéma szerint folyt (a tárgyalás megnyitását követően a vádlott személyi körülményeire történő kihallgatása, a megidézettek számba vétele, stb.). Említésre méltó az a garanciális jellegű szabály, mely szerint a vádirat indoklása nem volt felolvasható a tárgyaláson, mellyel a bíróság elfogulatlan döntését kívánták biztosítani. Az önvádra kötelezés tilalmának érvényre juttatása tükröződik a Bp. azon szabályában, mely szerint a vádlott a tárgyaláson nem volt köteles válaszolni, és emiatt vele szemben semmilyen kényszerítő eszköz jogszerű alkalmazására nem volt lehetőség. Ha azonban vallomást kívánt tenni, kötelező volt őt meghallgatni. A bíróság csak az általa a főtárgyaláson közvetlenül észlelt bizonyítékok alapján hozhatott döntést. Ennek keretében tanút illetve szakértőt hallgattak ki, iratokat olvastak fel, szembesítést fogantatosítottak. A kihallgatást a bíróság elnöke folytatta le, ezt követte a felek általi ügynevezett keresztkérdés. A perbeszéd megőrzésének, valamint az ítélethezatal főbb szabályai a mai szabályokéval megegyeztek.

Esküdtbíróság előtti főtárgyalásra a szervezeti szabályoknál kifejtett esetekben került sor. Az esküdtbíróság tizenkét tagú esküdtszékéből és három tagú szakbírói tanácsból állt. Az esküdtbíróság elnöke a főtárgyaláson felvette a vádlott személyi adatait, megállapította a megidézettek jelenlétét, majd az esküdtszék megalakítása következett. A szolgálati lajstromból beidézett harminc esküdtképes állampolgár közül először kisorsolták a hat ügynevezett pótesküdtet. A fennmaradó huszonnégy esküdtből a vád és a védelem is visszautasíthatott hat-hat személyt, meghozzá indokolás nélkül. A törvényben kizárt jelöltek elvetése után sorsolás útján hozták létre a tizenkét fős esküdtszékét, egy vagy több póttaggal. Az esküdtek a vádlott jelenlétében esküt tettek. Jogaik többé-kevésbé megegyeztek a szakbírók jogosítványaiával, és az esküdtszéki tagoknak a per egész folyamán jelen kellett lenniük.²⁰¹ A bizonyítási eljárás ugyanúgy folyt, mint a törvényszék előtti főtárgyaláson, de az esküdtek is élhettek a kérdés jogával. Az esküdtek szerepe a bizonyítási eljárás végén az

²⁰¹ Beliznay – Horváth – Kabódi – Király – Lőrincz – Máthé – Mezey – Pomogyi – Révész T. – Zlinszky i. m. 378. o.

„igen” vagy „nem” válaszok megfogalmazásában öltött testet. Az esküdtekhez intézendő, és per érdemi eldöntését megalapozó kérdések megfogalmazása tulajdonképpen a vád, a védelem, az esküdtek és a bíró konszenzusán alapult, hiszen a vád által javasolt kérdéseket a vádlottnak, a védőnek és az esküdteknek is módjukban állt kiegészíteni, megváltoztatni, de végleges jelleggel a bíró fogalmazta meg. A főkérdés minden esetben az volt, hogy a vádlott bűnös-e a vád tárgyát képező bűncselekmény(ek)ben. Az esküdtekhez intézendő kérdések megállapítása után következtek a perbeszédék. Az esküdtek döntését az ügynevezett elnöki fejtegetés előzte meg, ami meghatározó momentuma volt ennek az eljárási formának. Az elnöki fejtegetés csupán a döntés során alkalmazandó törvények objektív magyarázatára, valamint az esküdtek feladatával kapcsolatos tájékoztatásra terjedt ki. Az elnök a tényállást azonban nem foglalta össze, és a magyarázat illetve a tájékoztatás semmiképp nem irányulhatott a bizonyítékok értékelésére, a mérlegelés szempontjaira, tehát az esküdtszék döntésének befolyásolására. A Bp. értelmében az esküdtszék szótöbbséggel, nyílt vagy titkos szavazással hozott határozatot a feltett kérdésekre. A kérdések közül a főkérdésben (bűnös-e a vádlott?) minősített (kétharmados) többséggel kellett döntést hozni. Az egyéb kérdések eldöntéséhez elég volt az abszolút többség is. A szavazategyenlőséget a vádlottra kedvezőbb döntésként kellett figyelembe venni. Az esküdtszék határozatát, a verdiktet az esküdtszék vezetője hirdette ki. Amennyiben az esküdtszék a vádlottat nem találta bűnösnek egyetlen vádpontban sem, a vádlottat a szakbíróság felmentette. Bűnösség megállapítása esetén azonban a szakbíróság zárt tanácskozást követően állapította meg a büntetés mértékét.²⁰² Miként arra már a szervezeti szabályokra vonatkozó részben utaltam, az esküdtbíróság vitathatatlan garanciális jellege ellenére nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket. Ennek elsődleges oka a korábban már említett passzivitás volt. Bár az esküdtté váláshoz komoly szűrőn kellett keresztül menni (az összlakossághoz viszonyítva igen kevesen kerülhettek a szolgálati lajstromba), ez mégsem eredményezte az esküdtek érdemessé válását a feladatra. A gyakorlati tapasztalatok szerint az esküdtek nem ritkán hoztak irracionális, érzelmi indíttatású döntéseket, így a védők ennek megfelelően alakították perbeszédeiket. Ezért a főkérdés vonatkozásában gyakorta született a materiális igazsággal ellentétes döntés.

²⁰² Beliznay – Horváth – Kabódi – Király – Lőrincz – Máthé – Mezey – Pomogyi – Révész T. – Zlinszky i. m. 379. o.

D) Perorvoslat a Bp. szerint²⁰³

A törvény rendes és rendkívüli perorvoslati fajtákat különböztetett meg. Rendes perorvoslat volt a felfolyamodás, a fellebbezés és a semmisségi panasz. Az eljárás során hozott végzések, így a vizsgálóbíró rendbírságot kiszabó, a vádtanács előzetes letartóztatást elrendelő végzése ellen *felfolyamodásnak* volt helye. *Fellebbezni* csak az ügy érdemében hozott döntés, vagyis az ítélet ellen lehetett, melyet a felsőbb bíróság tény és jogkérdés tekintetében is felülvizsgálhatott. A vádlott terhére bejelentett ügyészi fellebbezés hiányában a felsőbb bíróság nem szabhatott ki súlyosabb büntetést a vádlottra (súlyosítási tilalom).²⁰⁴ A Bp. a korábbi szabályokkal ellentétben egyfokú fellebbvitelt vezetett be, melynek keretében némi teret engedett a szóbeliség elvének. A fellebbezés alapján a felsőbb bíróság a pert részben vagy egészben újra elbírálta. A járásbíró ítélete ellen a törvényszékhez, a törvényszék első fokú ítélete ellen az ítélőtáblához lehetett fellebbezni. A fellebbviteli szintek lecsökkentésével együtt járó esetleges szakmai hibákból eredő problémát a semmisségi panasz intézménye volt hivatott kiküszöbölni. *Semmisségi panasz* csak olyan ítéletekkel szemben volt helye, amelyek fellebbezéssel nem voltak megtámadhatók, így például az esküdtbíró ítélete, a törvényszék másodfokú, az ítélőtábla első és másodfokú ítélete ellen. E perorvoslatot – bármely bíróság ítélete ellen terjesztették is elő – minden esetben a Kúria bírálta el. Semmisségi panasz alapján a Kúria kizárólag azt vizsgálta, hogy az ítélethozatal során a bíróság a büntető anyagi és eljárásjogi szabályokat megtartotta-e. Alaki semmisségi ok megállapítása esetén a Kúria megsemmisíthette az ítéletet, és a bíróságot új eljárásra vagy kizárólag új ítélet meghozatalára utasíthatta (kasszatórius jogkör). Anyagi semmisségi ok esetén a Kúria maga hozhatott új ítéletet a megsemmisített ítélet helyett (reformatórius jogkör). Az esküdtbíró renoméját, a laikus elem Bp. szabályaiban betöltött fontos szerepét fejezi ki az szabály, mely szerint az esküdtbíró ítélete ellen csupán alaki okból lehetett semmisségi panaszt előterjeszteni. A fellebbezés és a semmisségi panasz iménti szabályai összefoglalóan tehát azt az üzenetet hordozták, hogy az esküdtbíró ítélete „megfellebbezhetetlen,” így az esetegesen benyújtott, (eljárásjogi) jogkérdésre irányuló perorvoslat eredményeként is csupán arra kerülhetett sor, hogy – az eljárási jogszabály megsértésének megállapítása esetén - újabb esküdtbíróági tárgyalást kellett lefolytatni. Tehát a Bp. által az esküdtbíró hatáskörébe utalt ügyekben semmilyen más bíróság nem hozhatott érdemi döntést.

²⁰³ Csizmadia – Kovács – Asztalos i. m. 464-465. o.

²⁰⁴ Beliznay – Horváth – Kabódi – Király – Lőrincz – Máthé – Mezey – Pomogyi – Révész T. – Zlinszky i. m. 379. o.

A *perorvoslat a jogegység érdekében* rendkívüli perorvoslati eszköz volt, melynek igénybevételével a koronaügyész bármely bíróság jogerős ítéletét megtámadhatta a Kúriánál, ha azt törvénysértőnek találta. Törvénysértés megállapítása esetén a Kúria maga hozhatott felmentő vagy a kiszabott büntetést enyhítő ítéletet, a vádlott terhére azonban nem változtathatta meg az ítéletet. A másik rendkívüli perorvoslati eszköz a már korábban is létező perújítás, avagy a Bp. terminológiája szerint az *újrakérelés* volt. Taxatív megállapított esetekben (pl. ha az alapeljárásban hamis okiratot használtak fel, vagy hamis tanúzás, a bíró megvesztegetése történt, továbbá új bizonyíték felmerülése esetén) a jogerős ítélet ellen a terhelt javára és terhére is elő lehetett terjeszteni újrakérelési indítványt.

E) A Bp. „eljárást gyorsító” intézményei²⁰⁵

Mindenekelőtt ilyenként értékelhetjük a fentebb részletezett egyfokú fellebbezés bevezetését. Nem igényel különösebb magyarázatot, hogy a korábban érvényes kétfokú fellebbezési rendszer – ha annak fórumai csupán iratok alapján döntöttek is – időigényesebb, sőt költségesebb is volt. A semmisségi panasz ugyanakkor, mint a fellebbezés „korlátozott alternatívája” a semmisségi okok kötött volta miatt lényegesen kevesebb eljárást eredményezhetett.

A törvényszéki eljáráshoz volt hasonlós a járásbíróság előtti eljárás, melyből azonban hiányzott a vizsgálati és a vád alá helyezési szakasz, ezért lényegesen egyszerűbb és gyorsabb volt. Az ügyet a Bp. szerint lehetőleg egy tárgyalási napon be kellett fejezni, és a kihirdetett ítéletet legkésőbb 24 órán belül írásba kellett foglalni. Szintén az eljárást hivatott gyorsítani a büntetőparancs intézménye, melynek lényege, hogy csekély súlyú bűncselekmények esetén a járásbíróság – a nyomozás adatai alapján – tárgyalás mellőzésével pénzbüntetést szabott ki. A büntetőparancs azonban csak abban az esetben válthatta be a hozzá fűzött „reményeket” (ti. hogy a hatóság jelentős időt és energiát takarítson meg az eljárás lerövidítése révén), ha a terhelt beismerte a bűncselekmény elkövetését. Ugyanis, ha a terhelt kifogással élt, a tárgyalást meg kellett tartani.

A Bp. novellái közül említést érdemel az 1930. évi XXXV. tc., melynek célja az eljárás egyszerűsítése és gyorsítása volt. Ezen igény felmerülése – napjaink bűnözési volumenének tükrében legalábbis – meglepő. Mindebből azonban arra a következtetésre juthatunk, hogy a korszak Európájának büntetőeljárás szabályait alaposan és garanciális biztosítékokban

²⁰⁵ Csizmadia – Kovács – Asztalos i. m. 466. o.

felülmúló büntető perrendtartási kódexünk az igazságszolgáltatás dolgozóinak munkáját nem tette könnyűvé. A Novella rendelkezései alapján sor került az előzetes eljárás körülményességének csökkentésére, valamint az egyesbíró hatáskörének bővítésére.²⁰⁶ (E ponton hivatkoznom kell Bárd korábban idézett bírálatára a '80-as évek társasbíráskodásának elsorvasztását illetően. Megállapítható tehát, hogy a helyes arányok megtalálása, és a megfelelő működés hosszútávon történő biztosítása egyik történelmi időszakban sem volt könnyű feladat.)

2. 3. 2. Büntető eljárásjog a két világháború között²⁰⁷

A Bp. szabályainak egy részét az 1907. évi 18. törvénycikk, a Bp. novella módosította, így többek között a semmisségi panasz elbírálásának hatáskörét megosztotta a Kúria és a királyi tábla között, ez utóbbi bírálta el ezentúl a törvényszékek ítélete elleni semmisségi panaszt.

Az ezt követő időszak áttekintése és értékelése több szempontból is érdekes. Egyfelől tanulságos, hogy vészterhes történelmi időkben milyen jogi eszközökhöz folyamodik a központi hatalom a büntetőeljárás szabályozása során. Ugyanakkor – ha eltekintünk a militarizálódás negatív hatásaitól és attól, hogy a Bp.-ben megfogalmazott garanciák sorra eltűntek – az eljárási szabályok megalkotásának egyik célja az I. világháború idején, valamint az azt közvetlenül megelőző korszakban az ügyek elintézésének egyszerűsítése és gyorsítása volt. Fontos hangsúlyozni azonban, hogy a bevezetett intézkedésekkel, valamint a szabadságjogok megszorításával nem csupán az ügyek hatékonyabb elintézését kívánták elérni. A gyorsító intézkedések mögött erőteljes politikai megfontolásokat fedezhetünk fel. Így – jóllehet meggyőződésem, hogy a jogszabályok megreformálása során nem egy esetben eredménnyel nyúlhatunk jogtörténeti példákhoz – sem az eljárásjogi modelleket, sem a jogfejlődési tendenciákat nem szabad történelmi, társadalmi, politikai közegükből kiragadva, izoláltan értékelni.

Az 1912 és 1914 között született törvények²⁰⁸ értelmében a polgárok egyes ügyeiben – a kormány döntése alapján - katonai bíróság járt el, a kormány pedig felhatalmazást kapott az esküdtbíráskodás felfüggesztésére, gyorsított eljárás valamint rögtönbíráskodás elrendelésére. Az esküdtbíráskodás hatáskörét először lecsökkentették, majd a szakbírák szerepét az esküdszék

²⁰⁶ Bánáti – Belovics – Csák – Sinku – Tóth – Varga i. m. 35. o.

²⁰⁷ Csizmadia – Kovács – Asztalos i. m. 553-554. o

²⁰⁸ Az 1912. évi 32. és 33. törvénycikk a katonai büntető perrendtartásról, az 1912. évi 63. törvénycikk a kivételes hatalomról valamint az 1913. évi 34. és 1914. évi 13. törvénycikk az esküdtbíráskodásról.

rovására megnövelték. Míg korábban a bűnösség kérdésében kizárólag az esküdtek voltak jogosultak döntést hozni, a módosítások eredményeként immár ebbe a szakaszba is „beavatkozott” a hivatásos bíró, hiszen az új szabályok értelmében az esküdtszék tanácskozását az esküdtbíró elnöke vezette. Ezt az intézkedést csupán látszólag ellensúlyozza az, hogy a büntetés kiszabása során a három szakbíró mellett két esküdt is „részt vehet” a döntéshozatalban. (A laikus és szakbíró korábbi „munkamegosztásának” alapja a tény illetve jogkérdésben történő döntés elhatárolása volt. Nem nehéz kitalálni, mekkora szerep juthatott a jogban járatlan esküdteknek a büntetés nemének és mértékének megállapításakor.)

A Károlyi-korszakban a Bp. hatályban maradt, ugyanakkor megalkották a „nép esküdtbíráskodásáról szóló néptörvényt”, amely szerint bármely, községi választójoggal rendelkező személy esküdtképes lehetett. Így legalább hat éve fennálló magyar állampolgárság, félévi „helybenlakás,” írni-olvasni tudás, nők esetében a huszonnégy, férfiak esetében a huszonegy esztendő életkor betöltése voltak szükségesek az esküdtté váláshoz.²⁰⁹ Esküdtbíróskodás ítélt a politikai bűncselekményekben, a sajtó vétségben, és más fontosabb bűnügyekben. Sőt, hazaárulás vádján az esküdtbíróskodás a vádjury szerepét is betöltötte.

A magyar jogfejlődés vizsgálata során szembeötlő tény, hogy a kormányok – amennyiben büntető eljárási kérdéssről volt szó – előszeretettel növelték illetve csökkentették az esküdtzék hatáskörét, szerepét a döntéshozásban. Annak is határozott politikai üzenete volt, a lakosság mely rétegei számára biztosította a központi hatalom az igazságszolgáltatási tevékenységben történő részvételt. Ahogyan arról a Bp. kapcsán szó esett, a vádtanács fontos szerepet töltött be abban, hogy bizonyos ügyekben ne csupán az utasítható, az állami gépezet részét képező ügyész döntésén múljon, ki ül a „vádottak padjában.” Ez a népköztársaság idején a hazaárulással vádolt személyek „privilegiuma” lett.

A háborús bűnösökkel szemben lefolytatott eljárásokra önálló szabályokat alkottak, melyet nem a Bp., hanem a háborúval kapcsolatban felelős személyek elleni eljárásról szóló 1919. évi XXIII. néptörvény szabályozott. A törvény nemzetközi összehasonlításban is az első között definiálta illetve rendelte büntetni a háborús bűncselekményeket, és rendelkezett speciális eljárási szabályok alkalmazásáról. A háborús bűnösök elleni rendkívüli eljárás során szerepet kapott a Nemzeti Tanács Intéző Bizottsága, melynek feladata a perbe fogás elrendelése volt, az ügynevezett népbiztos, aki a vádképviselőt látta el, valamint a Nemzetgyűlés, mely a vád alá helyezéséről döntött és egyúttal az ítélezés jogával is

²⁰⁹ Stipta i. m. 162. o.

rendelkezett. A néptörvény szabályai alapján azonban elítélésre nem kerülhetett sor, hiszen a Nemzetgyűlés meg sem alakult.

A Tanácsköztársaság ideje alatt a Kormányzótanács elrendelte a forradalmi törvényszékek felállítását. A forradalmi törvényszék különbírósként működött, és az ellenforradalmi bűntetteket valamint egyéb – a Kormányzótanács által hatáskörébe utalt – bűncselekményeket gyorsított eljárási szabályok szerint bírált el. Megnyirbálták az eljárás szakaszait, és csorba esett az eljárási funkciók megosztásán is. A terheltet elfogása után – nyomozási szakasz kiiktatásával, vizsgálóbírói illetve ügyészi tevékenység nélkül, vádirat mellőzésével – azonnal a forradalmi törvényszék elé állították. A bizonyítékok összegyűjtése a vádbiztos feladata volt. A kontradiktórius eljárás során biztosították a védelemhez való jogot. Védőként – képesítési követelmények nélkül – bárki eljárhatott. A forradalmi törvényszék tárgyalása nyilvános volt, de fontos érdekből az elnök zárt tárgyalást rendelhetett el. A bizonyítás eredményét a vádbiztos foglalta össze és tett indítványt, melyre a vádlott és védője reflektálhatott. A bíróság zárt tanácskozást követően titkos szavazással, szótöbbséggel döntött. Az ítéletet rövid indoklásával együtt azonnal írásba foglalták. Az ítéletet azonnal végre kellett hajtani. Említésre méltó még a Tanácsköztársaság szemléletmódját reprezentáló „likvidációs tanácsok” felállítása, melyeket a fővárosban és a megyékben hoztak létre. A Kormányzótanács rendelete alapján felülvizsgálták a jogerősen be nem fejezett olyan ügyeket, melyek még a kapitalista termelési és társadalmi rend megóvása miatt indultak, valamint a még végre nem hajtott büntetések esetén is ugyanígy jártak el.

Az ezt követő jelentősebb büntető eljárásjogi szabály a gyorsított bűnvádi perrendtartás, a Gybp. volt.²¹⁰ A Gybp. felfüggesztette az esküdtbíráskodást, helyette a büntető hatáskörrel rendelkező törvényszékeken úgynevezett *ötös tanácsokat* állított fel, mely négy hivatásos bíróból és az elnökből állt. Az ötös tanács a Tanácsköztársaság megalapítása, fenntartása vagy visszaállítása érdekében elkövetett bűncselekménnyel vádolt személyek ügyében járt el. A Gybp. egyes bűncselekmények – így többek között hűtlenség, lázadás, gyilkosság – esetén rögtönítélő bírósággént járt el. A rendelet egyébként semmilyen perorvoslatot nem tett lehetővé, kivéve az újrafelvételt és a jogegység érdekében használt perorvoslatot.

Témám kapcsán említést érdemel a két világháború közötti büntető eljárás egyszerűsítése tárgyában megalkotott két törvény, a büntető igazságszolgáltatás egyszerűsítéséről szóló 1921. évi XXIX. törvénycikk, valamint a törvénykezés egyszerűsítéséről szóló 1930. évi

²¹⁰ 4038. és 4039/1919. ME. Sz. rendelet

XXXIV. törvénycikk.²¹¹ A korábbi törvény szervezeti és eljárási szabályokat is tartalmaz, fontos szabálya, hogy bizonyos (taxatív felsorolt) csekélyebb súlyú és egyszerűbb megítélésű bűnvádi ügyekben (testi sértés, lopás, sikkasztás, csalás, orgazdaság és az ezekkel kapcsolatos bűnpártolás büntette) a királyi törvényszék egyesbírósként történő eljárását írta elő. A nyomozási szakasz „felgyorsítását” a törvény a közvetlenség elvének érvényesítésével, és az írásbeliség visszaszorításával igyekezett biztosítani. A törvény szerint ugyanis a rendőri hatóság bűnügyi nyomozással megbízott tagjait a királyi törvényszék székhelyén oly módon kellett elhelyezni, hogy a királyi ügyészség a nyomozás menetét lehetőleg szóbeli utasítással irányítani tudja. A vizsgálati szakaszt a törvény gyakorlatilag kivétellel tette azáltal, hogy csak a felsorolt esetekben írta elő a vizsgálat lefolytatását. A törvény az oportunitás jegyében diszkrecionális jogkörrel ruházta fel a királyi ügyészséget a nyomozás megszüntetése, valamint a vádirat benyújtásáig a vád elejtése tekintetében. A későbbi, 1930. évi törvény mind a polgári, mind a büntető eljárás szabályait leegyszerűsítette. Rendelkezései között szerepelt többek között a királyi törvényszék egyesbírósköri hatáskörének, a főmagánvád körének, a büntetőparancs alkalmazásának kiterjesztése, a törvényszéki egyesbírósköri eljárás további egyszerűsítése, a vádirat elleni kifogás előterjesztésének kivételessé tétele, illetve a semmisségi panasz korlátozása.

A törvénykezés egyszerűsítéséről szóló törvény feljogosította az ügyészt, hogy azokban az esetekben, amikor egy évet meghaladó szabadságvesztés büntetés kiszabása nem indokolt, - a törvényszékhez benyújtott vádirat helyett – a vádlott lakóhelye szerint illetékes járásbírósköri eljárásnál terjesszen elő vádindítványt.

A II. világháború előtti időszakban a kormány felhatalmazást kapott statárium hirdetésére a polgári lakosságot érintő büntetőbíráskodás körében.²¹² A statárium azt jelentette, hogy a minisztérium rögtönbíráskodást rendelhetett el az ország épségének, belső rendjének megóvása érdekében, elrettentő példaadás szükségessége esetén. A kormány rendeleti úton különleges eljárási szabályokat állapíthatott meg, és az egyébként hatáskörrel rendelkező bíróságtól elvonhatta az ügyek elintézését. Egy kormányrendelet értelmében pedig a koronaügyész indítványára bizonyos büntetőügyekben a Kúria ítélezett első fokon. Ez azt jelentette, hogy az ilyen ügyekben egyáltalán nem volt lehetőség jogorvoslatra.

²¹¹ Mindkét törvény szövegét tartalmazza a CompLex Jogtár

²¹² 1939. évi 2. törvénycikk, a „honvédelmi törvény”

2. 3. 3. A II. világháború utáni jogfejlődés²¹³

A II. világháborút követő korszakot két tendencia jellemezte a büntető igazságszolgáltatásban. Egyfelől célul tűzték ki a háborús bűnösök felelősségre vonását, melynek érdekében részletesen definiálták a háborús bűnösség, valamint a népellenes büntett és vétség fogalmát.²¹⁴ A másik törekvés, mely 1945 után hazánkban érvényesült, a szovjet mintájú igazságszolgáltatási szervezetrendszer kialakítása volt oly módon, hogy a Bünvádi Perrendtartás maradványait elegyítették a szovjet típusú inkvizitórius modellel. A húszas, harmincas évek egyszerűsítései nyomán az előkészítő eljárás bírói kontrollja háttérbe szorult, majd a folyamat végére meg is szűnt, hiszen a vádtanácsot valamint a vizsgálóbírói funkciót felszámolták²¹⁵. A tárgyalási szakaszt leegyszerűsítették, a bíróság elé állítás és a büntetőparancs intézményei erősödtek.²¹⁶ Miután „kikristályosodott” a vegyes rendszerű eljárás azokkal az újításokkal, melyek elsősorban a nyomozási szakaszt érintették, – igazodva a történelmi, politikai viszonyokhoz – lassanként megjelentek azok az elemek is, amelyek az állampolgárok jogait, valamint az eljárás jogszerűségét voltak hivatottak biztosítani. Az intézkedések nagy része azonban nem jelentett valódi garanciát. Jól jellemzi a korszak perjogát Kabódi Csaba: „A büntető igazságszolgáltatás önmaga tagadásába torkollott: deklarált elveinek ellenkezője érvényesült, fogalmai kiüresedtek, majd hirtelen egészen más tartalommal töltődtek meg, s a tisztességes eljárás gerincét adó alapvető jogintézményei enyésztek el pusztán politikai megfontolásból. (...) a büntetőapparátus jó részének politikai kézben tartását igen jól szolgálta az állandósult szervezeti és legfőképp a személyzeti megújulás (...)”²¹⁷ A büntetőeljárás a hatalom egyik eszközévé vált, melyen keresztül leszámolhatott vélt és valós ellenfeleivel. Kabódi gondolataival folytatva: „Látszólag alig változott valami, legalábbis a külsőségeket illetően. Volt ugyanis törvény, működtek a bíróságok, sőt a szakirodalom is hangsúlyozta az új típusú szocialista törvény és gyakorlata garanciális felsőbbrendűségét. Egyébként is volt a hatalomnak valami érthetetlen ragaszkodása a legális formák látszatának megtartása iránt.”²¹⁸

²¹³ Bánáti – Belovics – Csák – Sinku – Tóth – Varga i. m. 35-37. o.

²¹⁴ 1945. évi VII. törvény <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=8214>

²¹⁵ A vizsgálóbíró intézményét a bünvádi ügyekben a vizsgálat megszüntetéséről szóló 1950. évi 12. törvényerejű rendelet számolta fel véglegesen. A rendelet hatályba lépését követően azokat az eljárási cselekményeket, amelyeket a Bp. a vizsgálóbíró hatáskörébe utalt, az államügyészség illetve a járásbírói közvádó teljesítette.

²¹⁶ Beliznay – Horváth – Kabódi – Király – Lőrincz – Máthé – Mezey – Pomogyi – Révész T. – Zlinszky i. m. 388. o.

²¹⁷ Beliznay – Horváth – Kabódi – Király – Lőrincz – Máthé – Mezey – Pomogyi – Révész T. – Zlinszky i. m. 384. o.

²¹⁸ Beliznay – Horváth – Kabódi – Király – Lőrincz – Máthé – Mezey – Pomogyi – Révész T. – Zlinszky i. m. 385. o.

Tekintettel arra, hogy vizsgálódásom tárgyát a büntető eljárási törvény továbbfejlesztési lehetősége képezi, e korszak azon intézményeivel és szabályaival, melyek nem egyértelműen a fejlődés irányába mutattak, csak „katalógus” szinten foglalkozom. Így röviden, de meg kell emlékezni az 1945-ben bevezetésre kerülő rögtönbíráskodás intézményéről.²¹⁹ Rendkívüli állapot idején az igazságügyi, valamint a belügy- és honvédelmi miniszter együttes döntése alapján a törvényszék elnöke hirdetményben tette közzé a rendelet területi hatályát azoknak a büntetteknek a felsorolásával, melyre vonatkozóan statáriális törvénykezés lépett életbe. Az eljárás legfeljebb 72 óra időtartamú lehetett, a tárgyalást előkészítő szakaszt (így a nyomozást, vizsgálatot, a vádirattal szembeni kifogás lehetőségét) leredukálták a terhelt egyébként kötelező letartóztatására, a bíróság értesítésére, valamint a bizonyítási eszközöknek a bíróság rendelkezésére bocsátására. Az öt hivatásos bíróból álló tanács döntése lehetett felmentés vagy halál, továbbá az ügy rendes vagy gyorsított eljárásra utalása.²²⁰

1945-ben minden törvényszéki székhelyen felállították a népbíróságokat. A népbíráskodásról szóló rendeletek alapján háborús bűnökért - visszaható hatállyal - felelősségre lehetett vonni a Horthy és Szálasi rendszer funkcionáriusait. A rendelet novellája később kiterjesztette a népbírósági jogot a politikai bűncselekményekre is. A rendelettel nem szabályozott kérdésekben elviekben továbbra is az 1896. évi perrendtartás szabályait kellett alkalmazni. Hiányzott azonban a vizsgálati eljárás, a – jogi szakismerettel nem feltétlenül rendelkező - népjogász látta el a vizsgálóbíró funkcióját és nyújtotta be a vádat. Előzetes letartóztatás elrendelése esetén nem volt helye jogorvoslatnak. Hiányzott a közbenső eljárás, a tárgyalás lefolytatására pedig a politikai pártok által delegált népbíróság előtt került sor. A tárgyalást vezető szakszabíró csupán tárgyalásvezető jogkörrel rendelkezett. Kötelező volt indokolt véleményt nyilvánítani abban a kérdésben, hogy a tárgyalás bizonyítási anyagához képest milyen bűncselekmények elkövetését látja bizonyítottnak, tilos volt azonban véleményt nyilvánítani a tekintetben, hogy mint ítélobíró, milyen nemű és mérvű büntetést szabna ki. A vezető bíró jogosult volt két népbíró egybehangzó szavazatához csatlakozni, de ettől az esettől eltekintve szavazati joggal nem rendelkezett. A bírói fórum döntése ellen a Népbíróságok Országos Tanácsához volt lehetőség - meglehetősen korlátozott esetekben - fellebbezni. Ugyanígy, amennyiben a vezető bíró meggyőződése szerint a népbírák a határozatukat a törvények, illetve a rendelet lényeges intézkedéseinek megsértésével hozták,

²¹⁹ Az ún. statáriális eljárást az 9600/1945. ME számú rendelet vezette be. Az eljárási szabályokat a 11 800/1945. Me rendelettel módosított 8020/1939 ME rendelet tartalmazta. 1946 és 1948 között folyamatosan bővítették a statáriális ítélkezés körét (6 db. ME illetve kormányrendelet született e tárgyban). Csak a 18/1954. MT rendelet intézkedett a megszüntetéséről.

²²⁰ Beliznay – Horváth – Kabódi – Király – Lőrincz – Máthé – Mezey – Pomogyi – Révész T. – Zlinszky i. m. 388-389. o.

és a határozat ellen fellebbezésnek nem volt helye, előterjesztéssel fordulhatott a Népbírók Országos Tanácsához, kizárólag a vádlott javára. A védő ugyanakkor az érdemi döntés ellen önállóan nem élhetett jogorvoslással.²²¹

1949 után „annak biztosítása végett, hogy a büntető igazságszolgáltatásban a jogi végzettség mellett a dolgozó nép meggyőződése és felfogása teljes erővel érvényesülhessen” az előző rendszer szakbíróinak helyét ülnökök részvételével működő bíróságok vették át az ítélezés minden szintjén és fórumán. Megszűnt a törvényszéki egyesbíráskodás.²²² Népi ülnök lehetett minden 23. életévét betöltött, büntetlen előéletű, választójoggal rendelkező magyar állampolgár. Az ülnököket a nagyüzemi munkások szervei választották egy-két hónapra. A járásbírói szinten a szakbíró mellett két népi ülnök, a törvényszéken a két szakbíró mellett – akik közül az egyik a tanácselnök bíró volt – három népi ülnök ítélezett. Az ítélőtábla és a Kúria fellebbezési tanácsában három szakbíró mellett két népi ülnök foglalt helyet.²²³ A fellebbviteli bíróságon az ülnöki tisztség ellátásához a 35. életév betöltése alapfeltétel volt.

Az első „szocialista” büntető perrendtartás, az 1951. évi III. törvény egységes büntető eljárási szabályokat állapított meg, az eljárás dinamikus része tagolatlan, differenciálatlan vált. Meghatározó szerepe lett a nyomozásnak, menetét mégsem részletezte a törvény. Nem volt helye bírói elővizsgálatnak, a járásbírói és a megyei bíróság előtt folytatott eljárás pedig azonossá vált. A törvény az eljárás statikus szabályai között tárgyalta az alapelveket, a résztvevőket, a bizonyítékokat és bizonyítási eszközöket. Két eljárást gyorsító intézményt ismert, a büntetőparancsot és a bíróság elé állítást vádirat és tárgyalás kitűzése nélkül. Kihágás vagy főmagánvádra üldözendő büntett esetén a bíróság az egyébként kellően megalapozottnak mutakozó vád alapján tárgyalás kitűzése helyett büntetőparancsot bocsáthatott ki. Ugyanígy az ügyész indítványa alapján a pénzbüntetéssel vagy három évig terjedő börtönnél nem súlyosabb büntetéssel fenyegetett közvérdő bűncselekmény esetében volt helye büntetőparancs kibocsátásának.²²⁴ Vádirat nélküli bíróság elé állításra az öt évig terjedő börtönbüntetésnél nem súlyosabb büntetéssel fenyegetett, egyszerű megítélésű bűncselekmények esetében volt lehetőség, az előzetes letartóztatás elrendelését illetve az

²²¹ A népbíráskodás tárgyában kibocsátott kormányrendeletek törvényerőre emeléséről szóló 1945. évi VII. törvénycikk, az annak alapját képező 81/1945. ME rendelet, a módosításokat és kiegészítéseket tartalmazó 1440/1945. ME rendelet, valamint a népbíráskodás körében a távollévő terhelt ellen folyó eljárásra, úgyszintén a közvérdő képviselőre vonatkozó szabályok kiegészítéséről szóló 5900/1945. ME rendlet szabályozták a népbíráskodást.

Forrás: <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=8214>

²²² 1949. évi XI. törvény a népnek a büntető igazságszolgáltatásban való részvételéről és a fellebbvitel egyszerűsítéséről, <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=8356>

²²³ Sipta i. m. 168. o.

²²⁴ 1951. évi III. törvény 146. § (1) bekezdés

ügyész által történő fenntartását követő három napon belül.²²⁵ A perorvoslat szabályai – a rendes és rendkívüli jogorvoslati formák megőrzése mellett – az egyszerűsítés kívánalmát fejezték ki. Amellett, hogy a fellebbezési rendszer egyfokúvá vált, és a másodfokú bíróság anyagi jogszabálysértés esetén jogosult volt az első fokú ítéletet megváltoztatni, súlyosítási tilalom csupán az ítélet fellebbezéssel nem támadott része tekintetében érvényesült.²²⁶ Kabódi Csaba véleménye szerint az 1951. évi III. törvény a magyar jogtörténet talán egyetlen „vegytiszta” inkvizitórius modellje, melynek fellebbezési rendszere is az objektív igazság keresésére irányult, eltörölve a másodfokú bíróság valamennyi korlátját a tényállás megállapítása vagy a büntetés reformációja terén.²²⁷

Az 1954. évi V. törvény jogirodalmi megítélése sem túl kedvező, a büntető perrendtartás első novellájának jellemzése kapcsán a szerzők a „bürokratikus”, valamint az „adminisztratív jellegű” illetve „álgaranciák” kifejezéseket használják.²²⁸ A bürokratikus álgaranciák közé sorolhatjuk az olyan intézkedéseket, melyek nem nyújtanak valós védelmet a hatóságok esetleges túlkapásaival szemben, ugyanakkor alkalmasak arra, hogy az igazságszolgáltatási apparátus munkaterhét felduzzassák, mely értelemszerűen az eljárás elhúzódását idézi elő. Így végső soron az állampolgárok ésszerű időn belül történő ügyintézéshez való joga sérül. Ilyen volt például az a szabály, melynek értelmében a nyomozó hatóságnak nem csupán a nyomozás elrendeléséről kellett indokolt írásbeli határozatot hoznia, hanem a terheltként történő felelősségre vonásról is, melyet negyvennyolc órán belül közölni kellett a terhelttel.²²⁹ Az előkészítő ülés csaknem mellőzhetetlenné vált, a bíróságnak előkészítő ülést kellett tartania, ha a vád tárgyává tett bűntettre a törvény kétévi börtönnél súlyosabb büntetést állapított meg, továbbá ha a terhelt előzetes letartóztatásban volt.²³⁰ Végezetül az új törvénynek a korábbi szabályokhoz képest homlokegyenest eltérő koncepciója folytán a fellebbezési bíróságok reparációs „szerepe” megváltozott. A reformatórius jogkörrel szemben a kasszatórius (hatályon kívül helyező) jogkör kiterjesztése a megismételt eljárások megszorodása miatt szintén az eljárások elhúzódását eredményezte.²³¹ (E két szélsőséges megoldáshoz képest a jelenlegi szabályozás az „arany középutat” képviselő szintézisként értékelhető.) Pozitívum viszont, hogy a törvény érvényre juttatta a súlyosítási tilalmat a másodfokú eljárásban, ami – a jelenleg hatályos szabályainkhoz hasonlóan – a hatályon kívül

²²⁵ 1951. évi III. törvény 150. § (1) bekezdés

²²⁶ 1951. évi III. törvény 205. §, 206. § és 208. § (1) és (2) bekezdés

²²⁷ Beliznay – Horváth – Kabódi – Király – Lőrincz – Máthé – Mezey – Pomogyi – Révész T. – Zlinszky i. m. 394. o.

²²⁸ Például Kabódi Csaba, (uo. 394-395. o.), vagy Tóth Mihály (Bánáti – Belovics – Csák – Sinku – Tóth – Varga i. m. 36. o.)

²²⁹ 1954. évi V. törvény 21. § és 26. §

²³⁰ 1954. évi V. törvény 45. §

²³¹ 1954. évi V. törvény 77. §

helyezés folytán megismételt eljárásban már nem érvényesült. A terhelt büntetését ugyanis a terhére bejelentett fellebbezés (óvás) hiányában is súlyosítani lehetett, ha a megismételt eljárás során felmerült újabb tényekre tekintettel megállapíthatóvá vált, hogy más bűncselekményben is bűnös, vagy cselekményét súlyosabban kell minősíteni.²³² Általánosságban elmondható, hogy a bírósági tárgyalásra vonatkozó jogi szabályozás 1960 és 1973 között nem változott meg alapjaiban, ugyanakkor a módosítások érintették a büntetőeljárás többi részét, így a nyomozási szakaszt, illetve a fellebbviteli eljárást.

Az 1962. évi 8. törvényerejű rendeleten, mely feladatául tűzte ki „a büntettek gyors és alapos felderítését,” sem különösebb szerkezeti, sem szemléletbeli változtatást nem lehet felfedezni. A kódex alapelvei közt szerepelt a személyi szabadság biztosítása, a társasbíráskodás elve (ülőkök részvételével), a terhelő és mentő körülmények felderítésének kötelezettsége, a bizonyítás és a bizonyítékok értékelésének szabadsága, a védelemhez való jog, a többszöri eljárás tilalma, a tárgyalás nyilvánossága és az anyanyelv használatához való jog.²³³ A törvényerejű rendelet különbséget tett a gyanúsított és a terhelt jogállása között. A nyomozó hatóság a büntett elkövetésével gyanúsítható személyt (gyanúsított) a terheltté nyilvánítás előtt megidézhette, kihallgathatta, és vele szemben kényszerintézkedéseket fogantatosíthatott. Ha a nyomozás során feltárt adatok az alapos gyanút alátámasztották, a nyomozó hatóság határozatot hozott a terheltté nyilvánításáról.²³⁴ A nyomozó hatóság az ügy eldöntéséhez szükséges adatok ellenőrzése és pontosabb meghatározása céljából nyomozási kísérletet végezhetett. Garanciális szabályként a nyomozási kísérletet két hatósági tanú jelenlétében kellett elvégezni; és azon a terhelt, a sértett, a tanú, és a szakértő is részt vehetett.²³⁵ A perrendtartási kódex részletesen szabályozta a tárgyalás előkészítését, így az előkészítő ülés kötelező eseteit és menetét, a meghozható határozatokat és intézkedéseket, a tanácselnök tárgyalás előkészítésével kapcsolatos egyéb teendőit, a tárgyalás előkészítése során hozott határozatok és intézkedések elleni fellebbezés rendjét, valamint a tárgyalás előkészítését magánvád esetében. A törvényerejű rendelet – a jelenlegi szisztémától eltérően – a tárgyalás előkészítése keretében szabályozta a tárgyalás mellőzését pénzbüntetés kiszabása esetén.²³⁶ A fellebbezés szabályai közül említésre méltó, hogy a kódex lehetővé tette a bizonyítás felvételét a másodfokú eljárásban, ha a másodfokú bíróság megállapítása szerint az elsőfokú

²³² 1954. évi V. törvény 209. § (1) és (2) bekezdés

²³³ 1962. évi 8. tvr. 1-11. §

²³⁴ 1962. évi 8. tvr. 108. § és 114. §

²³⁵ 1962. évi 8. tvr. 143. §

²³⁶ 1962. évi 8. tvr. 170-196. §

bíróság hiányosan állapította meg a tényállást, vagy az ügy részben nem volt kellően felderítve, és a helyes tényállás kis terjedelmű részbizonyítás felvételével megállapítható volt.²³⁷

2. 3. 4 . Az 1973. évi I. törvény a büntetőeljárásról

Az 1998. évi XIX. törvény több mint egy évtizedes alkalmazása kellő távlatot jelent az azt megelőző büntetőeljárás kódex, az 1973. évi I. törvény megítéléséhez. Jóllehet a puha diktatúra időszakában megalkotott törvény a rendszerváltás idején számos tekintetben módosításra szorult,²³⁸ nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy mintegy harminc évig (1974. január 1-től 2003. június 30-ig hatályban volt. A „szocialista törvényesség” biztosítását célul tűző törvény alapelvei szinten rögzítette többek között az officialitás elvét, elsőként nevesítette az ártatlanság vélelmét, deklarálta a személyi szabadság érvényesülésén túl az állampolgári jogok tiszteletben tartását, tartalmazta a szabad bizonyítás és a funkciómegosztás elvét, a kiterjesztette a védelemhez való jogot és biztosította az anyanyelv használatát. Az 1973. évi Be. szabályai szerint lefolytatott kontradiktórius tárgyalás – főszabály szerint – nyilvános volt és szóbeli, továbbá érvényre jutott a közvetlenség elve. A jogalkotó szándékának megfelelően a törvény – elődjéhez képest – pregnánsabban juttatta kifejezésre a szocialista büntetőeljárásal szemben támasztott követelményeket az alapelvek meghatározása során.

A korabeli szakirodalom szerint a törvény „fontos lépés volt a fejlett szocialista társadalom építését szolgáló jogrendszer kiépítésében,” a szerzők kellően differenciáltak, korszerűnek, ugyanakkor időtállóknak értékelték. Valóban, első módosítására 1979-ben került sor, elsősorban az 1978. évi IV. törvény módosításának eredményeként.²³⁹

Az 1973. évi törvény a Büntető Törvénykönyv szerinti felosztást alapul véve egy komplex rendszert hozott létre, mely azonban álláspontom szerint nem csupán magát a jogszabályt tette bonyolultabbá, hanem – a jogalkotó nyilvánvaló szándéka ellenére – az egyes büntetőeljárások lefolytatását sem könnyítette meg feltétlenül. Egyfelől a törvény differenciáltan szabályozta az úgynevezett büntetői és vétségi eljárásokat, és az eljárás

²³⁷ 1962. évi 8. tvr. 248. § (1) bekezdés

²³⁸ A törvény 1974. január 1-én a vegyes rendelkezésekkel együtt 407 §-ból állt. A kiegészítések eredményeként a törvény szövege 2003. június 30-án – változatlan szakasz szám mellett – egyharmadával volt terjedelmesebb, mint a hatályba lépésekor.

²³⁹ Bagdi Dénes – Bálint Levente – Berkes György – Cséka Ervin – Gál Andor – Gödöny József – Horváth Tibor – Katona Géza – László Jenő – Moldoványi György – Nagy Lajos – Szabóné Nagy Teréz – Vágó Tibor: A büntető eljárás magyarázata, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1982. 7. o.

súlyához viszonyítva igyekezett teret engedni némi egyszerűsítésnek az eljárás minden szakaszában, így – következetesen – mind a nyomozási és tárgyalási, mind a fellebbezési szakaszban. Tulajdonképpen már önmagában az elnevezés is egyfajta „hamis” egyszerűsítésként értékelhető, hiszen a kétféle eljárási típus nem tisztán a büntettek és a vétségek elhatárolásán alapult. A törvény kulcsát ebből a szempontból a 89. § és 90. § jelentették, melyek meghatározták a büntetési és a vétségi eljárási szabályok alkalmazási körét. A vétségi eljárás szabályait kellett alkalmazni – a Btk-ban rögzített vétségeken túl – egyes egyszerűbb megítélésű illetve kisebb tárgyi súlyú büntettek miatt indított büntetőeljárások során is. Nem volt helye ugyanakkor az egyszerűbb vétségi eljárásnak, ha a terhelt elmebeteg vagy gyengeelméjű volt, továbbá, ha a jogszabály megszegésével külföldön tartózkodott. A hatóság döntése alapján azonban bármely vétségi eljárásra tartozó ügyben alkalmazni lehetett a büntetési eljárás szabályait (akár egyes eljárási cselekmények vonatkozásában is), amennyiben azt az ügy bonyolultsága vagy más körülmény indokolta. Ez utóbbi szabály viszont esetenként azt eredményezte, hogy bár az egyszerűsítés lehetősége adott volt, a jogalkalmazó azzal mégsem élt, hiszen kisebb kockázattal járt az ügyintéző szempontjából, ha a jelentés elkészítése helyett „rögtön” felvette a jegyzőkönyvet, mintsem annak utólagos pótlása miatt ismételt intézkedni kelljen a tanú idézése iránt.

A főszabályként rögzített büntetési eljárásához képest a törvény a vétségi eljárás szabályai között csak az eltéréseket tartalmazta. A törvényhozó a nyomozás lefolytatását a vétségi eljárásokban – az előbb említett jegyzőkönyvet helyettesítő jelentés készítése mellett – többek között azért igyekezett leegyszerűsíteni, hogy a törvényben meghatározott esetben mellőzhetővé tette az egyébként kötelező ügyészi jóváhagyást a nyomozás megtagadása, felfüggesztése és megszüntetése esetén, illetve differenciálta a vádemelést a vádirathoz képest egyszerűbb vádindítvány formájában.²⁴⁰ Ezek az „egyszerűsítések” a főszabályok alóli kivételek viszonylag nagy száma miatt megnehezítették a jogalkalmazó munkáját, és bonyodalmat okoztak a vétségi eljárásról a büntetési eljárásra történő áttérés során is, hiszen a korábban „megspórolt” eljárási cselekményeket nem egy esetben meg kellett ismételn.

A vétségi eljárásra tartozó ügyekben – a főszabályként népi ülnökök közreműködésével eljáró tanács helyett – első fokon egyesbíró ítélkezett. Amennyiben a vád tárgya mindössze pénzbüntetéssel büntetendő vétség volt, a törvény lehetővé tette, hogy a bíróság a tárgyalást a szabályszerűen idézett vádlott távollétében tartsa meg. A vétségi eljárásban az ügyész a

²⁴⁰ 1973. évi I. törvény 149-155. § (1974. január 1. - 1979. június 30. állapot)

legtöbb esetben nem vett részt a tárgyaláson, ezért a vád lényegét a bíróság ismertette. A bíróság ugyanakkor a tárgyalás megkezdése után is megállapíthatta, hogy az ügy büntető eljárásra tartozik, ami a tárgyalás megismétlését tette szükségessé. A fellebbezés elintézésének szabályait a vétségi eljárásban szintén az egyszerűsítés és gyorsítás igénye alakította. A törvény egyfelől szélesebb reformációs jogkört biztosított a másodfokú bíróságnak,²⁴¹ mint a büntető eljárásban, másrészt rövidebb fellebbezési határidőt állapított meg az ügyész számára a kézbesítés útján közölt ítéletek esetében, továbbá szélesebb körben tette lehetővé az ügyek tanácsulésen történő elbírálását.²⁴² Az 1973. évi Be. egyfokú rendes jogorvoslati rendszert állapított meg, emellett ismerte a perújítás továbbá a – Legfelső Bíróság elnökének valamint a legfőbb ügyésznek fenntartott – törvényességi óvás intézményét a törvénytörő vagy megalapozatlan jogerős ítéletek megtámadásának eszközeként.

Az 1973. évi Be. alapján a személyi szabadság elvonásával illetve korlátozásával járó kényszerintézkedéseket illetően annak a hatóságnak volt döntési jogosultsága, amely az eljárás adott szakaszának ura volt. Így a terhelt előzetes letartóztatását illetve vele szemben lakhelyelhagyási tilalmat a vádirat benyújtásáig az ügyész illetve az ügyész jóváhagyásával a nyomozó hatóság rendelhette el, a vádirat benyújtása után azonban már csak a bíróság. (A terhelt ideiglenes kényszergyógykezelését nyomozási szakaszban kizárólag az ügyész rendelhette el.) Az ügyész a lakhelyelhagyási tilalom és az ideiglenes kényszergyógykezelés indoklását hat hónap elteltével volt köteles felülvizsgálni, az előzetes letartóztatás meghosszabbítására illetve indoklásának felülvizsgálatára azonban havonta sor került: az elrendelésétől számított három hónap elteltével már legfőbb ügyészi hatáskörben. Amennyiben az előzetes letartóztatás az egy évet meghaladta, a meghosszabbítására mind a nyomozási, mind a bírósági szakaszban a Legfelsőbb Bíróság volt jogosult.²⁴³

A törvény kétféle eljárást gyorsító külön eljárást tartalmazott, a bíróság elé állítást és a tárgyalás mellőzését pénzbüntetés kiszabása esetén. A speciális rendelkezések mellett mindkét eljárási típusban a vétségi eljárás szabályai domináltak. A terheltet a járásbíróság illetve a katonai bíróság hatáskörébe tartozó azon bűncselekmények elkövetése esetén lehetett a bűncselekmény elkövetésétől számított – igen rövid – hat napos határidőn belül bíróság elé

²⁴¹ A büntető eljárás szabályaival ellentétben a vétségi eljárásban nem érvényesült a bizonyítékok felülmérlegelésének tilalma, mely megkülönböztetés álláspontom szerint aggályos és indokolatlan volt. Ennek ellenére ez a szabály a törvény hatályának ideje alatt mindvégig változatlan volt. Az 1998. évi XIX. törvény – hatályba lépésétől egészen 2006. július 1-i módosításáig – kizárta a felülmérlegelés lehetőségét, ez azonban a 2006. évi LI. törvénnyel – a vádlott felmentése vagy az eljárás megszüntetése esetén – korlátozott keretek között ugyan, de lehetővé vált.

²⁴² 1973. évi I. törvény 159. §, 225-229. §, 272. §, 273. §, 274. § (1) és (2) bekezdés (1974. január 1.- 1979. június 30. állapot)

²⁴³ 1973. évi I. törvény 91-99. § (1974. január 1.- 1979. június 30. állapot)

állítani, melynek büntetési tétele az ötévi szabadságvesztést nem haladta meg. Ezt az eljárási módot – a jelenlegi szabályokkal szinte megegyezően – kizárólag egyszerű megítélésű, bizonyítási nehézségektől mentes olyan ügyekben lehetett alkalmazni, amikor a tetten érték vagy a bűncselekmény elkövetését beismerte.²⁴⁴ A tárgyalás mellőzésére szintén az egyszerűen elintézhető ügyekben kerülhetett sor, azonban itt feltétel volt a pénzbüntetés kiszabását lehetővé tévő csekély tárgyi súly valamint a vádlotti beismerés. Az előbbieken túl az új Be. által is fenntartott kritériumként szerepelt az az előírás, mely szerint az ügyész illetve a bíróság csupán azokban az esetekben alkalmazhatta ezt a külön eljárást, ha megítélése alapján a vádlott esetében a büntetés célja tárgyalás tartása nélkül is elérhető volt.²⁴⁵

A törvény végezetül – szintén az egyszerűsítés égisze alatt – különleges eljárásra utalt olyan kérdéseket, amelyeket korábban csak törvényességi óvás útján, hosszabb és bonyolultabb formában lehetett elintézni (pl. a szabadságvesztés végrehajtásának utólagos megállapítása és a feltételes szabadságra vonatkozó rendelkezés utólagos módosítása).²⁴⁶

Az 1973. évi kódex 1980-as években történt módosításai az igazságszolgáltatás hatékonyságát célozták. Az eljárás egyszerűsítése érdekében kibővítették a vétségi eljárásra tartozó ügyek körét, eltörölték a nyomozási határidőket,²⁴⁷ a jogalkalmazókat ösztönözték az eljárást gyorsító eszközök igénybevételére.²⁴⁸ 1987-ben – „bürokratikus vonása” miatt – megszüntették a nyomozó hatósági határozatok ügyészi jóváhagyásának rendszerét, mely jogintézmény alapvetően a törvényességet volt hivatott biztosítani a nyomozás során, egyúttal azonban alkalmas volt arra, hogy „elmossa a felelősséget” a határozatok tartalmi helyességéért.²⁴⁹ A legjelentősebb változásokra azonban a büntetőeljárásról szóló 1989. évi Novellájának hatálybalépését követően került sor. Ahogyan az az 1989. évi XXVI. törvény Általános Indoklásában olvasható, „nemzetközi kötelezettségeink teljesítése érdekében, a

²⁴⁴ A 2011. évi törvény módosító rendelkezése értelmében a tettenérés kritériuma kikerült a hatályos büntetőeljárásról szóló törvényből.

²⁴⁵ 1973. évi I. törvény 345-355. § (1974. január 1. - 1979. június 30. állapot)

²⁴⁶ Az 1973. évi I. törvény indoklása a büntetőeljárásról szóló törvényjavaslatához (forrás: CompLex Jogtár)

²⁴⁷ A nyomozási határidő törvényi rögzítésének szükségessége vagy annak elvetése szintén olyan kérdés volt a büntetőeljárásról szóló törvény történetében, amelyen keresztül megfigyelhető a jogpolitikai szempontok változása. 1988. január 1. előtt és 1990. január 1. után – a hatályos törvény koncepciójával egyezően – a törvény tartalmazta azt az előírást, hogy a nyomozást egy illetve – a későbbiek folyamán – két hónapon belül be kell fejezni. Ez természetesen a legtöbb ügyben nem akadályozta meg a nyomozó hatóságot, hogy ténylegesen hosszabb ideig nyomozzon, hiszen a nyomozási határidő meghosszabbításának lehetősége korábban is adott volt. A törvényben rögzített határidő azonban a kontrollálatlan és parttalan nyomozások elkerülésének, ha nem is tökéletes, de elengedhetetlen eszközeként tartható számon. Ennek garanciális jelentőségét a jogalkotó is igen hamar, mintegy az egyszerűsítő intézkedés bevezetését követő két év elteltével felismerte.

²⁴⁸ Bárd Károly: A magyar büntetőeljárás alakulása 1985-2005. In: Jakab András és Takács Péter (szerk.): A magyar jogrendszer átalakulása 1985/1990-2005 I. kötet. Gondolat – ELTE ÁJK Budapest, 2007. 516. o.

²⁴⁹ Bővebben: Az 1987. évi IV. törvény indoklása a büntetőeljárásról szóló 1973. évi I. törvényt módosító törvényjavaslatához (forrás: CompLex Jogtár)

külföldi tapasztalatokra is figyelemmel, szükségessé vált a büntetőeljárás nyomozási szakaszában a személyi szabadságot elvonó kényszerintézkedéseknél a bírósági hatáskör megteremtése.” E kiemelkedő fontosságú, és a hatályos eljárási szabályainkat is meghatározó változtatás mellett egyéb jelentős módosításokra is sor került. Így említést érdemel a terheltek védelemhez való jogának több dimenzió szerinti kiszélesítése,²⁵⁰ a bizonyítás törvényességét védelmező „szankció” bevezetése,²⁵¹ továbbá az őrizet leghosszabb tartamának öt napban történő meghatározása.²⁵² A korabeli büntetőeljárási szakirodalom hűen tükrözi azt a tendenciát, amely ekkor már nemcsak a jogalkotásra, de a jogalkalmazásra is hatást gyakorolt. Így a büntetőeljárás 1993. évben kiadott kézikönyve nem csupán a hazai bírói (és egyúttal ügyészi!) gyakorlatot tartalmazta, hanem az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló Római Egyezményre, valamint a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányára történő utalást, hanem az Európai Bíróság gyakorlatát is.²⁵³

A büntetőeljárási törvény az 1990-es évek módosításai ellenére továbbra is a szocialista perjogokra jellemző ismérvekkel rendelkezett, mely nagyban eltért a kontinentális vegyes eljárási rendszer hagyományaitól. A nyomozás során a bíróság csekélyebb kompetenciával bírt, az ügyészség szerepe a nyugat-európai példákhoz viszonyítva mégsem volt elég domináns. A büntetőeljárás nyomozási és bírósági szakasza többé-kevésbé azonos jelentőségű volt, mely a közvetlenség elvének háttérbe szorítását eredményezte. Az anyagi igazság érvényesülésének igénye pedig – az anyagi jogerő feloldásának biztosításával – relatívvá tette a jogbiztonság követelményének megvalósítását. Az Alkotmánybíróság a problémának hangot adva már 1992-ben sürgette a jogorvoslati rendszer átalakítását.²⁵⁴ A „végleges” megoldás elfogadására azonban egy évtizednél is hosszabb egyeztetési időszakot követően került sor, mellyel értelemszerűen együtt járt a büntetőbíráskodás szervezetrendszerének megreformálása is az ítéletábrák felállításával. Az 1992. évi LXIX. törvény beiktatta a törvényességi óvást felváltó felülvizsgálat, valamint a jogorvoslat a törvényesség érdekében intézményeit.

²⁵⁰ A törvény hatályba lépése után a fogva lévő terheltek nem csupán első kihallgatásukat követően, hanem az eljárás megindulásától kezdődően érintkezhetek védőjükkel, meghozzá nemcsak szóban, hanem írásban is ellenőrzés nélkül. A védő immár a tanú kihallgatásánál is jelen lehetett és a kihallgatotthoz kérdést intézhetett. (Ezt a rendelkezést a tanúk védelme érdekében rövidesen korlátozták, és a védő előbbi jogosítványa már csak a törvény eltérő rendelkezésének hiányában érvényesülhetett. A hatályos Be. ezt a jogosítványt tovább szűkítette és pontosította azáltal, hogy a védő jelenlétét és kérdésfeltevési jogát csupán a védő illetve az általa védett gyanúsított által indítványozott tanú kihallgatásánál teszi lehetővé.)

²⁵¹ A törvény rendelkezéseivel ellentétesen lefolytatott bizonyítás eredményét 1990. január 1-től kezdve bizonyítékként – elvben –már nem lehetett figyelembe venni.

²⁵² Ez a szabály szintén nem bizonyult hosszú életűnek, 1995. február 1-vel a jogalkotó „visszaállította az eredeti állapotot,” tehát az őrizet legfeljebb hetvenkét óráig tarthatott.

²⁵³ Ld. Bárd Károly – Pusztai László (szerk.): A büntetőeljárás kézikönyve (Jogszabályok, bírói és ügyészi gyakorlat) Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1993.

²⁵⁴ Erről részletesen ld. Bárd (2007) i. m. 522-525. o.

Témám kapcsán ki kell térnem az 1973. évi Kódexet módosító 1999. évi CX. törvényre is, mely két új külön eljárás bevezetésével megteremtette az eljárások gyorsabb elintézésének további lehetőségét. Ezzel lehetőség nyílt arra, hogy az ismeretlen helyen vagy külföldön tartózkodó terhelttel szemben az ügyészség – távollétében, a törvényi feltételek fennállása esetén – vádat emeljen, a bíróság pedig megállapítsa büntetőjogi felelősségét. Ekkor került beiktatásra a későbbiekben részletezett tárgyalásról lemondás intézménye is, melytől a jogalkotó – a törvény indoklásának tanúsága szerint – a munkateher jelentős csökkenését várta.

A rendszerváltást közvetlenül megelőző és az azt követő évek jogalkotását álláspontom szerint az „útkeresés,” a sarokpontok megállapítása és a megfelelő arányok eltalálásának igénye jellemezte. A tézis – antitézis – szintézis történelmi körforgása a büntető eljárásjog fejlődésében is tetten érhető, melyet felerősített az „eredményesség versus törvényesség” napjaink jogalkotását meghatározó dilemmája is. Az 1990-es évek második felének törvényt módosításait a büntetőeljárás hatékonyságának javítása motiválta, első sorban a nyomozás terén. Ilyenek volt többek között a fedett nyomozással, a rendőrséggel együttműködő gyanúsítottal, a lefoglalással vagy a tanúvédelemmel kapcsolatos új szabályok törvénybe iktatása.²⁵⁵ Ezen időszak jogalkotására már egyértelműen rányomta a bélyegét az előbb említett dilemma, mely sok esetben eredményezte a konszenzus nehéz létrehozását.

²⁵⁵ Bánáti – Belovics – Csák – Sinku – Tóth – Varga i. m. 36-37. o.

II. Rész

1. A büntető eljárás, mint rendszer – az eljárási rendszerek jellemzése

A szakirodalomban eltérő nézetekkel találkozunk azzal kapcsolatban, hogy a büntető igazságszolgáltatás rendszernek tekinthető-e, rendszerként működik-e vagy sem. A büntető igazságszolgáltatás rendszerelméleti szempontok szerinti vizsgálatára először az USA-ban, az 1940-es években került sor. A kutatások célja arra irányult, miként lehetne a büntetőeljárást egyfelől eredményesebbé, másfelől viszont költségtakarékosabbá tenni.²⁵⁶

A rendszerelmélet képviselői szerint a diszfunkciók feltárása, és a hatékonyság növelése szempontjából a rendszer struktúrájának van meghatározó jelentősége. A struktúra megváltozása szükségszerűen eredményezi a működés megváltoztatását.²⁵⁷ Cortes szerint a rendszer struktúrája és funkciója nem vizsgálható egymás nélkül, a rendszerelmélet pedig a struktúra és a funkció közötti viszony tanulmányozásának eszköze.²⁵⁸

A büntető igazságszolgáltatást a szakirodalom az úgynevezett nyílt rendszerek közé sorolja, amely egyúttal a társadalom egyik alrendszere is. A nyílt rendszer csaknem valamennyi sajátossága kimutatható a büntető igazságszolgáltatás rendszerében is.

a) A büntető igazságszolgáltatás *energiát vesz fel* a környezetétől. Ilyen energia felvétel a bűnözés vagy az államtól kapott anyagi támogatás, nem utolsó sorban a társadalmi-, jogi legitimáció.

b) A büntető igazságszolgáltatás a felvett *energiát átalakítja*, így a pénzügyi erőforrásokat felhasználja, a jogi legitimáció pedig megteremti annak lehetőségét, hogy az eljárás során konkrét ügyek nyerjenek elintézés (sőt az igazságszolgáltatás egyfajta normatív funkciót is betölt).

c) Az energia feldolgozás *eredménye* szűkebb értelemben maga az ítélet vagy egyéb hatósági aktus létrehozása, tágabb értelemben az igazság „szolgáltatása.”

d) A büntető igazságszolgáltatásban, mint rendszerben vitathatatlan a *ciklikusság*, az ismétlődés, hiszen újabb és újabb ügyek indulnak, az eljárás szakaszai meghatározott rendben követik egymást, majd végül befejeződnek.

²⁵⁶ Farkas Ákos: A falra akasztott nádpálca avagy a büntető igazságszolgáltatás hatékonyságának korlátai, Osiris Kiadó, 2002. 30-32. o. alapján

²⁵⁷ Connidis, Ingrid Arnet: Rethinking Criminal Justice Research: A system Perspective. Holt, Rinehart and Winston of Canada Limited 1982., 8. o. Idézi: Farkas (2002.) i. m. 18. o.

²⁵⁸ Cortes, F. A. Przeworski, J. Srague: System Analysis for Social Scientist, Toronto, 1974, John Wiley and Sons, 5. o. Idézi: Farkas (2002.) i. m. 19. o.

e) A büntető igazságszolgáltatásban az *entrópia*, tehát a rendszer *rendezetlensége* a bűnözés mennyiségi és minőségi változásában, az igazságszolgáltatás fokozódó túlterheltségében és a folyamatosan változó jogi környezetben nyilvánul meg. Ugyanakkor a rendszerelmélet, mint minden nyitott rendszer egyik attribútumának éppen a *negatív entrópiát*, a rendszer *rendezettségét* tekinti. A büntető igazságszolgáltatás a „rendezettséget” a jogi kultúra, a szervezési-igazgatási tapasztalatok, a normaalkotási képesség, az állam által nyújtott anyagi támogatás segítségével éri el.

f) A nyitott rendszernek alkalmazkodik környezetéhez, amihez *információra* van szüksége. (A büntető igazságszolgáltatásban az információ áramlásának ténye nem igényel különösebb magyarázatot.)

g) A nyitott rendszer további sajátossága a *differenciáltság*, mely az igazságszolgáltatás esetében szintén érvényes megállapítás. A rendszer az e) pont alatt tárgyalt rendezettségét éppen e tulajdonsága révén képes hatékonyan fenntartani. Konkrét esetben az igazságszolgáltatás hatékony működését az abban működő szervezetek differenciálódása, specializációja útján lehet elérni.

h) A *dinamikus homeosztázis* a nyílt rendszerek, így a büntető igazságszolgáltatás esetében is megfigyelhető. (Az élettan a belső környezet dinamikus állandóságát biztosító mechanizmusok összességét homeosztázisnak nevezi.²⁵⁹) Másként megfogalmazva: a rendszer a belső egyensúly fenntartása érdekében esetenként „önkorrekciót” hajt végre.

i) Végezetül az *ekvifinalitást*, mint rendszerjellemző szintén megfigyelhető a büntető igazságszolgáltatásban. A rendszer működése során arra törekszik, hogy megőrizze a saját belső illetve a rendszer és környezete közti külső egyensúlyt. Nyílt rendszer esetében a rendszer és környezete közt folyamatos kölcsönhatás van, melynek következtében a rendszer működése is változik, anélkül azonban, hogy a rendszer jellege megváltozna. Az igazságszolgáltatás a fentiek szerint alkalmazkodik a bűnözés mennyiségi és minőségi változásához, valamint a folyamatosan változó jogi környezethez.²⁶⁰

A rendszeralkotó tényezők figyelembe vétele nélkül bármely, a rendszer megváltoztatására irányuló kísérlet balul sülni lehet. Az általános törvényszerűségek feltérképezése álláspontom szerint nem hiányozhat a büntetőeljárás korszerűsítésére irányuló reformjavaslatok kialakítása során sem.

²⁵⁹ http://www.agr.unideb.hu/ebook/allatelettan/a_homeosztzis_a_bels_krnyezet_llandsga.html

²⁶⁰ Farkas (2002.) i. m. 19-30. o.

A rendszerszemlélet azonban nem alkalmazható kritika nélkül az igazságszolgáltatásban. Többek között azért nem, mert a büntető igazságszolgáltatás különböző komponensei - rendszerként működve - nem feltétlenül adnak racionális választ a bűnözésre, mint ahogyan a büntetőjog segítségül hívása sem eredményezi szükségszerűen a problémák megoldását. A rendszerszemlélet alkalmazásának veszélyeire az Európa Tanács is felfigyelt. A Tanács egyik jelentésében kifejtette, a büntető igazságszolgáltatásban nem igazolható az a jelenség, hogy az egymáshoz konzisztens módon kapcsolódó alrendszerek közös célt követnek, és ez a kölcsönös kapcsolódás alakítja ki a rendszer struktúráját. A kutatások épp ellenkezően, azt az eredményt hozták, hogy a büntető igazságszolgáltatás egyes alrendszerei között kevés a közös cél, jelentékeny szóródás van a köteleességek és felelősség területén, továbbá csekély mértékű vagy nem is létezik az alrendszerek közti koordináció.²⁶¹

²⁶¹ Rutheford, Andrew: Introductory Report In Interactions within the Criminal Justice System. In Reports presented to the seventeenth Criminological Research Conference (1986) Collected Studies in Criminological Research Volume XXV. Strasbourg, 1987, Concil of Europe Publications Section, 10. o. Idézi: Farkas (2002.) i. m. 30-31. o.

2. Az igazságszolgáltatás rendszerének hagyományos felosztása

Az angolszász és a kontinentális büntető igazságszolgáltatás egymástól történő megkülönböztetése, a rendszerek jellemzőinek megfogalmazása történelmi időkre nyúlik vissza. Ezt az „egyetemes tudást” a kodifikációs munkák során nem egy esetben hasznosították már.

Az akkuzatórius és az inkvizitórius rendszer sajátosságait a bennük érvényesülő elvek feltárásával összegezhethetjük. Eközben lehetővé válik annak megállapítása is, melyek azok az elvek, amelyek kizárólag az egyikben vagy másikban, de együtt soha nem lehetnek jelen. A vegyes rendszerben ilyen, úgynevezett rendszeralkotó elvek együttes alkalmazása figyelhető meg, ez azonban nem jelenti azt, hogy az akkuzatórius vagy inkvizitórius eljárások alapelvei „tetszőlegesen” elegyíthetők.²⁶²

2.1. Az angolszász (akkuzatórius, vádelvű) eljárási rendszer sajátosságai

Az akkuzatórius büntetőeljárási rendszerhez tartozó modern angolszász eljárási modell a XIX. században alakult ki. Jellemzője az esküdtek részvételével történő tárgyalás, a hivatásos bíró relatív passzív, ezzel szemben a felek aktív szerepe a bizonyítás során.²⁶³ A klasszikus vádelvű eljárás célja a „jogi” igazság kiderítése, mely azonban nem feltétlenül egyezik a tényleges igazsággal. Bár az eljárási funkciók itt is elkülönülnek, az eredeti modellt nem jellemzi specializálódott szakapparátus kialakulása. Az eljárás kérelemre indul, a felek rendelkezésén alapul a vád elejtése is. (Az angolszász rendszer jellemzése során segítségül hívhatók a kontinentális rendszert jellemző sajátosságok. Kisarkítva: az angolszász modell a kontinentális rendszer elemeinek tagadásával bemutatható.) Az eljárás nem osztható elkülönült szakaszokra: a bírósági eljárást nem előzi meg az ügy részleteire kiterjedő nyomozás és nincs fellebbezés sem. A terhelt fő szabály szerint nem „bizonyítékforrás,” az eljárás során ártatlanságát – az ellenkező bizonyításáig - vélelmezni kell. Mivel csupán egyetlen szakasról van szó, könnyűszerrel érvényesül a szóbeliség, a nyilvánosság és a közvetlenség elve.²⁶⁴

Amint a modell elnevezése is mutatja, legjellegzetesebb vonása, hogy *vádra indul*. Ebből következik az a tény, hogy az eljárásnak csak egyetlen szakasza lehet: a per, mely a vád elbírálására hivatott. A vádat többnyire a sértett, ritkábban más személy képviseli. A

²⁶² Erdei Árpád: Tanok és tévtanok a büntető eljárásjog tudományában, ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2011. 73. o.

²⁶³ Farkas – Róth i. m. 31. o.

²⁶⁴ Bánáti – Belovics – Csák – Sinku – Tóth – Varga i. m. 25. o.

vádlottnak lehetősége van arra, hogy a bíróság előtt előadja védekezését. Az akkuzatórius eljárás nélkülözhetetlen eleme a *funkciómegosztás*. A vád eljárásindító szerepe és az ebből következő funkciómegosztás nem vihető át az inkvizitórius rendszerbe, ezért ezeket rendszeralkotó elveknek kell tekintenünk. Fontos kiemelni: mivel az eljárás a vád és a védelem közötti *jogvita eldöntésére* irányul, az eljárás célja a formális igazság megállapítása. A bíróság a szemben álló felek által eléje vitt jogvita eldöntéséhez szükséges mértéken túl nem keresi a tények igazságát. Az angolszász jogrendszerek az ősi akkuzatórius büntetőeljárás legjellegzetesebb vonásait ma is őrzik, függetlenül attól, hogy az eljárási szabályok lényegesen megváltoztak.²⁶⁵

A vádelvű büntető tárgyaláson a felek saját verziójuk alátámasztására történeteket adnak elő, melyet passzív és pártatlan döntéshozók hallgatnak végig. A bizonyítás nem más, mint az esküdtszék meggyőzésére irányuló „drámai küzdelem”, melynek fontos momentuma, hogy a bűnösségről *jogilag képzetlen* személyek döntenek. Mindkét oldal az esküdtszék befolyásolására törekszik, melynek során a felek a tényeket társadalmilag elfogadható magyarázattal igyekeznek ellátni. Magyar jogász szemével ez tekinthető a vádelvű eljárás legtamadhatóbb mozzanatának, hiszen az eljárás ezen a ponton válhat leginkább irracionálissá és szubjektívvé. Jóllehet a vegyes rendszerben működő jogászokat is az vezérli, hogy megnyerjék a pert, az angolszász rendszer azon jellegzetessége, mely szerint az eljárás nem az objektív igazság kiderítésére irányul, a feleket eleve „elvtelen” érvelési technika kidolgozására készíti. A rendszer ugyanakkor tartalmaz olyan garanciális elemeket, melyek végső fokon a vád bizonyítását nehezítik. A „tisztes verseny fegyver-egyenlőségét” hivatott biztosítani az a szabály, mely szerint a tárgyaláson először a vádnak kell előadnia az álláspontját, a védelem ennek ismeretében alakíthatja ki a saját verzióját. A bizonyítékok előterjesztésének joga, a taktika kialakítása a felek kezében van. Nem segíti elő az objektív igazság kiderítését az a tény, hogy a felek csupán saját igazuk bizonyításában érdekeltek, ugyanakkor a bizonyítékok beszerzése is az ő kezükben van. Ezt a hatást tovább erősítik a bizonyítékok kizárására vonatkozó speciális szabályok.²⁶⁶

Ahogy Gary Goodpaster, a kaliforniai Davis Egyetem professzora az akkuzatórius tárgyalások célját kutató tanulmányában kifejtette, egyes nézetek szerint a tárgyalások inkább töltenek be társadalmi szerepet, mintsem hogy az egyedi ügyek korrekt elbírálását céloznák. A felek jogi álláspontja a tényekből levont következtetéseken, magyarázatokon alapul. A

²⁶⁵ Erdei (2011.) i. m. 73-74. o.

²⁶⁶ vö. Fantoly Zsanett: A büntető tárgyalási rendszerek sajátosságai és a büntetőeljárás hatékonysága. Budapest, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 2012 27-29. o.

bűnösséget megállapító ítéletben a közösséghez címzett üzenet nyilvánul meg, mely egyúttal a tiltó norma szerepét is betölti.²⁶⁷

2.2. A kontinentális (inkvizitórius, nyomozó elvű) eljárás rendszer sajátosságai

A történeti bevezetés alapján leszögezhetjük, hogy az inkvizitórius rendszer kialakulására a hierarchikusan felépített államszervezetekben kerülhetett sor. A hierarchia csúcsán elhelyezkedő központi hatalom értelemszerűen nem tarthatta egyszerre közvetlenül kezében a kormányzást, az igazgatást, az igazságszolgáltatást, stb. Ezért nélkülözhetetlenné vált különféle szintű szervezeti egységek létrehozása többek között az igazságszolgáltatásban, melyek a központi hatalom nevében ítélkeztek. Ez a struktúra tehát képzett hivatalnok réteg kialakulását tette szükségessé.

Az inkvizitórius rendszerben – az előbb ismertetett angolszász modellel ellentétben – az anyagi igazság kiderítése áll a középpontban. A rendszer további jellegzetességeinek ismeretében megállapítható, hogy e fő cél esetenként eltorzulhat, és a tényszerűség helyét átveheti „feltételezett” illetve a „célszerűnek tartott” igazság kiderítésének motívuma. Ebben a modellben az eljárás hivatalból indul. Hierarchikusan felépített, hivatásos szakemberekből álló szakapparátus vesz részt az eljárás lefolytatásában. Klasszikus formájában az eljárási funkciók nem válnak szét, a vád és az ítélkezés egy kézben összpontosul. A pert érdemben eldöntő tisztségviselő aktívan alakítja az eljárás menetét. Az eljárás egyes szakaszai megkülönböztethetők egymástól, a bírósági eljárást nyomozás, illetve vizsgálat készíti elő. A terhelt kevésbé alanya, mint inkább tárgya az eljárásnak. Az ártatlanság vélelme helyett itt a bűnösség vélelméről beszélhetünk, mely a bizonyítás eredményeként tovább erősödhet. Alapvetően a titkosság, az írásbeliség és – ebből eredően - a közvetlenség elvének hiánya jellemzi. Ebben a rendszerben megengedett a fellebbezés, melyet a szervezetrendszer hierarchikus felépítése tesz lehetővé.²⁶⁸

Fantoly Zsanett szerint az inkvizitórius rendszer legfontosabb jellemzője a tekintélyelvűség, valamint a terhelt ellen irányuló megengedhetetlen nyomás gyakorlása, mely a rendszer kialakulásának idején a fizikai kínzás, a XVIII. századtól kezdődően pedig pszichológiai eszközök alkalmazásában nyilvánult meg.²⁶⁹

²⁶⁷ Gary Goodpaster: „On the theory of American adversary criminal trial”, *The Journal of Criminal Law and Criminology*, 1987/1., 140-143. o. Idézi: Fantoly (2012.) i. m. 30. o.

²⁶⁸ Bánáti – Belovics – Csák – Sinku – Tóth – Varga i. m. 25. o.

²⁶⁹ Fantoly (2012.) i. m. 24. o.

Az előbbiek alapján megállapítható, hogy a rendszer egyes sajátosságai szükségképpen megteremtik egy másik jellemző létrejöttét. Erdei Árpád megfogalmazásában az *ex officio* eljárás a *legalitás* legszigorúbb értelmével párosulva az akkuzatórius eljárás logikájának fordítottjára épül. Az inkvizitórius eljárás nem a felek jogvitájának eldöntését célozza, hanem az igazság keresésére irányul, melynek során a bírónak a bűncselekmény gyanúja miatt *megindítandó* ügyben meg *kell* szereznie bizonyítékokat. Erre – vádló hiányában – a tárgyaláson nincs lehetőség. A büntetőeljárás ezen formájában a nyomozási szakasz önállósulása szükségszerű, azonban a nyomozást az ítéletet hozó bírónak kell lefolytatnia. Az ügynevezett inkvizitórius bíró kivizsgálta az ügyet, majd a vizsgálat eredményét (a jegyzőkönyvekből álló aktát) azon bíróság elé tárta, amelynek egyúttal maga is tagja volt. A vád és az ítélezés funkcióinak egyesítése az *ex officio*- valamint a materiális igazság megállapítására irányuló eljárás logikájából ered. Az eljárás szakaszossága szintén az előbb ismertetett rendszeralkotó elvek következménye.²⁷⁰

E sajátosságok az inkvizitórius eljárás egy további jellegzetességét feltételezik: az előírászerű, iratokon (aktákon) alapuló, folyamatos működést eredményező eljárási rend kialakítását. Mindezek a már említett jogorvoslati jog biztosítása miatt is elengedhetetlen tényezők. Bár a jogorvoslathoz való jog alkotmányos szintre emelése a jogfejlődés azon vívmányai közé sorolható, melynek köszönhetően a terhelt az általa sérelmesnek tartott ítélet felülbírálatára tarthat igényt, ebben a modellben a fellebbviteli fórumok léte egyéb célt is szolgál: a különböző szintű hivatalnokok egymás munkájának ellenőrzése révén biztosítják a rendszer stabilitását.

Fantoly szerint a fellebbezés az eljárási rendszerek ezen formájában kifejezetten a szabályszerű eljárás ellenőrzését, a bírók pervezetésének felülvizsgálatát hivatott biztosítani. A fellebbezés lehetősége első sorban a folyamatos és helyes törvénykezés biztosítására irányul.²⁷¹

2.3. A vegyes rendszer

Visszaulva korábbi megállapításomhoz, mely szerint a jogi újításokat sok esetben valamilyen társadalmi változás, vagy a status quo-t megrengető rendkívüli esemény idézte és idézi elő ma is, rögzítenem kell, hogy a vegyes rendszer kialakulása a francia forradalom időszakára vezethető vissza. A forradalom felszámolta az önkényuralom minden

²⁷⁰ Erdei (2011.) i. m. 75-76. o.

²⁷¹ Fantoly (2012.) i. m. 25. o.

szimbólumát, így a királyi igazságszolgáltatás intézményrendszerét is. Tagadásaként bevezették az angolszász esküdszéki bíráskodást, amely azonban a forradalom idején megnövekedett bűnözés miatt nem tudott megbirkózni az ügyekkel. (Az esküdszék mindazonáltal eredeti rendeltetésének betöltésére is alkalmatlannak bizonyult, mely szerint a politikai önkényt lett volna hivatott kiküszöbölni.)²⁷² Az 1791. évi francia eljárási törvény bevezette a vádesküdszéket valamint az ítéelő esküdszéket, melynek szabályai nem követték egy az egyben az angolszász esküdszéki modellt.²⁷³

Ilyen előzmények után Napoleon – a már ismertetett Code d' Instruction Criminelle megalkotásával – megteremtett egy új rendszert, melynek alapgondolatát a régi, „jól bevált” inkvizitórius eljárási rend korszerűsítése képezte. A 643 szakaszból álló, logikus felépítésű, korszerű elveket magában foglaló büntető eljárásjogi kódex bevezetéséből és két könyvből állt. Létrehozói a bevezető részben rögzítették az alapelveket, melyek közt szerepelt a vád, a védelem és az ítékezés funkciójának elválasztása is, valamint az illetékességi szabályokat. Az első könyvben található a vizsgálati szakaszra, a második könyvben a bíróságra vonatkozó szabályok, így a bírói fórumrendszer, a bírósági eljárás, az ítékezés és a jogorvoslat részletszabályai. A kódex újítása a vizsgálóbírói pozíció létrehozása volt. A vizsgálóbíró a tárgyalási szakaszt készítette elő: kihallgatásokat fogantatosított, melyről jegyzőkönyvet készített. Garanciális jelentőségű szabály volt, hogy a vizsgálóbíró érdemi döntéshozási jogkörrel nem rendelkezett, melynek eredményeként az ítélethozatalban prekonceptióval rendelkező személy már nem vehetett részt.²⁷⁴

A vizsgálóbíró elsődleges feladata az volt, hogy biztosítsa a nyomozás során feltárt bizonyítékok perrendszerűségét. Ennek egyik biztosítéka volt a jegyzőkönyv. A kényszerintézkedések engedélyezése és elrendelése is az ő hatásköre volt. A vizsgálat lezárása után a vizsgálóbíró az ügyet az ügyésznek adta át.²⁷⁵

A bizonyítás szabályainak megreformálását követően szabadon felhasználhatóvá váltak a bizonyítási eszközök, a bíróság az elé tárt bizonyítékokat immár szabadon mérlegelhetette. Az eljárásnak két része lett: az inkvizitórius alapon nyugvó nyomozás, és az akkuzatórius elveken nyugvó tárgyalás. A napóleoni hódítások a franciák által vegyes rendszernek elnevezett büntetőeljárású rendszert Európa szerte meghonosították. A vizsgálóbíró szerepét, létjogosultságát később a történelmi fejlődés, a társadalmi viszonyok átalakulása nemcsak az

²⁷² Farkas – Róth i. m. 33. o.

²⁷³ Erdei (2011.) i. m. 76. o.

²⁷⁴ Farkas – Róth i. m. 33. o. és Kajtár – Herger i. m. 237-238. o.

²⁷⁵ Erdei (2011.) i. m. 78. o.

európai államokban, de Franciaországban is megkérdőjelezték. Ennek több oka volt. Egyfelől a relatíve csekély létszámú vizsgálóbírói kar a XX. század második felétől már nem bírta el a bűnözés volumenének megnövekedéséből eredő munkateherrel. A másik ok az, hogy a vizsgálóbírói intézmény elveszítette eredeti funkcióját az ügyészi funkció mellett, mert a büntetőeljárásban betöltött szerepe, megítélése túlságosan közel került az ügyészéhez. (Így például a vizsgálóbíró is adhatott feladatot a nyomozó hatóságnak.) E jogintézményt aztán a XX. század vége felé az európai államok egy részében megszüntették, más részében jelentősen átalakították, illetve hatáskörét lecsökkentették.²⁷⁶ A vizsgálóbírói intézmény ékes példája annak, hogy egy jogi megoldás a jogfejlődés bizonyos szakaszában garanciális jelentőséggel bírhat, majd – rendeltetésének betöltése után – meghaladottá és fölöslegessé válhat. Ezért önmagában az a tény, hogy egyik vagy másik jogi megoldás hagyományosan része a büntetőeljárásnak, nem elegendő indok annak fenntartására.

Kijelenthetjük, a két klasszikus eljárási rendszer egyike sem fordul már elő vegytiszta formában Európában, még az angolszász típusú akkuzatórius rendszerben is megfigyelhető elmozdulás a kontinentális modell által képviselt irányba. Jóllehet mindkét típus tartalmaz olyan ismérveket, amelyek a mai kor igényeivel összeegyeztethetők, elveik egy részét korrigálni kell, illetőleg érdemes a másik rendszer valamely elemével ötvözni. A vegyes rendszer lényegét – Madáchtól kölcsönzött terminológiával élve – abban foglalhatjuk össze, hogy az egyik rendszer „tézisét” szembeállítja a másik rendszer „antitézisével.” Az így létrehozott „szintézis” az esetek nagy részében alkalmas az egyik vagy másik rendszerben kimutatható diszfunkció kiküszöbölésére.

Vegyes rendszerben az eljárás célja az anyagi igazság kiderítése, erre azonban kizárólag a törvényeknek megfelelő eljárás lefolytatását követően, törvény szerint megállapított ítéletben van lehetőség. Hivatalból indulnak azok a büntetőügyek, amelyek esetében ezt a törvényt a közvádra üldözendő bűncselekmények elkövetése miatt előírja. Ugyanakkor – a felek rendelkezési jogának tiszteletben tartása okán – arra is lehetőség van, hogy a magánindítványos ügyek egy részében a büntető bíróság a sértett, mint magánvádló kezdeményezésére járjon el. A vegyes rendszerben arra is akad példa, hogy az egyes elvek konkurálnak egymással, mint ahogyan az a tárgyalásról lemondás jogintézményében megvalósul: a fél rendelkezési joga konkurál az officialitás elvével.²⁷⁷ Erdei az inkvizitórius

²⁷⁶ Farkas - Róth i. m. 34. o.

²⁷⁷ Bánáti – Belovics – Csák – Sinku – Tóth– Varga i. m. 26. o.

és vádelvű rendszerek szimbiózisának legfontosabb jellemzőjének azt tartja, hogy a hivatalból való eljárás valamint a legalitás elve a vádelvvel együttesen van jelen.²⁷⁸

Az eljárás során a vád, a védelem és az ítélezés elkülönül egymástól, és mindegyik funkciót hivatásos szakemberek töltik be. Főszabály szerint érvényesül az inkvizitórius eljárás több szakaszos jellege. Speciális esetben azonban az eljárás egyes szakaszai lerövidülnek, vagy hiányoznak. A nyomozási szakasz lerövidülésére példa lehet a hazai szabályok szerinti bíróság elé állítás, illetve a tárgyalási szakasz hiányára a tárgyalás mellőzésének szabályai.

Erdei Árpád gondolataival élve: az állam a sértettől kisajátított büntetőigényt nyomozás nélkül nem képes érvényesíteni. A büntetőigény állami kisajátítása ugyanakkor büntetőeljárási jogintézmények, és apparátus működtetését teszi szükségessé.²⁷⁹ A vegyes rendszerben az állam nevében a közvádló szerepét az ügyész tölti be, aki e minőségében csak a vizsgálati anyag birtokában léphet fel. Olyan megoldás is elképzelhető, hogy a terhelt vád alá helyezéséről hivatásos bírói testület, úgynevezett váditanács dönt, ilyen példát láthatunk az 1896. évi XXXIII. törvénycikkben. A váditanács feladata az angolszász vádesküdszékével azonos: annak megítélése, hogy van-e elegendő alap a terhelt ellen az ítéelő esküdszék (döntőbíró) előtti per megindítására.²⁸⁰ Az ítélethozatalban a hivatásos bírót mellett helyet kap a laikus bírósági tag is.

Rögzíteni kell továbbá, hogy az egyes alapelvek nem egyforma intenzitással jellemzik az eljárás két szakaszát, ilyenek különösen a nyilvánosság, a szóbeliség és a közvetlenség elvei. A nyomozási szakaszra jellemző, hogy zárt, titkos, írásbeliségen alapul, a védelemhez való jog pedig szűkebb körben érvényesül, mint az eljárás későbbi szakaszában. A titkosságból és a védelemhez való jog redukált szerepéből következően az eljárás ezen szakaszában az iratok megismerésének lehetősége korlátozott. Tehát az eljárás előkészítő, vizsgáló-felderítő szakaszát az inkvizitórius rendszerben kiforrt alapelvek uralják. Ezzel szemben a tárgyalási szakasz nyilvános, a szóbeliség és közvetlenség elvei jellemzik. Ez azt jelenti, hogy az érdemi döntéshozás – melyben már az ügyirat léte is fontos szerepet játszik – a bíróság előtt lefolytatott bizonyításon, az ott történtek közvetlen észlelésén alapul. Némi paradoxonnal: az egyébként „szabad” bizonyítási rendszert bizonyos tilalmak és korlátok teszik törvényessé. Ebben a modellben a bizonyítási eljárás során a bírót nem teljesen passzív. Tevékenysége – főszabály szerint – a per vezetésére és az érdemi döntés meghozására korlátozódik. Ennél aktívabb közreműködés ellentétben állna a bíróság pártatlan és előítéletektől mentes döntésére

²⁷⁸ Erdei (2011.) i. m. 77. o.

²⁷⁹ Erdei (2011.) i. m. 76. és 77. o.

²⁸⁰ Erdei (2011.) i. m. 78. o.

vonatkozó elvárásokkal. Az eljárás kontradiktórius: a bizonyítási eljárás alakításában mindkét fél részt vesz. A vádnak és a védelemnek egyaránt lehetősége van arra, hogy a bíró elé tárja a bizonyítékait és meggyőzze őt álláspontjáról.

Összegzésül megállapítható, hogy a vegyes rendszer egyetlen rendszeralkotó elv segítségével nem határozható meg, hiszen a nyomozást a hivatalból való eljárás elve, a pert pedig a vádelv uralja. Ugyanakkor a rendszer elég rugalmas az egymásnak ellentmondó elvek befogadására. Erdei szavait idézve a vegyes rendszerben semmi nem lehet „rendszeridegen.”²⁸¹

²⁸¹ Erdei (2011.) i. m. 79. o.

3. A büntető igazságszolgáltatás tipizálásának további módjai

A dolgozat eddigi részében tárgyalt rendszerek túlnyomóan a tárgyalási szakaszra vonatkozó ismérvek alapján alkotnak önálló kategóriát. A jogirodalomban azonban felmerült annak az igénye is, hogy a büntető igazságszolgáltatást az államhatalom gyakorlásának módja, struktúrája szerint is kategorizálja. Mirjan R. Damaška, a Yale Egyetem professzora²⁸²a „Structures of Authority and Comparative Criminal Procedure” (Hatalmi struktúrák és az összehasonlító büntető eljárásjog) című, 1975-ben megjelent munkájában újfajta tipológiát állított fel, melynek kiindulási alapja az államhatalom centralizált vagy decentralizált módjához köthető.

A *hierarchikus* modellben a büntető igazságszolgáltatás állami „monopólium.” A szervezeti felépítés *centralizált és hierarchikus*, minden szervezeti egység igazságszolgáltatási hatalma a központból származtatható. A különböző szintek alá-fölérendeltségi viszonyban állnak egymással. A struktúra jellegéből fakadóan az egyes szintek hatásköre részletesen meghatározott, a magasabb szintű hatóság reformatórius jogkörrel bír az alacsonyabb szintű hatóság döntése felett. Ebben a rendszerben alapvető fontossággal bír a bizonytalansági tényező minimalizálása, így a diszkrecionális döntés lehetőségét igyekeznek kiküszöbölni, szűk körre korlátozni. A felülvizsgálati jogosultság miatt a dokumentációnak, az ügyiratoknak fontos szerep jut. A hierarchikus modellben az ítélkezési jogkörrel felruházott személy *hivatalnok*, akinek az a feladata, hogy a normatív szabályokat magas színvonalon, professzionális módon alkalmazza. A kontinentális európai országok ügyészségeinek és rendőrségeinek az eljárása ehhez a modellhez tartozik. A bíróság működésében a hierarchikus rendszer jellegzetessége a fellebbezés intézményében, valamint abban nyilvánul meg, hogy a hivatásos bíró a döntéshozásban hangsúlyosabb szerepet tölt be, mint a laikus bíró. A hierarchia, a szakértelem, az iratok ismeretének primátusa a bíróság esetében is jellemző, a laikus elem pedig egyre inkább háttérbe szorul az ítélkezési tevékenységben.²⁸³

A *koordinatív* modell jellemzője a decentralizáció, ami azt jelenti, hogy az állam az ítélkezésben teret enged az autonómiának. Az eljárás célja itt a konkrét, *egyedi esethez képest a legmegfelelőbb* döntés meghozása. Ennek következtében – bár egyfajta „laza” hierarchia itt is megfigyelhető – a hatáskörök gyakorlására részben az átfedés, részben a mellérendeltség jellemző. Például az USA-ban „helyi” bíróság is megállapíthatja valamely jogszabály alkotmányellenességét. Mivel ebben a rendszerben nem érvényesül az elv, hogy a „magasabb

²⁸² <http://www.law.yale.edu/faculty/mirjandamaska.htm>

²⁸³ Farkas – Róth i. m. 34-37. o.

szintű bíróságnak hivatalból igaza van”, az ítélkezési gyakorlat *heterogén*. Ezért a döntések előre láthatóságát és egységességét eredményező részletszabályok ebben a rendszerben nem alakulnak ki. Épp ellenkezőleg, a mérlegelésen alapuló úgynevezett diszkrecionális döntéshozásé a főszerep.²⁸⁴

Véleményem szerint a fenti két típus - a strukturális eltéréseken túlmenően – abban különbözik egymástól leginkább, hogy az egyik rendszerben az eljárás *algoritmus* szerű, melyben a jogalkotó az állam büntetőjogi igényének érvényesítése céljából normákat – a matematika nyelvére lefordítva „megengedett lépésekből álló módszert, utasítássorozatot” – állapít meg. Az eljárás normatív szabályozásának célja, hogy az állampolgárok a lehetőségekhez mérten azonos elbírálásban részesüljenek, amennyiben azonos körülmények között ugyanolyan vagy hasonló bűncselekményt követtek el. Ennek igénye a hierarchikus rendszerű államokban a jogbiztonság valamint törvény előtti egyenlőség elveiből táplálkozik. Ezzel szemben – és némi ráció e felfogásban is van – a koordinatív rendszerben elutasítják a döntés algoritmizálását. Az adott esethez mért legmegfelelőbb döntéssel való azonosulás sok esetben alkalmasabb lehet a speciális prevencióra, azonban a generál preventív hatását bizonytalanabbnak tartom. Egy ilyen döntési mechanizmussal működő államban az állampolgárok kisebb bizonyossággal számolhatnak előre tettük következményeivel, hiszen e következmények eshetőlegeseek.

A koordinatív modell ismérveihez visszatérve további jellemző, hogy az ítélkezési tevékenységet folytató személy más funkciót is betölt, mint a hierarchikus modell szerinti „kollégája.” A koordinatív modellben a bíró tevékenysége nem merül ki a szabályok „mechanikus” alkalmazásában, mert az ítélet egyúttal a konkrét esetben felmerült társadalmi probléma megoldására is hivatott. Ehhez azonban álláspontom szerint nem csupán széleskörű kriminál politikai ismeretekre van szükség, hanem pszichológiai képességre is, hiszen az ítéletben nemcsak az állam büntető igénye ölt testet, hanem abban a felek jog- és érdekvitájának eldöntése során kialakított kompromisszum is megnyilvánul. Ezért a jogalkalmazó személyek kiválasztása során a jogi szakértelem mellett a társadalmi elismertség kiemelkedő fontossággal bír.²⁸⁵

Ha a két rendszert az eddig ismertetett sajátosságok szembeállításával egybevetjük, arra a következtetésre juthatunk, hogy a hierarchikus rendszer objektívabb, vagy legalábbis az objektivitásra törekszik, ezzel szemben a koordinatív rendszerben a szubjektív elemek a

²⁸⁴ Farkas – Róth i. m. 37-38. o.

²⁸⁵ Farkas – Róth i. m. 38. o.

meghatározóak. A típusjegyek kialakítása azonban mindig valamilyen általánosításból ered, általános megállapítások alapján pedig hiba lenne egyik vagy másik modell mellett letenni a voksunkat. A döntéshozási mechanizmus mellett az igazságszolgáltatás szerveinek vizsgálata is nélkülözhetetlen.

A koordinatív modellben a rendőrség széleskörű diszkrecionális jogkörrel rendelkezik, és tevékenysége során első sorban a béke fenntartására, a közösség érdekeit sértő magatartások megakadályozására törekszik. Napjainkban a bűnözés növekedésével az eredetileg nem bürokratikusán működő rendőrségen belül is megfigyelhető a specializálódás és hatékonyságra törekvés. Az USA-ban az ügyész szervezetileg igen, politikailag viszont nem független személy, aki teljes jogkörrel dönt a nyomozás elrendeléséről és a vádemelésről. A bíró a hierarchikus rendszer viszonylatában nagyfokú mérlegelési joggal bír, melyet a szakmai múlton alapuló tekintély, a pártatlanság, az eljárás során tanúsított passzivitás alapoznak meg. A XX. század második felétől a bíróság által nyújtott jogi tájékoztatás ugyanakkor e passzív szerepfelfogáson csorbát ejtett.²⁸⁶

Ingrid Arnet Connidis²⁸⁷ az University of Western Ontario Szociológiai Tanszékének professzora két igazságszolgáltatási rendszertípust különböztetett meg. A hagyományos *célracionális modell* fő sajátossága a hatékonyság, melyben a szervezeti célok is testet öltenek. A hangsúly ebben az esetben a formális szabályok működésén van. Ahhoz, hogy a szervezet hatékonyságát növelni tudjuk, a szervezet működését racionalizálnunk kell. A szervezetben cselekvők tevékenysége ebben a modellben a szabályok alkalmazására korlátozódik.²⁸⁸ E megállapítások kapcsán visszautalnék a bevezetésben megfogalmazott gondolataimhoz, mely szerint a büntetőjog és a büntető eljárásjog területei jellemzően nem engednek teret a jogalkalmazói mérlegelésnek, így a büntető igazságszolgáltatás célracionális modelljében a diszkrecionális magatartás szerepe elenyésző.

A fentiekkel ellentétben a *funkcionális modell* lényege, hogy a rendszer legfőbb sajátosságának a rendszer elemei közötti kooperációt, alkalmazkodási készséget tartja, és elismeri, hogy a rendszer egyes szereplőinek eltérő céljaik vannak, így a rendszer céljai sokszor önmagukkal ellentétesek, mely a rendszeren belüli konfliktushoz vezet.²⁸⁹

²⁸⁶ Farkas – Róth i. m. 38-39. o.

²⁸⁷ <http://sociology.uwo.ca/people/profiles/Connidis.html>

²⁸⁸ Farkas (2002.) 34. o.

²⁸⁹ Farkas (2002.) 34-35. o.

4. A büntetőeljárás funkciói és alapelvei

A történeti, rendszerelméleti vizsgálódást követően szeretném áttekinteni az eljárási törvény azon alapelveit, melyek jelenleg zsinórmértékül szolgálnak az eljárás törvényes lefolytatásához, valamint meghatározzák az eljárás alanyainak eljárási cselekményeit, sőt „attitűdjét.”

Az alapelvek kiemelkedő jelentőségét nem csupán az teremti meg, hogy azokat a hatályos törvényünk első tíz szakasza rögzíti. (Megjegyzem, hogy a törvényben elszórtan egyéb helyeken is találunk alapelvi éllel „leszögezett” szabályokat.) Az alapelvek fontossága abban nyilvánul meg, hogy rajtuk keresztül már első pillantásra értékelhető nemcsak a hatályos magyar Be., hanem a világon bármelyik hasonló tárgyú törvény. Támpondot jelent az eljárási rendszerek valamelyikébe történő besorolás kapcsán, és kifejezésre juttatja, milyen mértékben jutnak érvényre a jogállamiság vívmányai. Természetesen egy demokratikus jogállamban pusztán az alapelvek „zászlóra tűzése” nem teremti meg a törvényes, és az alapjogokat tiszteletben tartó eljárás lehetőségét, amennyiben az eljárás szabályai a deklarált alapelvekkel nincsenek összhangban. Hasonló véleményt olvashatunk Tihomir Vaszilijevicstől, aki 1969-ben megjelent tanulmányában akként foglalt állást, hogy az állampolgári jogok védelme nem elsősorban az eljárási garanciák által valósul meg. A történelmi kor a maga politikai vetületével merőben más volt, mint napjainkban, a szerző teljesen más jogi közegben gondolkodott, melyről az alábbi idézet is árulkodik „(...) az elvek teljes mértékben kiszolgáltatottak a szociális erők mozgásának. (...) Egy tollvonás elegendő a felszámolásukhoz, vagy ha formálisan bár érintetlenül is hagyják őket, a mindennapok gyakorlata kíméletlenül átgázol rajtuk.”²⁹⁰ A mai jogász számára ebből annyi a tanulság, hogy a jogalkalmazói munka során a törvény szellemének (is) érvényesülnie kell. Az alapelvek a gyakorlatban nem hagyhatók figyelmen kívül, az elveket akár rögzíti taxatív a törvény, akár csak az egyes részletszabályok tartalmazzák azokat implicit módon. Ennek igényét fogalmazza meg hazánk Alaptörvénye is az *R) cikk (3) bekezdésében*, mely szerint az Alaptörvény rendelkezéseit azok céljával, a benne foglalt Nemzeti hitvallással és történeti alkotmányunk vívmányaival összhangban kell értelmezni. A *T) cikk (3) bekezdése* rögzíti továbbá az Alaptörvény primátusát valamennyi törvénnyel szemben.²⁹¹

²⁹⁰ Tihomir Vaszilijevics: Transzformacija principa krivicsnog prava. Annali Pravnog Fakulteta u Bueogradu 1969/3-4 297-309. o. (az ELTE Büntetőeljárásjogi Tanszékének fordítása) Idézi: Bárd (1987.) i. m. 17. o.

²⁹¹ CompLex Jogtár, 2014. január 7-i állapot

Az alapelveket felfoghatjuk olyan célkitűzéseként, melyeknek az eljárás folyamán feltétlenül érvényesülniük kell.²⁹² Amennyiben eljárási rendszerünkől eltérő rendszerből – például az angolszász jogrendszerből – igyekszünk eljárásjogi megoldásokat, jogintézményeket adaptálni, szükségesnek tartom annak vizsgálatát, hogy azok a magyar büntetőeljárás alapelveivel összhangban állnak-e. Ezen túlmenően a büntetőeljárás – hazai viszonyok szerinti – funkciójának pontos definiálása is elengedhetetlen. Idegen megoldások átültetése csak akkor lehetséges, ha összeegyeztethetők a büntetőeljárás eredeti rendeltetésével, a magyar hagyományokkal.

Álláspontom szerint az új törvény megalkotása előtt elsődleges feladat annak tisztázása, melyek azok az elvek, amelyekről semmilyen körülmények között nem lehet eltekinteni, mert azok törvényi megnyilvánulása nem szoros értelemben vett „büntetőeljárás érdeke”, hanem az alapjogok érvényesülése szempontjából elengedhetetlen. Szoros értelemben vett büntetőeljárás érdeke alatt az „ügy” olyan formában történő elintézését értem, melynek köszönhetően az állami büntetőjogi igény realizálható. Tehát azt a folyamatot, melynek során egy bűncselekménnyel összefüggésben a hatáskörrel rendelkező állami szerv – esetenként az arra jogosult másik szervtől kapott felhatalmazás alapján – elrendeli a bizonyítékok összegyűjtését, biztosítja, hogy a terhelt ne vonhassa ki magát az igazságszolgáltatás alól, és lehetővé teszi, hogy valamilyen bírói fórum döntést hozzon az eljárás alá vont személy bűnössége kérdésében, majd annak megállapítása esetén vele szemben szankciót alkalmazzon. Ez a folyamat – némi absztrakcióval – egy sematikus matematikai képletként is megfogalmazható lehetne. Az okot, amiért erre nincs lehetőség, éppen az emberi tényező, az eljárás szubjektív elemeinek, az eljárásban résztvevő felek egyéni helyzeteinek a sokfélesége szolgáltatja. Az eljárási szabályok megalkotása során értelemszerűen szükség van az általánosításra, azzal, hogy a szabályoknak megoldást kell biztosítaniuk egyes általánostól eltérő helyzetekre is. Az alapelvek mind az általános, mind a speciális szabályok sarokköveiként értékelhetők.

Az előbbieket mellett annak meghatározását is fontosnak tartom, hogy Magyarországon a büntetőeljárás milyen funkciót hivatott betölteni. Tehát, a jogalkotó – a politikai hatalom, a szakma és a civil szféra véleményének és elvárásainak ismeretében – milyen szerepet szán a büntető igazságszolgáltatásnak.

A jogirodalom a büntetőeljárásnak külső és belső funkcióját határozta meg. Az alapelvi és funkcionális vizsgálódás során a belső funkciót alkotó vád – védelem – ítélezés mellett a

²⁹² Ez a megközelítési mód az alapelveket a jelenleginél szűkebb körre korlátozná.

külső funkció is figyelmet érdemel, hiszen ez utóbbi fejezi ki, mi a büntetőeljárás rendeltetése napjainkban. A büntető eljárásjog általános funkciója a büntetőjog érvényre juttatása. Ha kicsit sarkosan is, jól kifejezik ezt Tremmel Flórián szavai, aki szerint a Be. szolgálati szerepet tölt be a Btk. mellett, így „a Be. tulajdonképpen a Btk. végrehajtási jogszabálya.” A büntető eljárásjog ugyanakkor – az anyagi jog érvényre juttatása mellett – az eljárás törvényességét is biztosítani hivatott.²⁹³ Bármennyire „korszerű” és EU-konform a Btk., az abban foglalt szabályok a büntetőeljárás törvényen keresztül érvényesülnek és jutnak el az állampolgárokhoz. Ha a Be. nem felel meg az előbbi követelményeknek, a Btk. „önmagában” nem érvényesül, hiszen a büntetőeljárás lesz az a közeg, ami az anyagi jogi szabályokat az eljárás alanyai számára közvetíti.

Érdekes elgondolkodni azon is, van-e párhuzam, kell-e legyen párhuzam e két törvény, a Be. és a Btk. „szigora” között? Az anyagi jogszabályoknál könnyebb értelmezni a törvény szigorának fogalmát. Minél több életviszonyt szabályoz, minél több tényállást pönizál a törvény, annál erőteljesebb az állam beavatkozása az egyén életébe. A nagyobb büntetési tétellel való fenyegetésnek szintén az az üzenete az állampolgárok szemében, hogy a törvény megszigorodott. Emellett természetesen más anyagi jogi szabályok is kifejezik a törvény szigorát, mint például a büntetés felfüggesztésére vonatkozó szabályok, vagy a visszaesői minőséghez fűződő jogkövetkezmények, stb. A büntető anyagi jogszabályok „szigora” álláspontom szerint relatív egyszerűen, három dimenzió mentén értékelhető, lehetővé téve az összehasonlítást más ország szabályaival, vagy a törvény korábbi állapotával. A három dimenzió a következő: 1. az állam milyen magatartást rendel szankcionálni, 2. milyen büntetések illetve egyéb jogkövetkezmények megállapítására van lehetőség, 3. a büntetőjogi felelősség megállapítására és a szankció alkalmazására milyen feltételek teljesülése esetén kerülhet sor. Az eljárásjogi szabályok „szigora” nem fejezhető ki ilyen egyszerűen. Nem lehet ugyanis egyértelműen választ adni arra, hogy például az eljárási határidők lerövidítésével vagy megnövelésével válik-e szigorúbbá a törvény? A már meglévő jogok megvonása (pl. fellebbviteli szint kiiktatása) a törvény megszigorodásának képzetét kelti az emberekben, holott a jogalkotó szándéka nem feltétlenül erre irányult, hanem az eljárás felgyorsítására. Álláspontom szerint az eljárási törvények szigora - nemes egyszerűséggel - a következetességükben nyilvánul meg leginkább, ami annyit tesz, hogy az eljárás résztvevői – jogkövetkezmények nélkül – nem követhetnek el eljárási hibákat, mulaszthatnak el eljárási cselekményeket, pláne nem akadályozhatják az eljárás időszerű befejezését rosszhiszemű

²⁹³ Fenyvesi Csaba – Herke Csongor – Tremmel Flórián: Új magyar büntetőeljárás, Dialóg Campus kiadó, Budapest – Pécs, 2008., 34-35. o.

eljárási magatartással. (Ez utóbbi magatartásokat véleményem szerint konzekvensen szankcionálni kell.) Azt azonban leszögezhetjük: a jelenlegi viszonyok között a terhelt relatív hosszú ideig áll a Be. hatálya alatt, mire a Btk.-ban megfogalmazott joghátránnyal szembesül. Így az eljárás „súlya,” tehát annak ténye, hogy valaki büntetőeljárás hatálya alatt áll, sok esetben felér magával a büntetéssel. Találón fogalmaz Farkas Ákos, mikor ezt írja: „a büntető igazságszolgáltatási rendszer pusztán létevel, de nem tölti be társadalmi funkcióját. Azzal, hogy megteremti a valószínűségét annak, hogy a bűncselekmény elkövetését felelősségre vonás követi, (...) profánul szólva betölti a „falra akasztott nádpálca” szerepét.”²⁹⁴ (Az ügyek elhúzódása miatt sajnálatos módon nem áll távol a jelenlegi helyzettől az a megállapítás, hogy bizonyos esetekben valóban maga az eljárás ténye volt a büntetés.) Az anyagi és eljárási szabályokban megnyilvánuló visszatartó erőnek ugyanakkor arányban kell állniuk. Nem szerencsés az a konstrukció, melyben a terheleti jogok minimális érvényesülése mellett, az eljárás alanyainak magatartását indokolatlanul korlátozó eljárás eredményeként olyan büntetés kiszabására kerül sor, mely a speciális és a generális prevencióra is alkalmatlan. Paradoxonnak tűnhet, de az előbb felvázolt eset fordítottja kevésbé diszfunkcionális megoldással kecsegtet. Így egy, a terhelt jogait széles körben biztosító, az eljárás során esetlegesen elkövetett „hibák” orvoslását, így például elmulasztott eljárási cselekmények pótlását lehetővé tévő, különféle jogorvoslatokat beiktató, a döntés meghozatalakor a demokratikus elveket figyelembe vevő törvény alapján lefolytatott eljárás, és az ennek eredményeként kiszabott büntetés – a büntetés súlyossága ellenére is – elfogadhatóbb lehet az állampolgárok számára.

A büntetőeljárás általános feladatát képezi az igazság feltárása is. Az igazság – eljárásjogi értelemben – azonban nem azonos az igazságossággal, tehát nem erkölcsi, hanem ismeretelméleti kategória. Tremmel szerint a bűnügyekben elérhető igazságra vonatkozóan egyébként sem alkalmazhatók az „objektív” vagy „teljes” jelzők, hiszen az igazság egyfajta megismerési folyamat eredménye, ami nem történhet a megismerő személy nélkül, tehát szükségszerűen szubjektív. A magyar büntetőeljárásjog-tudomány „klasszikusai,” mint Balogh Jenő, Finkey Ferenc vagy Angyal Pál egyenesen azon az állásponton voltak, hogy a bűnügyekben nem érhető el az igazság, hiszen az emberi megismerés korlátozott. A büntetőeljárás nem eredményezhet egzakt követelmények szerint elérhető igazságot, tehát nem logikai vagy matematikai értelemben vett igazság.²⁹⁵

²⁹⁴ Farkas (2002.) i. m. 146. o.

²⁹⁵ Fenyvesi – Herke – Tremmel i. m. 35-36. o.

A hatályos Be. VII. fejezete, „A bizonyítás általános szabályai” című része rögzíti az igazság elérésére vonatkozó követelményeket: „*a bizonyítás során a tényállás alapos és hiánytalan, a valóságnak megfelelő tisztázására kell törekedni (...)*” A „törekedni” szó kifejezésre juttatja, hogy a jogalkotó milyen álláspontra helyezkedett az igazság elérésével kapcsolatban. A tényállás alapos, hiánytalan, valóságnak megfelelő kiderítése elérendő cél, ugyanakkor a törvényhozó – a realitás talaján maradva – mégsem akként fogalmazott, hogy a tényállást alaposan, hiánytalanul és a valóságnak megfelelően *kell* tisztázni. Erre „csupán” törekedni kell. A bűnösség megállapításának és a büntetés kiszabásának azonban feltétele a megalapozott tényállás megállapítása a tények – lehetőség szerint hiánytalan – tisztázása útján, hiszen csak ebben az esetben lehet a terheltet elmarasztalni.²⁹⁶

Az alapelvek Tremmel szerint olyan főszabályok, melyekkel a Be. majdnem minden rendelkezése kapcsolatba hozható, de amelyek a kivételek által csorbulhatnak is. A kódexek elején nevesített alapelvek a részletszabályok kialakítása során figyelembe veendő kritériumokat fogalmazzák meg, olyan követelményeket és tilalmakat, melyek az eljáró hatóságok cselekvését behatárolják. Emellett a törvény elején kiemelt alapelvek elősegítik az egységes jogalkalmazást, támpontul szolgálnak a jogértelmezési nehézségek kapcsán, sőt az eljárási joghézag esetén is.²⁹⁷ Tóth Mihály megfogalmazásában „a büntető eljárásjog alapelvei olyan tézisek, kiinduló tételek, normatív fundamentumok, amelyek megszabják az eljárás módját, irányát, meghatározzák jellegét. E rendelkezések megvilágítják a jogalkotó szemléletét, kereteket adnak az állam büntetőjogi igényének, úgy, hogy olykor annak mozgásterét, korlátait is kijelölik.”²⁹⁸

Az alapelvek katalógusa nem tökéletesen egyforma az egyes országokban. Egyes alapelvek egyetemleges érvényűek, míg mások inkább az egyik vagy másik eljárási rendszerre jellemzőek. Így például a német büntetőeljárás törvény a legalitás elvén alapul, az angol és a holland törvényekben az oportunitás elve érvényesül. Az egyes országok szabályozási módszere is eltérő. A nyugat-európai büntetőeljárás törvények jelentős része nem foglalja külön fejezetbe az alapelveket, mert nem tulajdonít azoknak normatív erőt. Az alapelvek a törvény azon részében foglalnak helyet, ahol relevanciával bírnak, szerepük elsősorban a jogértelmezésben és a joghézagok kitöltésében áll.²⁹⁹

²⁹⁶ Fenyvesi – Herke – Tremmel i. m. 37. o.

²⁹⁷ Fenyvesi – Herke – Tremmel i. m. 59-60. o.

²⁹⁸ Belovics Ervin – Tóth Mihály: Büntető eljárásjog, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2013. 43. o.

²⁹⁹ Farkas – Róth i. m. 62-63. o.

A büntetőeljárás törvény újragondolása során tehát érdemes az alapelveket górcső alá venni, értékelni, aktualitásukat megvizsgálni. E gondolatmenettel nem kívánom vitatni Tóth Mihály álláspontját, mely szerint „nincsenek, nem is létezhetnek „fontosabb” és „kevésbé fontos” törvényi előírások.”³⁰⁰ Mindössze arról van szó, hogy a jogalkotóval szemben támasztott társadalmi elvárások megváltozása a prioritásokat egyik oldalról a másikra helyezheti át, és egy új törvény megalkotása megfelelő alkalom arra, hogy a preferenciákat újragondoljuk. Feltehető például az a kérdés, hogy a jelenleg érvényesülő alapelvek mindegyikére szükség van-e ilyen minőségben az új büntetőeljárás törvényben? Van-e olyan elv, amelynek alapvető minősége meghaladott és egyszerű szabállyá kell átminősíteni? Feltehető az a kérdés is, hogy van-e olyan elv, amelynek léte akadályát képezi a büntető eljárási törvény reformjának? Témám szempontjából az előbbi kérdések megválaszolása nélkülözhetetlen. Ismételten utalok Tóth Mihály gondolataira, aki szerint nem alapelveként, hanem egyszerű „főszabályként” kell meghatározni azokat az elveket, melyek esetében a törvény olyan számú és olyan jelentőségű kivételeket állapít meg, melyek kétségteljesen teszik az adott elv fundamentális jellegét.³⁰¹

A jogirodalom az alapelvek többféle csoportosítását ismeri, mely azonban nem jelent konzekvens elhatárolást az egyes csoportok között. Az alapelvek szervezeti és működési elvek szerinti felosztásának egyik képviselője Révai Tibor. Ezzel a felosztással azonban a jogtudomány nem minden képviselője ért egyet. A szervezeti alapelvek az igazságszolgáltatás mindkét ágában érvényesülnek, és az igazságszolgáltatásban résztvevő hatóságok szervezeti felépítésére adnak iránymutatást. Ugyanakkor a szervezeti alapelvek nem egyszer eljárásjogi, működési elveket is magukban foglalnak. Éppen ezért a jogirodalomban létezik olyan álláspont is, mely szerint ez a felosztás vitatható.³⁰² A magam részéről nem tartom problémának, ha olyan ismérvek mentén végzünk osztályozást, ami az egyik vagy a másik halmaz alkotóelemére is igaz lehet, tehát az egyes csoportok között átfedés mutatható ki. Az viszont lényeges, hogy ez az átfedés ne legyen igaz a csoport minden elemére, mert akkor a csoportosítás elveszíti eredeti célját, konkrét esetben azt, hogy az alapelveket különféle ismérvek alapján megkülönböztessük egymástól.

A szervezeti alapelveket döntő részt az Alaptörvény tartalmazza. Számos működési alapvetet is megjelenít az Alaptörvény,³⁰³ amelyek egy részét a Be. megismétli, mint például az

³⁰⁰ Belovics – Tóth i. m. 43. o.

³⁰¹ Belovics – Tóth i. m. 46. o.

³⁰² Herke Csongor – Fenyvesi Csaba – Tremmel Flórián: A büntető eljárásjog elmélete, Dialóg Campus Kiadó, Budapest – Pécs, 2012. 48. o.

³⁰³ Alaptörvény XXVIII. cikk

ártatlanság véelmét,³⁰⁴ de ezek körét ugyanakkor bővíti is.³⁰⁵ A szervezeti elvek Alaptörvényben nem rögzített szabályait az ügyészségről és bíróságról szóló törvények tartalmazzák.³⁰⁶ Az Alaptörvényből „kihagyott” alapelvek jelentősége kapcsán Tremmel – Csemegi és Király véleményével egyezően – akként foglal állást, hogy a közvetlenség vagy a funkciómegosztás elvei nem jelentéktelenebbek egyes, az Alaptörvényben egyébként rögzített elveknél.³⁰⁷ Nem mellőzhetem a két kiváló büntető jogász, Tóth Mihály és Tremmel Flórián vélemény-különbségéből eredő konfliktus feloldását. Általánosságban igazat kell adnunk Tóth Mihálynak, mely szerint bármilyen szabály, mely törvényi formában testet ölt, megkülönböztetés nélkül jelentőséggel bír. Konkrét esetben ugyanakkor egyet lehet érteni Tremmellel is, hiszen kifejezetten a Büntetőeljárás törvény alkalmazási körében a közvetlenség elve kiemelkedő fontossággal bír,³⁰⁸ jóllehet azt a megfogalmazást, mely szerint ez az elv az Alaptörvényben rögzített elvek „átlagához” képest nagyobb jelentőségű, kicsit elnagyoltnak tartom. Az alapelvek kollízióját (és a kollízió feloldása érdekében az elvek egymáshoz való viszonyának megállapítását) csak konkrét esetben, konkrét ügy kapcsán tudom elképzelni, kevésbé az elvek „átlaga” alapján.

Az Alaptörvény büntető igazságszolgáltatást érintő elveinek vizsgálata más szempontból is nélkülözhetetlen. A jogállamiság kritériumainak megfelelő igazságszolgáltatás akkor valósulhat meg, ha annak legszükségesebb elemei az Alaptörvény és a büntetőeljárás törvény együttes alkalmazása során érvényre juthatnak. Másképp megfogalmazva: a jogállami büntetőeljárás biztosítékát jelenti, amennyiben a legfontosabb elveit az Alaptörvény, de legalább a büntetőeljárás törvény tartalmazza.³⁰⁹

³⁰⁴ Lásd: Alaptörvény XXVIII. cikk (2) bekezdés, illetve Be. 7. §

³⁰⁵ Ilyen például a hivatalból való eljárás elve [Be. 6. § (1) bekezdés]

³⁰⁶ Bánáti – Belovics – Csák – Sinku – Tóth – Varga i. m. 40. o.

³⁰⁷ Tremmel Flórián: A büntetőeljárás alapelvei az új Alaptörvény tükrében. In: Drinóczi Tímea (szerk.): Magyarország új alkotmányossága. Pécs, PTE Állam és Jogtudományi Kar, 2011. 181. o.
http://ajk.pte.hu/files/tiny_mce/File/karikiadvanyok/magyarorszag_uj_alkotmanyossaga_kotet_11.pdf (letöltve: 2013. december 15.)

³⁰⁸ A közvetlenség elve kapcsán érdemes rögzíteni, hogy azt a korábbi, 1973. évi I. törvény a jelenleginél markánsabban juttatta érvényre, hiszen a vádlott tárgyaláson történő jelenléte, a tanú személyes, szóbeli kihallgatása 2000. március 1.-ig kötelezően érvényesült. Az 1999. évi CX. törvénnyel beiktatott szabályok, melyek lehetővé tették, hogy a tanú írásban tegyen vallomást, illetve azt, hogy a tárgyalás megtartására az ügyész indítványára az ismeretlen helyen tartózkodó vádlott távollétében kerüljön sor, a büntetőeljárás egyszerűsítését, gyorsítását célozták. Ezeket a szabályokat az 1998. évi XIX. törvény is „átvette.” A bíró ugyanakkor – főszabály szerint – továbbra is köteles *személyesen lefolytatni* a bizonyítási eljárást, jóllehet a Be. 304. §-a szerinti kiküldött illetve megkeresett bíróra vonatkozó szabályok még ezt a szabályt is áttörik. Álláspontom szerint azonban a büntetőeljárás alapelvek meghatározása során nem az általánostól eltérő, kivételesen alkalmazandó szabályokból kell kiindulnunk, hanem azokat a kritériumokat kell megfogalmaznunk, amelyeket az általános szabályok szerint lefolytatott eljárás során továbbra is zsinórmértéknek tekintünk. A *közvetlenség elvének megsértését* jelenti többek között, ha a bíró eredeti bizonyítékok helyett származékos bizonyítékok alapján állapítja meg a tényállást, valamint a vádlott bűnösségét. Ezért megítélésem szerint a közvetlenség elvének továbbra is helye van az alapelvek között, jóllehet semmiképp nem tekinthető „eltérést nem engedő” elvnek.

³⁰⁹ vö. Tremmel (2011.) im. 179. o.

Az Alaptörvény kimondja: rendelkezéseit azok céljával, a benne foglalt Nemzeti hitvallással és történeti alkotmányunk vívmányaival összhangban kell értelmezni [R] cikk (3) bekezdés]. A Nemzeti hitvallás – büntetőeljárásra is vonatkoztatható – elve szerint az emberi lét alapja az emberi méltóság. A polgárnak és az államnak közös célja – többek között – a rend és az igazság kiteljesítése. Az állam feladata, hogy polgárait szolgálja, ügyeiket méltányosan, visszaélés és részrehajlás nélkül intézze.³¹⁰ Ezeket az elveket felfoghatjuk az állam önmeghatározásaként, melyben kifejezésre kerül, hogy az állami hatalomgyakorlás nem lehet öncélú, hiszen a legitimitáció alapját az állampolgári felhatalmazás teremti meg. Ezért az állam minden megnyilvánulásának, így az igazságszolgáltatásnak is a közösség érdekét kell szolgálnia.

Az Alaptörvény I. és II. cikkében rendelkezik az ember alapvető jogainak tiszteletben tartásáról valamint az emberi méltóság sérthetlenségéről. Alapvető jog más alapvető jog érvényesülése vagy valamely alkotmányos érték védelme érdekében, feltétlenül szükséges mértékben, az elérni kívánt céllal arányosan, az alapvető jog lényeges tartalmának tiszteletben tartásával korlátozható (I. cikk (3) bekezdés). Ebből az elvből vezethető le többek között az állam jogosultsága a terhelt – büntetőjogi felelősségének megállapítása vagy annak gyanúja esetén – személyi szabadságának korlátozására illetve elvonására. A személyes szabadságtól való megfosztás kritériumait a IV. cikkben találhatjuk. Erre az Alaptörvény értelmében kizárólag törvényben meghatározott okból, törvényben meghatározott eljárás keretében kerülhet sor. Az okokat a Büntető Törvénykönyv, az eljárás módját a Büntetőeljárás Törvény szabályozza. A IV. cikk (3) bekezdése a szabadságában korlátozott terhelt soron kívüli eljáráshoz való jogát deklarálja: „a bűncselekmény elkövetésével gyanúsított és őrizetbe vett személyt a lehető legrövidebb időn belül szabadon kell bocsátani, vagy bíróság elé kell állítani. A bíróság köteles az elé állított személyt meghallgatni és írásbeli indoklással ellátott határozatban szabadlábba helyezéséről vagy letartóztatásáról haladéktalanul dönteni.” Az Alaptörvény ezen rendelkezése alkotmányos szintre emeli a fogva tartott terhelt jogát arra vonatkozóan, hogy szabadlábba helyezéséről a bíróságnak minden esetben írásbeli indokolt határozat formájában kell állást foglalnia.

A III. cikk rögzíti a kínzás, embertelen, megalázó bánásmód illetve büntetés tilalmát. A Strasbourgi Bíróság gyakorlata szerint ennek az elvnek érvényesülnie kell nemcsak a

³¹⁰ Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25.), Nemzeti hitvallás

hatóságok előtt, de a büntetés végrehajtási intézményekben is, valamennyi eljárási cselekmény és kényszerintézkedés foganatosítása során.³¹¹

Alaptörvényünk biztosítja a törvény előtti egyenlőséget (XV. cikk), valamint a részrehajlás nélküli, tisztességes ügyintézéshez való jogot (XXIV. cikk). Az Alaptörvény konkrétan az ügynevezett igazságszolgáltatással összefüggő jogok körében rendelkezik a független és pártatlan bírósági eljáráshoz való jogról, az ügyek tisztességes és nyilvános tárgyaláson történő elbírálásának jogáról, az ártatlanság vélelméről, a védelemhez való jogról, valamint a jogorvoslathoz való jogról. E szabályok között rögzíti továbbá a *nullum crimen sine lege*, *nulla poena sine lege* és a *ne bis in idem* európai szintű általános jogelvek érvényre juttatásának kötelezettségét is (XXVIII. cikk).

Ezeket a szabályokat nevezik a hazai és nemzetközi jogirodalomban illetve dokumentumokban a „fair eljáráshoz” (más megfogalmazás szerint tisztességes eljáráshoz) való jognak. Kukorelli véleménye szerint az alapjogok e csoportja nem képez zárt rendszert, hanem folyamatosan bővíthet a bíróságok gyakorlata és a jogalkotás által.³¹²

Az alapelveket differenciálni lehet továbbá a terhelt és az állam viszonya alapján. Tóth Mihály osztályozása szerint léteznek az állam oldaláról megfogalmazott alapelvek, az állam és a terhelt viszonyát kifejező alapelvek, valamint azok az alapelvek, melyek a terhelt hátrányos helyzetét hivatottak ellensúlyozni a büntetőeljárásban.³¹³ Egyes alapelvek kiemelkedő jelentőséggel bírnak azért, hogy rendelkezik róluk az 1950. november 4-én kelt római egyezmény az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről. Tehát egy másik csoportosítás eredményeként megkülönböztethetünk emberi jogi egyezményben rögzített elveket és olyanokat, amelyek kapcsán nemzetközi illetve európai szintű kötelezettséget Magyarország (egyelőre) nem vállalt.³¹⁴ Jogszabály módosítás esetén az emberi jogi egyezményben rögzített elveket tiszteletben kell tartani.

1998 óta Magyarország alávetette magát a Strasbourgi Emberi Jogi Bíróság joghatóságának. Nemzetközi kötelezettségvállalásunk következtében a Magyarországon folyó büntetőeljárásokban az emberi jogi védelmi rendszerben foglalt deklarációkat is figyelembe kell vennünk. Az Európai Emberi Jogi Egyezmény azonban „csupán” keretszabály, melyet a Strasbourgi Bíróság gyakorlata tölt meg tartalommal. Szabó Sándor véleménye szerint

³¹¹ Czine Ágnes – Szabó Sándor – Villányi József: Strasbourgi ítéletek a magyar büntetőeljárásban, HVG-ORAC Lap-és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2008. 119. o.

³¹² Kukorelli István (szerk.): Alkotmánytan. Osiris Kiadó, Budapest, 2002. 489. o.

³¹³ Bánáti – Belovics – Csák – Sinku – Tóth – Varga i. m. 40-41. o.

³¹⁴ Herke – Fenyvesi – Tremmel i. m. 48-49. o.

amennyiben a Bíróság valamely döntése vagy megállapítása közvetlen kapcsolatban van a büntetőeljárás törvényünkkel, az a magyar büntetőeljárás során közvetlenül és kötelezően alkalmazandó. Bár a közvetlen alkalmazhatóságot többen is vitatták, az Országos Igazságszolgáltatási Tanács 2007 őszén előírta a megyei bíróságok és ítélőtáblák büntető kollégiumai számára, hogy a Strasbourgi esetjogot vizsgálják meg, és tapasztalataikat vegyék figyelembe a folyamatban lévő ügyek elintézése során. (Ez az áttekintés azonban csak a magyar vonatkozású ítéletekre irányult.)³¹⁵

Megkülönböztethetünk olyan alapelveket, amelyek a büntetőeljárás egészére érvényesek, és olyanokat, amelyek csupán az eljárás valamely szakaszában bírnak relevanciával.³¹⁶ Végül az alapelveket abból a szempontból is csoportosíthatjuk, hogy azok a büntetőeljárás törvényben *expressis verbis* megnyilvánulnak-e, vagy „csupán” a törvény szelleméből következnek: a sorok között olvashatók ugyan, de alapelvi megnevezésük nem szerepel a törvényben. Álláspontom szerint egy alapelv súlyának, fontosságának megítélése során nem szabad önmagában abból a tényből kiindulni, hogy azt a törvény nevesíti-e vagy sem. Utalnom kell Tremmel Flórián azon megállapítására, mely szerint nem szerencsés, hogy egy olyan fontos alapelvet, mint a közvetlenség elve, a Büntetőeljárás törvény nem nevesít. (Igaz, ugyanakkor az is, hogy a közvetlen észlelésen alapuló döntéshozás követelménye a részletszabályok alapján kikövetkeztethető.) Kétségtelen azonban, hogy megkönnyíti a jogalkalmazói munkát, ha az alapelveket a törvény félreérthetetlen módon rögzíti az általános vagy az adott fejezet bevezető rendelkezései között.

Előfordulhat olyan helyzet, hogy a jogalkalmazónak egymással ellentétes alapelveket kell figyelembe vennie a büntetőeljárás során.³¹⁷ Esetenként a megfelelő jogi megoldás kialakítása az egymással konkuráló alapelvek közti konfliktus feloldását teszi szükségessé a jogalkotói munka közben is.³¹⁸ Ezért szükség lehet – ha nem is az alapelvek közötti “rangsor” felállítására – legalább arra, hogy rögzítsük: mely elveket kell “eltérést nem tűrő” alapelvek tekintenünk. Az alapelveket érintő vizsgálódás kapcsán felmerülhet a kérdés, van-e jelentősége annak, ha egy alapelvet a törvényhozó a bevezető rendelkezések között nevesít, vagy pedig azt elszórtan, a törvény azon részében helyezi el, amelyre vonatkozóan előírást tartalmaz? Az egyik megközelítés szerint ez csupán jogszabály szerkesztési, tehát technikai

³¹⁵ Czine – Szabó – Villányi i. m. 165-166., 172-173., 174, és 183. o.

³¹⁶ Herke – Fenyvesi – Tremmel i. m. 48-49. o.

³¹⁷ Például a vádlott hallgatását, mint „bizonyítékot” értékelő bírónak a mérlegelési szabadsága ellenére figyelemmel kell lennie az önvádra kötelezés tilalmának és az *in dubio pro reo* elvek érvényesülésére is.

³¹⁸ A jogalkotót ma legtöbbször az ügyek ésszerű határidőn belüli elintézéshez való jog érvényre juttatása állítja dilemma elé, mely sok esetben csak egyéb alapelvek, így többek között a közvetlenség elvének, a laikusok részvételének vagy a jogorvoslathoz való jog korlátozása útján valósítható meg.

kérdés, így arra vonatkozó következtetést, hogy milyen súllyal esik latba az adott elv, nem lehet levonni. (Ezt támasztja alá az a tény is, hogy az 1973. évi I. törvény több szabályt sorakoztatott fel az alapelvek között, mint a hatályos törvényünk, holott ugyanazok az elvek az 1998. évi XIX. törvénynek is meghatározó elemei.) Másfelől viszont tény, hogy a törvény elején felsorolt elvek a büntetőeljárás egészére kihatnak, és általános jelleggel determinálják az eljárás alanyainak jogait és kötelességeit, míg a részletszabályok között fellelhető eljárási elvek speciális szabályokat tartalmaznak.

Érdekes megfigyelni, hogy az alapelvek vonatkozásában milyen sok vita és értelmezési probléma merült föl a jogalkotásban. Az 1973. évi I. törvényben³¹⁹ az „Általános rendelkezések” között a jogalkotó tizenegy alapelvet nevesített: a hivatalból való eljárás, az ártatlanság vélelmének, a személyi szabadság és más állampolgári jogok biztosításának, a tényállás felderítésének és a bizonyítékok szabad értékelésének, a védelemhez, a jogorvoslathoz, az anyanyelv használatának, az eljárási feladatok megoszlásának, a szóbeliség és közvetlenség elvének, valamint a tárgyalás nyilvánosságának elveit. A hatályos törvény – ellentétben elődjével – nem rögzíti szó szerint, hogy az I. Fejezet rendelkezései a büntetőeljárás alapelvei lennének, jóllehet, az ott rögzített eljárási elvek jelentősége enélkül is egyértelmű. A mindössze tizenegy szakaszból³²⁰ álló „Alapvető rendelkezések” című részben a törvényhozó az eredeti szövegjavaslathoz képest számos változtatást eszközölt, így 2002-ben, 2006-ban és 2011-ben is.³²¹ A jogorvoslathoz való jogot – melyet a „Régi Be.” még *expressis verbis* tartalmazott – az „Új Be.” eredeti koncepciója³²² nem is nevesítette. Természetesen a törvény enélkül is részletesen szabályozta a jogorvoslathoz való jogot, továbbá azt – az akkori – Alkotmány is tartalmazta,³²³ így a büntetőeljárás során alapvető deklaráció nélkül is biztosított volt. Ennek ellenére a hatályos törvény 2006. július 1.-óta ismét tartalmazza az „alapelvek” között a jogorvoslathoz való jogot. Sőt, a 2006-os „főszabálykénti” megfogalmazást 2011-ben a jogalkotó akként módosította, hogy a jogorvoslathoz való jogot a korábbi megszorítás nélkül, „igazi alapelvként” iktatta a törvénybe, pontosítva egyúttal azt a szabályt, hogy nem csupán a nyomozó hatóság vagy az ügyész, hanem a bíróság intézkedésének elmulasztása esetén is élni lehet e jogosultsággal. Mít jelent mindez? Véleményem szerint azt, hogy a hazánkban uralkodó szemlélet szerint a büntetőeljárás alapjogi szintű, a terhelt hátrányos helyzetét ellensúlyozni hivatott, az egész

³¹⁹ forrás: Complex Jogtár: 2003. március 1. és június 30. közötti szövegállapot

³²⁰ A jogirodalom nem sorolja a klasszikus értelemben vett büntető eljárásjogi alapelvek közé a büntetőeljárási törvény azonnali hatályának elvét [11. § (1) bekezdés].

³²¹ 2002. évi I. törvény, 2006. évi LI. Törvény, valamint a 2011. évi LXXXIX. törvény

³²² forrás: Complex Jogtár: Közlönyállapot, 1998. március 23.

³²³ 1949. évi XX. törvény a Magyar Köztársaság Alkotmánya 57. § (5) bekezdés

eljárás során érvényesülő működési elvnek a rögzítése nem történhet csupán az Alaptörvényben. Mi több, alapelveinket a törvény nemcsak „katalógus jelleggel” sorolja fel, hanem részletezi is azokat, holott legtöbbjük kifejtésére a részletszabályok között egyébként is sor kerül.

A legfontosabb, garanciális jellegű szabályok érvényesülése akkor biztosítható megnyugtatóan, ha azok nemcsak a „sorok között” bújnak meg, illetőleg azokat nem csupán az Alaptörvény tartalmazza általános jelleggel, hanem a törvény explicit módon rögzíti, tematikusan, lehetőleg a vonatkozó fejezet elején. Az egész eljárásban érvényesítendő elveket pedig a törvény elején, a bevezető rendelkezések között érdemes felsorolni.

Nem lehet figyelmen kívül hagyni ugyanakkor, hogy hazánknak az Európai Unióhoz történő csatlakozása óta tekintetbe kell vennie az uniós jogforrásokat is,³²⁴ valamint megnyílt a lehetőség (és egyúttal köteleesség) a strasbourgi ítéletek alkalmazására is. Ennek elvi alapját a Magyarország által vállalt nemzetközi kötelezettségek valamint alkotmányos elvek teremtik meg, részben közvetlenül, részben jogszabályi transzformációt követően.³²⁵ Ezt rögzíti Alaptörvényünk is, mely szerint az Európai Unió joga – az alapító szerződésekből fakadó jogok gyakorlásához és kötelezettségek teljesítéséhez szükséges mértékig – megállapíthat általánosan kötelező magatartási szabályt. [E.) cikk (2) és (3) bekezdés]³²⁶

Az áttekinthetőség kedvéért táblázatban foglaltam össze az egyes alapelveket és azt, hogy azok rögzítésére melyik jogszabályban került sor, továbbá azt, hogy tiszteletben tartásukra emberjogi egyezmény kötelezettséget ír-e elő vagy sem. A táblázatban – a teljesség igénye nélkül – feltüntettem azokat a főbb csoportosításokat is, amelyeket a jogirodalom illetve büntetőeljárás tankönyvek említésre méltónak tartottak.³²⁷

³²⁴ Ez alatt a közösségi jog valamennyi vívmányát értem (*acquis communautaire*), melynek részét képezi a Közösségek alapító Szerződése a módosításokkal és kiegészítő jegyzőkönyvekkel, valamint az ún. másodlagos jogalkotás keretében megszületett jogszabályok. Ide tartoznak az irányelvek, alapelvek, egyezmények, nyilatkozatok, határozatok, vélemények, célkitűzések, valamint az Európai Bíróság gyakorlata is.

³²⁵ Czine – Szabó – Villányi i. m. 118. o.

³²⁶ Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25.), CompLex Jogtár, 2014. január 7-i állapot

³²⁷ A táblázat Belovics Ervin – Tóth Mihály: Büntető eljárásjog c. könyvének (HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2013.) 43-59. oldalai valamint Tremmel Flórián: A büntetőeljárás alapelvei az új Alaptörvény tükrében, in: Drinóczi Tímea (szerk.): Magyarország új alkotmányossága. Pécs: PTE Állam és Jogtudományi Kar, 2011.) 179-180. oldalai alapján készült. E szakirodalmakban feltüntetett csoportosításokat egyéb olvasmányaim és az Alaptörvény értelmezése alapján egészítettem ki.

Az alapelv megnevezése	Az alapelv forrása (az Alaptörvény, vagy más törvény szabályozza-e?)	Emberi jogi egyezményben rögzítették-e?	Megengedett-e az eltérés?	Szervezeti vagy működési alapelv?	Az állam és/vagy a terhelt viszonyát szabályozza?	Az egész eljárás alatt érvényesül, vagy csak a bírósági szakaszra jellemző?
az igazságszolgáltatás „monopóliuma” (az igazságszolgáltatás szerve a bíróság)	Be. 3. § (2) bekezdés Alaptörvény		szűk körben. pl. vádemelés elhalasztása	szervezeti elv	az állam oldaláról fogalmazódik meg	elsősorban a tárgyalási szakaszra vonatkozik, de az eljárás egészét determinálja
törvény előtti egyenlőség	Alaptörvény XV. cikk (1) bekezdés	EJENY ³²⁸ 7. cikk PPJNE ³²⁹ 14. cikk	nem	szervezeti elv	az állam oldaláról fogalmazódik meg	az egész eljárásra érvényes
társasbíráskodás	Alaptörvény 27. cikk (1) bekezdés		igen	szervezeti elv	az állam oldaláról fogalmazódik meg	a tárgyalási szakaszban érvényesül
laikusok részvétele az ítélkezésben ³³⁰	Alaptörvény 27. cikk (2) bekezdés		igen	szervezeti elv	a terhelt hátrányos helyzetét ellensúlyozza	a tárgyalási szakaszban érvényesül
a bíróság függetlensége, pártatlansága	Alaptörvény XVIII. cikk (1) bekezdés, 26. cikk (1) bekezdés A bíróságok szervezetéről és igazgatásáról szóló 2011. évi CLXI. törvény	EJEE ³³¹ I. fejezet 6. cikk 1. pont EJENY 10. cikk PPJNE ³³² 14. cikk	nem	szervezeti elv, de a működés-re is jellemző	az állam oldaláról fogalmazódik meg	az egész eljárásra érvényes
az ügyészség büntülő szerepe a vádhatóság az ügyészség	Alaptörvény 29. cikk (1)-(2) bekezdés		nem ³³³	szervezeti elv	az állam oldaláról fogalmazódik meg	az egész eljárásra érvényes
hivatalból való eljárás elve ³³⁴	Be. 6. § (1) bekezdés		igen, pl: magánindítvány,	működési elv	az állam oldaláról fogalmazódik meg	az egész eljárásra érvényes (vád alapján,

³²⁸ Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata. Párizs, 1948. december 10. (továbbiakban: EJENY)

http://www.ohchr.org/EN/UDHR/Documents/UDHR_Translations/hng.pdf

³²⁹ Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya 1966. december 16. (továbbiakban: PPJNE)

³³⁰ Egyes nézetek szerint a laikus elemek bevonása az ítélkezésbe nemcsak felesleges, de káros is. Ld. Herke – Fenyvesi – Tremmel i. m. 68. o.

³³¹ Emberi Jogok Európai Egyezménye. Róma, 1950. november 4. (továbbiakban: EJEE)

http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_HUN.pdf

³³² Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya 1966. december 16. (továbbiakban: PPJNE)

<http://www.fundamentum.hu/emberi-jogi-dokumentumok>

³³³ A 42/2005. AB. határozat értelmében pótmagánvádló csak természetes személy, jogi személy, jogi személyiséggel nem rendelkező szervezet lehet, közhatalmi funkcióval rendelkező állami szervezet nem. Másfelől viszont a pótmagánvád intézménye „rést üt” az ügyész vádemelési monopóliumán.

³³⁴ A hivatalból való eljárás elve az *officialitás* és a *legalitás* elveit vegyíti. Erről részletesebben: Erdei (2011.) i. m. 181. o., 191. o.

			közvetítői eljárás stb.			annak keretei között a bíróásra is)
az eljárási feladatok megosztása (kontradiktórium elve)	Be. 1. §		nem	működési elv	az állam oldaláról fogalmazódik meg	alapvetően az egész eljárásra érvényes, de első sorban a bíróság előtti eljárás során érvényesül
a vádelv és vádhoz kötöttség elve	Be. 2. §		nem	működési elv	az állam oldaláról fogalmazódik meg	a tárgyalási szakaszban érvényesül
jog a bírói eljáráshoz ³³⁵ tisztességes tárgyaláshoz való jog	Be. 3. § (1) és (2) bekezdések Alaptörvény XXVIII. cikk (1) bekezdés	EJEE I. fejezet 6. cikk 1. pont	nem	működési elv	a terhelt hátrányos helyzetét ellensúlyozza	a tárgyalási szakaszban érvényesül
jogorvoslathoz való jog	Be. 3. § (3) bekezdés Alaptörvény XXVIII. cikk (7) bekezdés	EJEE 7. Kieg. Jkv. 2. cikk PPJNE 14. cikk	szűk körben	működési elv	a terhelt hátrányos helyzetét ellensúlyozza	az egész eljárásra érvényes
védelemhez való jog	Be. 5. § Alaptörvény XXVIII. cikk (3) bekezdés	EJEE I. fejezet 6. cikk 3. pont PPJNE 14. cikk	nem	működési elv	a terhelt hátrányos helyzetét ellensúlyozza	az egész eljárásra érvényes
anyanyelv használatának elve	Be. 9. §	EJEE I. fejezet 6. cikk 3. pont PPJNE 14. cikk	nem	működési elv	a terhelt hátrányos helyzetét ellensúlyozza	az egész eljárásra érvényes
a bizonyítékok szabad értékelésének elve	Be. 78. §		nem	működési elv		az egész eljárásra érvényes
a tárgyalás nyilvánosságának elve	Be. 237. § Alaptörvény XXVIII. cikk (1) bekezdés	EJEE I. fejezet 6. cikk 1. pont EJENY 10. cikk PPJNE 14. cikk	igen (korlátozott nyilvánosság)	működési elv	az állam oldaláról fogalmazódik meg	a tárgyalási szakaszban érvényesül
a büntetőjogi felelősség önálló elbírálásának elve	Be. 10. §		nem	működési elv	az állam oldaláról fogalmazódik meg	az egész eljárásra érvényes
szóbeliség- közvetlenség			igen	működési elv	az állam oldaláról fogalmazódik meg	a tárgyalási szakaszban érvényesül

³³⁵ Erdei szerint a bíróság eljárásához való jog csupán alapvető rendelkezés, kevésbé tekinthető alapelvnek. Erdei (2011.) i. m. 180. o.

az ártatlanság védelme és a járulékos elvek (bizonyítási teher és az „in dubio pro reo” elve)	Be. 7. § Alaptörvény XXVIII. cikk (2) bekezdés	EJEE I. fejezet 6. cikk 2. pont EJENY 11. cikk PPJNE 14. cikk	nem	működési elv	az állam és a terhelt viszonyát fejezi ki	az egész eljárásra érvényes
önvára kötelezés tilalma	Be. 8. §	PPJNE 14. cikk	nem	működési elv	a terhelt hátrányos helyzetét ellensúlyozza	az egész eljárásra érvényes
szabadsághoz való jog a szabadság korlátozására az Alaptörvényben rögzített módon kerülhet sor	Alaptörvény IV. cikk (1)–(3) bekezdés	EJENY 9. cikk PPJNE 9. cikk	nem	működési elv	az állam és a terhelt viszonyát fejezi ki	az egész eljárásra érvényes
a jogerő tisztelétének elve „ne bis in idem” elv	Alaptörvény XXVIII. cikk (6) bekezdés	EJEE 7. Kieg. Jkv. 4. cikk PPJNE 14. cikk	igen pl. perújítás, felülvizsgálat.	működési elv	az állam oldaláról fogalmazódik meg	az egész eljárásra érvényes
az ügyek ésszerű határidőn belül történő elintézéséhez való jog	Alaptörvény XXVIII. cikk (1) bekezdés	EJEE I. fejezet 6. cikk 1. pont	igen	működési elv	az állam oldaláról fogalmazódik meg	az egész eljárásra érvényes
a hatósági döntések (törvény szerinti) indoklási kötelezettsége	Alaptörvény XXIV. cikk (1) bekezdés		szűk körben	működési elv	a terhelt hátrányos helyzetét ellensúlyozza	az egész eljárásra érvényes

Az alapelvek vizsgálatát követően megállapíthatjuk, hogy a törvény számos „főszabály” esetében lehetőséget biztosít az eltérésre. Álláspontom szerint azért szükséges az alapelvek ilyen típusú osztályozása, mert az osztályozás eredményeként kiválasztott „sarkalatos elvek” támpontot jelenthetnek a jogalkotás számára a jogrendszerünkől mindeközéig idegen elemek esetleges adaptálása során. A későbbiekben látni fogjuk, hogy a jogi újításokat, az addig ismeretlen jogintézmények törvénybe iktatását „alapelv-konformitás vizsgálat” előzte meg többek között Németországban is. Hasonló véleményt fogalmazott meg Pápai-Tarr Ágnes, aki szerint az eljárás gyorsítása érdekében bevezetésre kerülő jogintézmények, mint például a büntetőparancs vagy a vádalku, emberi, alkotmányos illetve büntetőeljárás alapelveket sérthetnek. A vizsgálódás során nem mellőzhető továbbá az olyan típusú kérdések megválaszolása sem, hogy akár a kontradiktórus eljáráshoz való jog, akár a

funkciómegosztás elve feláldozható-e az eljárás ésszerű időn belül történő befejezésének oltárán?³³⁶

Az alapelvek meghatározása során fontosnak tartom továbbá, hogy azok az Alaptörvényben és a büntetőeljárás törvényben azonos tartalommal kerüljenek rögzítésre. Ennek egyik módja az, hogy az Alaptörvényben rögzített szabályt a büntetőeljárás törvény megismétli. A megszövegezés fontos kritériuma az azonos szóhasználat, ellenkező esetben bármilyen eltérés jogértelmezési problémához vezethet. Ennél célszerűbb megoldást javasol Tremmel Flórián, aki szerint a szervezeti és működési alapelvek kapcsán elegendő csupán utalni az Alaptörvény rendelkezéseire, és csupán a részletszabályokat kell a szervezeti illetve eljárási törvényben egzakt módon kifejteni.³³⁷

³³⁶ Lásd részletesen Pápai-Tarr (2012.) i. m. 13. o.

³³⁷ Tremmel (2011.) i. m. 180. o.

III. Rész

1. A laikus elemek a büntető igazságszolgáltatásban

A történeti áttekintés alapján megállapíthatjuk, hogy az igazságszolgáltatás döntéshozatali mechanizmusa az egyes korszakokban eltérően alakult. Jóllehet a társasbíráskodás – a bírói önkény kiküszöbölése által – igazságosabbnak tűnik az egyszemélyi döntéshozásnál, ez a feltételezés azonban nem minden esetben bizonyul helytállónak. Önmagában a bírói fórum tagjainak száma nem garantálja az eljárás törvényes lefolytatását. Például egy, garanciális szabályokat tartalmazó törvény keretei között ítélező – egyúttal a bírói hivatásra alkalmas – egyesbíró is hozhat igazságos és jó döntést, míg a társasbíráskodás sem nyújt semmiféle védelmet az alapjogok érvényesülése szempontjából, ha a bírói tanács tagjaira a központi hatalom befolyással bír, az alkalmazandó jogszabályok pedig nem segítik elő a materiális igazság érvényesülését. Hasonló polémia alakult ki a laikus döntéshozók kontra hivatásos bíróság tárgykörében.

A probléma, valamint az azt övező vita nem új keletű, és nem csupán a hazai jogászok számára okoz időről időre fejtörést. Az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága 1987-ben a büntető igazságszolgáltatás gyorsítása és a „szorosabb egység” megteremtése érdekében alapelveket³³⁸ fogalmazott meg a tagállamok számára, többek között az ítélebíróságok összetételét illetően. Általános elvként rögzítették – az alkotmányos elvek és jogi hagyományok figyelembevételével –

1. az egyesbíró hatáskörének bővítését,
2. a hivatásos bírói tanácsok létszámának korlátozását,
3. az esküdtszék hatáskörének a legsúlyosabb bűncselekményekre történő korlátozását,
4. a laikusok munkájának a hivatásos bíró részéről történő támogatását,
5. az egyhangú döntéshozás követelményének mellőzését.

Európa tehát csaknem három évtizede hivatalosan is a laikus részvétel visszaszorítása mellett tette le a voksát, részben az eljárás elhúzódása, részben a laikusok szakértelmének hiánya miatt. Azonban az európai kormányzatok többsége mégsem veti el a zsűri illetve a laikus bírák intézményét, mert szükségesnek tűnnek az állampolgárok bizalmának megtartása és a

³³⁸ R (87) 18. sz. Ajánlás a büntetőeljárás egyszerűsítéséről és Indokolás
<http://www.europatanacs.hu/pdf/CmRec%2887%2918.pdf> (letöltve: 2015. január 4.)

technokrácia elkerülése szempontjából.³³⁹ Ugyanakkor számos európai állam büntetőbírósága áll kizárólag hivatásos bírókból, így többek között Hollandiában, Romániában és Törökországban.³⁴⁰

Nem túlzás, hogy a hivatásos, kiváltképp az egyszemélyi döntéshozás a leggyorsabb és leghatékonyabb döntéshozási forma. Azonban számos kockázatot rejt magában. Egyfelől hiányzik a kontroll a döntéshozatal során, az esetleg felmerülő kételyeket nincs kivel megvitatni. Könnyű belátni, hogy minél több ember vesz részt a döntéshozásban, annál kisebb az esélye annak, hogy a döntésben az eljárás tárgyától független, személyes szempontok domináljanak.

De miért van egyáltalán szükség arra, hogy az ítélezésben laikus bíró is részt vehessen? Egy orvosi szempontból bonyolult, életmentő műtét előtt a főorvos konzíliumot tart, de semmi esetre sem hívja össze a betegeit, hogy véleményt nyilvánítsanak az életmentő műtét szükségességét illetően, vagy abban a kérdésben, hogy a műtétet mikor és milyen módon kellene elvégezni. Az igazságszolgáltatásban az „ügyfél” életét befolyásoló döntés azonban nem csupán jogi, tehát szakmai megfontolást igényel, hanem számtalan ténybeli kérdés eldöntését is, és előfordulhat, hogy a helyes döntés meghozatalát a hétköznapi élettapasztalatok inkább elősegítik, mint a jogszabályok világában való jártasság. Nem szabad azonban megfeledkezni arról, hogy a büntetés célja nem csupán a terhelt felelősségre vonása, továbbá a probléma nem csupaszítható le arra sem, hogy a bíró az ítéletben a terhelt életét adott esetben évekre meghatározó döntést hoz majd. A büntető eljárásjog rendeltetése a büntető anyagi jogi normák érvényesítése, ez utóbbi célja pedig a társadalom védelme érdekében egyéni és általános preventív hatás elérése.

A szakirodalomban találkozhatunk olyan véleménnyel is, mely szerint a jogi ismeretek hiánya nem sajnálatos következménye, hanem éppenséggel kívánatos oka az állampolgári részvételnek az ítélezés során. Ilyen véleményt fogalmazott meg többek között Charles Whitebread is, aki szerint a laikus részvétel (konkrét esetben az esküdtszéki bíraskodás) lényege e körülményben ragadható meg, hiszen a „szigorúan a jog világából származó – életidegen – döntéseket indokolt esetben az emberi szimpátiának, könyörületnek vagy

³³⁹ vö. Kelemen Ágnes: Az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának ajánlása és a Magyarázó Megjegyzések a büntetőeljárás egyszerűsítése tárgyában. Magyar Jog 1991/12. 745. o.

³⁴⁰ [http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-101739#{"itemid":\["001-101739"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-101739#{); 45. pont (letöltve: 2015. január 5.)

szánalomnak és egyéb érzéseknek tompítaniuk kell.”³⁴¹Ez a gondolat felveti a kérdést, vajon jogos-e feltételezni, hogy a hivatásos bíró „jogalkalmazó gépezetként” hozza meg az ítéletet. Amennyiben ennek lehetősége fennáll, vizsgálendő, hogy ennek oka nem éppen az alkalmazandó jogi előírásokban keresendő-e?

A bíró a magyar büntetőeljárásban a tényállás és a minősítés megállapítása során teljes mértékben kötve van a jogszabályi előírásokhoz. Kizárólag a bizonyítékok hitelt érdemlőségének, valamint az egymáshoz viszonyított bizonyító erejük megítélése során van mérlegelési lehetősége. A büntetés kiszabása során a magyar bíró szintén szűk körű diszkrecionális jogkörrel bír, hiszen a büntetés kiszabási elveket a Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény (továbbiakban Btk.) oly módon határozza meg, hogy abban nem sok teret enged a bírói mérlegelésnek. A Btk. 80. § (1) bekezdése alapján a büntetést a törvényben meghatározott keretek között, céljának szem előtt tartásával úgy kell kiszabni, hogy az igazodjon a bűncselekmény tárgyi súlyához, a bűnösség fokához, az elkövető társadalomra veszélyességéhez, valamint az egyéb enyhítő és súlyosító körülményekhez. A törvény e szakasza általánosságban rögzíti azokat a tényezőket, amiket a büntetés kiszabásakor mérlegelni kell. A büntetés kiszabási gyakorlat egységesítése nemcsak a nemzeti kormányok törekvése, hanem európai szintű célkitűzés is, melynek érdekében az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága Ajánlást fogalmazott meg.³⁴²A Kúria 2/2013. (VII. 8.) BK véleményében foglaltakkal felülvizsgált 56/2007. BK véleménye szerint a Btk. 80. §-ban rögzített előírások kötelezővé teszik a bíróság számára valamennyi alanyi és tárgyi tény felderítését, és azok értékelését a jogkövetkezmény alkalmazásakor. A kollégiumi vélemény ugyan konstatálja, hogy „a büntetés kiszabási tényezőket nem lehet egyszer s mindenkorra meghatározni,” ami azt sugallja, hogy a bíró észlelhet egyéb, a felsorolásban nem szereplő, azzal azonban egybecsengő körülményeket is. Ugyanakkor a kollégiumi vélemény igen részletes iránymutatást ad a bűnösségi körülmények értékelése tekintetében, így azokat „egymással egybevetve, összességükben kell értékelni,” tilos a kétszeres értékelés, stb. Mindebből az következik, hogy egy konkrét ügyben egy konkrét vádlottal szemben a megfelelően feltérképezett büntetés kiszabási körülmények megfelelő számbavétele után csak egyféle „optimális” büntetés szabható ki. A bíró feladata a tényállást mind a bűncselekmény alanyi, mind a tárgyi oldaláról olyan mértékben felderíteni, hogy valamennyi szükséges információ rendelkezésére álljon a döntéshez. Ezt követően a rendelkezésre álló

³⁴¹ Charles Whitebread: *Criminal Procedure: An Analysis of Constitutional Cases and Concepts* (New York: Foundation Press 1980) 22. o. Idézi Fantoly (2012.) i. m. 105. o.

³⁴² Az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának R (92) 17. számú, a büntetés kiszabás egyöntetűségéről szóló Ajánlása

információkat a kollégiumi véleményben írtak szerint értékelni kell, melynek eredményeként a legmegfelelőbb büntetést kell alkalmazni. Ebben az esetben az előbb idézett „emberi szimpátiának, könyörületnek vagy szánalomnak” egyáltalán nincs szerepe a büntetés kiszabás során, sőt a szubjektív értékítéletnek a döntésben nem szabad megnyilvánulnia. A bíró mérlegelésének például abban van szerepe, hogy megítélje, milyen nyomatékkal lehet figyelembe venni az ugyanolyan bűncselekmény miatt többször büntetett, a tényállást a vád szerint is több rendben megvalósító vádlott bocsánatkérését és fogadkozását, hogy a jövőben tartózkodik hasonló cselekmények elkövetésétől.

A Btk. 80. § (2) bekezdése a határozott ideig tartó szabadságvesztés kiszabásának módjára tartalmaz konkrét előírást, mégpedig oly módon, hogy előírja: ilyen büntetés kiszabásakor a büntetési tétel középértéke irányadó. Jóllehet a büntetési rendszerünk a relatív határozott szankciórendszerek közé sorolható, amennyiben a bíró nem kíván sem a vád, sem a védelem számára támadási lehetőséget teremteni, a büntetés kiszabása során viszonylag kevés eszköze van arra, hogy szubjektív belső meggyőződését kifejezésre juttassa. (Oly módon, ahogy azt az esküdtszék a bűnösség kérdésében való döntés során gyakorlatilag következmények nélkül megteheti.) Így a Btk. 82. § (1) bekezdése alapján a bíró a büntetési tételnél enyhébb büntetést is kiszabhat, amennyiben annak legkisebb mértéke a büntetés kiszabásának elveire figyelemmel túl szigorú lenne. Egészen kivételes esetben – amikor a büntető törvény a korlátlan enyhítés lehetőségét megteremti – lehetőség van arra is, hogy bármely büntetési nem legkisebb mértékét szabja ki a bíró. Az úgynevezett enyhítő szakasz alkalmazása azonban a bírót pontos és részletes indoklási kötelezettség elé állítja, ezért arra a legritkább esetben kerül sor kizárólag a bíró empátiája miatt, azt objektív tényekkel ugyanis alá kell támasztania.

Tisztázni kell tehát, mit várunk a laikus részvételtől abban a jogszabályi környezetben, amelyet az előbbi példák jellemeznek. Mi lehet a laikus bírák rendeltetése a büntetőeljárás során napjainkban? Csupán a pontos cél megjelölését követően lehetséges a részletszabályokat szervezeti, illetve eljárási szempontból megalkotni.

1. 1. Az ülnöki rendszer

Ahhoz, hogy átlássuk a társasbírói formák közti alapvető különbségek okát, nem csupán az eljárásban betöltött szerepüket és működési módusukat kell megvizsgálnunk, hanem szervezeti szempontból is, sőt figyelemmel kell lennünk bizonyos jogszociológiai, pszichológiai aspektusokra is. Az ülnöki tevékenységet kísérő szkepticizmus nem csupán a XXI. század magyar jogászainak véleményét jellemzi. Egy Lengyelországban végzett

empirikus vizsgálat szerint a jogászok jelentős része már 1966-ban meg volt győződve arról, hogy az ülnökök többsége semmilyen szerepet nem játszik a büntetőeljárás során. Annak ellenére, hogy az ülnökök az ügyek közel 40 %-ban kifejezésre juttatták önálló álláspontjukat, a megkérdezett bírák 51%-a, az ügyészek 73%-a, az ügyvédek 85%-a volt azon a véleményen, hogy az ügy érdemi eldöntését számottevően nem befolyásolták.³⁴³

Hazánkban a nem hivatásos bírák ítélkezési tevékenységben betöltött súlya, és ennek megfelelő megbecsülése az 1950-es, 1960-as években volt a legnagyobb. Ennek azonban – sajnálatos módon – nem jogpolitikai, sokkal inkább pártpolitikai okai voltak, hiszen az „igazságosan, részrehajlás nélkül, lelkiismeretesen, a nép érdekeinek szem előtt tartásával” ítélkező ülnökök jegyzékét a kormány által rendelettel kijelölt szervezetek készítették el a politikailag „megbízható” állampolgárok közül.³⁴⁴ A helyi szinten eljáró büntetőtanács elnökből és két ülnökből, a megyei elsőfokú büntető tanács pedig elnökből és négy tagból állt, akik közül három tag volt ülnök. Bár az ítélkezésben résztvevő ülnökök névsorát a bíróság elnöke sorsolással határozta meg, ennek ténye a jegyzék összeállítási mechanizmusának köszönhetően nem rejtette magában azt a „veszélyt”, hogy soraikba „rendszerellenes” személyek is bekerülhessenek.³⁴⁵

A hatályos büntetőeljárás törvény szabályai szerint egy hivatásos bíróból és két ülnökből álló tanács kizárólag első fokon járhat el, mind a járásbíróságon, mind a törvényszéken. Járásbíróságon – főszabály szerint – azokban az ügyekben jár el ülnöki tanács, melyekben a törvény nyolcévű vagy súlyosabb szabadságvesztés kiszabását rendeli el. A jelenlegi szabályozás egyértelműen a társas, és azon belül is a vegyes bíróság létjogosultsága mellett foglal állást, hiszen a törvény úgy rendelkezik, hogy mind a járásbíróság, mind a törvényszék tanácsának elnöke elrendelheti, hogy az ügyet két hivatásos bíróból és három ülnökből álló tanács tárgyalja, amennyiben ezt a vádlottak nagy száma, vagy az ügy különösen nagy terjedelme indokolja. A törvényszék az előbbieken túl öttagú tanács elé utalhatja az ügy

³⁴³ Rácz Attila: A népi ülnöki intézmény és fejlesztésének elvi-gyakorlati kérdései a szocialista országokban. In: A népi ülnök részvétele a bírói ítélkezésben, Magyar Tudományos Akadémia Állam- és Jogtudományi Intézetének Kiadványai, Budapest, 1971. 58. o.

³⁴⁴ A népnek a büntető igazságszolgáltatásban való részvételéről és a fellebbvitel egyszerűsítéséről szóló 1949. évi XI. törvény 4. § (1) bekezdése

A Magyar Népköztársaság bírósági szervezetéről szóló 1954. évi II. törvényben már *népi ülnöknek* nevezett nem hivatásos bírákat ugyanazok a szervek választották, mint a hivatásos bírákat, tehát a járási illetve megyei tanácsok. Az általuk megválasztott ülnökök jegyzékét küldték meg a megfelelő szintű bíróság elnökének. Olyan dolgozó lehetett érdemes a megválasztásra, „aki kellő szocialista öntudattal rendelkezik, tisztában van a nép vagyona, a társadalmi tulajdon megvédésének jelentőségével, kellő politikai iskolázottsága van, tudatában van annak, mennyire fontos az állami és a munkafegyelem megtartása, ismeri a dolgozó nép életét, ügyeit, harcát elvtárs.” (A Magyar Népköztársaság igazságszolgáltatása – Tájékoztató a népi ülnökök számára, Jogi és Államigazgatási Könyv- és Folyóiratkiadó, Budapest, 1954. 33. o.)

³⁴⁵ A népnek a büntető igazságszolgáltatásban való részvételéről és a fellebbvitel egyszerűsítéséről szóló 1949. évi XI. törvény 2–3. §

tárgyalását akkor is, ha a bűncselekményre a törvény életfogytig tartó szabadságvesztés kiszabását is lehetővé teszi.³⁴⁶

Ma Magyarországon ülnök az a 30. életévét betöltött, de 70. életévét be nem töltött, büntetlen előéletű, cselekvőképes magyar állampolgár lehet, aki közügyektől eltiltás hatálya alatt nem áll, bírói esküt tett és büntetlen előéletét hatósági erkölcsi bizonyítvánnyal igazolta.³⁴⁷ Konkrét bíróság vonatkozásában további kritérium a bíróság illetékességi területén lakóhellyel rendelkezés. Tekintettel arra, hogy a Be. két olyan külön eljárást is szabályoz, melyben a speciális tanács jár el, ezekben a tanácsokban speciális szabályok érvényesülnek az ülnökök vonatkozásában. Az első fokú katonai büntetőeljárás ülnökeinek a Magyar Honvédségnél illetve rendvédelmi szervnél hivatásos szolgálati viszonyban kell állniuk, a fiatalkorúak büntető ügyeiben pedig első fokon a tanács (legalább) egyik ülnökének pedagógusnak kell lennie.³⁴⁸

Az ülnöki tisztség demokratikus elveken nyugvó választás útján jön létre, melyben a nemzetiségi önkormányzatok is szerephez jutnak. A választás joga a helyi önkormányzat, valamint a települési illetve területi nemzetiségi önkormányzat képviselő testületét illeti meg.³⁴⁹ Az ülnökök függő jogi helyzetének megítélése kapcsán fontosnak tartom rögzíteni a következőket. Az ülnök javadalmazása kétféle módon történhet. A munkaviszonyban illetve munkaviszony jellegű egyéb jogviszonyban (kormánytisztviselői, közszolgálati, közalkalmazotti, szolgálati, valamint foglalkoztatásra irányuló más jogviszonyban) állókat távolléti díjuk illeti meg. A távolléti díjat az esedékesség időpontjában érvényes alpbér, pótlékátalány, illetve az esedékesség időpontját megelőző utolsó hat hónapra kifizetett teljesítménybér és bérpótlékok figyelembe vétele alapján kell megállapítani, így az ilyen jogviszonyban álló ülnök javadalmazásának alapját a munkaszerződés illetve – a kizárólag törvényen alapuló - kinevezési okirat, stb. állapítja meg. Az ülnöki működés időtartamát munkában töltött időként kell figyelembe venni. Az előbbi jogviszonyban nem álló, illetve az ülnöki működés idejére munkabérben nem részesülő ülnököt tiszteletdíj illeti meg, melynek *egy napi mértéke* a bírói illetményalap egy napi összegének 25%-a, ami jelenleg bruttó 4662 (nettó 3916) forint.³⁵⁰ Ezt az összeget egyébként a munka és ahhoz hasonló jogviszonyban állók egy napra eső díjazásának is el kell érnie. Az előbbieken túlmenően az ülnök részére –

³⁴⁶ A büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény (továbbiakban: Be.) 14. § (1) – (4) bekezdés, 271. § (1) – (2) bekezdés

³⁴⁷ A bírák jogállásáról és javadalmazásáról szóló 2011. évi CLXII. törvény (továbbiakban: Bjt.) 212. § (1) bekezdés, 214. § (3) bekezdés, 218. § (1) bekezdés, 220. § (1) bekezdés d) pont

³⁴⁸ Be. 448. § (3) bekezdés, 472. § (1) bekezdése, Bjt. 212. § (2) bekezdés, 213. § (1) és (2) bekezdés

³⁴⁹ Bjt. 215. §(1) bekezdés

³⁵⁰ Magyarország 2014. évi központi költségvetéséről szóló 2013. évi CCXXX. törvény 56. § (1) bekezdése alapján a bírói illetményalap 2014-ben 391. 600 Ft. Az egy napra eső illetmény kiszámítása során 21 munkanapot vettem figyelembe.

törvényben meghatározott összeg erejéig – bankszámla hozzájárulás is adható.³⁵¹ Míg a '90-es években a nyugdíjas, nem ritkán 60-70 év körüli, ülnökök jelenléte volt a meghatározó, napjainkra már ez az arány kicsit „javult,” és a fiatalabb, 40 év körüli korosztály is képviselteti magát, elsősorban a munkanélküliek. A tapasztalatok szerint inkább nők jelentkeznek ülnöknek, bár férfiakat is felfedezhetünk soraikban.³⁵²

Az ülnökök megbízatása 4 évre szól. Az ülnököt előre megállapított rendben a bíróság elnöke hívja be és osztja be ítélező tanácsokba.³⁵³ A behívás azonban inkább praktikus megfontolások szerint történik, mintsem a – sok szempontból kívánatos – fluktuációt biztosító rotációs elv alapján. A hivatásos bírók ugyanis többnyire összeszokott tanácsokban járnak el. Az ülnökök beosztását a gyakorlatban ellátó ügynevezett ülnöki előadó³⁵⁴ elsődlegesen azokat az ülnököket osztja be a tanácsokhoz, akikkel a tanács elnöke már korábban is együtt tárgyalt. Ezt részben a tárgyalás folytonosságára vonatkozó büntetőeljárás szabályok, részben a személyes szimpátián alapuló, a hivatásos és a laikus bíró közötti munkakapcsolat indokolja.³⁵⁵

A Fővárosi Törvényszéken például a tanácsok páros illetve páratlan napokon tárgyalnak. Az ülnök – saját szempontjából „optimális” esetben – legfeljebb heti 3 tárgyalási napon vehet részt, amennyiben a tanács elnöke (a szakzsargon szerint) pótnapozik is. Ez egy hónapban mindössze 13 „ledolgozott” tárgyalási napot jelent. Ebben az esetben tehát az ülnököt „egész havi” ítélezési tevékenységéért bruttó 60.606 forint tiszteletdíj illeti meg, mely jószerivel jövedelem kiegészítésre elegendő. Ezért gyakori jelenség, hogy főként nyugdíjasok és munkanélküliek jelentkeznek ülnöknek, de legalábbis igen ritka esetben jelentkeznek a munkaerőpiacon „keresett,” magasan kvalifikált munkavállalók.³⁵⁶ Ebből következően az ülnökök „kiválasztódásakor” nem érvényesül maradéktalanul az a célkitűzés, hogy a társadalom széles rétegeit képviseljék az ítélezési tevékenység során. (Nem lehet elkerülni

³⁵¹ A díjazás szabályait a Bjt. 221. § (1)–(6) bekezdése, valamint a 2012. évi I. törvény a Munka törvénykönyvéről 148. § (1) bekezdése tartalmazzák.

³⁵² A megállapítások egy része saját tárgyalási tapasztalataimon, más része a Magyar Ülnöki Egyesület (igen színvonalasan összeállított) honlapján közzétett adatokon alapul: <http://www.ulnokok.hu/tanulmányok-cikkek-linkek.aspx> (letöltve: 2014. január 30.)

³⁵³ Bjt. 216. § (1) bekezdés és 218. § (2) bekezdés

³⁵⁴ A bíróság alkalmazásában lévő személy, akinek munkaköri feladata az ülnökök adminisztratív jellegű koordinálása.

³⁵⁵ Az 1954. évi II. törvény 12. §-a alapján az ülnököt *legfeljebb egy hónapra* lehetett igénybe venni, jöllehet a bíróság elnöke ezt az időt fontos okból meghosszabbíthatta. Az ülnökök behívása során a bíróság elnökének arról is gondoskodnia kellett, hogy az ülnökök *különböző szakismereteket* képviseljenek. (A Magyar Népköztársaság igazságszolgáltatása – Tájékoztató a népi ülnökök számára i.m. 41. o.)

³⁵⁶ Természetesen egy-egy kivétel mindig akad. Egy ülnöki előadóval és számos tanácselnök bíróval folytatott beszélgetés alapján megállapítottam, hogy – részben a fiatalok tanácsára vonatkozó büntető eljárási törvény előírásai következtében – aktív munkavállalók is felfedezhetők a bírói pulpituson, így elsősorban pedagógusok, de a Nemzeti Adó-és Vámhivatal, illetve valamely önkormányzat alkalmazásában lévő személyek is, ritkább esetben szakértők, jogi egyetemet végzett, de munkaviszonyban (még) nem álló személyek. A megkérdezett hivatásos bírák kivétel nélkül pozitívan fogadták az ülnökök hasznosítható szakképesítését, végzettségét.

azonban azt a kérdést, vajon a jelen kor viszonyai között szükség van-e az ülnökök széleskörű társadalmi reprezentációjára.)

Gyakorlati szempontból problémát jelent az ülnökök tárgyaláson tanúsított passzivitása.³⁵⁷ Ezt a problémát több irányból is megközelíthetjük. Egyfelől az ülnökök az ítélelhozatal során a hivatásos bíróval azonos jogokat élveznek, hiszen a Be. 14. § (6) bekezdése azonos jogokkal és kötelességekkel ruházza fel őket, legalábbis az ítélezést illetően. Kérdés, ugyanakkor, hogy e jogokkal az ülnökök élnek-e egyáltalán. Természetesen az ítélezési tevékenységben biztosított jog nem azt jelenti, hogy a tárgyalás során a hivatásos bíró és az ülnökök tevékenysége azonos. A tanács elnöke készíti elő a tárgyalást, melynek során dönthet az ügy áttételéről, egyesítéséről illetve elkülönítéséről, az eljárás felfüggesztéséről, továbbá intézkedhet eljárási cselekmények elvégzése iránt, valamint az ügyet öttagú tanács elé utalhatja, stb. A tárgyalást a tanács elnöke nyitja meg és vezeti, valamint állapítja meg az elvégzendő cselekmények sorrendjét. A tanács elnöke gondoskodik a tárgyalás méltóságának megőrzéséről és a tárgyalás rendjének fenntartásáról. A tárgyalási jegyzőkönyveket – a jegyzőkönyvvezetőkön kívül – főszabály szerint a tanács elnöke írja alá. Ő állapítja meg, hogy a bizonyítási eljárás befejeződött, és ő hívja fel a jogosultakat a perbeszédre és felszólalások megtartására, valamint állapítja meg a védőbeszéd sorrendjét. Ítélelhozatalt követően a tanács elnöke olvassa fel az ügydöntő határozat rendelkező részét, és mondja el az indokolás lényegét, nyilatkoztatja a fellebbezésre jogosultakat, végül a tárgyalást berekeszti.³⁵⁸

A tárgyalás folyamatában tehát az ülnököknek csupán kiegészítő szerep jut. Így például segíthetnek a tanács elnökének a tárgyalás technikai előkészítésében, a tárgyalás során a vádlotthoz, tanúhoz, szakértőhöz kérdést intézhetnek.³⁵⁹ A gyakorlati tapasztalatok szerint

³⁵⁷ Kulcsár Kálmán 1969-ben végzett kutatási eredményei szerint a fővárosban a tárgyalások 70%-ban, vidéken 82%-ban nem tettek fel kérdést az ülnökök. (Ennek az eredménynek az értékelésénél figyelembe kell venni azt is, hogy 22 illetve 14%-ban az ülnökök által feltett kérdés nem is az ügy érdemére vonatkozott.) Tekintettel arra, hogy a vizsgálat minden olyan ügycsoportban eljáró ülnökre kiterjedt, amelyben a törvény értelmében vegyes tanács járt el, Kulcsár feltételezése szerint azonban bizonyos ügycsoportok az átlagosnál alkalmasabbak a laikus érdeklődés felkeltésére, külön vizsgálta a büntető ügyekben eljáró ülnökök kérdés feltevési hajlandóságát. Ez utóbbi ügycsoportban az ülnökök 27%-a érdemi kérdést tett fel. A képet tovább árnyalja az a megállapítás, hogy az ülnökök a bűnügyi híradóban is közérdeklődésre számot tartó élet és testi épség elleni, valamint a család, ifjúság és nemi erkölcs elleni bűncselekmények tárgyalása során tettek fel legszívesebben érdemi kérdéseket, mégpedig a megkérdezettek 40%-a. (Kulcsár Kálmán: A népi ülnöki részvétel vizsgálata. In: A népi ülnök részvétele a bírói ítélezésben, Magyar Tudományos Akadémia Állam- és Jogtudományi Intézetének Kiadványai, Budapest, 1971. 32. o.)

³⁵⁸ Be. 244. § (1) és (2) bekezdés, 245. §, 250. § (4) bekezdés, 263. § (1) bekezdés, 273. §, 274. § (1) bekezdés, 281. § (1) bekezdés, 313. §, 317. § (2) bekezdés, 321. § (3) bekezdés, 323. § (1) bekezdés, 328. §

³⁵⁹ Az ülnökök tevékenységével kapcsolatos kérdésekre kaptam olyan választ tanácselnök bíróktól, hogy egyik ülnöke segíteni szokott bizonyos adminisztratív teendők elvégzésében, mint például a tanúk útiköltségének vagy a bűnügyi költség kiszámításában. Egy bíró nyilatkozott úgy, hogy – relatív fiatal – ülnökeit még mobiltelefon híváslista elemzésébe is be tudta vonni egy olyan ügyben, melyben száz oldalt is meghaladó mennyiségű híváslista elemzésére és értékelésére volt szükség.

azonban a kérdezés jogával az ülnökök igen ritkán élnek.³⁶⁰ Ez visszavehető arra is, hogy a bíró minden olyan kérdést feltesz, amit az ülnök is feltett volna, és kétségtelen, hogy a tárgyalás előtt nem az ülnök, hanem a hivatásos bíró az, aki az ügy iratait részletesen áttanulmányozta.³⁶¹ Látszólag fontos garanciális szabály, hogy a vádirat benyújtását követően – a Be. 274. § (1) bekezdésében megjelölt eseteken kívüli – a legfontosabb határozatokat tanácskozás után – szavazással hozza meg a bíróság. Így – elméletileg – a tárgyalás előkészítése keretében is a tanácsnak kell döntést hoznia az eljárás megszüntetéséről, valamint a személyes szabadság elvonásával vagy korlátozásával járó kényszerintézkedésekről. „Papírforma szerint” amennyiben a szavazás nem egyhangú, a határozatot a többségi szavazat dönti el.³⁶² Matematikailag tehát az ülnökök mind a háromtagú, mind az öttagú tanácsban „leszavazhatják” a hivatásos bírót. Kérdés, hogy erre valaha is sor került-e már?³⁶³

A laikus bírászkodás „aranykorában”³⁶⁴ a tanács „vezetőjének” a feladata volt, hogy a népi ülnökök az eljárás egész tartama alatt, különösen a határozat meghozatalakor aktív közreműködéssel járuljanak hozzá az ügyek elbírálásához. A bírókat és ülnököket az ítélezésben megillető jogok, illetve az őket terhelő kötelezettségek azonosságából levezethetően a tanács vezetője köteles volt bevonni az ülnököket a határozatok indoklásának előkészítésébe is. A népi ülnöknek „a józan észről vezettetve, az osztályharc szempontjai szerint, belső meggyőződése alapján” kellett döntést hoznia, véleményeltérés esetén nem volt

³⁶⁰ Egy lengyelországi kutatás eredményeként megállapították, hogy az ülnökök érdeklődésének fő tárgya a büntető ügyekben a tettes személye, magatartása, életkörülményei, míg a hivatásos bíró általában a tettes cselekményére koncentrált. (Kulcsár i. m. 57. o.)

³⁶¹ A megkérdezett bírák egyike sem nyilatkozott úgy, hogy az ülnökök még a tárgyalás megkezdése előtt igényt tartottak volna arra, hogy az ügy iratait tanulmányozzák. A bírók azonban legalább a vádiratot az ülnök rendelkezésére szokták bocsátani a tárgyalás megkezdése előtt, néhány bíró arra is ügyel - különösen a nagyobb terjedelmű ügyekben - hogy az ülnök a vádiratot már hetekkel a tárgyalás megkezdése előtt megkaphassa.

³⁶² Be. 250. § (4) bekezdés 2. mondata, 256. § (1) bekezdés, 273. § (3) bekezdés, 286. § (4) bekezdés

³⁶³ Kulcsár erre a kérdésre is kereste a választ. Eredményei szerint a budapesti ülnökök 44%-ának, a vidékiek 60%-ának nem volt még eltérő véleménye a bírótól. Érdekesebb ennél az, hogy a véleményeltérést az ülnökök 55%-a illetve 72%-a nem vagy csak ritkán juttatta kifejezésre. (A mezőgazdasági fizikai dolgozók 76%-a, a háztartásbeliek 84%-a nem fejezte ki eltérő véleményét. Az összértéket a szellemi foglalkozásúak véleménynyilvánítási hajlandósága javította kissé.) Kulcsár i. m. 28–29. o.

A kérdőíveken alapuló megállapítások az 1960-as, 1970-es évek viszonyait tükrözik, amikor az életviszonyok kétségkívül kevésbé voltak összetettek, mint napjainkban. (Gondoljunk csak a bonyolult tényállású, jogi és számviteli szempontból is nehezen megítélhető gazdasági bűncselekményekre, stb.) Szintén leszögezhetjük, hogy - társadalmi és politikai okból kifolyólag - az ülnökök és a hivatásos bírák közötti hierarchikus viszony nem lehetett kiélezettebb akkor, mint a magas képzettséget előnyben részesítő jelenkori viszonyok között. Ezt a feltételezést támasztotta alá valamennyi, általam megkérdezett hivatásos bíró válasza is. A bírók többsége úgy nyilatkozott, hogy a tanácskozás során „megbeszéljük” a tényállást, a minősítést stb., és a hivatásos bíró tulajdonképpen „hangosan gondolkodva” az ülnökök elé tárja a döntéshozás folyamatát, mintegy levezetve az ítéletben megfogalmazandó döntést (tehát azt, hogy a vádlott milyen tényállás alapján, milyen bűncselekményben bűnös, és ezért vele szemben milyen büntetést kell kiszabni, stb.) A megkérdezett bírók egyike sem nyilatkozott úgy, hogy a büntetőjogi főkérdésben ülnökei valaha is meggyőzték volna ellentétes véleményükről. Arra következtettem tehát, hogy az ülnököknek az ítélelhozatal során legfeljebb annyi szerep jut, hogy a bíró vezénylete alatt együtt állapíthatják meg a büntetést. Akadt olyan bíró ugyanis, aki úgy nyilatkozott, hogy - a saját elképzelésének megfelelő keretek között - kisebb mértékben „hajlandó” volt már korrigálni a büntetést az ülnökök egybehangzó véleménye alapján.

³⁶⁴ Az 1954. évi II. törvény 8. § (1) bekezdése alapján – főszabály szerint – első fokon a Magyar Népköztársaság valamennyi bírósága (büntető, polgári, stb. ügyekben egyaránt) egy hivatásos bíróból, mint elnökből, és két népi ülnökből álló háromtagú tanácsban ítélezett.

köteles a tanácsvezető álláspontját elfogadni.³⁶⁵ Ha az ideológiai töltettől elvonatkoztatunk, az ülnöki aktivitás szorgalmazása a tanácselnök részéről napjaink társasbíróságainak is hasznára válhatna, hiszen ennek hiányában csak a tárgyaláson „unatkozó”, funkció nélküli ítélőtársakról lehet szó.³⁶⁶ A népi ülnökök idézett tájékoztatója az előbbi célkitűzés megvalósítása érdekében a tanács vezetőjének kötelességévé tette a hozzá beosztott ülnökök tárgyalás előtti felvilágosítását az ügyről.³⁶⁷

A tanácskozás – titkossága folytán – a bírósági szakasz azon periódusa, mely az ülnökrendszerű és az esküdtszéki bíraskodás esetében is találgatások célpontja. A bírósági tárgyalás főszabály szerinti nyilvánossága ellenére a hivatásos és laikus bírók tanácskozásáról, a szavazást megelőző vitáikról, az esetleges különvéleményekről a törvény értelmében semmilyen információval nem rendelkezhetünk. A tanácsülésen elhangzottak legtöbb esetben a feledés homályába vesznek, hiszen arról csak akkor kell jegyzőkönyvet készíteni, ha a határozat nem egyhangú. (Annak folyamata tehát, ahogyan a hivatásos bíró esetlegesen meggyőzi a laikus bírót vagy éppenséggel fordítva, „eredményes meggyőzést” követően többé nem rekonstruálható.) A tanácskozás titkossága azonban nemcsak átmeneti jellegű. A döntéshozó fórum esetleges bizonytalansága, a vélemények eltérő mivolta az eljárás résztvevői számára mindvégig rejtve maradnak, hiszen sem a tanácsülési jegyzőkönyvről, sem a kisebbségi véleményen lévő bíró különvéleményéről nem adható másolat, azokat kizárólag a fellebbezési illetve rendkívüli jogorvoslati eljárás során eljáró bíróság, valamint fegyelmi vagy büntetőeljárás kezdeményezése esetén a fegyelmi illetve büntető bíróság tekinthetik meg.³⁶⁸

A „színpalak mögött zajló” tanácskozás menetére vonatkozóan a büntetőeljárás törvény tartalmaz néhány kötelező előírást, melyből következtetéseket vonhatunk le arra nézve, mi történik az ügydöntő kérdések meghozatala előtt a tanácselnök bíró irodájában.³⁶⁹ A tárgyaláshoz hasonlóan a tanácsülést is a hivatásos bíró vezeti, aki először is tájékoztatást ad a jogban járatlan ülnökök számára arról, hogy – az eljárás szakaszának, a bizonyítás

³⁶⁵ A Magyar Népköztársaság igazságszolgáltatása – Tájékoztató a népi ülnökök számára i. m. 34–35. o.

³⁶⁶ Valamennyi általam megkérdezett bíró nyilatkozott arról, mi a véleménye az ülnökök részvételéről a tanácsban. A leggyakoribb válasz az volt, hogy a bírót tulajdonképpen „nem zavarja” az ülnök jelenléte, ugyanakkor egyikük sem nyilatkozott úgy, hogy igényt tartana arra, hogy (jelenlegi) ülnökei kérdést intézzenek a vádlotthoz, tanúkhöz stb. Az egyik legpozitívabb válasz szerint önmagában az a tény, hogy a bíróság háromtagú tanácsban jár el, emeli a bírói tekintélyt.

³⁶⁷ A tárgyalást megelőző napon, de legalább közvetlenül a tárgyalás előtt a tanácsvezető ismertette a tárgyalandó ügy tényállását, a bizonyítás előre látható irányát, a döntéshez szükséges jogszabályok lényegét és célját. Ezen túlmenően fel kellett tární az ülnökök előtt a járás politikai, gazdasági, társadalmi viszonyait is. Mindez leírva természetesen az az idealizált kép, melyből feltehetőleg annyi valósult meg, amennyi a tanácsvezető kapacitása és lelkiismeretessége folytán kivitelezhető volt.

³⁶⁸ Be. 255. §

³⁶⁹ A Be. 256. § (2) – (4) bekezdése alapján

eredményének, illetve egyéb objektív körülmények függvényében – milyen határozat hozható. Így például arról, hogy a tárgyalás előkészítése során tartott tanácsülésen az ügy érdemében csupán megszüntető határozat hozható, vagy a bizonyítási eljárás lefolytatását követően lehetőség van a vádlott bűnösségének megállapítására, és vele szemben büntetés kiszabására, ellenkező esetben pedig a vádlottat fel kell menteni a vád alól (amennyiben nem kerül sor az eljárás megszüntetésére). Ha a bíróság az iratok tanulmányozása során arra a megállapításra jut, hogy az eljárást pl. elévülés, magánindítvány hiánya, tevékeny megbánás stb. miatt meg kell szüntetnie, az erre irányuló döntését – a törvény értelmében legalábbis – szintén ülnökök közreműködésével kell(ene) meghoznia. Az előbbieken túl a hivatásos bíró feladata az ülnök „kioktatása” a releváns törvényhelyekről, a kiszabható büntetési nemekről, azok mértékéről és az alkalmazható intézkedésekről. A felvilágosításnak – elvben – minden, a konkrét esetben alkalmazandó jogszabály és bírói gyakorlat ismertetésére ki kell(ene) terjednie, különösen igaz ez az úgynevezett kerettényállásként szabályozott büntető jogi normák esetében. (Ha mindebbe belegondolunk, egy bonyolult, több vádlottas ügy esetében akár több órát is igénybe vehet, míg a hivatásos bíró „tisztességesen” felkészíti ülnökeit a döntéshozásra.)

Az ítélelhozatal céljából tartott tanácsülés első lépése a történeti tényállás megállapítása. Ez a mozzanat az, amikor a laikus bíró valóban „hozzá tehet” valamit a hivatásos bíró munkájához. Annak megállapítása ugyanis, hogy – a vád és a védelem ellentétes állításai ismeretében – „mi történt valójában” a büntető ügyek egy részében nem igényel jogi ismereteket, de logikus gondolkodást és némi emberismeretet igen. Az tárgyaló teremben „igazmondásra nem kötelezett” vádlott szavahihetőségének, a tanúnak a sértett vagy vádlott irányában való elkötelezettségének megítélése sok esetben megfelelő élettapasztalatot, nem ritkán tárgyalási tapasztalatot igényel. (Ebből a szempontból legalábbis praktikusnak tűnhet, hogy az ülnökök megbízatása főszabály szerint 4 évre szól.) Igaz ugyanakkor az is, hogy tárgyalási rutinnal rendelkező személynek ott van a hivatásos bíró.

Az ülnökök passzivitására, valamint a döntéshozás során alárendelt szerepükre levont következtetésekkel ellentétes értékítéletet tükröz a Be. 373. § II. a) pontjának szabálya. Eszerint ugyanis abszolút hatályon kívül helyezési ok a bíróság összetételére vonatkozó szabály megsértése. Olyannyira, hogy a törvény a hatályon kívül helyezési okok között – az eljárás megszüntetését eredményező okok után – elsőként rögzíti, hogy amennyiben az eljáró bíróság nem volt törvényesen megalakítva, vagy a tárgyaláson a tanács tagjai nem voltak mindvégig jelen, a másodfokú bíróság az elsőfokú bíróság ítéletét az ügy érdemi vizsgálata

nélkül hatályon kívül helyezi, és az elsőfokú bíróságot új eljárásra utasítja. Tehát, ha a bíróság a Be. rendelkezéseivel ellentétesen, ülnökök közreműködése nélkül járt el, vagy a fiatalkorúak elleni büntetőeljárásban az egyik ülnök nem pedagógus volt,³⁷⁰ az eljárást meg kell ismételni. Ugyanígy abszolút hatályon kívül helyezést eredményez, ha a tanács tagjai közül akár a hivatásos bíró, akár az ülnök nincs végig jelen a tárgyalások valamelyikén, illetve a tárgyalás valamely részén, tehát pl. az egyik tanú kihallgatásakor csak ketten vannak jelen a tárgyalóban a tanács tagjai közül. Ezt a szabályt pontosítja a Kúria még Legfelsőbb Bírósággént hozott 1/2002. BJE határozata valamint a 65. BK vélemény, mely szerint a tanács összetételében bekövetkezett változásra vonatkozó törvényi előírás megsértése nem feltétlen, hanem csupán relatív hatályon kívül helyezési ok. Ez azt jelenti, hogy amennyiben a tanács összetételében az ülnök személye megváltozott, és a bíróság a Be. 287. § (3) bekezdésével ellentétben a tárgyalás anyagának ismertetésével nem ismételte meg a tárgyalást, a másodfokú bíróságnak mérlegelnie kell, hogy ez a hiányosság lényeges hatással volt-e az eljárás lefolytatására, a bűnösség megállapítására, a bűncselekmény minősítésére, a büntetés kiszabására vagy intézkedés alkalmazására.³⁷¹

A népi ülnökök számára 1954-ben kiadott tájékoztató füzet markánsan elhatárolta egymástól a hivatásos bírót a nem hivatásostól, az ülnököt bizonyos értelemben előbbre sorolva a hivatásos bírónál.³⁷² Figyelemre méltó szabály ugyanakkor, hogy a késedelmesen érkező, engedély nélkül távozó, kötelességét nem teljesítő, illetőleg a tárgyalás rendjét megzavaró ülnököt a tanács elnöke pénzbírsággal sújthatta, valamint az okozott költség megtérítésére kötelezhette. Fegyelmi vétség megállapítására alkalmas cselekmény esetében pedig a tanács elnöke az ülnököt a tisztségéből felfüggeszthette, és visszahívása céljából a küldő szervezethez fordulhatott.³⁷³ (A hatályos büntetőeljárás törvény nem nevesíti az ülnök rendzavarását, csupán a vádlottét, az ügyészét, a védőét és a pótmagánvádló

³⁷⁰ A fiatalkorúak tanácsában a pedagógus ülnök részvételének kötelező jellege már a korábbi, 1973. évi I. törvény hatálya alatt is érvényesült. Az akkori Legfelsőbb Bíróság 4/1999 Büntető jogegységi határozata ugyanis kimondta, hogy a fiatalkorúak büntető eljárásában a tanács összetételére vonatkozó szabály megsértése feltétlen eljárási szabálysértés, mely rendelkezést a nem ügydöntő végzés elleni fellebbezés esetében is alkalmazni kell. Ilyen okból az első fokú határozatot abban az esetben is hatályon kívül kell helyezni, ha azt a másodfokú bíróság a felnőtt korú terhelt fellebbezése folytán bírálja felül.

³⁷¹ Be. 375. § (1) bekezdés

³⁷² A tájékoztató Lenin elvtárs szavait idézve jellemezte a burzsoá és a szocialista bíró közti különbséget: „A hivatásos bíró (t.i. a burzsoá bíró) belenéz a törvénykönyvbe, elolvassa a szabályt és egyebet hallani sem akar: tehát szabálysértés történt, azért felelnie kell, én mást semmit sem tudok. A vezetők és munkások közül választott bírák (t. i. a szocialista bírák) nem csupán a papírokat nézik, hanem az életet is. Hiszen olykor valamely szabály papíron nyugodtan megáll, a valóságban azonban egészen mást eredményez.” A tájékoztató előírásai szerint az ülnöknek az élet adottságait, a helyi körülményeket és viszonyokat megvizsgálva kell az ítéletét kialakítaniuk. (A Magyar Népköztársaság igazságszolgáltatása – Tájékoztató a népi ülnökök számára i.m. 36. o.)

³⁷³ A népnek a büntető igazságszolgáltatásban való részvételéről és a fellebbvitel egyszerűsítéséről szóló 1949. évi XI. törvény 6. § (1) és (2) bekezdése

képviselőét.)³⁷⁴Ma annak az ülnöknek, aki ellen ülnökké megválasztásának ideje alatt büntetőeljárás indul, működését felfüggesztik, és a tárgyaláson többé nem vehet részt. Amennyiben az ülnök magatartása a bíróság munkáját hátráltatja (például rendszeresen elkésik a tárgyalásról, vagy az ülnöki tevékenység ellátására alkalmatlan állapotban jelenik meg), illetve a magatartása a bíróság tekintélyét rombolja (például rendszeresen elalszik a tárgyaláson, vagy a tárgyalás szünetében a vádlottal, védővel beszélgetést folytat az ügy érdeméről, melynek során kifejezésre juttatja véleményét a tanúk szavahihetőségét illetően, továbbá, ha ápolatlanul jelenik meg a bíróságon stb.), a tanácselnök bíró az ülnöki előadóhoz fordulhat, és végső esetben kezdeményezheti a tanácsból történő „eltávolítását.”

Annak ellenére, hogy az ülnökök évtizedek óta jelen vannak a magyar igazságszolgáltatásban, sőt ebben az időszakban a „laikus elem” létét az ítélezésben – korábban az Alkotmány – ma az Alaptörvény is előírja, nem lehet állítani, hogy az ülnöki tevékenység a súlyával arányos „megbecsülésnek örvendene” a jogi szabályozás terén. Mivel a jogalkotás nem ad kellő súlyt az ülnöki tevékenységnek, véleményem szerint annak nincs valódi súlya a gyakorlatban sem. Fogarasi József cikke³⁷⁵(mely a következő gondolatokat ébresztette bennem) még a 2008. évben hatályos Bszi. (a bíróságok szervezetéről és igazgatásáról szóló törvény), Bjt. (a bírák jogállásáról és javadalmazásáról szóló törvény), valamint az Alkotmány érvényességének ideje alatt készült. Megállapításai azonban az Alaptörvény, és a 2011. évben elfogadásra került, jelenleg hatályos Bszi. illetve Bjt. vonatkozásában is megállják a helyüket. Alaptörvényünk 27. §-ának (1) bekezdése rögzíti a társas bíráskodás elsődlegességét, hiszen kimondja, hogy „a bíróság – ha törvény másként nem rendelkezik – tanácsban ítélezik.” Az Alaptörvény szóhasználatában a „laikus részvételt” a „nem hivatásos bírák” testesítik meg, akik „törvény által meghatározott ügyekben és módon vesznek részt az ítélezésben” (27. § (2) bekezdés). A 26. cikk a bírák független, befolyástól mentes ítélezését, a kizárólag sarkalatos törvényben meghatározott okon és eljáráson alapuló elmozdíthatóságát a hivatásos és nem hivatásos bírák számára egyaránt garantálja. (Különbség, hogy a hivatásos bírákat a köztársasági elnök nevezi ki.) Elgondolkodtató tehát Fogarasi felvetése, hogy a Bszi. és a Bjt. megszövegezésében közreműködők miért „feledkeztek meg” a nem hivatásos bíró kifejezésről, hiszen e törvények terminológiája szerint ők „csupán” ülnökök. Holott az ülnökök a bírákkal egyező módon „függetlenek, a jogszabályok alapján, meggyőződésüknek megfelelően döntenek, ítélezési tevékenységükkel összefüggésben nem befolyásolhatók és

³⁷⁴ Be. 245. § - 247. §

³⁷⁵ Fogarasi József: A bírósági ülnökök jogállása, Magyar Polgármester 10. évfolyam, 3. szám (2008. május) 2. o.

nem utasíthatók.”³⁷⁶Sőt az ülnököknek az ítékezésben a bíróval azonos jogaik és kötelezettségeik vannak.³⁷⁷

Ha a hivatásos bírák ülnöki felvilágosítással kapcsolatos feladatát nézzük, szükségesnek mutatkozik valamiféle iránymutatás az ülnökök számára, hiszen tagjaik a legkülönbébb szakmai végzettséggel rendelkező állampolgárok közül kerülnek ki. Erre azonban a későbbiekben bemutatásra kerülő önszerveződés keretein túl nemigen van lehetőségük. A bírák jogállásáról és javadalmazásáról szóló törvény csupán a bíróság elnöke által *legalább évente egy alkalommal* megrendezendő ülnöki értekezlet megtartását írja elő, ami önmagában nem nyújthat elegendő támpontot az ítékezési tevékenység ellátásához. Sok esetben arra sem elegendő, hogy az ülnököt megfelelő tárgyalási magatartással „vértelje fel.” Csak összehasonlításképp: a népi ülnökök számára az 1950-es években havonta két ülnökértekezletet, úgynevezett aktívát kellett tartani, melynek megszervezése és összehívása a bíróság vezetőjének feladata volt. Az értekezletet főszabály szerint a bíróság elnöke vezette, de ezzel a feladattal más bírót is megbízhatott. Az értekezletek elsődleges célja az ítékezési feladatok megvitatása volt az ülnökök által felvetett gyakorlati kérdések alapján. *A vitás kérdéseket elsősorban nem jogi, hanem társadalompolitikai szempontból kellett megtárgyalni.* Ezen túlmenően félévente úgynevezett összülnöki értekezlet megtartására is sort kellett keríteni, melynek az időszakos igazságügyi feladatok képezték tárgyát. Elvárásként fogalmazták meg az ülnökök aktív részvételét az értekezleteken.³⁷⁸

Az ülnökök bírósági keretek közt nem részesülnek szervezett és rendszeres iránymutatásban. Részben ennek a hiányosságnak a megoldására jött létre 2012. január 12-én a Magyar Ülnöki Egyesület, melynek jelenleg 113 tagja van.³⁷⁹ Az alapítók – felismerve, hogy az ülnököket a jogalkotó számos kérdés vonatkozásában „magára hagyta” – társadalmi szervezetet hoztak létre abból a célból, hogy emeljék az ülnöki tevékenység színvonalát, megerősítsék az ülnökök társadalmi és igazságszolgáltatáson belüli szerepét, és nem utolsósorban elősegítsék a bírósági ülnököket megillető jogok érvényesülését. A Magyar Ülnöki Egyesület honlapján olvasható célkitűzések közt szerepel a „szakmai bíraskodás” (a büntetőeljárás törvény terminológiája szerint a hivatásos bíró) mellett a társadalmi igazságosság érvényre juttatása.³⁸⁰ Bár egyfelől érthető, mire utal az Egyesület e cél megfogalmazásakor, a magam részéről mégis szerencsétlennek érzem a mondat üzenetét. Álláspontom szerint azt sugallja

³⁷⁶ A bíróságok szervezetéről és igazgatásáról szóló 2011. évi CLXI. törvény 3. §-a

³⁷⁷ A bíróságok szervezetéről és igazgatásáról szóló 2011. évi CLXI. törvény 15. § (1) bekezdése

³⁷⁸ A Magyar Népköztársaság igazságszolgáltatása – Tájékoztató a népi ülnökök számára i.m. 39–40.

³⁷⁹ <http://www.ulnokok.hu/magunkr%C3%B3l.aspx>, (letöltve: 2014. január 30.)

³⁸⁰ Megjegyzendő, hogy a Magyar Ülnöki Egyesület ezt a gondolatot nem emelte az Alapszabályban rögzített céljai közé.

ugyanis, hogy a „szakmai” és a „társadalmi igazságosság” nem feltétlenül járnak együtt, ad absurdum nem lehetnének együttesen jelen az egyesbíróági döntéshozásban. Véleményem szerint az Egyesület céljai és tevékenysége maximálisan kifejezésre juttatja azt a belső ellentmondást, mely a laikus bíraskodás e formáját illetően megfogalmazható. Az ülnöki rendszer a kontinentális jogrendszer társasbíróági formája, melynek alapvető célja a materiális igazság érvényre juttatása. Az anyagi igazság kiderítése iránti igény alapvetően meghatározza napjaink vegyes eljárási rendszerét is, és így a bizonyítás folyamatát. Természetesen nem képez kivételt ez alól az ügydöntő – a büntetőjogi felelősség kérdésében való – döntés meghozatala sem. A tanácsülésen tehát a hivatásos bírónak és az ülnöknek is ugyanaz a célja és a feladata: a helyes tényállás megállapítását követően a jogszabályok helyes alkalmazásával igazságos ítéletet hozni. Az angolszász jogrendszertől eltérően a laikus bírónak nem csupán ténykérdésben kell döntést hoznia, hiszen a bírósági tárgyalás ebből a szempontból nincs külön részekre osztva. A történeti tényállás vizsgálatával párhuzamosan merülnek fel, illetve merülhetnek fel olyan kérdések, amelyek megértése jogi ismeretek nélkül sokszor nehéz. Jogban járatlan személy nem feltétlenül érti a kerettényállásként megfogalmazott büntetőjogi normákat kitöltő jogszabályok értelmezése körüli vitát, vagy valamely törvényi tényállási elem megállapíthatósága kérdésében felmerült bizonyítási problémát. Ahogyan arról a tanácsülés kapcsán már szó volt, a tanácselnök bíró köteles az ügydöntő határozat meghozatala előtt a büntetőeljárás törvényben rögzítettek szerint felvilágosítást nyújtani az ülnököknek. Praktikusan ennek már a legelső tárgyalás előtt meg kell(ene) történnie, hiszen – különösen egyes bonyolultabb gazdasági bűncselekmények esetében – bizonyos alapvető ismeretek hiányában már a vádlott kihallgatásán elhangzottak is értelmezhetetlenek az ülnökök számára. Ebből a szempontból nem elvetendő, sőt támogatandó célkitűzése a Magyar Ülnöki Egyesületnek a továbbképzések, szakmai találkozók megszervezése. Az OIT Hivatalán belül működő Magyar Bíróképző Akadémia adja ki az Ülnöki kézikönyvet, melynek „legfrissebb,” 2007. évi kiadása 19 oldalban foglalja össze a büntetőeljárás szabályokat, és 34 oldalban a legalapvetőbb büntető anyagi jogi ismereteket.³⁸¹ Ez utóbbi azonban kizárólag a Btk. Általános Részére szorítkozik, hiszen „a Btk. Különös Részének ismertetése meghaladná a mű kereteit, figyelemmel arra is, hogy a Btk. és a Be. módosításai miatt folyamatosan változnak azok az ügyek, amelyekben az ülnökök részvétele kötelező.”³⁸² Az ülnökök „mostoha” helyzetét kifejezi az a tény is, hogy a

³⁸¹ A Kézikönyv ismerteti az ülnökök jogállását, valamint a Pp. és az Mt. legfontosabb szabályait is.

³⁸² <http://ulnokok.hu/data/sites/1/A%20btk%20%C3%A1ltal%C3%A1nos%20r%C3%A9sz%C3%A9nek.pdf> (letöltve: 2014. január 30.)

jogszabályváltozások ellenére a 2007. évi kiadvány óta nem készült újabb Kézikönyv az ülnökök számára.

Az Egyesület megalakulása óta kétszer rendezett az ülnökök számára úgynevezett ülnökakadémiát, elsősorban bírók által speciális témákban, illetve jogszabályváltozások kapcsán tartott előadások formájában. Az Egyesület fontos célja a Bírósági Ülnökök Etikai Kódexének megalkotása, melynek érdekében 2013 februárjában létrehozták az úgynevezett kódextanácsot. A Tervezet³⁸³ szerint a Kódex minden ülnökökre érvényes etikai elveket és magatartási szabályokat tartalmaz majd, valamint speciális szabályokat a pedagógus ülnökök vonatkozásában. A Tervezet általános követelményként fogalmazza meg – többek között – az élettapasztalaton alapuló társadalmi igazságosságra törekvést, a kollégákkal és a „szakemberekkel” való együttműködést, a kulturált megjelenést illetve viselkedést, a média kritikájától, valamint a közvélemény befolyásolásától mentes, pártatlan döntéshozás kötelezettségét (IV. pont 2, 3. 4 és 6. mondatai). Figyelemre méltó a Tervezet IV. pontjának 10. mondata, mely előírja az ülnökök számára az önképzést, valamint a korszerű szakmai ismeretek elsajátítására irányuló folyamatos igényt. Az V. pont a pedagógus ülnökökre tartalmaz speciális előírásokat, melyek közül kiemelést érdemel a pedagógus ülnökök széleskörű jogszabályi ismeretének kötelezettsége (2. mondat). Az ülnökök képzése, jogban való jártasságuk érdekében tett erőfeszítések azt az üzenetet hordozzák, hogy a materiális igazság megállapítása ma már elképzelhetetlen jogi ismeretek nélkül. A megfelelő színvonalú és tempójú munkavégzéshez éppen ezért – *horribile dictu* – értelmes ülnökökre van szükség. Tehát, ha nem is éppen jogi, de magas színvonalú általános műveltséggel kell rendelkeznie annak, aki ülnöki tevékenységre adja a fejét. (Ennek hiányában ugyanis az ülnök semmit nem fog fel az igazságügyi könyvszakértő véleményéből, vagy nem fogja érteni, mit állapított meg az orvosszakértő a sértett sérülései kapcsán. Holott a szakértői véleményen alapuló megállapítások még „csak” a tényállás részét képezik.)

Mindez azonban további problémák forrása lehet. Egyfelől a laikus részvétel eredendő célja éppen nem az, hogy „önképző jogászok” próbálják felvenni a versenyt hivatásos bírótársaikkal. Másrészt az imént felvázolt „elit” ülnök ideáltípusa nem reprezentálja megfelelően a társadalom széles rétegeit, hiszen majdnem akkora „úr tátong” a hivatásos bíró és egy írni-olvasni éppen tudó vádlott között, mint a nem jogi, de bármilyen felsőfokú végzettséggel rendelkező ülnökkel történő összehasonlítás során. Ha pedig képzettség és jogi

³⁸³ <http://www.ulnokok.hu/Data/Sites/1/%C3%BCln%C3%B6ki-etikai-k%C3%B3dex-tervezet.pdf> (letöltve: 2014. január 30.)

ismeretek terén – egyébként nem ok nélkül – magas színvonalat várunk el az ülnököktől, felmerül a kérdés, mi fogja feloldani a honlapról idézett ellentétet a „szakmai” és a „társadalmi igazságosság” között? Ezek után azt a következtetést kell levonnunk, hogy az ülnökök mégoly szimpatikus jogi képzése olyan, mint a fából készült vaskarika.³⁸⁴

A megkérdezett bírók nyilatkozatai, valamint saját tapasztalataim is annak a megállapítására készítettek, hogy az egyszer már „jól bevált,” megfelelően „kioktatott” ülnök nagy kincs. A tárgyalás folytonosságának követelménye miatt fontos, hogy az ülnök pontosan és megbízhatóan megjelenjen a tárgyalásokon. (Igaz, hogy ülnöki ügyelettel rendelkező nagyobb bíróságokon – mint például a Fővárosi Törvényszéken – lehetőség van arra, hogy a hiányzó ülnököt az ügyeletes ülnökkel pótolják, de ebben az esetben a korábbi tárgyalásokat – legalább a tárgyalás anyagának ismertetésével – meg kell ismételni, ami egy „sok vádlottas,” sok tanú kihallgatásával járó tárgyalás esetében több órás felolvasást tesz szükségessé a tanács elnöke részéről.) Tekintettel arra, hogy az ülnök a 4 éves ciklus lejártát követően újraválasztható, nem meglepő, hogy a bírói tanácsok változatlan összetétellel hosszú évekig, évtizedig dolgoznak együtt, hiszen erre vonatkozó tiltást jogszabály nem tartalmaz. Ennek következtében a megválasztott ülnökök jelentős része „tartalék játékos” marad, és sohasem jut el a tárgyaló teremig, hiszen az ülnöki előadó legfeljebb a kiesők (elhunyt, 70. életévét betöltött, munkaviszonyt létesítő ülnökök) helyére oszthatja be őket.³⁸⁵

További problémát jelentenek az ülnökök tárgyi és infrastrukturális körülményei. Annak az ülnöknek, aki komolyan veszi a feladatát, a tárgyalásra történő érdemi felkészüléshez hasonló körülményekre lenne szüksége, mint amilyennel a hivatásos bíró rendelkezik. Az önálló íróasztal, telefon, számítógép (esetleg jogtár használat) azonban nem minden bíróságon oldható meg maradéktalanul. A lelkiismeretesebb ülnökök is sok esetben csak a tárgyalás

³⁸⁴ Hasonló véleményt fogalmazott meg Kulcsár Kálmán a már idézett tanulmányában: „A népi ülnöki tevékenység ideális modellje szempontjából az első ízben megválasztott ülnökök nagyobb arányára kellene törekedni. Az ülnöki funkció kibontakoztatása ugyanis nem a jogi jártasságot, s nem a bírósági szervezeti tapasztalatot igényli. (...) A „gyakorlott” ülnök tehát esetleg „kényelmes” lehet a hivatásos bíró szempontjából, minthogy azonban az ülnök funkciója a társadalom oldaláról kiinduló hatás fokozott érvényesítése a bírósági eljárásban, így kívánatosabb az ülnöki állomány időszakos megváltoztatása.” Kulcsár i. m. 19. o.

³⁸⁵ A 2011. és 2015. közötti ciklusban például országos szinten 4800, míg fővárosi szinten összesen 520 ülnököt választottak meg, akik közül sokan csak az ülnöki szobáig jutnak el, mint ügyeletesek, amennyiben ilyen az érintett bíróságon egyáltalán létezik. A Fővárosi Törvényszékhez 154 ülnök megválasztására került sor (akik közül 29 pedagógus, 17 katonai ülnök). 2014 januárjában a Fővárosi Törvényszék Büntető Kollégiumában 28 elsőfokú tanács és 3 Katonai Tanács működött. (A számadatokat oly módon kell értékelni, hogy a Pp. 349/A §-a alapján - főszabály szerint - munkaügyi perek esetében is egy hivatásos bíróból és két ülnökből álló tanács jár el. Az ülnökök legnagyobb hányada azonban büntetőügyekben ítélkezik.)

forrás: <http://www.ulnokok.hu/statisztikak.aspx>

és http://fovarositorvenyszek.birosag.hu/sites/fovarositorvenyszek.birosag.hu/files/field_attachment/fbbk_0.pdf (letöltve: 2014. január 30.)

előtti percekben ismerkedhetnek az ügy irataival, hiszen az iratokat a hivatásos bíró általában haza viszi tárgyalásra felkészülés céljából.³⁸⁶

Az ülnöki rendszer megtartásáról illetve elvetéséről történő állásfoglalás során figyelmet érdemel Kulcsár Kálmán funkcionális meghatározása: „az ülnök funkciója az igazságügyi szervezet számára (is) a környezetet alkotó társadalom közvetlen képviselője a tárgyalás és az ítélezés során.” Kulcsár szerint e funkció három dimenzióban érhető tetten:

1. Az ülnök a mindenkori társadalmi-történelmi viszonyok között alakítja ki álláspontját. Mivel azonban a hivatásos bíró is ugyanabban a társadalmi-történelmi helyzetben él és fejt ki tevékenységét, az ülnöki vélemény jelentőségét egyfelől az a körülmény hordozza, hogy az ülnökök a társadalom más és más rétegeinek érdekét képviselik. A hivatásos bíró és a laikus bíró véleményének ütköztetése abból a szempontból is hasznos lehet, hogy az előbbi bíró értékítéletét a képzése, szervezeti kötöttségei determinál(hat)ják. Az ülnök élettapasztalata, szakképzettsége megkönnyítheti az ítélezést, elsősorban a tényállás megállapítása során.³⁸⁷ (Ezt a gondolatot tartom az ülnöki tevékenység quintesszenciájának. Álláspontom szerint – amennyiben a jogalkotó az ülnöki rendszer megtartása mellett foglal állást - az ülnöki tevékenységet érintő eljárási és szervezeti szabályokat olyan szellemben kellene megreformálni, ami elősegíti a laikus elem funkciójának érvényesülését. Mindezek hiányában a nem hivatásos bírók szerepe a döntéshozásban súlytalan marad. Más kérdés, hogy az újraszabályozás előtt definiálni kellene, a XXI. század viszonyai között mi lehet a laikus részvétel rendeltetése, funkciója.)
2. Az ülnök társadalmi ellenőrzési funkciója nem a bíró szakmai ellenőrzésében nyilvánul meg. Az ellenőrzés az esetleges állami befolyással szemben, garanciális jelleggel a vádlott érdekében történik. (Kérdés, hogy e garanciális jelleg az ülnökök jelenlegi csekély kompetenciája mellett érvényre juthat-e.)
3. Legszűkebb értelemben az ülnöki részvétel információs csatornaként is szolgál a munkahelyi, családi és ismerősi kör irányában. (Ez utóbbi funkció – álláspontom szerint – a mai úgynevezett információs társadalomban elhanyagolható.)³⁸⁸

³⁸⁶ Fogarasi i. m. 2. o.

³⁸⁷ Kulcsár 1969-ben végzett kutatása alapján a bírák 34%-a az ülnök általános élettapasztalatát tartotta a leghasznosabbnak, és csak a bírák 17 %-a tartotta fontosnak a speciális szakképzettséget. Ugyanakkor a válaszadók 58 %-a nyilatkozott úgy, hogy ha ritkán is, de már hasznosította az ülnök speciális szakképzettségét. (Kulcsár i. m. 26. o.)

³⁸⁸ Kulcsár i. m. 10–11. o.

Az ülnöki részvétel feltétlenül alkalmas lehet a bírói rutinból származó hátrányok kompenzálására. Az ülnökök jogi képzésének azért nem látom különösebb értelmét, mert a szerepük éppen abban áll, hogy másként tekintsenek az ügyre, mint egy jogász. Bár gyakorlati szempontból valóban praktikus, a laikus bíróság eredeti rendeltetését tekintve kifejezetten nem szerencsés az állandó összetételű tanácsok működése. Ekként ugyanis nem juthat érvényre az ülnöki tevékenység azon funkciója, mely a tipizálás kiküszöbölésében nyilvánulhatna meg.

A laikus elem létének akkor van értelme az igazságszolgáltatásban, ha szerepét sem túl, sem alul nem értékeljük ahhoz képest, amit – természetéből adódóan – az ítékezés során betölthet. Ez pedig nem kevés: a hivatásos bíró segítése a „tett,” az „elkövető” valamint a büntetés kiszabási körülmények ismeretében – a nem csupán jogilag helyes, hanem – a közösség szempontból is elfogadható büntetés kiszabása érdekében. A jelenlegi viszonyok között azonban – vélhetően – félre kell tennünk azokat az elveket, amelyeket a laikus részvétel kapcsán eleink évtizedekkel ezelőtt megfogalmaztak. A tanulmányban felvázolt okok miatt napjainkban már nem érvényesülhet az igazságszolgáltatás feletti társadalmi kontroll a „nép egyszerű gyermeke” által. Az viszont határozottan emelhetné az ítékezés színvonalát, ha a tanácsokban meghatározott ügycsoportokra szakosodott, megfelelő szakképesítéssel rendelkező (könyvelő, adótanácsadó) ülnökök foglalhatnának helyet, akik érdemben tudnák a hivatásos bíró munkáját segíteni. Természetesen egy ilyen döntés meghozatala az ülnökökre vonatkozó szabályok teljes átalakítását tenné szükségessé.

1. 2. Az esküdtek szerepe az igazságszolgáltatásban

A büntetőeljárás, de általában véve az igazságszolgáltatás megreformálásának egyik kérdése napjainkban az, hogy szükség van-e a laikusok részvételére az ítélelhozatal során. Amennyiben igen, további kérdésként merülhet fel, milyen módon és mértékben, milyen döntési jogkörrel kell részt venniük az ítékezésben. Már arra a kérdésre sem könnyű egyértelmű választ adni, hogy a legmodernebb kor büntetőeljárásában szükség van-e még a nem hivatásos bírók részvételére az ítékezésben, egyáltalán indokolt-e az, hogy legalább a büntetőjogi főkérdésben laikusok döntsenek.

Az ülnökök részvételén alapuló magyar szabályozás elemzésekor már utaltam arra, hogy a hazai viszonyok között az ülnökök – jogaik tényleges érvényesítésének hiányában – alárendelt szerepet töltenek be a büntetőeljárásban, így álláspontom szerint a jelenlegi szisztéma szerint valódi funkcióval nem rendelkeznek. Legtöbbször a laikus közreműködés

eredeti értelmét adó szerepet sem töltek be, tehát azt, hogy ellensúlyozzák az esetleg megnyilvánuló „bírói önkényt,” hiszen a gyakorlatban a hivatásos bírónak számtalan eszközük van arra, hogy az ülnökök kezében lévő „gyenge” kártyákat kijátsszák. Ideális esetben minden bíró minden körülmények között képes arra, hogy objektív módon, kizárólag a törvények és egyéb jogi normák alapján hozzon döntést az általa tárgyalta ügyben. Azonban – mivel nem beprogramozott gépekről, hanem „esendő” emberekről van szó – nem lehet tökéletesen kizárni annak a lehetőségét sem, hogy a bíró eredendő ellenszenvvel viseltetik a vádlott iránt, vagy átmenetileg személyes problémákkal küzd, ami megakadályozza a tárgyilagos döntéshozásban.

A büntetőeljárás törvény több olyan garanciális szabályt is tartalmaz, melyeknek az a rendeltetése, hogy ilyen esetek ne fordulhassanak elő. Így például a Be. 21. §-a (1) bekezdésének e) pontja, mely szerint nem járhat el bíróként, akitől az ügy elfogulatlan megítélése nem várható el. A vádlott jogorvoslathoz való joga többek között azt a célt is szolgálja, hogy visszaélésre az ítélelhozatal során ne kerüljön sor. Ugyanakkor a tárgyalóteremben előfordulhatnak olyan helyzetek, amelyeket a kizárási vagy jogorvoslati kérelmet elbíráló fórumok a jegyzőkönyv alapján nem képesek tökéletesen rekonstruálni, annál is inkább, mert a jegyzőkönyvek a legkritikább esetben tartalmazzák szó szerint az eljárás valamennyi résztvevőjének minden kijelentését és gesztusát. Önmagában ezért szükség lehet arra, hogy a kétségtelenül hatékonyabb, szakszerűbb és gyorsabb, kizárólag a hivatásos bírák közreműködésén alapuló igazságszolgáltatás mellett valamilyen formában teret biztosítson a jogalkotó a laikus részvételnek, legalább a büntetőügyek bizonyos típusainak tárgyalása során.

Más megvilágításba helyezi a kérdést Badó Attila a francia esküdtbírói rendszerről írt tanulmányának bevezető soraiban. Jóllehet, az 1998-as magyar büntető eljárásjogi reform lényegében érintetlenül hagyta az ülnöki rendszert, az esküdtszék bevezetésének gondolata már ekkor felmerült, és nem elsősorban a laikusok körében. Előfordulhatnak olyan esetek ugyanis, amikor éppen a hivatásos bíró számára jelent előnyt a döntés felelősségének megosztása,³⁸⁹ mindenekelőtt a közvetett bizonyítékokon alapuló, nagy sajtónyilvánosságot élvező súlyos bűncselekmények elbírálása esetén.

Az esküdtek szerepének elemzése előtt fontosnak tartom leszögezni, hogy az esküdtszék – bár a common law jogrendszer egyik jellegzetes intézménye – napjainkban már Angliában is

³⁸⁹ Badó Attila: Nép szava Isten szava? A francia esküdtszék dilemmái, Jogelméleti Szemle, 2000/1. <http://jesz.aik.elte.hu/bado1.html> (letöltve: 2014. március 16.)

jóval kisebb jelentőséggel rendelkezik, mint kétszáz évvel ezelőtt, és a valódi megvalósítójaként számon tartható Egyesült Államokban is csupán az ügyek 6-8 %-ban kerül sor az alkalmazásukra. Ennek – számos egyéb mellett – az az oka, hogy rendkívül időigényes és bonyolult előkészítési procedúrát tesz szükségessé. Ezért az esküdtek részvétele a büntetőeljárásban csupán a „kirakatperekre” korlátozódik, a többi ügy pedig – európai szemmel legalábbis – meglehetősen egyszerűen nyer elintézést, melynek tükrében még kontrasztosabb az esküdtszéki tárgyalás körülményessége.

Meg kell jegyezni azt is, hogy az esküdtek feladata eltérően alakul a klasszikus esküdtszéki modell és az esküdtbíróági forma esetében.

1. 2. 1 Történeti előzmények

Az esküdtszéki bíráskodás alap gondolata egy ősi angol elvből vezethető le, mely szerint mindenkinek joga van arra, hogy közösségének tagjai által ítéltessék meg.³⁹⁰ Az angolszász filozófia szerint az esküdtszék a „nép lelkiismeretét” testesíti meg, melynek döntése ab ovo legitim, annak felülvizsgálatára így nincs is szükség. Jóllehet, szinte elképzelhetetlen, hogy az esküdtszék mindig minden tagja azonos véleményen legyen, az előbbi logikát követve mégis igazolható az a kritérium, hogy a büntetőjogi főkérdésben hozott esküdtszéki döntéseknek kezdetben egyhangúaknak kellett lenniük. Az elfogulatlan, pártatlan és független, ezáltal garanciális szerepkört is betöltő esküdtszéki döntéshozásnak állít emléket a londoni Old Bailey egyik emléktáblája, mely egy XVII. századi történetet örökít meg bátor és állhatatos esküdtekről, akik nyomás ellenére sem voltak hajlandók elvtelen döntést hozni. A felmentő ítéletet hozó esküdteket ugyan megbírságotlák, ügyüket azonban a Habeas Corpus alapján a bíróság később felülvizsgálta. Ehhez az időponthoz fűződik az esküdtek meggyőződésen alapuló, szabad ítélethozatalának alapelvi szintű biztosítása.³⁹¹

Az angol polgári forradalom időszakában az esküdtszék közbeiktatásával történő ítélezést általános gyakorlattá tették a büntető ügyek tekintetében. A XVIII. századra a jury intézménye a nép igazságszolgáltatásban való részvételének zálogává vált, Blackstone az

³⁹⁰ Fantoly (2012.) i. m. 104. o.

³⁹¹ Az esetet lásd részletesebben Bánáti – Belovics – Csák – Sinku – Tóth – Varga i. m. 390. o.

esküdszéket a gazdagok és hatalmasok túlkapásaival szemben alkalmazható eszköznek tekintette.³⁹²

Az esküdszéki ítélkezés azonban nem csupán az angolszász országok sajátossága. Bár a kontinentális országokban a középkor során felszámolták a laikus részvételt a döntéshozásban, hiszen az inkvizitórius eljárás céljának és módszereinek a hivatásos bírók által irányított büntetőeljárás felelt meg a legjobban, a francia forradalom hatására Európában is megjelent az esküdszéki rendszer, igaz az angolszász modelltől eltérő formában. A különbség abban ragadható meg leginkább, hogy az európai esküdszékek minden egyes bizonyítékról külön szavaztak, azonban a szavazás során nem volt szükség az egyhangú döntéshozásra, elegendő volt az egyszerű szótöbbség is. Az esküdtek a végleges döntés kialakításához vezető szempontokat kérdések formájában fogalmazták meg, majd az álláspontjukat – tanácskozást követően – közösen alakították ki.

Az USA 1787. évi alkotmánya, illetve az alkotmány 1791. évi kiegészítése a pártatlan esküdszéki tárgyaláshoz való jogot alapjogi szintre emelte. Hasonlóképp rendelkezett a jury intézményéről a francia alkotmány is 1791-ben. Németországban ugyanakkor a XIX. század vége felé a jury intézménye mellett bevezették az ülnökbíráskodást (Schöffengerichte), és az új szabály a bírák valamint az ülnökök számára lényegében azonos feladatokat rendelt. A német jog hatása alatt lévő országokban végül az ülnöki részvétellel működő ítélkezési forma háttérbe szorította a jury-bíráskodást, annak égisze alatt, hogy a tény- és jogkérdés szétválasztása túlhaladottá vált. Ennek ellenére a legtöbb országban a legsúlyosabb bűncselekmények vonatkozásában – garanciális megfontolásból – továbbra is fenntartották az esküdszéket. Példa erre az 1920. évi osztrák alkotmány, melynek 91. cikkelye rögzítette az esküdszéki tárgyaláshoz való jogot.³⁹³

Az angolszász országokon kívül az esküdszék alkalmazása hagyományosan a legsúlyosabb bűncselekmények valamint meghatározott bűncselekmények tárgyalására szorítkozott. Így például a francia esküdszékek 1831 és 1835 között évente megközelítőleg 5250 ügyet tárgyaltak, míg ugyanezen időszakban az úgynevezett tribunal correctionnel-eken évente körülbelül 46.500 ügyet intéztek el.³⁹⁴

A laikus elemek századfordulót követő visszaszorításának egyik indoka az volt, hogy a jury intézménye „ellentétben áll a közfunkciókban feltétlenül érvényre juttatandó

³⁹² William Blackstone: Commentaries on the Laws of England. The 6. ed. London, 1774. Book. I. 380. o. (idézi: Rác i. m. 48. o.)

³⁹³ Rác i. m. 48-49. o

³⁹⁴ Rác i. m. 49. és 59. o.

professzionizmus és állandóság elvével.”³⁹⁵Nyilvánvaló, hogy az esküdszék háttérbe szorításában – az előbbi, szakmainak látszó érv mellett – szerepet játszott a XX. század közepére jellemző politikai helyzet is. A diktatórikus kormányzati módszerek előtérbe kerülése legkésőbb a II. világháború előtti időszakban azt idézte elő, hogy csaknem minden kelet-közép európai államban megszüntették vagy szüneteltették az esküdszék működését, így többek között Magyarországon is. A történelmi-politikai okokon túl azonban tény, hogy mind az ülnökökkel, mind az esküdtekkel szemben hosszú évtizedek óta hasonló kritikák fogalmazódnak meg, mégpedig az, hogy jogi ismeretek hiányában nem képesek megfelelő döntést hozni, könnyen befolyásolhatók a közvélemény vagy a bíró által, a jury emellett lelassítja, költségesebbé teszi az eljárást, és az állampolgárok egyébként sem szívesen vesznek részt a tevékenységében. (Megjegyzem, a magyarországi ülnökök esetében éppen ellentétes a helyzet, hiszen az alacsony jövedelmű, illetve jövedelem nélküli személyek számára éppen, hogy kívánatos az ülnöki funkció betöltése, ami túljelentkezést eredményez.)

Hazánkban sem az esküdszéknek, sem az esküdtbírósnak nincsenek igazán hagyományai, ez azonban nem jelenti azt, hogy a jogintézmény egyáltalán ne bukkant volna fel a történelmünk során. A polgári kori perjogban a jogegyenlőség egyik biztosítója éppen az esküdszék intézménye lett. Egyes nézetek szerint az esküdszékek felállítása és a politikai liberalizmus erősödése között mutatható ki összefüggés. Magyarországon csupán a XVIII. század utolsó éveiben állították fel az esküdszékeket, az esküdszéki rendszert azonban az első világháborút követő „ideiglenes felfüggesztést” követően a Horthy-korszakban nem is élesztették újjá.

Az esküdszék intézményének meghonosítására irányuló elképzelések az 1840-es években láttak napvilágot. Az akkori vita lényege a „ki ítéljen ténykérdésben” problémájaként foglалható össze, mely vitában az esküdszék felállítását támogató és ellenző csoportok egyaránt jeles közéleti személyekkel képviseltették magukat. Az esküdszéki rendszer támogatói, így Eötvös, Pulszky, Klauzál, Deák azon a véleményen voltak, hogy a recusatio jog (visszautasítás joga) gyakorlása révén az esküdszék „mintegy a felek választott bírójává válik.”Az esküdszék ellenzői azonban ezt az érvet azzal utasították vissza, hogy a recusatio joga a törvényszék esetében is megvalósítható.³⁹⁶

Bár hatályosulás szempontjából nem nevezhető korszakalkotónak az 1918. évi 3. néptörvény a nép esküdtbíráskodásáról, fontos elveket azonban mégis rögzített. Így azt, hogy az

³⁹⁵ F. Larnaude André Toulemon: La question du jury c. tanulmány előszava, Párizs, 1930. (idézi: Rác i. m. 49. o.)

³⁹⁶ Friedmann Bernát: A népbírák és esküdszékek intézménye tekintettel hazai viszonyainkra, s büntetőeljárásunk reformjára, Budapest, 1876., 200-202. oldal

esküdtbíróvá a törvény a „fontosabb bűnügyekre” tartotta fent, így a sajtó útján elkövetett, valamint a politikai bűncselekményekre. Az egyik legsúlyosabb bűncselekmény, a hazaárulás vádja esetében a perbefogás kérdésében is esküdtek határoztak. A néptörvény értelmében bármely, községi választójoggal rendelkező személy esküdtbíróvá válhatott.³⁹⁷

Jelenleg az Európa Tanács 10 tagállamában működik hagyományos esküdtszék: Ausztriában, Belgiumban, Grúziában, Írországon, Máltán, Norvégiában (egyes fellebbviteli ügyekben), Oroszországban, Spanyolországban, 2011. január 1-ig Svájcban, valamint az Egyesült Királyságban (Angliában, Walesben, Skóciában és Észak Írországon). Az esküdtek száma országonként változó, létszámuk az ügy tárgyától és jellegétől is függ. Az esküdtek mellett országonként szintén eltérő számú (egy vagy három fő) hivatásos bíró is részt vesz az ítélelhozatalban, akik azonban az esküdtszék bűnösség kérdésében való döntését nem befolyásolhatják.³⁹⁸

1. 2. 2. Az esküdtszék összetételével kapcsolatos problémák

Az esküdtszék működésének megítélésében fontos szerep jut az összetételét predesztináló kiválasztási mechanizmusnak. Kiemelkedő jelentőséggel bír ugyanis az a tény, hogy az ítélelkezési jogosultsággal rendelkező laikus testületet az állampolgárok milyen csoportjából hozzák létre. Az egyik rendező elv szerint az igazságszolgáltatásban való részvétel az állampolgári jogok gyakorlásának (és egyúttal állampolgári köteleesség teljesítésének) azon dimenziója, mely nem tekinthető „alanyi jognak.” Épp ellenkezőleg: bizonyos egzisztenciális és műveltségi kritériumoknak történő megfelelést tételez fel. Az esküdtek kiválasztásánál meghatározott szempontok Angliában például még a XX. század első felében is azt eredményezték, hogy az egyik, parlamenti választójog szempontjából 5000 fős cambridgei munkás- és középosztálybeli negyedben mindössze 187 fő felelt meg a rendes, és csupán egyetlen személy a speciális esküdtszéki tagsághoz szükséges feltételeknek. Az ilyen módon kialakított laikus testületek előítéletlétől mentes döntésének valószínűsége a korabeli angol szakirodalom szerint is csekély volt.³⁹⁹

Ennek ellenére az Egyesült Királyságban 1970-es évek elejéig az esküdtek kiválasztása cenzuson alapult, és legalább ötévi ott lakást tett szükségessé. Az esküdtszék így jellemző

³⁹⁷ Beér János – Csizmadia Andor: Történelmünk a jogalkotás tükrében. Sarkalatos honi törvényeinkből, Budapest, 1966., 452-453. o.

³⁹⁸ [http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-101739#{"itemid":\["001-101739"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-101739#{) 47. és 48. pont (letöltve: 2015. január 5.)

³⁹⁹ R. M. Jackson: The Machinery of Justice in England, Cambridge, 1944. 221-227. o. (idézi: Rácz i. m. 59. o.)

módon középkorú, középosztálybeli férfiakkól állt. 1972-től a választói névjegyzék alapul vétele, 1981-től pedig a számítógép útján történő kiválasztás biztosítja a véletlenszerűséget.⁴⁰⁰ Az 1988. évi reformot követően esküdte válhatott minden 18. életévét betöltött, de a 70. életévét be nem töltött állampolgár, mely óhatatlanul az esküdtszék legitimitásának eróziójához vezetett.⁴⁰¹ Ez azonban arra utal, hogy a társadalom tekintélyes része igenis szükségesnek tartja az esküdtek bizonyos formában történő „megszűrését,” más kérdés, hogy az erre irányuló szabályok csupán a többség véleményét és egyetértését képesek reprezentálni. Így mindig lesz olyan réteg, mely a „kívül rekedés” következtében elégedetlen a rendszerrel, és annak igazságtalansága mellett foglal állást.

1. 2. 3. A hivatásos bíró szerepe a döntéshozásban

Az ülnöki részvétellel működő bírói tanácsokhoz képest eltérő szerep jut a bírónak a klasszikus esküdtszéki döntéshozás során. Ennek megvizsgálása álláspontom szerint az ülnöki tevékenység hazai megnyilvánulását illető kritikai észrevételek miatt is érdekes.

Az Egyesült Királyságban például a hivatásos bíró még a tárgyaló teremben kifejti azt a tevékenységet, amit a tanácselnök bíró csupán a döntéshozás céljából tartott zárt tanácskozás során tesz meg, tehát a laikus ítélőtársak jogról történő felvilágosítását. A bíró összefoglalja az ügy lényegét, és figyelmezteti az esküdteket a bizonyítékok felhasználhatóságával kapcsolatos problémákra, nem utolsósorban pedig tájékoztatja őket az alkalmazandó jogszabályokról. A bíró a tényállási elemek tisztázása után rávilágít az okozati összefüggésekre. A vád és a védelem a bíró által nyújtott felvilágosítást kiegészítheti. Ezt követően az esküdtek már bírói részvétel nélkül, önállóan hoznak döntést az ügyben. Amennyiben az esküdtek tanácskozása során kérdés merül fel, arra a bíró a vád és a védelem képviselőjével közösen ad választ.⁴⁰²

Neil Widmar megállapítása szerint az angol bíró az amerikai szabályokkal ellentétben tulajdonképpen uralja a bizonyítási eljárást azáltal, hogy apró részletességgel meghatározhatja az esküdtek feladatát. Amellett, hogy felhívja a figyelmet a bizonyítandó tényekre, valamint arra, hogy egy adott tény illetve körülmény bizonyítása melyik felet terhelte az eljárás során, a döntéshez nélkülözhetetlen általános jogi fogalmakról is tájékoztatást nyújthat. Fontos

⁴⁰⁰ Fantoly (2012.) i. m. 106. o.

⁴⁰¹ Neil Vidmar: World Jury Systems, New York, Oxford University Press 2000, 68-70. o. (idézi: Fantoly (2012.) i. m. 107. o.)

⁴⁰² Taxquet kontra Belgium, ügyszám: 926/05, 2010. november 16. ítélet. 50. és 74. pont

[http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-101739#{"itemid":\["001-101739"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-101739#{) (letöltve: 2015. január 5.)

szempont továbbá, hogy az esküdtek a tárgyaláson észleltekről, sőt magáról a felvilágosításról is jegyzeteket készíthetnek.⁴⁰³

Hasonlóan alakul a bíró szerepe az USA-ban is, hiszen az esküdteket itt is felkészíti a bíró a tanácskozásra. Általánosságban elmondható, hogy a bírói magyarázat legfontosabb része a jogi összefüggésekről adott felvilágosítás. Annak ellenére, hogy az ügyek meghatározott csoportjában a bíró jogosult magyarázatot fűzni a bizonyítékokhoz, erre viszonylag ritkán kerül sor, és az értékelést az esküdtszék egyébként sem köteles figyelembe venni.⁴⁰⁴ Az esküdtszéki döntés előkészítésének szabályozása az USA egyes tagállamaiban nem azonos. Ez a körülmény álláspontom szerint már önmagában kifejezésre juttatja azt a dilemmát, mely általában véve a laikus bíráskodással szemben megfogalmazható, jelesen: alkalmasak lehetnek-e a jogban járatlan állampolgárok arra, hogy jogkövetkezésménnyel járó döntést hozzanak olyan ügyekben, melyek jelentős hányadában már a tényállás megállapítása is megfelelő jogi, gazdasági, stb. ismereteket tesz szükségessé. Nem tekinthető egységesnek a bírósági eljárás abból a szempontból, hogy az esküdtek a tárgyaláson jegyzeteket készíthetnek-e, vagy emlékezetből, összbenyomás alapján kell-e az ítéletet megalkotniuk. Hasonlóan vitatott annak a gyakorlata is, hogy a bírói kioktatás kiterjedhet-e a bizonyítékok értékelésére. Azok a tagállamok, amelyek „felvállalják” a professzionális bíró primátusát a laikus döntéshozással szemben, lehetővé teszik, hogy az esküdtek a bíró instrukcióit írásos formában magukkal vigyék a tanácskozásra.⁴⁰⁵

A hatályos Be. 313. §-a alapján, amennyiben további bizonyítási indítványra nem került sor, illetve azt a bíróság elutasította, a tanács elnöke a bizonyítási eljárást befejezettnek nyilvánítja és felhívja a jogosultakat a perbeszéd megtartására. A perbeszédet közvetlenül megelőző mozzanat a tanács elnöke által tartott iratismertetés, melynek több funkciója is van. Egyfelől katalogizálja azokat a bizonyítékokat, amelyeket a vád és a védelem a bíróság rendelkezésére bocsátott a bizonyítási eljárás során. Ennek különösen a több hónapig húzódó tárgyalás-sorozat lezárása esetén van jelentősége. Az iratismertetés a gyakorlatban valóban „katalógus” jellegű, hiszen csupán az okiratok, jegyzőkönyvek megnevezésére terjed ki, ugyanakkor bármely fél jogosult részletesebb iratismertetést kérni. Ez irányulhat a már feledésbe merült részletek felelevenítésére, de arra is, hogy a fél valamely, korábban jelentéktelennek tűnő mozzanatra felhívja a figyelmet.

⁴⁰³ Neil Widmar: *World Jury Systems*, New York, Oxford University Press 2000, 81-84. o. (idézi: Fantoly (2012.) i. m. 116-117. o.)

⁴⁰⁴ Badó Attila: *Esküdtszéki ítéletek. Futni hagyott bűnösök?* Studio Batiq 2004. 187. o.

⁴⁰⁵ Vö. Fantoly (2012.) i. m. 119. o.

Az iratismertetés azonban fontos szerepet tölt be abból a szempontból is, hogy „tudatosítja:” a vád és a védelem a perbeszédben mely bizonyítékokra hivatkozhat jogszerűen, mik azok a tények és a körülmények, amikre a perbeszéd során ki lehet térni. Amennyiben például a büntetés kiszabása szempontjából jelentőséggel bíró személyi körülmények a tárgyaláson nem merültek fel, az erre vonatkozó adatokat ekkor még a bíróság – és így az ülnökök valamint az eljárás többi résztvevője – tudomására lehet hozni. Az iratismertetés azonban neutrális, semmilyen értékítéletet nem hordozhat magában. A bíróság ugyanis nem minősíti a bizonyítékokat, nem rangsorol, és magyarázatot sem fűz azok értékeléséhez. A vád és a védelem képviselőjének kell „rájönnie,” hogy a perbeszédben mely bizonyítékokra kell nagyobb nyomatékkel felhívni a bíróság figyelmét, melyik jelentőségét, relevanciáját érdemes támadni, ezáltal eliminálni a döntés alapjául szolgáló körből. Ezért a magyar büntetőeljárásban a vád és a védelem képviselői bizonyos értelemben „lépeshátrányban” vannak az angolszász országban praktizáló kollégáikhoz képest.

A bizonyítékok értékelésére a hatályos szabályok szerint zárt ajtók mögött, kizárólag az ülnökök jelenlétében kerül sor. A védő és az ügyész természetesen már a tárgyalás során észlelheti a bíró gesztusaiból, ha például valamely tanú szavahihetősége felől kétsége merült fel, vagy bármely egyéb bizonyítékot nem talál kellőképp alkalmasnak a bizonyítandó tény bizonyítására. Az esetek nagy részében – és a büntetőeljárás jelenlegi alapelveinek ez a bírói attitűd felel meg legjobban – a bíró a pártatlanságát, elfogulatlanságát (de legalább annak látszatát) az eljárás során mindvégig fenntartja, és a bizonyítékok értékelésének módja, a bírói mérlegelés eredménye az ítélethozatalig rejtve marad.

Az angolszász és kontinentális eljárási rendszerekben hagyományosan eltérően alakult a bíró értékelő tevékenysége. Az angol bíró a bizonyítási eljárást követően figyelmezteti az esküdteket azokra a bizonyítási szabályokra, amelyeket a bizonyítékok mérlegelése során figyelembe kell venniük. Ennek következtében az is előfordulhat, hogy saját meggyőződését leplezett módon kifejezésre juttatja. A kontinentális jogrendszerekben, ahol egyáltalán létezett az elnöki „resumé,” fontos szempont volt, hogy az elnök oly módon összegezze a bizonyítási eljárás eredményét, hogy saját véleményét burkolt formában se nyilvánítsa ki. Sőt, egyes törvények kifejezetten csak a jogkérdések megvilágítására szorították az elnököt.⁴⁰⁶ Hasonlóképp az Egyesült Államokban, ahol a bíró pozíciója gyengébb, mint az Egyesült

⁴⁰⁶ A Pallas nagy lexikona az elnöki fejtegetésről <http://mek.oszk.hu/00000/00060/html/033/pc003325.html> (letöltve: 2015. január 4.)

Királyságban, a tagállamok egy része korlátozta, sőt kizárta a bíró kommentálási jogát annak megakadályozása érdekében, hogy a bíró bármely módon befolyásolhassa az esküdteket.⁴⁰⁷

Vonatkozó tárgyú szabályokat találhatunk a Bp-ben is. Az esküdtekhez intézett kérdések felolvasását követően került sor az ún. elnöki fejtegetésre, melynek célja az volt, hogy az elnök útmutatást adjon az esküdteknek a feladatukról, megmagyarázza a megválaszolandó jogi kérdéseket, valamint az alkalmazandó törvényeket, stb. Az elnöknek azonban tilos volt értékelnie a bizonyítás eredményét, így nem nyilváníthatott véleményt a bizonyítékok mérlegelésének mikéntjéről.⁴⁰⁸

A Bp. szabályai szerinti elnöki fejtegetés kapcsán érdekesnek tartom egybevetni a mai, ülnökök részvételével felállított társasbíróságok működését az esküdtszék és elnökének egymáshoz fűződő viszonyával. A hatályos szabályok értelmében a bírói tanács anélkül vonul vissza döntéshozatalra, hogy a tanács elnöke összegezné a tárgyalás eredményét, de arról sem ad számot, milyen jogszabályokat fog a döntéshozatal közben figyelembe venni. Mindössze az iratismertetés biztosítja a látottak és hallottak bizonyos mértékű összefoglalását, bár – ahogyan arról már szó volt – ennek is inkább „leltározó” szerepe van, sem mint döntést megalapozó gondolatébresztésnek. Minderre azonban nincs is szükség, hiszen a laikus bíró és a hivatásos bíró együtt hozzák meg a döntésüket. Tekintettel arra, hogy az ítélelhozatal céljából történő tanácskozás zárt, a felek semmilyen információval nem rendelkeznek azzal kapcsolatban, hogy a jogi szakértelemmel rendelkező bíró az - egyébként nem a jog, hanem a logika oldaláról megközelítendő – ténykérdések megítélésében befolyásolta-e az ülnököt vagy sem. A közismerten „munkaviszony” jelleggel működő, rendszeresen ugyanazzal a tanácselnökkel tárgyaló ülnökök esetében ez a kérdés távolról sem költői. Ezért – amennyiben komolyan vesszük a laikus bíró részvételének igényét a döntéshozás során – „korrektebbnek” tűnik a Bp. fent ismertetett esküdtszéki döntéshozási metódus.

1. 2. 4. A laikus döntések „megbízhatósága”

A téma kapcsán említést érdemelnek az úgynevezett Chicago Jury Project megállapításai. Az 1950-es évek végén folytatott vizsgálat során 3576 bűnügyben kérdezték meg a bírót arról, hogy – az esküdtszéki döntési alternatíváknak megfelelően – milyen döntést hozna az ügy érdemében. A bíró és az esküdtek döntése a vizsgálat szerint 75,4%-ban azonos volt. Ha

⁴⁰⁷ Joachim Herrmann: Modellek a büntetőeljárás reformjához Kelet-Európában: összehasonlító jogi megközelítés. Magyar Jog, 1997/6. 325. o.

⁴⁰⁸ A bünvádi perrendtartásról szóló 1896. évi XXXIII. törvény 363. §-a
<http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=6650> (letöltve: 2014. január 4.)

abból a szempontból közelítjük meg az eredményt, hogy az egyik oldalon jogi végzettségű szakemberek, míg a másik oldalon tizenkét laikus személyből álló testület hozta meg a döntést, az egyezőség aránya nem tekinthető túl alacsonynak. (A különbséget kitevő 24,6%-ból 19,1% a bűnösség kérdésében való eltérő állásfoglalásból, míg a fennmaradó 5,5% az eljárás felfüggesztése tárgyában hozott döntés különbözőségéből eredt.) Azonban, ha számításba vesszük azt a további különbséget is, mely a büntetés mértékében (4%) valamint a vád tárgyává tett cselekmény minősítésében (5,2%) nyilvánult meg, megállapítható, hogy az esküdtszék és a bíró ítélete az ügyek 33,8%-ban eltérően alakult. Az esküdtszék az esetek 28,3%-ban mutatkozott „elnézőbbnek.” Az eltérés aránya azonban bűncselekményi kategóriánként változó: a legalacsonyabb eltérés a közfelfogás szerint is súlyosan elítélendő gyermekrablás miatt indított büntetőügyek kapcsán volt kimutatható (csupán 8%).

Mindebből látható – mutat rá Kulcsár –, hogy a döntés kialakítása során releváns tényeket, az ügyvédi tevékenységet valamint a vádlott személyiségét a hivatásos és a laikus döntéshozók eltérő módon értékelik.⁴⁰⁹ Az előbbi adatok értelmezéséhez tudni kell, hogy az USA egyes tagállamaiban az esküdtszék nem csupán a bűnösség illetve ártatlanság kérdésében foglal állást, hanem a büntetés mértékét illetően is. Sok szempontból furcsa lehet az esküdtek döntési jogkörének e kiszélesítése, melynek oka abban keresendő, hogy az esküdtszék döntésképtelensége esetén fel kell oszlatni. A tapasztalatok szerint amennyiben az esküdtek a bűnösségen túlmenően a büntetés mértékéről is döntést hozhatnak, könnyebben jutnak konszenzusra.⁴¹⁰

Érdekesség, hogy Kulcsár megállapításaival ellentétes véleményre jutott ugyanezen eredmények elemzése során Fantoly Zsanett. Ez utóbbi szerző szerint a professzionális bírák és a laikus esküdtek ítéletei még a hosszas bizonyítást igénylő, bonyolult megítélésű ügyekben is megegyeznek, holott a szerző által hivatkozott legfrissebb, 1994-ben készült elemzés (Heuer és Penrod) szintén hasonló, 74%-os „egyetértési arányt” eredményezett.⁴¹¹ Álláspontom szerint ennek az egyetértési aránynak a megítélése rendkívül szubjektív. A magam részéről a 25% körüli eltérést magasnak tartom.

⁴⁰⁹ Kulcsár i. m. 35. o.

⁴¹⁰ vö. Badó (2004.) i. m. 187-188. o.

⁴¹¹ Fantoly (2012.) i. m. 103. o.

1. 2. 5. A laikus részvétel alapvető kérdései

A laikus részvétel hatékonyságának vizsgálata során szem előtt kell tartani, hogy a klasszikus esküdtzéki bíraskodás nem egyenlő az esküdtbíróssággal, mely sok tekintetben a hazai ülnökök részvételével működő bírósághoz hasonlít. Az európai államok jelentős része ez utóbbi két típus valamelyikét, tehát az ún. együttműködő bírósági ítéletozatali modellt alkalmazza. A szakirodalomban vegyes bíróságnak is nevezett esküdtbírósság általában egy tizenkét fős esküdtzéből és három szakbíróból áll. Az esküdtek az ülnökökhöz hasonlóan együtt döntenek a hivatásos bírakkal a jog- és ténykérdésekben, közösen állapítják meg a vádlott bűnösségét és szabják ki a büntetést. Érdekesség, hogy Ausztriában a hagyományos esküdtzék (Geschworenengericht) mellett az együttműködő modell is megnyilvánul az ülnökbírósság (Schöffengericht) formájában.⁴¹²

Az esküdtzéki bíraskodás – az esküdtek önálló döntéshozási jogköre miatt – erőteljesebb közösségi kontrollt tesz lehetővé az igazságszolgáltatásban, mint amekkora az ülnöki részvétellel működő bíróságok esetében megvalósul. A ténykérdés és jogkérdés szétválasztásának logikája azonban meghaladottnak tűnik, hiszen a jelen kor bonyolult életviszonyai közepette a büntetőjogi tényállások jelentős hányadát jogi ismeretek nélkül nehéz értelmezni. A hivatásos bírő által nyújtott tájékoztatás az alkalmazandó jogról ebben a rendszerben is elengedhetetlen, ugyanakkor a korrekció oly módon valósul meg, amely nem képezi az esküdtek szabad belátáson alapuló döntésének akadályát. Ugyanez – a korábban kifejtettek szerint – nem állítható az ülnökök esetében. A laikusok büntető igazságszolgáltatási részvétele kapcsán a jogalkotónak álláspontom szerint az alábbiakról kell állást foglalnia:

- Mi a szerepe az állampolgároknak a büntető ítékezésben?
- Betöltik-e az ülnökök illetve esküdtek azt a funkciót, amely a laikus részvétel rendeltetéséből fakad?
- Amennyiben nem mellőzhető a laikus részvétel az ítékezésben, annak milyen típusú bűncselekményekre kell kiterjednie?

Azoknak az országoknak, amelyek az esküdtzék, akár valamelyik vegyes bírósági forma létjogosultsága mellett tették le a voksukat, az alábbi kérdéseket kellett tisztázniuk:

- milyen ügyek tartozzanak az előbb említett bírói fórumok hatáskörébe?
- milyen kiválasztási elvek működjenek az esküdtté illetve ülnökké válás során?
- hány fős legyen az esküdtzék, illetve hány ülnökre van szükség?

⁴¹² https://e-justice.europa.eu/content_ordinary_courts-18-at-hu.do?member=1 (letöltve: 2015. január 5.)

- hány hivatásos bíró ítélkezzen a laikusok mellett?
- mire terjedjen ki az esküdtek döntéshozási jogosultsága?
- mire terjedhet ki a hivatásos bíró döntés előkészítő jogosultsága?
- milyen szabályok érvényesüljenek a döntéshozásban (elkülönülten tanácskozzanak-e a hivatásos bírótól vagy együtt, egyhangúlag kell-e a döntésüket meghozni, vagy elegendő-e az egyszerű többségi döntés)?
- van-e helye fellebbezésnek a döntés ellen?
- amennyiben van helye fellebbezésnek, milyen okból és – összetételét tekintve – milyen típusú fórumhoz lehet fellebbezni?

1. 2. 6. Esküdtszéki bírászkodás a kontinensen – a belga modell

Az Európai Unióban többek között Belgiumban alkalmazzák az esküdtszéki formát, ahol mind a tíz tartományban, továbbá Brüsszelben is felállítanak egy-egy önálló esküdtszéki bíróságot (cour d’assises / hof van assisen) a legsúlyosabb bűncselekmények tárgyalása céljából. Az esküdtszéki bíróság hatáskörébe tartoznak az előbbieken túl a politikai vétségek, továbbá – a fajgyűlölet és az idegengyűlölet által vezérelt ügyek kivételével – a sajtóvétségek. A bíróság három hivatásos bíróból és tizenkét esküdteből áll. A bíróság elnöke és két ülnöke (assesseurs / bijzitters) hivatásos bíró. Az esküdteket a polgári és politikai jogokkal rendelkező 28 és 65 év közötti belga állampolgárok közül sorshúzással választják ki. Nem lehet esküdt az írástudatlan személy, továbbá akit korábban négy hónapnál hosszabb szabadságvesztésre vagy 60 órát meghaladó közmunkára ítélték.

Az eljárás a vádirat felolvasásával, az ún. tényfeltáró eljárás összefoglalásával, továbbá a nyomozás során összegyűjtött bizonyítékok ismertetésével kezdődik. Ezt követően kerül sor a tanúk kihallgatására. Azt követően, hogy az ügyész ismertette az indítványát, szót kapnak a magánfelek, majd a védelem is előadja a perbeszédét. Amennyiben a vádlott vallomást kíván tenni, meghallgatják, és a bíróság elnöke kérdéseket intéz hozzá. A tárgyalás befejezése után az esküdtek zárt ajtók mögött hoznak döntést a vádlott bűnösségének vagy ártatlanságának kérdésében. Az esküdtek szavazással döntenek, a büntetőjogi főkérdés tekintetében azonban nem kell kategorikus választ megfogalmazniuk: döntésüket árnyalhatják például az enyhítő körülmények megállapításával.⁴¹³

⁴¹³ https://e-justice.europa.eu/content_ordinary_courts-18-be-hu.do?member=1 (letöltve: 2015. január 4.)

Az esküdtek, mielőtt az ítélethozatal céljából visszavonulnak, megkapják a hozzájuk intézett kérdések listáját. (Ezt a gyakorlatot több európai állam is alkalmazza). A hivatásos bírónak Belgiumban is tartózkodnia kell az esküdtek befolyásolásától. Ugyanakkor, ha az esküdtek további magyarázatra tartanak igényt, behívhatják a hivatásos bírót a tanácssterembe. A bíró azonban nem adhat támpontot a bűnösség kérdésében való döntést illetően. Az esküdteket 2010. január 21. óta indoklási kötelezettség terheli a verdikt vonatkozásában.⁴¹⁴ A büntetés kiszabására a hivatásos bírák és az esküdtek együttes döntése alapján kerül sor. A döntés meghozatalához abszolút többség szükséges. A vádlott bűnösségét megállapító határozatot indokolni kell.

Jóllehet az jury döntése ellen számos európai állam biztosít rendes jogorvoslatot, a belga esküdtszék ítélete főszabály szerint nem fellebbezhető meg. Az ítélet ellen azonban az elítélt, a magánfél és az ügyészség semmisségi panaszt nyújthat be a Semmitőszékhez. Amennyiben a Semmitőszék a büntetőjogi felelősséget megállapító ítéletet semmisnek nyilvánítja, az ügy visszakerül egy másik esküdtbíróság elé, amelynek ismét ítélnie kell.⁴¹⁵

1. 2. 7. A francia esküdtbíróság

Elgondolkodtató az a tény, hogy a magyar büntetőeljárás reform a rendszerváltás idején érintetlenül hagyta a jogásztársadalom által régóta bírált ülnöki rendszert. Sőt, a laikus részvétel szabályainak megváltoztatására irányuló lépésekre azóta sem került sor, holott a legtöbb jogász egyetért azzal, hogy – jelenlegi formájában legalábbis – értelmetlen a fenntartása. A status quo-hoz való ragaszkodás azonban nem kizárólag a magyar nemzet sajátossága. A téma kapcsán tanulságos feleleveníteni a francia esküdtbíróság reformját megelőző viták, érvek és ellenérvek néhány mozzanatát. Mielőtt a jogszabály módosításhoz vezető utat megvizsgálánk, rögzíteni kell, hogy Franciaországban az esküdtszéki rendszer közel kétszáz évig megfelelően funkcionált. Az 1990-es években – részben európai emberi jogi egyezmények hatására – a korábbi szisztémát egyre több támadás érte. Nézőpontunkból különösen érdekes, hogy a kérdés lényegében nem „hamleti” volt, tehát nem az esküdtszék megszüntetésére vagy fenntartására irányult, hanem a működésének megváltoztatására.

⁴¹⁴ [http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-101739#{\"itemid\":\[\"001-101739\"\]}49.](http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-101739#{\), 54. és 60. pont (letöltve: 2015. január 5.)

⁴¹⁵ https://e-justice.europa.eu/content_ordinary_courts-18-be-hu.do?member=1 (letöltve: 2015. január 4.)

Badó Attila az ezredfordulón megjelent cikkében⁴¹⁶ számolt be a francia esküdtbíróság reformját megelőző vitákról, melyből fontos – a magyar büntetőeljárás esetleges továbbfejlesztését elősegítő – tanulságok vonhatók le napjainkban is. Az esküdtbírósággal szemben megfogalmazott legfontosabb kritika abban állt, hogy az ítélete ellen – ideológiai okból – nem, illetve csak igen szűk körben lehetett fellebbezni. Ez a probléma álláspontom szerint megérdemel egy rövid kitérőt. Az esküdtbíróság kompetenciájába hagyományosan a legsúlyosabb bűncselekmények miatt indított büntetőeljárások tartoznak. Ennek részben az az oka, hogy az esküdtek közreműködése költséges, igen megdrágítaná az igazságszolgáltatást, ha a laikus testület minden bűncselekmény elbírálásában részt venne. Ezen túlmenően az esküdtbírósági eljárás bonyolultabb és időigényesebb a kizárólag hivatásos bírókból álló tanácsnál, pláne az egyesbíróénál. Egyetlen érv szól mégis az esküdtbíróság (és általában a laikus részvétel bármilyen formája) mellett: a pártatlanság a szó legszorosabb és átvitt értelmében egyaránt. Az összes többi előny – így például a rossz értelemben vett professzionalizmus hiánya, vagy a társadalmi rétegek átfogó képviselete – napjainkban már erősen vitatható. Ez utóbbi ugyanis – a véletlenszerűségeen alapuló sorshúzásos megoldás esetén – nem feltétlenül biztosítható. A professzionalizmus pedig önmagában nem képezi akadályát a törvényes ítéletek meghozatalának. A népszuverenitást megtestesítő esküdtszék döntése azonban sokáig megfellebbezhetetlennek tűnt, ez a tulajdonság pedig különleges jelentőséget biztosított a testület döntésének.

Az Emberi Jogok Európai Konvenciójához fűzött Hetedik Kiegészítő Jegyzőkönyvének⁴¹⁷ 2. cikke ugyanakkor rögzíti a büntetőügyekben történő fellebbezéshez való jogot. Az előbbi okfejtés alapján nem meglepő, hogy a néptől eredő, ezért megfellebbezhetetlennek elismert esküdtszék relációjában komoly fejtörést okozott a fellebbezés lehetőségének ideológiai megteremtése és az ideológiával koherens szervezeti felépítés kialakítása Franciaországban. Badó részletesen foglalkozott a felmerült variációkkal, valamint a bírálatokkal egyaránt. A felsorakoztatott vélemények közül kettőt figyelemre méltónak tartok a hazai büntetőeljárás szabályok újragondolása előtt. Egyfelől első fokon eljáró esküdtbíróság esetén nehéz igazolni a tisztán hivatásos bírókból álló fellebbviteli fórum létjogosultságát. Másfelől a franciák – a vád és a védelem oldaláról származó – álláspontja alapján az ülnökök a hivatásos bírók mellett csupán „túszok,” és az ülnökök közreműködésével létrejött bíróságok népi jellege látszólagos. Az esküdtszék felállítását jellemző sorshúzásos módszer hiányában fennáll a manipuláció

⁴¹⁶ Badó (2000) i. m.

⁴¹⁷ Strasbourg, 1984. november 22.

veszélye, az ülnökök több évre történő megválasztásával pedig még a laikus jelleg is elveszik.⁴¹⁸

Franciaországban az esküdtbíróság (la cour d'assises) szabályait a Büntetőeljárás Kódex (Code de procédure pénale)⁴¹⁹ tartalmazza. Esküdt kizárólag az a 23. életévét betöltött, francia nyelven írni-olvasni tudó, politikai-, polgári- és családjogi jogképességgel rendelkező francia állampolgár lehet, akivel szemben nem állapítható meg a törvényben meghatározott kizáró illetve összeférhetlenségi ok.⁴²⁰ A kizáró okok az esküdti pozícióra való mentális vagy erkölcsi alkalmatlanság eseteit ölelik fel. Nem lehet esküdt többek között a büntetett előéletű személy, aki ellen körözést, elfogató parancsot bocsátottak ki, illetve akit vád alá helyeztek.

Az esküdti funkció betöltése összeférhetetlen a törvényhozási és igazságszolgáltatási feladatok ellátására hivatott egyes állami szerveknél betöltött tagsággal és tisztséggel, így nem lehet esküdt

- a Kormány, az Alkotmánytanács, az Igazságszolgáltatási Főtanács, a Gazdasági, Szociális és Környezetvédelmi Tanács tagja, országgyűlési képviselő;
- az Államtanács vagy az Állami Számvevőszék tagja, bíró, közigazgatási bíróság tagja, kereskedelmi bíróságok bírója, munkajogi döntőbírói tanácsadó;
- a Kormány illetve valamely minisztérium államtitkára, főosztályvezetője, a prefektusi testület tagja;
- a rendőri szervek vagy a csendőrség büntetés-végrehajtási és katonai igazgatásának tisztségviselője.⁴²¹

A törvényben rögzített kizáró és összeférhetlenségi okokon kívül a törvény – szűk körben, kérelem illetve bejelentés alapján – lehetőséget biztosít az esküdti tevékenység alóli mentesülésre. Így a 70 év feletti, valamint akiknek elsődleges lakóhelye nem az esküdtbíróság székhelye szerinti megyében van, továbbá azok a személyek, akiket az esküdtlista elkészítéséért felelős bizottság súlyos kifogás alapján a feladat ellátására alkalmatlannak talál, felmentést kaphatnak az esküdti tevékenység alól.⁴²²

A büntető ügyben eljáró esküdtek listájának évenkénti összeállítása az esküdtbíróságok hatáskörébe tartozik. Az ítélezésben ténylegesen közreműködő esküdtek kiválasztása Franciaországban hagyományosan a véletlenszerűségeken alapul. Az esküdtek számát

⁴¹⁸ Badó (2000) i. m. 2-6. o

⁴¹⁹ http://www.legifrance.gouv.fr/affichCodeArticle.do;jsessionid=F13A1D4E8B6FF42D52DD3CDF885013D7.tpdjo13v_1?i dArticle=LEGIARTI000006576065&cidTexte=LEGITEXT000006071154&dateTexte=20140316 (letöltve: 2014. szeptember 14.)

⁴²⁰ Article 254-255. Code de procédure pénale

⁴²¹ Article 256-257. Code de procédure pénale

⁴²² Article 258. Code de procédure pénale

körzetenként oly módon állapítják meg, hogy minden 1300 lakosra jut egy esküdt, azonban az éves listán az esküdtek összlétszáma nem haladhatja meg a 200 főt. Kivételt képez ez alól a legnépesebb fővárosi körzet. Az éves lista Párizsban ugyanis 1800 esküdtet tartalmaz. Amennyiben valamely esküdtbíróság következő évi üléseinek száma indokoltta teszi, az igazságügy miniszter rendeletben az előbbieknél magasabb számot is megállapíthat. Az éves listára kerülő esküdtek számát a prefektus rendeletben – a hivatalos népesség nyilvántartási adatok alapján – egy vagy több településenként, arányosan állapítja meg. Párizsban a létszámot kerületenként állapítják meg.

Az adott ítélkezési időszak esküdtlistájának kialakítására – sorsolás valamint az alkalmatlan jelöltek elvetése útján – több lépésben kerül sor. Első lépésként a polgármester településenként kisorsol háromszor annyi nevet, amennyit a prefektusi rendelet az adott körzetre előír. (Párizs esetében a sorsolást kerületenként, a polgármester által kijelölt hivatalnokok végzik.) A polgármester értesíti a kisorsoltakat és felkéri őket, hogy pontosítsák foglalkozásukat, továbbá tájékoztatja őket arról, hogy a 258. cikk alapján felmentésüket kérhetik. A polgármester feladata, hogy a tudomására jutott alkalmatlansági okokról tájékoztatást adjon. Ide tartoznak a személyes megfigyelésen alapuló azon észrevételek is, melyek komoly indokkal teszik alkalmatlanná a jelöltet az esküdti funkcióra. Álláspontom szerint az esküdtek megfelelőségének vizsgálata kisebb településeken valóban személyes észrevételeken alapulhat, nagyobb körzetekben azonban, így például Párizs kerületeiben feltehetőleg kevesebb a személyes kontaktus az állami hivatalok és a lakosság tagjai között. Ez utóbbi esetben a „papíron rögzített” adatok lesznek irányadók.⁴²³

Az éves listát az előzetes lista alapján minden egyes esküdtbíróság székhelyén egy bizottság állítja össze, mely három ítélőbíróból, az ügyészség képviselőjéből továbbá az ügyvédi kamara elnökéből illetve képviselőjéből áll. A bizottságban helyet kap a megyei illetve a párizsi közgyűlés által kijelölt öt közgyűlési képviselő is. A bizottság dönt a 255-257. cikkben írt feltételek valamint alkalmatlansági okok fennállásáról és elbírálja a 258. cikk szerinti kérelmeket és kifogásokat. A végleges listán szereplő személyeket a ki nem zárt személyek közül sorsolják ki.⁴²⁴

Az eljárás során nemcsak az esküdtek éves listáját állítják össze, hanem a pótesküdtet tartalmazó külön listát is. A pótesküdtnek az esküdtbíróság székhelye szerinti városban kell lakóhellyel rendelkezniük. A listák rendeleti formában kerülnek megállapításra, amit a

⁴²³ Article 260-261. Code de procédure pénale

⁴²⁴ Article 262. Code de procédure pénale

bizottság elnöke továbbít a települések polgármestereinek. A polgármester a listán szereplő személy haláláról, továbbá az előbbieken részletezett kizáró, illetve összeférhetlenségi okok valamelyikének bekövetkezéséről – a tudomásszerzést követően – nyomban tájékoztatja az esküdtbíróság székhelye szerint illetékes első fokú vagy a fellebbviteli bíróság elnökét, aki törli az érintett személyt a listáról.⁴²⁵

Az ítélezési időszak kezdete előtt legalább 30 nappal a fellebbviteli bíróság elnöke, illetve delegáltja vagy az esküdtbíróság székhelye szerinti elsőfokú bíróság elnöke, illetve delegáltja nyilvánosan kisorsolja az éves esküdtlistáról azt a 35 személyt, akik az adott ítélezési időszak listájára felkerülnek. A külön listáról ugyancsak kisorsolnak 10 pótesküdtet. Amennyiben – az immár „véglegesen” – kisorsolt jelöltek valamelyikéről kiderül, hogy elhalálozott vagy vele szemben kizáró illetve összeférhetlenségi ok merül fel, a helyét az éves listáról illetve a külön listáról automatikusan pótolják. Ugyanígy pótolják a listáról azt a személyt is, aki esküdtté sorsolását követően a megjelenési és közreműködési kötelezettségének nem tesz eleget.⁴²⁶

Az esküdtbíróság ülése nyilvános. A vádlott ügyvédjének távolmaradása nem vezet az eljárás semmisségéhez.⁴²⁷ A vádlott személyi adatainak felvételét követően az esküdtek egy urnában helyezik el a nevüket tartalmazó kártyát.⁴²⁸

A hivatásos bírónon kívül első fokon az esküdtbíróság 6 esküdtből, míg másodfokon 9 esküdtből áll.⁴²⁹ A bíróság elnöke és két ülnöke hivatásos bíró. Az esküdtbíróság munkáját egy bírósági titkár is segíti.⁴³⁰

Az esküdtbíróság kialakítása során a vádlottnak illetve ügyvédjének valamint az ügyészségnek is lehetősége van arra, hogy visszautasítsa valamelyik esküdtet. A visszautasítást nem kell, de nem is lehet megindokolni. Az elsőfokú bíróság kialakításakor a vádlott legfeljebb négy, az ügyészség három esküdtet utasíthat vissza. A másodfokú esküdtbíróság esetén a vádlott legfeljebb öt, az ügyészség legfeljebb négy esküdt személye ellen emelhet kifogást. Több vádlott esetén a vádlottak egyeztetetik a kifogásaikat, de külön – külön is gyakorolhatják visszautasítási jogukat. Az előírt keretet azonban egyik esetben sem léphetik túl. Ha a vádlottak nem egyeztetnek, a kifogásolás sorrendjét sorsolással állapítják

⁴²⁵ Article 264-265. Code de procédure pénale

⁴²⁶ Az ítélezési időszak kezdete előtt legalább tizenöt nappal az esküdtbíróság titkára postai úton idézi az esküdteket és pótesküdteteket. Az idézésben közli az ülésnek megnyitásának pontos időpontját, várható időtartamát és helyszínét, egyúttal figyelmezteti az esküdtet arra, hogy az idézés megválaszolásának elmulasztása esetén pénzbírsággal sújtható. Felhívja az esküdtet arra, hogy az aláírt tértivevényt postafordultával küldje vissza. Szükség esetén, amennyiben az esküdt nem válaszolt az idézésre, a bírósági titkár rendőri vagy csendőri segítséget is igénybe vehet az esküdt felkutatása és előállítása céljából.

⁴²⁷ Article 293. Code de procédure pénale

⁴²⁸ Article 294-295. Code de procédure pénale

⁴²⁹ Article 296. Code de procédure pénale

⁴³⁰ Article 242-243. Code de procédure pénale

meg. Minden vádlott által megjelölt esküdt kiesik, amíg a vádlottak ki nem merítik a kifogásolható esküdtek számát.⁴³¹

Az esküdtek – a kisorsolt sorrendben – lehetőség szerint a bíróság oldalán helyezkednek el, de mindenképp a hallgatóságtól elkülönített helyen, a vádlottal szemben. Az eskü szövegét a bíróság elnöke intézi az esküdtekhez, akik ezt követően egyenként – kezük felemelésével – esküt tesznek.⁴³²

Ítélethozatal céljából a bírák az esküdtekkel együtt visszavonulnak. A döntést vita előzi meg, majd írásban, titkosan szavaznak először a tényállásról, majd a büntethetőség kérdéséről, a súlyosító körülményekről, valamint azokról a kérdésekről, amelyek a büntetés elengedéséhez vagy csökkentéséhez vezethetnek.⁴³³

A vádlott elmarasztalásához első fokon hat, míg másodfokon nyolc „igen” szavazatra van szükség. A bírók és az esküdtek szavazata egyenértékű, a büntetőjogi felelősség megállapításához legalább a szavazatok kétharmada szükséges. Amennyiben a szavazás eredménye nem egyértelmű, az elnök új szavazást rendelhet el.⁴³⁴

Amennyiben az esküdtbíróság a vádlott bűnösségét illetően egyértelmű döntést hozott, a szavazást tovább folytatják a büntetés megállapítása érdekében. A szavazás előtt a bíróság elnöke felolvassa a francia büntető törvénykönyv vonatkozó szakaszait. Minden vádlott vonatkozásában külön szavaznak, a szavazás titkos. A büntetésről abszolút többséggel határoznak, kivéve a kiszabható legmagasabb tartamú szabadságvesztés büntetést. A büntetés életfogytig tartó szabadságvesztéssel büntethető bűncselekmény esetében legfeljebb harminc év, harminc év szabadságvesztéssel büntethető bűncselekmény esetében legfeljebb húsz év lehet, ha a legsúlyosabb büntetést támogató szavazatok száma első fokon nem éri el a hat, másodfokon a nyolc szavazatot. Ugyanezek a szabályok alkalmazandók az egyéb szabadságvesztés büntetéssel fenyegetett bűncselekmények esetében is.

A büntetés meghatározására – az adott esettől függően – több forduló után kerül sor. Amennyiben a második szavazás során egyik büntetés sem kapta meg a szavazatok többségét, harmadik szavazásra kerül sor oly módon, hogy az előző körben javasolt legsúlyosabb büntetést elvetik. A szavazást annyiszor ismétlik meg, ameddig valamelyik büntetésre a

⁴³¹ Article 297-301. Code de procédure pénale

⁴³² Az eskü során az esküdtek ígéretet tesznek arra, hogy döntésüket a vádlott, a társadalom és a sértett érdekeinek figyelembevételével, befolyástól mentesen, pártatlanul, a vád és a védelem által felhozott érvekre alapítva, személyes meggyőződésük alapján, az ártatlanság vélelmének és az in dubio pro reo elvnek a szem előtt tartásával hozzák meg. (Article 303-304. Code de procédure pénale)

⁴³³ A bírók és esküdtek az esküdtbíróság bélyegzőjével ellátott cédulára írják az alábbi szöveget követően a szavazatukat: „Eskümnél fogva és felelősségem teljes tudatában a döntésem:...” Az „igen” illetve „nem” szó leírása után a bíró illetve esküdt az összehajtott cédulát átadja az elnöknek, aki azt elhelyezi az erre a célra rendszeresített urnában. (Article 355-357. Code de procédure pénale)

⁴³⁴ Article 359-360. Code de procédure pénale

leadják a szavazatok abszolút többségét.⁴³⁵ Az esküdtbíróság nyomban határoz egyéb kérdésekről is, így a büntetés végrehajtásának felfüggesztéséről, mellékbüntetés alkalmazásáról, stb.⁴³⁶

Amennyiben a vádlott terhére rótt cselekmény nem meríti ki a büntető törvénykönyv valamely tényállását, továbbá, ha a vádlottat ártatlannak találják, a bíróság a vádlottat felmenti. Amikor a bíróság azt állapítja meg, hogy a vádlott bűnös, azonban valamely oknál fogva mentesül a büntetés alól, kimondja a vádlott bűnösségét, de felmenti a büntetés alól.

Az esküdtbíróság határozatát indokolni kell. Az indoklás a kérdések lapjához fűzött dokumentum, melynek legkésőbb a döntéshozataltól számított három napon belül el kell készülnie. A bírósági reformot követően immár az esküdtbíróság határozata ellen is van helye fellebbezésnek. A belga megoldáshoz hasonlóan a fellebbezést a Semmitőszék (Cour de cassation) büntető tanácsa által kijelölt másik esküdtbíróság „bírálja el,” a záradékban foglalt iránymutatásoknak megfelelően, az ügy újbóli kivizsgálása, tehát a tárgyalás megismétlése útján.⁴³⁷

A laikus részvétellel működő és a tisztán hivatásos bírák közreműködésével történő igazságszolgáltatás ismerveinek egybevetése után arra a megállapításra juthatunk, hogy mindkét forma jelentős előnyökkel és hátrányokkal is jár.

Esküdtszék	Ülnöki rendszer	Egyesbíró, kizárólag hivatásos bírókból álló tanács
<p>Előny:</p> <ul style="list-style-type: none"> • testületi döntésből származó előnyök • a pártatlanság ebben a formában biztosítható a leginkább • a tipizálás kiüszöbölése 	<p>Előny:</p> <ul style="list-style-type: none"> • testületi döntés • hivatásos bíró segítése a döntéshozásban (kompetens ülnökök esetén) • a tipizálás kiüszöbölése 	<p>Előny:</p> <ul style="list-style-type: none"> • szakszerűség • egyesbíró eljárása gyors • költségkímélő
<ul style="list-style-type: none"> • tagjai függetleníthetik magukat leginkább az állami és egyéb befolyás alól, mint pl. média (véletlenszerű kiválasztási eljárás, a tagok tárgyalás idejére történő izolálása, 	<p>Hátrány:</p> <ul style="list-style-type: none"> • a jelenlegi magyar szabályok szerinti eljárásban csekély szerepe van a döntéshozásban • amennyiben a bíró „komolyan” veszi a törvényi 	<p>Hátrány:</p> <ul style="list-style-type: none"> • rutinszerű döntések veszélye • mindenkori központi hatalom általi irányíthatóság

⁴³⁵ Article 362. Code de procédure pénale

⁴³⁶ A döntést a kérdéseket tartalmazó lapon rögzítik, melyet az elnök és egy további esküdt írnak alá. A kérdésekre adott válaszokat nem lehet visszavonni. (Article 364-365. Code de procédure pénale)

⁴³⁷ Article 380-1. Code de procédure pénale

valamint zártkörű és titkos tanácskozás biztosítása esetén)	előírásokat az ülnökök döntésre felkészítése tekintetében: időigényes <ul style="list-style-type: none"> • ha a bíró nem tekinti az ülnököt „partnernek” és nem vonja be a döntésbe: funkció nélküli szabály 	
Hátrány: <ul style="list-style-type: none"> • nem kizárólag szakmai szempontok érvényesülnek a döntéshozásban • véletlenszerű kiválasztás esetén is előfordulhat a társadalom egyes rétegeivel szembeni ellenszenv (ezért megfelelő keretek között, de biztosítani kell a társadalom különböző rétegeinek képviselését) • költséges • időigényes 	Alapelv: társasbíráskodás elve, laikusok részvétele az ítékezésben	Alapelv: az eljárás időszerűségéhez, az ügyek ésszerű határidőn belüli elintézéséhez való jog
Alapelv: a bíróság függetlensége, laikusok részvétele az ítékezésben		

Az ülnökök részvételével működő bírói tanács és az esküdtszék egymást követő bemutatásának, problémáik elemzésének célja az volt, hogy rávilágítsak a laikus részvétel e két formájának hasonlóságaira és különbözőségeire.

A legalapvetőbb különbség abban áll, hogy az ülnökök az esküdtekkel ellentétben önálló döntési jogosultsággal nem rendelkeznek, döntési jogkörük a tanácselnöki döntéshez kapcsolódik. Az ülnökök inkább alárendelt szerepet töltenek be a büntetőeljárás során, mint az esküdtek, akik – bár a tárgyalási tevékenységük hasonlóan passzív, mint az ülnököké – jelentős szerephez jutnak azáltal, hogy a bűnösség kérdésében mindenképp, az USA egyes tagállamaiban azonban még a büntetés tekintetében is döntési jogkörrel bírnak. Az eljárás laikus résztvevőinek személyi összetétele a két különböző eljárási rendszer koncepciója alapján hasonló. Jóllehet az ülnöki részvétel kapcsán nem írott szabály a társadalom minden rétegének arányos képviselése, a megválasztásuk szabályai alapján állíthatjuk, elvben bármely – az adott bíróság illetékességi területén lakóhellyel rendelkező, az életkori követelményeknek megfelelő magyar állampolgár ülnökké választható. A jogalkotó

ugyanakkor nem állapított meg olyan szabályt, mely azt lenne hivatott biztosítani, hogy a társadalomnak valóban minden rétege arányos módon képviseltesse magát az ülnökök sorai között. Ebből a szempontból az esküdtszék kialakítására vonatkozó szabályok sokkal igazságosabbnak tűnhetnek, de nem szabad elfelejteni, hogy az esküdtszék összetételének az angolszász eljárási rendszerben az előbbi okok miatt sokkal nagyobb szerepe van, mint a hivatásos bíró mellett csupán kisegítő szerepet betöltő ülnökök esetében. A kiválasztási procedúra szofisztikált szabályozása egyértelműen kifejezésre juttatja azt a tényt, hogy döntően az esküdteken múlik az eljárás végkimenetele, ezért a kiválasztási szabályok nem nélkülözhetik azoknak a garanciális szabályoknak a beépítését, melyek biztosítják a büntetőeljárás alapelveinek érvényesülését, így többek között a törvény előtti egyenlőséghez, és a tisztességes eljáráshoz való jog biztosítását.

A laikus részvétel mindkét megvalósulási formája hasonló problémákat vet fel napjaink egyre bonyolultabb gazdasági – technikai viszonyai között. Az „átlag” állampolgárok soraiból kikerülő ülnökök és esküdtek egyaránt nehezen birkózhatnak meg a bonyolultabb szakmai kérdések megválaszolásával például egyes gazdasági bűncselekmények tárgyalása során. Ebből a szempontból talán az ülnökök kedvezőbb helyzetben vannak, akiknek a tanácselnök elmagyarázhatja az ügy eldöntése szempontjából releváns, bonyolult összefüggéseket. Az ilyen „készen kapott” megoldás esetén azonban az ülnök egyébként sem túl hangsúlyos szerepe tovább csökken.

Véleményem szerint a pártatlanság biztosítása adja az állampolgári jelenlét legnagyobb súlyát a büntetőeljárásban. Az esküdtek ülnökökhöz viszonyított nagyobb létszámára és az esküdtszék eljárásban betöltött szerepére tekintettel ez az előny az esküdtszék esetében valósul meg igazán. Végezetül mind az ülnöki, mind az esküdtszéki rendszer elemzése során felmerült a szaktudás kérdése, tehát az, hogy bizonyos ügyek tárgyalása esetén speciális tudással rendelkező laikusok bevonása válhat szükségessé. A szakülnökök illetve speciális esküdtszék működésének köszönhetően a történeti tényállás feltárása egyszerűbbé, gyorsabbá válhat, és esetenként szükségtelenné teheti a szakértői bizonyítást is.

2. Bizonyítás a büntetőeljárás során

Nem fér kétség ahhoz, hogy jogállami viszonyok között a büntetőeljárás lefolytatásának elsődleges célja – főszabály szerint – a bűncselekmény elkövetésével megalapozottan gyanúsítható, majd később megvádolt személy büntetőjogi felelősségének megállapítása és vele szemben a törvényben előírt hátrányos jogkövetkezmény alkalmazása. A büntetőeljárás egy több szakaszból álló folyamat, melynek során abban az esetben léphetünk át az egyik szakaszból a következő szakaszba, ha a hatóságok munkájának eredményeként egyre nagyobb a valószínűsége annak, hogy bűncselekmény történt és azt olyan terhelt követte el, akinek büntetőjogi felelőssége megállapítható, így büntethető. Ezt a növekvő valószínűséget a bizonyítékok összegyűjtése, elemzése, mérlegelése és értékelése útján érheti el a nyomozó hatóság, az ügyész és a bíró.

Feltehető a kérdés: bizonyítás folyik-e a nyomozás során? Az 1973 előtti korszak jogirodalmában főként ezzel az állásponttal találkozhatunk.⁴³⁸ Abban az eljárési rendszerben, amelyben a bírósági tárgyalás a nyomozás eredményeinek alátámasztására irányul, a nyomozás bizonyításként is felfogható. Király Tibor a Bp., valamint az 1973. évi Be. rendelkezéseire hivatkozva kijelentette: e törvények szövegéből mindössze az következett, hogy a nyomozás feladata a bűncselekmények felderítése, a bizonyítási eszközök *felkutatása* és *megszerzése*, melyek alapján a vádló megállapíthatja, van-e alapja a vádemelésnek.⁴³⁹ (Meg kell jegyezni, hogy az 1998. évi Be. szövegéből is erre a következtetésre juthatunk.)⁴⁴⁰ Ennek ellenére a hatályos törvénnyel összefüggésben (is) uralkodó álláspont az, hogy a bizonyítás már a nyomozás során elkezdődik.⁴⁴¹

A bizonyítás általános és részletszabályait, így azt, hogy a bizonyításnak mely tényekre kell kiterjednie, milyen eszközök fogadhatók el a bizonyítás során, azokat milyen módon kell felderíteni, összegyűjteni, biztosítani illetve felhasználni, végül a bizonyítékok értékelésére vonatkozó előírásokat a büntetőeljárás törvény első részében találjuk. Ezeknek a szabályoknak az eljárás nyomozási, vádemelési és bírósági szakaszában egyaránt érvényesülniük kell. A hatóság tagjai az ítélelhozatal előtt is végeznek értékelő tevékenységet a bizonyítás pillanatnyi állapotát illetően. Így döntést kell hozni arról, hogy elegendő

⁴³⁸ Gödöny József: Bizonyítás a nyomozásban. Közgazdasági és Jogi Kiadó, Budapest, 1968.

⁴³⁹ Király Tibor: Bizonyítás a készülő büntetőeljárás kódexben. Kriminológiai Közlemények 54. Magyar Kriminológiai Társaság, Budapest, 1996. 93. o

⁴⁴⁰ Be. 164. § (2) bekezdés

⁴⁴¹ vö. Cséka Ervin – Fantoly Zsanett – Kovács Judit – Lőrinczy György – Vida Mihály: A büntetőeljárás jog alapvonalai I. Bába Kiadó, Szeged, 2004. 185 – 190. o.

bizonyíték áll-e rendelkezésre a megalapozott gyanú közléséhez, valamely kényszerintézkedés elrendeléséhez vagy a vádemeléshez. Ismételten utalnom kell Király Tibor megállapítására, aki a nyomozás ügyész általi megszüntetését is a bizonyítás kategóriájába sorolta, igaz ugyan, hogy „nem a jogi műszó értelmében.”⁴⁴²A nyomozás megszüntető határozatból ideális esetben – az ítélet indokolásához hasonlóan – ki kell tűnniük a bizonyítékok értékelésére vonatkozó azon logikai lépéseknek, amelyek a döntés meghozatalához vezettek.

Azt azonban nem lehet szem elől téveszteni, hogy bizonyításra klasszikus értelemben mégiscsak a bíróság előtt kerül sor. A bizonyítás lényege ugyanis éppen az, hogy – a bizonyítási teherre tekintettel – az ügyész meggyőzze a bírót saját álláspontjának helyességéről. Ezzel szemben a védelmi bizonyítás első sorban arra irányul, hogy a vád minél több pontját illetően ébresszen alapos kétségeket a pártatlan és független döntéshozóban. A nyomozási szakaszban az ügyész által végzett bizonyítási tevékenység (a bizonyítékok értékelése) azért nem lehet valódi bizonyítás, mert nem különül el egymástól a bizonyítottság megfelelését állító, és az állítást objektív módon értékelő alany.

A büntetőeljárást a különböző bizonyítási cselekmények viszik előre, ezért különös jelentőséggel bír, hogy a bizonyítási eszközök összegyűjtésére törvényes módon kerüljön sor. Ennek hiányában ugyanis előfordulhat az a nem kívánt eredmény, hogy az eljárás későbbi szakaszában a bizonyítás nehézkessé, legrosszabb esetben lehetetlenné válik. A bizonyítás természetéből adódóan az elemző, értékelő tevékenységre az eljárás későbbi szakaszában kerül sor, ezért az ügyésznek fontos szerepe van abban, hogy az alapvetően nem büntetőjogászokból álló nyomozó hatóság munkáját azzal a gondolkodásmóddal segítse elő, mely lehetővé teszi az ügy későbbi „menedzselését” a bíróság előtt is. A későbbi felhasználhatóság érdekében az ügyésznek már a nyomozás kezdetén ügyelnie kell a bizonyítékok megszerzésének törvényességére, ugyanakkor – a büntetőeljárás hatékonyságának biztosítása érdekében – arra is, hogy a bizonyítási eszközöket a nyomozó hatóság a lehető legrövidebb idő alatt gyűjtse össze, hiszen az idő múlásával a bizonyítékok egy része elenyészik.

Illúzió ugyan, de hasonló megfontolásból lenne fontos annak elérése is, hogy a büntetőeljárások lehető legnagyobb hányada fejeződjön be jogerősen egy-két éven belül, és a legkritább esetben kerüljön sor az eljárások megismétlésére. Az időmúlás miatt az előlről

⁴⁴² Király i.m. (1996.) 93. o.

kezdett eljárás során sok esetben már nehezen derül fény új információra, a bizonyítás a korábbi eljárás „futószalagon” történő megismétlésében merül ki, természetesen a másodfokú bíróság által feltárt hibák kiküszöbölése mellett. Ennél a gondolatnál vissza kell kanyarodnom a büntetőeljárás hatékonyságának kérdéséhez is. A témát érintő szerzők álláspontjával egyet értve kijelenthetjük: a hatékonyság nem csupán időszerű, de hibátlan és a jogszabályoknak megfelelő eljárást feltételez.

Az előzőek alapján a büntetőeljárás csak akkor lehet hatékony, ha a központi eleme, a bizonyítás hatékony, tehát gyors, ugyanakkor helytálló eredményre vezet. A Be. 75. § (1) bekezdése kimondja, hogy a bizonyítás során a tényállás alapos és hiánytalan, a valóságnak megfelelő tisztázására kell törekedni. (A törvény szövege tehát axiómaként kezeli azt a tudományos tézist, hogy – a kontinentális jogrendszerekhez tartozó – büntetőeljárás jogunkban az *objektív igazság* megállapítása elérendő cél ugyan, de a megismerést akadályozó tényezők miatt abszolút értelemben előírt követelmény nem lehet.)

A bizonyítás hatékonysága kapcsán érinteni kell azt a problémát is, amely alapvetően jellemző a büntetőeljárás egészére: ez a társadalmi és az egyéni érdekek összeütközésében ragadható meg. A bizonyítás szintjén ezt a problémát a jogilag vagy erkölcsileg megkérdőjelezhető módszerekkel megszerzett bizonyítékoknak a mérlegelésből való kizárása jelenti. A társadalom védelmének érdeke azt diktálná, hogy felhasználjunk minden eszközt, ami a büntetőjogi felelősség bizonyítására alkalmas. A jogállamok által biztosított tisztességes eljárás keretein belül azonban elképzelhetetlen, hogy a jogszabály megsértésével beszerzett bizonyítékoknak legalább azt a körét ki ne rekeszük a bizonyításból, amelyek ellentétesek az alapvető emberi jogok érvényesülésével.

Napjaink jogalkotási mechanizmusára mind inkább jellemző, hogy egyes szabályozási problémák megoldása előtt sort kerítünk a külföldi jogszabályok vizsgálatára is. Az idegen példák értékelése azonban nem nélkülözheti a különböző eljárási rendszerek eltérő jellegének figyelembe vételét. A bizonyítás témakörén belül is gyakran felmerül az angolszász jogrendszerekben meghonosodott jogi megoldások átvételének, adaptálásának lehetősége.

Hatályos törvényünk az ún. vegyes bizonyítási rendszerek közé sorolható, hiszen a „kötött” és a „szabad” bizonyításra jellemző elemek egyaránt megtalálhatók benne, Tóth Mihály álláspontja szerint azonban a szabad bizonyítási szisztéma jellemzői hangsúlyosabban érvényesülnek. (Érdekesség, hogy a törvény által részben vagy egészben meghatározott,

formális bizonyítás inverzeként létrejött szabad bizonyítási szisztéma kialakulása a hazánkban egyébként gyökeret nem vert esküdszéki rendszer elterjedéséhez köthető.)⁴⁴³

A jelenleg érvényesülő tendencia szerint a jogalkotó – pragmatikus okokból – „óvatos reformok útján” igyekszik a kontinentális hagyományokon nyugvó büntetőeljárás szabályainkat a mind inkább vegyes eljárási rendszer irányába „mozdítani,”⁴⁴⁴ melynek egyik eredménye a bírósági eljárás résztvevőinek növekvő aktivitása a bíró pervezető szerepének változatlan fenntartása mellett. A vád és a védelem érdekei azonban legtöbbször nem azonosak a büntetőeljárás szabályok alakítása során, a különböző szempontok közelítésének nehézsége pedig lelassítja a jogalkotás folyamatát.

A gyakorlati tapasztalatok szerint ugyanakkor az eljárás résztvevői nehezen változtatnak kialakult „tárgyalási szokásaikon,” és nem élnek a jogszabály által biztosított lehetőségekkel. Az uralkodó állásponttal ellentétben véleményem szerint a Be. 295. §-ában szabályozott „felek általi kihallgatásnak” nem az a legfőbb hibája, hogy a magyar jogrendszertől idegen, hanem az, hogy a vád és védelem képviselői számára kényelmesebb végighallgatni a bíró kérdéseire adott válaszokat, és legfeljebb azt követően intézni kérdést a tanúhoz, hogy a bíró befejezte a kihallgatást. Holott az aktív bírói szerep ellentétben áll a bizonyítási teherrel. Ugyanakkor nem lehet figyelmen kívül hagyni azt a tényt sem, hogy a kihallgatást, ha az nem vele született képessége a gyakorló jogásznak, tanulni kell. A jó kérdezési technika elsajátítható, a felkészült védő és ügyész magabiztosan végzi a feladatát a tárgyalóteremben. Amíg azonban a vád és a védelem megfelelő kihallgatási módszerrel nincs felvértezve, a több éve, évtizede tárgyaló (a per vezetésére „szocializálódott”) bírótól eredményesebb kihallgatás várható.

Az ügyész aktív részvétele a bizonyítási eljárásban kiemelkedő fontosságú. Ezt juttatja kifejezésre a Be. 75. § (1) bekezdésének második mondata: ügyészi indítvány hiányában a bíróság *nem köteles* a vádat alátámasztó bizonyítási eszközök beszerzésére és megvizsgálására. A vádképviselési tevékenység abban az ideális esetben a leghatékonyabb, ha a nyomozás felügyeletet ellátó ügyész képviseli a vádat a bíróság előtt és vesz részt a mind inkább *vádelvű* tárgyalási szakasz bizonyítási tevékenységében. Ez azonban két különböző szakmai attitűdöt követel meg az ügyésztől, melyre nem minden – egyébként megfelelő anyagi és eljárásjogi ismerettel rendelkező – jogász képes. E körben ismételten a célirányú képzés fontosságát emelném ki.

⁴⁴³ Belovics – Tóth i. m. 121. o

⁴⁴⁴ Belovics – Tóth i. m. 28. o.

A védelem részéről sokszor hangoztatott aggály, hogy a Be. túl tág teret enged a bírói mérlegelésnek, melynek következtében a vádlott jogai csorbulnak. Bencze Mátyás megfogalmazásában a „magyar büntetőbíróságok nem veszik komolyan az ártatlanság vélelmét,” így nem érvényesül a vádlón nyugvó bizonyítási teher és az *in dubio pro reo* elv sem.⁴⁴⁵ Álláspontja szerint a bizonyítékok szabad mérlegelésének szabálya indokolatlanul tág teret enged a bírónak, ezért olyan esetekben is marasztaló ítéletek születnek, amikor a „bizonyítottság” a Be. 4. § (2) bekezdésében rögzített szint alatt marad. Bencze Mátyás a bizonyítékok értékelésének szabályait eltúlzottan általánosnak tartja, megítélése szerint a jogalkotó a mérlegelés terén túlzottan bíz a bírók bölcsességében. Ezen túlmenően a megfelelő gyakorlat kialakításához olyan eseti döntések sem nyújtanak támpontot, melyek kijelölnék a szabad mérlegelés ésszerű korlátait és határait.

Háromszáz „anonim” ítélet elemzésén alapuló kutatás eredményeként a szerző arra a megállapításra jutott, hogy a mérlegelési szabadság gyakorta egyoldalú és következtelen érveléssel párosul. Esetenként a bíróság érdemi indokolás nélkül hagy figyelmen kívül bizonyítékokat, más esetekben a tényállás bizonyos részei tekintetében hiányoznak a bizonyítékok és azok mérlegelése is. Legsúlyosabb esetben az ítélet indokolása a teljes tényállás vonatkozásában a bizonyítékok igen részletes felsorolásából és ismertetéséből áll, valódi értékelés nélkül. Bencze Mátyás mindezek alapján azt a következtetést vonta le, hogy az egyébként is rendkívül általános szabályt a bírói gyakorlat még kiterjesztően is értelmezi, ezért világos standardok hiányában a jogalkotó feladata lenne a mérlegelési tevékenység átláthatóvá és kontrollálhatóvá tétele. (Meg kell jegyezni ugyanakkor, hogy az előzőekben írt probléma nem kizárólag a védelem szempontjából jelentős, hiszen a felmentéssel végződő ügyek egy részében a bizonyítékok értékelésének hiányosságai éppen a vád oldalán okoznak „bosszúságot.”)

A bizonyítékok értékelését illetően az előbbinél szélsőségesebb nézetek is napvilágot láttak ügyvédi berkeken belül.⁴⁴⁶ A praktizáló ügyvédek egy része szerint a bíróságok a nyomozó hatóság által beszerzett bizonyítékokat az eljárás kezdetétől fogva bizonyító erővel ruházzák fel. A bíróság a már kialakult meggyőződéséhez igazítja a bizonyítékok értékelését, nem pedig a bizonyítékok értékelése alapján von le következtetést. Ezért egyes álláspontok szerint

⁴⁴⁵ Bencze Mátyás: A bírói mérlegelésre vonatkozó szabályok értelmezésének sajátosságai, JEMA 2011/2 <http://www.jema.hu/article.php?c=101> (letöltve: 2014. október 28.)

⁴⁴⁶ vö: Kovács Tamás: A bűnösség vélelme, Ügyvédek Lapja, LII. évfolyam 2. szám

a szabad bizonyítást ésszerű korlátok közé kellene szorítani: így például külön végzést kellene hozni a bizonyítási eljárás során felhasználható bizonyítékokról, melynek eredményeként minden egyes, a büntetőjogi felelősséget alátámasztó illetve cáfoló bizonyítékot egyenként kellene egy előre meghatározott, objektív szempontrendszer alapján értékelni.

A büntetőeljárás törvény bizonyítási eljárásra vonatkozó szabályainak átgondolása előtt röviden érintenem kell az angol illetve amerikai eljárási rendszerek sajátosságaiból eredő különbségeket.

2.1. Angolszász versus kontinentális modell

Az angolszász és a kontinentális büntető eljárási rendszerek között egyik legjellegzetesebb eltérés éppen a bizonyítási szisztéma különbségeiből fakad. Míg az inkvizitórius elveken nyugvó kontinentális eljárási rendszerben a büntetőeljárás célja az *anyagi igazság* kiderítése, majd ezt követően az igazság „szolgáltatása,” addig az angolszász eljárási rendszerben úgy tűnik kevesebbel is „beérik,” nem törekednek másra, „csupán” jogszolgáltatásra: az igazságnak jogi keretek között – főszabály szerint – a tárgyalóteremben történő megállapítására. Az akkuzatórius eljárás célja a jogvita eldöntése, a jogvita igazságának megállapítása. Az eljárás során a *formális igazságot* keresik, a felek vitájának eldöntéséhez szükséges mértékben.⁴⁴⁷

Bár az 1998. évi Be. lényeges változásokat hozott ezen a területen, a bizonyítás iránya alapvetően már a nyomozás során eldőlt, a bizonyítási eszközök jelentős részét a nyomozó hatóság felkutatja és rögzíti, a bizonyítékokat pedig az ügyész – legkésőbb a vádemelés kérdésében való döntés meghozatalakor – értékeli is. Abban, hogy a bizonyításra tulajdonképpen már a nyomozási szakaszban sor kerül, a történelmi hagyományokon túl számos egyéb ok is szerepet játszik. Így többek között az is, hogy az ügyészség munkájának színvonalát alapvetően a váderedményességi mutató fejezi ki.⁴⁴⁸ A Be. 217. § (3) bekezdése alapján a vádiratnak – egyebek mellett – tartalmaznia kell a vád tárgyává tett cselekmény leírását, a cselekmény büntető törvény szerinti minősítését, a bizonyítási eszközök megjelölését, azzal, hogy mely tény bizonyítására szolgálnak, továbbá a bizonyítás

⁴⁴⁷ Erdei Árpád: Mi az igazság? In: Erdei Árpád (szerk.): A büntetőítélet igazságtartalma. Magyar Közlöny Lap-és Könyvkiadó, Budapest, 2010. 13. o.

⁴⁴⁸ A rendszerint 96 % körül mozgó váderedményességi mutató természetesen nem jelenti azt, hogy az ítéletekben megállapított jogi minősítés 96%-ban megegyezik a vádiratban foglaltakkal, vagy akár a kiszabott büntetés neve ugyanilyen arányban megfelelne az ügyészi perbeszédben foglaltakkal. Azt azonban igen, hogy a bíróság 100 benyújtott vádiratból 96 vádirat alapján legalább egy vádpontban megállapítja a vádlott bűnösségét.

felvételének sorrendjére vonatkozó ügyészi indítványt. Így önmagában a vádirat megfelelő megszerkesztésének igénye szükségessé teszi a bizonyítékok értékelésének minimális szintjét, melyre először tehát nem a tárgyaláson, hanem még az előkészítő szakaszban sor kerül.

2. 2. A nyomozási szakasz szerepe az angolszász bizonyítási eljárásban

Az angolszász országokban a bizonyítás fő színtere hagyományosan a tárgyalóterem, a nyomozás csupán a bizonyítékok összegyűjtésére irányul. Angliában a vizsgálati szakaszban felkutatott bizonyítékokat nem vizsgálják, csupán a bíróság előtt. Ez a szisztéma több évszázados múltra tekint vissza, ugyanis a XVIII. századig Angliában nem létezett hivatásos rendőrség illetve ügyészség, a politikai bűncselekmények és az emberölés miatt indított büntető ügyeket leszámítva a magánemberek képviselték a vádat. A bizonyítékok összegyűjtését a laikus magisztrátusok segítették. Az angolszász rendszerben jelenleg is a laikus magisztrátusok (Magistrates' Court) előtt bírálják el a büntetőügyek döntő többségét.⁴⁴⁹ A magisztrátusi bíróságokon jogi végzettséggel nem rendelkező békebírók és kerületi vagy járásbírók (district judge) ítélik meg. A magisztrátusokat jogban jártas hivatalnokok, clerk-ek segítik. A XIX. században a bűncselekmények növekvő száma miatt szükségessé vált hivatásos rendőrség létrehozása, akik – hivatásos ügyészi szervezet hiányában – hosszú ideig a vádat is képviselték. A Királyi Ügyészséget (Crown Prosecution Service, más fordításban Korona Ügyészségi Szolgálat) csak 1985-ben hozták létre, mely egy, már teljes munkaidőben foglalkoztatott ügyészekből álló szervezet.⁴⁵⁰

Angliában és Walesben sokáig hiányzott a bizonyítékoknak abban a formában történő értékelése, amelyre a kontinentális országokban a jogi végzettséggel rendelkező ügyész tevékenységének eredményeként hagyományosan sor kerül, hiszen a vádemelésről a vizsgálat befejezése után a rendőrség döntött. A 2001. évi Büntető Igazságszolgáltatási és Rendőrségi Törvény (Criminal Justice and Police Act) által bevezetett reformnak köszönhetően immár a Korona Ügyészségi Szolgálat rendelkezik vádemelési jogkörrel.⁴⁵¹ A nyomozó hatóság diszkrecionális jogköre azonban alapvetően befolyásolja a vádemelést: amennyiben a rendőrség vezetője úgy dönt, az ügy nem alkalmas vádemelésre, a nyomozást megszüntetik.

⁴⁴⁹ Gillespie, Alisdair: The English Legal System. Oxford, Oxford University Press, 2007. 68. o.

⁴⁵⁰ Fantoly (2012.) 69-71. o.

⁴⁵¹ Herke Csongor: A német és az angol büntetőeljárás alapintézményei, Egyetemi jegyzet, Pécs, 2011. 31. és 37. o.

A nyomozás megszüntetése ellen nincs helye jogorvoslatnak. Ha azonban a rendőrség vezetője az ügyet vádemelésre alkalmasnak tartja, az iratokat megküldi az ügyésznek.⁴⁵²

A hivatásos rendőr és ügyész megjelenéséig a tárgyalást megelőző szakasz jogilag szabályozatlan volt. Ez az oka annak, hogy kezdetben a bírói gyakorlat „elnézte,” ha a rendőrség jogellenesen szerzett meg egy bizonyítékot. Azt követően, hogy a Parlament 1984-ben elfogadta a Rendőrségi és bűnügyi bizonyíték törvényét (Police and Criminal Evidence Act), egyre több olyan bírói döntés született, amely kizárta a rendőrségi hatáskör túllépésének eredményeként létrejött, tehát a jogellenesen megszerzett bizonyítékokat a figyelembe vehető bizonyítékok köréből.

Napjainkban a rendőrség elméletileg mind a terhelt javára, mind a terhére értékelhető bizonyítékokat köteles összegyűjteni, hatásköre azonban korlátozott. A bizonyítékgyűjtés legfontosabb korlátja a magisztrátusi (bírói) parancs hiánya, továbbá a terhelt hallgatáshoz való joga. A rendőrségnek továbbá nincs általános hatásköre a tanúk vallomástételének kikényszerítésére, erre csupán az ügyésznek van – szintén korlátozott – hatásköre, esetenként a békebírótól kapott engedély alapján. A terhelt is jogosult bizonyítási eszközök felkutatására ártatlanságának bizonyítása érdekében. Ez azonban igen költséges, továbbá kényszerítő eszközök alkalmazásának hiányában akadályokba is ütközik. A terheltnek a rendőri szakaszban nincs arra eszköze, hogy a tanúktól információt szerezzen be, de az ügyész az összegyűjtött információkról köteles általános tájékoztatást adni a terhelt számára még a tárgyalás megkezdése előtt.⁴⁵³

A terhelt és egyúttal a bíróság informálását illetve „dezinformálását” érintő, az angolszász büntetőeljárás jellegzetes problematikája az ún. „felhasználatlan anyag” hozzáférhetőségének kérdése. Az akkuzatórius eljárás sajátosságaira tekintettel a bizonyítékok kölcsönös megismerhetősége mind Angliában, mind az Amerikai Egyesült Államokban különös jelentőséggel bír. Angliában a „felhasználatlan anyag” kifejezést a rendőrség által a nyomozás során összegyűjtött azon adatokra alkalmazzák, amelyek bár összefüggésbe hozhatók a büntetőüggyel, azonban a vád valamely okból mégsem kíván hivatkozni rájuk a tárgyaláson. A „felhasználatlan anyag” – elnevezése folytán – irrelevánsnak tűnhet, mégis előfordult, hogy a vád által visszatartott információ az ügyben perdöntő jelentőséggel bírt, melynek ismeretében az esküdtszék ellentétes tartalmú döntést hozott volna. Erre tekintettel a bíróságok az 1980-as években kezdeményezték, hogy az ügyész tájékoztassa a terheltet,

⁴⁵² Sléder Judit: A büntetőeljárás megindítása. Doktori értekezés. Pécs, 2010. 32. o.

⁴⁵³ Herke (2011.) i. m. 44-45. o.

illetve védőjét az ügy szempontjából jelentős valamennyi bizonyítékról. Az 1996. évi, a büntetőeljárásról és nyomozásról szóló törvény (Criminal Procedure and Investigation Act, továbbiakban: CPIA) alapján a felhasználatlan anyagoknak két felfedési szintje van: egy elsődleges és egy másodlagos. Az ügyésznek először azokat a fel nem használt anyagokat kell nyilvánosságra hoznia, amelyek a vád álláspontjának megtámadására közvetlenül alkalmasak. Azt követően, hogy a védelem ismertette saját álláspontját a vád képviselőjével, az ügyésznek újra meg kell vizsgálnia a nyomozás anyagát, majd azokat a bizonyítékokat kell a védelem rendelkezésére bocsátania, amelyek a védelem által meghatározott tények bizonyítása szempontjából jelentősséggel bírnak.⁴⁵⁴ Ezzel szemben a védelem a törvény hatályba lépéséig nem volt köteles a tárgyalás előtt kifejtene álláspontját az ügygel kapcsolatban, kivételt képzett ez alól, ha alibire vagy szakértői véleményre kívánt hivatkozni. 1996 óta nem csupán az ügyésznek kell nyilvánosságra hoznia azokat a bizonyítékokat is, amelyek a vádlott védekezését segítik elő, hanem a védelemnek is közölnie kell a váddal a védekezés lényegét az azt alátámasztó bizonyítékok megnevezésével. Az ügyésznek, miután áttanulmányozta a védelemtől kapott anyagot, továbbra is a vádlott és a védő tudomására kell hoznia azokat az adatokat, amik a védelem állítását támaszthatják alá.⁴⁵⁵ A rendszer legfőbb kritikája, hogy míg a vádat nem lehet szankcionálni amiatt, hogy „elfelejtett” valamely bizonyítékot a másik fél tudomására hozni, a vádlott esetében egy hasonló taktikai (vagy akár adminisztratív) mulasztás a bűnösség mellett szóló érvelést vont maga után, arra hivatkozással, hogy a bizonyíték relevanciáját, hitelességét csökkenti az a körülmény, hogy felhasználására csak hosszabb idő elteltével kerül sor. A bizonyítékok kölcsönös megismerésének megakadályozásából fakadó igazságtalan helyzetet felismerve a Lordok Háza a Mills és Poole ügyben kimondta, hogy az ügyésznek nincs diszkrecionális joga megtagadni a tanúvallomások átadását a védelem számára arra hivatkozással, hogy azok álláspontja szerint nem minősülnek hiteles bizonyítéknak.⁴⁵⁶ A védelem álláspontjának közlésére vonatkozó kötelezés azonban éppen az angolszász országokra jellemző vádelvvel áll ellentétben. Törvény rögzíti ugyanis, hogy a vádlott a büntetőeljárásban nem alkalmas arra, hogy bizonyítékot szolgáltatson az ügyészség számára.⁴⁵⁷ Ezért a bírák óva intik az esküdteket attól, hogy a védelmi nyilatkozaton alapuló vádlói következtetés befolyásolja őket a döntésük

⁴⁵⁴ Jenny McEwan: Evidence and Adversarial Process – The Modern Law. Hart, Oxford, 1998. 21. o. idézi: Kármán Gabriella: Bizonyítás az angloamerikai büntetőeljárás rendszerben. In: Vókó György (szerk.): Kriminológiai tanulmányok. 51. kötet OKRI Budapest, 2014. 126. o. és Herke Csongor (2011.) i. m. 85. o. alapján

⁴⁵⁵ Roger Leng: The Remoulding of Criminal Justice in England in the 1990s, Kriminálpolitika és büntető igazságszolgáltatás Nagy-Britanniában a 90-es években (Szerk: Lévay Miklós), Bíbor Kiadó, Miskolc, 2000, 39-40. o.

⁴⁵⁶ Gary Mills – Anthony Keith Pool (1998) AC 382. Idézi: Kármán i. m. 126. o.

⁴⁵⁷ Youth Justice and Criminal Evidence Act 53. szakasz (4) bekezdés

meghozatala során, és a védelem is arra törekszik, hogy a védelmi nyilatkozat minél rövidebb legyen.⁴⁵⁸

Az **Amerikai Egyesült Államok** büntetőeljárásában kitüntetett szerepe van az eljárási garanciáknak, különösen igaz ez a nyomozási szakaszra. Az egyén hatósággal szembeni jogait az Amerikai Egyesült Államok Alkotmánya tartalmazza, melynek sorai között számos eljárásjogi rendelkezést felfedezhetünk. Ennek elsődleges oka az, hogy az amerikaiak számára a jogállamiság az eljárási garanciákban nyilvánul meg. Az Alkotmány hivatott arra, hogy a kormányhatalmat és a rendőrséget a nyomozásban és a bizonyítékok felhasználásában korlátozza.⁴⁵⁹ Emögött az a megfontolás áll, hogy az egyén akkor a legvédtelenebb, amikor szemben találja magát az államhatalom rendőri szerveivel. Az egyenlőtlen erőviszonyokat kompenzálni kell, abban az esetben is, ha csorbát szenved a bűnüldözés hatékonysága.⁴⁶⁰ Az Amerikai Legfelsőbb Bíróság gyakorlatában számos esetben meg is nyilvánult a nyomozással szembeni gyanakvás a garanciák érvényesülése feletti örökös formájában akár az anyagi igazság érvényesülésének rovására is.

A rendőrség – a kontinentális modellhez viszonyítva tehát – korlátozott jogkörrel rendelkezik a bizonyítékok felkutatását illetően, azonban a rendőrség mellett az ügyészség is végez nyomozási cselekményeket. Az angol szabályokhoz hasonlóan a rendőrség nem, csupán az ügyész szerezhethet be a nyomozás során tanúvallomásból származó bizonyítékot. A tanúk idézése és kihallgatása az ügyészség által felügyelt, laikusokból álló vádtanács (Grand Jury) jogkörébe tartozik. A kontinentális rendszerrel ellentétben sem a rendőrség, sem az ügyész nem készít a bíróság elé terjesztendő összefoglaló anyagot a nyomozási cselekményekről, az ügyiratot kizárólag a tanúvallomások és egyéb bizonyítékok alkotják.⁴⁶¹ Damaška az angloamerikai és kontinentális bizonyítási rendszerek összehasonlítása során leszögezte, a bizonyítás tekintetében kiemelkedő fontosságú az a körülmény, hogy a bíró a tárgyalás előtt megismerheti-e a nyomozás eredményét.⁴⁶² Nem igényel különösebb magyarázatot az a megállapítás, hogy a döntéshozó, így akár az egyesbíró, akár az esküdtszék gondolkodását nagymértékben befolyásolják azok az információk, amelyeket a tárgyalás előtt megszerez. Abban a szisztémában, amelyben a bizonyítás a tárgyaláson történik, és ahol az eljárásnak

⁴⁵⁸ Richard Frase: „Comparative Criminal Justice as a Guide to American Law Reform: How the French Do It, How Can We Find Out and Why Should We Care? California Law Review 1990. 539-683. o. Iidézi: Fantoly Zsanett (2012.) i. m. 86. o.

⁴⁵⁹ vö. Szabó András: A büntetőjog reformja. G & G Kiadó, Budapest, 1992. 171-172. o.

⁴⁶⁰ Szabó i. m. 202-203. o.

⁴⁶¹ Gordon Mahler: Az amerikai büntetőeljárás vázlata, Büntető eljárásjogi olvasókönyv (szerk: Tóth Mihály), Osiris Kiadó, Budapest, 2003. 72. o.

⁴⁶² Damaška, M. R.: Evidentiary Barriers to Conviction and Two Models of Criminal Procedure: A Comparative Study. University of Pennsylvania Law Review 1973. 509. o

egyébként is elsődleges célja a felek jogvitájának rendezése, logikusnak tűnik az, hogy a döntéshozó preconcepciótól mentesen lépjen be a bizonyítás folyamatába. Ebből a szempontból maximálisan indokolt az esküdként kiválasztott személyek – egyébként igen költséges – izolálása a tárgyalások megkezdése előtt.

Jóllehet a bizonyítás az USA-ban a tárgyaláson történik, az előkészítő szakasz szerepének megnövekedése hatással bír a bizonyításra. A bizonyítási eszközök összegyűjtésének módja, az előkészítő szakasz színvonala (alapossága vagy felületessége) nem csupán a bizonyítékok – később részletezett – felhasználhatóságára gyakorol hatást, de alapvetően befolyásolja a bizonyítás későbbi irányát is, amit sok esetben – pertaktikai okból – később már nem célszerű megváltoztatni. A szakirodalomban sokszor hivatkozott *Miranda-döntés*⁴⁶³ – bár az elvi alapok lefektetésére alkalmas volt – nem feltétlenül eredményezett valódi áttörést a gyakorlatban. A döntés óta eltelt időszak eljárási gyakorlatát átfogóan vizsgálták az Egyesült Államokban. A kutatások eredménye szerint a figyelmeztetések minősége nagymértékben függ az eljárás tárgyát képező bűncselekmény súlyától, valamint a bizonyíték jelentőségétől. Az amerikai nyomozók abban az esetben fordítanak nagyobb figyelmet a figyelmeztetés pontos közlésére, ha annak hiánya „értékes” beismerő vallomás elfogadhatóságát veszélyeztetné. Egyéb esetekben a figyelmeztetés mechanikusan történik, melynek következtében az állampolgárok nem is mérik fel annak jelentőségét, ez pedig negatív hatást gyakorol a rendőrséggel való együttműködési készségre.⁴⁶⁴ Az amerikai hatástanulmányhoz hasonló vizsgálatot végzett Tóth Mihály is a büntetőeljárásról szóló 1973. évi I. törvényt módosító 1989. évi XXVI. törvény hatálybalépése után. Az egyszerű megítélésű, illetve azokban az ügyekben, amelyekben nem a tényállás, hanem a jogi minősítés képezte vita tárgyát, a vallomás megtagadására nem került sor. Amennyiben viszont a tényállás tisztázatlan maradt, Tóth Mihály megállapítása szerint a terheltek nagyobb valószínűséggel

⁴⁶³ A *Miranda v. Arizona* 1966 (384 U.S. 436) ügyben emberrablással vádolt és a rendőrségi kihallgatáson beismerő vallomást tévő Ernesto Miranda a tárgyaláson azzal védekezett, hogy a korábbi beismerő vallomása rendőri fenyegetés eredménye volt. Az USA Legfelsőbb Bírósága a vádlott bűnösségét megállapító ítéletet hatályon kívül helyezte, egyúttal rögzítette a rendőri kihallgatás szabályait. A döntés értelmében a terheltek biztosítani kell az Alkotmány 5. és 6. Kiegészítésében garantált jogokat, így tilos kötelezni arra, hogy saját magát vádolja, továbbá, az eljárás során joga van ügyvéd segítségét igénybe venni. A fogva tartott személyt a kihallgatás kezdetekor világosan figyelmeztetni kell arra, hogy jogában áll hallgatni, ha bármit mond, felhasználható ellene a bíróságon. A kihallgatás előtt és a kihallgatás alatt bármikor tanácskozhat ügyvéddel, ha pedig rászorul, ügyvédet rendelnek ki számára.

A tényállás részletesebben: <http://www.uscourts.gov/multimedia/podcasts/Landmarks/MirandavArizona.aspx> (letöltve: 2014. november 12.)

A kapcsolódó bírói döntések: <http://www.law.cornell.edu/supremecourt/text/384/436> (letöltve: 2014. november 12.)

⁴⁶⁴ Elek Balázs: A vallomás befolyásolása a büntetőeljárásban. Tóth Könyvkereskedés és Kiadó Kft. Debrecen, 2007. 98. o.

éltek a hallgatás jogával. A Miranda figyelmeztetés nyomán hallgató terheltek aránya azonban nem volt több a terheltek 4-5%-ánál.⁴⁶⁵

Ami a bizonyítékok kölcsönös megismerhetőségét illeti, az angol modellhez hasonló elvek érvényesülnek az Egyesült Államokban is. Jóllehet az akkuzatórius eljárási rendszer ideáltípusában az egymással szemben álló felek „párviadalának” lehetünk szemtanúi a tárgyaláson: mind a vádat, mind a védelmet elsődlegesen a győzelem motiválja. Ebben a kontextusban elkerülhetetlen a kérdés: mi garantálja az ilyen típusú eljárás során az igazság kiderítését vagy azt, hogy az esküdtszék ne homlokegyenest a valósággal ellentétes döntést hozzon pusztán valamely ügyvéd, ügyész (barrister) rábeszélő képességének köszönhetően. Az ún. igazság-keresési teória szerint a tárgyalás célja a történeti tényállás megállapítása, melynek legjobb módja az, ha a felek előadják eltérő álláspontjaikat a történetekről. A teória támogatói szerint az sem probléma, hogy a felek esetenként félrevezető, elferdített történeti tényállással állnak elő, hiszen a tárgyalás során ezek „kioltják” egymást, és végül „kiderül” az igazság. Gary Goodpaster véleménye szerint azonban, nincs arra empirikus bizonyíték, hogy a felek előbbieken írt küzdelme valóban az igazság megállapításához vezet. Mivel a bizonyítás a felek kezében van, és a bizonyítási eszközöket ők szerzik be, illetve terjesztik elő, nem áll érdekükben azon bizonyítékok beszerzése, amelyek nem az ő álláspontjukat támasztják alá. Ez pedig megakadályozza a lehetséges eltérő alternatívák felvetését a tárgyaláson. Goodpaster ezért a vizsgálatközpontú (inkvizitórius) módszereket alkalmasabbnak tartja a tényállás megállapítására, mint a tárgyalást.⁴⁶⁶

A tagállamok egy része törvényben garantálta a terhelt számára a bizonyítékok megismerésének jogát, míg más tagállamokban ez a jog bírói döntés függvénye lett. A tudomány jelenlegi álláspontja szerint – jóllehet az amerikai ügyész hagyományosan félnek tekinthető a büntetőeljárásban – semlegesen, az igazságot szem előtt tartva köteles eljárni. Ennek megfelelően az ügyésznek fel kell fednie a mentő bizonyítékokat a védelem előtt.⁴⁶⁷

Napjainkban a bizonyítékok bizonyos szintű értékelésére az USA legtöbb tagállamában – még a tárgyalás előtt – két lépcsőben sor kerül. Azokban az ügyekben, amelyekben a vádemelés

⁴⁶⁵ Tóth Mihály: A „magyar Miranda” első néhány éve, In: Erdei Árpád (Szerk.): Tények és kilátások. Tanulmányok Király Tibor tiszteletére. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1995, 70. o.

⁴⁶⁶ Gary Goodpaster: On the theory of American adversary criminal trial. The Journal of Criminal Law & Criminology 1987/1, 119.o. idézi: Fantoly (2012.) i. m. 27. o.

⁴⁶⁷ Flecher, G. P. – Sheppard, S.: American Law in a Global Context. Oxford University Press, New York, 2005. 533. o. Idézi: Kármán i. m. 126.o.

kérdéséről a vádtanács határoz,⁴⁶⁸ a tanács tagjainak a nyomozás során beszerzett bizonyítékok alapján kell állást foglalniuk arról, hogy a vád tárgyát képező bűncselekményt nagy valószínűséggel a terhelt követte-e el vagy sem. A vádemeléshez a huszonhárom esküdtből tizenhat támogató szavazatra van szükség.⁴⁶⁹ Ezt követően a bíróság még a tárgyalás megkezdése előtt dönt a bizonyítékok elfogadhatóságáról annak érdekében, hogy kizárt bizonyítékot az esküdtszék ne ismerhessen meg.⁴⁷⁰ A bizonyítékoknak egy, a döntéshozó személytől vagy testülettől független szervezet által történő megvizsgálását nem tartom haszontalannak, függetlenül attól, hogy ezt a feladatot hazánkban alapvetően az ügyészség hivatott betölteni. A nyomozást végző vagy azt felügyelő ügyész bizonyos esetekben a jogszerűen felhasználható bizonyítékokon túl olyan többlet információval rendelkezhet, amitől a vádemelés és a vádképviselet során nehéz elvonatkoztatni. (Dilemma elé állítja az ügyészt, ha „mindössze” olyan hibát tapasztal, hogy a nyomozó hatóság nem reális időpontban értesítette a védőt az eljárási cselekményről, és az – bármely okból – hasonló bizonyító erővel nem ismételt meg, de az is, ha korábban vallomást tévő olyan tanú tagadja meg jogszerűen az eljárás későbbi szakaszában a vallomás tételét, akinek a vallomása nélkül a vád bizonyítása jelentős mértékben megnehezedik.)

2. 3. A tárgyaláson történő bizonyítás különbségei az angolszász és a kontinentális jogrendszerben

A tárgyalási szakaszban folytatott bizonyítás megvizsgálása előtt rögzíteni kell: a vádalku intézményéből eredően – különösen az Egyesült Államokban – az összes büntetőügy jóval kevesebb hányada kerül bíróság elé, mint a kontinentális jogrendszerekben. Amennyiben az előkészítő szakasz végéig „sikerül” beszerezni a vádlott beismerő vallomását, a tárgyalást nem tűzik ki. Ez a körülmény nem hagyható figyelmen kívül a két jogrendszer összehasonlítása során. A kontinentális jogrendszerben a nyomozás – illetve az annak keretében lefolytatott bizonyítás – az eljárás egészéhez viszonyítva általában nagyobb jelentőséggel bír, mint az angolszász jogrendszerben.

A hatályos törvényünk kimondja: a nyomozás során fel kell deríteni a bűncselekményt, az elkövető személyét, fel kell kutatni és biztosítani kell a bizonyítási eszközöket. A tényállást

⁴⁶⁸ Az USA Alkotmányának V. Kiegészítése értelmében az egy év szabadságvesztésnél súlyosabb büntetéssel büntetendő cselekmény miatt indított büntetőeljárásban kizárólag a vádtanács előtt lehet vádat emelni.

⁴⁶⁹ Mahler i. m. 75. o

⁴⁷⁰ Fantoly (2012.) i. m. 134. o.

oly mértékben kell felderíteni, hogy a vádló dönthessen arról, vádat emel-e.⁴⁷¹ Az „*oly mértékben*” megfogalmazás látszólag azt sugallja, a nyomozás immár másodlagos a tárgyaláson történő bizonyításhoz képest, ez a megállapítás azonban nem helytálló, különösen a gyakorlati tapasztalatok tükrében.

A nyomozó hatóság – ha saját elhatározásából nem, az ügyész utasítására feltétlenül – igyekszik a tényállást maradéktalanul felderíteni, nem csupán pertaktikai megfontolásból. Az eljárások elhúzódása miatt a bizonyítás szempontjából rendkívül célszerűtlen, ha valamely, akár a tényállás megállapítása, akár a büntetés kiszabása⁴⁷² szempontjából jelentős tényt vagy körülményt a nyomozó hatóság nem derít fel a bűncselekményt követő lehető legrövidebb időn belül. Sok esetben a bűncselekmény felfedezéséig eltelt idő eleve gátolja a bizonyítási eszközök felkutatását, illetve azok felhasználhatóságát a bizonyítás során. A nem teljes körű nyomozás a „statisztikai szemléletmóddal” is ellentétes. Az ügyészi tevékenység színvonalának korábban már említett egyik fokmérője a váderedményességi mutató. Az ügyész nem szívesen kockáztatja, hogy a tárgyaláson meglepetés érje, aminek egyetlen módja az, ha a tényállást nem csupán „*oly mértékben*” deríti fel (derített fel a nyomozó hatósággal), hogy vádat emeljen, hanem *maradéktalanul*. Ennek köszönhetően azonban a nyomozási szakasz is rendkívül elhúzódik, hiszen – az angolszász hagyományokkal ellentétben – már a nyomozási szakaszban sor kerül az elméletileg objektív, megbízható és hivatalos szakvélemény előállítására képes szakértő kirendelésére különféle szakkérdések tisztázása céljából, továbbá a jelenlegi gyakorlat szerint a nyomozó hatóság már a nyomozás során szembesítéssel kísérli meg feloldani a vádlottak, a tanúk, a vádlottak és tanúk vallomásai közötti ellentéteket, illetve ennek hiányában az ügyész ezt számára előírhatja.⁴⁷³ (A szakértői bizonyítással összefüggő kérdéseket az angolszász eljárási rendszer logikájának megfelelően a tárgyalási szakasznál tárgyalom.)

Az angolszász jogrendszerben a bizonyítás hagyományosan a szóbeliség és közvetlenség elvén alapul, színtere pedig a tárgyalóterem. Az akkuzatórius eljárás vádelvű, jellemzője az ártatlanság vélelmének középpontba helyezése. A Lordok Háza 1935-ben a Woolmington-ügyben leszögezte: „Az angol büntető igazságszolgáltatásban arany fonalként húzódik végig

⁴⁷¹ Be. 164. §

⁴⁷² A Kúria 56/2007. BK számú véleményében meghatározott, a büntetéskiszabás során értékelhető tényezők egy része tisztázható a tárgyaláson abban az esetben, ha a nyomozó hatóság vagy az ügyész annak vizsgálatát korábban elmulasztotta. Ilyen például a vádlott büntetett előélete, vagy a beszámítási képességének korlátozottsága. Azonban egyes tényeket praktikusabb még a nyomozás során tisztázni. Így például a sértett felróható közrehatásának mértékét, vagy alkalmoszerű elkövetés esetén a terhelt alkalom előidézésére irányuló magatartását. stb.

⁴⁷³ Be. 124. §

az a követelmény, hogy a vád bizonyítása a vádlót terheli. (...) Ha az ügyben olyan ésszerű kétség merül fel a vádlott bűnösségét illetően, melyet a vádló nem tud eloszlatni, akkor a vádlottat fel kell menteni.”⁴⁷⁴ Ennek ellenére az ártatlanság vélelmének primátusa az angolszász országokban is megrendülni látszik, ami talán nem meglepő, ha arra gondolunk, hogy az angol ügyész sokáig ezen alapelvekre tekintettel például a vádlott büntetett előéletére sem hivatkozhatott. A törvényhozás azonban az utóbbi időben tett némi engedményt a vád egyszerűbb bizonyíthatósága érdekében, esetenként lehetőséget biztosítva a bizonyítási teher megfordulására is.⁴⁷⁵

Az angolszász bizonyítási rendszer – Tremmel Flórián álláspontja szerint – egyfelől *negatív kötött*, hiszen a bizonyítékok kizárására vonatkozó szabályok igen részletesen kimunkáltak (hozzáteszem: sokkal részletesebben, mint hazánkban és általában a kontinentális jogrendszerben), másrészt azonban a „*nem teljesen szabad*” bizonyítási rendszerekhez is sorolható. Angliában a „bizonyítottság fennforgását – a belső meggyőződés helyett – az ésszerű kétely hiányában látják.”⁴⁷⁶ Kelemen Ágnes az angol bizonyítási rendszert egyértelműen a kötött bizonyítási rendszerhez sorolja. „Bizonyítási eszköz és bizonyíték lehet mindaz, ami a bizonyítandó tény megállapítására alkalmas, kivéve a szokásjogban és a jogszabályokban meghatározott kivételeket. Az eljáró bíróság egyes bizonyítási eszközök, bizonyítékok felhasználását kötelezően kizárja, kizárhatja.”⁴⁷⁷

A szóbeliség és közvetlenség elveiből levezethetően az angolszász büntetőeljárásban a *közvetlen* bizonyíték, így a szemtanú vallomása vagy a vádlott – kényszertől mentes, önkéntes – beismerő vallomása előnyt élvez a *közvetett* bizonyítékokkal szemben, mint pl. az ujjnyom vagy DNS minta. Az utóbbi időben azonban a tanúvallomás mellett egyre gyakrabban alkalmaznak okirati, tárgyi bizonyítási eszközöket illetve tudományos módszereket is. Sőt, a bűncselekmény típusától függően a szóbeli vallomás szerepe háttérbe is szorulhat egy DNS mintával vagy okirattal szemben.⁴⁷⁸

Ahogy arról a későbbiekben szó lesz, az angolszász országokban a bíró nem vesz olyan tevékenyen részt a bizonyítás folyamatában, mint a kontinens egyéb területein működő kollégái. Ez ugyanakkor nem jelenti azt, hogy a bizonyítás menetére egyáltalán ne lenne

⁴⁷⁴ Belovics – Tóth i.m. 52. o.

⁴⁷⁵ Fantoly i. m. 92. o.

⁴⁷⁶ Tremmel Flórián: Bizonyítékok a büntetőeljárásban. Dialóg Campus Kiadó, Budapest – Pécs, 2006. 63. o.

⁴⁷⁷ Kelemen Ágnes: A bizonyítás egyes kérdései a büntető eljárásban Angliában. Magyar Jog, 1991/8. 486. o.

⁴⁷⁸ Kármán i. m. 127. o

befolyása. Amennyiben a bűncselekmény tárgyalása esküdszék előtt történik, a ténykérdések, a vádlott bűnösségének megállapítása az esküdtek feladata. Eljárásjogi kérdésekben azonban ekkor is a bíró foglal állást, így többek között a bizonyítékok előterjeszhetőségének és relevanciájának kérdésében. Előterjeszhető az a bizonyíték, amely *alkalmas* a vád tárgyát képező tények bizonyítására, kivéve, amelyek előterjeszhetőségét a szokásjog vagy jogszabály kizárja. Releváns az a bizonyíték, amely az ügyben *lényeges* kérdés tisztázását teszi lehetővé, tehát az ügy érdemi elbírálása szempontjából jelentős.⁴⁷⁹ Angliához hasonlóan az USA szabályai is tartalmazzák a relevancia kritériumát. A bizonyítási eszköz abban az esetben releváns, „ha alkalmas arra, hogy egy tényt *valószínűbbé* vagy kevésbé valószínűvé tegyen, mint az a bizonyítási eszköz hiányában lenne, és a tény *következményekkel* bír a cselekmény meghatározásánál.”⁴⁸⁰ A magyar Be. is tartalmaz relevancia szabályt: a bizonyítás azokra a *tényekre* terjed ki, amelyek a büntető (anyagi) és büntetőeljárás *jogszabályok alkalmazása szempontjából jelentősek*.⁴⁸¹

Az angolszász országokban a bizonyítást jelentős mértékben befolyásolja a büntetőeljárás másik alapvető intézménye. Ez a bizonyítékok (bizonyítási eszközök) kizárásának igen szerteágazó, a főszabályok mellett számos kivételt és „alkívételt” tartalmazó szabálya. A hazai jogtudomány a bizonyítási tilalmak három kategóriáját állapította meg: 1) tények,⁴⁸² amelyeknek tilos a bizonyítása, 2) a bizonyítási eszközökre vonatkozó tilalmak, 3) a bizonyítási módszerekre vonatkozó tilalmak.⁴⁸³ Az angolszász és kontinentális eljárási rendszerben a tilalmazott bizonyítási eszközöknek és módszereknek eltérő szabályozása alakult ki, az eltérés azonban álláspontom szerint nem annyira tartalmi, inkább formai különbséget jelent.

A bizonyítékok kizárásának kérdése az angolszász bizonyítási rendszerben sokkal korábban felmerült, mint a kontinentálisban. A rendszer elemzése nehéz, mert a bírósági esetjog számos iránymutatást tartalmaz e témát érintően is.⁴⁸⁴ Ez azonban távolról sem jelenti azt, hogy a magyar bírói gyakorlat ismerete ne könnyítené meg a jogértelmezést. Kizárta a bíróság a bizonyítékok köréből a feljelentést, ha anélkül olvasták fel a tárgyaláson, hogy a feljelentőt

⁴⁷⁹ Kelemen (1991) i. m. 486. o.

⁴⁸⁰ Federal Rules of Evidence, Rule 401. Fantoly Zsanett fordítása. Fantoly (2012.) i. m. 135. o.

⁴⁸¹ Be. 75. § (1) bekezdés

⁴⁸² Az erre vonatkozó tiltást nem a törvényben, hanem a büntető eljárásjog elméleti munkáiban találhatjuk. Így kizárt a bizonyítása a megdönthetetlen vélelmeknek, a tudományos tételekkel ellentétes tényeknek, stb. Belovics – Tóth i. m. 129. o.

⁴⁸³ Nyíri Sándor: A bizonyítási eszközökre vonatkozó tilalmak az új Büntetőeljárás törvényben. Magyar Jog, 2001/4. 204. o.

⁴⁸⁴ Tremmel (2006) i. m. 151. és 152. o.

tanúként kihallgatták volna (BH 1996. 353.), valamint kizárta az alkohol illetve kábítószer hatása alatt tett gyanúsított vallomást is (BH 1996. 353. és BH 1998. 267.)⁴⁸⁵

A magyar büntetőeljárás törvény szerint nem értékelhető bizonyítékként az olyan bizonyítási eszközökből származó tény, amelyet a bíróság, az ügyész vagy a nyomozó hatóság bűncselekmény útján, más tiltott módon vagy a résztvevők eljárási jogainak lényeges korlátozásával szerzett meg.⁴⁸⁶ A bizonyítási eszközök kizárására vonatkozó szabályok egységesen a büntetőeljárás törvényben nyertek szabályozást, mely a tilalmazott módszereket, eseteket kimerítően tartalmazza. Ilyenek többek között a tanúvallomásra vonatkozó abszolút és relatív akadályok,⁴⁸⁷ a szakértő kizárásának szabályai,⁴⁸⁸ vagy a terhelt kötelező hatósági figyelmeztetésére vonatkozó szabályok,⁴⁸⁹ stb. A magyar szabályozás nemzetközi összehasonlításban is megfelelőnek tűnik, hiszen a bizonyítékok kizárásának szankciója nem kizárólag a terhelt eljárási jogainak sérelmét szankcionálja. Ugyanakkor a bírói gyakorlat szerint nem zárható ki valamely bizonyíték technikai jellegű szabálysértés miatt, ha alapjog megsértésére nem kerül sor (BH 1996. 246).

Nagyobb fejtörést okoz a gyakorlatban, mi minősül a „résztvevők eljárási jogainak lényeges korlátozásának.” Arra kell keresnünk a választ, hogy mely eljárási jog, illetve alapelv milyen mértékű korlátozása tekinthető *lényegesnek*. Nyíri Sándor szerint például a „lényeges” szó használata kizárja annak lehetőségét, hogy az eljárási jogokat nem érintő, jelentéktelen, technikai jellegű hibák eredményezzék valamely bizonyíték kizárását az eljárás során. Ellenben egyes garanciális jogok érvényesülésének elmaradása vagy korlátozása a bizonyítási eszköz bizonyító erejét gyengítheti. Ilyen lehet a védekezés jogának mellőzése vagy korlátozása, a tanú akadályozása az ügyvédi segítség igénybevitelében (Be. 80. §, 85. § (4) bekezdés),⁴⁹⁰ az indítványtételi jog vagy a gyanúsítás és a vád megismeréséhez való jog korlátozása. Fontos kritérium, hogy az említett jogok korlátozásának az ügydöntő határozat meghozatalára kell lényeges hatással lennie.⁴⁹¹

A kontinentális eljárási rendszerhez tartozó országokban – így hazánkban is – a bizonyítékok kizárásában a bizonyítékok *nyomozás során* történő megszerzésének törvényessége játssza a

⁴⁸⁵ Tremmel (2006) i. m. 162.

⁴⁸⁶ Be. 78. § (4) bekezdés

⁴⁸⁷ Be. 81-82. §

⁴⁸⁸ Be. 103. §

⁴⁸⁹ Be. 117. § (2) bekezdés, Be. 289. § (2) bekezdés

⁴⁹⁰ Nyíri i. m. 211. o.

⁴⁹¹ Kis László: A büntetőeljárás törvény első éve. Debreceni konferenciák IV. Debrecen, 2005. 64. o.

kulcsszerepet. Így a Be. 77. § (1) bekezdése alapján a bizonyítási eszközök felderítése, összegyűjtése, biztosítása és felhasználása során a törvény rendelkezései szerint kell eljárni. Jogszabály elrendelheti a bizonyítási cselekmények teljesítésének, a bizonyítási eszközök megvizsgálásának és rögzítésének, valamint a bizonyítási eljárások lefolytatásának meghatározott módját. Arra azonban, hogy egy adott bizonyíték az előbbi szabályok megsértése folytán olyan mértékű fogyatékossgal bír-e, melynek következtében a Be. 78. § (4) bekezdésének rendelkezéseire tekintettel ki kell rekeszteni a bizonyítékok köréből, esetenként csak a bizonyítási eljárás lefolytatása után derül fény, és a megfelelő következtetés levonására csupán az ítélet indokolásában kerül sor. Ugyanakkor például egy angol bíró az 1984. évi PACE 78. §-ának rendelkezései alapján mérlegelési jogkörrel rendelkezik annak a kérdésnek az eldöntésekor, hogy még a tárgyalás megkezdése előtt elutasít-e valamely, a nyomozás során törvényellenesen beszerzett bizonyítékot. A szabálytalanul beszerzett bizonyíték elutasítása azonban itt sem automatikus.⁴⁹²

A két eljárási rendszer összehasonlítása során arra a megállapításra juthatunk, hogy a magyar szabályozás a tiltott módon beszerzett bizonyítékokkal kapcsolatban a beszerzés *módjára* koncentrál, az amerikai szabályok azonban csak akkor írják elő a bizonyíték kizárását jogsértés esetén, ha a jogsértést *a nyomozó hatóság tagja* vagy a feljelentő követte el. A jogellenesen beszerzett bizonyítékok kizárására vonatkozó szabályok ugyanis azt USA-ban azt hivatottak megakadályozni, hogy a nyomozó hatóság tagjai jogsértő cselekményeket kövessenek el a feladataik teljesítése során. Harmadik személy jogsértése esetén nincs alap a bizonyíték kizárására. Az angol bírói gyakorlatban pedig elsődleges szempont a vizsgálat tárgyát képező bizonyíték *megbízható* volta.⁴⁹³

A különbség okát a két különböző büntetőeljárás rendszer különböző céljában, illetve az ítélethozatal módjának különbözőségében látom. Az inkvizitórius gyökerekkel rendelkező kontinentális jogrendszerben a materiális igazság kiderítése iránti elköteleződés szükségessé teszi a bizonyítékok széles vertikumának befogadását. Fontos szempont az is, hogy a tény- illetve jogkérdésben való érdemi döntéshozásra egyidejűleg kerül sor, minden esetben jogi végzettségű személy közreműködésével. (Ez elméletileg garanciát jelent arra, hogy a bizonyíték jogellenes mivoltát felismerjék.) Az angolszász országokban – különösen a technika korábbi fejlettségi szintjén – a tanúvallomással történő bizonyítás volt az elsődleges,

⁴⁹² Herke (2011.) i. m. 46. o.

⁴⁹³ Kis i. m. 61. és 64. o.

a súlyos bűncselekmények miatt indult eljárásokban pedig elsősorban a tanúk nyilatkozataira támaszkodva laikusok hoztak döntést a vádlott bűnösségének kérdésében. Egy véletlenszerűen kiválasztott, nem feltétlenül intelligens esküdt adott esetben hajlamos lehet téves következtetés levonására közvetett, illetve származékos bizonyítékok alapján is, különösen akkor, ha a vádlott személye egyébként sem szimpatikus a számára. Végezetül a későbbiekben részletezett – ügyfelek által folytatott – keresztkérdézéses kihallgatási módszer is szükségessé tette a bizonyítékok kizárásának részletekbe menő szabályozását, hiszen a tanúkhöz és szakértőkhöz intézett kérdéseket ebben az eljárási rendszerben nem az objektív, pártatlan és független döntéshozó teszi fel, hanem az egymással ellenérdekű felek.

Jelentős hatást gyakorolt a hazai jogértelmezésre az amerikai szakirodalom a jogellenes bizonyítékok kizárásának hatályát illetően. Egyetérthetünk Tremmel Flóriánnal abban, hogy a „mérgezett fa gyümölcse” elv (mely szerint a jogellenes bizonyíték folyamánként, az azzal összefüggésben beszerzett további bizonyíték is ki van zárva a bizonyítékok köréből) bár megfelel a jogállamiság kritériumainak, mégis túl szigorú és csak megszorításokkal fogadható el. Tremmel véleménye szerint például nem indokolt kizárni a bizonyítékok közül a „némi fenyegetés vagy ígéretés” hatására beszerzett bűnjeleket, azonban a terhelt beismerő vallomását igen.⁴⁹⁴ Úgyszintén az amerikai joggyakorlatból ismert az „ezüsttálca” elve, mely szerint megismételhető bizonyítási cselekmény esetén az eljárás korábbi szakaszában, „alárendelt szervek” által szerzett jogellenes bizonyíték az eljárás későbbi szakaszában – a magasabb szintű fórum közbelépése folytán, a törvénysértő mozzanat mellőzésével, illetve a mulasztás pótlásával – felhasználhatóvá válik.⁴⁹⁵ Napjainkban a mérgezett fa gyümölcse elv az Amerikai Egyesült Államokban is csak bizonyos megszorításokkal együtt érvényesül. A *független forrás elmélet* szerint azt a bizonyítékot, amely nem áll összefüggésben a bűnügyi hatóság által elkövetett eljárási szabálysértéssel, nem kell kizárni a büntetőeljárásból. Az *elkerülhetetlen felfedezés elve* szintén „lerontja” a főszabályt, hiszen az a jogellenesen megszerzett bizonyíték is felhasználható a büntetőeljárásban, amely vonatkozásában az ügyész minden kétséget kizáróan bizonyítani tudja, hogy a bizonyíték elkerülhetetlenül felfedezésre került volna jogos úton is. Végezetül kivételt képez a mérgezett fa gyümölcse elv alól a *meggyengült kapcsolat elvének* érvényesülése is, mely szerint eliminálja a bizonyíték jogellenességét, ha a törvénysértés és a bizonyíték kapcsolata távoli illetve gyenge.⁴⁹⁶ Ezen

⁴⁹⁴ Tremmel (2006) i. m. 163-164. o.

⁴⁹⁵ Bacigal, Ronald J.: *Criminal law and procedure: an introduction*. Albany, New York, West/Thomson Learning, 2002. Idézi: Tremmel (2006) i. m. 164. o.

⁴⁹⁶ Gácsai Anett Erzsébet: *A mérgezett fa gyümölcse doktrína és az ezüsttálca elve*. *Magyar Jog* 2015/2. 69-72. o.

megszorítások eredményeként a perdöntő jelentőségű bizonyítékok jogellenességének megállapítására a korábbinál jelentős mértékben kevesebbszer kerül sor, melynek elsődleges célja az volt, hogy pusztán „technikai” szabályszegések ne vezessenek a bűncselekményt ténylegesen elkövető vádlott büntetés alóli mentesüléséhez.

A bizonyítás szabályait az Egyesült Államokban a Federal Rules of Evidence (Szövetségi Bizonyítási Szabályok) tartalmazzák. Bizonyíték „elutasítására” az amerikai büntetőeljárás során több időpontban is lehetőség nyílik. Először a bíró dönt a bizonyítékok elfogadhatósága kérdésében, még a tárgyalás előtt. A tárgyaláson is sor kerülhet hasonló döntésre, amikor a bíró megtiltja a válaszadást a tanúhoz intézett valamely kérdés vonatkozásában. Amennyiben a kérdés nem, de a tanú válasza tartalmaz olyan nyilatkozatot, ami a törvény szerint nem elfogadható, a bíró utasíthatja az esküdteket arra, hogy az elhangzottakat hagyják figyelmen kívül.⁴⁹⁷ (Más kérdés, hogy sok esetben nehéz lehet elvonatkoztatni egy jelentősnek tűnő kijelentéstől, megjegyzéstől.) Végül a bíró a bizonyítási eljárás végén – a bizonyítékok érdemi értékelése nélkül – felhívhatja az esküdtek figyelmét arra, hogy meghatározott bizonyítékokat kezeljenek fenntartással. A bizonyítékok elfogadásának illetve elutasításának idejét és módját illetően Angliában is hasonló szabályok alakultak ki. Amennyiben a bíró úgy ítéli meg, hogy az elfogadhatatlan bizonyítéktól az eljárás során már nem lehetne „eltekinteni,” megszünteti a tárgyalást, és az ügyet másik bíróság tárgyalja újra.⁴⁹⁸

Az Egyesült Államok szövetségi bizonyítási szabályai alapján ki kell zárni a bizonyítási eljárásból azt a bizonyítékot, amely alkalmas az esküdtekben igazságtalan előítélet kialakítására, az esküdtek megtévesztésére, összezavarására, továbbá, amelynek bemutatása az eljárás indokolatlan elhúzódását vagy a bizonyítékok redundanciáját idézi elő.⁴⁹⁹ Ugyanannak a ténynek azonos jellegű bizonyítékkal történő többszörös bizonyítását az angol szabályok is tilalmazzák.⁵⁰⁰ Ilyen típusú szabályokat hatályos büntetőeljárás törvényünk nem tartalmaz.

A bizonyítékok kizárására vonatkozó szabályok között mind az angol, mind az amerikai büntetőeljárásban kiemelkedő szerep jut a *hearsay evidence* szabályainak. Nem terjeszthetők a bíróság elé hallomásból származó adatokra vonatkozó tanúvallomások, tehát a tanú nem hallgatható ki abban az esetben, ha az ügyre vonatkozó állítása nem a saját észlelésén alapul.

⁴⁹⁷ Fantoly (2012.) i. m. 134. o.

⁴⁹⁸ Herke (2011.) i. m. 47. o.

⁴⁹⁹ Fantoly (2012.) i. m. 136. o.

⁵⁰⁰ Kelemen (1991.) i. m. 486. o.

Ezt a szigorú elvet azonban a bírói gyakorlat az USA-ban és Angliában is „árnyaltabbá” tette a főszabály alóli kivételek igen részletes kidolgozása útján, annak érdekében, hogy a releváns és megbízható bizonyítékok pusztán formai okból történő kirekesztése ne akadályozza a vádlott bűnösségének megállapíthatóságát.⁵⁰¹ A hearsay evidence szabályozása elsősorban a keresztkérdéses kihallgatás során bír jelentőséggel, különösen a vádlott azon jogára tekintettel, hogy kérésére őt vádlójával (ellene valló személlyel) szembesíteni kell a tárgyaláson. A hazai szabályok ezért nem tartalmazzak hasonló tiltást, így a büntetőeljárásban szabadon felhasználható a törvényben meghatározott minden bizonyítási eszköz⁵⁰² illetve az abból nyerhető bizonyíték, így a származékos bizonyíték is. Utalni kell ugyanakkor arra, hogy az uralkodó jogirodalmi álláspont szerint az egyedülálló közvetett bizonyíték nem bizonyíték, azonban valószínűségi következtetési alapot biztosíthat a büntetőjogilag releváns tény szempontjából.⁵⁰³

Az angolszász országok relevancia szabályainak másik meghatározó eleme a *karakterbizonyítás*. Angliában a vád nem bizonyíthatja a terhelt bűnösségét azzal, hogy „rossz karakter,” illetve szerepel a bűnügyi nyilvántartásban.⁵⁰⁴ Főszabály szerint az USA-ban sem megengedett a hírnévvel, illetve véleménnyel történő bizonyítás, valamint a korábbi magatartásokra történő figyelemfelhívás sem. A vádlott azonban bizonyíthatja a saját személyiség jellemzőit, amennyiben azok ellentétesek a vád tárgyát képező bűncselekmény jellegével. A sértett karakterére vonatkozóan csak abban az esetben terjeszthető elő bizonyíték, ha annak a vádlott védekezése szempontjából jelentősége lehet.⁵⁰⁵ Hatályos törvényünk nem tiltja a karakterbizonyítást, jóllehet az ilyen típusú bizonyítás nem jellemző a magyar büntetőeljárásban, hiszen az esetek egy részében a vádlott és a sértett személyisége nem hozható közvetlen összefüggésbe a vádbeli cselekménnyel. A vádlott büntetett előéletére vonatkozó adatok szabadon felhasználhatók, és a bűncselekmény jellegétől függően nem kizárt a sértett karakterére irányuló bizonyítás sem, különösen, ha ennek akár a tényállás megállapítása, akár a büntetés kiszabása szempontjából jelentősége lehet, mint például a sértett felróható közrehatásaként értékelhető enyhítő körülménynek.

Angliában a bírósági eljárás – a terhelt három lehetséges perbeli magatartásának függvényében – a következőképpen alakulhat. A vádlottnak első lépésként az ellene felhozott

⁵⁰¹ Minderről részletesebben ld. Kelemen (1991.) i. m. 486-487. o. és Fantoly (2012.) i. m. 137-138. o.

⁵⁰² Be. 78. § (1) bekezdés

⁵⁰³ Tremmel (2006.) i. m. 114. o.

⁵⁰⁴ Herke (2011.) i. m. 44. o.

⁵⁰⁵ Fantoly (2012.) i. m. 136-137. o.

formális vádra kell nyilatkoznia. A vádlott bűnösséget elismerő vagy tagadó nyilatkozata önmagában meghatározza az eljárás kimenetelét. Alapvető különbség a kontinentális jogrendszerhez képest, hogy Angliában, amennyiben a vádlott bűnösnek vallja magát a terhére rótt bűncselekményben, további bizonyításra nincs szükség. A bíróságok a növekvő munkateherre tekintettel jelentős mértékű, 30 % körüli büntetési kedvezménnyel igyekeznek érdekeltté tenni a vádlottakat a beismerő vallomás megtételében. A koronabíróságon a tárgyalás, amennyiben a vádlott nem vallja magát bűnösnek, legalább egy napig tart. Ez alatt négy – öt olyan ügyet el lehet látni, amelyben a vádlott bűnösnek vallja magát.⁵⁰⁶ A „bűnösnek vallás kedvezménye” egy olyan momentum az angolszász eljárásban, amely levezethető az eljárási rendszer céljából. Ebben a rendszerben ugyanis a jogszolgáltatás az elsődleges szempont, mely a bűnösség elismerésével realizálódik is. Amennyiben a vádlott megkapja a büntetését, a társadalmi rend helyreáll. A materiális igazság elérését célul tűző kontinentális eljárási rendszerben azonban a vádlott beismerése önmagában nem elegendő sem a tényállás, sem a megfelelő büntetés megállapításához, be kell szerezni a büntetőjogi felelősséget megalapozó egyéb bizonyítékokat is.

Azt követően, hogy a vádlott bűnösnek vallotta magát, további bizonyítás nélkül sor kerülhet a büntetés kiszabására. Míg hazánkban a büntetést befolyásoló alanyi és tárgyi tényezőkre, a súlyosító és enyhítő körülményekre is bizonyítást folytat le a bíróság a tárgyaláson (amelyhez a szükséges bizonyítási eszközök beszerzéséről a nyomozó hatóság és az ügyész többnyire még a nyomozási szakaszban gondoskodik), addig Angliában a bíró nem köteles a megfelelő büntetés kiszabása érdekében valamennyi releváns adatot beszerezni. A büntetés – főszabály szerint – kiszabható a vád és a védelem nyilatkozatai alapján, ez a gyakorlat azonban az utóbbi évek eseti döntései alapján megdőlni látszik. Kétség esetén a bíróság a védelem verzióját veszi alapul, ugyanakkor a bíró ma már a vád és a védelem közös verzióját sem köteles elfogadni, és bizonyítást vehet fel a büntetés kiszabása szempontjából releváns tények tisztázása céljából.⁵⁰⁷

A büntetés kiszabás egyik fontos dokumentuma az ún. Pre-Sentence Report („büntetés előtti jelentés”), melyet súlyosabb bűncselekmények esetén mind Angliában, mind az USA-ban alkalmaznak tagállami és szövetségi szinten⁵⁰⁸ egyaránt. A praktikusán még a nyomozás során, objektív szempontok alapján elkészített jelentés azokat a tényeket, körülményeket tartalmazza, amelyek segítik a bírót (magisztrátust) a megfelelő büntetés kiszabásában. A

⁵⁰⁶ Herke (2011.) i. m. 87-88. o.

⁵⁰⁷ Herke (2011.) i. m. 89. o.

⁵⁰⁸ http://www.law.cornell.edu/rules/frcrmp/rule_32 (letöltve: 2014. november 1.)

jelentést a pártfogó felügyelő készíti el, és a vádlott (esetleges) korábbi elítélésein kívül tartalmazza a vádlott személyiségével, szociális – családi háttérével kapcsolatos információkat, a tanulmányaira, munkaviszonyaira vonatkozó adatokat is. A jelentés tartalmaz egy javaslatot a vádlott közösségen belül történő megbüntetésére (Angliában a „Community Punishment Order” alapján, az USA-ban a „nonprison program” keretében), ez az ajánlás azonban nem köti a bíróságot a büntetés kiszabása során.⁵⁰⁹ A bíró az USA-ban is kérheti bármilyen más releváns adat rendelkezésre bocsátását, ami a büntetés kiszabása szempontjából jelentős.

A büntetőeljárás hatékonyságának vizsgálatával összefüggésben az angolszász országokban alkalmazott „büntetés előtti jelentés” intézményét mind az eljárás időszerűsége, mind a bűnösség objektív megállapítása szempontjából hasznosnak tartom. Egyfelől a pártfogó felügyelő a vád bizonyításában nem vesz részt, szerepe csak abban áll, hogy „monitorozza” a vádlottat. Amennyiben a vádlott bűnössége nem állapítható meg, a jelentésre nincs szükség. Amennyiben azonban a büntetés kiszabására kerül sor, a bíróság rendelkezik egy olyan objektív anyaggal, amelynek előállítása nem veszi igénybe a kapacitását, azonban segíti a megfelelő büntetés, illetve intézkedés alkalmazásában. Másrészt a tényállás és a vádlott bűnösségének megállapítását nem feltétlenül szerencsés összemenni azoknak a tényeknek a bizonyításával, melyek e kérdésben nem, csupán a jogkövetkezmény megállapítása szempontjából relevánsak. (Meg kell jegyezni ugyanakkor, hogy természetesen vannak olyan büntetés-kiszabási tényezők, melyek szükségszerűen a tényállás részét is képezik.)

Amennyiben a vádlott bűnösnek vallja magát, az eljárás menetét befolyásolja az a tény, hogy a vádlott él-e *a hallgatáshoz való jogával* vagy sem. Ennek azért van kiemelkedő jelentősége, mert amennyiben a vádlott vallomást tesz, a tanúkhöz hasonlóan igazmondási kötelezettség terheli. Ez a szabály egy magyar büntető jogász szemszögéből rendkívül hatékonynak tűnik, különös tekintettel az angolszász büntetőeljárásban kialakult gyakorlatra, mely szerint bizonyos feltételek fennállása esetén a vádlott hallgatása a terhére értékelhető.

A hatékonyság egy másik aspektusból is megmutatkozik. Jóllehet a terhelt a magyar szabályok értelmében sem köteles vallomást tenni, azonban ha vallomást tesz, bármilyen tartalmú nyilatkozatot tehet, olyat is aminek semmilyen valóságtartalma nincs. A védekezésének egyetlen korlátja van: a védekezés bűncselekményt (hamis vádat) nem

⁵⁰⁹ Barclay, C. Gordon: The Criminal Justice System in England and Wales, Kriminológiai Közlemények 51. A modern büntetőpolitika problémái Nagy-Britanniában, Magyar Kriminológiai Társaság, Budapest, 1995. 151. o. és a <http://www.courtroomadvice.co.uk/presentation-reports.html> (letöltve: 2014. november 1.) alapján

valósíthat meg. Ugyanakkor – mivel a vádlott az eljárás folyamán nem kerül tanú pozícióba – a hamis tanúzás büntetést nem követheti el, ami lényegesen nagyobb mozgásteret biztosít számára a védekezést illetően, mint amekkora mozgástérrel az angolszász jogrendszer vádlottja rendelkezik. (A két eljárási rendszer szabályozási különbsége véleményem szerint a beismerő vallomás bizonyításban betöltött szerepének eltérő megítélésében rejlik. Az angolszász szabályok a beismerésre ösztönzik a terheltet: a hallgatás ugyanis nem minden esetben a legmegfelelőbb védekezési módszer.)

A vádlotti beismerés jelentősége ellenére – amennyiben a „nem bűnösnek vallás” következtében a bizonyítási eljárás lefolytatásra kerül – a tárgyalás „kezdő akkordja” mégsem a vádlotti kihallgatás. Amennyiben a vádlott nem él a hallgatás jogával és úgy dönt, hajlandó a kérdésekre válaszolni: a vád bizonyítása ebben az esetben sem az ő kihallgatásával kezdődik.

2. 3. 1. A büntetőper menete az angloamerikai eljárásokban

Az angolszász tárgyalás jellemzése kapcsán gyakran találkozunk a hazai szakirodalomban az „ügyféli per” kifejezéssel. E fogalom tömör összefoglalása annak, hogy az angolszász büntetőeljárásban a bizonyítás a felek dolga, az ő feladatuk állításaik igazolása céljából bizonyítékokat bemutatni, a tanút illetve a szakértőt idézni és kihallgatni, stb. Az angol bíró hagyományosan passzív, általában nem feladata a bizonyítás irányának meghatározása, de elméletileg nem kizárt, hogy olyan személyt idézzon a tárgyalásra, akinek a kihallgatását a felek nem indítványozták.⁵¹⁰

A bíró illetve az esküdtszék először a vád verzióját hallgatja meg. A bizonyítást a vádló kezdi, a bizonyítékok bemutatásának sorrendjét is az ügyész határozza meg a vád igazolására legalkalmasabb módon. Ezután a védő ismerteti a védelem álláspontját, és ismerteti azokat a bizonyítékokat illetve szólítja azokat a tanúkat, akik a vádlottra kedvezően vallanak.

Angliában a tanúzás szabályait az 1999. évi Youth Justice and Criminal Evidence Act⁵¹¹ tartalmazza, ugyanakkor a bírói gyakorlat ismerete is nélkülözhetetlen e témakörben. A törvény például definiálja a tanúzásra való alkalmasság fogalmát és ennek akadályait. Főszabály szerint a büntetőeljárás bármely szakaszában bárki lehet tanú, aki alkalmas arra, hogy bizonyítékot szolgáltatson. Nem alkalmas bizonyíték szolgáltatására, így

⁵¹⁰ Elek i. m. 159. o.

⁵¹¹ <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1999/23/contents>

vallomástételre az a személy, aki nem érti meg a kérdést, amit hozzá, mint tanúhoz intéztek, továbbá az sem, aki a kérdésre nem képes érthető választ adni.⁵¹² Az alkalmasság-alkalmatlanság elhatárolásának kérdésében eligazítást azonban az eseti döntésekben kell keresnünk. A törvény vélelmezi a gyermekek alkalmasságát, esküt azonban csak a 14. életévüket betöltött személyeknek kell tenniük.⁵¹³ Az alkalmasság esetenként bizonyítás tárgya lehet, azonban ettől el lehet tekinteni, amennyiben a gyermeknek a bíróság előtt történő megjelenése életkorára tekintettel nem kívánatos.⁵¹⁴ A vallomástételi alkalmasság egyúttal köteleességet is jelent. Jogszerűen csak az a tanú tagadhatja meg a bíróság előtti megjelenést, illetve a kérdések megválaszolását, aki alappal hivatkozik a mentességi okok valamelyikére.⁵¹⁵ Speciális szabályok vonatkoznak a vádlott házastársára, tekintettel arra, hogy a védelem szempontjából alkalmas a vallomástételre, egyúttal kötelezhető is erre. A vád kérdéseire azonban nem minden esetben, csak meghatározott bűncselekmények miatt indult büntetőeljárásban köteles a házastárs válaszolni.⁵¹⁶ Az Egyesült Államokban a Szövetségi Bizonyítási Szabály (Federal Rules of Evidence) 601. szakasza tartalmazza a tanúvallomásra vonatkozó általános szabályt (Competency to Testify in General).⁵¹⁷ Így a bárki alkalmas tanúvallomást tenni, kivéve, ha a törvény eltérően rendelkezik.

A tanú megbízhatóságáért az a fél „szavatol,” aki a tanút idézte. (Ez nem ugyanazt jelenti, mint hazánkban, hogy a „megbízhatatlan,” „nem megfelelő” tanú annak a félnek a bizonyítási esélyét rontja, aki a kihallgatását indítványozta. Amennyiben a tanú a tárgyaláson „meggondolja magát,” kijelenti, hogy „már nem emlékszik,” a nyomozás során tett vallomásával ellentétesen nyilatkozik, vagy – mivel megbocsátott a vádlottnak – él mentességi jogával, és egyáltalán nem tesz vallomást, a bizonyítás „előre eltervezett” menetét és eredményét jelentősen befolyásolhatja.) Angliában a tanú a legjobb szándéka ellenére is könnyen válhat „rossz tanúvá.” A tanúhoz intézett kérdések egy része a szavahihetőségének megkérdőjelezésére irányulnak. Ezek a kérdések azonban nem csupán „kontroll” jellegűek, hanem sok esetben kifejezetten „beugratóságok.”

A tanút szólító fél az egyenes kihallgatás során nem tehet fel olyan, ún. rávezető kérdéseket, amelyek eleve a tanú szavahihetőségét hivatottak alátámasztani. Az egyenes kihallgatás után a vád tanúját a védelem, a védelem tanúját a vád hallgatja ki. A tanú szavahihetőségének

⁵¹² Youth Justice and Criminal Evidence Act 53. szakasz (1) és (3) bekezdés

⁵¹³ Youth Justice and Criminal Evidence Act 54. szakasz

⁵¹⁴ May, Richard – Powles, Steven: Criminal Evidence. Sweet & Maxwell, London, 2004. 223. o

⁵¹⁵ Spencer, Maureen – Spencer, John: Evidence. Oxford: Oxford University Press, 2005. 32. o.

⁵¹⁶ Herke i. m. (2011.) 46. o.

⁵¹⁷ http://www.law.cornell.edu/rules/fre/rule_601

ellenőrzésére a keresztkérdezés szolgát, amit a felek legtöbbször nem is az objektív igazság kiderítésére alkalmaznak, hanem a tanú jellembeli hibáinak a felfedésére. A keresztkérdezés során tehát nem csupán a tanúvallomás (tehát a bizonyítási eszköz) hitelességét vizsgálják, hanem magának a tanúnak, mint magánembernek a megbízhatóságát is.

Ez a módszer, bár egy magyar jogász számára megbotránkoztatónak tűnhet, több szempontból is elősegítheti a mérlegelési tevékenységet. Az USA-ban az *impeachment* (a tanú hitelességét támadó) eljárás elsődleges célja, hogy feltárja a tanú elfogultságát, testi-szellemi fogyatékoságát, azonban arra is alkalmas, hogy rávilágítson a tanú vallomásának korábbi nyilatkozatával ellentétes voltára.⁵¹⁸A hazai büntetőeljárás során a bírónak, illetve az ügyésznek és a védőnek is joga van olyan típusú kérdéseket intézni a tanúhoz, amelyek célja annak kiderítése, nem elfogult-e a tanú az ügyben, a vádbeli cselekmény észlelésekor viselte-e a szemüvegét, nem ivott-e túl sok alkoholt, a vádlotthoz fűződő viszonyára tekintettel esetleg nem áll-e érdekében a valóság elhallgatása, stb. Az ilyen jellegű – a karakter-bizonyítás kategóriáját megközelítő – kérdések azonban álláspontom szerint túl „offenzívak” ahhoz, hogy a pártatlan döntéshozó a tanú kihallgatása során éljen velük: jobban illeszkednek a vád, illetve a védelem kérdezési módszerei közé.

A tanú szavahihetőségének a vizsgálata – tekintettel arra, hogy a magyar büntetőeljárás szabályok szerint a tanú kihallgatását főszabály szerint a tanácselnök bíró végzi – hazánkban nem jellemző, bár álláspontom szerint a Be. nem zárja ki a szavahihetőség vizsgálatára irányuló kérdések feltevését. Igaz ugyanakkor, hogy a törvény szerint a bizonyításnak azokra a tényekre kell kiterjednie, amelyek a büntető és a büntető eljárási jogszabályok alkalmazásában jelentősek,⁵¹⁹ továbbá tanúként az hallgatható ki, akinek a bizonyítandó tényről tudomása lehet,⁵²⁰ mely szabályokból – első olvasatra – arra a következtetésre juthatunk, hogy a tanúnak kizárólag az általa észlelt, és a bűncselekménnyel összefüggésbe hozható tényekkel kapcsolatban kell nyilatkozatot tennie, nem pedig saját személyével kapcsolatban. Nem lehet kikerülni azt a kérdést, hogy a tanú személyiségi jogainak védelme milyen mértékű korlátozást jelent a bíró, valamint a vád és a védelem által folytatott kihallgatás illetve kérdésfeltevés során, amennyiben bármelyiküknek alapos kételye támadt a tanú szavahihetőségét illetően. (A Be. 77. § (2) bekezdése alapján ugyanis a bizonyítási cselekmények végzésekor az emberi méltóságot, valamint az érintettek személyiségi

⁵¹⁸ Fantoly (2012.) i. m. 138. o.

⁵¹⁹ Be. 75. § (1) bekezdés

⁵²⁰ Be. 79. § (1) bekezdés

jogait⁵²¹tiszteletben kell tartani.) Figyelembe kell vennünk azt a tényt is, hogy a bírónak az ítélet indokolásakor számot kell adnia arról, ha valamely bizonyítéknak nem tulajdonított jelentőséget a tényállás megállapítása során. Amennyiben erre azért került sor, mert a bizonyíték hitelességét illetően komoly kétsége merült fel, az indokolásban erre is ki kell térnie. A hatályos polgári törvénykönyv vonatkozó rendelkezéseit nem sérti a bizonyítási eljárás keretében a tanúhoz intézett olyan kérdés, amely – tartalmából levezethetően – arra utal, hogy a kérdést megfogalmazó bíró, ügyész vagy védő véleménye szerint a tanú nem tűnik szavahihető személynek, amennyiben a kérdés – illetve később a válasz alapján levont következtetés – nem indokolatlanul bántó, továbbá nem meríti ki a tanú személyére vonatkozó sértő, valótlan tényállítás kritériumát.

Az angolszász eljárási rend szerinti keresztkérdés után a felek visszatérhetnek saját tanúikhoz és feltehetnek további kérdéseket a tanúknak abban a körben, amelyre nézve a tanúnak a keresztkérdés során válaszolnia kellett. Az újbóli kérdezés lehetőséget teremt arra, hogy a keresztkérdés során esetlegesen hitelét veszített tanú „visszanyerje presztízsét.” Ennek elsősorban a tanút idéző fél perbeli helyzetének helyreállítása szempontjából van jelentősége.

2. 3. 2. A bizonyítás felvétele a hazai szabályok szerint

A kontinentális büntetőeljárás kódexek, így a hazai törvény előírásai szerint a bizonyítás felvétele a vádlott illetve vádlottak kihallgatásával kezdődik. A hatályos szabályok értelmében a vádlottat a tanács elnöke hallgatja ki, melynek menete a következő. A vádlott személyazonosságának megállapítása, valamint a törvényben előírt adatainak egyeztetése után a tanács elnöke tisztázza, hogy a vádlott megértette-e a vádat, illetve – szükség esetén – a vádat elmagyarázza neki. Ezt követően lehetőséget ad a vádlottnak arra, hogy a váddal kapcsolatos álláspontját kifejtse. A tanács elnökének kérdésére nyilatkoznia kell arról, hogy ismeri-e büntetőjogi felelősségét. Amennyiben a vádlott nem ismeri el a bűnösségét, és vallomást kíván tenni, a kötelező figyelmeztetések elhangzása után lehetőséget kell neki adni arra, hogy a védekezését is magában foglaló vallomását összefüggően előadja. A meghatalmazott védők eltérő javaslatától eltekintve a vádlottak az egyszerűség kedvéért

⁵²¹ A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény 2:43. §-nak d) pontja szerint a *személyiségi jogok* sérelmét jelenti különösen a becsület és a jóhírnév megsértése. A Ptk. 2:45. § (1) bekezdése alapján a becsület megsértését jelenti különösen a más személy *társadalmi megítélésének hátrányos befolyásolására alkalmas*, kifejezőmódjában *indokolatlanul bántó* véleménynyilvánítás. A (2) bekezdés értelmében a jóhírnév megsértését jelenti különösen, ha valaki más személyre vonatkozó és e személyt sértő, *valótlan* tényt állít vagy híresztel, vagy valós tényt hamis színben tüntet fel.

általában szívesebben válaszolnak kérdésekre, mintsem összefüggően előadnák a védekezésüket. Az összefüggő vallomás után, vagy helyette a vádlotthoz először a tanács elnöke intéz kérdéseket, majd azt követően az ügyész, a vádlott védője, végül a sértett, a magánfél illetve – az őt érintő körben – az egyéb érdekelt, továbbá a szakértő.⁵²² A vádlott első kihallgatása, a váddal kapcsolatos nyilatkozatátása tehát a bíró kezében van, ami ellentétes az angolszász modellben tapasztalt bírói szereppel. A bíró bizonyítási eljárásban betöltött funkciója azonban többféle szerepfelfogással párosulhat. A bíró optimális esetben neutrális tud maradni, és képes arra, hogy objektíven kérdezzen. Kérdései nem sugallják az ügyről alkotott véleményét, noha a nyomozási iratok tanulmányozása után nyilvánvalóan kialakult benne egy kép a vádlottról és a vádról. Előfordul azonban, hogy a bíró azonosul a váddal vagy a védelemmel, ami a pervezetésben és kérdezési módjában is megnyilvánul. Ez két szempontból is problémát jelenthet. Egyfelől rossz irányba terelheti a bizonyítási eljárást, másrészt azt a benyomást kelti, hogy a bíró nem pártatlan. A védelem ilyenkor az ártatlanság vélelmének, illetve az *in dubio pro reo* elv érvényesülésének hiányára hivatkozhat. (Eljárási pozíciójából eredően az ügyész azonban bajosan hivatkozhat bármiféle eljárási alapelv megsértésére, illetve eljárási „jogainak” csorbítására.)

Amennyiben tényként fogadjuk el, hogy a tanú, a vádlott, illetve a szakértő kihallgatása a bizonyítás részét képezi, a bíró imént részletezett tevékenysége ellentétben áll a Be. 4. § (1) bekezdésével is, mely a bizonyítás kötelezettségét a vádlóhoz telepíti.

A Be. azon – a gyakorlatban viszonylag ritkán alkalmazott – szabálya, mely szerint a tanút az ügyész, a vádlott vagy a védő indítványára az indítványozó hallgatja ki kérdések feltevésével,⁵²³ megteremtették az ügyféli per irányába történő elmozdulás lehetőségét.

A hazai szakirodalom tanulmányozását követően meg kellett állapítanom, hogy a bizonyítás témakörében a bíró tárgyalási aktivitása az egyik legvitatottabb terület. Király Tibor már 1968-ban akként foglalt állást, hogy a tárgyaláson a terhelt első kihallgatásának vádlói jellege van. Amennyiben az első kihallgatást a tanács elnöke végzi, óhatatlanul vádlói pozícióba kerül, ami a bíró esetében megengedhetetlen. Király álláspontja szerint a bírói aktivitás az igazság megállapításának eszköze. De ez az aktivitás a cél veszélyeztetése nélkül csökkenthető az ügyészi kérdés útján.⁵²⁴ Cséka Ervin ezzel ellentétes álláspontot fogalmazott meg 1999-ben és bírálta az 1998. évi Be. miniszteri indoklását, mely semmiféle magyarázatot nem fűzött a bevezetni kívánt új szabályhoz, mely szerint „a vádlottat először

⁵²² Be. 286. § (1) bekezdés, 288. § (3) bekezdés, 289. § (1) és (2) bekezdés, 290. § (1) bekezdés

⁵²³ Be. 295. §

⁵²⁴ Király Tibor: A kihallgatás rendszere a tárgyaláson. Magyar Jog, 1968. évi 4. szám 206-207. o.

kérdések feltevésével az ügyész hallgatja ki.” Cséka szerint azonban nem is hozhatók fel meggyőző érvek a változtatásra, „miért célszerűbb, ésszerűbb az eddig klasszikusnak mondható tanácselnöki feladatnak, a vádlott kihallgatásának átruházása a vád képviselőjére a tárgyaláson.” Véleménye szerint ez a megoldás nincs összefüggésben a tanúkra és szakértőkre vonatkozó keresztkérdezés intézményével sem.⁵²⁵ A törvény az imént idézett szabály mellőzésével lépett hatályba, tehát a tanács elnöke megőrizte primátusát a tárgyaláson, a bíró tárgyalási aktivitását azonban továbbra is számos kritika éri.

2. 4. Szakértő a büntetőeljárásban

A szakértők a kontinentális országokra jellemző hivatalos szakértői rendszerrel ellentétben az angolszász bizonyítási eljárás során a tanúval esnek egy tekintet alá, kihallgatásukra a tanúval azonos módon kerül sor. A szakértőket nem a bíró rendeli ki, hanem a felek választják és idézik a tárgyalásra, illetve kérdezik ki saját koncepciójuknak megfelelően. Ennek következtében az angolszász perben nem támasztható a szakértőkkel szemben az ügy tárgyilagossági követelménye, ami álláspontom szerint a szakvéleményből származó bizonyíték erejét csökkenti. Még akkor is, ha Angliában a szakértőknek a feltett kérdésekre egyébként „elfogadható bizonyossággal” kell válaszolniuk. (A hatályos magyar szabályok értelmében – a kizárás törvényben felsorolt esetein túl – nem járhat el szakértőként, akitől elfogulatlan szakvélemény nem várható.)⁵²⁶ A kontinentális eljárásban a szakértőnek tehát de iure *objektívnek* kell lennie. A tárgyilagosság azonban önmagában nem nyújt garanciát arra, hogy a szakvélemény perdöntő bizonyítékként el is fogadható. Egyetérthetünk Elek Balázssal abban, hogy a hivatalos szakértők szakmai színvonala hazánkban (sem) minden esetben megfelelő, kiemelt eljárásjogi helyzete miatt azonban nehezen támadható. Egy bonyolult szakkérdés eldöntéséhez szükséges különleges szakértelem hiánya miatt a jogi végzettségű bírótól nem minden esetben várható el, hogy a szakértői vélemény „minőségét,” hitelt érdemlőségét érdemben vizsgálja. (Ugyanakkor véleményem szerint a hasonló típusú ügyek tárgyalásában megfelelő tapasztalattal rendelkező bíró esetében ez a készség ki is alakulhat.) Elek Balázs a rendszer további kritikájaként fogalmazta meg, hogy a hatóság által kirendelt szakértő abban az esetben is az elfogultság képzetét kelti a vádlottban, ha egyébként valóban objektív szakvéleményt ad a bizonyítandó tény illetve eldöntendő kérdés

⁵²⁵ Cséka i. m. 61. o.

⁵²⁶ Be. 103. § (1) bekezdés h) pont

tárgyában.⁵²⁷ Érdekes problémát vet fel a téma kapcsán Tremmel Flórián. Az Egyesült Államok bírói gyakorlatában merült fel az a kérdés, hogy a törvény szerint kizárt bizonyíték lehet-e alapja a szakértői vizsgálatnak? A hazai joggyakorlat – hasonlóan egyes amerikai szakirodalmi álláspontokhoz – elutasítja az olyan megoldásokat, mely szerint a szakértő például a tanúzási mentességgel élő személy spontán nyilatkozataira, megnyilvánulásaira támaszkodik a szakvélemény elkészítése során. A terhelt szakértői vizsgálat során tett nyilatkozatait a bírói gyakorlat szintén kizárja a bizonyítékok közül.⁵²⁸

A megfelelő színvonalú szakvélemények elkészítése, és általában véve a szakértői bizonyítás megreformálásának kérdése a XXI. század büntetőeljárásának egyik fontos mérföldköve lehet. Nem fér kétség ahhoz, hogy a tudomány jelenlegi vívmányainak alkalmazása nélkül a bizonyítás sokszor lehetetlenné válna, sőt gyakran téves következtetések levonásához vezetne. A kérdés „csupán” az, mennyire kezelhetjük *tényként* a szakvéleményben foglaltakat? Angliában az utóbbi évtizedben több esetben született olyan hibás döntés, mely megalapozatlan szakértői véleményen alapult. Az esküdtek ténymegállapítási jogkörére tekintettel a szakértő megfelelő szakmai színvonalának talán még nagyobb szerep jut az angolszász országokban, mint hazánkban, hiszen a legbonyolultabb kérdésekben az esküdtek nagymértékben hagyatkoznak a szakértő megállapításaira. A Court of Appeal álláspontja szerint a szakvéleménynek *megbízhatónak* kell lennie, azaz el kell érnie a bizonyító erő minimális szintjét.⁵²⁹ Angliában a szakértői bizonyítás büntetőeljárást érintő problémáinak megoldása céljából önálló Bizottság jött létre, mely 2011. tavaszán tette közzé a témát érintő vizsgálatának eredményeit.⁵³⁰ A Bizottság által kidolgozott javaslat szerint az a szakvélemény megbízható, amely megfelel egy több lépcsős megfeleléségi tesztnek, melynek részét képezi a relevancia, a szakértő kvalifikáltsága, valamint a pártatlanság. A szakvéleménynek olyan megalapozott elveken, technológián és feltételezéseken kell alapulnia, melyek az adott ügyben adekvátan alkalmazhatók. A Bizottság ajánlásában a megbízhatóságot a szakvéleményt felhasználó félnek kell igazolnia, ugyanakkor a Bizottság a vád és a védelem szakvéleményének értékelését illetően nem alkalmazta az ekvivalencia elvét. Az ajánlás szerint az esküdtszék a vádlott bűnösségét abban az esetben állapíthatná meg, ha a vád szakvéleményének helytállósága felől *nincs kétsége*, azonban a vádlottat fel kell menteni, ha a

⁵²⁷ vö. Elek i. m. 186-187. o.

⁵²⁸ Tremmel (2006) i. m. 165. o.

⁵²⁹ Grósz Tamás: A szakértői bizonyítás megújításának kísérlete Angliában és Walesben. Büntetőjogi Szemle/ 2013/1-2. szám 11. o.

⁵³⁰ Law Commission: Expert evidence in criminal proceedings in England and Wales
https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/229043/0829.pdf (letöltve: 2014. december 5.)

védelem szakvéleménye *ésszerű kételyeket* támaszt. Érdekesség, hogy a Bizottság által folytatott konzultáció során felmerült a kontinentális jogrendszerben ismert szakértőhöz hasonló független, bíró által, jegyzék alapján kijelölt törvényszéki szakértő igénybevételének lehetősége is, akinek a feladata a felek által felkért szakértői vélemények megbízhatóságának vizsgálata lenne még a tárgyalást megelőző időszakban.⁵³¹ Az angol Kormány 2013. novemberében nyilvánosságra hozta a Bizottság ajánlásában foglaltakkal kapcsolatos álláspontját. A Kormány – bár a Bizottság számos megállapításával egyetértett – a javaslatok nagy részét jelenleg (esetenként finansziális megfontolásból) nem találta kivitelezhetőnek. A nyilatkozat szerint ugyanakkor megfontolás tárgyává teszik a szakértői bizonyítás megengedhetőségét alátámasztó kritériumok törvényi szabályozását, így többek között a megfelelő szakértelem, valamint az objektivitás és pártatlanság előírását, továbbá a felek szakvéleményeit érintő, bírósági tárgyalást megelőző tájékoztatási kötelezettségének kiterjesztését, többek között azon információkra, melyek alapjaiban kérdőjelezik meg a szakvélemény megbízhatóságát.⁵³²

2. 5. Hallgatás vagy beismerés? A terhelt nyilatkozatainak illetve a nyilatkozat hiányának következményei

A bizonyítékok értékelésének témaköréhez kapcsolódik a vádlott *hallgatáshoz való joga* is, melynek az Emberi Jogok Európai Egyezményében részes valamennyi állam büntetőeljárási gyakorlatában érvényesülnie kell. A hallgatáshoz való jog elvi alapjait ma az angolszász és kontinentális országok egyaránt magukénak vallják. A magyar büntetőeljárási törvény is rögzíti, hogy a vád bizonyítása a vádló feladata, ő viseli a bizonyítás terhét.⁵³³ Ezzel szorosan összefügg az önvádra kötelezés tilalma, mely szerint senki sem kötelezhető arra, hogy önmagát terhelő vallomást tegyen, és önmaga ellen bizonyítékot szolgáltatson.⁵³⁴ „A hallgatás jogának a bizonyítási eljárásban az a természetes következménye, hogy a vádlott hallgatásából nem lehet számára terhelő következtetést levonni, a vád nem hivatkozhat a bűnösség megállapítására irányuló indítványában erre, mint terhelő adatra.”⁵³⁵ 1994 előtt Angliában a gyanúsított jogi következmény nélkül élhetett ezzel a jogával a rendőrségi kihallgatáson, és dönthetett úgy, hogy védekezését először a tárgyaláson kívánja feltárni. A

⁵³¹ A témáról részletesebben: Grósz i. m. 11-12. o. és 16-17. o.

⁵³² Ministry of Justice: The Government's response to the Law Commission Report: „Expert evidence in criminal proceedings in England and Wales” (Law Com No 325) https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/260369/govt-resp-experts-evidence.pdf 7-8. o. és 12-13. o. (letöltve: 2014. december 5.)

⁵³³ Be. 4. § (1) bekezdés

⁵³⁴ Be. 8. §

⁵³⁵ Kelemen (1991.) i. m. 488. o

hallgatás jogával a tárgyaláson is élhetett, és ebből semmilyen hátrányos következménye nem származhatott.⁵³⁶ A bírói gyakorlat azonban a vádlott hallgatását – támogató bizonyítékok létezése esetén – a terhére értékelte. A Court of Appeal 1981-ben kifejtette: ha a vádlott olyan körülmények között hallgat, amikor az volna természetes, hogy tiltakozik, illetve kimenteti magát az ellene felmerült bizonyítékkal szemben, hallgatása terhelő adatként vehető figyelembe.⁵³⁷ Az 1994. évi Criminal Justice and Public Order a kihallgatás előtti figyelmeztetés szövegét az előbbiekre tekintettel megváltoztatta. A figyelmeztetés során fel kell hívni a terhelt figyelmét arra, hogy amennyiben nem nyilatkozik („nem mond semmit”) vagy válasza nem teljes körű („nem említ valamit, amikor kérdezik”), rossz hatással lehet a védekezésére a bíróságon.⁵³⁸ Említést érdemel, hogy az Emberi Jogok Európai Bíróságának (továbbiakban EJEB) gyakorlata is arra hajlik, hogy nem feltétlenül tilos a vádlott hallgatásából rá nézve hátrányos következtetéseket levonni a tárgyaláson, ha a hallgatásnak „ésszerű oka” nem állapítható meg.⁵³⁹ Találkozhatunk ugyanakkor olyan EJEB döntéssel is, mely rögzíti: a vádlott – védői javaslatnak megfelelő – döntése, mely szerint nem tesz vallomást, indokolt és ésszerű is lehet, így az nem róható feltétlenül a terhére.⁵⁴⁰ Mindezek alapján a hazai joggyakorlat számára is levonhatjuk azt a következtetést, hogy semmilyen tény, így a vádlott hallgatását sem értékelhetünk izoláltan, függetlenül az egyéb bizonyítékoktól és attól, hogy a vádlott a védő javaslatára milyen védekezési taktikát választ. A vádlott beismerésének és hallgatásának a jelentőségét egyaránt a bizonyítékok mérlegelésére vonatkozó általános szabályok szerint kell megítélni, hiszen, ha a bizonyítékoknak nincs a *törvényben* előre meghatározott bizonyító ereje, ilyen a bírói gyakorlat alapján sem jöhet létre.

A téma kapcsán érintenem kell a Be. 289. § (2) bekezdésében foglalt szabályt. A tanács elnöke a 117. § (2) bekezdésében foglaltakon kívül figyelmezteti a vádlottat arra, hogy a bizonyítási eljárás során a kihallgatottakhoz kérdéseket intézhet, indítványokat és észrevételeket tehet. A figyelmeztetés kiterjed arra is, hogy ha a *vádlott nem tesz vallomást*, a terheltként tett korábbi vallomása ismertethető vagy felolvasható.

A vádlott hallgatáshoz való jogával szorosan összefügg a *beismerés önkéntességének* kérdése. Bócz Endre a nyomozó hatóság kihallgatási taktikájának elemzése során megkülönbözteti az

⁵³⁶ Leng i. m. 36-37. o.

⁵³⁷ Kelemen (1991.) i. m. 488.o.

⁵³⁸ Az eredeti angol szöveget ld. Sléder i. m. 33. o.

⁵³⁹ A megállapításokat a Murray kontra Egyesült Királyság (1994) ügy alapján Tóth Mihály foglalta össze. Belovics – Tóth i. m. 55. o.

⁵⁴⁰ A döntés a Condrón kontra Egyesült Királyság (2000) ügyben született. Belovics – Tóth i. m. 56. o.

erőszak vagy fenyegetés útján „kicsikart” és azon vallomásokot, melyek bár nem törvényellenesek, de morálisan elítélendők. Ilyenek például az előny ígérese útján kieszközölt vallomások. Különösen tilos az olyan ígéret, amely hamis beismerés kiváltására alkalmas. Létezik azonban a morálisan sem elítélendő ún. taktikai blöff, melynek tipikus esete a gyanúsított megtévesztése a meglévő bizonyítékok mennyisége és minősége felől. Morálisan tilos ugyanakkor a gyanúsítottat a jogszabályok tartalmát illetően tévesen tájékoztatni, és – Bócz szavaival élve – „ellenjavalt” nem létező bizonyítékokra hivatkozni.⁵⁴¹ Mindezeket átgondolva megállapíthatjuk, hogy a kifejezetten törvényellenes kihallgatáson kívül is könnyű ingoványos talajra lépni a bizonyítás megengedhetőségét illetően. Jóllehet a nyomozás hatékonyságának igénye szükségessé tehet „némi praktika” bevetését, nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy a nyomozó hatóság eljáró tagjai is emberek, így nem tévedhetetlenek. Megfelelő arányérzék kell a még megengedhető, de hatékony kihallgatási mód kiválasztásához. Egyetérthetünk Bócz Endrével abban, hogy a vádlott a tárgyaláson nincs igazán abban a helyzetben, hogy bebizonyíthassa a nyomozás során tett beismerő vallomása önkéntességének hiányát. Az általa javasolt angolszász perjogi megoldás, mely szerint az önkéntesség vitatása esetén „a vádhatóságnak kellene ésszerű, kétséget nem hagyó módon bizonyítania” annak fennállását, a kihallgató szobák „bekamerázása” nélkül szintén nehézségekbe ütközik. Le kell szögeznünk tehát, hogy a bírói mérlegelésnek e probléma megítélése kapcsán is kiemelkedő szerep jut.

2. 6. Értékelés – a büntetőeljárás törvény továbbfejlesztése szempontjából levonható konzekvenciák

A büntetőeljárás rendszerek vizsgálata során világossá vált, hogy a vonatkozó szabályok továbbfejlesztésének igénye nem csupán hazánkra jellemző, egyebek mellett az angolszász országok is folyamatosan törekszenek a büntetőeljárás optimalizálására, a rendszer hiányosságainak, buktatóinak kiküszöbölésére. A tudományos munkák szerzői gyakran merítenek a kontinentális rendszerben kiforrott módszerekből, elemzik a külföldön bevált jogi megoldásokat.⁵⁴² Így például az angolszász országokban is megnőtt az írásbeliség jelentősége a szóbeliséggel szemben, illetve az USA-ban már az 1960-as, 1970-es években sor került az eljárás előkészítő szakaszának törvényi szabályozására, általánossá téve az ügyvédi képviselést az eljárás ezen részében is. A bírói gyakorlat pedig valamennyit engedett

⁵⁴¹ Bócz Endre: A kényszervallatásról. Magyar Jog. 2013/2. 67-69. o.

⁵⁴² Id. például Richard Frase: Comparative Criminal Justice as a Guide to American Law Reform: How the French Do It, How Can We Find Out and Why Should We Care? Californai Law Review, 1990.

az egyéni szabadságok feltétlen érvényesüléséből a beismerő vallomások megítélése során.⁵⁴³ Mindez azonban nem jelenti azt, hogy az inkvizitórius elven nyugvó kontinentális eljárási rendszer jobb lenne a vádelvű angolszász jogrendszerénél vagy fordítva. Ha sarkosan is, de találóan fogalmazta meg a két rendszer immanens különbségét Angyal Pál. Nézete szerint a nyomozó eljárás azokban az államokban honosodott meg, amelyekben az egyén a „közösségi célok eszköze,” és ahol az állam a terheltet az eljárás tárgyának tekinti, kinek szabadságjogait államérdekből korlátozhatja, sőt el is „kobozhatja.” Míg ott, ahol az egyéni törekvések kerültek előtérbe, a vádeljárás honosodott meg, mely a terheltet az eljárás alanyaként kezeli és „akinek szabadságjogait a legteljesebb összhangba igyekszik hozni a büntetőigény érvényesüléséhez fűződő állami érdekekkel.”⁵⁴⁴ Napjainkra azonban nyilvánvalóvá vált, hogy az Angyal által idealizált másik véglet sem jó, hiszen a jogtudomány álláspontja szerint az USA-ban a fair eljárás túlhangsúlyozása ma a társadalom érdekeit veszélyezteti.⁵⁴⁵

Az előbbi megállapítás ellenére az európai államok jelentős része merít az akkuzatórius eljárási rendszer kínálta megoldásokból. Így már az 1998. évi Be. megalkotói preferálták az angolszász modellnek megfelelő tárgyalási (bizonyítás felvételi) szabályok bevezetését, legalábbis a törvény eredeti koncepciója szerint. A törvény a tanácselnök tárgyalásvezetési jogkörét lényegesen szűkebbre szabva a kihallgatások lefolytatását a felekre bízta, a tanácselnök feladatát pedig e körben a kérdésfeltevés módja feletti „örködésben” és az utólagos kérdésfeltevésben határozta meg.⁵⁴⁶ Ez a koncepció azonban mind a hagyományokkal, mind a „berögzült” szokásokkal olymértékben ellentétesnek bizonyult, hogy – miként már említettem – még a törvény hatályba lépése előtt „kiiktatásra került.”

A két rendszer összehasonlításakor tartózkodnunk kell attól a prekonceptiótól, hogy az „egyik fekete, míg a másik fehér.” Így például bírónak Angliában is be kell avatkoznia, ha azt állapítja meg, hogy az eljárás „rossz irányba halad.” A téves ténymegállapítást kiegészítő jellegű kérdések feltevése útján az angol bírónak vagy magisztrátusnak is meg kell akadályoznia, és az igazság megismerése céljából – elsősorban a vádlott érdekében – joga van arra, hogy további tanúkat idézzon.⁵⁴⁷

⁵⁴³ Szabó i. m. 207. o.

⁵⁴⁴ Angyal Pál: A magyar büntetőeljárásjog tankönyve, Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt., Budapest, 1915. I. kötet, 253-254. o.

⁵⁴⁵ A témáról részletesebben: Fantoly (2012.) i. m. 86-89.

⁵⁴⁶ Cséka Ervin: A büntető tárgyalási rendszer. Különnyomat a Veres József Emlékkönyvből. Szeged, 1999. In: Tóth Mihály (szerk.): Vázlatok és szemelvények a büntető-eljárásjog tanulmányozásához II. Budapest, 2000. 61. o.

⁵⁴⁷ Fantoly (2012.) i. m. 132. o.

A két eljárási rendszer bizonyítással összefüggő jellegzetességeinek egybevetését követően arra a megállapításra jutottam, hogy a büntetőeljárás időszerűségének javítása céljából annak ellenére érdemes az angolszász modell elveiből merítenünk, hogy az Egyesült Államokban ma az akkuzatórius eljárással szembeni bizalmatlanság időszakát élük. A tapasztaltak alapján le kell vonni a következtetést, hogy a társadalom védelmének érdekében a garanciális jogok biztosításának is vannak ésszerű határai. A terhelti jogok érvényesítésének meg kell találni azt az optimális szintjét, amely még nem akadályozza a büntető igazságszolgáltatás működését.

Gácsi Anett – többek között a 2006-os Hudson versus Michigan ügy⁵⁴⁸ elemzése kapcsán – egyenesen arra a megállapításra jutott, hogy az USA igazságszolgáltatása a törvénysértéssel megszerzett bizonyítékok egyre szélesebb körben történő felhasználása útján közeledni látszik a kontinentális típusú büntetőeljárási rendszerek felé, hiszen az anyagi igazság kiderítése mindinkább fontossá válik, akár az eljárásjogi igazság rovására is.⁵⁴⁹

A büntetőeljárások időtartama különösen a bonyolultabb ügyekben jelenleg nem teszi lehetővé a nyomozás szerepének csökkentését. A nyomozási szakaszt szakértő kirendelése esetén egyébként sem lehet lerövidíteni. Másik gyorsítási lehetőség az ügyek tárgyalásának „haladéktalan”⁵⁵⁰ kitűzése annak érdekében, hogy a bizonyítás a tárgyaláson minél előbb elkezdődhessen. Ehhez azonban szükség lenne arra, hogy a bíróság elé kerülő ügyeket még alaposabban „megszűrjük,” tehát az eljárás egyszerűsítését illetve gyorsítását célzó külön eljárásokat a jelenleginél magasabb számban alkalmazzuk. Ennek eredményeként a bíróság nagyobb energiát fordíthat a bonyolult tényállású, nehéz jogi megítélésű ügyek, adott esetben sok vádlottas büntetőügyek elintézésére. Így a „tárgyaló termet igénylő” nagy ügyek esetében talán az is „beleférne,” hogy a büntető eljárás valóban ügyféli perré alakuljon át, melynek során a felek (a vád és a védelem) bizonyítanak, a bíró pedig első sorban mérlegel és dönt. Amennyiben a bírónak nem kell a bizonyítás „technikai” jellegű lebonyolítására koncentrálnia, nagyobb kapacitása marad a bizonyítékok értékelésére, és arra, hogy a mérlegelési tevékenységéről az ítélet indokolásában számot adjon.

Az ítélet szerkesztésére vonatkozó, a jelenleginél direktebb szabályozás igényét fogalmazta meg Márki Zoltán, aki a törvénykezés egyszerűsítéséről szóló 1930. évi XXXIV. törvény 112.

⁵⁴⁸ 547 U.S. 586 (2006)

⁵⁴⁹ Gácsi i. m. 74. o., 78. o.

⁵⁵⁰ A Be. 554/K. § (1) bekezdésében írt szabály általánossá tétele (tehát a tárgyalás határnapjának három hónapon belül történő kötelező kitűzése nem kiemelt jelentőségű ügyekben is) a bíróság infrastruktúrájának további fejlesztését tenné szükségessé.

§-val módosított Bp. 328. § (1) bekezdését javasolja figyelembe venni: „Az ítélet indokolásában elő kell adni a tényállást, de *nem kell ismertetni* a tanúk vallomásait, a szakértők leleteit és véleményeit, sem a bizonyítékul használt okiratok tartalmát. Ki kell fejteni továbbá megfelelő esetben, hogy *miért nem tulajdonított bizonyító erőt* a bíróság valamely bizonyító eszköznek. Azt, hogy a tényállást mely bizonyítékok alapján állapította meg a bíróság, rendszerint elegendő a tanúk vagy szakértők nevére, avagy az okiratokra való utalással jelezni. Ha azonban a ténykérdés bonyolult, részletesen ki kell fejteni, hogy a bíróság mily okokból tartja bebizonyítottnak a tényállást. Minden esetben fel kell sorolni ezenfelül azokat az okokat, melyek a jogi kérdések eldöntésénél, illetőleg a főtárgyalás során tett, de elutasított indítványok felett való határozat hozásánál irányadók voltak.”⁵⁵¹

Az előbbiekkal csengenek egybe Kelemen Ágnesnek már az 1990-es évek elején megfogalmazott gondolatai, mely szerint felül kellene bírálni a bizonyítékok értékelése terén kialakult bírói gyakorlatot.⁵⁵² Sok esetben nem elég a nyomozás során beszerzett bizonyítékok tartalmi vizsgálata, figyelemmel kell lenni a bizonyíték beszerzésének körülményeire is, továbbá a kihallgatást fogantató személy kérdezői módjára, a jegyzőkönyvezés technikájára is. Kelemen átgondolásra javasolta a bizonyítékok bizonyító erejének problémakörét, és vitatta a pusztán a formállogika szabályai szerint megindokolt ítéletek esetén a bizonyítékok felülmérlegelésének tilalmára vonatkozó szabály létjogosultságát.

Álláspontom szerint az egységes bírói gyakorlat kialakítása érdekében – a vegyes bizonyítási rendszer és a bizonyítékok értékelésére vonatkozó szabály fenntartása mellett – hasznos lenne az ítélet indoklására vonatkozó irányelvek kidolgozása, mely támpontot nyújtana többek között abban is, hogy – Bencze Mátyás gondolatait kölcsön véve – miként viszonyul egymáshoz az *in dubio pro reo* valamint a bizonyítékok szabad értékelésének elve?

Jóllehet a tanúnak az ügyész, a vádlott vagy a védő által, indítványukra történő kihallgatását a hatályos büntetőeljárás törvényünk lehetővé teszi, a Be. 295. §-ának alkalmazására a gyakorlatban ritkán kerül sor. Nemcsak a vád és a védelem, de a bírák is idegenkednek tőle, annak ellenére, hogy a hazai szabályozás valójában távol áll a kereszkérdés angolszász modelljétől, és annak számunkra idegen vonásaitól. Így például a vádlott, amennyiben nem él a hallgatáshoz való jogával és vallomást tesz, eljárásjogi szempontból nem kell tanúként kezelni, a tanú kereszkérdéses kihallgatása pedig nem azonosítható az impeachment eljárással. A Be. 295. § (2) bekezdése – figyelemmel a vádlott kihallgatásának tiltott módjait

⁵⁵¹ Márki Zoltán: A büntetőeljárás megújulásának lehetőségei. Ügyvédek Lapja 2014/4 5. o.

⁵⁵² Kelemen (1991.) i. m. 492.

rögzítő 290. § (3) bekezdésére – kizárja a tanú befolyásolásának lehetőségét, valamint a választ magában foglaló, az ügyben irreleváns, a tárgyalás tekintélyét sértő, továbbá az ismételten ugyanarra a tényre irányuló kérdés feltevését.

Utalnom kell azonban arra, hogy már az 1998. évi büntetőeljárás törvényt módosító 2001. évi T/5061. számú törvényjavaslat miniszteri indokolása előrevetítette a kudarcot. Az Indokolás rögzítette ugyanis, hogy bár a bűnvádi perrendtartásról szóló 1896. évi XXXIII. törvénycikk (Bp.) 308. §-a lehetővé tette a tanú és a szakértő felek általi kihallgatását, amennyiben ezt a védő indítványozta, és ezt a vádló sem ellenezte, „a gyakorlati tapasztalatok azt mutatták, hogy e fakultatív kihallgatási rendszer nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket, mert e rendelkezést egyáltalán nem alkalmazták.”⁵⁵³

A gyakorló jogászok idegenkedése azért meglepő, hiszen a bírók elfogulatlanságának kérdése régi téma a szakirodalomban, és ez a szempont a tárgyalási rendszerek hatékonyságának egybevetése során álláspontom szerint is prioritást érdemel. Akad olyan vélemény, mely szerint a vádlott bíró által történő kihallgatása egyenesen összeegyeztethetetlen a vádlott tisztességes eljáráshoz fűződő jogával.⁵⁵⁴ Márpedig az a szabály, mely szerint először a bíró szembesíti a vádlottat a tárgyaláson tett vallomása, valamint a nyomozás során tett nyilatkozatai közti ellentmondásokkal, azt a képzetet kelti, hogy a bíró is a vádat képviseli. Igaz, hogy a Be. 295. §-a tanú kihallgatását szabályozza és nem a vádlottét, de e speciális kihallgatási mód ritka gyakorlati előfordulása arra enged következtetni, hogy sem a vád, sem a védelem nem kíván kimozdulni a megszokott szerepéből. (Sok esetben a bíró sem. Főként, ha a kihallgatás végén konstatálnia kell, hogy ő jobban kérdezett volna.) De nem lehet figyelmen kívül hagyni azt a régóta hangoztatott problémát sem, hogy a törvény csupán a „bírói azonosságot” írja elő, az ügyészt nem. Ez azonban a nagyobb létszámú szervezetek esetén nehézségek elé állítja az ügyészt.⁵⁵⁵ Végezetül említést érdemelnek Márki Zoltánnak a témához kapcsolódó gondolatai, melyek szerint a büntetőeljárásban az inkvizitórius és akkuzatórius elemeknek egyensúlyban kell maradniuk. Míg a nyomozás a tényfelderítés rovására nem válhat túlzottan kontradiktóriussá, hasonlóképp a tárgyalás sem lehet túlzottan inkvizitórius, mert ez lecsökkenti a tények mérlegelésének lehetőségét.⁵⁵⁶

⁵⁵³ <http://www.parlament.hu/irom36/5061/5061-01m.htm> (letöltve: 2014. december 5.)

⁵⁵⁴ Pócza Róbert: A bírói aktivizmus helyett tisztességes eljárást. Magyar Jog, 2007/4 223-233. o.

⁵⁵⁵ Nánási László: A büntetőeljárás törvény egyes új jogintézményei. Ügyészek lapja, 1998/6. 38. o.

⁵⁵⁶ Márki Zoltán: Az új büntetőeljárás törvény és újdonságai. Belügyi Szemle 2003/7-8. 10. o.

A felek általi kihallgatás létjogosultságát alátámasztó érveket és az ellene megfogalmazott kritikák lényegét – első sorban Fantoly Zsannett kutatásának eredményeként,⁵⁵⁷ másod sorban saját tapasztalataim alapján – az alábbiak szerint foglaltam össze:

Érvek	Ellenérvek
Alkalmasabb a bírói pártatlanság biztosítására, mint a bíró (tanácselnök) által történő kihallgatás.	Felmerül az eljárások indokolatlan elhúzódásának veszélye.
A felek rendelkezési joga jobban érvényesül.	Azokban az ügyekben, amikor a védő jelenléte nem kötelező, nem alkalmazható. ⁵⁵⁸
A vád és a védelem érdemi tárgyalási készsége fejlődik.	A büntetőjogi felelősség kérdésében a bírónak kell állást foglalnia, ugyanakkor ennek legkézenfekvőbb eszközében (kihallgatás) jelentősen korlátozott.
	A kirendelt védői kar alacsony színvonala miatt sérül a „joghoz való hozzájutás” egyenlőségének az esélye.
	Az ügyész akkor tud igazán jól kérdezni, ha a nyomozást is ő felügyelte.

A kérdést véleményem szerint nem az dönti el, hogy az érvek és ellenérvek közül melyik van számszerű többségben a másikhoz képest. Egyes veszélyforrások (például a „parttalan” kérdés) átgondolt jogalkotói munka eredményeként elháríthatók, míg más problémákat megfelelő munkaszervezési módszerekkel ki lehetne küszöbölni (többek között oly módon, hogy az ügyész minden esetben az általa ismert ügyben megy el tárgyalni).

Egy bizonyos: az angolszász keresztkérdéshez hasonló felek általi kihallgatás általános főszabállyá tétele (tehát nem csupán indítványra és nem kizárólag a tanúra, hanem a vádlottra is kiterjedően) nem függhet attól, hogy a bírók, az ügyészek és a védők nehezen válnak meg megszokott szerepüktől, vagy attól, hogy a vád és a védelem nem elég felkészült ahhoz, hogy elsőként kérdezzen. (Az ügyész azért, mert kénytelen a „más által írt” vádat képviselni, a védő pedig azért, mert egyéb elfoglaltsága miatt nem volt ideje az ügyre felkészülni.) Álláspontom szerint a döntésnek azon kérdés megválaszolásán kell alapulnia, hogy melyik kérdéses mód szolgálja inkább az objektív igazság kiderítését. A kontinentális hagyományokon nyugvó büntetőpernek ugyanis ezt a célt kell szolgálnia.

⁵⁵⁷ Fantoly (2012.) i. m. 149-151. o

⁵⁵⁸ Meg kell jegyezni ugyanakkor, hogy az 1998. évi Be. eredeti koncepciója ennek a kihallgatási rendszernek az alkalmazását szintén kizárta a fiatalkorúak esetében, továbbá a magánvádas eljárásban, a bíróság elé állításos eljárásban és a tárgyalásról lemondás alapján folytatott eljárásban. <http://www.parlament.hu/irom36/5061/5061-01m.htm> (letöltve: 2014. december 5.)

3. A büntetőeljárás kihívásai napjainkban

Népszerű téma az elméleti jogászok körében a büntetőeljárás, mint rendszer belső hiányosságaiból eredő problémáinak vizsgálata. Ezt nevezi a szakirodalom „régii kettős szorításnak.” (Mindenkint elítélnti, aki bűnös, de nem elítélnti, aki nem bűnös.) Vannak azonban olyan, új keletű problémák, jelenségek, melyek keletkezése az ezredforduló környékére datálható, és amelyek megoldása napjaink jogászáira vár. Ez utóbbiakat a szerzők a büntetőeljárás „új kettős szorításának” nevezték el. Nem szorul különösebb magyarázatra, hogy a büntetőeljárás elsődleges rendeltetése a bűnelkövetők felelősségre vonása. Azonban e látszólag triviális feladat teljesítése közben pozitív és negatív kritériumok sokaságának kell megfelelnie, mely kritériumok többnyire egymás komplementerei. Így alapvető cél, hogy a hatóságok minden elkövetőt felelősségre vonjanak, ugyanakkor fontos követelmény, hogy ártatlan ember – de legalábbis olyan személy, akinek a bűnösségét nem bizonyították be – felelősségre vonására ne kerülhessen sor, sőt lehetőség szerint minél előbb szabaduljon az eljárás hatálya alól.⁵⁵⁹ A „kettős szorítás,” mely abban nyilvánul meg, hogy a büntetőeljárásnak egyszerre kell gyorsnak (időszerűnek) és alaposnak lennie, az esetek legnagyobb részében nehezen valósítható meg, kiváltképp a nagyterjedelmű, bonyolult ügyekben.

Azonban az időszerűséget „hajszóló,” túlzott ütemben lefolytatott büntetőeljárás azzal a veszéllyel járhat, hogy a hatóságok nem biztosítják megfelelően az eljárás résztvevőit megillető jogosítványokat, vagy mindössze a törvényi előírások látszólagos betartására törekszenek. Egyes nézetek szerint az igazságszolgáltatás akkor hordozza megában a legtöbb veszélyt, amikor az „túl gyorsan zajlik.”⁵⁶⁰

Álláspontom szerint az előbbi probléma „hármás szorításként” is értelmezhető. Hiszen, ha nem kívánjuk letenni a voksunkat sem az alapos, de „lassú”, sem a gyors, de „nem alapos” eljárások egyike mellett sem, szükségszerűen egy harmadik komponenssel kell számolnunk: mégpedig a ráfordított energiával. Megkönnyíti ugyanakkor a mérlegelést, ha a büntetőeljárás jellemzése során kevésbé végletes fogalmakat használunk, mint „lassú” és „nem alapos.”

⁵⁵⁹ Szabóné Nagy Teréz 1980-as években készített tanulmányában optimista felfogásról adott számot a büntetőeljárás hatékonyságát illetően. Az általa felvázolt idealizált kép meglátásom szerint kifejezi ugyan a büntetőeljárás eszményét, megvalósíthatóságát azonban nem tartom reálisnak. A szerző nézetei szerint a hatékony igazságszolgáltatásban a bűnfelderítés és a büntetőjogi felelősségre vonás teljes körű, ártatlan személy elítésére nem kerül sor, a felelősségre vonás törvényes és igazságos, egyszerre érvényesül a humanizmus, a szigor, a differenciálás és a törvénykezés egységessége. (Szabóné Nagy Teréz: A büntető igazságszolgáltatás hatékonysága. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1985. 109. o.)

⁵⁶⁰ John Fortescue: De laudibus Legum Angliae, 1470. S. B. Chrimes, 1942. 133.o. Idézi: Pápai-Tarr (2012.) i. m. 10. o.

Ezért az „időszerűség követelményeinek kevésbé megfelelő”, valamint a „nem minden részletre kiterjedő” jelzők talán közelebb állnak a valósághoz, amikor a büntetőeljárás kapcsán teszünk kritikai észrevételeket. Kérdés az, hogy bármelyik esetében elképzelhető-e kompromisszum. Az időszerűséget – jóllehet e kritériumot az európai szintű egyezmények előírásaival összhangban az Alaptörvény alapelvi szintre emelte – rugalmasabban kell kezelnünk, hiszen az egyes eljárások elintézése eltérő időráfordítást igényel. Annak a kérdésnek a megválaszolása, hogy az egyik vagy másik ügyet lehet-e kevésbé alaposan felderíteni vagy sem, fokozott körültekintést igényel. Amennyiben ugyanis a tényállás felderítésének szükséges mértékét alulbecsüljük, fennáll az ítélet megalapozatlanságának, és ezáltal a materiális igazság sérelmével járó ítélet meghozásának a veszélye. Azonban, ha egyik követelménytől sem tudunk eltekinteni, meg kell állapítanunk, hogy az igazságszolgáltatás nagyobb anyagi ráfordítást igényel. Ez viszont már nem eljárásjogi, hanem szervezési, politikai illetve gazdasági kérdés, melynek részletes kifejtésére e tanulmány keretei között nem kerülhet sor. Röviden azonban érdemes néhány gondolatot rögzíteni. A probléma legegyszerűbb megoldásának az igazságszolgáltatási apparátus létszámának növelése tűnik, mely nem csupán további nyomozói, ügyészi és bírói álláshely létrehozását tenné szükségessé, hanem a nyomozó hatóságok, ügyészségek és bíróságok tárgyi, technikai feltételeinek a javítását is. Tekintettel arra, hogy a költségvetés e célra fordítható összege korlátozott, egyéb megoldásokra, strukturális változtatásra lehet szükség. Ilyen lehetne például bizonyos részfeladatok „kiszervezése,” a munkaidő rugalmassá tétele, vagy az informatika vívmányainak szélesebb körű alkalmazása az igazságszolgáltatásban.

Az erőforrások hiánya, valamint a konzervatív megoldások előnyben részesítése másfajta kompromisszum megkötésére készíti a központi hatalmat az igazságszolgáltatás területén: ez pedig az opportunitás elvének térnyerése a büntetőeljárásban. Az európai országok különféle szabályokat alkottak annak érdekében, hogy a gyakran előforduló, egyszerű jogi megítélésű, csekély súlyú ügyek gyorsan és egyszerűen nyerhessenek elintézészt. Jóllehet a konszenzuális elv nem tekinthető a büntetőeljárás differencia specifikájának, Európa egyre több országa kénytelen érvényesíteni e jogterületen is.⁵⁶¹

Az „új kettős szorításként” aposztrofált körülmények további terheket rónak a büntető igazságszolgáltatásban dolgozóakra. (A „kettős szorítás” elnevezést a magam részéről azért nem találom kifejezőnek, mert az ezredfordulót követő jelenségek és az ezekből fakadó

⁵⁶¹ Vö. Farkas Ákos: A büntető igazságszolgáltatási rendszer hatékonyságának korlátai. Az igazságszolgáltatás kihívásai a XXI. században. In: Harsági Viktória – Wopera Zsuzsa (szerk.): Tanulmánykötet Gáspárdy László professzor emlékére HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2007. 90. o.

igények egyáltalán nem függenek össze egymással és távolról sem egymás rovására érvényesíthetők.) A rendszerváltást követően addig nem látott mértékű növekedésnek indult a bűnözés. Az ismertté vált bűncselekmények száma mintegy ötszörösére nőtt, a nyomozások eredményessége a húsz évvel korábbihoz képest majdnem a felére csökkent (40%-ról 25%-ra). A rendszerváltás előtti időszakhoz képest problémát jelent a nemzetközi és európai szintű egyezményekhez való csatlakozás, valamint az azzal szükségszerűen együttjáró jogharmonizáció. Mindez természetesen nemcsak a jogalkotó számára jelent többletfeladatot, hanem a jogalkalmazók számára is, hiszen a folyamatosan változó jogi környezetben egyre nehezebb gyorsan és alaposan (hibátlanul) dolgozni. Nem csupán arról van szó, hogy az igazságszolgáltatásban dolgozóknak időről időre újra kell tanulniuk az eljárási törvényt és az ahhoz kapcsolódó egyéb jogszabályokat. A jogszabály módosítások jogértelmezési kérdéseket vetnek fel, és idő kell ahhoz, míg egy új rendelkezés alkalmazásával kapcsolatban az egységes gyakorlat kialakul. Az egységes jogalkalmazói gyakorlat pedig a jogbiztonság megvalósulása szempontjából nélkülözhetetlen.

Az előbbi gondolatok összegzéseként megállapíthatjuk, hogy az időszerűséget, alaposságot és hibátlan munkavégzést elősegítené egy átlátható, logikus felépítésű, indokolatlanul nem bonyolult (kevés utaló szabályt tartalmazó), koherens⁵⁶² törvény megalkotása, mely nemcsak formájában, megszövegezésében, de tartalmában is az egyszerűsége törekszik. Pápai-Tarr Ágnes a büntetőeljárás gyorsításáról írt munkájában akként foglal állást, hogy a büntetőeljárás gyorsításának legkézenfekvőbb módja az egyszerűsítés. Igaz ugyan, hogy az eljárás felgyorsítható kifejezetten e célból megkonstruált jogintézmények bevezetésével is, e jogintézmények azonban nem feltétlenül jelentenek egyszerű megoldásokat. Ilyen például a francia eljárásjogból ismert úgynevezett sommás eljárás, a magyar büntetőeljárás szerinti tárgyalásról lemondás vagy a mediációs eljárás. Pápai-Tarr a gyors és egyúttal egyszerű jogi megoldások mellett érvel, így a büntetőparancs, a francia jog által szabályozott vádalku, továbbá az ügyész széles körű mérlegelési jogát biztosító jogintézmények alkalmazásában látja az előbbi két cél együttes megvalósításának lehetőségét.⁵⁶³

A nagyvárosi lakosság létszámának robbanásszerű növekedése kedvezőtlenül hatott a bűnözés alakulására világszerte. Európára és az Egyesült Államokra fókuszálva ugyanezt állapíthatjuk meg. Az angolszász és a kontinentális jogrendszerhez tartozó országok egyaránt érintettek

⁵⁶² Koherens a törvény, ha az egyes részei között a logikai kapcsolódás megfelelő, továbbá, ha a részletszabályok nem kerülnek egymással ellentmondásba.

⁵⁶³ Pápai-Tarr (2012.) i. m. 35-36. o.

abban a kérdésben, miként lehet a büntetőeljárásokat a lehető legracionálisabban lefolytatni, minél több ügyet minél rövidebb idő alatt elintézni.

Bár a vádlottak számára sok szempontból kedvezőtlen, ha hosszabb időn át kell a büntetőeljárás hatálya alatt állniuk, hazánkban az eljárás befejezésének elodázása „védelmi stratégiává” nőtte ki magát. Sorozatos ügyvéd váltásokkal, „indokolatlan” bizonyítási indítványokkal, megjelenési kötelezettség elmulasztásával stb., hosszú hónapokkal, akár évekkel is gyarapítani lehetett a büntetőeljárás időtartamát. A jogalkotó időről időre megkísérli a büntető perek taktikai célú elhúzásának megakadályozását, melynek azonban határt szab a vádlotti jogok érvényesülésének igénye.

A probléma ugyanakkor nem csupaszítható le kizárólag a terheltek magatartására. Az igazságszolgáltatási apparátus létszáma nehezen igazítható a bűnözés alakulásához. Egyet kell értenem Pápai-Tarr Ágnessel, aki szerint nem szabad figyelmen kívül hagyni az igazságszolgáltatásban megnyilvánuló emberi tényezőt sem.⁵⁶⁴ Sajnálatos tény, hogy a személyi állomány nem minden tagja képes a munkaidejét megfelelően beosztani, a munkáját hatékonyan megszervezni, valamint az ügy érdekében elvárható időn belül döntést hozni.

⁵⁶⁴ Pápai Tarr (2012.) i. m. 36. o.

4. Az angolszász válasz

„John Smith New Yorkban 2002. december 31-én egy szilveszteri mulatságon összeszólalkozott egy kisebb társasággal. Verekedés tört ki és ennek során az egyik rátamadó sértettet leszúrta. Védője és az ügyész 2003 januárjában többször is egyeztetett, majd alkut kötöttek, aminek eredményeképpen az ügyész nem emelt vádat szándékos emberölésben, hanem a bűnösség beismerése fejében gondatlan emberölés miatt rövidebb idejű szabadságvesztést indítványozott. A vádalkut a bíróság 2003. február 3-án jóváhagyva a vádlottat 7 évi szabadságvesztésre ítélte, amelynek fele idejét kitöltve jó magaviselete miatt John Smith 2006 augusztusában szabadult. Kovács János Pécsen 2002. december 31-én egy szilveszteri mulatságon összeszólalkozott egy kisebb társasággal. Verekedés tört ki és ennek során az egyik rátamadó sértettet leszúrta. Még aznap őrizetbe vették, majd két nap múlva a bíróság elrendelte előzetes letartóztatását, ahol 7 hónapot töltött. A másfél évig tartó nyomozás után az ügyész emberölés büntette miatt emelt vádat. Az elsőfokú bíróság 2006. február 16-án nem jogerősen a vádlottat 9 év fegyházbüntetésre ítélte. A védelem, enyhítésért fellebbezett, amit a másodfokú bíróság részben alaposnak talált és a büntetést a 2006. augusztus 31-i nyilvános ülésén 7 év fegyházra enyhítette. A terhelt a jogerős büntetés végrehajtását 2006. szeptember 6-án kezdte meg, és legkorábban 2011 szeptemberében szabadul, ha jó magaviselete esetén kedvezményben részesülhet.”⁵⁶⁵

Amint arra Herke Csongor rámutat, mindkét vádlott ugyanazt a büntetést kapta, azonban az amerikai büntetőeljárás során a gyors megállapodás eredményeképpen a terhelt mentesült az eljárás negatív következményeitől, és már kitöltötte a büntetését akkor, amikor a garanciákkal körülvelt eljárással érintett terhelt ügye még be sem fejeződött.

4. 1. A 'vádalku' fogalma

A hazai szakirodalomban gyakran találkozunk a 'magyar vádalku' kifejezéssel a különféle eljárást gyorsító jogi megoldások kapcsán, így különösen a tárgyalásról lemondás, illetve – még annak bevezetése előtt – a tárgyalás mellőzésének jogintézményeivel összefüggésben. Egyes nézetek szerint a gyanúsítottal való együttműködés és a Védelmi Program keretében kötött megoldások is ide sorolhatók.⁵⁶⁶ Más szerzők véleménye szerint a 'vádalku' elnevezés

⁵⁶⁵ Herke Csongor: Megállapodások a büntetőperben. Monográfia Kiadó, Pécs, 2008. 3. o.

⁵⁶⁶ Pápai-Tarr (2012.) i. m. 98. o.

a magyar viszonyok között 'ostoba és félrevezető'.⁵⁶⁷ Sőt – ahogyan azt a későbbiekben látni fogjuk – a kifejezés amerikai viszonyok között is túlzottan leegyszerűsítő, hiszen nem csupán a vádról, hanem magáról az ítéletről is születnek megállapodások.⁵⁶⁸

A fogalom definiálása érdekében érdemes a jogintézmény gyökereihez visszanyúlni. Ezért az angolszász országokban – elsősorban az Amerikai Egyesült Államokban – érvényesülő szabályok vizsgálatát tűztem ki célul. Meg kell jegyezni, hogy az USA tagállamainak önálló jogalkotási hatásköre sok szempontból megnehezíti az adott jogintézmény működésével kapcsolatos konklúziók levonását. A tagállamok ugyanis a vádalku egyes kérdéseit eltérően szabályozhatják. Ez azt az üzenetet rejti magában, hogy nem létezik egyetlen 'tökéletes megoldás' a jogi szabályozás területén.

A vádalkut az Amerikai Egyesült Államokban a büntető ügyek túlnyomó részében alkalmazzák, ide értve a legsúlyosabb bűncselekmények miatt indult büntetőeljárásokat is. Lényege röviden akként foglalható össze, hogy a vádemelést követően az ügyész (a kormány képviselője) valamint a vádlott és védője egyeztetnek, 'alkudoznak' egymással arról, hogy a vádhoz képest a vádlott milyen bűncselekményben hajlandó a bűnösségét elismerni. Igen leegyszerűsítve: a beismerésért cserébe az ügyész egyes vádpontok alóli mentesülést ajánl fel vagy enyhébb bűncselekmény miatt képviseli a vádat. Friedman nyersen fogalmaz, mikor a vádalku rendeltetéséről ír: „A plea bargaining célja, hogy egy egyszerű, legális üzleti tranzakció eredményeként bizonyos enyhébb büntetés érdekében a beismerő vallomások tehermentesítsék az igazságszolgáltatást, és megvédjék a társadalmat a bűnözőktől.”⁵⁶⁹ Az üzleti életre jellemző vonásra figyelt fel Alschuler is, aki egyenesen lóvásári licithez hasonlítja a vádalkut, utalva arra, hogy az ügyész – taktikai okból – eleve súlyosabb vagy több bűncselekmény miatt emel vádat, mint amire tekintettel végül megállapodás születik.⁵⁷⁰

A felek megállapodásuk eredményét (plea agreement) nyilvános előkészítő ülésen (arraignment) terjesztik az egyesbíróként eljáró bíróság elé. Ezt követően a bíró a bizonyítási eljárás mellőzésével, az elé tárt bizonyítékok alapján, a vádlott által elismert

⁵⁶⁷ Bócz Endre a rendőrségről szóló 1994. évi XXXIV. törvény 67. §-ában foglaltakkal kapcsolatban nyilatkozott ekként (Bócz Endre: Az ún. vádalkuról. Belügyi Szemle, 1995/10. 3. o.)

⁵⁶⁸ E megállapítás ellenére a vádalku kifejezést szinonimaként használom minden egyes – a bűnösség beismerésén alapuló – büntetőeljárási megállapodásra, kivéve ott, ahol ez kifejezetten értelemzavaró. Így például az Egyesült Államok vonatkozó szabályainak ismertetése során csak az 'alku' szót vagy a 'megállapodás,' esetenként az 'ítéleti egyezség' kifejezést alkalmazom. Véleményem szerint – mivel a jogintézmény a beismerésen alapul – kifejező még a beismerési alku illetve beismerési megállapodás szóhasználat is.

⁵⁶⁹ Lawrence M. Friedman: Plea Bargaining in Historical Perspective. Law and Society Review, 1979, 7. 247-259. o. Idézi: Badó (2004.) i. m. 174. o.

⁵⁷⁰ Albert W. Alschuler: The Prosecutor's Role in Plea Bargaining. The University of Chicago Law Review 36., 1968. 85. o. Idézi: Herke (2008.) 147. o.

bűncselekményben állapítja meg a bűnösségét. A büntetés kiszabására a vádlott, a védő és az ügyész megállapodásának figyelembevételével kerül sor. A bíró alkufolyamatban betöltött szerepére az USA-ban nem alakult ki egységes gyakorlat. A tagállamok egy részében a bíró inaktív, tehát nem vesz részt az egyeztetésen. Sőt, a szövetségi szintű bíróságok előtti eljárásban kifejezetten tilos a bírói részvétel az egyeztetés során. Más tagállamok esetében viszont a bíró is alanya az alkufolyamatnak.⁵⁷¹ A köztes megoldásra is találunk példát, amikor a bíró kifejezetten nem kezdeményezheti a vádalkut, de a felek által folytatott megbeszélésbe bekapcsolódhat.⁵⁷² A bíróságok napi gyakorlatában az aktív részvétel és az egyszerű felügyelet közötti határ gyakran elmosódik. Önmagában az sem egyértelmű, mit kell érteni „bírói részvétel” alatt. Már azt is, ha a bíró felkéri a vádlottat és az ügyészt, hogy találkozzanak és hozzanak létre megállapodást, vagy csak azt, ha a bíró a vádalku megkötésére irányuló tárgyaláson is részt vesz?⁵⁷³ A bírói részvétel létjogosultságát illetően pro és kontra sorakoztathatunk érveket. Nyilvánvaló, hogy amennyiben a bíró is részt vesz abban az eljárásban, amelyben a végső döntés meghozatalára ő maga jogosult, az eljárás eredményességi mutatói javulhatnak. A bírói részvétel azonban kétségtelenül megfoszthatja a vádlottat az alkudozás szabadságának érzésétől. Érdekesség, hogy a kontinentális országok büntetőeljárásai megállapodásait szabályozó normák közül a német törvény például a bíró kifejezetten aktív szerepét írja elő a hasonló eljárások során.

4. 2. A vádalku története

Vádalku megkötésére az 1800-as évektől kezdődően kerül sor az Amerikai Egyesült Államokban. A bűnözés növekedése miatt megszorodott büntetőügyek a bűnüldöző hatóságok számára olyan többletmunkát eredményeztek, melyet a korábbi eljárási gyakorlat szerint – ide értve az esküdtbírói szisztémában rejlő nehézkességet – képtelenek voltak ellátni. A kialakult helyzetre informális megoldás született, melyet értelemszerűen a jogi szabályozatlanság jellemezte. Sőt, a vád képviselőjének valamint a vádlott illetve képviselőjének egyeztetéséről a bíróság hivatalos tudomással nem rendelkezett, hiszen azt kifejezetten titkolták.⁵⁷⁴

A bíróságok a múlt század első felében még vonakodtak a vádalku elismerésétől. Egyes tagállamok törvényhozása meg is tiltotta az alkalmazását, ilyen típusú megállapodásokra

⁵⁷¹ Kelemen Ágnes: A vádalku illetve megegyezés az Amerikai Egyesült Államok igazságszolgáltatásában. Magyar Jog 1990/10, 856-857. o.[a továbbiakban: Kelemen (1990a)]

⁵⁷² Grmela Zoltán: Vádalku – az amerikai modell. Magyar Jog, 1993/6, 369. o.

⁵⁷³ Herke (2008.) i. m. 154.

⁵⁷⁴ A büntetőügyek alku útján történő elintézése az Egyesült Államokban az 1920 és 1933 közötti időszakban vált elterjedté, mégpedig az általános szesztilalom bevezetésének következményeként. (Farkas – Róth i. m. 418. o.)

Texas állam területén például nem kerülhetett sor. Nem túlzás állítani, hogy a törvényesség elfogadását a publikációk is elősegítették, hiszen az 1960-as években már a sajtó és a szakirodalom is említést tett e megállapodások létezéséről.⁵⁷⁵ 1968-ban az Amerikai Ügyvédi Testület a vádalku gyakorlatára vonatkozóan irányelvet bocsátott ki.⁵⁷⁶ A jogszerűség elismerésére azonban csak az 1970-es évek elején került sor, méghozzá az Egyesült Államok Legfelsőbb Bíróságának a Boykin kontra Alabama (1969), a Brady kontra Egyesült Államok (1970), majd a Santobello kontra New York (1971) ügyekben hozott döntései alapján. Az előbbi ügyben a Legfelsőbb Bíróság csupán odáig 'merészkedett,' hogy megállapította, a plea bargaining (beismerési alku) nem alkotmányellenes. A későbbi döntésekben már kifejezetten a vádalku szükségessége mellett érvelt.⁵⁷⁷ A plea bargaining intézményét 1975-ben emelte törvényi szintre a Federal Rules of Criminal Procedure (továbbiakban Szövetségi Büntetőeljárás Kódex).⁵⁷⁸ A törvénybe iktatás idővel tagállami szinten is megtörtént.⁵⁷⁹ E rövid történeti áttekintés jól demonstrálja azt a közel kétszáz évig tartó folyamatot, amíg a plea bargaining a titkos megállapodás szintjéről az állam által preferált és szorgalmazott büntetőeljárás módoszáttá nőtte ki magát. Figyelemre méltónak tartom, hogy abban a jogrendszerben, melyben e jogintézmény gyökerezik, kezdetben ugyanúgy idegenkedtek a legitimálás gondolatától, mint Európában. A német Verständigung intézményének törvénybe iktatását hasonló fejlődési szakaszok előzték meg: először a gyakorlatban merült fel az igény a büntetőügyek informális úton történő elintézésére, mely igény – a közhiedelemmel ellentétben – *nem* elsősorban a vádlotti oldalon jelentkezett. Ezt követte mindkét államban (államszövetségben) az ügyvédek szövetségi szintű szervezetének állásfoglalása a vádalku egységes gyakorlati alkalmazásával kapcsolatban, illetve annak megfogalmazása, hogy az informális megállapodást – a büntetőeljárás keretein belül – mégiscsak 'formalizálttá,' szabályozottá kellene tenni. A következő szakasz, melyet az angolszász és a kontinentális vádalku történetében is hasonló fázisok jellemeztek, a jogintézmény alkalmazásának a legfelső bíróságok által történő elfogadása volt. Az 'elfogadás' kezdetben mindössze abban nyilvánult meg, hogy a bíróságok megállapították, a vád és a védelem 'sub rosa' megállapodásai nem alkotmányellenesek, csak később jutottak el a kifejezett elfogadásig, mely a törvényi szintű szabályozás szükségességében öltött testet mindkét jogrendszerben.

⁵⁷⁵ Kelemen Ágnes (1990a) i. m. 858. o.

⁵⁷⁶ Fakó Edit: Vádalku a kontinentális jogrendszerben. Publicationes Universitatis Miskolcensis, Sectio Juridica et Politica, XX/1. 2002. 250. o.

⁵⁷⁷ Fantoly (2012.) i. m. 162. o.

⁵⁷⁸ Nagy Anita: Büntetőeljárást gyorsító rendelkezések az Emberi Jogok Európai Egyezményében, az Európai Tanács Miniszteri Bizottságának ajánlásaiban, az Európai Unióban és a hazai jogalkotásban. Miskolc, Bíbor Kiadó, 2008. 48. o. Idézi: Fantoly (2012.) i. m. 163. o.

⁵⁷⁹ Fakó i. m. 250. o.

A büntetőeljárás sajátosságaiból adódóan a vádalkunak Angliában az 1970-es, 1980-as években kisebb jelentősége volt, mint az USA-ban. A vádlott jogi képviselője gyakran azon az előkészítő tárgyaláson jelent meg először, amikor a bíróság a vádlottal szemben foganatosított személyi szabadságot elvonó kényszerintézkedés fenntartásáról vagy óvadék ellenében történő szabadon bocsátásáról döntött. A vád tehát olyan időpontban került a bíróság elé, amikor még nem volt lehetőség arról érdemben alkudozni.⁵⁸⁰

Ennek ellenére a vádalku elfogadhatóságával kapcsolatos hivatalos álláspont az eseti döntések nyomán az 1970-es évektől kezdett kibontakozni. Az angol Fellebbezési Bíróság (Court of Appeal Criminal Division) a Regina kontra Turner ügyben megfogalmazta a vádalku megkötésével kapcsolatos iránymutatásokat.⁵⁸¹ Így a másodfokú bíróság döntése szerint vitára adhat okot, amennyiben a védő és a bíró tárgyaláson kívüli egyeztetésére a vádlott távollétében kerül sor. Ebben az esetben ugyanis a vádlott később eredményesen hivatkozhat arra, hogy a vádalku keretében meghozott döntése nem szabad belátásán alapult. Amennyiben a vádlottban az a benyomás alakul ki, hogy az alku kezdeményezése a bírótól származik, ez megakadályozhatja őt a befolyástól mentes döntés kialakításában. (A vádlott előbbi feltételezése tehát jogellenes nyomás gyakorlásaként értékelhető a bíró részéről.) A vádlottnak – mindamelllett, hogy figyelembe veheti ügyvédje tanácsát – szabadon kell döntenie arról, hogy a vádalku keretében bűnösnek vallja-e magát vagy sem. Az eseti döntésben a bíróság akként foglalt állást, hogy a védelem – védelem érdekében kifejtett tevékenysége keretében – nem zárható el a bíróval való kommunikációtól, ugyanakkor a bíróságnak törekednie kell arra, hogy az ügyet nyilvános tárgyaláson intézze el.⁵⁸² A vádalku térnyeréséhez nagyban hozzájárult az a körülmény, hogy az angol akkuzatórius büntetőeljárás során a felek maguk jelölik ki a jogvita kereteit, és a beismerő vallomás elfogadásában az ügyésznek fontos szerep jut.⁵⁸³

Az ezredfordulóig Angliában is általánosan elfogadottá vált, hogy a vád és a védelem megegyezik egymással a büntetőeljárás során. A megállapodás keretében a vád vagy elfogadja, hogy a vádlott enyhébb bűncselekmény elkövetését ismeri el, és ezt teszi a vád tárgyává, vagy a vádlott által elkövetett több bűncselekmény közül csupán a beismert

⁵⁸⁰ Kelemen Ágnes: Az opportunitás eljárási intézményei és gyakorlati tapasztalatai Angliában. Külföldi Jogi Szemle, 1990/2 170-171. o.[a továbbiakban: Kelemen (1990b)]

⁵⁸¹ Kelemen (1990b) i. m. 171. o.

⁵⁸²(1970) 2 QB 321, (1970) 2 All ER CA, (1970) 54 Cr App R 352

<http://swarb.co.uk/regina-v-turner-cacd-1970/> (letöltve: 2013. december 5.)

⁵⁸³ Köpf Eszter Mária: Az angol és holland büntetőeljárás mint az akkuzatórius és az inkvizitórius modell egy-egy tipikus példája. Magyar Jog, 2000/4 243. o.

bűncselekmények vonatkozásában képviseli a vádat, és a többi vonatkozásában nem mutat fel bizonyítékot (effektíve ejti a vádat). A vádalkunak Angliában kisebb szerep jut, mint az Egyesült Államokban, mert a vádhatóságnak sem a büntetés nemére, sem a mértékére nincs befolyása, arra vonatkozóan nem tehet indítványt. A vádirat felolvasása után a vádlott nyilatkozik: elismeri-e a bűnösségét vagy sem. Beismerés esetén a bizonyítási eljárás lényegesen lerövidül, az gyakorlatilag kimerül a bizonyítékok felsorolásában.⁵⁸⁴ A bíróságok (a magisztrátusok illetve a Crown Court) a bűnösség beismerése esetén a tárgyaláson kiszabható büntetést jelentős mértékben – a büntetés negyedével, harmadával – alacsonyabb mértékben állapítják meg.⁵⁸⁵ Bár a hazai szakirodalom szerint Angliában a vádalku az ügyész korlátozott jogköre miatt kisebb jelentőséggel bír, mint az Egyesült Államokban, a büntető ügyeknek itt is csupán néhány százalékát tárgyalja esküdtszék.⁵⁸⁶ A vádalku eredményeként létrejövő beismerési eljárások arányát 30%-ra becsülik.⁵⁸⁷

4. 3. A vádalku szabályozása az Amerikai Egyesült Államokban

A vádalkuhoz hasonló jogintézmény felfedezhető több európai állam büntetőeljárás szabályai között. Ilyen például a német büntetőeljárásban a 'Verständigung,' a spanyol büntetőeljárásban a 'conformidad,' az olasz büntetőeljárásban a 'patteggiamento' intézménye. Annak érdekében, hogy a szabályokat egybevegyessük és megvizsgálhassuk a különbözőségeket és hasonlóságokat, hasznosnak tartom az egyik, angolszász jogterületen kialakult szabály részletes megvizsgálását. Ahogyan arra már utaltam, az USA egyes tagállamai e jogintézményt eltérően szabályozzák. Az összehasonlítást megnehezíti a heterogén bírósági gyakorlat is. Viszonyítási alapként ezért az Egyesült Államok szövetségi szintű eljárási szabályait, a Szövetségi Büntetőeljárás Kódex ⁵⁸⁸ rendelkezéseit veszem górcső alá.

4. 3. 1. A megállapodás alapja: a beismerés általános szabályai

Az általános szabályok értelmében a vádlott többféle megoldás közül választhat, amikor a váddal kapcsolatban nyilatkozik. Az első két esetben a bűnösség kérdésében egyértelmű kijelentést tesz: nem ismeri el bűnösségét (*plead not guilty*) vagy elismeri a bűnösségét (*plead*

⁵⁸⁴ Herke (2008.) i. m. 121-122. o.

⁵⁸⁵ Farkas Ákos: Konszenzuális elemek a büntetőeljárásban. Magyar Jog, 1992/8, 511. o.[a továbbiakban: Farkas (1992)]

⁵⁸⁶ Farkas – Róth i. m. 413. o.

⁵⁸⁷ Farkas (1992) i. m. 511. o.

⁵⁸⁸ http://www.law.cornell.edu/rules/frcrmp/rule_11 (letöltve: 2013. december 5.)

guilty). Köztes megoldásként tarthatjuk számon a harmadik esetet, melynek során a vádlott 'nem vitatja a vádat' és – a bíróság hozzájárulásával – úgynevezett '*nolo contendere*' nyilatkozatot tesz.⁵⁸⁹

A szövetségi szintű büntetőeljárás szabályok lehetővé teszik a bűnösség feltételes beismerését is. Ez azt jelenti, hogy a vádlott a bíróság és a kormány (képviselőjének) hozzájárulásával feltételesen bűnösnek vallja magát, vagy feltételesen tesz *nolo contendere* nyilatkozatot, írásban fenntartva a fellebbezés jogát indítványa kedvezőtlen elbírálása esetére. Fellebbezés esetén a vádlott visszavonhatja a vallomását.⁵⁹⁰ Ez utóbbi konstrukció nyilvánvalóan vonzóvá teszi a terhelt számára az együttműködést, azonban szükséges hozzá a bíróság és a kormány (képviselőjének) kifejezett beleegyezése, hiszen a megállapodások megkötésével kapcsolatos koncepció szerint a vallomás visszavonására csak a későbbiekben részletezett szabályok szerint van lehetőség.

Amennyiben a vádlott nem vitatja a vádat, a bíróságnak a *nolo contendere* nyilatkozat elfogadása előtt – az igazságszolgáltatás hatékonysága érdekében – figyelembe kell vennie a felek véleményét és a közérdeket.⁵⁹¹ Ez azt jelenti, hogy a beismerésként nem értékelhető, de a büntetőeljárás eredményes befejezését elősegítő vádlotti nyilatkozat megtétele esetén a bíróságnak szem előtt kell tartania azokat a szempontokat is, melyek túlmutatnak a büntetőeljárás sikerének statisztikai szempontú megítélésén, így különösen a közösség védelmének célját. Amennyiben a bíró úgy ítéli meg, hogy a vádlott által elkövetett cselekmény tárgyi súlya vagy a vádlott személyében rejlő okok miatt a *nolo contendere* nyilatkozat elfogadása nem szolgálná a közérdeket, jogosult azt elutasítani.

Amennyiben a vádlott megtagadja a vallomástételt, vagy ha a megvádolt szervezet nem jelenik meg, ezt a bíróságnak akként kell értékelnie, hogy a vádlott nem ismeri el a bűnösségét. Ebben az esetben a vádlottal nem jön létre megállapodás.⁵⁹²

A szövetségi szintű szabályok szerint a bíró a bűnösség beismerésének (valamint a *nolo contendere* nyilatkozat) elfogadása előtt a terheltet eskü alá helyezheti és köteles a terheltet személyesen tájékoztatni, illetve meggyőződni arról, hogy a terhelt megértette-e a következőket:⁵⁹³

- A kormány joga a vádlott eskü alatt tett nyilatkozatait felhasználni, amennyiben ellene hamis eskü vagy hamis tanúzás miatt eljárás indul.

⁵⁸⁹ Rule 11 (a) (1)

⁵⁹⁰ Rule 11 (a) (2)

⁵⁹¹ Rule 11 (a) (3)

⁵⁹² Rule 11 (a) (4)

⁵⁹³ Rule 11 (b) (1) (A)-(O)

- A terhelt nem köteles bűnösségét elismerni és joga van ahhoz, hogy e nyilatkozatát az eljárás során fenntartsa.
- A terheltnek joga van az esküdtszéki tárgyaláshoz.
- A terheltet a tárgyaláson megilleti az ügyvédi képviselő joga. Szükség esetén lehetőség van arra, hogy a bíróság védőt rendeljen ki számára a tárgyaláson vagy az eljárás későbbi szakaszában.
- A terheltnek joga van a tanúkkal történő szembesítéshez, és ahhoz is, hogy hozzájuk keresztkérdéseket intézzen. A vádlott nem köteles önmaga ellen vallani, de joga van vallomást tenni, továbbá joga van ahhoz, hogy bizonyítékot bocsásson a bíróság rendelkezésére. Joga van a tanúk kötelező megidőzéséhez.
- Amennyiben a bűnösség beismerését (illetve a nolo contendere nyilatkozatot) a bíróság elfogadja, nem kerül sor a tárgyalás megtartására. (Tehát a terhelt lemond a nyilvános tárgyaláshoz való jogáról.)
- A bíróság tájékoztatja a terheltet az ellene felhozott vád jogi természetéről, a vád tárgyát képező bűncselekmény büntetési tételének felső határáról, a büntetés kötelező legkisebb mértékéről, a feltételes szabadságra bocsátás szabályairól, továbbá arról, hogy a bíróság kötelezheti a vádlottat a bűncselekmény jóvátételére. (A bírói gyakorlat alapján követelmény adott esetben a halmazati büntetés kiszabásának lehetőségéről történő tájékoztatás is.)
- A bíróság tájékoztatja a terheltet az alkalmazandó joghátrány mibenlétéről.
- A bíróság köteles speciális fizetési kötelezettséget megállapítani.
- A terheltet tájékoztatni kell arról, hogy a bíróság köteles kiszámolni a Büntetés-kiszabási Irányelvek által meghatározott büntetési keretet, és ezt a keretet, az irányelvben meghatározott eltérési lehetőség illetve a külön jogszabályban meghatározott egyéb ítélkezési tényezők figyelembe vétele mellett az ítélet meghozatala során köteles alkalmazni.
- A tájékoztatás kiterjed arra, hogy a vádlott milyen feltételekkel mondhat le a beismerési alapon alapuló ítélet jogorvoslattal történő megtámadásának jogáról.
- Az a vádlott, aki nem az Egyesült Államok állampolgára, elítélése esetén kiutasítható az Egyesült Államok területéről, állampolgársági kérelme visszautasítható és a jövőben megtagadhatóvá válik tőle a belépés az Egyesült Államok területére.⁵⁹⁴

A bíró a vádlottat *személyesen* köteles tájékoztatni, és meg kell győződnie arról is, hogy a vádlott a tájékoztatást megértette. Az előbbi szabályok alapján egyértelmű, hogy a vádlott

⁵⁹⁴ A figyelmeztetések fordítását vö. Grmela Zoltán: Vádalku – az amerikai modell című tanulmányával. (Grmela i. m. 370. o.) Grmela tanulmányához képest a hatályos szabályok részletesebb figyelmeztetési kötelezettséget írnak elő a bíróság számára.

számára nyújtott tájékoztatás illetve figyelmeztetés nem merülhet ki a terhelt formális, pusztán a jogait, valamint a beismerés (illetve *nolo contendere* nyilatkozat) jogkövetkezményeit tartalmazó 'sablon szöveg' aláírásában. A tájékoztatások és figyelmeztetések egyfelől kiterjednek a terhelt azon alapvető jogaira (e jogok határait) továbbá a kötelezettségeire, amelyek a büntetőeljárás egésze alatt megilletik illetve terhelik, így például a védelemhez való jogra, a bűnösség tagadásának jogára vagy a hamis tanúzással kapcsolatos jogkövetkezményekre. A tájékoztatások és figyelmeztetések másik része a bírósági szakaszt jellemző jogosítványokat részletezi, mintegy emlékeztetve a terheltet arra, hogy mely jogairól mond le beismerő vallomás illetve *nolo contendere* nyilatkozat megtétele esetén. A tájékoztatásnak végül ki kell terjednie azokra az információkra, melyek a jogban járatlan terheltnek vonatkozásában a büntetőeljárás lényegének (okának és menetének) megismerését segítik elő: így milyen bűncselekmény miatt folyik ellene eljárás, ezért milyen jogkövetkezményre számíthat, továbbá a bíróságot az ítélet meghozatala során milyen speciális szabályok kötik. A tájékoztatások és figyelmeztetések egésze felfogható mindazon szempontok összefoglalásaként, melyeket a terheltnek a vallomás illetve a nyilatkozat megtétele előtt mérlegelnie kell.

A bíróság köteles a beismerés önkéntességét vizsgálni. Az önkéntesség vizsgálata a bűnösség beismerésének illetve a *nolo contendere* nyilatkozatnak az elfogadása előtt egyaránt kötelező. A vádlotti beismerés (nyilatkozat) önkéntességéről a bíróságnak *személyesen* kell meggyőződnie. A beismerés akkor önkéntes, ha arra nem kényszer, fenyegetés, vagy ígéret – ide nem értve a vádalku keretében tett ígéreteket – hatására került sor.⁵⁹⁵

Ha kizárólag az ügyfeldolgozás eredményessége szempontjából közelítjük meg a kérdést, megállapíthatjuk, hogy az igazságszolgáltatásban dolgozók kifejezetten érdekeltek abban, hogy minél több vádlotti beismerésre kerüljön sor. Ennek ellensúlyozásaként a szövetségi büntetőeljárás szabályok értelmében ítélethozatal előtt a bíróságnak meg kell győződnie beismerés ténybeli alapjáról.⁵⁹⁶ Ez természetesen nem azt jelenti, hogy a bírónak az előkészítő ülésen bizonyítást kell lefolytatnia, azonban a rendelkezésére álló adatok (iratok, egyéb bizonyítékok) vizsgálatát követően meg kell állapítania, hogy a beismerés *nem tekinthető-e nyilvánvalóan aaptalannak*. Hasonlóképp nem könnyű meggyőződni a beismerés önkéntességének valóságosságáról, a bíró azonban köteles erre irányuló kérdéseket intézni a terhelthez: kényszerítették-e arra, hogy bűnösnek vallja magát, alkalmaztak-e vele szemben

⁵⁹⁵ Rule 11 (b) (2)

⁵⁹⁶ Rule 11 (b) (3)

erőszakot, stb. A beismerés önkéntességének tényét első sorban azon dokumentumok támasztják alá, melyek a vád és a védelem egyeztetésének idején keletkeztek.

4. 3. 2. A vádalku illetve az ítéleti egyezség megkötésére irányuló eljárás szabályai

Jóllehet, az USA tagállamainak egy részében a bíró részt vehet a vádlott és az ügyész közötti alkuban, mely sok esetben magára a büntetésre is kiterjed, a szövetségi szintű szabályok a bírót ennél neutrálisabb szerepre utasítják. A vád képviselője, valamint a vádlott ügyvédje vagy a védővel nem rendelkező vádlott megállapodás megkötése céljából tárgyalást folytathatnak, és megállapodást köthetnek egymással. A bíróság a megállapodás megkötésére irányuló megbeszélésen *nem* vehet részt.⁵⁹⁷

Amennyiben a vádlott bűnösnek vallja magát, vagy nem vitatja a vádat (akár a vádbeli cselekménnyel, akár egy csekélyebb súlyú vagy egy kapcsolódó bűncselekménnyel kapcsolatban), az egyeztetés eredményeként létrejött megállapodás szerint a vád képviselője:

1. Kijelenti, hogy nem emel vádat illetve ejti a vádat egyéb bűncselekmények vonatkozásában.⁵⁹⁸

2. Indítványozza, illetve nem ellenzi, hogy a bíróság az ügyben *a vádlott kérésének megfelelően* hozzon ítéletet, illetve fogadja el az általa javasolt büntetési keret valamint a Büntetési Irányelvek meghatározott rendelkezésének, egyéb büntetési tényezőnek az alkalmazását vagy azt, hogy ezek alkalmazásától eltekint. A vád képviselőjének indítványa, illetve a vádlott kérései *nem kötik* a bíróságot.⁵⁹⁹

3. Végül *megállapodhat* a védelemmel egy konkrét büntetésben, büntetési keret valamint a Büntetési Irányelv meghatározott rendelkezésének, egyéb büntetési tényező alkalmazásában illetve ezek alkalmazásának mellőzésében. Amennyiben a bíróság elfogadja a megállapodást, az indítvány illetve kérelem *köti* a bíróságot.⁶⁰⁰

Az első fordulat a klasszikus értelemben vett vádalku megkötésének lehetőségét rögzíti, míg a második és harmadik fordulat az ítéleti alku két variációját szabályozza. E két utóbbi között

⁵⁹⁷ Rule 11 (c) (1)

⁵⁹⁸ Rule 11 (c) (1) (A)

⁵⁹⁹ Rule 11 (c) (1) (B)

⁶⁰⁰ Rule 11 (c) (1) (C)

az a különbség, hogy a 3. pontban szabályozott esetben a bíró a megállapodás elfogadása után nem élhet a büntetés kiszabása során öt egyébként megillető mérlegelés jogával.

A felek kötelesek a megállapodásuk tartalmát a tárgyaláson nyilvánosságra hozni. Indokolt esetben azonban a bíróság engedélyezheti a megállapodás nyilvánosság kizárásával (zárt tárgyaláson) történő közlését is.⁶⁰¹ Tekintettel arra, hogy az ügynevezett beismerési eljárásokban a terhelt a tárgyalás tartásához való jogával együtt számos garanciális jogáról lemond, fontos szabály, hogy a vád és a védelem egyeztetésének eredménye nyilvánosságra kerüljön. Ez alól a szabály alól kizárólag azok az ügyek képezhetnek kivételt, melyek esetében a megállapodás megkötéséhez fűződő érdek erősebb, mint a megállapodás nyilvánosságra hozásához fűződő érdek, például amikor a vádlott személyének védelme ezt indokoltá teszi.

A Szövetségi Büntetőeljárás Kódex szabályozza a vádalku illetve ítéleti egyezség figyelembevételének, elfogadásának illetve elutasításának eseteit is.⁶⁰² A 11. § (c) bekezdés (1) albekezdés (A) és (C) pontja szerinti megállapodás esetében a bíróság három lehetőség közül választhat. Vagy elfogadja a vád és a védelem megállapodását, vagy elutasítja azt, esetleg elhalasztja a döntést további iratok áttanulmányozásáig.⁶⁰³

A 11. § (c) bekezdés (1) albekezdés (B) pontja szerinti megállapodás esetén a bíróságnak tájékoztatnia kell a vádlottat arról, hogy nem jogosult visszavonni a beismerést, ha a bíróság nem a kérésének megfelelően dönt.

A 11. § (c) bekezdés (1) albekezdés (A) és (C) pontja szerinti megállapodás esetén – amennyiben azt a bíróság elfogadja – tájékoztatnia kell a vádlottat, hogy a megállapodás szerinti rendelkezéseket foglalják az ítéletbe.⁶⁰⁴

Ha a bíróság elutasítja a 11. § (c) bekezdés (1) albekezdés (A), vagy (C) pontja szerinti megállapodást, ennek tényét – jegyzőkönyvben történő rögzítés mellett – a tárgyaláson (kivételes esetben zárt tárgyaláson) közölni kell a felekkel, továbbá tájékoztatni kell a vádlottat arról, hogy a bíróság nincs kötve a megállapodásban foglaltakhoz, ezért lehetősége van arra, hogy visszavonja a vallomását. A vádlottat arról is tájékoztatni kell, hogy amennyiben a vallomását nem vonja vissza, a bíróság kedvezőtlenebb ítéletet is hozhat annál,

⁶⁰¹ Rule 11 (c) (2)

⁶⁰² Rule 11 (c) (3) (A)-(B)

⁶⁰³ A feltételes szabadságra bocsátás előkészítésével foglalkozó csoport készíti el az ún. „presentence report”-ot. A jelentés a bírói döntést alátámasztó információkat tartalmazza, így a korábbi elítéléseket, letartóztatásokat, a munkavállalásra, iskolai végzettségre, családi körülményekre, stb. vonatkozó adatokat. (Révész Judit: A vádalku alkalmazásának tapasztalatai az Amerikai Egyesült Államokban. Jogtudományi Közlöny, 1999/6 266. o.)

⁶⁰⁴ Rule 11 (c) (4)

mint amilyen ítélet meghozatalának lehetősége a megállapodás megkötésére irányuló megbeszélés során felmerült. A bíróság köteles a vádlott részére személyes tájékoztatást nyújtani.⁶⁰⁵

A szövetségi büntető eljárási szabályok értelmében a bíró szabad belátása szerint elfogadhatja, de akár el is utasíthatja a vád és a védelem megállapodását. A részletszabályok fontos eleme egyfelől a bíróság mérlegelési jogosultságának léte vagy hiánya a megállapodás elfogadását követően, továbbá a vádlotti vallomás visszavonásának jogszabályban biztosított lehetősége. Tekintettel arra, hogy ezek a kérdések jelentős mértékben befolyásolják az ügy későbbi alakulását és a vádlott mozgásterét, a bíróságot 'minősített,' azaz személyes tájékoztatási, továbbá dokumentálási kötelezettség terheli. A tájékoztatás ebben az esetben sem lehet sematikus, tehát a bíróságnak meg kell győződnie arról, hogy a vádlott a tájékoztatást megértette-e.

4. 3. 3. A beismerés visszavonása

A törvény keretei között lehetőség van arra, hogy a vádlott visszavonja az együttműködési megállapodás keretében tett beismerő vallomását, továbbá a nolo contendere nyilatkozatát. Erre a következő időpontokban és módon kerülhet sor:⁶⁰⁶

Mielőtt a bíróság elfogadta volna a vádlott bűnösséget elismerő illetve nolo contendere nyilatkozatát, e nyilatkozatot a vádlott bármely okból, vagy akár az ok megjelölése nélkül visszavonhatja.

A vádlott beismerő vallomásának (nolo contendere nyilatkozatának) elfogadása után, de még azelőtt, hogy a bíróság ítéletet hozott volna, a vádlott akkor vonhatja vissza a nyilatkozatát, ha

- a bíróság a 11. § (c) bekezdés (5) albekezdés alapján elutasítja a megállapodást, vagy
- a vádlott méltányos és alapos okkal igazolni tudja a beismerés visszavonásának jogszerűségét.

Az együttműködési megállapodás „jogi kötőereje” az azon alapuló ítélet meghozatalához kapcsolódik. Azt követően ugyanis, hogy a bíróság ítéletet hozott, a vádlott nem vonhatja vissza beismerő vallomását, illetve a nolo contendere nyilatkozatát. A létrejött megállapodás

⁶⁰⁵ Rule 11 (c) (5) (A)-(C)

⁶⁰⁶ Rule 11 (d) (1), (2) (A)-(B)

csak az ítélet jogorvoslattal történő megtámadása útján helyezhető hatályon kívül.⁶⁰⁷ Nem vitás, hogy a vádalku illetve ítéleti egyezség létjogosultságát a vádlotti beismerés eredményeként megtakarított idő és energia teremti meg, melyet az igazságszolgáltatási apparátus tagjai további ügyek elintézésére fordíthatnak. Amennyiben a vádlott a vallomását visszavonja, ez az előny elenyészik. A vádlottat azonban főszabály szerint megilleti a vallomás visszavonásának joga. Ebből adódóan a vallomás visszavonásának eseteire és módjára vonatkozó szövetségi szintű szabályok részletesen kimunkáltak, melynek elemzésére a dolgozat 4. 9. pontjában kerül sor.

A megállapodás, valamint a megállapodás megkötésére irányuló tárgyalás keretében tett jognyilatkozatok megengedhetőségének illetve megengedhetetlenségének kérdését külön jogszabály, a Szövetségi Bizonyítási Szabályok rendezik.⁶⁰⁸ A vádalku illetve ítéleti egyezség létrejöttét szükségszerűen megelőzi a vád és a védelem megállapodást célzó egyeztetése és alkujja, melynek többféle megnyilvánulási formája ismert. Közös vonásuk, hogy a vádlott számára az eljárás a beismerés, esetleg a kormánnyal más formában történő együttműködés eredményeként méltányosabb jogkövetkezmények megállapításával ér véget, mint a főszabály szerinti – és egyébként alkotmányos alapjognak minősülő – tárgyalás tartása esetén. Az ügyek egy részében a kormánynak legalább annyira érdekében áll a megállapodás megkötése, mint a vádlottnak. A kormány ugyanis más személyek ellen indított büntetőeljárásokban a bűncselekmény felderítése és bizonyítása céljából szabadon felhasználhatja azokat az információkat, amelyek az együttműködésre irányuló eljárás keretében a vádlott által tett nyilatkozatokból származnak. E nyilatkozatok azonban a vádlott ellen folytatott eljárásban nem használhatók fel, ahogyan nem lehet felhasználni a vádlottal szemben a később visszavont beismerő vallomását és a *nolo contendere* nyilatkozatát sem. A Szövetségi Büntetőeljárás Kódex 11. §-a szerinti, továbbá az ennek megfelelő tagállami szabályok szerint tett beismerő vallomás, valamint az ügyésszel folytatott 'tárgyalás' keretében tett nyilatkozat (amennyiben e 'tárgyaláson' nem született beismerő vallomás illetve a beismerő vallomást később visszavonták) *kizárólag abban az esetben használható fel bizonyítékként a vádlott ellen*, ha a vallomástétel során (illetve a megállapodás megkötésére irányuló 'tárgyaláson') további nyilatkozatot tesz és a nyilatkozatok elfogadhatóságát együttesen kell

⁶⁰⁷ Rule 11 (e) Farkas Ákos a megtámadás eseteit közvetlen és közvetett megtámadási okként határozta meg. Közvetlen a megtámadás, ha a megállapodás nem volt kényszertől mentes, közvetett, ha hiányzik a beismerési szándék, tudatosság, a következmények ismerete. (Farkas – Róth i. m. 416. o.)

⁶⁰⁸ Rule 11 (f)

elbírálni, valamint a hamis vallomástétel miatt folytatott eljárásban, ha a vádlott a bíróság előtt eskü alatt illetve jegyzőkönyv által rögzített módon, védő jelenlétében tett vallomást.⁶⁰⁹

A vádlott vallomását bírósági jegyzőkönyvvezető illetve megfelelő felvevő eszköz útján rögzíteni kell. A bűnösség beismerése illetve nolo contendere nyilatkozat tétele esetén a jegyzőkönyvnek (felvételnek) tartalmaznia kell a feltett kérdéseket, továbbá a vádlott 11. § (b) és (c) bekezdés szerinti tájékoztatását.⁶¹⁰ Nem igényel különösebb magyarázatot, hogy az eljárási szabályok betartásának utólagos rekonstruálhatósága miatt nemcsak a vádlott vallomását, hanem annak szöveggörnyezetét, így a kérdéseket és tájékoztatásokat is pontosan dokumentálni kell, hiszen a Kódex 11. §-ba ütköző szabályok megsértése az ítélet hatályon kívül helyezését eredményezheti.

A fellebbezések elbírálásához nyújt támpontot végül az a szabály, mely szerint a Kódex 11. §-ában foglalt szabályoktól való eltérés nem tekinthető lényeges eljárási hibának, ha az nem jár egyúttal lényeges jog megsértésével.⁶¹¹ A vádalku szövetségi szintű szabályozásának egyik legfontosabb célja a büntetőeljárás megállapodások jogszerűségének biztosítása a fair eljárás normái szerint. Az igazságszolgáltatás hatékonyságának megőrzése érdekében a vádlotti jogok megsértésére hivatkozást azonban ésszerű keretek közé kell szorítani.

4. 4. A vádalkura illetve ítéleti egyezségekre vonatkozó szabályok fejlődése az Amerikai Egyesült Államokban

Figyelemmel arra, hogy a vádalku intézményének legitimálása az Amerikai Egyesült Államokban is hosszabb folyamat eredménye volt, értelemszerű, hogy a törvénybe iktatás óta eltelt idő alatt az eredeti szabályokat módosítani kellett, így kisebb – nagyobb kiegészítésekre minden évtizedben sor került. A vádalku megkötésének kritériuma, hogy a vádlott – a vádalku elfogadása előtt – megfelelő tájékoztatásban részesüljön a bíróság részéről. Alapvető feltétel tehát, hogy a vádlott megalapozottan (a szükséges információk birtokában) dönthessen arról, hogy büntető ügyét a bíróság a főszabályként rögzített tárgyaláson kívül hozza meg.

Így az elsőfokú bíróságnak tájékoztatnia kell a vádlottat arról, hogy a bíróság köteles figyelembe venni a vonatkozó irányelveket, azoktól azonban bizonyos körülmények között eltérhet. Ugyanakkor elegendő, ha az irányelvek létezése ismertté válik a vádlott számára, mielőtt a bíróság elfogadja a vádlott beismerő vallomását illetve a nolo contendere

⁶⁰⁹ http://www.law.cornell.edu/rules/fre/rule_410

⁶¹⁰ Rule 11 (g)

⁶¹¹ Rule 11 (h)

nyilatkozatát. Tekintettel arra, hogy a presentence report előtt a bíró nem feltétlenül tudja előre meghatározni, mely irányelvek lesznek relevánsak a döntés meghozatalakor, a módosítás nem követeli meg a bírótól, hogy a tájékoztatás során az alkalmazandó irányelveket illetve az azoktól való eltérés lehetőségét pontosan megjelölje. Nyilvánvaló, hogy ez a fajta általános tájékoztatás nem alkalmas arra, hogy a későbbiek során kizárja a vádlott arra irányuló védekezését, hogy a vádalku megkötésekor (a vallomás megtételekor) nem volt tisztában az irányelvek fontosságával, azokat nem ismerhette meg teljes körűen. A tájékoztatás szerepe abban áll, hogy felhívja a vádlott és védője figyelmét az irányelvek fontosságára és az irányelvektől történő eltérés lehetőségére. Így – különösen az ügyvéd által képviselt – vádlott oly módon tehet nyilatkozatot illetve beismerő vallomást, mely a törvény által szabályozott 'önkéntesség és tudatosság' kritériumának megfelel. Ez a szabály természetesen nem zárja ki annak lehetőségét, hogy az elsőfokú bíróság – amennyiben azt indokoltnak tartja – részletes felvilágosítást nyújtson a vádlott részére az alkalmazandó irányelvekről. A módosítás csupán a tájékoztatási kötelezettség minimális szintjét rögzíti.⁶¹²

Annak ellenére, hogy az Egyesült Államokban a vádalku megkötését napjainkra számos garanciális szabállyal körülbástyázták, a vádalkun alapuló ítéletet a vádlottak gyakran fellebbezik. Ennek köszönhetően szinte gyakorlattá vált, hogy a bíróságok a vádlottakat fellebbezési jogukról történő lemondásra készítetik. Ezért a szövetségi szabályok 1999. évi módosítása értelmében bármilyen joglemondó nyilatkozatról jegyzőkönyvet kell készíteni. Gondoskodni kell arról, hogy a jogorvoslatról lemondó nyilatkozatot a vádlott önkéntesen és tudatosan tegye meg. Az 1999. évi módosítás óta a vád és a védelem arról is megállapodhat egymással, hogy milyen büntetés kiszabási irányelvek kerüljenek alkalmazásra.⁶¹³

2002-ben a többszörösen módosított szabályokat – a közérthetőség érdekében – stilisztikai változtatásnak vetették alá. A jogalkotó célul tűzte ki, hogy a szabályok konzisztensek, következetesek legyenek a többszöri módosításokat követően is. 2002-ig érvényesült az a szabály, hogy – alapos ok kivételével – a bíróságot előzetesen értesíteni kellett a vádalku (beismerési alku) létezéséről. 2002-ben ezt a szabályt mellőzték. A jelenlegi gyakorlat szerint ugyanis a jogi képviselők 'normál esetben' egyébként is tájékoztatják a bíróságot a vádalku megkötésének tényéről. Előfordulhatnak azonban olyan esetek, amikor a bíróság tájékoztatása veszélyeztetheti a vádlottat vagy egy kapcsolódó büntetőeljárás sikerét. Erre tekintettel a tájékoztatási kötelezettségre vonatkozó előírást kiiktatták a szabályok közül. Mellőzték továbbá azt a korábbi szabályt is, mely előírta annak vizsgálatát, hogy a beismerésre a

⁶¹² 1989. évi módosítás http://www.law.cornell.edu/rules/frcrmp/rule_11 (letöltve: 2013. december 5.)

⁶¹³ 1999. évi módosítás http://www.law.cornell.edu/rules/frcrmp/rule_11 (letöltve: 2013. december 5.)

kormány képviselőjével folytatott tárgyalás eredményeként került-e sor. Ez a szabály ugyanis sok esetben szükségtelen zavart okozott az együttműködési megállapodás keretében egyértelmű beismerő vallomást tévő vádlottak esetében.⁶¹⁴

A 2013. évi módosítás eredményeként beiktatott szabály [Kódex 11. § (b) bekezdés (1) albekezdés (O) pontja] értelmében a bíróság köteles figyelmeztetni a vádlottat a kiutasítás lehetőségére. Ez a szabály azonban nem teszi szükségessé, hogy a bíró konkrét tanácsot adjon a vádlott számára, milyen nyilatkozatot kell tennie a tárgyaláson. A figyelmeztetés legegyszerűbb módja, ha a bíróság a vádlott állampolgárságának vizsgálatára tekintet nélkül ismerteti a Szövetségi Büntetőeljárás Kódex vonatkozó szabályait. A Legfelső Bíróság a Padilla kontra Kentucky ügyben⁶¹⁵ megállapította, hogy amennyiben a védő elmulasztja tájékoztatni a vádlottat a kiutasítás kockázatáról, az sérti a vádlottnak az Alkotmány VI. cikkében garantált „ésszerű szakmai támogatáshoz” való jogát.⁶¹⁶

4. 5. Motivációk az ügyész részéről, illetve a védelem oldaláról

Már az 1970-es évek statisztikai adatai is azt mutatták, a vádlottak 90%-a – a tagállami és a szövetségi bíróságok előtti eljárásban egyaránt – bűnösnek vallja magát, és nem él esküdtzéki illetve egyéb bírósági tárgyaláshoz való jogával.⁶¹⁷

A vádalku térnyerését nagyban elősegítette az a körülmény, hogy nem a jogalkotó által ’mesterségesen’ létrehozott jogintézményéről van szó, hanem egy spontán módon kialakult megoldásról, mely felfogható a felek egybehangzó akaratnyilatkozataként is. Ezt a nem minden szempontból ideális, ámbar célravezető jogi megoldást végül az állam is szentesítette. Mielőtt az ügyészség oldaláról megvizsgálánánk a vádalku létjogosultságát, hangsúlyozni kell, hogy az Egyesült Államokban mind a szövetségi, mind a tagállami eljárási szabályok szerint az ügyészség joga eldönteni, hogy vádat emel-e valaki ellen vagy sem. Nem szükségszerű tehát valamennyi bűncselekményben vádat emelni. Diszkrecionális jogkörét azonban csak alkotmányos keretek között gyakorolhatja, a ’szelekció’ nem lehet nemzetiségi, vallási vagy egyéb ok alapján diszkriminatív. E diszkrecionális jogkör teremt meg tehát a vádalku alapját az ügyészség részéről.⁶¹⁸ Vitathatatlan, hogy az ügyek gyors és hatékony elintézése nyomós társadalmi érdek, mely az amerikai ügyész eljárását – amennyiben alkotmányos keretek

⁶¹⁴ 2002. évi módosítás http://www.law.cornell.edu/rules/frcrmp/rule_11 (letöltve: 2013. december 5.)

⁶¹⁵ 130. S. Ct. 1473 (2010)

⁶¹⁶ 2013. évi módosítás http://www.law.cornell.edu/rules/frcrmp/rule_11 (letöltve: 2013. december 5.)

⁶¹⁷ Albert W. Alschuler: Plea Bargaining and Its History. Columbia Law Review, 1979. o.

<http://www.jstor.org/discover/10.2307/1122051?uid=3738216&uid=2&uid=4&sid=21103672944451>

⁶¹⁸ Kelemen (1990a) i. m. 860. o.

között marad – önmagában is legitimálja. Az Egyesült Államok ügyészének célja, hogy a bíróság elfogadható nemű és mértékű büntetést szabjon ki a vádlottal szemben. (Ennek fejében lemond arról, hogy a vádlottat az eredeti – az előzetes eljárás során még egyébként is változó – váddal egyezően mondja ki bűnösnek a bíróság.)

Egyes elemzések szerint az ügyészek sok esetben eleve súlyosabb vagy több bűncselekmény miatt emelnek vádat, mint ami kétséget kizáróan bizonyítható. Ennek célja az, hogy rávegyék a vádlottakat a bűnösség beismerésére. Így a vádalku eredményeként létrejött „előnyös” megállapodás csak illúzió, valójában nélkülözi a valódi kedvezményt.⁶¹⁹ Kétségtelen tény, hogy az ügyésznek a plea bargaining eljárásban kell a legkevesebb munkát fektetnie az elítéltetésbe. A vádlottal történő egyeztetés csökkenti az eljárás megszüntetésének és a vádlott felmentésének kockázatát. Végezetül a megállapodások nagy részében valószínűsíti, hogy a bíróság megfelelő büntetést fog kiszabni.⁶²⁰

A védelem motivációi más jellegűek. A vádlott bűnösségének bizonyítása az Egyesült Államokban is a vádhatóság kötelezettsége. Jóllehet a vádlott nem köteles ártatlanságának bizonyítására,⁶²¹ az esküdtsek meggyőzése érdekében hasznosnak bizonyulhat, ha a védelem is összegyűjti a saját állítását igazoló bizonyítékokat. Erre azonban a védelemnek nem minden esetben van kellő kapacitása. Emellett a védőt a vádemelésig nem illeti meg iratbetekintési jog, így a védelem ellátásához szükséges információ beszerzéséhez költséges magánnyomozásra van szükség. Garanciális okokból az Amerikai Ügyvédi Kamara kötelezővé is teszi a védő számára a magánnyomozást, ha a vádlott bűnösséget beismerő vallomást kíván tenni.⁶²² (Meg kell jegyezni, hogy a magyar büntetőeljárás szabályok szerint az ügyész – a materiális igazság kiderítésére irányuló alapelvből kiindulva – a nyomozás során a tényállás hibátlan megállapítása érdekében a bizonyítékok teljes körű összegyűjtésére törekszik.)⁶²³ Az előbbieket mellett az ügyvédi tevékenység díjazása során bizonyos mértékig érvényesülnek az eredménykötelelem ismérvei, így a védő egy sikeres vádalkut követően feltehetőleg nagyobb honoráriumra számíthat, mint egy küzdelmes, de kudarccal végződő bizonyítási eljárás végén. A védelem kifejezett 'vádalku-érdekeltségére' tekintettel fokozott

⁶¹⁹ Révész i. m. 272 – 273. o.

⁶²⁰ Farkas (1992) i. m. 510. o.

⁶²¹ USA Alkotmány V. cikk (1791. évi kiegészítés)

⁶²² Farkas – Róth i. m. 417. o.

⁶²³ A Be. 28. § (1) bekezdésének második mondata alapján az ügyész kötelessége, hogy mind a terheltet terhelő és mentő, mind a büntetőjogi felelősséget súlyosító és enyhítő körülményeket az eljárás minden szakaszában figyelembe vegye.

figyelmet kell szentelni annak, hogy a védői rábeszélés ne ejtsen csorbát a vádlotti beismerés önkéntességén.

4. 6. Az alkukötés feltétele

A beismerési megállapodás szabályainak feltérképezéséhez, különféle válfajainak csoportosításához a külföldi írások mellett támpontul szolgál a hazai szakirodalom is, melyet már több mint két évtizede foglalkoztat az angolszász büntetőeljárás e jogintézménye. Így volt ez az 1998. évi új Be. megalkotása előtt és ma is.

Tekintettel arra, hogy a megegyezés elfogadhatóságáról a bíróság dönt, a feltételrendszer tisztázásához időrendben egy későbbi szakaszt kell vizsgálnunk: az eljárás azon szakaszát, amikor a bíró a vád és a védelem megállapodását 'értékeli.' A bíróság ugyanis a megegyezést nem köteles elfogadni. Elutasíthatja a közösség érdekében, továbbá formai vagy tartalmi hibák megállapítása esetén. A tisztességes eljáráshoz való jog érvényesülése céljából a bíróság még egyezségkötés esetén is köteles vizsgálni bizonyos garanciális feltételek teljesülését. Így a vizsgálat kiterjed a vád ténybeli adataira, a beleegyezés önkéntességére, valamint arra, hogy a bűnösség beismerése a (jogi) következmények ismeretén és megértésén alapult-e.⁶²⁴ Azt követően azonban, hogy a bíróság a megegyezést elfogadta, a büntetés neme és mértéke tekintetében a vád és a védelem megállapodásától alapjaiban nem térhet el [ld. Kódex 11. § (c) bekezdés (1) albekezdés (C) pont].

A bíróság a Boykin kontra Alabama (1969) ügy kapcsán – még jóval a vádalku legitimálása előtt – kimondta, hogy az ilyen típusú megállapodások csak abban az esetben tekinthetők alkotmányosnak, ha a vádlott Alkotmányban rögzített jogáról önként mond le, és egyúttal tisztában van az alku egyezség jellegével.⁶²⁵

A vádalkuval szemben támasztott követelmények meghatározása során Révész Judit és Kelemen Ágnes írásaira támaszkodtam:⁶²⁶

- A vádlottnak rendelkeznie kell védővel, avagy a védelem jogáról érvényesen le kell mondania.
- Csak megfelelő értelmi színvonalon lévő vádlott élhet az egyezségkötés jogával.

⁶²⁴ Kelemen (1990a) i. m. 856. o.

⁶²⁵ Fantoly (2012.) i. m. 162. o.

⁶²⁶ Révész i. m. 267. o. és KELEMEN (1990a) i. m. 861. o.

- A vádlotti beismerésre kizárólag önkéntesen ('voluntary,' azaz saját elhatározásából, külső kényszerszertől mentesen) és tudatosan ('knowingly' and 'understandingly,' tehát jogainak ismeretében, a következmények vállalásával) kerülhet sor.
- A bíróságnak bizonyos mértékig vizsgálnia kell a ténybeli megalapozottságot is.
- Csak olyan vádalku fogadható el, mely a közösség érdekével összhangban áll. (A bűncselekmény tárgyi súlya, illetve a vádlott cselekményének közösség által történő megítélése alapján.)

4. 7. A megállapodások fajtái

Az Amerikai Egyesült Államok joggyakorlatának elemzése során nem szabad figyelmen kívül hagyni azt a körülményt, hogy a tagállamok különbözően szabályozhatják (és szabályozzák is) életviszonyaikat, és e különböző tagállami szabályok mellett létezik a szövetségi szintű szabályozás. Általános büntetőbírói hatáskörrel a tagállami bíróságok rendelkeznek. A Szövetségi Legfelsőbb Bíróság az egész államszövetséget sértő vagy veszélyeztető bűncselekmények miatt jár el, illetve az összes tagállam összes bíróságára irányadó normákat dolgoz ki.⁶²⁷ Ezért a heterogén szabályok alapján viszonylag nehéz egy általános érvényű modellt felállítani, inkább különféle típusok meghatározására van lehetőség. Az egyes típusok meghatározása előtt rögzíteni kell, hogy a csoportosítás alapvetően az ügyész által tett engedmények különféle módozatán alapul. A megállapodások előfeltétele, hogy a vádlott bűnösségre is kiterjedő beismerő vallomást tegyen. A vádlott ezáltal lemond a tárgyaláshoz, valamint a bizonyítás lefolytatásához fűződő jogáról.

Ahogy arról a szövetségi eljárási szabályok ismertetése során már szó volt, a beismerésnek létezik egy 'részleges hatályú' változata, az úgynevezett *nolo contendere* nyilatkozat. Ennek lényege, hogy a vádlott csupán a büntetőjogi felelősség megállapítása céljából tesz *bűnösséget* beismerő vallomást, mely nyilatkozata nem minősül egyúttal *ténybeli* beismerésnek, így a vallomása más eljárásban – például kártérítés miatt indított polgári perben – nem használható fel.⁶²⁸ (Meg kell jegyezni, hogy az ilyen típusú 'részleges hatályú' beismerés a hazai büntetőeljárási törvény polgári jogi igény elbírálására vonatkozó szabályaival kizárólag olyan módon lenne összeegyeztethető, ha azt a bíróság minden esetben egyéb törvényes útra utasítaná. Ez pedig kétségtelenül megnövelné a polgári ügyben eljáró bíróságok ügyforgalmát.)

⁶²⁷ Kelemen (1990a) i. m. 857. o.

⁶²⁸ Kelemen (1990a) i. m. 859. o.

A beismerési alku lehetséges változatai a hazai szakirodalom szerint a következők:⁶²⁹

- *Charge bargaining* (a vádról való megegyezés): lényege, hogy a vádlott az eredetihez képest kevésbé súlyos vád szerint ismeri el a bűnösségét, az ügyész pedig ennek megfelelően módosítja a vádat. A vádról való megegyezés egyik fajtája a *charge reduction*, melynek során az ügyész másik, enyhébben minősülő bűncselekmény miatt emel vádat. (Például rablás helyett lopás miatt.) E körben elképzelhető a minősítő körülmények vonatkozásában tett kompromisszum is. (Például az ügyész nem hivatkozik arra, hogy a vádlott visszaeső.) A *count bargaining* (vádelejtés) esetén a beismerés fejében az ügyész egyes vádpontok képviselésétől eltekint.

- *Sentence bargaining* (ítéleti alku): a konkrét büntetésben való megállapodást jelenti. Két válfaja ismeretes. Az egyik, amikor a bíró is részt vesz az egyeztetésen és jelzi, hogy milyen büntetés kiszabását látja indokoltnak. Az alkunak ez a típusa a védelem szemszögéből a legkevésbé kockázatos. Az Egyesült Államok tagállamainak jelentős részében azonban a bíró nem vesz részt az ügyész és a védő megbeszélésén. A büntetési alku egyszerűbb módja csupán a vád és a védelem megállapodását rögzíti arra vonatkozóan, hogy az ügyészi indítvány milyen büntetésre terjedjen ki.

A tagállamok nagy részében többféle variációt is alkalmaznak, bár túlnyomóan egy- vagy kétféle megoldás mellett teszik le a voksukat. A leggyakoribb megoldás, hogy a vád és a védelem megállapodnak a vád módosításáról és a büntetés kiszabására irányuló ügyészi indítványról.⁶³⁰

A Szövetségi Büntetőeljárás Kódex 11.§-a (c) bekezdésének (1) albekezdése az előbbieken ismertetett büntetési alkut (ítéleti egyezséget) és a vádról történő megegyezést is tartalmazza. Az ítéleti egyezés speciális esete a (B) pontban rögzített szabály, melynek értelmében az ügyész a büntetésben való megállapodás nélkül arra tesz indítványt, hogy a bíróság a vádlott kérésének megfelelően hozzon döntést, illetve vállalja, hogy a vádlott kérését a tárgyaláson nem ellenzi.

Előfordulhat, hogy az enyhébb minősítés vagy az egyes vádpontoktól való eltekintés nem jelent elegendő motivációt a vádlott számára, továbbá az is, hogy a bűnösség beismerésén túl

⁶²⁹ Farkas Ákos: Mentőöv a büntető igazságszolgáltatásnak: vádalku az USA-ban. In: Nagy Ferenc (szerk.): Ad futuram memoriam. Tanulmányok Cséka Ervin 85. születésnapja tiszteletére. Szeged, Pólay Elemér Alapítvány. 2007. 23. o., Pápai-Tarr Ágnes: Vádalku – az amerikai és a magyar valóság. Jogelméleti Szemle, 2011/1 3-4. o.

⁶³⁰ Grmela i. m. 368. o.

az ügyésznek egyéb információra is szüksége van. Ezért a vádalku keretében egyéb kérdésekben is megállapodás köthető.

A vád oldalán:

- Az ügyész lemondhat arról, hogy az állami büntetőeljárást követően a szövetségi bíróság előtt vádat emel. (Ez ugyanis nem ütközik a kétszeres eljárás tilalmába.)
- Az ügyész lemondhat a visszaesői minőség indítványozásáról.
- Az ügyész megállapodhat a vádlottal konkrét büntetés-végrehajtási intézményben történő büntetés végrehajtásról. (Kétségtelen tény, hogy az ebben megnyilvánuló előny az USA területi adottságai alapján nagyobb jelentőséggel bír, mint – adott esetben – magyar viszonyok között.)
- Végrehajtandó szabadságvesztés büntetés indítványozása esetén az ügyész vállalhatja, hogy a feltételes szabadságra bocsátás legkorábbi időpontját a törvény szerint megállapítható legkedvezőbb mérték szerint fogadja el.
- A büntetés felfüggesztését az általános szabályokhoz képest kedvezőbb feltételekkel határozhatják meg.
- Az ügyész lemondhat a vádlott hozzátartozói, barátai elleni eljárás lefolytatásáról.

Az előbbieket ellentételezéseként a vádlott vállalhatja, hogy:

- a vádlott-társ vagy más személy vonatkozásában vallomást tesz, illetve
- közreműködik a bűncselekmény elkövetőinek felderítésében.⁶³¹

Látható, hogy az alku tárgya büntető ügyenként eltérő lehet, az egyes vádlotti nyilatkozatok elfogadhatósága kérdésében hosszabb ideig nem is volt egységes a bírói gyakorlat. A vádlott alapvető jogairól, mint például a fellebbezés jogáról kizárólag a már részletezett dokumentálási kötelezettség szigorú betartása mellett mondhat le.

4. 8. Az alkukötés folyamata

A beismerési alku megkötésére sor kerülhet az előzetes eljárásban (charge bargaining), melynek során a vádlott – a védő vagy az ügyész kezdeményezésére – a vádpontok megváltoztatása fejében beismerő vallomást tesz. Sor kerülhet rá továbbá a tárgyaláson (sentence bargaining), amikor is az alku tárgya már a konkrét büntetés.⁶³²

⁶³¹ Kelemen (1990a) i. m. 860. o.

⁶³² Herke (2008.) i. m. 101. o.

Az alkukötési eljárás két szakaszra osztható. Az első szakasz (plea bargaining) célja, hogy a vád és a védelem képviselőjében eljáró jogászok megismerjék egymás szándékát, elképzeléseit. Ennek a szakasznak elengedhetetlen része az alkudozás, ami történhet explicit és implicit módon. Explicit alkudozás esetén a felek nyílt tárgyalásba bocsátkoznak, míg implicit vádalku esetén az ügyész indítványai 'sugallják' a terhelt számára, hogy a bizonyítási eljárás lefolytatása esetén súlyosabb büntetésre számíthat.⁶³³ Herke Csongor részletesen foglalkozik az alkukötés első szakaszával, melynek állomásai röviden az alábbiak szerint foglalhatók össze:⁶³⁴

a) A vádalku megkötésének első lépéseként a *terhelt nyilatkozik* arról, hogy a kedvezőbb elbírálás érdekében hajlandó-e beismerő vallomást tenni és egyúttal hajlandó-e a kormánnyal együttműködni. Az együttműködés a terhelt elleni büntetőeljárás és más büntetőeljárás vonatkozásában is elképzelhető.

b) A vádlott szándéknyilatkozatát követően az ügyészség tájékoztatja a terheltet az együttműködés fő szabályairól. A megállapodás megkötésének lehetőségére az ügyész írásos formában hívja fel a vádlott figyelmét. Az *írásbeli felhívásban*⁶³⁵ az ügyészség részletesen rögzíti, mit vár a terheltől. Így például kimerítő és a valóságnak megfelelő írásbeli vallomást az ügyben betöltött szerepéről, a vádlott társak szerepéről, esetleg további vallomást egyéb, általa ismert bűncselekmények részleteiről, stb. A felhívás kiterjed a beismerő vallomás felhasználhatóságának kérdésére is.

Tehát az ügyészség az eljárás ezen szakaszában tájékoztatja a vádlottat arról, hogy

- az együttműködés keretében tett kijelentése nem kerül közvetlen bizonyítékként felhasználásra az ellene folyó büntetőeljárásban,
- a kormány a megszerzett információkat szabadon felhasználhatja más bűncselekmény felderítésére vagy a bizonyítási eljárás során,
- a megszerzett információ más, későbbi büntetőeljárásban a vádlott ellen is felhasználható,
- a vallomás felhasználható a vádlott keresztkérdéses kihallgatásakor, bírósági tárgyaláson történő kihallgatása során.

⁶³³ Grmela i. m. 368. o.

⁶³⁴ Herke (2008.) i. m. 107-116. o.

⁶³⁵ Amerikai Ügyvédi Kamara Közép- és Kelet Európai Jogi Kezdeményezés (ABA CEELI): Az óvadék és a vádalku intézménye. Pécs-Budapest-Győr, 1997. 78-79. o.

A vallomás későbbi felhasználhatósága érdekében a vádlottnak *kifejezetten és határozottan* le kell mondania arról a jogáról, hogy az önvád tilalmára hivatkozva az információk felhasználhatóságát a későbbiekben kifogásolja. Az ügyészi felhívásban rögzítik, hogy a felek írásos beleegyezése nélkül további ígéret, megállapodás vagy feltétel nem kerülhet az együttműködési megállapodásba.

c) Az eljárás harmadik mozzanataként a *terhelt nyilatkozik* az ügyészi felhívásban foglaltakra. A nyilatkozatnak tartalmaznia kell, hogy sem az ügyészség, sem más kormányhivatal részéről nem hangzott el – az együttműködési megállapodásban nem rögzített – további ígéret vagy tényállítás.

d) A vádalku megkötésének utolsó fázisaként a vádlott, a védő és az ügyészség képviselője egy polgári jogi szerződéshez hasonló megállapodást köt egymással. (Összehasonlításként: a kontinentális jogrendszerhez tartozó német büntetőeljárás megállapodás, a *Verständigung* szabályai szerint ez a megállapodás nem szerződés. A kötelező tájékoztatások és figyelmeztetések rögzítése mellett jegyzőkönyvbe foglalják a vádlott nyilatkozatát, és minden, a megállapodás megkötésével összefüggő releváns körülményt.) Az amerikai módszer szerint olyan megállapodás megkötésére kerül sor, melyben a *megállapodást kötő felek* egyrészt a vádlott és védője, másrészt az ügyészség képviselője.⁶³⁶ A megállapodás hatálya más állami, szövetségi hivatalra nem terjed ki, és nem köt más állami szervezetet a vádlott ellen indított polgári, büntető vagy államigazgatási eljárás során.

A megállapodás *előzetes feltételei* között szerepel az a fontos kritérium, hogy az ügyészség a vádlott vallomásának ismeretében foglal állást, és – diszkrecionális jogkörében – jogosult azt elutasítani. Ebben az esetben az együttműködési megállapodás nem jön létre.

A vallomás elfogadása esetén azonban a felek minden jogi konzekvenciával bíró körülmény tekintetében megegyeznek egymással, ennek pontjait a megállapodás *feltételei* között rögzítik.

- Rögzítik, hogy a vádlott a vádiratban foglalt mely bűncselekmény(ek) elkövetésével kapcsolatban ismeri el bűnösségét, és ezért – megállapodás hiányában – milyen büntetéssel lenne büntethető.
- A megállapodás tartalmazza a ténybeli beismerésnek a vád és a védelem által „kialkudott” mértékét illetve az egyéb releváns tényeket, melyek a bűncselekmény jogi minősítésére

⁶³⁶ Amerikai Ügyvédi Kamara Közép- és Kelet Európai Jogi Kezdeményezés (ABA CEELI): Az óvadék és a vádalku intézménye. Pécs-Budapest-Győr, 1997. 80-85. o.

- befolyással bírnak. (Például olyan bűncselekmény esetén, amikor a minősítés az elkövetési értéken, kábítószer mennyiségén, stb. alapul).
- Rögzítésre kerül, hogy a vádlott együttműködik az ügyészséggel, egyúttal az Alkotmányban rögzített – korábban már részletezett – eljárási mentességéről lemond.
 - Utalni kell a Szövetségi Büntetőeljárás Kódex vonatkozó szakaszaira.
 - A megállapodás része, hogy az ügyészség a vádlott beismeréséért 'cserébe' milyen típusú engedményt tesz a vádlottnak. (Például a beismerten kívüli egyéb vádpontok vonatkozásában a vád ejtése.) Az ügyészség képviselője kijelenti, hogy a megállapodás tárgyát képező bűncselekmény miatt büntetőeljárást nem folytat a vádlott ellen.
 - Rögzítésre kerül, hogy a büntetés kiszabása a bíróság diszkrecionális jogkörébe tartozik. Az ügyészség a Kódex 11. § (c) bekezdés (1) albekezdés (B) vagy (C) pontjai szerint nyilatkozik a büntetéssel kapcsolatban. Abban az esetben, ha az ügyészség nem tesz javaslatot a szabadságvesztés időtartamára, fenntartja a jogát arra vonatkozóan, hogy tájékoztassa a bíróságot a büntetés kiszabása során figyelembe veendő tényezőkről, így a bűncselekmény elkövetésének körülményeiről, különös tekintettel a vádlott és védője által tett hamis kijelentésekkel kapcsolatban. A megállapodás utal arra, hogy a bíróság – a jogi szabályozásnál már ismertetett – Büntetés-kiszabási Irányelvek figyelembe vételével szabja ki a büntetést. A tények, az enyhítő és súlyosító körülmények értékelése, a büntetés mértékének megállapítása a bíróság kizárólagos hatáskörébe tartozik.
 - A felek megállapodásba foglalják, hogy az egyezség szerinti mentesítés nem terjed ki a megállapodás megkötése *után* elkövetett bűncselekmények, továbbá a megállapodással *összefüggésben* elkövetett hamis tanúzás, hamis nyilatkozattétel, hamis tényállítás illetve az igazságszolgáltatás akadályoztatása bűncselekmények miatt indított büntetőeljárásokra.
 - A felek rögzítik az együttműködési megállapodás ügyészség részéről történő visszavonásának eseteit és következményeit. Amennyiben a vádlott vallomása nem teljes körű, nem felel meg a valóságnak, illetve a vádlott a megállapodással ellentétben nem működik együtt a kormányzati szervekkel, az ügyészség visszavonhatja a vádalku keretében tett nyilatkozatát.

Az eljárás második szakasza az együttműködési megállapodás bíróság által történő jóváhagyása, mely – ellentétben a szerződéskötés folyamatához hasonló első szakasszal – részletes szabályok által meghatározott. Az első szakasz lényege, hogy a felek 'ütőkártyáik' ismeretében 'lejátsszák' egymás közt az eljárás azon részét, melyet egyébként hosszadalmas bizonyítási eljárás során az esküdtek jelenlétében tennének meg. Az eljárás e második

szakaszában az állami büntetőhatalmat képviselő bíró dönt arról, hogy a felek – a vádlott büntetőjogi felelősségét megalapozó – egyezsége összeegyeztethető-e a terhelt jogok érvényesülésével, valamint a közérdekkel. Ez azonban nem jelenti azt, hogy az alku folyamatát ne lehetne nyomon kísérni, hiszen az ügyészi felhívásra és a terhelt nyilatkozatainak megtételére írásos formában kerül sor, ami többek között az önkéntesség kérdésének utólagos megállapíthatóságát segíti elő.

A bírósági jóváhagyás szakaszának alapvető mozzanatai a figyelmeztetések és tájékoztatások. Ezekre azért van szükség, mert a *plea bargaining* eljárásban a terhelt több, Alkotmányban rögzített jogáról is lemond. Az Egyesült Államok Alkotmányának⁶³⁷V. cikke értelmében senkit nem lehet arra kényszeríteni, hogy büntetőügyben saját maga ellen tanúskodjék. A bíró az eljárás során köteles meggyőződni arról, hogy a vádalku a vádlotti oldalon nem kényszer hatására jött létre.

Az Alkotmány VI. Cikke alapján a vádlottnak joga van ahhoz, hogy ügyét a bűncselekmény elkövetése szerinti államnak (és kerületnek) elfogulatlan esküdtszéke gyors és nyilvános tárgyaláson bírálja el. A vádlottat a VI. cikk értelmében a vádemelés természetéről és okáról tájékoztatni kell. A vádlottnak alkotmányos joga továbbá az ellene tanúskodó személyekkel történő szembesítés, valamint a mellette tanúskodó személyek kötelező eljárás útján történő idézése. Az Alkotmány értelmében az ítélethezatalt olyan bizonyítási eljárásnak kell megelőznie, melynek során a vádlott lehetőséget kap a védekezésre, az esküdtek meggyőzésére. E körben említésre méltó még az Alkotmány XIV. Cikke, mely kimondja, hogy egyetlen állam sem foszthat meg valakit életétől, szabadságától vagy tulajdonától megfelelő törvényes eljárás nélkül; a törvénykezés (ítéllethezatal) során az államok senkitől nem tagadhatják meg a törvények nyújtotta egyenlő jogvédelmet.

A Szövetségi Legfelsőbb Bíróság több jogeset kapcsán, így köztük a Johnson kontra Zerst,⁶³⁸ a McCarthy kontra Egyesült Államok,⁶³⁹ illetve a Boykin kontra Alabama,⁶⁴⁰ ügyekben leszögezte, amennyiben a vádlott bűnösnek vallja magát, a bíróság köteles figyelemmel lenni a Tisztességes Eljárásról Szóló Záradék érvényesülésére. A vádlott bűnössége beismerése esetén számos alkotmányos jogáról lemond. Egyrészt lemond az önvádra kötelezés tilalmáról, melynek értelmében joga van a vallomástételt megtagadni, amennyiben azzal önmagát bűncselekmény elkövetésével vádolná. A vádlott továbbá lemond

⁶³⁷ http://hungarian.hungary.usembassy.gov/constitution_in_hungarian.html (letöltve. 2014. március 14.)

⁶³⁸ 304. U.S. 458, 304 U.S. 464 (1938)

⁶³⁹ 394. U.S.459 (1969)

⁶⁴⁰ 395. U.S. 238 (1969)

az esküdtszék előtti tárgyaláshoz való jogáról, valamint az ellene vallókkal történő szembesítéshez való jogáról is. Tekintettel arra, hogy a vádlottnak joga van a tisztességes eljáráshoz, az előbbi jogokról történő lemondás csak abban az esetben lehet érvényes, ha e jogok ismeretében azokról szándékosan mondott le. Következésképp, ha a vádlott a vádalku során bűnösnek vallja magát, és megállapítható, hogy e beismerésre nem önkéntesen és tudatosan került sor, az a tisztességes eljárás követelményébe ütközik, ezért érvénytelennek tekinthető. Ezen túlmenően, – mivel a beismerésen alapuló vádalku a vád minden elemének elismerését eredményezi – a beismerés nem tekinthető önkéntesnek mindaddig, míg a vádlott a törvényi tényállással nincs tisztában.⁶⁴¹

A beismerő vallomás elfogadhatóságának szabályai a Legfelsőbb Bíróság eseti döntései nyomán bontakoztak ki. A Henderson kontra Morgan ügyben⁶⁴² hozott ítéletében a bíróság megállapította: többek között a *szándékosság* vagy *gondatlanság* olyan tényezők, amelyekkel a terheltnek a bűnösség beismerése előtt tisztában kell lennie. A vádlott a konkrét ügyben erre irányuló megfelelő tájékoztatást nem kapott, ezért a vallomástétel nem tekinthető önkéntesnek, így az azon alapuló ítélet nem felel meg a tisztességes eljárás követelményeinek.⁶⁴³

A Harned kontra Henderson ügyben⁶⁴⁴ a bíróság kimondta, hogy a vádlottnak *tisztában kell lennie* a bűncselekmény *lényeges elemeivel*. A konkrét ügyben a Legfelsőbb Bíróság Harned bizonyítási indítványai alapján azt állapította meg, hogy a vádlott nem értette meg annak a bűncselekménynek a lényegét, amelyben bűnösségét elismerte, azt sem az (első fokú) bíróság, sem az ügyvédek nem magyarázták el neki.⁶⁴⁵

A Legfelsőbb Bíróság az Egyesült Államok kontra Kahn,⁶⁴⁶ kontra Lincecum⁶⁴⁷ és kontra Hart⁶⁴⁸ ügyek kapcsán megerősítette, hogy a megfelelő tájékoztatás elmulasztása az ítélet érvénytelenítését eredményezheti. A Szövetségi Büntetőeljárás Kódex 11. §-ába ütközik, ha a bíróság nem tájékoztatja személyesen a vádlottat az ellene felhozott vád természetéről, a kiszabható maximális büntetésről, valamint azokról a jogokról, amelyekről a bűnösség beismerése folytán lemondott.⁶⁴⁹

⁶⁴¹ <http://supreme.justia.com/cases/federal/us/395/238/case.html#243> (letöltve. 2014. január 20.)

⁶⁴² 426 U.S 637 (1976)

⁶⁴³ <http://supreme.justia.com/cases/federal/us/426/637/case.html#644> (letöltve. 2014. január 20.)

⁶⁴⁴ 588 F.2d. 12 (2d Cir.1978)

⁶⁴⁵ <https://www.casetext.com/case/harned-v-henderson-2/> (letöltve. 2014. január 20.)

⁶⁴⁶ 5 Cir. 588. F. 2d 964 (1979)

⁶⁴⁷ 5 Cir. 568. F. 2d 1229 (1978)

⁶⁴⁸ 5 Cir. 566. F. 2d 977.7 (1978)

⁶⁴⁹ <https://casetext.com/case/us-v-kahn-3/> (letöltve. 2014. január 20.)

A beismerésen alapuló vádalku önkéntességének kérdésével, a megállapodást megelőző tájékoztatás hiányosságából eredő, illetve általában véve a tisztességes eljárás kritériumainak nem megfelelő vádalku problematikájával még számos eseti döntésben találkozunk. Az angolszász jogrendszer jellegzetességéből eredően az eseti döntések rendszeresen visszautalnak a bíróságok által hasonló ügyben hozott korábbi döntéseire, ezért egy-egy eseti döntés értelmezéséhez szükség lehet a korábbi döntések ismeretére is. Ezért az Egyesült Államokban tevékenykedő jogász számára a 'tétéles jogi szabályokon' túl valamennyi vonatkozó tárgyú eseti döntés ismerete hasznosnak bizonyul. A William Gabriel Lepera kontra Egyesült Államok⁶⁵⁰ ügyben Lepera és ügyvédje például azzal érvelt, hogy Leperát nem tájékoztatták a feltételes szabadlábra helyezés speciális feltételeiről. Álláspontjuk szerint az elsőfokú bíróság mulasztása sérti a vádalku kötésére vonatkozó 11. §-t. A McCarthy kontra Egyesült Államok ügyre hivatkozva⁶⁵¹ a bíróság kimondta, a 11. § megsértése fellebbezés útján orvosolható például oly módon, hogy a vádalku hatályon kívül helyezésével a bíróság lehetővé teszi a vádlott számára új vádalku megkötését. A Brady kontra Egyesült Államok ügyben⁶⁵² a bíróság leszögezte: a vádalku nem tekinthető önkéntesnek, ha az nem megfelelő tájékoztatáson alapult, ide értve a vádlottnak tett olyan ígéretet, melyet később nem teljesítettek. Lepera ügyében a Legfelsőbb Bíróság álláspontja szerint az (ügyben első fokon eljáró) bíróság belátásán alapul, hogy a tisztességes eljárás megsértésével létrejött megállapodás törvényességét milyen módon állítja helyre. Így lehetőség van arra, hogy – a Santobello kontra New York ügyben⁶⁵³ tett megállapításokkal egyezően – a bíróság érvénytelenítse a vádalkut, illetve arra is, hogy a vádalku létrejöttét eredményező ígéretet utólag teljesítse. (A konkrét esetben egyébként az ígéret utólagos teljesítésével a hibás tájékoztatás kiküszöbölésre került.)⁶⁵⁴

A hatályos szövetségi büntetőeljárás szabályok értelmében a vádlottnak nyújtott tájékoztatásról jegyzőkönyvet kell készíteni. Ez az ítélet megtámadhatóságára figyelemmel nélkülözhetetlen követelmény. A jogorvoslatot elbíró bíróságok írásos dokumentum hiányában ugyanis nem képesek rekonstruálni, hogy a kötelező figyelmeztetésekre és tájékoztatásokra sor került-e [ld. 11. § (g) bekezdés].

Az eljárás második szakasza a bíróság döntésével zárul, aki dönthet a megállapodás elfogadásáról, visszautasításáról, továbbá a döntés elhalasztásáról. Ha a bíró arra a

⁶⁵⁰ 587. F. 2d 433 (1978)

⁶⁵¹ 394 U.S. 459, 471-72, 89 S.Ct. 1166, 22 L.Ed.2d 418 (1969)

⁶⁵² 397 U.S. 742, 755, 90 S.Ct. 1463, 25 L.Ed.2d 747 (1970)

⁶⁵³ 404 U.S. 257, 263, 92 S.Ct. 495, 30 L.Ed.2d 427 (1971)

⁶⁵⁴ <http://law.justia.com/cases/federal/appellate-courts/F2/587/433/37661/> (letöltve: 2014. január 20.)

megállapításra jut, hogy a vádlotti beismerés nyilvánvalóan alaptalan, vissza kell utasítania a megállapodást. (Egy alaptalan ténybeli beismerésnek többféle oka lehet. A vádlott például a bűncselekményt ténylegesen elkövető hozzátartozója helyett vállalja a büntetőjogi felelősségre vonást. Esetleg a vádlottra terelődik a gyanú, aki ártatlansága ellenére nem bízik a bizonyítási eljárás sikerében.) A legtöbb állam bírói gyakorlata sokáig nem követelte meg a bűnösség beismerésének ténybeli vizsgálatát.⁶⁵⁵ A jelenlegi szövetségi eljárási szabályok azonban az erre irányuló vizsgálatot kötelezővé teszik az ítélelhozatal előtt [ld. a Kódex 11. § (b) bekezdés (3) albekezdése]. (Meg kell jegyezni, hogy a vádalku elfogadhatósága tárgyában tartott előkészítő ülésen a bíró lehetőségei korlátozottak. Egy bonyolultabb, csupán közvetett bizonyítékokon alapuló vád esetében a vádlott bűnösségéről kétséget kizáróan csak a bizonyítási eljárás lefolytatása után lehetne döntést hozni. Ezért az önkéntesség, tudatosság valamint a következmények pontos ismeretének vizsgálata minden esetben kötelező. Abban, hogy a vádlott tudatosan, a jogok és következmények ismeretében hozhasson döntést, fontos szerep jut az ügyésznek és a védőnek. Ugyanígy az alkuban részt vevő jogászok felelőssége megfelelő tájékoztatást nyújtani arról, hogy a bíró nem köteles a vád és a védelem egyezségét elfogadni.)

A beismerés önkéntességét megtestesítő 'kényszermentességet' az amerikai bírói gyakorlat igen tágan – de nem feltétlenül egységesen – értelmezi. Egyes esetekben kényszerként értékelte a bíróság a halálbüntetéssel, vagyonek Kobzással, kiutasítással való fenyegetettség tényét. A konkrét ügyben ugyan nem állapította meg a bíróság a fenyegetettség tényét, amikor az ügyvéd a védelemtől való elállást helyezte kilátásba, amennyiben a vádlott nem hajlandó az egyezségkötésre, azonban kifejtette, hogy adott esetben egy, a védőjében bízó vádlott vonatkozásában ez a körülmény befolyásolásra alkalmas lehet.⁶⁵⁶ Révész Judit szerint az ügyész ígéretei már önmagukban is befolyással lehetnek a vádlotti beismerés önkéntességére,⁶⁵⁷ ami kétségtelen tény, ugyanakkor azok szükségszerűen következnek magából az alkuból. Így az ügyész által tett engedmények ezen eljárásjogi megoldás nélkülözhetetlen elemeinek tekinthetők.

4. 9. 'Kihátrálás' az alkuból

A vádalkut az amerikai és a hazai szakirodalom is a polgári jogi egyezséghez hasonlítja. Ezért vita tárgyát képezi, milyen megítélés alá essék, milyen jogkövetkezménnyel járjon a

⁶⁵⁵ Grmela i. m. 369. o.

⁶⁵⁶ Kelemen (1990a) i. m. 862. o.

⁶⁵⁷ Révész i. m. 268. o.

büntetőeljárás során kötött megállapodás megszegése. Mindezt a polgári jog oldaláról érdemes-e megközelíteni, és csupán olyan típusú jogkövetkezményt kell hozzá fűzni, mint a szerződéstől való elálláshoz? Vagy egyéb módon is 'szankcionálni' kell a vádalku megszegőjét, hiszen nem magánjogi viszonyok között, hanem büntetőügyben kötött megállapodásról van szó, melyben ráadásul az egyik fél az állam képviselője?

4. 9. 1. A vádalku megszegése a terhelt részéről – a beismerés visszavonása

Sokáig egyáltalán nem volt egységes gyakorlat arra vonatkozóan, hogy lehetőség van-e a bűnösség beismerésének visszavonására az együttműködési megállapodásra irányuló eljárás során. Az Egyesült Államok tagállamaiban erre többféle megoldás született: egy részük tilalmazta, más államok feltételhez kötötték, néhány állam feltétel nélkül biztosította ennek lehetőségét. Az államok többsége ugyanis nem utasítja el egyértelműen annak gondolatát, hogy a terheltnek joga van később 'meggondolnia magát.'⁶⁵⁸ Ahhoz azonban nem fér kétség, hogy a beismerés visszavonását ésszerű időbeli korlátok közé kell szorítani. Az, hogy milyen indokra hivatkozással lehet elállni a megállapodástól, a beismerés visszavonásának időpontján alapul. A szövetségi szintű szabályok értelmében mielőtt a bíróság elfogadná a vádlott vallomását, a nyilatkozat visszavonására korlátozás nélkül lehetőség van. A megállapodás (alku) elutasítása esetén, a büntetés kiszabása előtt még lehetőség van a beismerő vallomás visszavonására, de ítélethozatal előtt a vádlott egyéb, *méltányos és alapos okra* hivatkozással is 'kihátrálhat' az együttműködési megállapodásból vallomásának visszavonásával. Ítélethozatalt követően azonban már csak az ítélet jogorvoslattal történő megtámadására van lehetőség, így – többek között – *a vádalku megkötésére vonatkozó szabályok megsértésére* alapított fellebbezés útján.

A vádalkutól történő elállás kérdését több szempontból is meg lehet közelíteni. Egyfelől a terheltet az Egyesült Államokban is megilleti a védekezéshez illetve a hallgatáshoz való jog, (ez utóbbi az önvádra kötelezés tilalmából következik), melyeknek alapvető szinten érvényesülniük kell a büntetőeljárás egészében. A vádlottat megilleti továbbá a jogorvoslathoz való jog, mely arra az esetre is érvényes, ha a vádlott beismerő vallomást tett. A vádalku esetében azonban nem egyszerű beismerésről van szó, hiszen a vádlott a beismerésért 'cserébe' különféle kedvezményekre tesz szert. Nem mindegy az sem, milyen okra vezethető vissza a beismerés visszavonása. Előfordulhat, hogy a vádlott a későbbiek során szerez tudomást olyan tényről, körülményről, melynek ismeretében a beismerő

⁶⁵⁸ Grmela i. m. 370. o.

vallomás megtételére nem került volna sor, vagy az eljárás későbbi szakaszában már nem kíván a terhelt társakra, az eljárás alá még nem vont személyekre terhelő nyilatkozatot tenni. További kérdés, hogy a vádlott elállhat-e a vádalku keretében tett egyezségtől anélkül, hogy a beismerő vallomását visszavonná. A Legfelső Bíróság az Egyesült Államok kontra Hyde ügy kapcsán leszögezte, a bűnösség beismerését és az alku nem feltétlenül kell egységesen elfogadni vagy elutasítani. A bíróság a vádlott vallomását elfogadhatja anélkül is, hogy a vád és a védelem megállapodása tárgyában döntést hozna: e két jognyilatkozat elfogadása időben elkülöníthető.⁶⁵⁹ [Ld. a Kódex 11. § (c) bekezdés (3) albekezdés (A) pontját.]

4. 9. 2. A vádalku megszegése a vád oldalán

Más a helyzet, ha a vádalku megszegésére az ügyész részéről kerül sor. Tekintettel arra, hogy az ügyész az államot képviseli, tőle magasabb szintű körültekintés és gondosság várható el, sőt esetében – a jogban való jártasság miatt – a tévedés valószínűsége is kisebb, mint a jogban járatlan terhelt esetében. A bírói gyakorlat szerint amennyiben az ügyész megszegte a megállapodást, a vádlottat mindenképpen megilleti az a jog, hogy a beismerését visszavonja. Ennek az a jogi relevanciája, hogy a terhelt bűnösséget beismerő nyilatkozatát semmilyen eljárásban nem lehet felhasználni, tehát úgy kell eljárni, mintha annak megtételére nem került volna sor.⁶⁶⁰ A Legfelsőbb Bíróság a Santobello kontra New York ügyben leszögezte, hogy az ügyészség részéről a vádalku „gondatlan” megszegése is elfogadhatatlan. A tisztességes eljárás alapvető követelményeinek a beismerésen alapuló vádalku megkötése során is érvényesülniük kell, tehát a vádlott jogait az ilyen típusú eljárásban is biztosítani kell. Amennyiben a beismerés az ügyész ígéretén illetve az ügyésszel kötött megállapodáson alapul, a vádlottnak tett ígéretet teljesíteni kell. A bíróság így nem adott helyt az ügyészség azon érvelésének, hogy a „megállapodás *figyelmetlen* megszegése irreleváns.”⁶⁶¹ (A konkrét ügyben nem ugyanaz az ügyész kötött a vádalkut a vádlottal, mint aki később a bíróságon a vádat képviselte, és aki a – megállapodástól eltérően – a legsúlyosabb büntetés kiszabására tett indítványt.)⁶⁶² Azonban nem tekinthető a vádalku megszegésének, ha az együttműködési megállapodás visszavonására azért kerül sor, mert a vádlott nem tett eleget együttműködési kötelezettségének. Létrejött egyezés hiányában szintén nem értékelhető a vádalku megszegéseként (ugyanakkor az ítélet felülvizsgálatát eredményezheti), ha az ügyész olyan

⁶⁵⁹ 520 U.S.670 (1997) <http://www.law.cornell.edu/supct/html/96-667.ZO.html> (letöltve: 2014. január 20.)

⁶⁶⁰ Kelemen (1990a) i. m. 864. o.

⁶⁶¹ <http://www.law.cornell.edu/supremecourt/text/404/257> (letöltve: 2014. január 20.)

⁶⁶² Révész i. m. 268-269. o.

kijelentést tesz az eljárás során, mely szerint nem kíván javaslatot tenni a büntetés mértékére, és ebből a vádlott arra következtet, hogy együttműködési megállapodás megkötésére kerülhet sor, utóbb azonban ez a feltételezése valótlannak bizonyul.⁶⁶³

4. 10. Értékelés

Az amerikai vádalku pozitív eredményeként értékelhető, hogy gyors és általában jogerős határozat meghozatalához vezet.⁶⁶⁴ Tehát nemcsak az első fokú eljárás bizonyítási szakasza, hanem az elhúzódó jogorvoslati szakasz is megspórolható a vád és a védelem együttműködésének köszönhetően. (Feltéve természetesen azt, hogy a vádlott később nem támadja meg az ítéletet arra hivatkozással, hogy a megállapodás megkötésére a Kódex 11. §-ába ütköző módon került sor.) Tekintettel arra, hogy az együttműködési megállapodásoknak köszönhetően az eljárás rövidebb időt vesz igénybe, az igazságszolgáltatásban dolgozók munkaideje jelentős mértékben felszabadul. Warren Burger legfelsőbb bírósági elnök már 1970-ben akként foglalt állást, hogy a bűnösség beismerésén alapuló elítélések mindössze 10%-os lecsökkenése a bírói kar létszámának megkétszerezését tenné szükségessé.⁶⁶⁵ A Legfelsőbb Bíróság a már idézett Santobello kontra New York ügyben is rámutatott arra, hogy a vádról történő megállapodás az igazságszolgáltatás ügyintézésének meghatározó eleme. Ha minden büntető ügy a büntetőeljárás valamennyi szakaszán végigmenne, tagállami és szövetségi szinten is meg kellene többszörözni a bírói létszámot valamint a bíróságok számát.⁶⁶⁶ Az 1990-es évekre a vádalku iránti 'elkötelezettség' tovább fokozódott. Scott és Stuntz tanulmányának adatai szerint az alkuk számának csupán egyharmaddal történő csökkenése a tárgyalások számának 400%-os növekedését eredményezné.⁶⁶⁷

Az eljárás egyszerűsítése és gyorsítása – kisarkítva és az alkut az ítéleti egyezségekre leszűkítve – abban foglalható össze, hogy a vád (az ügyészség képviselője) mentesül a bizonyítás terhe alól, és azonnal tárgyalásba kezdhet a bűncselekmény minősítéséről valamint a szankció mértékéről. A megegyezést követően azonban az ügyész kizárólag arra jogosult, hogy a megállapodás szerinti büntetésre tegyen indítványt a bíróság előtt. Ellenkező esetben a bíró érvénytelennek tekintheti a megállapodást.

⁶⁶³ Herke (2008.) i. m. 117. o.

⁶⁶⁴ Kelemen (1990a) i. m. 858. o.

⁶⁶⁵ Warren E. Burger: State of the Judiciary. American Bar Association Journal, 1970, 929. o., 931. o. Idézi: Grmela i. m. 371. o.

⁶⁶⁶ 404 U.S. 257 (1971) <http://supreme.justia.com/cases/federal/us/404/257/case.html> (letöltve: 2014. január 20.)

⁶⁶⁷ Robert E. Scott – William J. Stuntz: Plea Bargaining as Contact. The Yale Law Journal, 1992, 1932. o. Idézi: Herke (2008.) i. m. 106. o.

Jóllehet az együttműködési megállapodás felgyorsítja az eljárást, hiszen szükségtelenné teszi a bizonyítást, nem minden esetben teszi tervezhetővé illetve egyértelművé az eljárás kimenetelét. Az egyeztetés, alkudozás során még bizonytalan, hogy a bíró végül elfogadja-e a megállapodást. A megállapodás elfogadhatósága tárgyában hozott döntés ugyanis minden esetben a bíró diszkrecionális jogkörébe tartozik. Az ügyész – a beismerő vallomás reményében – kompromisszumot köt a büntetési indítvány tartalmát illetően, azonban nem minden esetben van garancia arra, hogy a bíróság legalább a beismert bűncselekmény miatt azt a büntetést szabja ki, amit a vádlott összességében 'megérdemel.' [Ld. a Kódex 11. § (c) bekezdés (1) albekezdés (B) pont alatti fordulatát.]

A büntetőeljárás gyorsításának és egyszerűsítésének problémája már több mint két évtizede foglalkoztatja az európai szintű szervezeteket is. Az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának R(87)18. számú ajánlása tartalmazza többek között az ítélethozatal egyszerűsítésének lehetőségét a vádlott beismerése esetén ('bűnösség beismerési' eljárás).⁶⁶⁸ Az Ajánlás azonban nem tartalmaz olyan megállapítást, hogy a vádlotti beismerés érdekében a hatóságoknak meg kellene fontolniuk a vádlottal történő egyezség megkötését. Ennek ellenére az amerikai típusú vádalku egyre több európai állam számára szolgál példaként a büntetőeljárás reformok megvalósítása során.⁶⁶⁹ Ugyanakkor nem lehet állítani, hogy a kontinentális jogrendben kialakult ítéleti megállapodások kodifikálása során a jogalkotó kritika nélkül vette volna át az angolszász országokban kialakult modellt.

Az állam oldaláról megközelítve álláspontom szerint abban az esetben előnyös a vádalku megkötése, amikor egyértelmű, minden kétséget kizáró bizonyítékok állnak a vádhatóság rendelkezésére, azonban az ügy bonyolultsága és terjedelme miatt a bizonyítás rendkívül időigényes lenne, és a vádpontok között akad olyan, melyek esetében az állam a büntetőjogi felelősségre vonástól eltekinthet. Az állami büntetőigény csorbulásáért cserébe a bűncselekmény felfedezését relatíve rövid időn belül büntetőjogi felelősségre vonás követheti. Továbbá azokban az esetekben is előnyös lehet a vádalku megkötése, amikor a bűncselekmény tárgyi oldalát illetően a bizonyítás semmilyen nehézségbe nem ütközik, az alanyi oldal vonatkozásában viszont a minősítésre is kiható nehézségek merülhetnek fel a tárgyaláson, ami szintén 'időrabló' körülmény lehet.

⁶⁶⁸ Európa Tanács ajánlásai a büntetőeljárás egyszerűsítésére. Rendészeti Szemle, 1991/5. 97-103. o.

⁶⁶⁹ Farkas (1992) i. m. 507. o.

Ahhoz azonban, hogy ez a rendszer hatékonyan működjön, az ügyészség számára *széles körű diszkrecionális jogkört* kell biztosítani. (Ennek feltételei mind az Egyesült Államokban, mind Angliában meg is valósulnak.) Amennyiben a társadalom érdeke azt kívánja, ide értve az ügyek gyors elintézéséhez fűződő érdeket, az ügyésznek joga van a vádalku keretében bizonyos bűncselekmények vonatkozásában a vádat ejteni, a vádat az eredeti vádhoz képest enyhébb bűncselekményben fenntartani, és enyhébb büntetés kiszabását indítványozni, illetőleg a védő büntetési indítványát nem ellenezni. E joguk gyakorlása során azonban az ügyészeknek tartózkodniuk kell mindennemű hátrányos megkülönböztetést eredményező magatartástól.⁶⁷⁰ (Meg kell jegyezni, hogy a jogalkalmazói diszkréció kiszélesítése nem kedvez az egységes jogalkalmazást célzó törekvéseknek. Hosszabb időre lehet szükség ahhoz, hogy az általános gyakorlat a jogalkotó eredeti szándéka szerint alakuljon.)

Érdekesség, hogy a *plea bargaining* intézményének megítélése az USA-ban sem egyöntetű. Alaszkában illetve a texasi El Pasóban kifejezetten elutasították ezt a gyakorlatot. Az alaszkai igazságügy miniszter 1974 decemberi hivatalba lépését követően – szembe helyezkedve a gyakorlattal – előírta, hogy minden ügyész minden ügyében bírósági tárgyalást kell tartani. Az intézkedésnek két célja volt. Egyfelől annak biztosítása, hogy az ítélelhozatal funkciója a bíróság kezében maradjon, továbbá az, hogy az ügyészek törvénytelen okból ne menjenek bele egyezségkötésbe, pusztán azért, hogy munkájukat lecsökkentsék.⁶⁷¹ Az igazságszolgáltatás a vád és védelem alkujára nélkül is működőképes maradt, mi több, a beismerések száma sem csökkent drasztikusan.⁶⁷²

Az amerikai közvélemény sem egyértelműen 'vádalku párti,' hiszen nem lehet kizárni annak lehetőségét, hogy olyan személy is beismerő vallomást tegyen, aki nem követte el a bűncselekményt. Ez első hallásra talán irracionálisnak tűnhet, azonban előfordulhatnak olyan esetek, amikor a vádlott bűnösségét számtalan közvetett bizonyíték látszik alátámasztani, és egy magas büntetési tétellel fenyegetett bűncselekmény miatt indított büntetőeljárásban inkább vállalja a kialakult rövidebb tartamú szabadságvesztést, mint esetleg egy olyan tárgyalás lefolytatását, melynek során – szubjektív okok miatt – nem bízhat az esküdtszék jóindulatában. Hasonlóképp kényszerítően hat a vádlottra, ha túl nagy a különbség az eredeti vád szerinti és az alku keretében felajánlott minősítés között. Mindebből az következik, hogy a vádlott megállapodási 'hajlandósága' nagymértékben függ attól, mennyire szeret

⁶⁷⁰ Kelemen (1990a) i. m. 858. o. és 860. o.

⁶⁷¹ Michael L. Rubinstein – Teresa J. White: Alaska's Ban on Plea-Bargaining. In: William F. McDonald – James A. Cramer: Plea-Bargaining. Georgetown, 1980. 25. o. Idézi: Herke (2008.) i. m. 160-161. o.

⁶⁷² H. J. Dielmann: „Guilty Plea” und „Plea Bargaining” im amerikanischen Strafverfahren-Möglichkeiten für den deutschen Strafprozess. Goltdammer's Archiv für Strafrecht, 1981. 569. o. Idézi: Fakó i. m. 263. o.

kockázthatni. A vádlott személyiségének ez a vonása azonban nem tekinthető olyan objektív szempontnak, melynek a büntetés mértékében meg kellene nyilvánulnia.

Az amerikai jogirodalomban is találhatunk olyan véleményt, mely szerint elfogadhatatlan, hogy az USA-ban egy átlagos munkanapon minden második másodpercben megoldanak egy büntetőügyet a vádalku (beismerési alku) vagy a *nolo contendere* intézménye útján. Úgy tűnik, hogy az állampolgárok „megfeledeztek” az Alkotmányban biztosított jogaikról, így a nyilvános tárgyaláshoz való jogukról, valamint a hallgatás jogáról, mely az állam kötelezettségévé teszi a vád bizonyítását. A terhelték nem lelkiismereti okból tesznek beismerő vallomást, de nem is azért, hogy az adófizetők pénzét megspórolják. Az állami hivatalnokok olyan rendszert hoztak létre, melynek eredményeként csak az ügyek kevesebb, mint 10%-ában kerül sor bírósági tárgyalásra. A rendszer arra is alkalmas, hogy ártatlan embereket helyezzen nyomás alá, amikor a „beismerő” vallomás megtételéről kell döntenük. Egyes szerzők szerint ez kimondottan alkotmányellenes.⁶⁷³ Más szerző véleménye szerint azonban az a tény, hogy ártatlan személyből is lehet vádlott, sőt elítélt, nem a vádalku intézményének hiányosságaira vezethető vissza, sokkal inkább a tárgyalási rendszer hibáira.⁶⁷⁴

A bűncselekmények sértetti oldalát tekintve sem egyértelmű a vádalku intézményének támogatottsága. Az 1990-es években több tanulmány foglalkozott azzal a kérdéssel, hogy az áldozatok kifejezetten csalódottak a vádalku megkötésekor, ezért törvényben rögzítették, hogy a büntetőügy elintézése során a sértett kívánságát is figyelembe kell venni.⁶⁷⁵

A jogintézmény megítélése során nem lehet figyelmen kívül hagyni a bűnözés volumenét, a közbiztonság színvonalát, a lakosság ebből fakadó komfortérzetét, és azt sem, hogy az állami költségvetésből mekkora összeg jut az igazságszolgáltatás működtetésére. Van némi ráció abban a megfontolásban is, hogy az állam lemond az adott bűncselekménnyel szemben kiszabható optimális mértékű büntetésről cserébe azért, hogy minél kevesebb bűncselekmény maradjon jogkövetkezmény nélkül.

Egyet lehet érteni Weigend állításával, mely szerint a vádalku az igazságszolgáltatás saját hatékonyságát, és nem az *igazságos büntetéshez* fűződő társadalmi érdeket szolgálja.⁶⁷⁶

⁶⁷³ Timothy Lynch: The Case Against Plea Bargaining. Regulation, 2003. 24. o.
<http://object.cato.org/sites/cato.org/files/serials/files/regulation/2003/10/v26n3-7.pdf>

⁶⁷⁴ Timothy Sandefur: In Defense of Plea Bargaining. Regulation, 2003. 31. o.
<http://object.cato.org/sites/cato.org/files/serials/files/regulation/2003/7/v26n3-8.pdf>

⁶⁷⁵ Révész i. m. 272. o.

⁶⁷⁶ idézi: Farkas (1992) i. m. 512. o.

(Egyes adatok szerint a bűnösséget beismerő vádlottak az Egyesült Államokban 30-40 %-kal enyhébb büntetést kapnak, mint azok, akiket ugyanolyan bűncselekmény miatt tárgyaláson ítélnék el.)⁶⁷⁷ Ugyanakkor az sem szolgálja a társadalom érdekét, ha az igazságszolgáltatás leterheltsége miatt az állam *nem képes minden bűncselekménnyel szemben hatékonyan fellépni*. Egymással konkuráló érdekekről lenne tehát szó? Feltehető a kérdés: mi szolgálja jobban a társadalom belső rendjét? Az ismertté vált bűnelkövetők nem tökéletesen arányos és nem tökéletesen igazságos megbüntetése a lehető legszélesebb körben, vagy pedig a 'patikamérlegben kimért,' a bűncselekmény tárgyi súlyához, a bűnösség fokához, az elkövető társadalomra veszélyességéhez, valamint az egyéb enyhítő és súlyosító körülményekhez igazodó büntetés, az előbbihez viszonyítva kétségtelenül szűkebb körben. Álláspontom szerint egy ilyen típusú kérdés eldöntéséhez a társadalom széles rétegeit érintő vizsgálatra lenne szükség, így nem elsősorban jogász feladat, hanem a jogpolitika illetve a jogszociológia területére tartozik. Magyar jogásként azonban állást lehet foglalni azzal kapcsolatban, hogy a jelenlegi büntetőeljárás szabályoktól eltérő, az angolszász hagyományoknak megfelelő jogi megoldások összhangban állhatnak-e a büntetőjog hatályos magyar szabályaival. Az sem elhanyagolható szempont, hogy vajon a hazai ítélkezési gyakorlatban jelen van-e olyan mértékben a vád és a védelem informális megállapodása, mely akár az angolszász országokban, vagy akár Németországban tetten érhető volt a szabályozást közvetlenül megelőző időszakban. A kérdés megválaszolásakor szem előtt kell tartanunk a büntetés céljának törvényi definícióját. A Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény 79. §-ában megfogalmazott büntetési cél alapvetően a prevencióban ragadható meg. A büntetés célja tehát – a társadalom védelme érdekében – annak megelőzése, hogy akár az elkövető, akár más személy bűncselekményt kövessen el. Az egyéni prevenciót véleményem szerint az *egyénre szabott és következetes* büntetéssel lehet legjobban elérni, azonban a büntetés *elkerülhetetlenségének* van igazán generál preventív hatása. Az elkerülhetetlenség e körben azt jelenti, hogy a hatóságok nem mutathatják a túlterheltség jelét az állampolgárok felé, sem a bűncselekmények felderítésének szakaszában, sem pedig a büntetőeljárás – bizonyítási illetve jogkövetkezmény megállapítását célzó – későbbi szakaszában. Ez az érv tehát amellett szól, hogy a jogi szabályozásnak abba az irányba kell elmozdulnia, amely kedvezően hat a terheltek – természetesen önkéntes – beismerésére, együttműködésére.

Ugyanakkor álláspontom szerint még a célszerűség 'szentségének' elismerése mellett is van egy határ, amit már nem érdemes átlépni, amikor az állam büntetőjogi hatalmának

⁶⁷⁷ Révész i. m. 272. o.

gyakorlásáról van szó. Ez a határ az, ami relatívvá teszi magát a büntetést és kiüresíti az igazságszolgáltatást. Az Egyesült Államok szövetségi szintű büntetőeljárás szabályai, valamint a bírói gyakorlat szerint lehetőség van arra, hogy a vádlott ártatlansága hangoztatása mellett kössön vádalkut oly módon, hogy csupán 'nem vitatja' a vádban foglaltakat. Amennyiben a bíróság ésszerűnek találja, így különösen, ha az ügyész megfelelő tényekkel alátámasztja a vádlott bűnösségét, a bíróság akkor is elfogadhatja a terhelt beismerését, ha ténylegesen tagadja, hogy bűnös lenne. További feltétel, hogy a vádlottat a nyilatkozattétel előtt figyelmeztetni kell arra, hogy a beismerést követően – jogi értelemben – bűnösként kezelik, akár elkövette a vád tárgyát képező cselekményt, akár nem.⁶⁷⁸ Álláspontom szerint a szerződési szabadság ilyen mértékű beszivárgása már ellentétes a büntetőjog és büntető eljárásjog eredeti rendeltetésével és funkciójával. A jog minden eszközével meg kell akadályozni, hogy ártatlan emberek elítélésére illetve a materiális igazság sérelmével járó ítéletek meghozására kerüljön sor. Ezért a vádalku intézményének *nolo contendere* nyilatkozatban megnyilvánuló formáját teljes mértékben alkalmatlannak tartom a büntetőeljárás keretén belüli megállapodás esetleges adaptációja során. Emellett bizonyos ügyfajtákban⁶⁷⁹ nem tartom előnyösnek a büntetőjogi felelősségre vonás és – a magyar jog szerinti – polgári jogi igény elbírálásának szétválasztását sem, melynek szükségszerű velejárója a jogkövetkezmények további elodázása.

⁶⁷⁸ Grmela i. m. 369. o.

⁶⁷⁹ Ld. a büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény 335. § (2) bekezdését

5. A vádalku intézményének alkalmazása egyes európai államokban

Az európai államok többsége a büntetőeljárás szabályozás területén eljutott annak a problémának a rendezéséhez, hogy érdemes eltérően kezelni azokat a büntetőeljárásokat, amelyekben a terhelt beismer, azokkal az eljárásokkal szemben, amikor a terhelt tagadásával szemben kell kétséget kizáróan bizonyítani a bűnösségét. Már önmagában ez a tény is kompromisszumként fogható fel, mely csorbát ejt a minden állampolgárral szemben egyenlő szabályok szerint lefolytatott büntetőeljárás ideáltípusán és azon az alapelven, hogy a terhelt beismerése esetén is be kell szerezni az egyéb bizonyítékokat, hiszen egy bizonyíték (a terhelt vallomása) nem bizonyíték.

A bűnüldöző hatóságok túlterheltsége azonban Európa több országában vezetett ahhoz, hogy a kontinentális tradíciókat feladva tárgyalási rendszerüket modernizálják. Elsőként Olaszország és Spanyolország jogalkotása vállalkozott arra, hogy az ügyféli per elemeit „beengedjék” a büntetőeljárásaikba.⁶⁸⁰

5. 1. Az olasz büntetőeljárás megegyezés szabályai

Az olasz büntetőeljárás vonatkozó szabályainak megvizsgálása előtt érdekesnek tartom a XX. század első harmada környékén érvényesülő tendenciák rövid ismertetését. Nem értékelhető az oportunitás elvének túlhangsúlyozásaként, hogy az 1930. évi eljárási kódex még engedélyezte az ügyésznek, hogy a bizonyítékok elégtelensége esetén lezárja a büntetőeljárást. Ezt a szabályt a későbbiekben mégis felülbírálták, abból a célból, hogy az ügyész bírói kontroll nélkül ne mellőzhesse a vádemelést. Mindez az 1947. évi alkotmánymódosításnak volt köszönhető, mely alkotmányos szintre emelte a legalitás elvét, így az olasz büntetőeljárás törvény szerint az ügyész elégtelen bizonyítékok esetén csupán indítványozhatta a vizsgálóbírónak az eljárás lezárását. Ennek az lett az eredménye, hogy a bíróságok nem tudtak megbirkózni a büntetőügyekkel. Számos ügy elévült, a többi üggyől pedig kegyelem útján „szabadult meg” a parlament.⁶⁸¹

Az angolszász vádalkura emlékeztető jogintézmény bevezetését Olaszországban a szervezett bűnözés, közismert nevén az olasz maffia térnyerése tette indokolttá. A törvénybe iktatást tehát első sorban a bünfelderítés hatékonyságának növelése motiválta, és csak másodsorban a

⁶⁸⁰ Fakó Edit: Vádalku a kontinentális jogrendszerben, Publicationes Universitatis Miskolcensis, Sectio Juridica et Politica, Miskolc, Tomus XX/1. 2002. 253. o.

⁶⁸¹ Bárd (1987.) i. m. 1987. 62-63. o.

már ismertté vált büntető ügyek mielőbbi elintézésének az igénye. Az 1980-as évek olasz büntető törvénykönyvének 162. cikke már valóban érvényre juttatta az opportunitás elvét: a kisebb súlyú bűncselekmények gyanúsítottjai jogszabályban rögzített pénzüsszeg felajánlása esetén mentesülhettek a büntetőeljárás lefolytatása alól.⁶⁸² Az amerikai plea bargaining-hoz hasonló büntetőeljárás megoldás átültetésének első valódi kísérletére 1981-ben került sor.⁶⁸³ Ekkor még csupán a három hónapnál nem hosszabb tartamú szabadságvesztéssel fenyegetett bűncselekmény elkövetésével vádolt terhelt köthetett megállapodást az ügyésszel a büntetésről. A vádalku megkötését az ügyész, és a terhelt is kezdeményezhette.⁶⁸⁴ A szabályozás kezdetben diszfunkcionálisnak bizonyult, mert a rendszer eleinte nem tudta kiszűrni a hamis információkat, így a vádlottak sok esetben valótlan állításaikért cserébe kaphattak enyhébb büntetést.⁶⁸⁵

Bár a kontinentális hagyományokkal rendelkező Olaszország számára nehézségeket okozott az angolszász jogrendszerben gyökerező vádalku meghonosítása, az olaszoknak nyomós érdeke fűződött a kezdeti nehézségek leküzdéséhez. Az Európai Emberi Jogi Bíróság számos esetben elmarasztalta Olaszországot a büntetőeljárások elhúzódása miatt.⁶⁸⁶ A 11. és 14. Jegyzőkönyvekkel módosított Emberi Jogok Európai Egyezmény 6. cikkének (1) bekezdése ugyanis kimondja: „mindenkinek joga van ahhoz, hogy ügyét a törvény által létrehozott független és pártatlan bíróság tisztességesen, nyilvánosan és ésszerű időn belül tárgyalja, és hozzon határozatot (...) az ellene felhozott büntetőjogi vádak megalapozottságát illetően.”⁶⁸⁷

Az 1988. évi 447. számú törvény szabályozta újra a „felek kérésének (indítványának) megfelelő büntetés” intézményét.⁶⁸⁸ A törvény célja az igazságszolgáltatás hatékonyságának növelése, valamint a terhelt személyes szabadságának védelme volt. Az alkalmazási kört kibővítették, immár a három évnél nem súlyosabban büntetendő cselekmények vonatkozásában tette lehetővé a törvény a büntetésről történő megállapodást. A jelenleg hatályos szabályokkal egyezően az ilyen típusú eljárások során a bíróság csupán az iratok alapján, bizonyítás lefolytatása nélkül döntött. A felek az indítványukban pontosan megjelölték a megegyezésüknek megfelelő büntetési nemet és annak mértékét. A vádlott és az

⁶⁸² Bárd (1987.) i. m. 63. o.

⁶⁸³ 1981. évi 689. számú törvény

⁶⁸⁴ Pusztai László: Az új olasz büntető eljárási törvény a hazai kodifikáció nézőpontjából, Magyar Jog 1981/4, 239. o.

⁶⁸⁵ Kertész Imre – Pusztai László: Quo vadis büntetőeljárás? Jogtudományi Közlöny 1992/4, 177. o.

⁶⁸⁶ William T. Pizzi – Mariangela Montagna: The Battle to Establish an Adversarial Trial System in Italy. Michigan Journal of International Law, 2004. 437-438. o. <https://lawweb.colorado.edu/profiles/pubpdfs/pizzi/PizziMJIL.pdf> (letöltve: 2014. október 20.)

⁶⁸⁷ http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_HUN.pdf

⁶⁸⁸ „Applicazione della pena su richiesta delle parti,” Codice di procedura penale, Libro VI, Titolo II, agg. al 21. 09. 2010, forrás: <http://www.altalex.com/index.php?idnot=36811> (letöltve: 2014. szeptember 15.)

ügyész pénzbüntetés és/vagy szabadságvesztés illetve végrehajtásában felfüggesztett szabadságvesztés kiszabásában állapodhatott meg. Az 1988. szabályok szerint a büntetés mértékének megállapítása során az eredeti büntetési tételhez képest egyharmaddal csökkentett büntetésben lehetett megállapodni oly módon, hogy az alku alapján indítványozott szabadságvesztés a két évet nem haladhatta meg.⁶⁸⁹ A megegyezésre sor kerülhetett már az előzetes eljárás során is, tehát a megállapodást a vizsgálati szakaszban is a bíróság elé lehetett terjeszteni, ami – a megállapodás elfogadása esetén – nagymértékben lerövidítette az eljárást.⁶⁹⁰ A szabályok értelmében tehát a bíróságnak a büntetés kiszabása során nem volt – és jelenleg sincs – mérlegelési jogköre. Amennyiben elfogadja a vád és a védelem megegyezését, az indítványnak megfelelő büntetést kell kiszabnia, ellenkező esetben tárgyalás tartására kerül sor.⁶⁹¹ A bírói vizsgálat mindössze arra terjed ki, hogy a felek az ügyet jogilag helyesen ítélték-e meg, és a büntetési indítvány a jogszabályoknak megfelel-e.⁶⁹²

Az *applicazione della pena su richieste di parti* (büntetés-kiszabás indítványra)⁶⁹³ vagy – az olasz jogászok körében – *patteggiamento*-nak⁶⁹⁴ nevezett jogintézmény az olasz büntetőeljárás törvény külön eljárásai közé tartozik. A külön eljárások (*procedimenti speciali*) célja itt is az, hogy az ügyek elintézését felgyorsítsák a bíróságok tehermentesítése érdekében. Az egyszerűsítő külön eljárások Olaszországban is abban térnek el a rendes eljárástól, hogy az eljárásnak egy vagy több szakasza hiányzik. Ez érintheti az előkészítő tárgyalást (*udienza preliminare*), a tárgyalási szakaszt (*dibattimento*) vagy mindkettőt.⁶⁹⁵ A 2008. évi törvénymódosítás óta azonban nincs lehetőség büntetési alku kötésére a fellebbezési eljárás során.⁶⁹⁶

Jóllehet a *patteggiamento* mutat némi hasonlóságot az angolszász vádalku intézményével, a két modell összehasonlítását követően jelentős különbségeket lehet kimutatni. Az egyik legszembevetőbb különbség, hogy az olasz szabályok nem teszik lehetővé a szó legszorosabb értelmében vett vádalkut (*charge bargaining*), tehát a felek a vád tárgyát képező bűncselekmény minősítéséről nem alkudozhatnak egymással. (Mindezek alapján a *patteggiamento* kifejezés magyar megfelelőjének meghatározása során – jóllehet az

⁶⁸⁹ Fakó i. m. 254. o.

⁶⁹⁰ Farkas Ákos: Konszenzuális elemek a büntetőeljárásban, Magyar Jog 1992/8 512. o.

⁶⁹¹ Herke (2008.) i. m. 102. o.

⁶⁹² Fakó i. m. 254. o.

⁶⁹³ Herke Csongor fordítása: Herke Csongor: A francia és az olasz büntetőeljárás alapintézményei. PTE ÁJK, Pécs 2013. 102. o.

⁶⁹⁴ William T. Pizzi – Mariangela Montagna i. m. 438. o.

⁶⁹⁵ Herke (2013.) i. m. 101. o.

⁶⁹⁶ Ivan Borasi: *Patteggiamento*. Altalexpedia 2013. <http://www.altalex.com/index.php?idnot=57530> (letöltve: 2014. október 15.)

egyszerűség kedvéért késztetést éreztem a magyar szakzsargonban igen elterjedt „vádalku” kifejezés használatára – a „büntetési alku” kifejezést tartom helytállóknak. Az angolszász és az olasz modell ugyanis a jogintézmény *lényegét* érintően különbözik egymástól.)

A hatályos olasz büntetőeljárás törvény (Codice di procedura penale) 444-448. §-ai⁶⁹⁷ szabályozzák a kérésre történő büntetés alkalmazásának feltételeit és módját. A bűnözés növekedésének köszönhetően az olasz vádalkuként aposztrofált jogintézmény alkalmazási körét az elmúlt években tovább bővítették. A vádlott és az ügyészség meghatározott fajtájú és mértékű *helyettesítő büntetés*,⁶⁹⁸ valamint *legfeljebb* egyharmaddal csökkentett pénzbüntetés, illetve szabadságvesztés büntetés kiszabását kérheti a bírótól, amennyiben a körülmények alapján a szabadságvesztés büntetés egyharmaddal csökkentve nem haladja meg önmagában vagy pénzbírsággal együtt az öt évet.⁶⁹⁹

A kérésre történő büntetés felső határának megemeléséből az következik, hogy nem csupán a kisebb tárgyi súlyú, hanem a csökkentés eredményeként az öt évet meg nem haladó szabadságvesztés büntetéssel fenyegetett bűncselekmények esetében is lehetősége van a vádlottnak a büntetés indítványozására. Mindebből látható, hogy a jogalkotó a gyakorlatban felmerült számos kezdeti nehézség ellenére nem elvetni, hanem tökéletesíteni kívánta a szabályokat. Nem elhanyagolható szempont az sem, hogy a bűnözés alakulása továbbra is szükségessé teszi ennek a külön eljárásnak az alkalmazását.) A törvény szövege alapján a csökkentés mértékének nem kell feltétlenül elérnie az eredetileg kiszabható büntetés egyharmad részét, azonban a gyakorlatban szinte minden esetben a maximális „elengedést” alkalmazzák.⁷⁰⁰

Jóllehet a törvény nem zárja ki a súlyosabb bűncselekmények elkövetőit a patteggiamento alkalmazásának lehetőségéből, ez nem jelenti azt, hogy bizonyos korlátokat ne állítana fel részben az elkövetett bűncselekmény típusára, részben a megvádolt személy büntetőjogi megítélésére tekintettel. A 444. § (1) bekezdése szerinti eljárás lefolytatásából ki vannak zárva a büntetőeljárás törvényben taxatív felsorolt kategóriák, így – a teljesség igénye nélkül – a terrorizmussal, a szervezett bűnözéssel összefüggésbe hozható bűncselekmények, valamint a kiskorú személyek sérelmére elkövetett prostitúciós bűncselekmények elkövetői.

⁶⁹⁷ <http://www.altalex.com/index.php?idnot=36811> (letöltve: 2014. szeptember 1.)

⁶⁹⁸ Az 1981. évi 689. számú törvény (Legge di depenalizzazione) III. Fejezete tartalmazza a rövid tartamú szabadságvesztés büntetést helyettesítő szabályokat (sanzioni sostitutive delle pene definitive brevi)

http://www.altalex.com/index.php?azione=Nuovo_documento&idnot=2868#capo1

⁶⁹⁹ Codice di Procedura Penale 444. cikk 1.

⁷⁰⁰ Fabrizio Ivaldo: Il patteggiamento della pena <http://www.ivg.it/2009/07/patteggiamento/> (letöltve: 2014. október 25.)

Az említett szakasz nem alkalmazható a kiskorú személy sérelmére elkövetett pornográf felvétel készítése és értékesítése, valamint az erőszakos nemi bűncselekmények miatt indított büntetőeljárások esetében sem. Végül ki vannak zárva az indítványra történő büntetésből azok a vádlottak is, akik esetében megállapítható valamely, a büntető törvénykönyvben definiált visszaesői minőség,⁷⁰¹ amennyiben az önállóan vagy a pénzbüntetés mellett alkalmazott szabadságvesztés büntetés meghaladja a két évet.⁷⁰² (Itt utalnom kell arra, hogy a 2003. évi 134. törvény 1. §-a kiszélesítette a patteggiamento alkalmazási körét, melynek következtében létrejött a büntetési alkunak egy „hagyományos” és egy „szélesebb” alkalmazási köre. (Ez utóbbit nevezik az olaszok patteggiamento „allargato”-nak.) A hagyományos, legfeljebb két év szabadságvesztés büntetés kiszabását eredményező forma kevesebb megszorítással alkalmazható, mint a kiszélesített verzió.⁷⁰³ Így a szélesebb alkalmazási körből ki vannak zárva a Büntető Törvénykönyv (Codice Penale) 99. § (4) bekezdés szerinti visszaesők, a hivatásos illetve a bűnözésre hajlamosnak nyilvánított terheltek ellen indított büntetőeljárások.⁷⁰⁴

Megállapítható, hogy a vádalkunak az Amerikai Egyesült Államok Szövetségi Büntetőeljárási Kódexében rögzített szabályaival ellentétben az olasz bíró diszkrecionális jogköre korlátozott, hiszen a törvény kimerítően felsorolja azokat az eseteket, amikor nincs helye ezen külön eljárás lefolytatásának. Az alkalmazási kör kapcsán fontosnak tartom megemlíteni, hogy az amerikai típusú vádalku során a bírói mérlegelésnek fontos szerep jut. A megengedhetőség kérdésében hozott döntés elsősorban azon alapul, hogy a vád és a védelem megállapodása a bíró megítélése szerint összhangban van-e a közérdekkel. A közösség érdekének illetve a közvéleménynek a figyelembe vétele ennél a típusú eljárásnál azért fontos különösen, mert az állam lemond a főszabálynak megfelelő büntetés igényéről. Az olaszok értékítéletét tükröző szabályok értelmében a szervezett bűnözéssel összefüggésbe hozható büntető ügyek, valamint a kiskorúak sérelmére elkövetett egyes bűncselekmények, továbbá a nemi bűncselekmények elkövetői a törvény erejénél fogva ki vannak zárva a patteggiamento által biztosított kedvezményekből.

Más megközelítés szerint viszont az olasz bíró többletjogosítvánnyal is rendelkezik amerikai kartársához képest. A Codice di Procedura Penale későbbiekben ismertetett 448. cikkének 1.

⁷⁰¹ Az olasz Büntető Törvénykönyv (Codice Penale, I. Könyv IV. Fejezet II. Cím) a terhelt társadalomra veszélyességét reprezentáló különböző „bűnismétlői” kategóriákat állapít meg, melyek elősegítik a differenciált felelősségre vonást.

⁷⁰² Codice di Procedura Penale 444. cikk 1/b.

⁷⁰³ <http://www.camera.it/parlam/leggi/031341.htm> (letöltve: 2014. október 15.)

⁷⁰⁴ Ivan Borasi: Patteggiamento. Altalexpedia 2013. <http://www.altalex.com/index.php?idnot=57530> (letöltve: 2014. október 15.)

pontja alapján a bíró az ügyész egyetértésének hiányában is helyt adhat a vádlott büntetési alku keretében előterjesztett indítványának (kérésének). Az USA-ban erre nincs lehetőség. Ha az ügyész elutasítja a vádlott által kezdeményezett vádalkut, a bírónak nincs felhatalmazása arra, hogy az ügyész egyetértésének hiányában döntsön a vádlott kérésének megfelelően.⁷⁰⁵

A külön eljárás alkalmazási körét illetően megállapítható, hogy az hozzávetőlegesen a magyar bíróság elé állítás alkalmazási körének szabályaival esik egybe, hiszen – figyelembe véve a büntetés 1/3-dal történő lecsökkentésére, valamint az öt éves korlátra vonatkozó szabályt – a hét év hat hónap szabadságvesztésnél nem súlyosabban büntethető bűncselekmények miatt indított büntetőeljárásokban van helye büntetési alkunak. Az USA-ban ennél lényegesen súlyosabb, akár halálbüntetéssel fenyegetett bűncselekmények vonatkozásában is lehetőség van a terhelttel vádalkut kötni. Az amerikai összehasonlítás kapcsán ugyanakkor meg kell jegyezni, hogy Olaszországban (mint általában Európában) a büntetések enyhébbek, mint az USA-ban.⁷⁰⁶

Az indítványra történő bünteteskiszabási eljárást az ügyész és a terhelt is kezdeményezheti. Amennyiben az indítványt nem tevő fél is egyetért az indítvánnyal, és a vádlottat egyébként nem kell a 129. § alapján felmenteni, továbbá a bíró az iratok alapján a felek indítványában szereplő jogi minősítést, valamint az ügy körülményeinek mérlegelését megfelelőnek, a megjelölt büntetést pedig arányosnak ítéli, az ítéletben a felek indítványának/kérelmének megfelelő büntetést állapítja meg.⁷⁰⁷ Az angolszász típusú vádalkuhoz képest lényeges különbség, hogy a vád és a védelem megállapodásának nem feltétele a bűnösség elismerése, ennek megfelelően a bíróság nem is dönt a vádlott bűnösségéről.⁷⁰⁸

A büntetési alku kötésére irányuló eljárás során a bíróság felmenti a vádlottat, amennyiben a rendelkezésére álló iratok alapján a büntethetőséget kizáró illetve megszüntető okok valamelyike nyilvánvalóan megállapítható. Azt követően, hogy a bíróság megállapította a Büntetőeljárás Kódex 129. §-ába foglalt felmentési okok hiányát, kizárólag a büntetési alku elfogadásáról vagy elutasításáról dönthet. Az ítélet tehát a bírónak az ügygel kapcsolatos „pozitív és negatív meggyőződésén” alapul. Meg kell győződnie arról, hogy a felek meghatározott büntetésre vonatkozó egyetértése, a bűncselekmény jogi minősítése helyes, a büntetés arányos, a büntetés végrehajtásának felfüggesztése pedig megengedhető. Ugyanígy

⁷⁰⁵ Pizzi – Montagna i. m. 442-443. o.

⁷⁰⁶ Pizzi – Montagna i. m. 438-439. o.

⁷⁰⁷ Codice di Procedura Penale 444. cikk 2.

⁷⁰⁸ Herrmann i. m. 331. o.

meg kell győződnie arról is, hogy nem áll fenn a büntethetőséget kizáró, megszüntető, illetve az eljárást akadályozó okok valamelyike.⁷⁰⁹

Abban az esetben, ha a büntetőeljárásban magánfél (parte civile) is érdekelt, ez a külön eljárás csupán a büntetőügyben eljáró bíróság munkájának tehermentesítésére alkalmas. A bíróság ugyanis nem dönt a magánfél által bejelentett, a bűncselekménnyel összefüggésben felmerült kárról, csupán a magánfél (fellépésével járó) költségeinek viselésére kötelezi a vádlottat.⁷¹⁰

A törvény lehetővé teszi, hogy a kérelmet előterjesztő fél a kérelem hatályát a büntetés feltételes felfüggesztésétől tegye függővé.⁷¹¹ Ez azt jelenti, hogy a vádlott csak abban az esetben tartja fenn a büntetési indítványát, amennyiben rá nézve kedvező döntés születik. Amennyiben a bíró a körülmények alapján a feltételes felfüggesztést nem látja alkalmazhatónak, a kérelmet elutasítja.⁷¹²

A törvény a megszorításokkal alkalmazható „hagyományos” patteggiamento esetére több kedvezményt is biztosít a terheltek számára. Így amennyiben a 444. § (2) bekezdés szerinti ítéletben kiszabott büntetés nem haladja meg a két év szabadságvesztés büntetést önállóan vagy pénzbüntetés alkalmazása mellett, a bíróság nem kötelezi a vádlottat a büntetőeljárás során felmerült költségek viselésére, továbbá nem kerül sor mellékbüntetések és ún. biztonsági intézkedések alkalmazására sem. Az elkobzás alkalmazása a büntető törvénykönyvben felsorolt esetekben azonban nem mellőzhető.⁷¹³ Pénzbüntetés kiszabása esetén a felek kérelmének tárgyát képezheti a részletfizetés engedélyezése, mivel ez szorosan összefügg a megállapodás részét képező főbüntetés joghátrányt okozó, represszív jellegével, nem csupán a végrehajtás módjával.⁷¹⁴ A „kibővített hatályú” büntetési alku kötése során kérhető, hogy a bíróság ne alkalmazzon biztonsági intézkedést vagy ún. nem automatikus mellékbüntetést.⁷¹⁵

A patteggiamento alapján történő elítélés joghatálya az általános szabályok szerint lefolytatott bírósági eljárás során hozott ítélettel azonos. A főszabály alól azonban vannak kivételek. A

⁷⁰⁹ Semmitőszék SS.UU. 10372/1995. sz. határozata és a Semmitőszék SS.UU. 5777/1992. sz. határozata

⁷¹⁰ Codice di Procedura Penale 444. cikk 2. és a Semmitőszék II. Büntetőtanács 8109/2013. sz. határozata

⁷¹¹ Az ún. feltételes felfüggesztés a magyar büntetőeljárás terminológia szerint a próbaidőre történő felfüggesztésnek felel meg.

⁷¹² Codice di Procedura Penale 444. cikk 3.

⁷¹³ Codice Penale 240. cikk

⁷¹⁴ Semmitőszék II. Büntetőtanács 528/2005. sz. határozata

⁷¹⁵ Semmitőszék VI. Büntetőtanács 10857/2007. sz. határozata

444. § (2) bekezdése szerinti ítélet – 653. cikk rendelkezéseit kivéve⁷¹⁶ – nem hatályos a polgári vagy közigazgatási eljárásokban, akkor sem, ha a meghozatalára tárgyaláson került sor. Egyebekben – a törvény eltérő rendelkezésének hiányában – az ilyen eljárás során hozott ítélet joghatálya a bűnösséget megállapító ítélettel megegyező.⁷¹⁷ A büntetési alku nem kerül be a magánszemély által kérhető erkölcsi bizonyítványba,⁷¹⁸ ugyanakkor megalapozza a büntetés végrehajtása felfüggesztésének visszavonását (megszüntetését), valamint alapot szolgáltat az ún. “non menzione” kedvezményből történő kizárásra.⁷¹⁹ (A “non menzione” azt jelenti, hogy a bíró dönthet úgy, hogy egy adott elítélés ne szerepeljen a bűnügyi nyilvántartásban.)⁷²⁰

A szűkebb körben alkalmazott büntetési alku tárgyát képező büntett büntethetősége öt év, a vétség büntethetősége két év elteltével megszűnik, amennyiben a terhelt ez alatt az idő alatt nem követ el hasonló jellegű bűncselekményt. A büntetés hatálya megszűnik, a pénzbüntetés és helyettesítő büntetés pedig nem képezi akadályát annak, hogy a továbbiakban a büntetés végrehajtását feltételesen felfüggeszék.⁷²¹

A büntetési alku iránti kérelem előterjesztésére az előkészítő tárgyaláson (udienza preliminare) az ügyész és a védő végkövetkeztetései (conclusioni) levonásáig, tehát a tulajdonképpeni perbeszédéig van lehetőség. A kérelem – az eljárás különböző szakaszában – előterjeszhető másik eljárást gyorsító külön eljárás keretében is. Az ún. gyorsított eljárásban (procedimento direttissimo) a tárgyalás megkezdéséig, míg az ún. azonnali bírósági eljárásban (giudizio immediato) a külön eljárás során hozott határozat kézbesítésétől számított tizenöt napon belül terjeszhető elő a nyomozási bírónál.⁷²² (A határidőt a terheltnek és védőjének történő kézbesítés esetén a későbbi időponttól kell számítani.) Bár a kérelem előterjesztésének határidejére vonatkozó szabályok között nem szerepel, a kialakult gyakorlat szerint a tárgyalásra történő közvetlen idézés esetén (citazione diretta a giudizio)⁷²³ szintén a tárgyalás megkezdéséig, míg a büntetőparancs (decreto penale di condanna) kibocsátása

⁷¹⁶ A jogerős felmentő, illetve büntetőjogi felelősséget megállapító ítélet a büntetőjogi főkérdés vonatkozásában a fegyelmi felelősség elbírálása során res iudicata. (Tehát a bíróság azon megállapítása, hogy a cselekmény megtörtént-e vagy sem, a cselekmény bűncselekmény-e vagy sem illetve, hogy a bűncselekményt a terhelt követte-e el vagy sem, a fegyelmi eljárásban ítélt dologként értékelendő.)

⁷¹⁷ Codice di Procedura Penale 445. cikk 1/b.

⁷¹⁸ Ivan Borasi: Patteggiamento. Altalexpedia 2013. <http://www.altalex.com/index.php?idnot=57530> (letöltve: 2014. október 15.)

⁷¹⁹ Semmitőszék SS.UU. 17781/2006. sz. határozata és a Semmitőszék SS.UU. 31/2001. sz. határozata

⁷²⁰ Codice Penale 175. cikk

⁷²¹ Codice di Procedura Penale 445. cikk 2.

⁷²² Codice di Procedura Penale 446. cikk 1.

⁷²³ Codice di Procedura Penale 550. cikk

esetén szintén a végzés kézbesítésétől számított tizenöt napon belül lehet előterjeszteni az ún. ellentmondásban.⁷²⁴

A büntetési alku iránti kérelmet akár a vádlott, akár az ügyész az előkészítő tárgyaláson szóban terjesztheti elő. (Egyúttal sor kerülhet a másik fél hozzájáruló nyilatkozatának megtételére is.) Egyéb esetekben a nyilatkozatok megtételére írásban kerül sor. A terhelt személyesen, vagy *e célból* meghatalmazott jogi képviselő útján tehet nyilatkozatot. Írásbeli nyilatkozattétel esetén a terhelt aláírásának hitelesítése szükséges.⁷²⁵ A bíróság elrendelheti a terhelt előkészítő tárgyaláson történő személyes megjelenését, amennyiben azt a kérelem vagy a beleegyezés *önkéntességének* ellenőrzése céljából szükségesnek tartja.⁷²⁶

A büntetési alku iránti kérelemhez való beleegyezést a korábban részletezett határidőig lehet megadni. A beleegyezés megadható abban az esetben is, ha azt korábban megtagadták.⁷²⁷ Amennyiben az ügyészség nem ért egyet a kérelemmel, meg kell jelölnie az indokait.⁷²⁸ Míg a terheltnek nincs indoklási kötelezettsége, az ügyész indokai mind első fokon, mind a jogorvoslati eljárásban vizsgálat tárgyát képezik.⁷²⁹

Amennyiben a nyomozás során (*indagini preliminari*) a felek együttes kérelmet terjesztettek elő, vagy a kérelmet a másik fél írásbeli beleegyezésével ellátva nyújtották be, a bíró a kérelemre feljegyzi a tárgyalási határnapot, szükség esetén a kérelmezőnek határidőt tűz a másik fél értesítésére. Az ügyészség rendelkezésére álló iratokat az előkészítő tárgyalás előtt legalább három nappal kell a bíróhoz eljuttatni. A bíró a tárgyaláson jelen lévő ügyészt és védőt meghallgatja. Abban az esetben, ha a kérelmet kizárólag az egyik fél nyújtotta be, a bíró határidőt szab a másik fél számára, hogy az egyetértés vagy az egyet nem értés tárgyában nyilatkozzon.⁷³⁰ A jogalkotó nem ír elő a bíró számára semmilyen intézkedést annak érdekében, hogy a meghallgatás időpontjáig a hozzájáruló nyilatkozat rendelkezésére álljon. A nyilatkozattétel elmaradásának jogkövetkezményét tehát a kérelmet előterjesztő fél viseli. A határidő lejárt előtt nincs lehetőség a kérelem visszavonására vagy módosítására.

⁷²⁴ Ivan Borasi: Patteggiamento. Altalexpedia 2013. <http://www.altalex.com/index.php?idnot=57530> (letöltve: 2014. október 15.)

⁷²⁵ Codice di Procedura Penale 446. cikk 1. és 2.

⁷²⁶ Codice di Procedura Penale 446. cikk 5.

⁷²⁷ Codice di Procedura Penale 446. cikk 4.

⁷²⁸ Codice di Procedura Penale 446. cikk 6.

⁷²⁹ Ivan Borasi: Patteggiamento. Altalexpedia 2013. <http://www.altalex.com/index.php?idnot=57530> (letöltve: 2014. október 15.)

⁷³⁰ Codice di Procedura Penale 447. cikk 3.

Amennyiben a kérelem elfogadásának a Büntetőeljárás Törvény 444. cikkének 1. pontjában meghatározott feltételei fennállnak, a bíró azonnal ítéletet hirdet. Ha az ügyész egyetértésének hiányában nem jött létre a büntetési alku, vagy azt a nyomozási bíró elutasította, a terhelt az elsőfokú tárgyalás megkezdéséig ismételten előterjesztheti a kérelmét. Amennyiben a bíró a kérelmet megalapozottnak tartja, azonnal ítéletet hirdet.⁷³¹ Az ítélet ellen fősabály szerint fellebbezésnek nincs helye, azonban az ügyész – egyet nem értése esetén – megtámadhatja az ítéletet.⁷³² Abban az esetben tehát, ha az ügyész valamely okból nem ért egyet azzal, hogy a vádlott részesüljön a patteggiamento által biztosított kedvezményekben, ennek megakadályozására az eljárás két szakaszában, a nyomozás során, majd az ítélet elleni fellebbezés bejelentésekor van lehetőség. Az eljárások időszerű befejezése érdekében a vádlottat nem illeti meg a fellebbezés joga. Ez utóbbi szabály kétségtelenül egy alapvető terhelti jog korlátozásaként értékelhető, azonban álláspontom szerint jelentős mértékben elősegíti, hogy a vádlottak alaptalan fellebbezésekkel az eljárás befejezését ne késleltethessék. A bírói gyakorlat szerint, amennyiben a Semmitőszék az ítéletet törvénysértő büntetés miatt hatályon kívül helyezi, az új eljárás során – a korábitól eltérő tartalommal – ismét elő lehet terjeszteni büntetési alku iránti kérelmet.⁷³³

A patteggiamento gyors és költségkímélő eljárás. Alkalmazásának gyakoriságáról azonban ellentmondásos adatok állnak rendelkezésre. Az 1990-es évek olaszországi gyakorlatát vizsgáló Pizzi és Montagna arra a megállapításra jutottak, hogy az angolszász vádalku igazságszolgáltatásra gyakorolt tehermentesítő hatásával szemben Olaszországban a patteggiamento bevezetésének dacára az összes büntetőügy 85 %-a a bíróságokon köt ki.⁷³⁴ Mannozi az 1990 és 2002. év bírói gyakorlatának elemzését követően kimutatta, hogy a büntető ügyek 25-35 % (de legfeljebb 40%-a) nyer elintézését patteggiamento útján.⁷³⁵ Jóllehet e két tudományos írásból származó adat nem tökéletesen egybevágó, azt azonban kijelenthetjük: az olasz büntetési alku alkalmazásának gyakorisága lényegesen a plea bargaining eljárás hatékonysága alatt maradt. A patteggiamento allargato 2003. évi bevezetését követően e külön eljárás mutatói lényegesen javultak.

A hazai jogfejlődés szempontjából talán tanulságos lehet Pizzi és Montagna megállapítása, akik az olaszok büntetési alkuval szembeni idegenkedésének fő okát abban látták, hogy

⁷³¹ Codice di Procedura Penale 448. cikk 1.

⁷³² Codice di Procedura Penale 448. cikk 2.

⁷³³ Semmitőszék SS.UU. 35738/2010. sz. határozata

⁷³⁴ William T. Pizzi – Mariangela Montagna i. m. 445. o.

⁷³⁵ Grazia Mannozi: Gli effetti collaterali dell' ex-Cirielli

<http://www.ristretti.it/areestudio/giuridici/studi/mannozi/index.htm> (letöltve: 2014. november 5.)

Olaszország – és általában véve a kontinentális jogrendszerhez tartozó államok – mélyen elkötelezettek a törvény előtti egyenlőség és az arányos jogkövetkezmények érvényre juttatását illetően.⁷³⁶ A jogállamiság elvéből és az alapjogok lényegéből következően a büntetés arányosságának igénye a magyar jogi gondolkodásban is megmutatkozik. Nagy Ferenc szerint a szankció arányossága két oldalról vizsgálendő. Az *abszolút arányosság* a szankciórendszerben rögzített jogkövetkezmények arányosságát jelenti: a büntetési tételek az egyes bűncselekmény típusok súlyához igazodnak. A *névleges arányosság* a kiszabott szankció összehasonlíthatóságát jelenti. (A hasonló tett elkövetői az okozott hátrány és a bűnösség mértéke alapján azonos, míg a különböző büntettek elkövetői különböző büntetést érdemelnek.)⁷³⁷ Noha elméleti szinten az USA általános jogelvei között is szerepel a törvény előtti egyenlőség, ez a vádalku intézményének köszönhetően kevésbé nyilvánul meg a gyakorlatban. Amennyiben ugyanazt a bűncselekményt elkövető két vádlott közül az egyik a plea bargaining eljárás keretében beismerő vallomást tesz, a másik azonban tagadja bűnösségét, és az ügyében tárgyalást kell tartani, a vádalku eredményeként különböző minősítésű bűncselekmény alapján különböző büntetésre számíthatnak. Ez az európai szemléletmóddal ellentétes jelenség nem kedvez a vádalku és az egyéb büntetőeljárás megállapodások széleskörű alkalmazásának.

5. 2. A német büntetőeljárás megállapodás kialakulása, szabályozása valamint az alkalmazás során felmerülő problémák

A büntető ügyeknek az igazságszolgáltatási apparátus kapacitását meghaladó volumene, a büntetőeljárások elhúzódása Európa szerte problémát jelent mind a jogalkotás, mind a jogalkalmazás számára. A magyar szabályokhoz hasonlóan a német büntetőeljárás törvény (Strafprozeßordnung, továbbiakban: StPO) is többféle eljárási megoldást tartalmaz arra vonatkozóan, hogy a büntető ügyeket – a bűncselekmény súlyához, a bűnösség fokához igazodóan, az elkövető magatartására is figyelemmel – a lehető leggyorsabban és legegyszerűbben lehessen elintézni. Bár a német büntetőeljárás törvény alapelvei szinten különbözik az angolszász típusú eljárási rendszertől, hiszen a legalitás, valamint az eljárás „von Amts wegen,” tehát hivatalból történő lefolytatása a mai napig meghatározó elvei a német büntetőeljárásnak, a német jogászok régóta foglalkoznak az amerikai vádalkura emlékeztető büntetőeljárás konszenzus megteremtésének gondolatával.

⁷³⁶ Pizzi – Montagna i. m. 439. o.

⁷³⁷ Nagy Ferenc – Tokaji Géza: A Magyar Büntetőjog Általános Része. Korona Kiadó, Budapest, 1998. 57-58. o.

Németországában már az 1990-es években előszeretettel alkalmazták a *vádemelés elhalasztásának*⁷³⁸ intézményét, melynek lényege az volt, hogy kisebb súlyú bűncselekmény esetében – amennyiben a terhelt vállalta, hogy például bizonyos pénzüsszeget fizet valamely jótékonyági szervezetnek, és megállapítható volt, hogy a társadalomnak nem fűződik érdeke a terhelt büntetőjogi felelősségre vonásához – az ügyész megszüntette az eljárást. A megállapodás ezen formája az ügyész és a védő között jött létre. A gyakorlatban egyre többször fordult elő, hogy e jogintézmény alkalmazására nem csupán a legcsekélyebb súlyú bűnügyekben került sor.⁷³⁹

A jelenlegi szabályok szerint vétség esetében az ügyészség az illetékes bíróság és a terhelt egyetértésével a társadalom büntetőigényének megszüntetésére alkalmas előírások egyidejű meghatározása mellett, időlegesen (az előírások fajtájától függően hat hónapra illetve egy évre) eltekinthet a vádemeléstől (elhalasztja a vádemelést), amennyiben az a bűncselekmény súlyával nem ellentétes.

Vádemelés elhalasztása esetén különösen az alábbi magatartások előírására kerülhet sor:

1. a bűncselekménnyel okozott kár jóvátétele,
2. pénzüsszeg juttatása közhasznú intézmény vagy az állam javára,
3. egyéb közhasznú tevékenység végzése,
4. meghatározott összegű tartási kötelezettség teljesítése,
5. a sértettel történő kiegyezés, az elkövetett cselekmény jóvátétele egészben vagy túlnyomórészt, illetve az ezekre irányuló törekvés,
6. úgynevezett szociális tréningen való részvétel,
7. a közlekedési törvényben előírt tanfolyamon való részvétel.

Az előzőekben írt feltételek fennállása esetén vádemelést követően a bíróság a főtárgyalás megkezdéséig az ügyész és a vádlott beleegyezésével szüntetheti meg az eljárást.⁷⁴⁰

Az StPO 154. § és 154a. §-a alapján az ügyészség *eltekinthet a terhelt felelősségre vonásától* olyan bűncselekmény vonatkozásában, amely miatt a kiszabható büntetés vagy az alkalmazható úgynevezett javító–nevelő és biztonsági intézkedés a terhelttel szemben más

⁷³⁸ A német jogszabály szövegében a „von der Erhebung der öffentliche Klage absehen” kifejezés szerepel, mely szó szerint „vádemeléstől eltekintést” jelent. A szabályok azonban a büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény 222. §-ban szabályozott „vádemelés elhalasztása” szabályaival mutatnak hasonlóságot, ezért helyesebbnek tartom ez utóbbi kifejezés használatát annak ellenére, hogy az idézett szerző az eredeti szövegben a jogintézmény megnevezésekor a „vádemelés mellőzése” kifejezést használta.

⁷³⁹ Fakó i. m. 255. o.

⁷⁴⁰ StPO. 153a §, 153b§

<http://www.gesetze-im-internet.de> (letöltve: 2014. január 30.)

bűncselekmény miatt jogerősen kiszabott vagy várható büntetés illetve jogerősen alkalmazott vagy várható javító–nevelő és biztonsági intézkedés mellett a felelősségre vonás szempontjából nem bír jelentőséggel. Az ügyészség olyan bűncselekmény esetében is eltekinthet a terhelt felelősségre vonásától, mely vonatkozásában méltányolható időn belül várhatóan nem születne ítélet, és a terheltre gyakorolt hatás valamint a jogrend védelme szempontjából elegendőnek látszik a terhelttel szemben – más bűncselekmény miatt – jogerősen kiszabott illetve várhatóan kiszabásra kerülő büntetés. Az előbbi feltételek fennállása esetén a terhelt felelősségre vonásának részbeni mellőzésére is lehetőség van, amennyiben az elkövetett bűncselekmény önálló részű bűncselekményekből illetve egyéb törvénysértő magatartásokból áll. A vádirat benyújtását követően a büntetőjogi felelősségre vonás előbbiekből szerinti korlátozására kizárólag az ügyészség beleegyezésével kerülhet sor.⁷⁴¹

Jóllehet Tscherwinka 1995-ben megjelent írása óta a német büntetőeljárás szabályok is jócskán megváltoztak (vö. a vádemelés mellőzésének hatályos szabályaival), azonban a szemléletmód, melyen megállapításai alapulnak, előrevetítették a német jogászok arra vonatkozó „hajlamát,” hogy a büntetőeljárást alku színtereként kezeljék. Tscherwinka szerint nem szabad különbséget tenni a vádemelés részbeni mellőzése és az eljárás résztvevőinek – a vádemelést követő, de még a tárgyalás megkezdése előtti – megállapodása között. Az előbbi esetben ugyanis arról van szó, hogy az ügyész a terhelt feltáró jellegű beismerő vallomása esetén a csekélyebb súlyú bűncselekmény vonatkozásában részben mellőzi a vádemelést, az utóbbi esetben pedig a terhelt beleegyezésével az ügyész, a védő valamint a bíró arról állapodnak meg, hogy a terhelt súlyosabb bűncselekményre vonatkozó beismeréséért „cserébe” a bíróság a csekélyebb súlyú bűncselekmény miatt mellőzi a bizonyítást.⁷⁴²

Az a körülmény, hogy a vádemelés elhalasztására idővel a törvényben meghatározottakon kívüli⁷⁴³ bűncselekmények esetében is sor került a német büntetőeljárásban, valamint az előbb ismertetett jogirodalmi álláspont arra utalnak, hogy a németek már húsz évvel ezelőtt nyitottak bizonyultak a büntetőeljárás alanyai számára a korábbiaknál nagyobb döntési szabadságot biztosító intézkedések bevezetésére.

⁷⁴¹ Az StPO 154b. § - 154f. §-ok tartalmazzák az egyéb, a terhelt büntetőjogi felelősségre vonásának mellőzését eredményező okokat, mint például a terhelt kiadatása, a bűncselekménynek kényszer vagy zsarolás hatására történő elkövetése, stb. Ezek a szabályok azonban nem tartoznak szorosan a tanulmány témájához.

⁷⁴² Ralf Tscherwinka: Absprachen im Strafprozess, Frankfurt am Main, 1995. 13. o. Idézi: Herke (2008.) i. m. 50. o.

⁷⁴³ vö. Kertész Imre: Megállapodás az elkövetővel, Belügyi Szemle, 1993/10., 21. o.

5. 2. 1. A büntetőeljárás megállapodás törvénybe iktatásának előzményei

A büntetőeljárás konszenzuson alapuló elintézésének törvényi szintre emeléséig Németországban rögzös út vezetett. Az 1990-es évek elejéig a német Szövetségi Legfelsőbb Bíróság (Bundesgerichtshof, továbbiakban: BGH) egyértelmű szkepticizmust tanúsított a büntetőeljárás megállapodásokkal kapcsolatban, melynek alapját az eljárás résztvevőinek jogkövető magatartásához fűzött kételyek képezték.⁷⁴⁴

A BGH 4. Büntető Szenátusa 1997. augusztus 28.-án, a BGHSt. 43, 195. számú döntésében rögzítette a büntetőeljárásban kötött megállapodások alapelveit. Az ekkor megfogalmazott elvek elsődleges célja a terhelt tisztessége, a jogállamiság követelményének megfelelő büntetőeljáráshoz való jogának garantálása volt.⁷⁴⁵

A Szenátus iránymutatása a következőkre terjedt ki:

„1. A vádlotti beismerésen és a kiszabásra kerülő büntetésen alapuló megegyezés a büntetőeljárás keretei között – általánosságban – nem tilos. A megegyezésre azonban kizárólag az eljárás valamennyi alanyának részvételével, nyilvános tárgyaláson kerülhet sor. Ez a követelmény ugyanakkor nem teszi kizárttá a tárgyalást előkészítő megbeszélések folytatásának elvi lehetőségét.

2. A bíróság ítélethozatal előtt konkrét büntetést nem ígérhet a vádlottnak, azonban – beismerő vallomása esetén – közölheti vele a kiszabható büntetés felső határát, melyet meghaladó büntetésre a vádlottnak nem kell számíttania. A bíróság ehhez a nyilatkozatához csak abban az esetben nincs kötve, ha a vádlott terhére a tárgyaláson új (vagyis a bíróság előtt addig ismeretlen) súlyosító körülmények merülnek fel. A bíróság köteles a vádlottat az eltérésre irányuló szándékáról tájékoztatni.

3. A bíróságnak mind a kiszabható büntetés felső határára vonatkozó nyilatkozat tétele, mind a tényleges büntetés kiszabása során figyelembe kell vennie az általános büntetés kiszabási szempontokat. A büntetést a bűnösséghez igazodóan kell kiszabni.

4. Az a tény, hogy a vádlotti beismerésre büntetőeljárás megegyezés keretében került sor, nem teszi kizárttá a beismerés enyhítő körülményként történő figyelembe vételét.

5. A vádlott előzetesen nem mondhat le jogorvoslati jogáról.”

⁷⁴⁴ Ralf Tscherwinka: Absprachen im Strafprozess, Frankfurt am Main, 1995. 13. o. Idézi: Herke (2008.) i. m. 5. o.

⁷⁴⁵ <http://www.servat.unibe.ch/dfr/bs043195.html> (letöltve: 2013. december 15.)

Bernd Schünemann 1990-ben megjelent „Absprachen im Strafverfahren?” című tanulmánya szerint Németországban már az 1970-es évektől kimutatható volt a „vádalku” megjelenése, és ennek keretei közt az ügyek 20-30 %-a nyert elintézést.⁷⁴⁶ Schünemann előző tanulmányával megegyező címmel (bár kérdőjel nélkül) 2006-ban is megjelentetett egy szócikket a Német Ügyvédek Lapjában,⁷⁴⁷ mely már a büntetőeljárás megállapodásra vonatkozó törvényalkotás illetve törvénymódosítás küszöbén készült. A szerző többek között arra kereste a választ, hogy milyen módon kell megítélni az ilyen típusú megállapodásokat: a pergazdaságosság vagy az igazság oldaláról. Kérdésfelvetései azt sugallták, hogy a vádalkuhoz hasonló megállapodások létjogosultságát a német jogászok ekkor már elismerték, de nem egyértelműen és nem minden kétség nélkül támogatták. A szerző álláspontja szerint a „szükségből született jogintézmény” törvényi szintű szabályozása Németországban nem tűrt halasztást, hiszen annak bevezetését már a BGH és a Szövetségi Ügyvédi Kamara (Bundesrechtsanwaltskammer, BRAK) is sürgette. Ennek ellenére a német szakirodalom akként foglalt állást, hogy a materiális igazság keresését a vélelmezett „konszenzus elv” oltárán nem szabad feláldozni. Ugyanakkor Schünemann „óvatos becslése” szerint Németországban az ezredfordulót követően már az összes büntetőügy több mint fele e törvényi szinten – akkor még – nem szabályozott megállapodás útján nyert elintézést. A megállapodások zárt ajtók mögött zajlottak, az ezt követően a nyilvánosság számára lefolytatott főtárgyalást a szerző egyenesen „vásári komédiának” titulálta. A legitimitás szükségességének alapját annak felismerése teremtette meg, hogy az eljárás résztvevői számára a büntetőjog napjainkban már más funkcióval bír, mint évtizedekkel, sőt évszázadokkal ezelőtt. A jelenlegi felfogás szerint a büntetőjog elsődleges feladata a társadalmi béke megteremtése, még akkor is, ha arra egyfajta megegyezésen alapuló elítélés útján kerül sor. A bíróság egyébként sincs abban a helyzetben, hogy az abszolút értelemben vett igazságot megállapítsa, ezért indokoltnak tűnhet egy pergazdaságos, a sértett tanú védelme szempontjából is előnyös, informális úton létrehozott, „pragmatikus” megoldás kidolgozása. Egy ilyen típusú eljárás során a résztvevők konszenzusa szavatolja, hogy a végeredmény igazságos lesz. Első átgondolás után – írja a szerző – talán úgy tűnhet, hogy a büntetőügy eme elintézési módjával az eljárás valamennyi résztvevője nyer. A beismerésnek köszönhetően nincs szükség hosszadalmas bizonyítási eljárásra, a bíró, az ügyész és a védő időt takarít meg, a sértett tanú elkerülheti a vallomástétel kellemetlenségeit, a vádlott pedig

⁷⁴⁶ Bernd Schünemann: Gutachten zum 58.Dt. Juristentag, in: Verhandlungen des 58.Dt. Juristentages, Bd.I, Teil B: Absprachen im Strafverfahren?, München, 1990., 18. o. Iidézi: Fakó i. m. 254. o.

⁷⁴⁷ Bernd Schünemann: Absprachen im Strafverfahren – Zentrale Probleme einer künftigen gesetzlichen Regelung, AnwBl 7/2006, 439-442. o., http://www.anwaltsblatt.de/archiv2/pdf/jahrgang_06/07-06.pdf

kétség kívül alacsonyabb büntetésre számíthat. Alaposabb megfontolás után azonban számos ellenérvet felsorakoztathatunk a büntetőeljárás megállapodás intézménye ellen. Az egyik ellenérv az, hogy a kedvezmények által „megvásárolt” beismerő vallomás bizonyító ereje minimális. A bíróság ebben az esetben nem az általa közvetlenül észlelte alapján alakítja ki az álláspontját (StPO 261. §), hanem az alapján, amit az iratok, a felekkel történő megbeszélés, valamint a vádlott beismerése alapján megállapított. (Megjegyzem, hogy Schünemann 1990-ben írt, korábban hivatkozott tanulmányában még akként foglalt állást, hogy az eljárást lerövidítő beismerő vallomásért cserében juttatott büntetésenyhítés a legalitás elvével kiválóan összeegyeztethető.)⁷⁴⁸ Az ilyen típusú megállapodás hátrányos következménye továbbá az is – állapította meg Schünemann immár 2006-ban –, hogy sérül a büntetés kiszabás igazságossága. A büntetés mértékének megállapítása ugyanis nem a vádlott bűnösségén (StGB 46. §), hanem a védő tárgyalási képességén, valamint a bizonyíthatóság előzetes mérlegelésén alapul. Végezetül sérül a vallomástétel szabadsága is (StPO 136a. §), melyet a büntetés enyhítésének ígérete éppúgy megengedhetetlen módon befolyásol, mint a – megállapodás szempontjából – sikertelen tárgyaláson kilátásba helyezett magasabb büntetés. Jóllehet minden elvi kérdést nem sikerült megnyugtatóan tisztázni, a BGH Büntető Szenátusa kidolgozta az előzőekben ismertetett iránymutatásokat a jogalkotó és egyúttal a jogalkalmazók számára is. A végső álláspont szerint megegyezésre kizárólag tárgyaláson kerülhet sor, és biztosítani kell, hogy azon az eljárás minden alanya részt vehessen. Ennek köszönhetően legalább a jogállami büntetőeljárás nyilvánosságának elve nem sérül. Ugyanakkor „kiskapuként” nyitva kell hagyni annak lehetőségét, hogy a felek – a tárgyalási hajlandóság és tárgyalási pozíciók tisztázása érdekében – a fő tárgyaláson kívül ún. előzetes megbeszélést folytathassanak egymással. A bíróság az ítélethozatal előtt kizárólag a büntetés felső határát irányozhatja elő. A felső határ ugyanakkor a felek számára nyilvánvalóan a „fájdalomküszöbként” megállapított tényleges büntetést jelenti. A BGH álláspontja szerint a bíróságnak tilos szorgalmaznia a jogorvoslatról való lemondást.

A büntetőeljárás megegyezés (német szóhasználat szerint Verständigung) hatását közgazdasági szempontból is elemezték és értékelték Németországban. A vonatkozó tanulmányok leszögezték,⁷⁴⁹ a büntetőeljárás törvény alapelveinek megóvása, valamint a gazdasági szempontból előnyös hatás elérése érdekében a büntetőeljárás megegyezés törvényi intézményesítése sürgőssé vált. Kétségtelen, hogy a Verständigung bevezetése

⁷⁴⁸ Bernd Schünemann: Absprachen im Strafverfahren?, München, 1990., 93. o. Idézi: Herke (2008.) i. m. 10. o.

⁷⁴⁹ A tanulmányokat Dieter Schmidtchen a „Verständigung im Strafverfahren” c. előadásában foglalta össze.

http://www.unisaarland.de/fak1/fr12/schmidtchen/old/lehre/WS%2001_02/0102_oar_Hahn%20Verstaendigung%20im%20Strafverfahren.pdf,

bizonyos költségekkel is jár,⁷⁵⁰ egyúttal azonban – közgazdasági szempontból – jelentős költségmegtakarítást is eredményez. Ez a körülmény pedig elősegíti az alacsonyabb költség igényű igazságszolgáltatás kialakítását.

A Verständigung közgazdasági célja abban ragadható meg, hogy adott ráfordítással (például személyi állomány) minél több büntetőügy fejeződjék be elítéléssel, és minél kevesebb végződjön elévüléssel. Némi analógiával élve a „jogvédelmi ipar” költségstruktúrája három költségtényezőből áll: az első tényező a jog „előállítási költsége,” a második és harmadik tényező a bíróság valamint a magánszemélyek azon „költségei”, melyek a hibákból, az ügyek hibás elintézéséből származnak. A büntetőeljárás során a jog „előállítási költségét” elsősorban az eljárás időtartama jelenti. A hibás ügyintézés „költsége” a bűnös személyek felmentésében, a túl alacsony büntetésben, vagy épp ellenkezőleg: az ártatlan személyek elítélésében nyilvánul meg. Az igazságtalan felmentések, valamint a bíróságok leterheltségéből eredő elévülések következtében a generális prevenció elve sérül. A másik vizsgálandó kérdés a bűnüldözés hatékonysága. Vajon a Verständigung bevezetése – a büntetőeljárás időtartamának csökkenéséből fakadó költségmegtakarítás ellenére – nem eredményez-e másfelől további költségeket? A Verständigung intézményét bírálók álláspontja szerint a büntetőeljárás keretei között létrejött megállapodás csökkenti a büntetés (mint kilátásba helyezett joghátrány) preventív jellegét és határfokát. Véleményük szerint a büntetéssel fenyegetettség visszatartó erejét lecsökkenti az a körülmény, hogy a Verständigung eredményeként csupán alacsonyabb „átlagbüntetést” lehet kiszabni. Ez a nézet ugyanakkor figyelmen kívül hagyja azt a tényt, hogy a büntetés preventív hatását nemcsak a jogkövetkezmény súlya, hanem elkerülhetetlensége is befolyásolja. Vizsgálandó tehát, hogy a büntetés csökkentésének eredményeként milyen mértékben csökken a büntetőeljárás költsége, és a csökkentett büntetés nem vezetett-e egyúttal a preventív hatás lecsökkenéséhez. A másik érv, melyre a büntetőeljárasi megegyezés ellenzői hivatkozni szoktak, abban áll, hogy e jogintézmény alkalmazása csökkenti a büntetőeljárás hatékonyságát a bűnösöknek a nem bűnösöktől történő megkülönböztetése során. Ez pedig – a materiális igazság sérelmén túl – gazdasági szempontból is költségtöbblettel jár, például egy ártatlan személy elítélése esetén.⁷⁵¹

Egyes szerzők arra is kísérletet tettek, hogy meghatározzák, mekkora esélye van annak, hogy a büntetőeljárás során ártatlan személlyel kerül sor megállapodás megkötésére. A szerzők

⁷⁵⁰ Schmidtchen i. m. 6. o.

⁷⁵¹ Schmidtchen i. m. 11-14. o.

számításai alapján ennek a valószínűsége igen csekély. (Bár a végkövetkeztetéssel egyetértek, a konklúziót megelőző levezetés véleményem szerint kevésbé meggyőző.)⁷⁵² Ugyanakkor megfontolásra érdemesnek tartom azt az okfejtést, mely a terhelt által elutasított büntetőeljárás megegyezés esetén levonható lehetséges bírói következtetések elemzésén alapul. A megegyezés lehetőségét egy valójában bűnös terhelt is visszautasíthatja, nem csupán abban a reményben, hogy tárgyalás tartása esetén esetleg felmentésére kerül sor, hanem taktikai okból is. Előfordulhat ugyanis, hogy a terhelt azáltal, hogy visszautasítja a megegyezést, bűnösségét illetően megtéveszti a bíróságot. (Ez a feltevés azonban figyelmen kívül hagyja azt a lényeges körülményt, hogy a bűnösség megállapítása nem csupán és nem elsősorban a vádlott nyilatkozatán alapul.) A megállapodás kezdeményezésének tényéből levonható következtetés más szerzőket is foglalkoztatott. Hassemmer és Hippler véleménye szerint nem feltétlenül igazolható, hogy a bíróság és az ügyészség önmagában a megállapodás kezdeményezéséből a vádlott bűnösségére von le következtetést, egyszerűen arról van szó, hogy az eljárás gyorsabb befejezése érdekében támogatják a megállapodás megkötését.⁷⁵³ (Ez véleményem szerint arra utal, hogy az ilyen típusú döntés meghozatalát nem kizárólag a vádlott bűnösségére levont belső meggyőződés motiválja.)

Egon Müller egy további problémára is felhívta a figyelmet, mely azonban már a pszichológia területéhez tartozik: a vádlottak kockázatkezelés szempontjából nem alkotnak homogén csoportot. (Egy kevésbé kockázattűrő személy feltehetőleg inkább hajlik a megegyezésre a végkimenetel szempontjából kétes kimenetelű tárgyalással szemben, mely a Verständigunghoz képest „dupla vagy semmi” eredménnyel zárulhat.) A szerző véleménye szerint az ebből fakadó egyenlőtlenség helyreállítható, ha a megegyezésben közreműködő hatóságok tájékozódnak a terhelt kockázati magatartásáról, és az „ajánlatukat” ennek megfelelően alakítják.⁷⁵⁴ Egon Müller e gondolatával nehéz azonosulni, hiszen álláspontom szerint a szubjektív tényezők figyelembe vétele nem befolyásolhatja az eljárás menetét a törvény előtti egyenlőség sérelme nélkül. További ellenérv a Verständigunggal szemben,

⁷⁵² A tanulmánynak a valószínűség arányát meglehetősen túlbecsülő, azonban az alku mechanizmusát jól reprezentáló példája a következő. Az eljárás – főszabály szerinti – lefolytatása 5 év szabadságvesztés büntetés kiszabását eredményezné, amennyiben nem kerül sor megegyezésre a büntetőeljárás során. A tanulmány szerint egy valójában ártatlan vádlottnak 20% esélye van arra, hogy elítéljék, így a büntetésre vonatkozó „várakozási érték” esetében $5 \times 0,2 = 1$. Ugyanez a mutató egy valójában bűnös vádlott esetében 4. A bíróságnak vagy az ügyészségnek a vádlott előbbi valószínűségi megfontolásának ismeretében olyan büntetést kell felajánlania, mely nagyobb, mint 1 év, de kisebb, mint 4 év. Egy ilyen büntetést az ártatlan vádlott bizonyosan visszautasít, de a bűnös vádlott elfogad. (Claus Ott – Hans-Bernd Schäfer: „Plea bargaining” – der „Deal” im Strafprozeß, Jahrbuch für Neue Politische Ökonomie, hrsg. von Schmidtchen, Dieter, u. a., Bd. 15. Vom Hoheitsstaat zum Konsenzualstaat, Tübingen, 1996, 120. o.)

⁷⁵³ Winfried Hassemmer – Susanne Hippler: Informelle Absprachen in der Praxis des deutschen Strafverfahrens, StV 1986, 360-361. o. Idézi: Herke (2008.) i. m. 37. o.

⁷⁵⁴ Egon Müller: Kommentar, Jahrbuch für Neue Politische Ökonomie, hrsg. von Schmidtchen, Dieter, u. a., Bd. 15. Vom Hoheitsstaat zum Konsenzualstaat, Tübingen, 1996, 129. o.

hogy nem érvényesíti kellőképpen az egyenlő bánásmód elvét az azonosan minősülő bűncselekményt megvalósító vádlottak esetében. Ugyanis a bonyolultabb történeti tényállást megvalósítókkal nagyobb eséllyel jön létre megegyezés és ennek következtében velük szemben alacsonyabb büntetés kiszabására kerül sor, mint a kevésbé bonyolult tényállást megvalósítók esetében. A büntetések egyenlőtlenségéből származó negatív hatást – Schmidtchen véleménye szerint – a büntetőeljárás megegyezéseknek köszönhető nagyobb számú elítélés kompenzálja.⁷⁵⁵

Tscherwinka 1995-ben a büntetőeljárás megállapodást „megbízható, mindamellet kötelezettség nélküli prognózisként” aposztrofálta. A szerző véleménye szerint a megállapodások célja egy közösen létrehozott eljárási eredmény. A bíróság a bizonyítás „állapotára” vonatkozó véleményét a releváns eljárási cselekmények (így a beismerő vallomás, kárjótétel) alapján alakítja ki és hozza nyilvánosságra.⁷⁵⁶

Az előzőekben ismertetett szerzői álláspontok alapján látható, a német szakírókat régóta foglalkoztatja az anyagi igazság sérelmével járó büntetőeljárás megegyezések kiküszöbölhetőségének kérdése. A jogtudomány képviselőinek egy része támogatta, más része – a jelentős gyakorlati előfordulás ellenére – élesen bírálta az akkor még törvényileg nem szabályozott „jelenséget”. Nem meglepő tehát, hogy a BGH Nagy Szenátusa 2005. március 3-án határozattal fordult a jogalkotóhoz. A BGH az elé terjesztett ügyek elbírálása során arra a megállapításra jutott, hogy az eljárás résztvevőinek megegyezése⁷⁵⁷ egyre inkább eltávolodott a „bíróságnak a büntetőeljárással még probléma nélkül összeegyeztethető nyilvános alkura” vonatkozó korábbi elképzeléseitől. Épp ellenkezőleg, az ún. ítéleti megállapodások egy, a bíróság és az eljárás többi résztvevője közötti, kvázi szerződéses megállapodás irányába mozdultak el. A BGH állásfoglalása szerint a német büntetőeljárás jelenlegi modelljében a materiális igazság kiderítése a cél, melyet a bíróságnak a tárgyalás során hivatalból kell megállapítania. Az eljárás során az eljárás résztvevőit a diszpozíció vagyis a rendelkezés joga *nem* illeti meg. A kialakult helyzet orvoslása céljából a másodfokú bíróságok megkísérelték „a jog téves továbbfejlesztésén alapuló ítéleti megállapodásokat rendszerimmanens módon korrigálni” oly módon, hogy a meglévő jogrendszer sérelme nélkül igyekeztek új – akkor még nem kodifikált – jogintézményt létrehozni. A BGH a jog ilyen típusú továbbfejlesztését azonban nem tartotta kielégítőnek, hiszen az sok esetben a megengedhetőség határát súrolta. Mindezekre tekintettel a BGH a jogalkotóhoz fordult annak

⁷⁵⁵Schmidtchen i. m. 15 o.

⁷⁵⁶Tscherwinka i. m. 19. o. Idézi: Herke (2008.) i. m. 8. o.

⁷⁵⁷A BGH ebben a döntésében már a „Verständigung” kifejezést használta az „Absprache” helyett.

megállapítása céljából, hogy a Verständigung megengedhető-e a büntetőeljárás során, és amennyiben igen, törvényi szinten szabályozza az ítéleti megállapodások lényeges feltételeit és korlátait. A büntetőeljárás koncepciójának meghatározása, valamint azoknak a jogi alapelveknek a rögzítése, melyeknek az ítéleti megállapodásokat alá kell rendelni a jogalkotó feladata. A törvényi szabályozás a Verständigung intézményének alkotmányossá tétele érdekében is szükségessé vált.⁷⁵⁸

A BGH GSSSt 1/04 számú, 2005. március 3-án kelt döntésében a büntetőeljárás megállapodások kapcsán az alábbiakat szögezte le:

1. A bíróság az ún. ítéleti megállapodások keretében nem vehet részt olyan megbeszélésen, melynek tárgya a jogorvoslatról történő lemondás, továbbá ilyen joglemondó nyilatkozat megtétele érdekében semmilyen hatást nem gyakorolhat a terheltre.
2. A büntetőeljárás megállapodáson alapuló ítélet kihirdetését követően – amellet, hogy a bíróság az StPO 35a §-a alapján jogorvoslatához való jogára egyébként is figyelmezteti a terheltet – minden esetben fel kell hívni a jogosult figyelmét arra, hogy az ítéleti megállapodásra tekintet nélkül szabadon dönthet arról, jogorvoslattal él-e vagy sem. (Ezt nevezik a német büntetőeljárás jogban ún. kvalifikált figyelmeztetésnek.)
3. Az ítéleti megállapodást követő jogorvoslati jogról történő lemondásnak nincs joghatása, ha a jogorvoslatra jogosult előzetesen nem részesült ún. kvalifikált figyelmeztetésben.
4. A kvalifikált figyelmeztetés azt jelenti, hogy a bíróság az érintett vádlott figyelmét kifejezetten felhívja arra, hogy mind az ítéleti megállapodásra, mind bármilyen más, az eljárás résztvevőitől származó ajánlatra tekintet nélkül (ide értve a saját védőjétől származó ajánlatot is) szabadon dönthet a jogorvoslattal kapcsolatban. Arra is fel kell hívni a vádlott figyelmét, hogy az ítéleti egyezség keretében tett kijelentése a jogorvoslati jogról történő lemondás tekintetében sem jogi, sem egyéb kötőerővel nem bír, továbbra is szabadon élhet jogorvoslati jogával.
5. Amennyiben a kvalifikált figyelmeztetés elmaradása miatt a terhelt nyilatkozata, melyben a jogorvoslatról lemond, nem tekinthető joghatályosnak, a vádlott a későbbiekben kizárólag a

⁷⁵⁸<http://juris.bundesgerichtshof.de/cgi-bin/rechtsprechung/document.py?Gericht=bgh&Art=en&sid=f81f139209564c39892116ac70e075e6&nr=32382&pos=0&anz=1> (letöltve: 2013. december 14.)

jogorvoslat előterjesztésére egyébként nyitva álló határidőn belül terjeszthet elő ilyen nyilatkozatot.

6. A Szövetségi Legfelső Bíróság csak azokat az ítéleti megállapodásokat tartja megengedhetőnek és a hatályos büntetőeljárás törvénnyel összeegyeztethetőnek, melyek a – már hivatkozott – BGHSt 43, 195 számú döntésben megfogalmazott elvekkel összhangban vannak.⁷⁵⁹

A korábban tartományi legfelsőbb bírósági bíróként, jelenleg ügyvédként praktizáló Detlef Burhoff számos cikket írt a Verständigung gyakorlati alkalmazása során felmerülő problémákról. Burhoff 2005-ben írt tanulmányában⁷⁶⁰ összefoglalta azokat az alapelveket, melyeket az ítéleti megállapodások során figyelembe kell venni annak érdekében, hogy azok alkotmányos keretek között maradjanak, és megfeleljenek a tisztességes eljárás követelményeinek.

- A bíróságnak nem szabad elhamarkodott döntést hoznia az ítéleti megállapodás tárgyában anélkül, hogy előtte az iratok alapján a vádat – annak megalapozottságát illetően –, valamint jogi szempontból felülvizsgálta volna (BGH NStZ 04, 577).
- Vizsgálni kell az ítéleti megállapodás alapjául szolgáló beismerő vallomás megbízhatóságát. A bíróságnak meg kell győződnie a beismerő vallomás valóságosságáról. A formális beismerés nem elegendő.
- A bűnösség megállapítása – az StPO 154. § és 154a § által szabályozott esetektől eltekintve, mely szabályt nem lehet kiterjesztően értelmezni – ítéleti megállapodás tárgya nem lehet.⁷⁶¹
- A megállapodáson alapuló, valamint az általános szabályok szerint lefolytatott peres eljárás eredményeként alkalmazható szankció között nem lehet akkora különbség,

⁷⁵⁹ <http://www.hrr-strafrecht.de/hrr/3/04/gsst-1-04.php> (letöltve: 2014. január 10.)

⁷⁶⁰ Detlef Burhoff: Wirksamkeit von Urteilsabsprachen über einen Rechtsmittelverzicht, Prozessrecht aktiv 07/2005, 123. o. <http://www.iww.de/pak/archive/pak-07-2005> (letöltve: 2014. január 10.)

⁷⁶¹ Az StPO 154. § és 154a. §-a alapján az ügyészség *eltekinthet a terhelt felelősségre vonásától* olyan bűncselekmény vonatkozásában, amely miatt a kiszabható büntetés vagy az alkalmazható ún. javító–nevelő és biztonsági intézkedés a terhelttel szemben más bűncselekmény miatt jogerősen kiszabott vagy várható büntetés illetve jogerősen alkalmazott vagy várható javító–nevelő és biztonsági intézkedés mellett a felelősségre vonás szempontjából nem bír jelentőséggel. Az ügyészség olyan bűncselekmény esetében is eltekinthet a terhelt felelősségre vonásától, mely vonatkozásában méltányolható időn belül várhatóan nem születne ítélet, és a terheltre gyakorolt hatás valamint a jogrend védelme szempontjából elegendőnek látszik a terhelttel szemben – más bűncselekmény miatt – jogerősen kiszabott illetve várhatóan kiszabásra kerülő büntetés. Az előbbi feltételek fennállása esetén a terhelt felelősségre vonásának részbeni mellőzésére is lehetőség van, amennyiben az elkövetett bűncselekmény önálló rész-bűncselekményekből illetve egyéb törvénysértő magatartásokból áll. A vádirat benyújtását követően a büntetőjogi felelősségre vonás előbbieik szerinti korlátozására kizárólag az ügyészség beleegyezésével kerülhet sor.

mely ellentétes a büntetéskiszabás törvényességével, és amely már nem magyarázható a beismerő vallomás büntetést enyhítő szerepével (BGH StV 04, 470).

- A bíróság semmilyen módon nem működhet közre abban, hogy a terhelt a jogorvoslathoz való jogáról lemondjon. A megállapodáson alapuló ítélet tartalmának a fellebbviteli bíróságok által ellenőrizhetőnek kell lennie. Az a tény, hogy a bíróság egy olyan megállapodásban vett részt, mely a jogorvoslatról való lemondásra irányul, vagy jogorvoslatról lemondásra ösztönzi az érintetteket, azt fejezi ki, hogy az elsőfokú bíróság nem kívánja az ítéletét a felülbírálatra jogosult bíróság ellenőrzésének alávetni. Ez nemcsak, hogy sértené a bíróság tekintélyét, hanem a veszéllyel is járna, hogy a bíró – annak biztos tudatában, hogy az ítéletét nem ellenőrzik – az ítélethozatal során mellőzné a büntetőperben egyébként megkövetelt gondosságot a tényállás megállapítása, a tényállás anyagi jogszabályoknak való megfeleltetése, valamint a vádlott bűnösségének megfelelő büntetés kiszabása során.
- A jogorvoslatról való lemondás nem minden esetben érvénytelen. Az ilyen jognyilatkozat azonban csak abban az esetben hatályos, ha arra ún. kvalifikált (minősített) kioktatást követően kerül sor. A minősített kioktatás ismérveit Burhoff a következőkben foglalta össze:⁷⁶²
 - A terheltet jogorvoslati jogára attól függetlenül kötelező minden esetben „kvalifikált módon” figyelmeztetni, hogy a megbeszélés során a jogorvoslatról történő lemondás felmerült-e vagy sem.
 - Az ún. kvalifikált (minősített) figyelmeztetés a jegyzőkönyv lényeges alakszerűségi követelménye, mely a jegyzőkönyv bizonyító erejét támasztja alá.
 - A kvalifikált figyelmeztetésben részesített terhelt nyilatkozata, mely szerint nem kíván jogorvoslattal élni, joghatályos és visszavonhatatlan, mert ebben az esetben a nyilatkozat megtételére a jogorvoslatról lemondás jelentőségének és súlyának ismeretében került sor.
 - Burhoff álláspontja szerint az a körülmény, hogy a terheltet a jogorvoslati jogára figyelmeztették, azonban a figyelmeztetésre nem az előzőek szerint – tehát minősített módon – került sor, nem eredményezi az önhiba hiányának törvényi vélelmét a

⁷⁶² A BGH GSSSt 1/04 számú döntés kapcsán kifejtetteket itt nem ismétlem meg.

jogorvoslati határidő elmulasztása esetén előterjesztett igazolási kérelem elbírálása során. (StPO 44. §.)

Georg Küpper részletesen foglalkozott az informális megegyezésen alapuló eljárás elméleti hátterével. Küpper a büntetőeljárás megegyezést egy „kölsönösen követendő cselekvési tervben történő megállapodásként” definiálta. A megállapodás során az egyik fél magatartása a másik fél magatartásától függ, tehát az egyik fél előzetesen teljesít a másik fél által nyújtandó ellenszolgáltatás reményében. A szerző szerint ez a megegyezés egyfajta csereügyletként fogható fel, melynek „prototípusában a beismerő vallomásért cserébe enyhébb büntetés jár”. Az eljárás résztvevői (így a vádlott és az ügyész) rendszerint lemondanak jogorvoslati jogukról, mellyel kizárják a felülbírálatra jogosult hatóság kontrollját. Felmerül a kérdés, hogy egy ilyen típusú elintézési mód a jogállami büntetőeljárás követelményeivel összeegyeztethető-e? A magánjog szférájában a felek a szerződés tárgyáról szabadon rendelkeznek. A polgári perben az ügyeknek a felek kölcsönös megegyezésén, konszenzusán alapuló elintézése kifejezetten kívánatos, így a bíróságnak az eljárás bármely szakaszában a jogvita békés megoldását kell szem előtt tartania (Zivilprozessordnung, ZPO 278. §). Ezzel szemben a büntetőeljárást alapvetően a legalitás valamint az officialitás elvei „uralják” (StPO 152. §, 244. §). Az Alkotmánybíróság húsz évvel korábban – az akkori megfogalmazása szerint – még óvva intette a jogalkotást az igazságszolgáltatással való kereskedelemről. Ma azonban egyre többet hivatkoznak az StPO 153a §-ában⁷⁶³ megfogalmazott oportunitás elvére, mely minden résztvevő egyetértését szükségessé teszi (így a bíróságét is). A büntetőeljárás résztvevőinek megegyezésre irányuló gyakorlata hasonlóságot mutat az amerikai guilty plea és a plea bargaining eljárásokkal, melyek egyszerű adaptálása a hagyományos német büntetőeljárás struktúrára szétrobbanásához vezethet. Küpper kritikai élel állapította meg, hogy ugyanakkor az új eljárási szabályokat sem sikerült teljes mértékben összeegyeztetni a büntetőeljárás meglévő garanciáival. Nem érvényesül maradéktalanul a hivatalból való eljárás elve, és teljes mértékben hiányzik az ártatlanság vélelme. Ugyanakkor pozitívum, hogy a nyilvánosság, közvetlenség és szóbeliség elvei érvényre juthatnak a tárgyaláson történő megegyezés során.⁷⁶⁴

⁷⁶³ Az ügyész az illetékes bíróság és a terhelt egyetértésével – a terhelt számára előírt kötelezettségek megállapítása mellett – mellőzheti a vádemelést, amennyiben ez nem jár a társadalom bűnüldözéshez fűződő érdekének sérelmével, és nem összeegyeztethetetlen a terhelt által elkövetett bűncselekmény súlyával. A terhelt az ügyész rendelkezése szerint – többek között – kötelezhető a bűncselekménnyel okozott kár jóvátételére, közhasznú intézmény javára vagy az államkasszába történő pénzbefizetésre, egyéb közérdekű tevékenységre, tartási kötelezettség teljesítésére, stb.
<http://dejure.org/gesetze/StPO/153a.html> (letöltve: 2014. január 10.)

⁷⁶⁴ Georg Küpper: Konflikt oder Konsens? Humboldt Forum Recht 2007/14

5. 2. 2. A német büntetőeljárás törvény szabályai az „ítéleti megállapodásokról”

A büntetőeljárás megegyezés jelenlegi szabályozását előkészítő törvényjavaslatról a Német Szövetségi Tanács (Bundesrat) 2006. december 15-én hozott határozatot.⁷⁶⁵ A törvényjavaslat problémafelvető bevezetése szerint a német büntetőeljárás törvény korábban nem „ismerte” a konszenzuson alapuló ítélethozatali eljárást. A legitimáció demokratikus megteremtése, az egységes büntetőeljárás gyakorlat kialakítása érdekében elengedhetetlenné vált az ítélet megállapodások törvényi szabályozása. A törvényjavaslat célul tűzte ki a büntetőeljárás megegyezés alkotmányos követelményeknek megfelelő törvénybe iktatását, mely követelményeknek a jogintézmény tartalmának, eljárási szabályainak és jogkövetkezményeinek szabályozása során egyaránt érvényesülniük kell. Ennek során figyelemmel kell lenni a büntetőeljárás lényegét alkotó alapelvekre, többek között arra, hogy – a tisztességes és a jogállamiság kritériumának megfelelő eljárás keretében – az ügyészség és a bíróság hivatalból köteles a materiális igazság felkutatására az igazságos, tárgyilagos, tetterányos és a bűnösség fokához igazodó ítélet megállapítása céljából. (Az StpO 152. §-ának (2) bekezdése alapján az ügyészség – eltérő törvényi rendelkezés hiányában – elegendő ténybeli bizonyíték esetén köteles minden üldözendő bűncselekménnyel szemben fellépni. Az StPO 244. §-ának (2) bekezdése szerint a bíróság az igazság megállapítása érdekében hivatalból köteles a bizonyítási eljárást minden olyan tényre és bizonyítékra kiterjeszteni, melyeknek az ítélethozatal szempontjából jelentősége van. Megjegyzem, a jelenleg hatályos szabályoktól már alapelvi szinten sem idegen a konszenzus megteremtése a büntetőeljárás során, hiszen az StPO 155a. §-a értelmében az ügyészség és a bíróság az eljárás minden szakaszában köteles annak lehetőségét megvizsgálni, nincs-e lehetőség a vádlott és a sértett között egyezség létrehozására.)⁷⁶⁶

A javaslat szerint a megállapodás csak az azzal érintett bíróságot kötelezi, és csak az ún. minősített (tehát nem formális) beismerés fenntartása esetén, mely a bíróság meggyőződése alapján is megfelel a valós tényállásnak. Ez a kötöttség megszűnik, amennyiben a bűncselekmény ténybeli vagy jogi megítélése lényegesen megváltozik. A vádlott beismerő vallomása ez utóbbi esetben is felhasználható marad, ez azonban kizárólag a megfelelő kioktatást követően tett beismerés esetében érvényesül.

<http://www.humboldt-forum-recht.de/deutsch/14-2007/bitrag.html#fn1> (letöltve: 2014. január 5.)

⁷⁶⁵[http://www.bundesrat.de/cln_051/SharedDocs/Drucksachen/2006/0201-300/235-](http://www.bundesrat.de/cln_051/SharedDocs/Drucksachen/2006/0201-300/235-06_28B_29.templateId=raw.property=publicationFile.pdf/235-06%28B%29.pdf)

[06_28B_29.templateId=raw.property=publicationFile.pdf/235-06%28B%29.pdf](http://www.bundesrat.de/cln_051/SharedDocs/Drucksachen/2006/0201-300/235-06_28B_29.templateId=raw.property=publicationFile.pdf/235-06%28B%29.pdf) (letöltve: 2014. január 5.)

⁷⁶⁶<http://www.gesetze-im-internet.de> (letöltve: 2014. február 24.)

A tanács elnöke az eljárás vezetésére vonatkozó jogosultságából eredően bármely – álláspontja szerint megfelelő – időpontban, az ügyész, a vádlott és a védő erre irányuló indítványa nélkül tárgyalhat az eljárás befejezését eredményező megállapodásról. Ennek értelmében a bíróság az ítéleti egyezség kezdeményezésére irányuló önálló jogosultsággal rendelkezik.

A próbaidő alkalmazásával kiszabott büntetés esetén megállapodás tárgyát képezhetik a bíróság által meghatározott előírások.⁷⁶⁷ (Az előírások típusai hasonlóak a vádemelés elhalasztása esetén előírt magatartási szabályokhoz.)⁷⁶⁸ Az ún. *javító-nevelő és biztonsági intézkedések* nem képezhetik a megállapodás tárgyát, mert ez ellentétes lenne e jogintézmény preventív jellegével. A tényállás büntetőjogi megítélése, a bűnösség megállapítása, valamint a jogorvoslati jogról való lemondás szintén nem képezhetik megállapodás tárgyát. A jogorvoslatról történő lemondás egyedül az ítélet kihirdetése után, ún. minősített figyelmeztetést követően érvényes és visszavonhatatlan.

Azokat az alapvető követelményeket, melyekre a bíróságnak a büntetőeljárás megállapodások megkötése során figyelemmel kell lennie, Uwe Murmann a következőképpen foglalta össze.⁷⁶⁹

- A bíróság tényfeltárási kötelezettsége sérthetetlen. Az ítéletnek a bíróság tényállásra vonatkozó valódi meggyőződésén kell alapulnia. Ebből következik, hogy a vádlott tényeket nélkülöző, formális beismerő vallomására az ítélet nem alapítható.
- A bűnösség megállapítása nem alapulhat megállapodáson.
- Biztosítani kell a vádlott akaratnyilvánítási szabadságát. Tilos a vádlottat súlyosabb büntetéssel fenyegetni, vagy számára nem a törvényben biztosított kedvezményeket ígérni – ide nem értve a beismerő vallomás révén elérhető, a büntetés enyhítését eredményező eszközöket – abból a célból, hogy a vádlott beismerő vallomást tegyen.
- Tilos a vádlottal a jogorvoslati jogról való lemondásban megállapodni, mivel a vádlott ezen döntésének súlyát az ítélelhozatal előtt még nem feltétlenül látja előre.

⁷⁶⁷ StPo 268a. § (1) bekezdés, StGB 59a §

⁷⁶⁸ 1. a sértettel történő kiegyezésre törekvés, illetve a bűncselekménnyel okozott kár jóvátétele, 2. tartási kötelezettség teljesítése, 3. pénzösszeg juttatása közhasznú intézmény vagy az állam javára, 4. gyógykezelésen vagy elvonókúrán való részvétel, 5. ún. szociális tréningen való részvétel, 6. a közlekedési törvényben előírt tanfolyamon való részvétel.

⁷⁶⁹ Uwe Murmann: Reform ohne Wiederkehr – Die gesetzliche Regelung der Absprachen im Strafverfahren, ZIS 10/2009, 527. o. http://www.zis-online.com/dat/artikel/2009_10_363.pdf (letöltve: 2014. január 5.)

- A megállapodás kizárólag nyilvános tárgyaláson jöhet létre, ugyanakkor az eljárás résztvevőinek előzetes megbeszélése nem tiltható meg. Az ilyen előzetes megbeszélések tartalmát és eredményét a bíróság előtt nyilvánosságra kell hozni.
- A nyilvános tárgyaláson az eljárás valamennyi résztvevője számára biztosítani kell, hogy a megbeszéléseken érdemben részt vehessen. Így megengedhetetlen különösen a vádlott és az ülnök részvételének mellőzése.
- A megegyezés eredményét a tárgyalási jegyzőkönyvben rögzíteni kell.

A büntetőeljárás megállapodások vonatkozásában kialakított szövetségi legfelsőbb bírósági jogelvekre figyelemmel a jogalkotó a következő szabályokat iktatta a büntetőeljárás törvénybe:⁷⁷⁰

A bíróság – az StPO 244. § (2) bekezdésének egyidejű alkalmazása mellett – az arra alkalmas⁷⁷¹ esetekben az alábbi szakaszok rendelkezései szerint megegyezhet az eljárás résztvevőivel az eljárás további menetéről és eredményéről. Az StPO 244. §-ának (2) bekezdése alapján a bíróság hivatalból köteles a bizonyítékok valódiságát minden olyan tény és bizonyítási eszköz vonatkozásában vizsgálni, amelyeknek a döntés szempontjából jelentősége van.

A megegyezés tárgya kizárólag az ítéletben és az ahhoz tartozó határozatokban megállapított jogkövetkezmény lehet, illetve egyéb eljárási cselekmények, úgymint az eljárás résztvevőinek eljárásjogi magatartása. A megegyezés minden esetben a vádlott beismerő vallomásán alapul. A bűnösség megállapítása, valamint az ún. javító-nevelő és biztonsági intézkedések⁷⁷² nem képezhetik büntetőeljárás megegyezés tárgyát.

A bíróság közli a felekkel, milyen tartalmú megegyezést tart elfogadhatónak. Az eset összes körülményének, valamint az általános büntetéskiszabási körülmények szabad belátáson

⁷⁷⁰ StPO 257c. §

<http://www.gesetze-im-internet.de/bundesrecht/stpo/gesamt.pdf> (letöltve: 2013. december 20.)

⁷⁷¹ A törvény indoklása szerint az „alkalmasságot” az eset körülményei alapján kell megállapítani. A fogalmat – az egyedi esetek kapcsán – a gyakorlat fogja kimunkálni. Elsősorban a különösen bonyolult és várhatóan hosszadalmas bizonyítási eljárással járó büntetőügyekben, illetve azokban az esetekben kerülhet sor az alkalmasság megállapítására, amikor a terhelt tevékeny megbánásának szerepe lehet. (http://www.burhoff.de/insert/?/veroeff/aufsatz/zap_F22_S477.htm., „IV. Geeignete Fälle”)

⁷⁷² Az StGB 61. § alapján „Maßregeln der Besserung und Sicherung” a következő lehet: pszichiátriai osztályon történő elhelyezés, ún. elvonó intézetben történő elhelyezés, az StGB 66. § (1) bekezdésében meghatározott súlyos bűncselekmény szándékos elkövetése miatt legalább két évig tartó szabadságvesztésre ítélt vádlott vonatkozásában (fokozott) biztonsági őrizet elrendelése, pártfogó felügyelet alá helyezés, járművezetői engedély bevonása, foglalkozástól eltiltás. (<http://www.gesetze-im-internet.de>)

alapuló mérlegelését követően közölheti a büntetés felső és alsó határát is. A megegyezés abban az esetben jön létre, ha a vádlott és az ügyész a bíró javaslatával egyetért.

Amennyiben jog vagy tény tekintetében jelentős körülményeket figyelmen kívül hagytak, illetve további ilyen körülmények merültek föl, és a bíróság arra a meggyőződésre jut, hogy a kilátásba helyezett büntetési keret már nem áll arányban az elkövetett bűncselekmény súlyával vagy a bűnösség fokával, a megegyezés nem kötelező a bíróságra. Ugyanez érvényes arra az esetre is, ha a vádlott az eljárás későbbi szakaszában nem tanúsítja azt a magatartást, amelyre tekintettel a bíróság a megegyezés létrehozását lehetségesnek találta. A vádlott beismerő vallomása ebben az esetben nem használható fel. A változásról a bíróság haladéktalanul tájékoztatja a feleket. A bíróság köteles tájékoztatni a vádlottat a megegyezéstől való eltérés törvényben meghatározott feltételeiről és következményeiről.

A Verständigung törvénybe iktatása értelemszerűen szükségessé tette az StPO egyéb rendelkezéseinek a felülvizsgálatát is. Az StPO 35a. §-ának 2009. augusztus 4.-től hatályos szövege⁷⁷³-, mely a jogorvoslati jogról való tájékoztatás kötelezettségét, a tájékoztatás módját (a határidőkre, formai követelményekre, fellebbezés esetében pedig a jogkövetkezményre történő figyelmeztetést) tartalmazza, kiegészült egy – kifejezetten a megegyezésen alapuló ítélettel érintett vádlottra vonatkozó – speciális előírással, mely szerint „minden esetben, szabadon dönthet a jogorvoslat előterjesztéséről.”

Az StPO-nak a Verständigung bevezetésén alapuló változásait a „Megegyezés a büntetőeljárásban” elnevezésű, 29.07.2009 BGBl. I S. 2353 (Nr. 49)⁷⁷⁴ számú törvény tartalmazza, melynek az alábbi rendelkezéseit a téma kapcsán érinteni kell.

A Verständigung kezdeményezésének joga az StPO 160b §-a értelmében megilleti egyfelől az ügyészséget. Amennyiben ugyanis az ügyész úgy látja, hogy ez előmozdítaná a büntetőeljárást, az eljárás egyéb résztvevőivel megtárgyalhatja az eljárás – aktuális – állását. A megbeszélés⁷⁷⁵ lényeges tartalmát az iratoknak tartalmazniuk kell. Ugyanez a jog a bíróságot is megilleti a 202a §-a alapján. Tehát a bíróság a főtárgyalás megnyitása előtt megfontolás tárgyává teheti a felek megbeszélését az előbb részletezett feltételekkel és

⁷⁷³ <http://www.buzer.de/s1.htm?g=stpo+3.8.2009&a=35a> (letöltve: 2014. január 5.)

⁷⁷⁴ <http://www.buzer.de/s1.htm?g=Gesetz+zur+Regelung+der+Verst%C3%A4ndigung+im+Strafverfahren&f=1>

⁷⁷⁵ A német jogi szövegben az „Erörterung” kifejezés szerepel, mely tárgyalásként, vitaként is fordítható, azonban szándékosan kerülöm a „tárgyalás” szót, hiszen azt a magyar jogi szaknyelv a főtárgyalásra, vagyis a „Hauptverhandlungra” tartja fenn, és a „Verständigung” kapcsán a német eljárási törvény is kerüli még a „Verhandlung” tárgyalásként fordítható kifejezést is.

módon. Ez a jog megilleti a bíróságot a főtárgyalás megnyitása után is, sőt a főtárgyalás folyamán bármikor (212. § és 257b. §).

Az StPO 243. §-ának (4) bekezdése értelmében a tanács elnöke a tárgyaláson közli annak tényét, hogy az StPO 202a. §-a illetve a 212. §-a szerinti megbeszélésre került sor, ha annak tárgyát a Verständigung lehetősége képezte. Amennyiben erre sor került, ismerteti annak lényeges tartalmát. A bíróság közlési kötelezettsége az eljárás további szakaszában is fennáll, egészen addig, míg a tárgyalás megkezdésekor közöltekhez képest változás állhat be.

Az StPO 273. §-ának (1) és (1a) bekezdései tartalmazzák a jegyzőkönyvezésre vonatkozó előírásokat. Így a jegyzőkönyvnek tartalmaznia kell a megbeszélés 257b. § szerinti, valamint a megegyezés 257c. §-ban előírt menetét, tartalmát és eredményét. Ugyanez érvényes a bíróság közlési és kioktatási (figyelmeztetési) kötelezettségére is, tehát az StPO 243. §-ának (4) bekezdésében, valamint a 257c. §-ának (4) és (5) bekezdésében foglaltak megtartását a jegyzőkönyvben rögzíteni kell. A jegyzőkönyvnek azt is tartalmaznia kell, ha a büntetőeljárás megállapodás megkötésére nem került sor.

Az StPO 302. §-ának (1) bekezdése a jogorvoslati jog gyakorlásának általános szabályait tartalmazzák. A második mondat rögzíti azt a fontos garanciális szabályt, hogy a megegyezésen alapuló ítélet esetében nincs helye a jogorvoslati jogról való lemondásnak.

A jogi szakírókat már a Verständigung 2009. évi bevezetése előtt foglalkoztatta az a kérdés, hogy milyen ügyekben kerülhet leginkább sor a büntetőeljárás megállapodás megkötésére.

Schünemann egy korábbi felmérésének adatai még azt támasztották alá, hogy a védelem általában az egyértelmű bizonyítási helyzetekben fordul az ügyészséghez illetve a bírósághoz büntetőeljárás megegyezés érdekében.⁷⁷⁶ Ezt az álláspontot Tschewinka későbbi írásában cáfolta, véleménye szerint az ilyen típusú megállapodásokra főképp a hosszadalmas, nagy eljárásokban kerül sor, ezen belül is leggyakrabban akkor, ha a terjedelmes bizonyítást követően nehéz jog- és ténykérdés tekintetében kell a bíróságnak állást foglalnia.⁷⁷⁷

A törvény indoklása szerint a Verständigung nemcsak a tartományi bíróságon (Landgericht) folyamatban lévő ügyekben alkalmazható jogintézmény, hanem a helyi bíróságon is. Elvben

⁷⁷⁶ Bernd Schünemann: Die Verständigung im Strafprozess. Wunderwaffe oder Bankrotterklärung der Verteidiger? NJW 1989, 1895-1900. o. Idézi: Herke (2008.) i. m. 36. o.

⁷⁷⁷ Tschewinka i. m. 101. o. Idézi: Herke (2008.) i. m. 37. o.

alkalmazható a szabálysértési bírság kiszabására irányuló eljárásokban⁷⁷⁸ is, különösen a közlekedési szabálysértési ügyekben, melyek esetében az eljárással érintettek egyenlő bánásmódban részesítése alapvető jelentőséggel bír.

Nem kizárt a megegyezés a fiatalkorúak ellen indított büntetőeljárásban sem, hiszen a fiatalkorúak bíróságáról szóló törvény rendelkezése⁷⁷⁹ szerint az általános szabályokat a fiatalkorúak bíróságáról szóló törvényben (Jugendgerichtsgesetz, JGG) foglalt eltérésekkel kell alkalmazni. Ugyanakkor a fiatalkorúak ellen folytatott büntetőeljárás során csak kivételes esetekben kerülhet sor megegyezésre, hiszen az eljárás ezen típusában – a fiatalkorúakra vonatkozó – speciális büntetés kiszabási szabályok valamint nevelési célok érvényesülnek.⁷⁸⁰

5. 2. 3. A szabályozás értékelése, gyakorlati megvalósulása

Tekintve, hogy a német szabályrendszer sokkal közelebb áll a magyar büntetőeljárás szabályokhoz, mint az angolszász eljárási modell, fontosnak tartom a német út értékelését, tanulságainak összegzését. Önmagában az a körülmény, hogy e gyakorlati megoldást a legkülönbözőbb elnevezéssel illetik (Absprache, Verständigung, Deal), kifejezésre juttatja, hogy széleskörű alkalmazása ellenére mennyire megosztja a német jogász társadalmat. A szakirodalomban használt kifejezések tükrözik a szerző értékítéletét. Támogatás esetén a „Verständigung” fogalmat használják, a szkeptikusok szóhasználatában a „Deal” kifejezés szerepel. A tételes jogi megfogalmazás során a jogalkotó is ügyelt arra, hogy kerülje a „Vereinbarung,” az „Abkommen” vagy az „Übereinkommen” kifejezéseket, hiszen ezek a szerződéses jogviszonyok megállapodásainak jogi terminus technikusai. Ennek azért volt kiemelkedő jelentősége, mert a jogalkotó kerülni kívánta annak látszatát, hogy a Verständigung egy, a bíróságra nézve jogilag kötelező érvényű, kikényszeríthető szerződés. Ez jut kifejezésre az StPO 257c §-ának (4) bekezdésében.

A német büntetőeljárás szabályokat a kontinentális eljárási rendszer sajátosságai jellemzik. A büntetőeljárás megállapodás német modelljében logikailag fordított a sorrend az amerikai szabályokhoz képest. A vádalkunak az Amerikai Egyesült Államok Szövetségi Büntetőeljárás Kódexében megfogalmazott szabályaival ellentétben a német bíró nem

⁷⁷⁸ A szabálysértési törvény 46. §-a a „bírságolási eljárásokban” a büntető eljárás általános szabályainak alkalmazását írja elő.

⁷⁷⁹ § 2 Jugendgerichtsgesetz, <http://dejure.org/gesetze/JGG/2.html> (letöltve: 2014. január 10.)

⁷⁸⁰ Detlef Burhoff: Regelung der Verständigung im Strafverfahren, Zeitschrift für die Anwaltspraxis 23/2009, http://www.burhoff.de/insert/?/veroeff/aufsatz/zap_F22_S477.htm. (letöltve: 2014. január 5.)

„passzív szemlélő” csupán, hanem a megegyezés koordinátora. Sőt, a konszenzuson alapuló befejezés érdekében kezdeményező szerepet is betölthet az eljárás során. Véleményem szerint a német megoldás kevésbé idegen a hazai jogi gondolkodástól. Rögzíteni kell azonban, hogy a Verständigung intézményének gyakorlati megvalósulása nem mentes a kritikától, ezért a hibákat, hiányosságokat egy esetleges adaptáció előtt feltétlenül érdemes górcső alá venni.

A német büntetőeljárásban az angolszász modelltől némiképp eltérően alakul az írásbeliség is. A Verständigung-ra irányuló megbeszélés menetének, a megegyezés tartalmának, a vádlottal közölt tényeknek, valamint a vádlott kioktatásának utólagos rekonstruálása kiemelkedő fontosságú. Az esetleges jogorvoslati kérelmek elbírálásának alapjául elsősorban a jegyzőkönyvek szolgálnak.

A büntetőeljárás megállapodás 2009. évi törvénybe iktatása nem oldott meg minden problémát, sőt a szabályok gyakorlati alkalmazása újabb és újabb jogkérdéseket vet fel, még napjainkban is.

Egy kérdőív tanúsága szerint⁷⁸¹ a német bírók többsége azon a véleményen van, hogy minden második büntetőeljárás megegyezésre a német büntetőeljárás törvénybe ütköző módon kerül sor. A megkérdezett ügyvédek több mint fele számolt be arról, hogy ügyfelei a „Deal” eredményeként elérhető alacsonyabb büntetés érdekében valószínűleg hamis beismerő vallomást tesznek. Az adatok alapján arra lehet következtetni, hogy a 2009. augusztus óta érvényben lévő, a büntetőeljárás megegyezések átláthatóságát célzó szabályokat az eljárás résztvevői gyakorta megkerülik. A kutatás eredményei azt tükrözik, hogy a német bírók több mint fele folyamodik előszeretettel az informális megállapodáshoz (a cikk szóhasználatában „Deal”-hez). Például a törvény kifejezett tiltása ellenére kerül sor megállapodásra a járművezetői engedély bevonása helyett. A kérdőíven alapuló tanulmány szerzője szerint az igazság kiderítése a megegyezéssel végződő ügyekben gyakran elmarad, holott erre a bíróság a konszenzuson alapuló ítélelhozatal során is köteles. A terhelt által tett beismerő vallomás csaknem minden esetben az ügyvéd tömör, formális előadásában realizálódik. A megkérdezett bírók egy része nem tartja összeegyeztethetőnek a tisztességes eljárás elvével azt a nyomást sem, amely a beismerő vallomás megtétele előtt a terheltre nehezedik. Eközben az ügyvédek szívesen találgtatják, „milyen eredménnyel kecsegtet,” amennyiben ügyfelük beismerő vallomást tesz. Az átlagos „büntetési engedmény” mértéke körülbelül a büntetés negyede és

⁷⁸¹ A kérdőív kitöltésére Nordrhein-Westfalen tartományban 330 bíró, ügyész és védőügyvéd részvételével, 2012 augusztusában került sor <http://www.bundesverfassungsgericht.de/pressemitteilungen/bvg12-071> (letöltve 2014. február 20.)

harmada között állapítható meg. Emellett a bírók gyakran helyeznek kilátásba felfüggesztett büntetést, mely szintén arra készíti a vádlottakat, hogy beismerő vallomást tegyenek. A tanulmány szerint a megállapodások megkötését – az állam oldaláról legalábbis – elsődlegesen a sértettek védelme motiválja, ezt követi az elhúzódó büntetőeljárások elkerülésének, valamint a munkateher csökkentésének a lehetősége. Leggyakrabban a kábítószerrel összefüggésben elkövetett, valamint a gazdasági bűncselekmények esetében alkalmazzák, a legsúlyosabb büntettek esetében azonban ritkán. Véggkövetkeztetésül: a bírók fele véli úgy, hogy az informális „Deal” nem mellőzhető a büntetőeljárásból, kétharmaduk ugyanakkor alkalmatlannak tartja a hatályos törvényi szabályozást.⁷⁸²

Az idézett tanulmány adatait több újságcikk feldolgozta. Még a legfrissebb, 2013. év közepén megjelent elemzések is arról számolnak be, hogy a büntetőeljárás megállapodás törvényi szabályainak gyakorlatba történő átültetése rendkívül nehézkes, holott a megállapodások létjogosultságával, és a törvényi legitimitáció szükségességével csaknem minden jogász egyetért. Altenhain kutatása szerint minden harmadik bíró alkalmazza a büntetőeljárás megállapodást, azonban *soha* nem a törvényben előírt módon. Háromnegyedük pedig *túlnyomórészt* nem a törvény szövegének megfelelően jár el. Ez a megállapítás a törvény csaknem valamennyi vonatkozó szabályára érvényes, még arra is, hogy amennyiben a megállapodásra *nem a tárgyaláson* került sor, legalább *jegyzőkönyvet kell róla készíteni*. A megkérdezettek között minden harmadik bíróval előfordult már, hogy a megállapodást nem hirdette ki tárgyaláson, míg négy ügyvédből három számolt be ugyanerről a tényről. A bírók csaknem a fele nyilatkozott úgy, hogy az ítélet indoklásában nem utal a megállapodás tényére. Felmerül a kérdés: hogyan fordulhat elő, hogy a törvények tiszteletben tartására köteles bírók mégis az „illegális” gyakorlatot folytatják? Kétségtelen, hogy a bíró munkáját számottevően megkönnyíti, ha az ítéletet rövidített indoklással, a bizonyítékok értékelése nélkül hozhatja meg. Ez több hét munkaidő megtakarítást jelent, és nem elhanyagolható szempont az ítélet azonnali jogerőre emelkedéséből származó előny sem.⁷⁸³

Az előbbi visszasságok és jogász viták ellenére a német Alkotmánybíróság a „Deal” megengedhetősége mellett foglalt állást, ugyanakkor leszögezte: a törvény végrehajtása során jelentős hiányosságok mutatkoznak, a jogalkalmazó bírók és ügyészek kötelesek a törvény szerint eljárni. A megállapodások törvényességét az ügyészségnek kell felügyelnie, az

⁷⁸² Wolfgang Janisch: Viele Richter kungeln am Strafrecht vorbei, 2012. november 2., Süddeutsche.de <http://www.sueddeutsche.de/politik/strafprozessregeln-zum-deal-viele-richter-kungeln-am-strafrecht-vorbei-1.1512195> (letöltve: 2014. február 20.)

⁷⁸³ http://www.deutschlandfunk.de/der-deal-mit-der-wahrheit.724.de.html?dram:article_id=240854

ügyesség a jövőben nem vehet részt informális megállapodásokban, sőt az ügyészeknek az ilyen megállapodáson alapuló ítélettel szemben jogorvoslattal kell élniük.⁷⁸⁴

2013. március 19-én három konkrét ügyben született alkotmánybírószági döntés, melyek kapcsán a testület kimondta, a végrehajtási hiányosságok ellenére sem alkotmányellenesek a Verständigung törvényi szabályai, ugyanakkor felhívta a törvényhozót a szükséges intézkedések megtételére az alkotmányos követelmények érvényesülése érdekében. Az Alkotmánybírószág egyúttal leszögezte, a törvény mellőzésével létrejött informális megállapodások nem megengedhetők a büntetőeljárásban.⁷⁸⁵

A németországi Új Bírói Egyesület az Alkotmánybírószág döntésének figyelembe vételével összefoglalta azokat a követelményeket, melyeknek a Verständigung létrejötte során a büntetőeljárás törvénnyel összhangban érvényesülniük kell. Így az előbbieken túlmenően:

- a) Az eljárás során korlátozni kell az ún. büntetés kiszabási ollo⁷⁸⁶ jelenségének érvényesülését. A vádlottra kényszerítőleg hathat, ha a bíró arra készíti, hogy a döntés meghozatala előtt a beismerés nélkül kiszabható és a beismerés eredményeként elérhető büntetés különbségét tartsa szem előtt.⁷⁸⁷
- b) A formális beismerés alkalmazása kifejezetten tilos. A bíró a Verständigung ellenére köteles az igazságot vizsgálni, és nem alapíthatja az ítéletét csupán formális beismerésre. Csak az ún. minősített beismerés képezheti a felülvizsgálatra alkalmas megegyezés alapját.
- c) A hatékony kontroll feltétele az átláthatóság és a megállapodások dokumentálása. A megállapodásokat az ülnökök és a nyilvánosság számára is megismerhetővé kell tenni, ezért a megegyezésre irányuló megbeszéléseket a (fő)tárgyalás keretében kell lefolytatni. Ellenkező esetben legalább a lényegüket dokumentálni kell, és utóbbit a tárgyaláson fel kell olvasni. Kizárólag így érvényesülhet korlátlanul a nyilvánosság ellenőrző mechanizmusa.

⁷⁸⁴ <http://www.spiegel.de/panorama/justiz/verfassungsgericht-billigt-deal-im-straftprozess-a-889598.html>

⁷⁸⁵ http://www.bundesverfassungsgericht.de/entscheidungen/rs20130319_2bvr262810.html

⁷⁸⁶ A „Strafzumessungsschere” fogalma azt jelenti, hogy a „Deal” keretében történő beismerés által eszközölhető büntetés és az általános szabályok szerint kiszabható büntetés közötti olyan nagy a különbség, mely meggátolja a terheltet a befolyásmentes döntéshozásban. (Ez a jelenség végső fokon az önvádra kötelezés tilalmával is összefüggésbe hozható, annak érvényesülését akadályozza.)

⁷⁸⁷ A vádalku keretében „előírányzott” büntetés (pl. 2 év szabadságvesztés) és a nyilvános tárgyalás lefolytatását követően kiszabható büntetés (pl. 20 év szabadságvesztés) közötti különbség az USA-ban még nagyobb, ami nem ritkán az ártatlan vádlottakat is beismerésre készíti. Ennek a jelenségnek a bírálói szerint mindez olyan benyomást kelt, mintha „megbüntetnék” a vádlottat, ha élni kíván a tárgyaláshoz való jogával. (Sandefur i. m. 29-31. o.)

- d) Ki kell emelni az ülnökök szerepét az ilyen típusú eljárásokban. A megállapodás létrejöttéhez az ülnökök egyetértésére is szükség van, melynek a vádlott bűnösségére vonatkozó meggyőződésen kell alapulnia. Ennek érdekében a megállapodás minden részletét ismertetni kell az ülnökökkel.
- e) Az egyesület messzemenőig egyetért az Alkotmánybíróságnak a jogorvoslatról történő lemondással kapcsolatos óvintézkedéseivel.⁷⁸⁸

A Német Szövetségi Legfelsőbb Bíróság 2013. szeptember 24.-i, 2StR.267/13 döntésében a törvény rendelkezéseitől eltérő büntetőeljárás megállapodások vonatkozásában az alábbiakat szögezte le:

1. Amennyiben a védő és az ügyész az eljárás lefolytatására illetékes bíró jelenlétében olyan tartalmú indítványról folytat megbeszélést, melynek tárgya az eljárás részbeni megszüntetését és a terhelt beismerő vallomását követően kiszabható büntetés neme és mértéke, és a bíró a vádlott *formális* beismerő vallomásra tekintettel az egyébként előre láthatóan szükséges bizonyítás felvételét mellőzi, majd a védő és az ügyész egybehangzó indítványát követően a vádlott jogorvoslati jogáról lemond, mindez rendszerint olyan ítéleti megállapodásra utal, melynek célja a Verständigung követelményeinek és jogkövetkezményeinek jogellenes elkerülése. Ennek megállapítását önmagában az sem zárja ki, ha a bíró „hallgat” a megegyezésre irányuló megbeszélés során, illetve kifejezésre juttatja, hogy a javaslatokkal nem ért egyet.

2. A jogorvoslatról való lemondás érvénytelen, amennyiben az ítélethozatalt informális megállapodás előzte meg.⁷⁸⁹

A korábban már idézett Burhoff a témát érintő aktuális kérdésekre a német Szövetségi Legfelsőbb Bíróság döntései alapján keresi a választ. A BGH előbbi döntése kapcsán Burhoff a következőket írta. A Verständigung törvényi szabályozása óta az informális megállapodásnak nincs helye a büntetőeljárásban. A jogorvoslatról való lemondás lehetőségének – StPO 302. §-ának (1) bekezdésén alapuló – kizárása különösen érvényes az informális megállapodásokra. Ez a jogi álláspont egybecseng a német Alkotmánybíróság eseti döntéseivel, melyek szerint a büntetőeljárás informális elintézése törvényellenes. Az Alkotmánybíróság ezen túlmenően felhívja a figyelmet a felülbírálatra jogosult bíróságok

⁷⁸⁸ https://www.neuerichter.de/fileadmin/user_upload/fg_strafrecht/StR-2013-03-21_BVerfG-Entscheidung_Deal.pdf

⁷⁸⁹ <http://juris.bundesgerichtshof.de> (letöltve: 2014. február 25.)

eljárást ellenőrző szerepére. Az a vádlott, aki a bíró, az ügyész és a védő megbeszélésén nem vett részt, és akivel a megbeszélés jegyzőkönyvben rögzített, lényeges tartalmát nem közölték, továbbá akit a bíró az ítélelhirdetést követően nem részesített ún. minősített tájékoztatásban a jogorvoslathoz való jogáról, különösképp védelmet érdemel az eljárás során. Ebben az esetben ugyanis a vádlott közvetlenül az ítélelhozatal után nincs abban a helyzetben, hogy eldönthesse, érdemes-e jogorvoslattal élnie vagy sem. A bíró „hallgatása” a tárgyaláson nem eredményezheti az StPO 257c. §-ában foglalt rendelkezések mellőzését.⁷⁹⁰

Az informális büntetőeljárás megállapodás gyakorlati kérdéseivel foglalkozik Sascha Böttner, büntető ügyekre szakosodott ügyvéd is. Ahogyan arra Böttner – az Alkotmánybíróság 2013. évi döntései⁷⁹¹ alapján rávilágít – az StPO 257c. §-ának mellőzésével létrejött megállapodás egyenesen alkotmányellenes. Az informális „Deal” tárgyában előterjesztett alkotmányjogi panasz eredményeként ugyanis a testület rendszerint alkotmányellenességet állapít meg és új eljárás lefolytatását rendeli el. (Tehát a védők rosszhiszemű eljárása esetén a bíróság tehermentesítését, valamint az ügyek gyorsabb elintézését célzó Verständigung éppen az ellenkező hatás kiváltására alkalmas.) Az alkotmánybírósági döntések hangsúlyozzák: a büntetőeljárás fő feladata a valóságnak megfelelő tényállás feltárása. Ennek az alapelvnek a Verständigung létrejötte esetén is érvényesülnie kell. A bíróság nem mentesül tehát tényfeltárási kötelezettsége alól. Az átláthatóság biztosítása érdekében a büntetőeljárás során létrejött minden megállapodásnak meg kell felelnie az StPO vonatkozó rendelkezéseinek, így a dokumentálásra vonatkozó előírásoknak is. Ennek érdekében a Verständigung létrejöttének minden körülményét a főtárgyalás anyagává kell tenni. Az Alkotmánybíróság élesen bírálta az előbbi követelményeket figyelmen kívül hagyó német bírói gyakorlatot. Az Alkotmánybíróság ugyanakkor nem értékelte alkotmányellenesnek a jelenlegi szabályozást, hiszen a törvényben megnyilvánuló védelmi mechanizmust nem találta olyan mértékben hiányosnak, amely az informális megállapodások térnyerését idézné elő. Mindazonáltal a testület hangsúlyozta, a jogalkotónak figyelemmel kell kísérnie a gyakorlat fejlődési irányát, és a hibás jogalkalmazás elkerülése érdekében meg kell tennie a szükséges intézkedéseket.⁷⁹²

⁷⁹⁰ Detlef Burhoff: Richterliches Schweigen in der Hauptverhandlung gibt keine Absprache
<http://blog.strafrecht.jurion.de/2014/01/richterliches-schweigen-der-hauptverhandlung-bringt-kein-absprache/> (letöltve: 2014. február 20.)

⁷⁹¹ A német Alkotmánybíróság 2 BvR 2628/10, 2 BvR 2883/10 és 2 BvR 2155/11 számú döntései

⁷⁹² Sascha Böttner: Verständigung im Strafprozess verfassungsgemäß

<http://www.strafrecht-bundesweit.de/strafrecht-blog/verstaendigung-im-strafprozess-verfassungsgemaess/> (letöltve: 2014. február 20.)

A Verständigung intézménye jelenleg is számos megoldandó esettel szolgál a BGH és az Alkotmánybíróság számára. Ahogyan azt Burhoff szellemesen megjegyezte, a Verständigung intézményének törvénybe iktatása „igazságszolgáltatási maratont” eredményezett, nemcsak a szövetségi, de a tartományi szintű legfelsőbb bíróságokon is. A legutóbbi döntések kiindulási alapját az Alkotmánybíróság már idézett 2013. március 19-i határozatában foglaltak szolgáltatják. Az ítélkezési gyakorlat ismeretében megállapítható, hogy a bíróságok nehezen ültetik át a gyakorlatba a büntetőeljárás megegyezés törvényi szabályait. A szerző megállapította, hogy nem volt szerencsés megoldás az alapvetően perjogi alapokon nyugvó büntetőeljárás törvénybe implementálni a Verständigung konszenzuson alapuló szabályait. Véleménye szerint megfelelőbb lett volna, ha a büntetőeljárás megállapodás szabályozására egy önálló, konszenzuális eljárási elvekre épülő törvényben kerül sor.

Burhoff felhívja a figyelmet arra, hogy értelmezési probléma nemcsak az elsőfokú bírósági eljárás során merülhet fel. Az egyik tartományi legfelsőbb bírósági döntés szerint amennyiben a fellebbviteli bíróság az StPO 243. § (4) bekezdésének megsértését kifogásolja, pontosan meg kell határoznia, hogy az eljárás mely szakaszában, milyen formában, milyen tartalommal került sor a főtárgyaláson kívüli megbeszélésre büntetőeljárás megállapodás megkötése céljából. A másodfokú bíróságnak név szerint kell megjelölnie, hogy kik között zajlott a megbeszélés. Az StPO 243. §-ának (4) bekezdése a bíró által vezetett megbeszélés esetére ír elő közzétételi kötelezettséget. Ezért az ún. nagy büntető tanács által folytatott eljárás során csak azok a megbeszélések tartoznak ide, melyen valamennyi hivatásos bíró részt vett, vagy amelyeken a nagy büntető tanács – megfelelő tanácskozást követően – valamely tagján keresztül megnyilvánult. (OLG Celle, Urt. v. 18.12.2013 – 31 Ss 35/13)⁷⁹³

Az Alkotmánybíróság és a Szövetségi Legfelsőbb Bíróság döntései alapján megállapíthatjuk, hogy a büntetőeljárás megállapodás törvényi szabályainak alkalmazása Németországban még a hivatásos bírók számára is nehézséget okoz, megalapozva ezzel a gyakori tévedés lehetőségét. Ebből kifolyólag valószínűtlen, hogy a feltehetőleg jogi szakvizsgával nem rendelkező vádlott – a számára átláthatatlan – eljárás során jogaival tisztában legyen, és azokkal segítség nélkül élni tudjon. Ezért már a Verständigungra irányuló megbeszélés megalapozza annak szükségességét, hogy a vádlott részére védő kirendelésére kerüljön sor. Burhoff hangsúlyozza, a BGH döntéseire nemcsak a tartományi bíróság hatáskörébe tartozó

⁷⁹³ Detlef Burhoff: Verständigung/Absprache – ein Rechtsprechungsmarathon
<http://blog.strafrecht.jurion.de/2014/01/verstaendigungabsprache-ein-rechtsprechungsmarathon/> (letöltve: 2014. február 20.)

ügyek esetében kell figyelemmel lenni, hanem a helyi bíróság előtt folytatott eljárások során is, hiszen elsősorban ott folytatják a tárgyalásokat védő jelenléte nélkül.⁷⁹⁴

Böttner egyik írásában arra hívta fel a figyelmet, hogy a főtárgyaláson kívül létrejött Verständigung sértheti a nyilvánosság elvét. A törvény ezért előírja, hogy a bíróság köteles a Verständigung lényeges tartalmát kihirdetni. Az StPO 243. §-ának (4) bekezdése alapján a tanács elnöke köteles nyilvánosságra hozni, hogy a megbeszélés büntetőeljárás megállapodás megkötésére irányult-e. Ezen túlmenően nyilvánosságra kell hoznia a megbeszélés lényeges tartalmát is. A jogalkalmazás során gyakori kérdésként merül fel, mi meríti ki a „lényeges tartalom” fogalmát, tehát konkrét esetben mely mozzanatokra kell kiterjednie az ismertetésnek. Nem elegendő önmagában annak közlése, hogy az előkészítő eljárás során folytatott előzetes megbeszélés alapján végül nem került sor büntetőeljárás megállapodásra. Konkrét eset kapcsán a büntető szenátus kifejtette, legalább a tanács megegyezésre irányuló javaslatát valamint az eljárás egyéb résztvevőinek erre irányuló nyilatkozatát ismertetni kellett volna a főtárgyalás során. (A BGH 2013. október 23-án kelt, AZ. 5 StR 411/13 számú döntése)⁷⁹⁵

A BGH ítélezési gyakorlatának vizsgálata alapján Böttner megállapította, hogy az előbbi problémán túl jegyzőkönyvezési hiányosságok is gyakorta vezetnek a megállapodás eredményeként „született” ítéletek hatályon kívül helyezéséhez. Az StPO 257c. §-a és a 243. § (4) bekezdése alapján a tanács elnökének a tárgyaláson közölnie kell, hogy olyan megbeszélés lefolytatására került sor, mely a megegyezés lehetőségét is magában foglalta, és amennyiben a megállapodás létrejött, annak lényeges tartalmát. Mindezeket az StPO 273. § (1a) bekezdésének megfelelően kell jegyzőkönyvezni. A BGH által felülvizsgált ügyben a jegyzőkönyv kizárólag azt tartalmazta, hogy mely időpontban került sor az StPO 257c. §-a szerinti Verständigung létrehozását célzó megbeszélésre, valamint azt, hogy a terhelt teljes körű beismerő vallomása esetén a bíróság milyen büntetést helyezett kilátásba. A konkrét ügyben a BGH egyetértett azzal a védői állásponttal, hogy az előbbi tartalmú jegyzőkönyv a megbeszélés lényeges tartalmára nem terjedt ki, ezért annak törvényessége aggályos. A törvényi szabályozásnak ugyanis éppen az volt a célja, hogy az ilyen tárgyú megbeszéléseket az eljárás alanyai ne titokban, minden kontroll nélkül folytassák le, hanem azokról az eljárás

⁷⁹⁴ Detlef Burhoff: Sich „verständigen” ist schwierig
<http://blog.strafrecht.jurion.de/2013/12/pflichti-7-sich-verstaendigen-ist-schwierig/> (letöltve: 2014. február 20.)

⁷⁹⁵ Sascha Böttner: Ein häufiger Deal begründet die Revision
<http://www.strafrecht-bundesweit.de/strafrecht-blog/ein-haeufiger-fehler-beim-deal-begrueudet-die-revision/> (letöltve: 2014. február 20.)

valamennyi résztvevője és a nyilvánosság is tudomást szerezhessen. Megfelelő tartalmú jegyzőkönyvezés nélkül nem érvényesül a büntetőeljárás nyilvánosságának elve és lehetlenné válik az ítéletek felülvizsgálata. A jegyzőkönyvnek tartalmaznia kell, hogy a megállapodás megkötésének javaslata az eljárás mely résztvevőjétől származott, a megbeszélés résztvevői milyen álláspontot képviseltek, valamint azt is, hogy a javaslatot a másik „fél” elfogadta-e vagy elutasította. (A BGH 2013. október 8-án kelt, 4 StR 273/13 számú döntése.)⁷⁹⁶

Burhoff e megállapításokat az alábbiakkal egészítette ki. A bíróság közlési kötelezettsége nem áll fenn, amennyiben nem került sor büntetőeljárás megállapodást célzó megbeszélésre. A tanács elnökének azon nyilatkozata, mely a tényállás és a jogi helyzet értékelésére irányul, még nem tekinthető a Verständigung előkészítésének. A bíróság tájékoztatási kötelezettségének megsértésére irányuló kifogás csak abban az esetben vezethet eredményre, ha az ismertetés a büntetőeljárás megállapodásra irányuló megbeszélés időpontjára, formájára és tartalmára vonatkozik. A tájékoztatási kötelezettség egyéb hiányosságai nem alapozzák meg a törvénysértés megállapíthatóságát. Az StPO 243. §-ának (4) bekezdésében foglaltak nem tartoznak az StPO 338. §-ának 6. pontjában rögzített, a büntetőeljárás nyilvánosságát leszögezõ előírásokhoz.⁷⁹⁷ Burhoff véleménye szerint azonban még a megállapodás céljából tartott megbeszélés tartalmának nyilvánossá tétele során felmerülő hiányosságok sem eredményeznek feltétlenül eredményes jogorvoslatot. A tájékoztatási kötelezettség elmulasztása csak abban az esetben lehet megtámadási ok, ha az az ítélethozatalra befolyással bírt. (Az StPO 243. §-a (4) bekezdésének megsértése nem olyan normasértés, melynek megállapítása esetén megdönthetetlen a vélelem, hogy az az ítéletet lényegesen befolyásolta.)⁷⁹⁸

Az előzőek alapján látható, hogy a büntetőeljárás gyorsítása és egyszerűsítése érdekében megalkotott, a vádalkuhoz hasonló jogintézmény bevezetése és alkalmazása Németországban nem zökkenőmentes, ennek ellenére a német szabályozás valamint a szabályok gyakorlati megvalósulásának figyelemmel kísérése tanulságos lehet a magyar jogalkotás szempontjából is.

⁷⁹⁶ Sascha Böttner: Die Verständigung / Deal und die Protokollierung <http://www.strafrecht-bundesweit.de/strafrecht-blog/die-verstaendigung-deal-und-die-protokollierung/> (letöltve: 2014. február 20.)

⁷⁹⁷ Az StPO 338. § 6. pontja alapján törvénysértõ az ítélet, ha olyan szóbeli megbeszélésen alapul, melynek során az eljárás nyilvánosságára vonatkozó törvényi előírásokat megsértették.

⁷⁹⁸ Detlef Burhoff: Lass uns darüber reden, aber nur, wenn es etwas zu erzählen gibt <http://blog.strafrecht.jurion.de/2013/10/lass-uns-dueber-reden-aber-nur-wenn-es-etwas-zu-erzaehlen-gibt/> (letöltve: 2014. február 20.)

6. A magyar büntetőeljárás törvény eljárást egyszerűsítő külön eljárásai

6. 1. A tárgyalás mellőzése

A büntetőeljárás egyszerűsítésének egyik leghosszabb múltra tekintő intézménye a tárgyalás mellőzése, mely a germán jog hatására honosodott meg a hazai büntetőeljárásban. A büntetőparancs (Strafbefehl) intézményét legkorábban az 1849. évi porosz perrendtartás vezette be, és az 1873. évi osztrák, illetve 1877. évi német törvények mintájára vált a magyar büntetőeljárás jog részévé.⁷⁹⁹ A korabeli magyarázat szerint a büntetőparancs némileg a „fizetési meghagyás” intézményének (1893. évi XIX. tc.) átültetése a büntetőeljárásba.⁸⁰⁰ Jóllehet a büntetőparancsnak az 1896. évi bevezetése óta jó néhány év eltelt, a jogintézménnyel szemben megfogalmazott kritika mit sem változott. Finkey Ferenc A magyar büntető perjog tankönyve című művében a célszerűségi szempontok elismerése mellett megjegyzi: a büntetőparancs egyenes ellentétben áll a bűnvádi eljárás azon alapelvével, hogy senki kihallgatás nélkül nem ítéltető el.⁸⁰¹ Való igaz, a büntetőparancs – mai magyar megnevezésében a tárgyalás mellőzése – nélkülözi a bírósági szakaszra jellemző legfontosabb eljárási alapelveket, így a szóbeliség, a közvetlenség, a nyilvánosság elveit is. Mindez azonban az egyszerűsítés szükségszerű velejárója, amennyiben az eljárás gyorsítását a tárgyalási szakasz kiiktatása útján kívánjuk elérni.

Handó Tündének az új Be. koncepciójához írt előterjesztése ismeretében a bírói kar egyértelműen támogatja a tárgyalás mellőzésének a jelenleginél szélesebb körű alkalmazását, akár a fogva lévő terheltek esetében is.⁸⁰² Ezzel a módosítási javaslattal már csak praktikus okból is egyet lehet érteni, hiszen a fogva lévő terhelt részére a büntetés-végrehajtási intézmény útján bizonyított módon történhet a határozatok kézbesítése, a terhelt pedig – amennyiben a határozattal „nem ért egyet” – törvényes határidőn belül kérheti a tárgyalás megtartását.

A jogintézmény lényegi ismérveit tekintve nem sokat változott a bűnvádi perrendtartásról szóló 1896. XXXIII. törvény (továbbiakban Bp.)⁸⁰³ rendelkezései óta. A Bp. szerinti

⁷⁹⁹ Nagy Anita: A büntetőeljárás egyszerűsítésének, gyorsításának történeti fejlődése az 1896. évi XXXIII. tc.-től az 1951. évi III. törvényig. Sectio Juridica et Politica, Miskolc, Tomus XXII. 2004. 201. o.

⁸⁰⁰ 67/1995. (XII. 7.) AB határozat

⁸⁰¹ Finkey Ferenc: A magyar büntető perjog tankönyve. Grill Károly Könyvkiadóvállalt, Budapest, 1916. 647. o.

⁸⁰² http://birosag.hu/sites/default/files/allomanyok/birosagi_hirek/obhe_atirat_be_koncepciorol.pdf, 6. o.

⁸⁰³ A bűnvádi perrendtartásról szóló 1896. XXXIII. törvény 532-535. §
<http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=6650> (letöltve: 2014. november 3.)

alkalmazására a büntetőeljárás meggyorsítása érdekében, csekély súlyú bűncselekmény (kihágás vagy egyedül pénzbüntetéssel büntetendő vétség) esetében, kizárólag szabadlábon lévő terhelttel szemben, a közvádoló indítványára vagy – magánvádólótól származó indítvány esetén – a közvádoló hozzájárulásával kerülhetett sor. A büntetőparancs kibocsátásáról a bíró diszkrecionális jogkörben döntött. Tartalmi szempontból némileg egyszerűbb volt a tárgyalás mellőzésével hozott végzés mai formájánál, hiszen csupán „egyszerűsített” tényállást tartalmazott. A bűncselekmény megnevezésén kívül a bűncselekmény tárgyát, helyét és idejét kellett megjelölni, azonban – eltérően a jelenlegi szabályoktól – fel kellett sorolni a bűncselekményt bizonyító adatokat is.⁸⁰⁴ A tárgyalás mellőzésével megegyezően a büntetőparancs kibocsátásának is alapvető feltétele volt az ügy egyszerű megítélése. Az eljárás lerövidítése érdekében hiányzott a tárgyalási szakasz, ennek következtében ugyanúgy nem kerülhetett sor büntetőparancs kibocsátására, ha vitás kérdés merült fel az ügyben. Lényeges különbség azonban, hogy míg a hatályos szabályok értelmében a tárgyalás mellőzésére akkor kerülhet sor, ha a tényállás egyszerű és a vádlott elismerte a bűncselekmény elkövetését, addig a Bp. szabályai nem korlátozták a büntetőparancs kibocsátását a terhelt által beismert esetekre. Annak valószínűségét ugyanis, hogy a büntetőeljárás tárgyalás tartása nélkül is eredményre vezet (tehát jogerősen sor kerül a terhelt büntetőjogi felelősségre vonására) elsődlegesen a tettenérés teremtette meg.⁸⁰⁵ Így amennyiben a feljelentést hatóság, közhivatalnok, rendőri közeg, katonai őr vagy őrség, felesketett erdőőr, mezőőr vagy hegyőr hivatalos eljárása közben szerzett *közvetlen tapasztalata* alapján tette és *valósága ellen nem merül fel aggodalom*, helye volt e jogintézmény alkalmazásának. A büntetőparancs nem korlátozódott kizárólag a hatóság által észlelt cselekményekre. Amennyiben a feljelentést vagy vádindítványt „magánegyén” tette, de a terhelt bűnösségét *köz- vagy magánokirattal vagy más bizonyítékkal valószínűsíteni tudta*, és a bíró meg volt győződve a vád alaposágáról, a büntetőparancs kibocsátásának nem volt akadálya. A vádlotti beismerést tehát a tárgyalás mellőzésének e korábbi formájában a bűnösség valószínűsítése „pótolta,” melyet a Bp. a hatóság általi tettenérés, valamint okirati, illetve egyéb bizonyíték létezése esetén biztosítottak látott. Ez a szabály – bármennyire is hatékonynak tűnik – ellentétben áll a kontradiktórium elvével. Ugyanakkor a büntető ügyek szélesebb körében volt alkalmazható, hiszen nem korlátozódott a terhelt által beismert ügyekre. A jelenlegi differenciált büntetési szabályokkal ellentétben a büntetőparancs kibocsátására csak akkor kerülhetett sor, ha a bíró kétszáz korona pénzbüntetésnél súlyosabb

⁸⁰⁴ Bp. 533. §

⁸⁰⁵ Bp. 532. §

büntetés kiszabását nem találta indokoltnak. A Bp. – az időszzerűségi szempontokat maximálisan szem előtt tartva – rövid határidőket szabott az eljárás alanyai számára: a kiszabott pénzbüntetést *tizenöt nap alatt* kellett a járásbírósnál befizetni, halasztás, illetve részletfizetés iránti kérelem előterjesztésének hiányában a határidő elmulasztása, valamint tárgyalás tartására irányuló kérelem előterjesztése esetén a bíróság az ügy tárgyalására *azonnal* határnapot tűzött.⁸⁰⁶ A Bp. megalkotói ugyanakkor a hatályos szabályokkal ellentétben nem látták indokoltnak, hogy a bíróság számára ügyintézési határidőt írjanak elő a büntetőparancs kibocsátására, hiszen erre a korszak igazságszolgáltatási viszonyai között nyilvánvalóan nem volt szükség.

Jelentős különbség a büntetőparancs kézbesítésének módjában figyelhető meg. A büntető parancsot ugyanis a bíróság székhelyén erre kijelölt „közege,” a törvényhatóság jogával felruházott illetve rendezett tanácsú városban a hatóságnak erre alkalmas és megbízott „közege,” nagy- és kisközségben a községi, illetőleg a körjegyző kézbesítette. A kézbesítő köteles volt a büntető parancsot a terheltnek *saját kezéhez adni, előtte felolvasni* illetve *megmagyarázni*, ezek megtörténtét pedig a kézbesítő-íven bizonyítani.⁸⁰⁷ A személyes kézbesítés, a szóbeli felolvasás és magyarázat kétség kívül nagyobb nyomatékot kölcsönzött a büntetőparancsnak, mint egy egyszerű postai úton történő kézbesítés. A tárgyalás tartására irányuló kérelem alapján tartott tárgyalás elmulasztása a jelenlegi szabályokkal azonos következménnyel járt: amennyiben a „tárgyalás órájára” sem a szabályszerűen megidézett terhelt, sem védője, illetőleg házastársa vagy törvényes képviselője nem jelent meg a bíróság előtt, és elmaradásukat elfogadható módon nem mentették ki, a bíróság tárgyalás nélkül kimondta, hogy a büntető parancs végrehajtható.⁸⁰⁸ A büntetőparancsra vonatkozó speciális rendelkezéseket a járásbírósnak előtti eljárás szabályai között találjuk.

A tárgyalás mellőzésének szabályai az idők folyamán differenciáltabbá váltak, mindvégig megőrizték ugyanakkor az eredeti célkitűzést, mely az eljárás lerövidítésében, ugyanakkor a terhelt büntetőjogi felelősségének megállapításában nyilvánult meg. Tekintettel arra, hogy a vádlott bűnösségét kizárólag tárgyalás alapján, ítéletben lehet megállapítani, a tárgyalás mellőzésével hozott végzésben a bíróság – a bűnösség megállapítása nélkül – csupán azt rögzíti, hogy a vádlott elkövette a bűncselekményt és vele szemben szankciót alkalmaz.

⁸⁰⁶ Bp. 533. § és 535. §

⁸⁰⁷ Bp. 534. §

⁸⁰⁸ Bp. 535. §

A jogintézmény beváltotta a hozzá fűzött reményeket, így a jogalkotó a pénzbüntetésen kívül egyéb szankció alkalmazását is lehetővé tette. Az 1973. évi I. törvény vonatkozó szakaszai alapján foglalkozástól- valamint járművezetéstől eltiltás kiszabására, továbbá elkobzás alkalmazására, az 1973. évi Be.-t módosító 1995. évi LXI. törvény hatályba lépését követően pedig felfüggesztett szabadságvesztés kiszabására is sor kerülhetett.⁸⁰⁹

Az eljárások időszerű befejezésére tekintettel az 1998. évi XIX. törvény is lehetővé teszi a terhelt büntetőjogi felelősségének írásztal mellett történő megállapítását. Azt a hátrányt, mely a közvetlenség, nyilvánosság, szóbeliség illetve a kontradiktórium elvei érvényesülésének hiányából ered, a törvényhozó garanciális szabályok biztosításával ellensúlyozza. Tárgyalás mellőzésének kizárólag a terhelt beismerése esetén van helye, az alkalmazható szankciók köre taxatív meghatározott, végül a tárgyalás mellőzésével meghozott végzéssel szemben a terheltnek joga van tárgyalás tartását kérni, melynek következtében a terhelt lehetőséget kap arra, hogy az ügyében a bíróság az általános szabályok szerint, tárgyaláson döntsön.⁸¹⁰ Hangsúlyozni kell, hogy e külön eljárás speciális rendelkezései a bírósági szakaszt érintik, a nyomozás lefolytatására az általános szabályok szerint kerül sor, míg a vádemelési szakasz a tárgyalás mellőzésére tett indítványozásából eredően tér el az általános szabályoktól.

Az 1998. évi Be. 544. § (1) bekezdése 2013. július 1.-től – összhangban a Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény rendelkezéseivel – az alkalmazható jogkövetkezmények széles spektrumát határozza meg. A bíróság az ügyész indítványára vagy hivatalból a szabadlábon lévő vádlottal szemben – tárgyalás mellőzésével, végzésben – végrehajtásában felfüggesztett szabadságvesztést, közérdekű munkát, pénzbüntetést, foglalkozástól eltiltást, járművezetéstől eltiltást, kitiltást, a spotrendezvények látogatásától való eltiltást, kiutasítást (katonával szemben lefokozást, szolgálati viszony megszüntetését), továbbá intézkedésként jóvátételi munkát, próbára bocsátást, valamint megrovást alkalmazhat.⁸¹¹

A tárgyalás mellőzésére kizárólag ötévi szabadságvesztésnél nem súlyosabban büntetendő bűncselekmény elkövetése esetén kerülhet sor. További feltétel, hogy a törvény lehetővé tegye a szabadságvesztés végrehajtásának felfüggesztését, a közérdekű munkát, a

⁸⁰⁹ Pápai-Tarr (2012.) i. m. 201. o.

⁸¹⁰ Belovics – Tóth i. m. 545. o.

⁸¹¹ Be. 544. § (1) bekezdés

pénzbüntetést, a foglalkozástól eltiltást, a járművezetéstől eltiltást, a kitiltást, a sportrendezvények látogatásától való eltiltást, a kiutasítást - katonával szemben a lefokozást, a szolgálati viszony megszüntetését, a rendfokozatban visszavetést és a várakozási idő meghosszabbítását is -, illetve a jóvátételi munka vagy a próbára bocsátás alkalmazását. A tárgyalás az előbbi feltételek bekövetkezése esetén is csak abban az esetben mellőzhető, ha a tényállás egyszerű, a vádlott a bűncselekmény elkövetését beismerte, és a büntetés célja tárgyalás nélkül is elérhető. A törvényi feltételeknek együtt kell fennállniuk, bármelyik feltétel hiánya kizárja e külön eljárás szabályainak alkalmazást.

A tényállás abban az esetben tekinthető egyszerűnek, ha a cselekmény egy mozzanatú, nem szerteágazó, a bizonyítékok közvetlenek és eredetiek.⁸¹² Tekintettel arra, hogy a tényállás hiányosságait csak tárgyaláson lehet tisztázni, az iratok alapján csak abban az esetben lehet megalapozott döntést hozni, ha a döntéshez szükséges valamennyi bizonyíték rendelkezésre áll, és közöttük lényeges ellentmondás nem merül fel.

A bűnösség elismerése nem követelmény, de a beismerésnek a történeti tényállás valamennyi elemét illetően meg kell történnie.⁸¹³ A bíróság abban a kérdésben, hogy a büntetés célja elérhető-e tárgyalás nélkül, az egyéni megelőzés szempontjaira különös figyelmet fordítva a vádlott személyiségének, az elkövetés körülményeinek, a bűncselekmény motívumának és célzatának, valamint jellegének és elszaporodottságának értékelése után foglal állást.⁸¹⁴ Jóllehet a törvény taxatív felsorolja a tárgyalás nélkül kiszabható büntetéseket, illetve az alkalmazható intézkedéseket, ez nem jelenti azt, hogy azok bármelyike automatikusan alkalmazható. A büntetési nem meghatározása során vizsgálni kell azt is, hogy rendelkezésre állnak-e azok az adatok, melyek alapján állást lehet foglalni az alkalmazási feltételek fennállásáról. Így tárgyalás mellőzésével hozott végzésben közérdekű munka büntetés akkor szabható ki, „ha rendelkezésre állnak azok az adatok, amelyek alapján meghatározható, hogy a terhelt egészségi állapotánál és képességénél fogva előreláthatóan milyen munkát képes elvégezni.”(BH 2013. 62.)

A tárgyalás mellőzésére kizárólag szabadlábban lévő vádlottal szemben kerülhet sor. A vádlottat akkor is fogva tartottnak kell tekinteni, ha a bíróság más ügyben rendelte el az előzetes letartóztatását, illetve ha a vádlott jogerős büntetését tölti. Annak a ténynek, hogy a

⁸¹² Tremmel (2001.) i. m. 574. o.

⁸¹³ Belovics – Tóth i. m. 546. o.

⁸¹⁴ Tremmel (2001.) i. m. 574. o.

vádlott szabadlábban van, az ügyészi indítvány előterjesztésekor (magánvádas ügyben a végzés meghozatalakor) kell fennállnia.⁸¹⁵

Tárgyalás mellőzésével két évet meghaladó szabadságvesztés nem szabható ki. A tárgyalás mellőzésével meghozott végzésre – ha e törvény másképp nem rendelkezik – az ítéletre vonatkozó rendelkezéseket kell alkalmazni. A Be. ilyen speciális eltérő rendelkezése, hogy, részletesen rögzíti a végzés lehetséges tartalmát: a bíró a taxatív felsorolt büntető anyagi jogi joghátrányok megállapításán túl a végzésben eljárásjogi intézkedéseket is tehet, így polgári jogi igénynek helyt adhat, vagy a polgári jogi igény érvényesítését egyéb törvényes útra utasíthatja, próbára bocsátást kimondó rendelkezést hatályon kívül helyezhet, valamint rendelkezhet az ügyek egyesítéséről, elkülönítéséről, az eljárás felfüggesztéséről és az eljárás megszüntetéséről. A bűnügyi költség viselése tárgyában az általános szabályok szerint kell döntést hozni. A Be. rögzíti a végzés rendelkező részének és indokolásának kötelező elemeit.⁸¹⁶ A tárgyalás mellőzésével hozott végzés rendelkező részének tartalmaznia kell a bűncselekmény megjelölését, a kiszabott büntetést, az előírt jóvátételi munkát, az alkalmazott próbára bocsátást vagy megrovást, a jogszabályon alapuló egyéb rendelkezéseket, valamint a figyelmeztetést, hogy a tárgyalás mellőzésével hozott végzés ellen fellebbezésnek nincs helye, azonban az ügyész, a magánvádló, a vádlott, a védő, a magánfél és az egyéb érdekelt a kézbesítésétől számított nyolc napon belül tárgyalás tartását kérheti, és a kérelem alapján a bíróság tárgyalást tart, melynek a végzés végrehajtására – a főkérdés tekintetében – halasztó hatálya van. A figyelmeztetésnek ki kell terjednie arra is, hogy a kérelmező a tárgyalás tartására irányuló kérelmet a tárgyalás megkezdéséig visszavonhatja. A tárgyalást kérő személynek a tárgyaláson való részvétele kötelező. Ha a tárgyaláson nem jelenik meg, és magát alapos okkal, előzetesen, haladéktalanul nem menti ki, úgy kell tekinteni, mint aki a kérelmét visszavonta.

A végzés indokolásában rögzíteni kell a megállapított tényállást, utalni kell a végzés meghozatala törvényi előfeltételeinek fennállására, továbbá meg kell jelölni az alkalmazott jogszabályokat.

E külön eljárás csak akkor éri el a célját, ha elősegíti a büntetőügyek időszerű elbírálását. Ezért a bíróságnak az ügy érkezésétől számított harminc napon belül végzést kell hoznia.

⁸¹⁵ Belovics – Tóth i. m. 546.o.

⁸¹⁶ Be. 547. § (3) és (4) bekezdés

Magánvádas ügyben a határidőt a személyes meghallgatás napjától kell számítani. Az előírt harminc nap abszolút határidő, letelte után az ügyben tárgyalást kell tartani.⁸¹⁷

A Be. rendelkezései alapján bírósági titkár nem jogosult tárgyalás tartására. Az ügyész indítványa nélkül, hivatalból nem jogosult annak eldöntésére sem, hogy a vádlott büntetőjogi felelősségének valamint az alkalmazandó joghátrány megállapítása érdekében tárgyalást kell-e tartani, vagy lehetőség van az ügy tárgyaláson kívül történő elintézésére. Bírósági titkár tárgyalás mellőzésével abban az esetben hozhat végzést, ha a tárgyalás mellőzését az ügyész indítványozta.⁸¹⁸ Azonban, ha később tárgyalás tartására kerül sor, azt csak bíró folytathatja le. Fiatalkorúak ügyében a végzést is kizárólag az Országos Bírósági Hivatal által kijelölt bíró hozhatja meg.⁸¹⁹

A tárgyalás mellőzésével hozott végzés ellen fellebbezésnek nincs helye, azonban – garanciális okból – lehetőség van a jogorvoslat egy sajátos eszközének igénybevételére. Az ügyész, a magánvádló, a vádlott, a védő, a magánfél és az egyéb érdekelt a kézbesítésétől számított nyolc napon belül tárgyalás tartását kérheti.⁸²⁰ A kérelem előterjesztésére nyitva álló rövid határidő megtartásának elbírálása során fokozott figyelmet kell fordítani arra, hogy a kézbesítés szabályszerűen történt-e. Nem szabályszerű a kézbesítés, ha téves kézbesítési utasítás alapján a határozatot nem a terhelt, hanem a testvére vette át (BH 1984. 484). A nyolcnapos törvényi határidő letelte után benyújtott kérelmet az elsőfokú bíróságnak igazolási kérelemként kell elbírálnia (BH 1995. 291).

A kérelem alapján a bíróság köteles tárgyalást tartani. A főszabály alól egy kivétel létezik: amennyiben a tárgyalás mellőzését az ügyész indítványozta, az ügyész nem kérheti a tárgyalás tartását azon az alapon, hogy a bíróság az 544. § (1) bekezdése alapján jár el. Ez a szabály arra készíti az ügyészt, hogy a nyomozási iratok tanulmányozását követően megalapozottan, a jogkövetkezmények ismeretében tegyen indítványt.

A vádlott jogorvoslati joga nincs korlátozva, a magánfél azonban kizárólag a polgári jogi igényt elbíráló rendelkezéssel, az egyéb érdekelt csak az elkobzással, a vagyoneklobzással és az elektronikus adat végleges hozzáférhetetlenné tételével kapcsolatban kérheti a tárgyalás megtartását. Ha a tárgyalás tartását kizárólag a magánfél kérte, a bíróság a tárgyaláson a

⁸¹⁷ Belovics – Tóth i. m. 546.o.

⁸¹⁸ Ld. a Complex Jogtár Be. 547. § (5) bekezdéséhez fűzött magyarázatát

⁸¹⁹ Belovics – Tóth i. m. 547. o.

⁸²⁰ Be. 548. § (1) bekezdés

polgári jogi igényre vonatkozó rendelkezést hatályon kívül helyezi, és az igény érvényesítését egyéb törvényes útra utasítja.⁸²¹

Ahogy azt már a tárgyalás mellőzésével hozott végzés kötelező tartalmi eleménél, a figyelmeztetésénél említettem, a tárgyalás tartására irányuló kérelemnek a végzés végrehajtására – a főkérdés tekintetében – halasztó hatálya van.⁸²² Tárgyalás tartására irányuló kérelemként kell tekinteni minden olyan nyilatkozatot, amely a végzés bármely rendelkezését sérelmezi (BH 1992. 577). Amennyiben a végzésnek csak a járulékos kérdésekre vonatkozó részét sérelmezték (a magánfél a polgári jogi igényt elbíráló rendelkezést, az egyéb érdekelt az elkobzásra, a vagyoneklobzásra és az elektronikus adat végleges hozzáférhetetlenné tételére, az ügyész, a vádlott vagy a védő kizárólag az elkobzásra, a vagyoneklobzásra, az elektronikus adat végleges hozzáférhetetlenné tételére, a polgári jogi igényre vagy a bűnügyi költségre vonatkozó rendelkezését), a bíróság a tárgyaláson csak ebben a kérdésben határoz, a végzés egyébekben jogerőre emelkedik.⁸²³

A tárgyalás tartására irányuló kérelem előterjesztésének esetén kívül abban az esetben is ki kell tűzni a tárgyalást, ha a vádlott részére a tárgyalás mellőzésével hozott végzést nem lehetett kézbesíteni.⁸²⁴ Amennyiben a kézbesítés azért volt sikertelen, mert a vádlott ismeretlen helyen tartózkodik, a bíróság – az ügyész indítványának beszerzése után – az eljárást a távollévő terhelttel szemben a Be. XXV. Fejezete alapján folytathatja tovább (100/2012 BK vélemény).

A tárgyalást kérő személynek a tárgyaláson való részvétele kötelező. A tárgyalás tartására irányuló kérelmet azonban a kérelmező a tárgyalás megkezdéséig visszavonhatja.⁸²⁵ Amennyiben a tárgyalás tartását kérő személy a tárgyaláson nem jelenik meg, és magát alapos okkal előzetesen, haladéktalanul nem menti ki, ezt a törvény hallgatólagos kérelem-visszavonásként értékeli, tehát úgy kell tekinteni, mint aki a kérelmét visszavonta.⁸²⁶ Ez a rendelkezés az ügyészre nem vonatkozik. A kérelem visszavonásának joghatása az, hogy a tárgyalás mellőzésével hozott végzés jogerőre emelkedik és végrehajthatóvá válik. Az ügyet ugyanakkor kizárólag a tárgyalási kérelmet előterjesztő személy tárgyalási részvétele esetén lehet érdemben elbírálni. Feltétlen eljárási szabálysértés, mely az ítélet hatályon kívül

⁸²¹ Be. 548. § (3) bekezdés

⁸²² Be. 548. § (4) bekezdés

⁸²³ Be. 548. § (4) bekezdés és 549. § (2) bekezdés

⁸²⁴ Be. 548. § (5) bekezdés

⁸²⁵ Be. 550. § (1) és (2) bekezdés

⁸²⁶ Belovics – Tóth i. m. 548. o.

helyezését eredményezi, ha a tárgyalásra szabályszerűen meg *nem* idézett (ügyész esetén: értesített) tárgyalást kérő távollétében kerül sor a tárgyalás megtartására (EBD 2012. B. 34). Érdekes problémára hívta fel a figyelmet Fenyvesi Csaba. A probléma lényege akként foglalható össze, hogy a Be. expressis verbis nem foglal állást abban a kérdésben, hogy a védő az általa előterjesztett – sajátos jogorvoslati formaként értelmezhető – tárgyalás tartására irányuló kérelmet a terhelt hozzájárulása nélkül is visszavonhatja-e. (Ilyen tartalmú rendelkezést a törvény csak a fellebbezés visszavonásával kapcsolatban tartalmaz: a vádlott javára más által bejelentett fellebbezést a fellebbező – az ügyész kivételével – csak a vádlott hozzájárulásával vonhatja vissza.)⁸²⁷Fenyvesi álláspontja szerint, ha a terhelt és a védő is kérte a tárgyalás tartását, a terhelt ki nem mentett távollétében a tárgyalás megtartásának a védő megjelentése esetén nincs akadálya. Jogértelmezési kérdést vet fel azonban, milyen jogkövetkezménnyel jár, ha csupán a védő kérte a tárgyalás tartását, ugyanakkor alapos okkal történő, előzetes és haladéktalan kimentés hiányában mégsem jelenik meg a tárgyaláson, de a tárgyalást egyébként nem kérő terhelt igen. A törvény betű szerinti értelmezése alapján – mivel a kérelmező nem jelent meg – a kérelmet visszavontnak kellene tekinteni, melynek következtében a büntetőparancs jogerős és végrehajtható. Ez a jogértelmezés rendkívül méltánytalan lenne a tárgyaláson megjelent vádlottal szemben, ezért egyetértek Fenyvesi Csabával, aki azt a gyakorlatot helyesli, amely a tárgyaláson megjelent terhelt nyilatkozatától teszi függővé az eljárás további sorsát.⁸²⁸ Az iménti problémát megoldani látszik a Kúria korábban már hivatkozott EBD 2012. B. 34. számú döntése, mely kimondja: „Ha a tárgyalás tartását kérő szabályszerű idézés ellenére előzetes és alapos kimentés nélkül a tárgyalásról távol marad (a tárgyalás tartását kérő ügyész kivételével) a kérelmet visszavontnak kell tekinteni és – amennyiben a távol maradó személyen kívül *más jelen lévő jogosult* vagy az ügyész nem kérte a tárgyalás tartását – a tárgyalás mellőzésével hozott végzés jogerőre emelkedését kell megállapítani.” Meg kell jegyezni ugyanakkor, hogy nem szerencsés, ha a büntetőeljárás törvény ilyen típusú kérdéseket tisztázatlanul hagy, ez ugyanis hosszú évekig egymástól eltérő gyakorlati megoldásokhoz vezethet.

A tárgyalás megkezdése után a bíróság ismerteti a tárgyalás mellőzésével hozott végzést és a tárgyalás tartására irányuló kérelmet. A bíróság – amennyiben nem kizárólag a járulékos

⁸²⁷ Be. 357. § (3) bekezdés

⁸²⁸ Fenyvesi Csaba: A védőügyvéd. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 2002. 347-348. o.

kérdéseket sérelmezték – a tárgyalás mellőzésével hozott végzését hatályon kívül helyezi, és a tárgyalást az általános szabályok szerint folytatja le.⁸²⁹

A tárgyalás alapján hozott ítélet tartalmát illetően a Be. a másodfokú felülbírálat szabályaihoz hasonló súlyosítási tilalmat állapít meg.⁸³⁰ A bíróság a vádlott terhére szóló kérelem hiányában akkor szabhat ki súlyosabb büntetést, illetve alkalmazhat súlyosabb büntetés helyett alkalmazott intézkedést, ha a tárgyaláson új bizonyíték merül fel, és ennek alapján a bíróság olyan új tényt állapít meg, amelynek folytán súlyosabb minősítést kell alkalmazni, vagy jelentős mértékben súlyosabb büntetést kell kiszabni, illetőleg súlyosabb büntetés helyett alkalmazott intézkedést kell alkalmazni.⁸³¹ Tehát a kizárólag a terhelt kérelmére tartott tárgyalás során a súlyosítási tilalmat csak az előbbieken részletezett újabb bizonyíték felmerülése oldhatja fel (BH 2013. 185).

Bár joggal hihetnénk, hogy egy száz évnél is többet „megélt” jogintézmény esetében már nincs új a Nap alatt, a tárgyalás mellőzésével összefüggésben is maradtak olyan rendelkezések, melyek a közelmúltban és napjainkban is vita tárgyát képezik. A pártatlan bírósághoz fűződő alapjog érvényesülése érdekében az Alkotmánybíróság 1995-ben megvizsgálta a tárgyalás mellőzésének intézményét.⁸³² Az Alkotmánybíróságnak abban a kérdésben kellett állást foglalnia, hogy jogállami viszonyok között elfogadható-e, hogy a büntetőparancs kibocsátóját a Be. nem zárja ki az ügy elbírálásából, amennyiben az előírt határidőn belül előterjesztett kérelem alapján tárgyalás tartására kerül sor. Noha az Alkotmánybíróság is úgy látta, a pártatlan bírósághoz fűződő jog abban az esetben érvényesülne *aggálymentesen*, ha a törvény kizárná annak lehetőségét, hogy a büntetőparancs kibocsátója utóbb tárgyaló bíróként eljárjon, a pártatlanság követelményéből azonban az ügyek ésszerű időn belüli elbírálásához való másik alapjog nevében engedményt lehet tenni. Bárd Károly az Alkotmánybíróság okfejtését vitatva kifejtette: a pártatlanság követelménye abszolút, ami abban is megnyilvánul, hogy nincsenek fokozatai: a kicsit elfogult bíró ugyanis nem lehet pártatlan. Az a bíró, akinek pártatlansága nem aggálymentes, az nem pártatlan. Bárd vitatja az Alkotmánybíróság azon véleményét is, mely szerint a pártatlan bíróhoz való jog a tisztességes eljárás *egyik* eleme, mely ugyanezen jog *másik* komponensére figyelemmel korlátozható. Álláspontja szerint a „komponensek összevetése-megközelítés” csak akkor

⁸²⁹ Be. 549. § (1) és (3) bekezdés

⁸³⁰ Belovics – Tóth i. m. 548. o.

⁸³¹ Be. 549. § (4) bekezdés

⁸³² 67/1995 (XII. 7.) AB határozat

igazolható, ha azonos funkciójú elemekről van szó, ezért „nem hozható fel az ésszerű időn belüli döntés követelménye a pártatlanságot gyengítő legitim szempontként.”⁸³³A magam részéről ezt a problémát inkább tartom elvi-elméleti jellegűnek, mint gyakorlatinak. A bíró ugyanis azelőtt, hogy az általános szabályok szerint megkezdene az elsőfokú tárgyalást, a vádiratot és az ügy iratait részletesen tanulmányozza, melynek során óhatatlanul kialakul benne egy kép az ügyről. Az iratok tanulmányozása egyébként szükséges a tárgyalás előkészítésének szakaszában a Be. által a bíró számára előírt feladatok ellátása érdekében is. Az ügy ismerete nélkülözhetetlen továbbá a tárgyalás vezetése szempontjából is, ez azonban nem jelenti azt, hogy a bizonyítás eljárás során a bíró véleménye ne változhatna meg a vádról akár pro, akár kontra. Meg kell jegyezni ugyanakkor, hogy a bíró a tárgyalás előkészítése során a bizonyítékokat nem mérlegeli. A büntetőparancsot kibocsátó bíró a nyomozási iratok alapján kialakult álláspontját írásban rögzíti, a döntést azonban természetesen mérlegelési tevékenység előzi meg, még akkor is, ha annak menete az ítélet rövid indokolásából nem tűnik ki. A büntetőparancsot kibocsátó bíró – a tárgyalás tartására irányuló kérelem előterjesztését követően megtartott tárgyaláson – abban különbözik az ügyet az általános szabályok szerint tárgyaló bírótól, hogy a bizonyítékokat egyszer már *hivatalból* értékelte. Ennek ellenére (megalapozott kérelem esetén) a véleménye éppúgy megváltozhat a tárgyaláson, mint az iratokat szimplán az ügyre történő felkészülés érdekében áttanulmányozó bíró esetében, különös tekintettel az alkalmazandó jogkövetkezményt illetően. (Természetesen kétségbe vonhatjuk a nyomozási iratokat a tárgyalás előtt áttanulmányozó bíró pártatlanságát is, de ez már nem a külön eljárások témakörével, hanem a különböző tárgyalási rendszerek hatékonyságának vizsgálatával összefüggő kérdés.)

A másik megfontolásra érdemes kérdés, melyet egy bíró vetett fel nemrég megjelent tanulmányban, részben szintén összefügg a bizonyítás általam is vizsgált egyik kérdésével, közelebbről: a bizonyítékok megszerzésének jogszerűségével. A tanulmány szerzője arra keresi a választ, hogy „a nyomozó hatóságnak – amennyiben az egyszerű jogi és ténybeli megítélésű ügyben a terhelti vallomáson kívüli egyéb bizonyítékok rendelkezésre állnak, melyek egyértelműen valószínűsítik az elkövető személyét – szükséges-e, és ha igen, milyen részletesen vagy inkább nyomatékkal tájékoztatnia a gyanúsítottat, hogy beismerése esetén jó eséllyel nem kell bíróság előtt megjelennie, tárgyalás mellőzésével hozott végzésben születhet

⁸³³ Bárd Károly: Emberi jogok és büntető igazságszolgáltatás Európában. A tisztességes eljárás büntetőügyekben – emberi jogi dogmatikai értekezés. Magyar Hivatalos Közlönykiadó, Budapest, 2007. 137-143. o.

ügyében döntés.”⁸³⁴ A szerző – a gondolatot továbbfűzve – részben meg is válaszolja a kérdést: vajon elfogadhatjuk-e „mindenféle befolyástól mentesnek” a gyanúsított teljes körű beismerését a nyomozó hatóság hasznosnak tekinthető „kioktató ösztönzését” követően? Álláspontom szerint a válasz nemleges. A nyomozó hatóság alkalmazottai többnyire nem rendelkeznek jogi végzettséggel. Elsődleges feladatuk a bizonyítékok felkutatása, összegyűjtése és rögzítése, nem pedig azok értékelése. A Be. még a jogi végzettséggel rendelkező bírósági titkárt is csak abban az esetben hatalmazza fel arra, hogy tárgyalás mellőzésével végzést hozzon, ha a tárgyalás mellőzését az ügyész indítványozta. Egyéb esetben (így a magánvádas ügyekben is) a döntés a bíró kompetenciájába tartozik. Amennyiben az ügyész mégsem indítványozza a tárgyalás mellőzését, a gyanúsított joggal kifogásolhatja a téves tájékoztatást, esetleg szándékos félrevezetést. A „kioktató ösztönzésnek” tehát véleményem szerint nincs helye a büntetőeljárásban: a védelem a tárgyaláson alappal hivatkozna a vádlotti beismerés önkéntességének hiányára. Általános tájékoztatás formájában ugyanakkor elképzelhetőnek tartom a gyanúsított figyelmének felhívását a tárgyalás mellőzésének lehetőségére a terhére rótt bűncselekmény beismerése esetén, hiszen a gyanúsított kihallgatási jegyzőkönyvek egyébként is „ömlesztve” tartalmazzák a figyelmeztetéseket és tájékoztatásokat, tehát olyan törvényhelyre is tartalmaznak utalást, amelyeknek az adott bűncselekmény esetében nem lehet relevanciája (pl. a rablás büntetével gyanúsított személy kihallgatási jegyzőkönyvében is szerepel a közvetítői eljárás lehetőségére történő tájékoztatás). Kérdés azonban, hogy egy ilyen típusú általános tájékoztatás – mindenféle magyarázat nélkül – mekkora jelentőséggel bír a gyanúsított kihallgatása során.

6. 2. A bíróság elé állítás

A bíróság elé állítás régi jogintézmény: először az 1972. évi Ideiglenes bűnvádi eljárás (Sárga Könyv),⁸³⁵ majd a Bp. szabályai közt találkozhatunk vele „közvetlen idézés a főtárgyalásra” megnevezéssel.⁸³⁶ A jogintézményt az 1951. évi III. törvény is ismerte, alkalmazására azonban csak előzetes letartóztatásban lévő terhelttel szemben volt lehetőség. Az 1973. évi I.

⁸³⁴ Molnárné Mészáros Noémi: Gondolatok a tárgyalás mellőzéséről. <http://ujbtk.hu/dr-molnarne-dr-meszaros-noemi-gondolatok-a-targyalas-mellozeserol/> Letöltve: 2014. november 3.

⁸³⁵ Farkas – Róth i. m. 404. o.

⁸³⁶ A Bp. 281. §-a alapján közvetlen idézésnek legfeljebb öt évig terjedő szabadságvesztéssel fenyegetett bűncselekmény esetén volt helye, amennyiben „tettenkapás esete forgott fenn” vagy a terhelt a bűnösségét a bíróság előtt (az előkészítő szakaszban) beismerte, és a beismerés a nyomozás vagy a vizsgálat adataival teljes összhangban állt.

törvény 2001. március 1-én hatályba lépő módosítását követően a bíróság elé állításra öt év helyett nyolc év szabadságvesztésnél nem súlyosabban büntetendő bűncselekmény elkövetése esetén is lehetőség nyílt.⁸³⁷

Az eljárási hagyományokat folytatva a bíróság elé állítás az eljárás egyszerűsítése és gyorsítása érdekében az 1998. évi XIX. törvény rendelkezései közé is bekerült. Az eljárás időszerűségének javításán túlmenően a bíróság elé állítás intézményének fenntartását egy további indok is vezérelte: a büntetési célok leghatékonyabb érvényesülése érdekében a terhelt büntetőjogi felelősségének megállapítására, valamint a büntetés kiszabására a lehető legrövidebb időn belül sort kell keríteni. Ezt a „lehető legrövidebb” időt, mely már elégséges a bizonyítékok felkutatásához, rögzítéséhez és összegyűjtéséhez, ugyanakkor a büntetés kiszabás előbb megfogalmazott céljának érvényesítését még nem hátráltatja, a jogalkotó harminc napban állapította meg. Az imént megfogalmazott célok a bíróság elé állítás hatályos szabályai alapján maradéktalanul megvalósulnak.

A bíróság elé állítás (és általában véve az eljárást gyorsító külön eljárások) mind gyakoribb alkalmazását nem csupán az elméleti, hanem a gyakorló jogászok is támogatják. A legfőbb ügyész 11/2003 (ÜK.7.) LÜ utasításának 2006. szeptember 1. napjától hatályos 66.§-a kimondja, hogy az ügyész a vádemeléskor az általános szabályok szerinti bírósági eljárást *csak akkor* indítványozza, ha tárgyalás mellőzésének, bíróság elé állításnak, illetőleg az ügy nyilvános ülésen történő elbírálásának – tárgyalásról lemondás alapján - nincs helye. A logikai sorrend tehát az, hogy a speciális eljárási formák – a törvényi feltételek fennállása esetén – megelőzik a főszabály szerinti bírósági eljárást.

Bíróság elé állításra sor kerülhet:

- 1) a Be. 517. § (1) bekezdése szerint ügyészi mérlegelés alapján, valamint
- 2) a Be. 517. § (2) bekezdésének előírásai szerint, kötelezően.

A bíróság elé állítás kötelező alkalmazását előíró fordulat, valamint az ügyészi mérlegeléstől függő bíróság elé állítás feltételei részben megegyeznek: így a rövid, harminc napos határidő, a bűncselekményi körre vonatkozó előírás, valamint a bizonyítással kapcsolatos kritériumok. A két fordulat közti különbség azon alapul, hogy a terhelt személyére milyen formában terelődött a gyanú. Tettenérés esetén ugyanis a bíróság elé állítás kötelező. Ez a szabály a büntetőügyben eljáró hatóságok, így elsősorban az ügyész döntési szabadságának teljes

⁸³⁷ Nagy Anita: A büntetőeljárás egyszerűsítése és gyorsítása. In: Szabó Krisztián (szerk.): Az új büntetőeljárás törvény első éve. Konferencia-előadások Debrecen, 2005. 72. o.

kizárását jelenti, annak érdekében, hogy az arra „alkalmas” esetekben ne maradjon el a Be. eljárást gyorsító rendelkezéseinek alkalmazása.

A bíróság elé állítás általános feltételei:⁸³⁸

A bíróság elé állításnak mindkét esetben alapvető feltétele, hogy annak a terhelt *gyanúsítottként történő kihallgatásától* számított harminc napon belül kell megtörténnie. 2011. július 13-ig a *bűncselekmény elkövetésétől* számított harminc napon belül kellett a terheltet bíróság elé állítani. Ez a szabály azonban az ügyek egy meghatározott csoportjában lehetlenné tette e külön eljárás lefolytatását. Így például a fiatakorúak elleni büntetőeljárásban a Be. 453. § (2) bekezdése által kötelezően előírt környezettanulmányt ilyen rövid határidő alatt nem minden esetben lehetett beszerezni. (Különösen akkor, ha a nyomozó hatóság elmulasztotta az ügyészt huszonnégy órán belül értesíteni az általa elrendelt nyomozásról.)⁸³⁹A 2011. évi LXXXIX. törvény ezt a szabályt módosította és immár a gyanúsított ki hallgatás időpontjától számított harminc napon belül lehetőség van a terhelt bíróság elé állítására.

Bíróság elé állításra csak olyan bűncselekmény miatt folyamatban lévő büntetőeljárásban kerülhet sor, amelyre a törvény nyolcévi szabadságvesztésnél súlyosabb büntetést nem rendel. Az egyszerűsítő külön eljárások tárgyát képező bűncselekmények tárgyi súlyát tekintve a bíróság elé állítás a tárgyalás mellőzése és a tárgyalásról lemondás között helyezkedik el. Alkalmazására tehát nem csupán a csekély súlyú bűncselekmények esetében van helye, azonban a legsúlyosabb bűncselekmények elkövetőit a jogalkotó kizárta a bíróság elé állítás lehetőségéből. Azt, hogy mely bűncselekmény esetében valósul meg a törvény által előírt nyolcévi szabadságvesztésnél nem súlyosabb büntetés, kizárólag a Btk. Különös Részében megállapított büntetési tételek alapján kell megállapítani, így bűnhalmazat esetén a halmazati büntetés a nyolc évet meghaladhatja.⁸⁴⁰

Az eljárás tárgya kizárólag egyszerű megítélésű ügy lehet. Az ügy egyszerű megítélése kapcsán a tárgyalás mellőzésénél írtak részben irányadók. A bíróság elé állítás esetében a jogalkotó egy további kritériumot is megfogalmaz: a bizonyítékoknak kötelezően *rendelkezésre kell állniuk*. Jóllehet tárgyalás mellőzésével is csak abban az esetben lehet végzést hozni, ha az iratok tartalmazzák a bizonyítékokat, bíróság elé állítás esetén azonban –

⁸³⁸ Be. 517. §

⁸³⁹ Be. 170. § (3) bekezdésének 2. mondata

⁸⁴⁰ Belovics – Tóth i. m. 538. o.

mivel a bizonyításra tárgyaláson kerül sor, a bizonyítékoknak olyan formában kell rendelkezésre állniuk, hogy azokat az ügyész a tárgyalásra magával vihesse. Ennek egyik záloga, hogy az ügyésznek olyan tanúkat kell a tárgyalásra idéznie, akiknek a tárgyaláson történő megjelenése valószínűsíthető.

Amennyiben a vádlott bűnösségének kérdésében a bíróság rendelkezésére bocsátott bizonyítékok elégtelensége miatt nem lehet megnyugtatóan dönteni (pl. mert a bizonyítékok hiányosak, ellentmondásosak), a bíróság az iratokat visszaküldi az ügyésznek. Az előbbieken túl az az ügy ítéhető meg egyszerűen, melynek jogi megítélése is egyszerű, tehát a bűncselekmény jogi minősítése nem vet fel bonyolult jogértelmezési kérdéseket.⁸⁴¹

A jogalkotó – ellentétben például a francia eljárási jog szabályaival – a tárgyalás mellőzéséhez hasonlóan nem zárta ki a fiatalkorú gyanúsítottakat az egyszerűsítő külön eljárások e formájából.⁸⁴² A gyakorlatban azonban fiatalkorú gyanúsítottat ritkábban állítanak bíróság elé, mint felnőtt korút, melynek oka a két korcsoport által elkövetett bűncselekmények különbözőségében, valamint a velük szemben alkalmazott jogkövetkezmények típusában keresendő. Holott a bíróság elé állítás fiatalkorúak esetében kifejezetten alkalmas a speciális prevenció, mint elsődleges büntetési cél elérésére.⁸⁴³

A bíróság elé állítás mérlegelésen alapuló és kötelező eseteinek elhatárolását az utolsó kritérium különbözőségében ragadhatjuk meg. Míg a terhelt beismerése esetén csupán törvényi lehetőség a terhelt bíróság elé állítása, addig a terhelt tettenérése esetén ennek a külön eljárásnak az alkalmazása kötelező, feltéve természetesen, hogy az előbb részletezett feltételek teljesülnek.

A terhelt beismerésének a terhére rótt bűncselekmény minden tényállási elemére ki kell terjednie, nem feltétele azonban a bűnösség beismerése. Tettenérésnek minősül, ha a terhelt szemtanú jelenlétében valósítja meg a bűncselekmény törvényi tényállását, de az is, ha az elkövetőt üldözés közben vagy a helyszínről történő távozása közben elfogják. A tettenérésnek nem feltétele, hogy arra a bűnüldöző hatóság valamely tagja kerítsen sort, megállapítható akkor is, ha az elkövetőt valamely állampolgár fogja el.⁸⁴⁴

⁸⁴¹ Farkas – Róth i. m. 405. o.

⁸⁴² Pápai-Tarr (2012.) i. m. 273. o.

⁸⁴³ Herke Csongor: Bíróság elé állítás. Jura 2000/1-2. 95. o.

⁸⁴⁴ Belovics – Tóth i. m. 538-539. o.

Magánvádló illetve pótmagánvádló a terhelt bíróság elé állítását nem indítványozhatja, arra kizárólag az ügyész jogosult.⁸⁴⁵

A bíróság elé állítást megelőző nyomozás lefolytatására az általános szabályok szerint kerül sor, azonban az ügyész, amennyiben úgy ítéli meg, hogy az ügy bíróság elé állítás útján elintézhető, felhívhatja a nyomozó hatóságot a szükséges nyomozási cselekmények haladéktalan elvégzésére.⁸⁴⁶ Ha az 517. § (1) bekezdésében meghatározott feltételek fennállnak, a terheltet őrizetbe lehet venni a bíróság elé állítás céljából is. Az őrizet legfeljebb hetvenkét óráig tarthat.⁸⁴⁷

Amennyiben a bíróság elé állítás feltételei fennállnak, és az ügyész a gyanúsítottat bíróság elé kívánja állítani, közli a gyanúsítottal, hogy mely bűncselekmény miatt, milyen bizonyítékok alapján állítja bíróság elé.⁸⁴⁸ Tekintettel arra, hogy ebben a külön eljárásban a védő részvétele kötelező, az ügyész még a nyomozás során haladéktalanul gondoskodik arról, hogy a gyanúsított védőt hatalmazhasson meg. Amennyiben a gyanúsítottnak nincs védője, védőt kell számára kirendelni. Ha a terhelt őrizetben van, az ügyész gondoskodik arról is, hogy a védő a terhelttel a tárgyalás előtt beszélhessen.⁸⁴⁹ Ennek hiánya ugyanis akadályozhatja a védőt a felkészülésben, a vádlottat pedig a védekezésben. A védelemhez való jog ebben a külön eljárásban olyan garanciális szabály, aminek megsértése abszolút eljárási szabálysértés. Az a tény tehát, hogy a védő nincs jelen a tárgyaláson, érdemi felülvizsgálat alapját képezi (BH 2003. 56.)

A bíróság elé állítás „megszervezése” az ügyész feladata. Ebből a célból – amennyiben a Be. 517. § (1) és (2) bekezdéseiben írt feltételek fennállnak – haladéktalanul értesíti a bíróságot. A bíróság nyomban kitűzi a tárgyalás határnapját.⁸⁵⁰ Ugyanígy az ügyész feladata a vádlott bíróság elé állítása is, mely történhet a vádlott idézése útján, illetve – fogva tartott terhelt esetén – előállítás útján. Az ügyész feladata a védő rövid úton történő idézése, valamint a bizonyítási eszközök biztosítása a tárgyalásra. Végezetül az ügyésznek kell gondoskodnia arról, hogy a tárgyaláson „jelen legyenek, akiknek a részvétele kötelező, illetve jelen lehessenek, akiknek a részvétele nem kötelező.”⁸⁵¹ A „nem kötelező részvétel” helyett

⁸⁴⁵ Be. 517. § (3) bekezdés

⁸⁴⁶ A legfőbb ügyész 11/2003 (ÜK.7.) LÜ utasítása 67. § (1) bekezdésének 2. mondata alapján, ha a gyanúsított bíróság elé állítható, illetve, ha az kötelező, az ügyész határidő megállapításával rendelkezik az elvégzendő eljárási cselekményekről.

⁸⁴⁷ Be. 519. § (2) bekezdés

⁸⁴⁸ Be. 518. § (1) bekezdés

⁸⁴⁹ Be. 518. § (2) bekezdés

⁸⁵⁰ Be. 519. § (1) bekezdés

⁸⁵¹ Be. 520. §

szerencsésebbnek tartanám azt a törvényi megfogalmazást, hogy jelen lehet, akinek a jelenlétét a törvény lehetővé teszi. (Így például a fiataikorú gyanúsított törvényes képviselőjét az ügyész értesíti a bíróság elé állítás helyéről és idejéről.)

Bíróság elé állítás esetén az ügyész vádirat helyett feljegyzést készít. Az ügyészségi gyakorlat szerint a feljegyzés tartalmazza,⁸⁵² hogy az ügyész mely gyanúsítottat,⁸⁵³ milyen tényállás alapján állítja bíróság elé, a tárgyalás – korábban a bírósággal egyeztetett – helyét és idejét, a gyanúsított terhére rótt bűncselekmény törvényi minősítését, a bíróság rendelkezésére bocsátandó bizonyítékokat, a külön eljárás törvényi lehetőségét megalapozó jogszabályi hivatkozást, továbbá utalást arra, hogy az ügyész a tárgyalásra a gyanúsítottat és védőjét idézte (előzetes letartóztatásban lévő terhelt esetén a gyanúsított megjelenését a nyomozó hatóság útján biztosítja), a törvényben előírt személyeket értesítette, és gondoskodik a bizonyítékok rendelkezésre állásáról. Abból a célból, hogy a védelemnek lehetősége legyen a tárgyalásra felkészülni, mely az idő rövidegére tekintettel nehézségekbe ütközhet, az ügyész a feljegyzés egy példányát a vádlottnak, továbbá a meghatalmazott illetve kirendelt védőnek is elküldi.⁸⁵⁴

Speciális szabályokat ír elő a törvény a terhelt személyi szabadságának elvonása illetve korlátozása kapcsán. A bíróság elé állítás előtt elrendelt személyi szabadságot elvonó vagy korlátozó kényszerintézkedés a bíróság elé állítás napján tartott tárgyalás befejezéséig tart. Amennyiben a bíróság úgy látja, hogy a bíróság elé állításnak a Be. 517. §-ában írt feltételei hiányoznak, és az iratokat az ügyészhez visszaküldi, az ügyész indítványára az általános szabályok szerint határoz a személyi szabadságot elvonó vagy korlátozó kényszerintézkedésekről.⁸⁵⁵

Bíróság elé állítás esetén a tárgyalás előkészítő szakasza hiányzik.⁸⁵⁶ A tárgyalásra azonban – a külön eljárásra előírt speciális rendelkezések figyelembe vétele mellett – az általános szabályok szerint kerül sor.⁸⁵⁷ Az ügyész a tárgyalás megkezdése előtt – ha ez korábban nem történt meg – az iratokat és a tárgyi bizonyítási eszközöket a bíróságnak átadja, ezt követően a

⁸⁵² A legfőbb ügyész 11/2003 (ÜK.7.) LÜ utasításának 67. § (2) bekezdése alapján a gyanúsított előállításáról az ügyész rövid feljegyzést készít. Ez a gyanúsított nevét, a Be. 117. §-ának (1) bekezdésében írt személyi adatait, a vád tárgyát képező cselekményt és annak törvényi minősítését tartalmazza.

⁸⁵³ Figyelemmel arra, hogy a feljegyzés megírásával a formális vádemelésre még nem kerül sor, a feljegyzés szövegében nem a vádlott, hanem a gyanúsított kifejezés szerepel.

⁸⁵⁴ A legfőbb ügyész 11/2003 (ÜK.7.) LÜ utasítása 67. § (2) bekezdésének utolsó mondata

⁸⁵⁵ Be. 519. § (2) bekezdés

⁸⁵⁶ Be. 521. §

⁸⁵⁷ Belovics – Tóth i. m. 540. o.

vádat szóban terjeszti elő. Az elsőfokú bírósági tárgyaláson a kötelező ügyészi részvétel mellett a védő részvétele is kötelező.⁸⁵⁸

A bíróság a tárgyaláson megvizsgálja a külön eljárás feltételeinek fennállását. A Be. 517. §-ában felsorolt feltételek konjunktívák, bármelyik feltétel hiányában a bíróság az iratokat visszaküldi az ügyésznek. Így amennyiben a gyanúsított kihallgatásától a bíróság elé állításig több mint harminc nap telt el, a bűncselekményre a törvény nyolcévi szabadságvesztésnél súlyosabb büntetést rendel, vagy a bizonyítási eszközök nem állnak rendelkezésre, a bíróság nem dönt az ügy érdemében.⁸⁵⁹ A vádlottat és a tanút a tanács elnöke hallgatja ki.⁸⁶⁰

Amennyiben az ügy érdemi elbírálására nem kerül sor a tárgyaláson, lehetőség van arra, hogy a bíróság a tárgyalást egy alkalommal, legfeljebb nyolc napra elnapolja. Ha azonban az ügy megítélése – az ügyész korábbi meggyőződésével ellentétben – mégsem egyszerű, és további bizonyítási eszközök felkutatása érdekében az ügyész megkeresése válik szükségessé, már nem teljesül a bíróság elé állítás azon célja, mely a terhelt gyors felelősségre vonásában nyilvánul meg. Azokban az esetekben tehát, amikor a tárgyalás nyolc napon belül nem folytatható, mert a szükséges bizonyítási cselekmény időigényesebb (pl. a büntetőjogi felelősség tisztázása érdekében szakértőt kell kirendelni), vagy az első elnapolást követően újabb elnapolásra lenne szükség, a bíróság nem dönt az ügy érdemében, hanem az iratokat visszaküldi az ügyésznek.⁸⁶¹

A bíróság elé állítás során lehetőség van a vád kiterjesztésére, de csak abban az esetben, ha a korábban írt feltételek a kiterjesztett vád szerinti bűncselekmény esetében is fennállnak, úgy a bűncselekmény büntetési tételét, mind a bizonyíthatóságát illetően. Ellenkező esetben a bíróság az iratokat visszaküldi az ügyésznek.⁸⁶²

A bíróság tehát az iratokat két okból küldi vissza az ügyészhez (mely esetekben a „visszaküldés” ténye nem képezi bírói mérlegelés tárgyát):

- 1) az eljárás lefolytatásának feltételei eleve hiányoztak, vagy
- 2) azok hiányára a bizonyítási eljárás során derült fény.

Ez utóbbi eset újból kétféle okra vezethető vissza: „időbeli túllépésre” vagy az eljárás tárgyát érintő „minőségi túllépésre.” Az iratok visszaküldése miatt fellebbezésnek nincs helye, az

⁸⁵⁸ Be. 522. § (1) bekezdés

⁸⁵⁹ Be. 522. § (3) bekezdés

⁸⁶⁰ Be. 523. § (1) bekezdés

⁸⁶¹ Be. 523. § (2) bekezdés

⁸⁶² Be. 524. §

eljárás az általános szabályok szerint folyik tovább.⁸⁶³ A BKv 58. számú vélemény kimondja, hogy az iratok visszaküldését követően az ügy a vádemelést megelőző szakba kerül vissza, az ügyész újból csak vádirat benyújtásával terjesztheti elő a vádat a bíróság előtt. Az ügy sorsáról az ügyész határoz, így módja van a nyomozás felfüggesztésére, megszüntetésére, a vádemelés részbeni mellőzésére vagy elhalasztásra, továbbá az ügyet közvetítői eljárásra is utalhatja.

A gyakorlatban azonban az iratok visszaküldésére ritkán kerül sor, legtöbbször abban az esetben, ha a gyanúsított a kihallgatását követően ismeretlen helyre, esetleg külföldre távozott.⁸⁶⁴

Nagy Anita e külön eljárás hátrányaként értékeli, hogy az ügyésznek feljegyzést kell készítenie a bíróság elé állításhoz és – álláspontja szerint – az ügyészeket túlzottan igénybe veszi a szóbeli vádemelés.⁸⁶⁵ Álláspontom szerint az ügyésznek nem származnak a bíróság elé állításból aránytalanul megterhelő feladatai, tekintettel arra, hogy a feljegyzés elkészítése – figyelemmel a tartalmi kritériumokra – nem igényel több energiát egy tárgyalás mellőzését indítványozó vádirat elkészítésénél, ugyanakkor a szóbeli vádemelést nagymértékben elősegíti. Ezzel szemben valóban előnyt jelent, hogy a bíróság elé állítás esetén a nyomozás nem húzódik el, melynek következtében a bizonyítékok sem enyészhetnek el. Jóllehet a bíróság elé állítás megszervezése a rövid határidő miatt jelent némi nehézséget az ügyész számára, azonban – mivel a kötelező védői részvétel miatt sok esetben első fokon (vagyis a bíróság elé állítás napján) jogerős ítélet születik – e jogintézmény igénybevétele az ügyész egy ügyétől rövid úton meg is „szabadulhat.” Az ügyésznek az ügy sorsa felől egyébként is határoznia kell, ami az esetek egy részében több adminisztrációval jár, mint a bíróság elé állítás megszervezése.

Az ügyészség 2004. és 2013. közötti tevékenységének mutatói alapján megállapíthatjuk, hogy a bíróság elé állítások számának alakulása – ha csekély mértékben is – de növekvő tendenciát mutat. Nem lehet figyelmen kívül hagyni ugyanakkor, hogy a másik eljárást gyorsító külön eljárásra, a tárgyalás mellőzésére 2013-ban a 2012. évi adathoz képest 4,5%-kal kevesebbszer került sor.⁸⁶⁶ Ez azt jelenti, hogy az ügyészség által egyébként preferált eljárási mód

⁸⁶³ Be. 525. §

⁸⁶⁴ Fantoly (2012.) i. m. 270. o.

⁸⁶⁵ Nagy i. m. 77. o.

⁸⁶⁶ A legfőbb ügyész országgyűlési beszámolója az ügyészség 2013. évi tevékenységéről. 22. o. és 2. számú tábla http://mklu.hu/hnlp14/wp-content/uploads/farkasil/2013/11/ogy_beszamolo_2013.pdf

számszerű növekedése csak a külön eljárások egymáshoz viszonyított arányában jelent valódi növekedést, azonban e két jogintézmény együttes alkalmazásának gyakorisága lényegében csökkent (ld. táblázat).⁸⁶⁷ Valódi „áttörésre” tehát akkor kerülhetne sor, ha a bíróság elé állítások száma a tárgyalás mellőzésével elintézett ügyek változatlan száma mellett indulna növekedésnek.

	2010	2011	2012	2013
bíróság elé állítás	7256	8237 2014. évi egy. beszámoló táblázatában: 8245	8706	11548 2014. évi egy. beszámoló szöveges részében 13532, a táblázatban a fenti eredmény
tárgyalás mellőzése	24137	17926	19662	12619 2014. évi egy. beszámoló szöveges részében: 15694
összesen	31393	26163	28368	24167
a kettő együtt az összes vádemeléshöz viszonyítva	34,5%	27,9%	34,1%	30,5 %

E megállapításhoz szorosan kapcsolódik az Országos Bírósági Hivatal (továbbiakban: OBH) közleménye, mely szerint stratégiai céljaik közt tartják nyilván az ítélkezés időszerűségét, ugyanakkor a bírák függetlenségét és megfelelő szakmai színvonalát is. Tekintettel arra, hogy a bíróság elé állítás egyértelműen alkalmas a büntetőeljárás befejezésének felgyorsítására, az OBH a bíróság elé állítás hatékonyságának növelése mellett foglalt állást 2013. év elején.⁸⁶⁸ Utalnom kell arra is, hogy – ellentétben a tárgyalás mellőzésével, melynek kapcsán gyakrabban születnek garanciális aggályokat felvető irások (főként a büntetőparancsot kibocsátó bírónak az ügy tárgyalásából történő kizárásának hiánya miatt) – a bíróság elé állítás intézményével kapcsolatban felmerülő egyetlen kritika, hogy nem kerül rá elég gyakran sor. Érdemes lenne megvizsgálni, hogy ennek mi lehet a valódi oka? Ha az ügyek túlnyomó hányada – a törvényi kritériumoknak való meg nem felelés miatt – eleve alkalmatlan a bíróság elé állításra, akkor a jogszabály módosítás elkerülhetetlen. (Feltéve, ha a jogalkotó a bíróság elé állítás gyakoribb alkalmazása mellett foglalt állást.) Ha azonban az állapítható meg, hogy a

⁸⁶⁷ Az adatok a Legfőbb Ügyészség által 2013-ban és 2014-ben közzétett „Bűnözés és igazságszolgáltatás” című kiadványán alapulnak.

⁸⁶⁸ <http://www.birosag.hu/print2020>

bíróság elé állítás sok esetben olyan ügyekben is elmarad, amelyekben arra sor kerülhetett volna, a technikai feltételek javításán kell elgondolkodni. (Például a bíróságoknak a Fővárosban van-e elegendő kapacitása és megfelelő infrastruktúrája valamennyi bíróság elé állítás lebonyolítására...)

6. 3. A tárgyalásról lemondás

Az angolszász jogrendszerből ismert büntetőeljárás megoldások a XXI. században jelentős befolyást gyakorolnak a kontinentális Európa jogfejlődésére. Még akkor is, ha ez a tendencia a kontinentális európai államok jogalkotóit eljárásjogi hagyományaikkal ellentétes szabályok kialakítására készíti.

A vádalku tekintetében megállapítható, hogy a vád és a védelem amerikai típusú megegyezésének adaptálása a kontinentális jogrendszerhez tartozó országokban nehézségekbe ütközik, de talán nem lehetetlen. Mivel a hazai jogalkotó felismerte, hogy az angolszász hagyományokon nyugvó vádalku közvetlenül nem alkalmazható, az „eredeti jogintézménynek” csak némely – a magyar büntetőeljárás szabályokkal összeegyeztethető – elemét vette át. A büntetési alkuként is felfogható jogintézmény meghonosításának első lépése volt az oportunitás elvének legalább részleges érvényre juttatása.

Az eljárási szabályok kialakítását meglévő hagyományaink nagymértékben befolyásolták. Így például a kizárólag a terhelt beismerésére alapozott marasztaló ítélet idegennek bizonyult a kontinentális büntetőeljárás rendszertől, mert összeegyeztethetetlen az anyagi igazság feltárására irányuló eljárási céltól.⁸⁶⁹ Ennek megfelelően ezt a külön eljárást is az általános szabályok szerint lefolytatott nyomozás előzi meg.

Míg az USA-ban a vádalku előkészítését a szerződéskötést előkészítő mozzanatok jellemzik, a német szabályok kidolgozásakor kifejezetten törekedtek arra, hogy a büntetőeljárás megállapodás ne eredményezzen az állam számára a terhelttel szemben fennálló kötelezettséget. A hazai jogalkotó a középutas megoldást választotta: az ügyész és a terhelt között írásbeli megállapodás jön létre, mely azonban a tárgyalásról lemondás alapján folytatott eljárás célján túl joghatás kiváltására nem alkalmas.⁸⁷⁰

Ha végig tekintünk a tárgyalásról lemondás tizenöt esztendő múltján, megállapíthatjuk, hogy az „átültetés” éppannyira nem zökkenőmentes, ahogyan azt a már bemutatott német vagy

⁸⁶⁹ Fantoly (2012.) i. m. 164. o.

⁸⁷⁰ Be. 538. § (8) és (9) bekezdés

olasz jogfejlődés során tapasztalhattuk. Ez viszont arra sarkallhat bennünket, hogy a kezdeti nehézségek ellenére ne elvetni, hanem javítani szándékozzunk e jogintézmény szabályain. A hibák kijavítása előtt fontosnak tartanám a tárgyalásról lemondás törvénybe iktatásának pontos, a jogalkalmazók számára is egyértelmű és követendő céljának definiálását. A cél meghatározását követően számba kell venni a jelenlegi szabályok azon passzusait, amelyek elősegítik annak elérését, és azonosítani kell a cél elérését gátoló tényezőket is.

Problémának tartom, hogy már az elérendő cél meghatározása sem mentes a szakmai vitáktól, holott nagymértékben elősegítené a jogintézmény hatályosulását, ha sikerülne létrehozni a jogtudomány képviselőinek és a gyakorlati jogászok konszenzusát. A tárgyalásról lemondás intézményét Farkas Ákos 2007-ben megjelent tankönyvében egyenesen a vádalkuhoz hasonlította, megjegyezve ugyanakkor, hogy a magyar szabályozás több ponton lényegesen eltér az amerikai mintától.⁸⁷¹

Csák Zsolt a tárgyalásról lemondás fogalmának meghatározásakor az alábbiakat emelte ki: „Az eljárást az egyszerűsítő külön eljárások közé soroljuk, mivel alkalmazása esetén az ügyek sokkal egyszerűbb, illetve gyorsabb elintézését teszi lehetővé. (...) A tárgyalásról lemondás egyfajta kompromisszum, megállapodás a terhelt és a közvádló között. Ennek során mindkét fél valamilyen mértékben lemond az őt megillető jogokról. (...) A magyar megoldás *lényegesen különbözik* a vádalkutól. A megegyezés tárgyát nem képezheti a tényállás, illetve a minősítés. Ennek meghatározása – a terhelt akaratától függetlenül – az ügyész joga. (...) Az alku tehát nem a vádról folyik, hanem enyhébb büntetés kiszabását eredményező eljárás megindításáról.”⁸⁷²

Herke Csongor véleménye szerint a tárgyalásról lemondás nemcsak az eljáró hatóság és a résztvevők számára kedvező a jelentős idő és anyagi ráfordítás megtakarítása miatt (perökönómia), hanem a kedvezőbb büntetési keretek folytán a terhelt számára is.⁸⁷³

Az előbbi nézetekkel szemben a Legfőbb Ügyészség Büntetőbírósi Ügyek Főosztályának 2009. évi Összefoglaló Jelentése⁸⁷⁴ szerint a tárgyalásról lemondás „feladata, szerepe nem azonos az eljárás gyorsítását célzó bíróság elé állítás, illetőleg tárgyalás mellőzésével történő eljárás funkciójával. Éppen ezért nem kifogásolható, hogy az ilyen módon elintézett ügyek

⁸⁷¹ Farkas – Róth i. m. 418. o

⁸⁷² Bánáti – Belovics – Csák – Sinku – Tóth – Varga: Büntető eljárásjog, 509-511. o.

⁸⁷³ Fenyvesi – Herke – Tremmel: Új magyar büntetőeljárás, 634. o.

⁸⁷⁴ Összefoglaló jelentés a tárgyalásról lemondás alapján folytatott eljárások törvényessége 2008. évi vizsgálatának utóvizsgálatáról.

aránya az összes elintézett ügghöz viszonyítva továbbra is változatlanul alacsony.”⁸⁷⁵Tehát a gyakorlat – ügyészi oldalról nézve legalábbis – nem osztja az elmélet azon álláspontját, mely szerint a tárgyalásról lemondás a hatóságok lassan elviselhetetlen munkaterhének mérséklését szolgáló eszköz lehetne.

A tárgyalásról lemondás hatályos szabályai szerint e külön eljárás alkalmazására a bíró – német kartásától eltérően – semmilyen befolyással nem bír, az inkább olasz modellhez hasonlóan a terhelt és az ügyész szándékától függ. A kezdeményezés minden esetben a terhelt kezében van, akár beismerte a terhére rótt bűncselekményt már a nyomozás során, akár ezt csupán a vádirat részére történő kézbesítését követő tizenöt napon belül tett nyilatkozatában, illetve az azt követő ügyészi meghallgatás során teszi meg.⁸⁷⁶ A kezdeményezést leszámítva az eljárás további alakulásának sorsa az ügyésztől függ. Az ügyész a nyomozási iratok ismeretében dönt arról, hogy egyáltalán elfogadja-e a terhelt kezdeményezését, majd a terhelt meghallgatását követően „közli a terhelt által beismert bűncselekmény leírását, a Btk. szerinti minősítését, továbbá azt, hogy milyen nemű, mértékű, tartalmú büntetést, illetve intézkedést vesz tudomásul.” A vádirat kézbesítését követően kezdeményezett tárgyalásról lemondás esetében ez értelemszerűen annyiban tér el az előbbi szabálytól, hogy az ügyész csupán a számára elfogadható jogkövetkezmény neméről, mértékéről és tartamáról „tájékoztatja” a terheltet.⁸⁷⁷ Mindebből látható, hogy a szó legszorosabb értelmében alkuról nincs szó, legalábbis a törvény betűjét követő gyakorlat esetében sem a terhelt, sem a védője nincs igazán alku pozícióban.

E külön eljárás alkalmazásának gyakorisága tehát sok tekintetben az ügyészen múlik, aki az álláspontját a Be. és a rá nézve kötelező utasítások ismeretében alakítja ki. Ebből a szempontból ismét hivatkoznom kell a Legfőbb Ügyészség Büntetőbírói Ügyek Főosztályának 2009. évi Összefoglaló jelentésére, mely rögzíti: tárgyalásról lemondásnak akkor van helye, ha a bíróság elé állítás, vagy a tárgyalás mellőzésének feltételei nem állnak fenn. Tehát az egyszerű ténybeli és jogi megítélésű, kiterjedt bizonyítást nem igénylő ügyek esetében nem a tárgyalásról lemondás a célszerű elintézési mód.

Az ügyészség álláspontja szerint a beismerő vallomás önmagában nem elegendő a terhelti kezdeményezés elfogadásához. A tárgyalásról lemondás 2012. január 1-től hatályos szabályai alapján – az Összefoglaló jelentéssel egybecsengően – az ügyész az ügy körülményeinek, így különösen a terhelt személye és az elkövetett bűncselekmény figyelembevételére alapján hozza

⁸⁷⁵ <http://www.mklu.hu/repository/mkudok2725.pdf>

⁸⁷⁶ Be. 538. § (1) bekezdés, Be. 540. § (1) bekezdés

⁸⁷⁷ Be. 538. § (6) bekezdés és Be. 540. § (2) bekezdés

meg a döntését.⁸⁷⁸ Mérlegelni kell, hogy a terhelt beismerő vallomása segíti-e az ügy felderítését. Együttműködő terhelt esetén azt is vizsgálni kell, hogy az ügy nyilvános ülésen történő elbírálása, enyhébb büntetés kiszabása esetén a büntetőeljárás célja teljesül-e?⁸⁷⁹ Az ügyészségen kialakult gyakorlat szerint fokozott körültekintéssel kell eljárni a bűnismétlők ellen indított büntetőeljárások során, ilyen esetben csak akkor van helye a tárgyalásról lemondásra irányuló kezdeményezés elfogadásának, ha a beismerő vallomás jelentős vagy kiemelkedő tárgyi súlyú bűncselekmény felderítésének kizárólagos eszköze. Végül csak kivételesen kerülhet sor e jogintézmény alkalmazására a személy,⁸⁸⁰ illetve vagyon elleni erőszakos bűncselekmények, a közlekedési bűncselekmények, a közélet tisztasága,⁸⁸¹ a közrend⁸⁸² elleni bűncselekmények jellegére, súlyára figyelemmel. Összegezve: a Be. hatályos rendelkezéseinek és az ügyészség álláspontjának ismeretében a tárgyalásról lemondás szabályainak alkalmazása jelenleg egy szűkebb körre korlátozódik. Ennek három fő csoportját különböztethetjük meg:

- A) A *terjedelmes, bizonyítási nehézségekkel* járó ügyek, melyek esetében a terhelt *személye* indokolja a kedvezményes elbírálás lehetőségét.
- B) A bűncselekményt *bűnszervezetben* elkövető, azonban az ügyésszel illetve a nyomozó hatósággal *együttműködő* terheltek ellen folytatott büntetőeljárások.
- C) Azok az ügyek, amikor a terhelt a beismerésen túl a *sértett felé jóvátételt teljesít* és a közvetítői eljárásra bármely okból nem került sor.

A kialakult gyakorlattal azonos nézetet képvisel Fantoly Zsanett is, aki szerint e jogintézmény nem válhat az ügyek általános elintézési formájává, a tárgyalásról „globálisan” nem, mindössze ritka, egyedi esetekben lehet lemondani.⁸⁸³

Mindezek alapján azt lehetne megállapítani, hogy az uralkodó álláspont szerint nem cél a tárgyalásról lemondás széles körű alkalmazása. Ennek ellentmondani látszik az a tény, hogy a jogalkotó immár a bűncselekmény súlyára tekintet nélkül lehetőséget biztosít e külön eljárás alkalmazására. Főszabály szerint nincs helye tárgyalásról lemondásnak, ha a terhelt a bűncselekményt bűnszervezetben követte el. A főszabály alól azonban kivételt jelentenek azok a terheltek, akik a nyomozás során az ügy vagy más büntetőügy bizonyításához

⁸⁷⁸ Be. 536. § (1) bekezdés

⁸⁷⁹ CompLex Jogtár Kommentár a Be. 536. §-ához.

⁸⁸⁰ Az új Btk. szerint pl. az élet, a testi épség és az egészség elleni bűncselekmények, az emberi szabadság elleni bűncselekmények, valamint a nemi élet szabadsága és a nemi erkölcs elleni egyes bűncselekmények tartoznak ebbe a körbe.

⁸⁸¹ Az új Btk. szerint a korrupciós bűncselekmények tartoznak ebbe a körbe.

⁸⁸² Az új Btk. szerint pl. a közbizalom elleni bűncselekmények tartoznak ebbe a körbe.

⁸⁸³ Fantoly Zsanett: Lemondás a tárgyalásról – lemondás az igazságról? In: Erdei Árpád (szerk.): A büntető ítélet igazságtartalma. Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2010. 152. o.

hozzájárulva jelentős mértékben együttműködtek az ügyéssel illetve a nyomozó hatósággal, de velük szemben a nyomozás megszüntetésére bármely okból nem került sor.⁸⁸⁴ A jogi személlyel szemben alkalmazható büntetőjogi intézkedésekről szóló törvény értelmében, amennyiben a rendelkezésre álló bizonyítékok alapján arra merül fel adat, hogy a büntetőeljárás során jogi személlyel szemben intézkedés alkalmazásának lehet helye, e külön eljárást nem lehet alkalmazni, így az ügyész arra nem tehet indítványt.⁸⁸⁵

A tárgyalásról lemondás alkalmazási körét illetően az ügyészség által „preferált” ügycsoportok első két kategóriájában – ha nem is kizárólagosan – de tipikusan fordulnak elő azok az esetek, amikor a terhelttel szemben halmazati büntetés kiszabásának van helye. Ahogyan arra Pápai-Tarr Ágnes rávilágít, a Btk. 84. §-ának szabályai alapján azonban halmazati büntetés esetén nem jár jobban az, aki lemond a tárgyalás tartásának jogáról, mint aki nem. Hiába utal vissza ugyanis a büntetés kiszabását tárgyalásról lemondás esetén szabályozó Btk. 83. §-ának (1) bekezdése az enyhítő szakasz alkalmazására, a Btk. 82. §-ának (2) bekezdése csupán a taxatív felsorolt büntetési tételek alsó határát garantálja, a büntetési tétel felső határát nem. Amennyiben a Btk. a bűnhalmazatban lévő bűncselekmények közül legalább kettőre határozott ideig tartó szabadságvesztést rendel, a kiszabható legsúlyosabb büntetési tétel felső határa a legmagasabb büntetési tétel középértékével emelkedik, azonban nem érheti el a Btk. 83. §-ának (1) bekezdése alapján kiszabható büntetések együttes tartamát. A középértékkel történő emelés azonban éppen „kioltja” az enyhítő szakasz alkalmazásával előidézett kedvezményt.⁸⁸⁶

A tárgyalásról lemondás kapcsán dr. Kovács Tamás, korábbi legfőbb ügyész akként nyilatkozott, hogy az „az ügyészi munkaterhet számottevően megnöveli.”⁸⁸⁷ Jóllehet a terhelt kezdeményezésének elfogadása esetén az ügyész vádemelést megelőző munkája megnő, a nyilvános ülés indítványozása esetén ugyanakkor az ügyész is mentesül a tárgyalási kötelezettségek és az esetleges bizonyítási nehézségek terhe alól. A Be. 538. §-a és az 540. §-a szabályozza az ügyész teendőit a tárgyalásról lemondásra irányuló kezdeményezés esetén. A kezdeményezésről egyetértés esetén határozatot, ellenkező esetben értesítést kell készíteni. Nyilvánvaló, hogy az ügyésznek a megalapozott döntés meghozása előtt az iratokat részletesen tanulmányoznia kell, és tisztában kell lennie a vonatkozó jogszabályokkal.

⁸⁸⁴ Be. 535. § (1) bekezdés, Be. 537. §

⁸⁸⁵ 2001. évi CIV. törvény 25/C. §

⁸⁸⁶ Ennek levezetését lásd részletesen: Pápai-Tarr Ágnes: Büntetés kiszabási anomáliák a tárgyalásról lemondás körül. In: Elek Balázs, Háger Tamás, Tóth Andrea Noémi (szerk.): Igazság, ideál és valóság. Tanulmányok Kardos Sándor 65. születésnapja tiszteletére. Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar Büntető Eljárásjogi Tanszéke, Debrecen, 2014. 299. o.

⁸⁸⁷ <http://www.parlament.hu/irom39/01498/adatok/fejezetek/08.pdf>

Kétségtelenül egyszerűbb „rutinszerűen” vádat emelni, mint egy olyan eljárási formát választani, melyben – gyakorlati kiforratlansága miatt – több lehet a jogi buktató. A vádemeléshez képest a valódi többletmunkát a terhelt meghallgatása,⁸⁸⁸ valamint a meghallgatás előkészítése jelentik. A védővel nem rendelkező terhelt számára védőt kell kirendelni, és számára még a meghallgatás előtt iratismertetést kell tartani. A meghallgatás során a terhelttel közölt tájékoztatásokat, valamint a terhelt nyilatkozatát jegyzőkönyvezni kell, majd a terhelttel kötött megállapodást részletesen írásba kell foglalni. Mindezek után az ügyész formálisan nem mentesül a vádemelés technikai terhétől, hiszen az írásban rögzített megállapodással azonos tartalomban köteles vádat emelni.

Az ügyésznek tehát a terhelti kezdeményezés elfogadása esetén a vádirat elkészítésén túl két további írásban teljesítendő feladata is van. Egyrészt határozatot kell hoznia arról, hogy a terhelt kezdeményezésével egyetért, másrészt a terhelttel írásba foglalt megállapodást kell kötnie.⁸⁸⁹ A határozat rendelkező részében nevesítenie kell azokat a bűncselekményeket, amelyekre a nézve elfogadta a terhelt kezdeményezését, az indokolásban azonban elegendő rögzítenie a bűnösségre kiterjedő beismerő vallomást tévő terhelti kezdeményezés tényét. A megállapodásban minden büntetési nem és intézkedés tekintetében külön-külön rögzítenie kell azt a mértéket, illetve tartamot, amit a terhelt és az ügyész tudomásul vesz.⁸⁹⁰ Véleményem szerint egy jól kidolgozott eljárási és ügyviteli rendszerben az előbb felsoroltak teljesítése még mindig kevesebb időráfordítást igényel, mint egy hosszadalmas tárgyalás sorozatra történő folyamatos felkészülés.

Fontos tényező azonban a jogorvoslati jog korlátozása, amely megfontolásra készíti az ügyészséget is. A bűnösség megállapítása, a váddal egyező tényállás, minősítés, a vádirat keretei között meghatározott büntetés, illetve intézkedés neme – együttműködő terhelt esetén annak mértéke és tartama miatt ugyanis nincs helye fellebbezésnek.⁸⁹¹ Még akkor sem, ha a felettes ügyészség később azt állapítja meg, hogy az első fokon eljáró ügyész a bűncselekményt tévesen minősítette (BH. 2011. 98.). E körben jogértelemezési kérdést vet fel álláspontom szerint a Be. 542/A. §-ának (6) bekezdése. Ez alapján, ha vádtól eltérő minősítés látszik megállapíthatónak, a bíróság az ügyet tárgyalásra utalja, mely végzés ellen fellebbezésnek nincs helye. Az előbbi szakasz megfogalmazása alapján véleményem szerint a

⁸⁸⁸ Be. 538. § (6) bekezdés, Be. 540. § (2) bekezdés

⁸⁸⁹ Be. 538. § (1) és (8) bekezdés, 540. § (1) bekezdés

⁸⁹⁰ 11/2003. (ÜK. 7.) LÜ utasítás a vádelőkészítéssel, a nyomozás törvényessége feletti felügyelettel és a vádemeléssel kapcsolatos ügyészi feladatokról 69. § (1) bekezdés

⁸⁹¹ Be. 542/C. § (1) bekezdés

bíróságnak hivatalból kell észlelnie, ha a vádtól eltérő minősítés folytán a nyilvános ülés lefolytatása akadályba ütközik.

A bíró jelentős „vétójoggal” rendelkezik a külön eljárás lefolytatását illetően. Egyfelől a Be. 541. § (1) bekezdése alapján abban az esetben van helye nyilvános ülés kitűzésének, ha a bíróság a vádiratban megjelölt tényállással, minősítéssel és az ügyész által indítványozott büntetés, illetve intézkedés nemével, együttműködő terhelt esetén mértékével illetve tartamával egyetért.

Tárgyalásra utalja azonban az ügyet, ha

- a vádlott és az ügyész megállapodásában foglaltakkal nem ért egyet,
- a vádlott a korábbi nyilatkozatától eltérően a bíróság előtt mégsem mond le a tárgyalásról,
- a vádlott nem ismeri el a bűnösségét a bíróság előtt,
- a vádlott a bíróság előtt a vallomástételt megtagadja,
- a vádlott kihallgatását követően úgy ítéli meg, hogy a vádlott beszámítási képessége, beismerésének önkéntessége vagy hitelt érdemlősége iránt ésszerű kétely mutatkozik,
- a vádlott vallomása a nyomozás során, valamint az ügyész előtt tett vallomásától lényegesen eltér, végezetül
- ha a vádtól eltérő minősítés látszik megállapíthatónak.⁸⁹²

A jogalkotó a fenti esetek egyikében sem az „utalhatja” szót alkalmazta, így a bíró a tárgyalás tartásának indokoltsága kérdésében nem mérlegelhet. Ebből véleményem szerint az következik, hogy a felsorolt esetekben a külön eljárás törvényi feltételei hiányoznak, mely adott esetben a Be. 373. §-a (1) bekezdése IV. pontjának a) alpontjára alapított felülvizsgálatra adhat okot.

Ezzel ellentétes álláspontra helyezkedett azonban a Kúria még Legfelső Bírósággént hozott Bvf. III. 510/2010, BH 2011. 98 számú döntésében. (Meg kell jegyezni, hogy az elsőfokú bíróságnak az ítélet meghozatalakor a Be-nek a 2009. augusztus 12-ig hatályos szabályait kellett alkalmaznia, ami – többek között – annyiban tér el a jelenleg hatályos szabályoktól, hogy a bíróság abban az esetben utalta tárgyalásra az ügyet, ha a vádtól eltérő *súlyosabb* minősítés látszott megállapíthatónak.) A Kúriai döntés indoklása szerint amennyiben az ügyész a vádemelést követően nem indítványozta, a bíróság pedig hivatalból nem utalta az

⁸⁹² Be. 542. § (5) bekezdés, Be. 542/A. § (2) és (6) bekezdés

ügyet tárgyalásra, a bíróság döntési jogköre a vádirattal egyezőséghez kötött. A vádirattól eltérés az ügyész és a terhelt közötti megegyezéstől eltérést jelentené, ami pedig ennek a külön eljárásnak a kiindulópontja. A tárgyalásról lemondás törvényi előfeltételei közé a mérlegelést nem igénylő, törvényben előírt feltételek tartoznak, ezért ilyen címen nem támadható az elsőfokú bíróság tárgyalásra utalás kérdésében való nemleges álláspontja.

A fellebbezési jog kölcsönös kizárása illetve korlátozása ugyanakkor olyan garanciális jellegű szabály, mely némileg kompenzálja a vádlott – tárgyalás hiányában – megcsorbított jogait, ezért álláspontom szerint ez a rendelkezés nem igényel változtatást.

A jogintézmény megítélése kapcsán azonban nem lehet figyelmen kívül hagyni azt a körülményt, hogy alkalmazási körének kiterjesztésével a bíróság munkaterhe számottevően csökkenne. Ezen álláspontjának adott hangot a Magyar Bírói Egyesület is, mely javaslatot tett közzé a büntetőeljárások gyorsításának tárgyában. A javaslat szerint „gyorsíthatja a büntetőeljárást az angolszász rendszerben ismert olyan típusú vádlotti nyilatkozat szerepének kiemelése, mint a beismerés.”⁸⁹³ Az OBH elnöke – a német megoldáshoz hasonlóan – a bíróság szerepének megváltoztatása mellett foglalt állást. Handó Tünde e jogintézmény hatékonyabbá tételének lehetőségét abban látja, hogy a bíróságot fel kellene jogosítani a tárgyalásról lemondás hivatalból történő felajánlására.⁸⁹⁴

A törvény a tárgyalásról lemondás eljárásban hozott határozat tartalmát illetően olyan speciális szabályokat tartalmaz, melyek alkalmasak a bírósági munkateher csökkentésére.

Az ítélet indokolásának ugyanis elegendő a következőket magában foglalnia:⁸⁹⁵

- utalást a vádra a vádirat szerinti jogi minősítéssel,
- a vádirati tényállás lényegét,
- a vádlott személyi körülményeire vonatkozóan megállapított tényeket,
- a vádlott korábbi büntetéseire vonatkozó adatokat,
- a bíróság által megállapított tényállást,
- a büntetéskiszabási körülményeket,
- utalást a tárgyalásról lemondás tényére, valamint
- a jogszabályi hivatkozást.

⁸⁹³ www.mabie.hu/node/322

⁸⁹⁴ http://birosag.hu/sites/default/files/allomanyok/birosagi_hirek/obhe_atirat_be_koncepciorol.pdf, 6. o.

⁸⁹⁵ Be. 542/A. § (7) bekezdés

A bírák számára a tárgyalásról lemondás szélesebb körű alkalmazása a jogorvoslati jog korlátozottsága miatt is kedvező. Részben azért, mert ezáltal csökkenne a másodfokú bíróság munkaterhe, az első fokon ítélező bíróknak pedig kevésbé kellene tartaniuk az ítéletük hatályon kívül helyezésétől.

A hatályos szabályok szerint a bíróság szerepe e jogintézmény „népszerűsítésében” elenyésző. A bíró az eljárás során klasszikus, de korlátozott tartalmú ítélező funkciót tölt be, és nincs eszköze arra, hogy elősegítse a tárgyalásról lemondás gyakoribb alkalmazását. Az eljárás kimenetele sok szempontból ebben a külön eljárásban is a bíró mérlegelésén alapul. A terhelt és az ügyész megállapodása, valamint a vádirat benyújtása után abban az esetben kerül sor nyilvános ülésre, ha a bíróság a vádiratban megjelölt tényállással, minősítéssel, az ügyész által indítványozott büntetés, illetve intézkedés nemével – együttműködő terhelttel szembeni vádemelés esetén – annak mértékével, illetve tartamával is egyetért.⁸⁹⁶ Amennyiben tehát az előbbiek bármelyikével nem ért egyet, az ügyet tárgyalásra utalja. A bíróság az ülésen nyilatkoztatja a vádlottat arról, lemond-e a tárgyalásról, és elismeri-e a bűnösségét, majd ezt követően kihallgatja a vád tárgyává tett cselekményről.⁸⁹⁷ Fenyvesi Csaba szerint az eljárás „túl van biztosítva” azáltal, hogy a törvény alapján a vallomástételt megtagadó vádlott esetén a bíróságnak az ügyet tárgyalásra kell utalnia, így e külön eljárásnak nem csupán a tárgyalásról lemondás és a beismerés, hanem a kötelező vallomástétel is feltételét jelenti. Álláspontja szerint az „indokolatlan vallomástételi kényszer” nem alapozza meg az eljárás specialitása.⁸⁹⁸ Véleményem szerint azonban éppen a vádlott érdeke, hogy a kihallgatására sor kerüljön. A bíróság csak a kihallgatás útján győződhet meg a vádlott beszámítási képességéről, a beismerés önkéntességéről, illetve hitelt érdemlőségéről, fedezhet fel lényeges eltérést a vádlott nyomozás során, valamint az ügyész előtt tett vallomásai között, a bírói kihallgatás tehát garanciális szempontból nem mellőzhető. Végezetül a bíró kihallgatja a vádlottat a büntetékiszabási körülményekre is. A büntetést főszabály szerint a Btk. 82. §-ának (2) és (3) bekezdései, míg együttműködő terhelt esetén a Btk. 83. §-ának, illetve a 84. §-ának vagy az 1978. évi IV. törvény 85/A. §-ának, illetve 87/C. §-ának az alapulvételével kell kiszabni.⁸⁹⁹

Vizsgálandó kérdés továbbá, hogy a jelenlegi szabályok kellő motivációt jelentenek-e a vádlottak számára abban, hogy kezdeményezzék az ügyük nyilvános ülésen történő

⁸⁹⁶ Be. 541. § (1) bekezdés

⁸⁹⁷ Be. 542. § (3) és (5) bekezdés

⁸⁹⁸ Fenyvesi i. m. 350. o.

⁸⁹⁹ Be. 542/A. § (2) és (3) bekezdés, Be. 534. § (2) bekezdés és Be. 537. §

elbírálását. A 2013. július 1-től hatályos szabályok értelmében, a nem bünszervezeti keretek között bűnöző terhelt a beismerésért és a tárgyalásról lemondásért „cserébe” szabadságvesztés kiszabásakor csupán az enyhítő szakasz alkalmazásának lehetőségével számolhat, melyre a Btk. 82. §-ának (1) bekezdése alapján – a büntetéskiszabási elvekre figyelemmel – egyébként is lehetősége lenne. A módosítással a terhelt elesett attól a korábbi lehetőségtől, hogy egy garantált legnagyobb tartamú büntetési tétellel kalkulálva vegyen részt az eljárásban, a Btk. 82. (2) és (3) bekezdése ugyanis csak a minimálisan kiszabható büntetést határozza meg a csökkentés mértékének garantálása nélkül. Tóth Mihály véleménye szerint ezzel a módosítással az ügyész alku-pozíciója erősebbé vált, a terheltté pedig minimálisra csökkent. A terhelteknek – a csekély számú, bünszervezetben ténykedő, együttműködő társaikat leszámítva – jelenleg nem áll érdekében lemondani a tárgyalásról, tárgyalás tartása esetén ugyanis akár felmentésben is bizakodhatnak.⁹⁰⁰

Azonban olvasható olyan jogirodalmi álláspont is, mely szerint a legújabb szabályok alapján tényleges alku indulhat meg a felek között, hiszen a Be. 538.§-ának (8) bekezdése úgy rendelkezik, hogy a felek megállapodása tartalmazza a terhelt által beismert bűncselekmény leírását (a tényállást) és a Btk. szerinti minősítését. Így a gyakorlat fogja kialakítani, hogy az ügyész mennyire hagy beleszólási jogot a védelemnek a tényállás alakításába. A tényállásról történő alku pedig a terhelt számára is valódi előnyt jelenthetne.⁹⁰¹ Elismerve, hogy ez a jogértelmezés elősegíthetné a jogintézmény népszerűbbé válását, a magam részéről nem értek egyet azzal, hogy a jogalkotó szándéka erre irányult volna. Így csak azok a terheltek élhetnének a tényállás „közös kialakításának” lehetőségével, akik még a nyomozás során tettek bűnösségükre is kiterjedő beismerő vallomást, ugyanis a vádirat kézbesítését követően beismerő vádlottak esetén az ügyész a Be. 540. §-ának (2) bekezdése alapján csak azt közli a terhelttel, milyen nemű, mértékű, tartalmú büntetést illetve intézkedést vesz tudomásul, hiszen a tényállás és a minősítés vonatkozásában már kifejtette álláspontját a vádiratban. A Be. 540. §-ának (3) bekezdése „indítványokkal kiegészített” vádiratként jelöli meg az ügyész által benyújtandó vádat, ami arra utal, hogy a terhelt számára kézbesített vádiratot mindössze a büntetésre, illetve intézkedésre, továbbá a nyilvános ülésen történő elbírálásra vonatkozó indítványokkal kell kiegészíteni. Ez pedig indokolatlan, a törvény egyéb rendelkezéseiből le nem vezethető előnyhöz juttatná azt a terheltet, aki lehetőséget kapna a tényállás közös kialakítására. Tóth Mihály is akként foglalt állást, hogy az egyezkedés nem a vádról

⁹⁰⁰ <http://www.mabie.hu/node/1021>

⁹⁰¹ Pápai-Tarr (2014.) i. m. 295. o.

folyik.⁹⁰²Fantoly Zsanett szerint „egyenesen a büntetőjog és a jogbiztonságba vetett bizalom kijátszásával lenne egyenértékű, ha legitimálnánk a „charge bargaining”-nek azt a megjelenési formáját, miszerint az egyezség enyhébb minősítést tartalmazó vádon is alapulhatna.”⁹⁰³

Létezik ugyanakkor olyan szakirodalmi állásfoglalás, mely szerint a tárgyalásról lemondás a mediációval (közvetítói eljárással együtt) a megegyezésen alapuló eljárásokhoz tartozik. E nézetet képviselő jogászok szerint a magyar büntetőeljárás jog – tágabb értelemben vett – „vádalkuként” három jogintézményt szabályoz: a gyanúsítottal való együttműködést, a tárgyalásról lemondást és a Védelmi Program keretében kötött megállapodásokat. Konszenzuális elem a vád és a védelem megegyezése az ügy nyilvános eljáráson történő elbírálásában.⁹⁰⁴

Álláspontom szerint jogalkotási hiba, ha egy jogintézmény alkalmazási körét a gyakorlatnak kell kimunkálnia. A törvényszövegben legalább céltételezés formájában kifejezésre kellene juttatni, hogy az adott eljárási szabály törvénybe iktatására miért került sor. E célkitűzés orientálhatná a jogalkalmazót abból a szempontból is, hogy az adekvát ügyek minél nagyobb számban nyerjenek elintézészt a speciális szabályok alapján. Továbbá a jogalkotó, és nem a jogalkalmazó feladata eldönteni, hogy a vád és a védelem megállapodása mire terjedhet ki. Ennek a kérdésnek az eldöntése ugyanis nélkülözhetetlen az egységes jogalkalmazás szempontjából.

A statisztikai adatok a jelenlegi rendelkezések diszfunkciójára utalnak. Az elmúlt években a vádemelésre alkalmas ügyek mindössze 0,3-0,4 %-ában került sor tárgyalásról lemondásra. A 2012. évben ennél is rosszabb, 0,1 %-os eredmény volt kimutatható, mely 2013-ban még ennek is a felére csökkent. A CompLex Jogtár Kommentárja szerint a szűk körű alkalmazás a formai kötöttségekre és a büntetési tételkeretek jelentős csökkenésére vezethető vissza.⁹⁰⁵

A Legfőbb Ügyész országgyűlési beszámolójának adatai alapján 2012-ben az előző évről fennmaradt 6934 ügygel együtt az ügyészség 119.278 ügyet vizsgált meg vádemelésre alkalmasság szempontjából. Ebből összesen 58.669 esetben került sor vádemelésre:

- 34.852 ügyben az ügyész vádirati formában emelt vádat (57,46%),
- 9.292 ügyben az ügyész bíróság elé állította a terheltet (15,32%),

⁹⁰² Belovics – Tóth im. 543. o.

⁹⁰³ Fantoly (2010.) i. m. 149. o.

⁹⁰⁴ Herke – Fenyvesi – Tremmel i. m. 293-300. o.

⁹⁰⁵ A CompLex Jogtár 1998. évi XIX. törvény 533. §-hoz írt magyarázata.

- 16.429 esetben indítványozta az ügy tárgyalás mellőzésével történő elbírálását (27,09%), és
- 71 ügyben fogadta el a terhelt tárgyalásról lemondásra irányuló kezdeményezését, és tett indítványt az ügy nyilvános ülésen történő elbírálására (0,12%).⁹⁰⁶

(Meg kell jegyezni, hogy a beszámoló adataitól eltérően ez összesen 60.644 vádemelést jelent. Az arányszámok az általam kiszámolt összes vádemelésen alapulnak, ellenkező esetben nem adják ki a 100%-ot.)

2013-ban az előző évről átkerült elintézetlen ügyekkel együtt 122.643 ügyet vizsgált meg vádemelésre alkalmasság szempontjából az ügyészség, melyből az ügyek 50,5 %-ában, 61.970 ügyben emelt vádat:

- 34.756 ügyben vádirati formában (54,28 %),
- 13.532 ügyben állította bíróság elé a terheltet (21,14 %)
- 15.694 ügyben tett indítványt a tárgyalás mellőzésére (24,51 %)
- 43 ügyben indítványozta az ügy nyilvános ülésen történő elbírálását (0,067 %).⁹⁰⁷

(A beszámoló adataitól eltérően ez összesen 64.025 vádemelést jelent. Az arányszámok az általam kiszámolt összes vádemelésen alapulnak, ellenkező esetben nem adják ki a 100%-ot.)

A statisztikai adatok szerint 2012-ben és 2013-ban a bíróság elé kerülő ügyek hozzávetőlegesen felében került sor valamelyik eljárást gyorsító külön eljárás alkalmazására, melynek jelentéktelen hányadát teszi ki a tárgyalásról lemondás.

A tárgyalásról lemondás szabályainak alkalmazására a Be. 538. § (1) bekezdése értelmében – bár az ügyész indítványára – a terhelt kezdeményezése alapján van helye, ezért véleményem szerint önmagában a büntetési tételkeret csökkenése nem kellene, hogy előidézze e szabályok alkalmazásának gyér előfordulását. Jogalkalmazói tapasztalataim szerint a terheltek nagyobb számban kezdeményezik ennek a külön eljárásnak a lefolytatását, mint ahány esetben az ügyész a kezdeményezést elfogadná, ami arra utal, hogy az ügyészség a jelenlegi szabályozási rendszerben nem érdekelt a speciális szabályok alkalmazásában.

⁹⁰⁶ http://www.mklu.hu/pdf/ogy_besz/ogy_beszamolo_2012.pdf, 27. o.

⁹⁰⁷ http://mklu.hu/hnlp14/wp-content/uploads/farkasil/2013/11/ogy_beszamolo_2013.pdf, 20. o.

A formai kötöttségek nagy száma elvben jelenthetne némi magyarázatot a tárgyalásról lemondás intézményének „eredménytelenségére,” álláspontom szerint azonban a hiba nem feltétlenül a formában keresendő. A Be. 538. § (4) bekezdése alapján – ha addig védő kirendelésére vagy meghatalmazására egyéb okból nem került sor – a védői részvétel csupán akkortól válik kötelezővé az eljárásban, amikor az ügyész a terheltnek a tárgyalásról lemondásra irányuló kezdeményezését elfogadta. Jogi ismeretek hiányában a terheltek általában nincsenek abban a helyzetben, hogy a tárgyalásról lemondás előnyét, következményeit felmérjék. Így véleményem szerint a védővel nem rendelkező terheltek igen kis százaléka kezdeményezi ennek a külön eljárásnak a lefolytatását, ami tovább szűkíti a „potenciális” kezdeményezők táborát.

Álláspontom szerint a diszfunkció egyik fő oka, hogy tisztázatlan, mi a tárgyalásról lemondás intézményének célja. Amennyiben az eljárást gyorsító eszközök között kell számon tartani, a jelenlegi szabály célja és tartalma inkoherens egymással. A terheltnek nem feltétlenül áll érdekében az eljárás mielőbbi befejezése, hiszen az enyhítő körülményként figyelembe vett jelentős időmúlásra tekintettel a törvényi minimumhoz közeli büntetés kiszabására kerül sor. Úgy tűnik, a túlterhelt hatóságoknak (bírószág, ügyészség) inkább állna érdekében az eljárást gyorsító eszközök minél nagyobb számban történő igénybevétele, azonban a törvény minimális lehetőséget sem biztosít arra, hogy az ügyész „népszerűsítse” ezt a fajta elintézési módot. A bíróság szerepe – ellentétben például a német szabályokkal – teljes mértékben passzív. Sőt, az ügyészre vonatkozó eljárási szabályokat áttekintve megállapíthatjuk, hogy jelen pillanatban – éppen túlterheltsége okán – csak az az ügyész „érdekelt” a tárgyalásról lemondás szabályainak alkalmazásában, amelyik az ügyet a nyomozás elrendelésétől az ítélet meghozataláig „végig viszi,” és ezért a munkájának megszervezésében pergazdaságossági szempontokat is figyelembe vesz. Sajnálatos tény azonban, hogy az ügyészségek nagy része – különösen a fővárosban – nincs abban a helyzetben, hogy a munka megszervezésekor az iménti szempontokat figyelembe vegyék.

A külföldi büntetőeljárási törvények hasonló szabályainak áttekintését követően megállapíthatjuk, hogy azoknak nagyobb szerep jut a büntetőügyek elintézése során.

	Plea bargaining	Verständigung	Patteggiamento	Lemondás a tárgyalásról
Milyen bűncselekmények esetében van rá lehetőség?	A legsúlyosabb bűncselekmények esetében is. Törvényileg nincs korlátozva az alkalmazása, de a bíróság csak olyan vádalkut fogad el, mely a közösség érdekével összhangban áll, különösen a nolo contendere nyilatkozat elfogadása esetén. (Ld. 4.3.1.)	Egyelőre a törvény nem szabályozza. Az úgynevezett „arra alkalmas” esetekben kerülhet rá sor, amikor a terhelt tevékeny megbánásának szerepe lehet. A definiálás a bírói gyakorlatra vár.	Amennyiben a szabadságvesztés büntetés 1/3-dal csökkentve nem haladja meg az 5 évet, kivéve a taxatív felsorolt kategóriákat.	1) Főszabály: bármilyen tényállás esetén, kivéve, ha a terhelt a bűncselekményt bünszervezetben követte el. 2) Speciális szabály: úgynevezett együttműködő terhelt esetében (ha a terhelt a bűncselekményt bünszervezetben követte el)
Ki jogosult kezdeményezni?	A vád és a védelem egyaránt.	Az ügyész vagy a bíró.	Az ügyész vagy a terhelt.	Kizárólag a terhelt.
Hogyan értesül ezen eljárási alternatíváról a terhelt?	Az ügyész tájékoztathatja a terheltet, amennyiben az alku létrejöttével maga is egyetért.	A bíróság által.	Az ügyész által.	A védő tájékoztathatja a terheltet a törvény adta lehetőségről. Az ügyész legfeljebb „informális” úton „üzenhet” a terheltnek pl. a nyomozó hatóságon keresztül.
Mi lehet a megállapodás tárgya?	a) A terhelt által „elvallalt” tényállás és jogi minősítés b) A büntetés neve és mértéke c) Egyéb: a vád részéről pl. a visszaesői minőség „mellőzése”, a vádlott részéről együttműködés a hatósággal	A megegyezés tárgya kizárólag az ítéletben és az ahhoz tartozó határozatokban megállapított jogkövetkezmény lehet, illetve az eljárás résztvevőinek eljárásjogi magatartása.	A büntetés neve és mértéke. Bizonyos intézkedés mellőzése.	A büntetési tételkeret törvényi enyhítése.
Miben nyilvánul meg a kedvezmény?	Jelentősen csökkentett mértékű büntetés figyelemmel arra, hogy a minősítést is meg lehet változtatni. Általában 30-40 %-kal enyhébb büntetés.	A bíróság az eset összes körülményének, valamint az általános büntetéskezabási körülmények szabad belátáson alapuló mérlegelését követően közölheti a büntetés felső és alsó határát is. Az átlagos „büntetési engedmény” mértéke körülbelül a büntetés negyede és harmada között állapítható meg. Emellett a bírók gyakran helyeznek kilátásba felfüggesztett büntetést, mely szintén arra készíti a vádlottakat, hogy beismerő vallomást tegyenek.	1/3-dal csökkentett büntetés Nem kerül be az erkölcsi bizonyítványba. Ha a kiszabott büntetés a 2 évi szabadságvesztést nem haladja meg: a bíróság nem kötelezi a vádlottat a büntügyi költség viselésére.	1) Főszabály: enyhébb büntetés, a Btk. 82. §-ának (2) bekezdése szerinti garantált alsó határ 2) Együttműködő terhelt: garantált mértékű büntetés a Btk. 83. §-ának (2) bekezdés alapján viselésére.
Mi az alku alapja?	plead guilty (bűnösség elismerése) nolo contendere nyilatkozat (nem feltétel a bűnösség elismerése)	A megegyezés minden esetben a vádlott beismerő vallomásán alapul. A bűnösség megállapítása nem képezheti a megegyezés tárgyát.	Nem feltétel a bűnösség elismerése. A vád és a védelem a büntetés nemében és mértékében állapodik meg.	a) Főszabály: teljes körű, bűnösségre is kiterjedő beismerő vallomás szükséges. b) Speciális eset: az eredeti ügy vagy más büntetőügy bizonyításához való hozzájárulás, ügyésszel, nyomozó hatósággal jelentős mértékű együttműködés.

Mi a szerepe az ügyésznek az eljárásban?	Az ügyésznek széleskörű diszkrécionális joga van a vád alakítását illetően.	Kezdeményezheti a megegyezést.	Kezdeményezheti a büntetési alku megkötését. Megtagadhatja a büntetési alku iránti kérelemhez a beleegyezést, de indokolnia kell. Fellebbezhet az ítélet ellen.	A terhelt kezdeményezése alapján dönt arról, hogy az ügy alkalmas-e a megállapodás megkötésére. A terhelt meghallgatása után nyilvános ülés indítványozásáról dönt. A terhelt tájékoztatása a jogkövetkezményekről.
Mi a bíró szerepe az eljárásban?	Az USA-ban többféle gyakorlat alakult ki. A szövetségi szabályok szerint passzív. Az ügyész egyetértése nélkül nem hoz ítéletet. A terhelt tájékoztatása. Nincs tényfeltárási kötelezettsége.	Kezdeményezheti a megegyezést. (Közli a felekkel, milyen tartalmú megállapodást fogad el.) Az ügyész egyetértése nélkül nem jön létre a megegyezés. A terhelt tájékoztatása. Tényfeltárási kötelezettsége van. (Materiális igazság megállapítása a cél.) Büntetés kiszabása.	Az ügyész egyetértésének hiányában is elfogadhatja a vádlott kérését.	Kvazi vétó joga van a tárgyalásról lemondással kapcsolatban: nyilvános ülés helyett tárgyalásra utalhatja az ügyet (ld. 6. 3.) Ügyészi indítvány nélkül nem kerül sor a külön eljárásra. A terhelt tájékoztatása. Büntetés kiszabása.
A bíró köteles-e elfogadni a megállapodást?	A vádalku formájától függ. (Ld. 4. 3. 2.) A konkrét büntetésben történő megállapodás köti a bíróságot.	Nem.	Nem.	Nem.
A perorvoslat szabályainak specialitásai az általánoshoz képest:	Nem kizárt. A gyakorlatban a bíróságok a fellebbezés jogáról történő lemondást szorgalmazzák.	Van helye fellebbezésnek. A jogorvoslati jogról nem lehet érvényesen lemondani.	Az ítélet ellen a terhelt nem, de az ügyész fellebbezhet. (Ennek oka az, hogy a bíróság az ügyész egyetértése nélkül is hozhat ítéletet.)	Korlátozott. Fellebbezni lehet: A) Felmentés esetén. B) Főszabály szerinti tárgyalásról lemondás: a vádtól eltérő tényállás és minősítés megállapítása esetén. C) Főszabály szerinti tárgyalásról lemondás: a vádiratban megállapított kereten kívüli büntetés, intézkedés esetén (mértéke, tartama miatt). D) Speciális eset: az együttműködő terhelt a büntetés, intézkedés mértéke, tartama miatt sem fellebbezhet. E) Új tény és új bizonyíték esetén lehetséges. F) Eljárási szabálysértés esetén. (Hiányoztak a nyilvános ülés feltételei.)
Milyen célból vezették be az alkalmazását?	Az igazságszolgáltatás tehermentesítése. Jelentős eredmények a büntelferdítésben.	Tisztességes, a jogállamiság kritériumának megfelelő eljárás keretében a büntetőeljárás megegyezés törvényi szabályozása.	Eredetileg a büntelferdítés hatékonyságának növelése. Ma az igazságszolgáltatás hatékonyságának növelése.	1) Főszabály szerint: jelentős munkateher csökkentés. (Ld. a törvény Indokolását.) 2) Speciális esete: a szervezett bűnözéssel szembeni fellépés

Milyen gyakran alkalmazzák?	Egyes becslések szerint az ügyek több, mint 90%-a intéződik el vádalkuval.	A szakírók becslése szerint már a 2009. évi törvénybe iktatása előtt az összes ügy kb. fele intéződött el ilyen módon.	Az ügyeknek több mint 50%-a patteggiamento útján nyer elintézését.	A vádemelésre alkalmas ügyek 0,1 %-ában vagy még ritkábban. Elhanyagolhatónak mondható.
------------------------------------	--	--	--	---

A tárgyalásról lemondás intenzívebb alkalmazását hosszabb távon talán elősegíti az a tény, hogy elvben korlátozás nélkül, tehát nem csupán a nyolc évet meg nem haladó szabadságvesztéssel büntetendő bűncselekmények esetében alkalmazható. Mégsem tartom szerencsésnek a megszorítások nélküli jogi szabályozást, ebből a szempontból megfelelőbbnek vélem az olasz mintát, mely az egységes jogalkalmazás szempontjából is célravezetőbb megoldást kínál. Ezen túlmenően megfontolandónak tartom az ügyész, illetve bíró aktivitásának növelését az ilyen típusú eljárások szorgalmazását illetően.

Hasznosnak vélem a vonatkozó tárgyú szakirodalomban több szerző⁹⁰⁸ által is körüljárt kérdés átgondolását: ha még a főszabály szerint lefolytatott büntetőeljárás során megállapított anyagi igazság is relatív (nem is beszélve a végül kiszabásra kerülő büntetésről), valóban akkora csorba esne az igazságon, valóban olyan sokat veszítene-e az igazságszolgáltatás a tárgyalásról lemondás gyökeres újraszabályozásával?

Álláspontom szerint a büntetőeljárás egyszerűsítése és gyorsítása érdekében megalkotandó új szabályok megállapítása során sem kell félretennünk a materiális igazság megállapítását célzó kontinentális eljárásjogi hagyományainkat. Erre láthattunk példát a német büntetőeljárás megállapodás szabályainak tanulmányozása során is. Ugyanakkor – egyetértve a német szabályozást bíráló Burhoffal – megfontolandó lehet a magyar „vádalku” egy, a büntetőeljárás törvénytől különböző, konszenzuális eljárási elvekre épülő törvényben szabályozni. Így – megőrizve a büntetőeljárás törvény tisztán perjogi elveken alapuló konstrukcióját – a bíróság elé kerülő ügyek „megszűrését” követően az általános szabályok szerint lefolytatott büntetőeljárás nagyobb eséllyel felelhet meg a vele szemben támasztott követelményeknek: a jogszerűségnek, az időszűrésnek és célszerűségnek, valamint az anyagi igazság érvényesülésére irányuló igénynek.

⁹⁰⁸ Pápai-Tarr Ágnes: Vádalku – az amerikai és a magyar valóság. 16. o.

IV. Rész

1. Konklúzió

1.1. A kutatás eredményei, kodifikációs javaslatok

Dolgozatom első részében a történeti áttekintés keretei között a különböző büntetőeljárású struktúrák kialakulásának sajátosságait kívántam bemutatni, utalva arra, hogy az állami intézmények létrejöttével egyidejűleg szükségszerűen megjelentek az igazságszolgáltatás szervei, illetve kialakultak a büntetőjogi felelősségre vonás szabályai. A kontinentális jogrend reprezentánsai közül az olasz, a francia és a német jogfejlődésnek szenteltem kiemelkedő figyelmet, ezt követően az angolszász jogterület két legjelentősebb országának, azaz Anglia, illetve az Amerikai Egyesült Államok igazságszolgáltatási rendszerének a kialakulását elemeztem. Mind a kontinentális, mind az angolszász eljárásjogi rendszer történeti előzményeinek bemutatása során arra törekedtem, hogy azoknak az alapintézményeknek a kialakulási sajátosságait tárjam fel, amelyek mind a mai napig mintegy tartópillérei a két eljárásjogi struktúrának. Már a történeti áttekintés alapján megállapítható, hogy számos hasonlóság ellenére még az alapvető jogok, illetve a determináló jellegű jogi megoldások között is számottevő különbségek vannak.

Az összehasonlíthatóság érdekében tettem vizsgálat tárgyává a magyar eljárási és szervezeti szabályok alakulását. Nem képezheti vita tárgyát, hogy a magyar büntető igazságszolgáltatás szempontjából kiemelkedő szerepe van az 1860-1900 közötti időszaknak, hiszen ekkor épült ki a modern igazságszolgáltatás struktúrája, illetve ebben az időszakban került megalkotásra a jogállami követelményeknek minden szempontból megfelelő Bp. A magyar jogfejlődés bemutatásakor nyilvánvalóan nem lehetett eltekinteni a szocializmus időszakának produktumaitól, illetve a rendszerváltás időszakának „újtonságaitól”.

Hangsúlyozni szeretném, a viszonylag nagyobb terjedelmű történeti áttekintés megítélésem szerint elengedhetetlenül szükséges kutatási témám megalapozásához, illetve a – fejlődés folyamatát is figyelembe vevő – helyes következtetések levonásához.

A dolgozatom második részében az összehasonlíthatóság érdekében előbb az angolszász, majd a kontinentális eljárási rendszer sajátosságait kutattam. A leglényegesebb különbségek áttekintését követően az ítélezés fórumrendszerének sajátosságait, de különösen a laikus

elemeknek a büntető igazságszolgáltatásba történő bevonását vizsgáltam. Ennek keretében a társasbíráskodás mindkét ismert formáját, azaz az ülnökrendszert, valamint az esküdszéki rendszert is bemutattam, kitérve a büntetőjogi főkérdés eldöntésére gyakorolt hatásukra is.

A kutatásom alapján arra a következtetésre jutottam, hogy a laikus elemek bevonása a büntető igazságszolgáltatás folyamatába nagymértékben hozzájárult a „hivatásos” bírói túlhatalom korlátozásához, olykor a bírói önkény felszámolásához. A büntető anyagi jogi szabályozás bonyolultabbá válása miatt, továbbá olyan új törvényi tényállások létrejöttéből fakadóan, amelyek keretdiszpozícióit nagyszámú igazgatási norma tölti ki tartalommal, azonban ma már rendkívül magas szintű szakmai ismeretekre van szükség, és ennek a tudásnak a teljes körű birtoklása elengedhetetlen feltétele a törvényes döntés meghozatalának. Valójában – amint arra már utaltam – a laikus részvétellel működő és a tisztán hivatásos bírók közreműködésével funkcionáló igazságszolgáltatás egybevetése által megállapítható, hogy mindkét forma jelentős előnyökkel és hátrányokkal jár, megítélésem szerint azonban a szakszerűsége alapuló törvényesség megvalósulását az egyesbíró, illetve a kizárólag hivatásos bírókból álló tanács működése ma már hatékonyabban tudja segíteni. Ahogy arra rámutattam, a hivatásos bíró eljárása nemcsak szakszerűbb, de gyorsabb is, így a tisztességes eljárás követelményén belül megjelenő időszűrés elvárás is könnyebben realizálódhat, és a bűnügyek többségében csak csekély mértékben érvényesül az a tétel, amely szerint a laikus elemek képesek segíteni a hivatásos bírót a törvénykezésben.

Kodifikációs javaslat:

Ezért álláspontom szerint a büntetőeljárás törvény kodifikációja során bővíteni kell azoknak az ügyeknek a körét, ahol – akár a járásbíró, akár a törvényszék előtt indult ügyben – az elsőfokú bíróság ülnökök közreműködése nélkül, azaz egyesbíróként jár el. Nem tartom helyesnek a jelenlegi szabályozást azért sem, mert az ügy jogi bonyolultsága nem a bűncselekményre megállapított büntetési tétel felső határától függ, hanem a szabályozás sajátosságaitól. Így például a jelenleg hatályos szabályok szerint egy kocsmai verekedés során előidézett életveszélyt okozó testi sértés miatt első fokon a törvényszék egy hivatásos bíróból és két ülnökből álló tanácsban jár el, hiszen a szóban forgó deliktum [Btk. 164. § (8) bekezdés] büntetési tételkeretének a felső határa nyolc év, de ugyanilyen büntetéssel fenyegetett a különösen nagy vagyoni hátrányt okozó költségvetési csalás [Btk. 396. § (4) bekezdés a) pont] is, amiből kifolyólag ezen utóbbi bűncselekmény tekintetében szintén egy hivatásos bíróból és két ülnökből álló tanácsban jár el a törvényszék elsőfokon. Míg az

elsőként említett deliktum tekintetében a laikus elemek az adott életviszonyok és körülmények ismeretéből fakadóan valóban segíthetik a hivatásos bíró munkáját, az utóbbi bűncselekmény vonatkozásában azt kizártnak tartom. Ebből fakadóan nem a büntetési tételekre figyelemmel, hanem a bűncselekményi sajátosságok alapján lenne indokolt meghatározni azt a kört, ahol a járásbíró, illetve a törvényszék első fokon, ülnökök közreműködésével jár el. Az átalakítás másik vezérelve lehet, ha a bírói tanácsokban meghatározott ügycsoportokra szakosodott, megfelelő szakképesítéssel rendelkező (könyvelő, adótanácsadó) ülnökök foglalhatnának helyet, akik érdemben tudnák a hivatásos bíró munkáját segíteni.

Ami az esküdszéki bíráskodást illeti, megítélésem szerint rendkívüli mértékben ronthatja a törvényesség követelményét az a tény, hogy olykor nem kizárólag szakmai szempontok érvényesülnek a döntéshozatala során. Ebből a megközelítésből a francia esküdtbírói modell megfelelőbbnek tűnik.

A dolgozatom következő részében a bizonyítás szempontjából vettem egybe az angolszász, illetve a kontinentális rendszer, szabályozási sajátosságait, különös tekintettel a tiltott módon beszerzett bizonyítékokkal kapcsolatos rendelkezésekre. Megítélésem szerint a magyar büntetőeljárás törvény rendelkezései e körben megfelelnek a jogállami követelményeknek.

Kodifikációs javaslat

Álláspontom szerint azonban a jelenleg hatályos magyar szabályozás, amely szerint a terhelt az egész eljárás során megtagadhatja a vallomástételt, de dönthet úgy is, hogy vallomást tesz, és csak ezt követően nem kíván további vallomást tenni vagy a kérdésekre válaszolni, nagymértékben nehezíti a materiális igazság megállapítását. A jelenlegi szabályok alapján ugyanis a vallomásának keretei között a terhelt érdemi védekezést terjeszthet elő, amelyet azonban nem lehet kontroll alá vonni kérdések feltevésével, amennyiben a terhelt úgy nyilatkozik, hogy a kérdésekre már nem kíván válaszolni. Ezért az új büntetőeljárás törvényben olyan szabályt kell rögzíteni, amely biztosítja a vádlott számára a hallgatáshoz való jogot, azonban, ha úgy dönt, hogy vallomást tesz, a továbbiakban azt már nem tagadhatja meg, illetve a feltett kérdésekre válaszolni köteles.

A dolgozatom harmadik részében a vádalku kialakulásának történetét, a jogintézmény sajátosságait, a magállapodások fajtáit mutatom be. Kutatásom kiterjedt mind az angolszász rendszerre, mind az egyes európai államok szabályozási megoldásaira. Dolgozatomnak ebben

a részében bemutatom azokat a jogintézményeket is, amelyek a magyar jogrendszerben hivatottak az eljárás gyorsítására, az időszerűség biztosítására.

Kodifikációs javaslat:

Nem képezheti vita tárgyát, hogy az időszerűség követelményének való megfelelés részesele a tisztességes eljárás kritériumrendszerének, és ennek az időszerűségi követelménynek a realizálására nyilvánvalóan alkalmas a vádalku jogintézménye. Ennek a jogintézménynek a „valódi” bevezetésére azonban nyilvánvalóan az új büntetőeljárás törvény célmeghatározására (materiális igazság kontra konfliktust feloldó jogszolgáltatás) figyelemmel kerülhet sor. Megjegyzem, amennyiben az új büntetőeljárás törvény változatlanul a materiális igazság megállapítását követeli majd meg a jogalkalmazótól, a vádalku jogintézmények az átültetésére csak erre tekintettel kerülhet sor.

Ezért is szeretném hangsúlyozni, hogy egy büntetőeljárás törvény kodifikációja során az igazságfogalomra vonatkozó döntésnek determináló szerepe van. A materiális, illetve a formális igazságfogalom közötti választásnak pedig szükségszerű következményei vannak, mert az előbbi a vegyes eljárási modell, míg az utóbbi az akkuzatórius modell sajátja.

Amint azt részletesen kifejtettem, az időszerűség nem célja, hanem követelménye a büntetőeljárásnak. Az időszerűség nem mehet a szakszerűség vagy, azaz a törvényesség rovására.

Kodifikációs javaslat:

Az említett követelményeknek csak olyan eljárási törvény képes megfelelni, amely logikus felépítésű nem „túlbonyolított”, kevés utaló szabályt tartalmaz, a normarendszere koherens, és amely ugyanakkor képes a visszaélésszerű joggyakorlás megakadályozására. A jogalkotónak a jogosultságokat tehát úgy kell biztosítania, a büntetőeljárás bármely résztvevőjének, hogy amennyiben a jog jogosultja azt nem rendeltetésszerűen gyakorolja, az ilyen magatartás ne maradjon következmények nélkül.

1.2. Zárógondolatok

Jelen sorok írásakor már beterjesztésre került a kormány elé az új büntetőeljárás törvény koncepciója. Tisztában vagyok azzal, hogy minden büntetőeljárás rendeltetése a történelem tisztázását követően döntés a büntetőjogi felelősség kérdésében.

Dolgozatomban – jogalkalmazói tapasztalataim és az általam végzett kutatások alapján – a büntetőeljárás továbbfejlesztésének lehetséges irányaira kívántam felhívni a figyelmet. Tettem ezt alapvetően a két determináló büntető eljárási rendszer vizsgálata által. Álláspontom szerint mindkét rendszer tartalmaz olyan elemeket, amelyeknek az átvétele jelentős mértékben elősegítheti a büntetőeljárás sikerének a biztosítását. Kérdés persze az, hogy mit tekintünk sikernek. Véleményem szerint a kérdésre egyszerű válasz adható, nevezetesen, hogy a bűnelkövető ne kerülhesse el a felelősségre vonást, illetve, hogy ártatlan személy elítélése ne történhessen meg. Amennyiben az új büntetőeljárás törvény kodifikációja során a jogalkotó ezt a kívánalmat tartja szem előtt, és ennek az elvárásnak megfelelő törvényt alkot, a jogalkalmazónak is könnyebbé válik a helyzete, és a törvényes és igazságos döntések meghozatala révén jelentős mértékben szilárdulhat meg a jogbiztonság követelménye.

FELHASZNÁLT IRODALOM

HAZAI SZERZŐK

A Legfőbb Ügyészség „Bűnözés és igazságszolgáltatás 2004-2012.” című kiadványa

A Magyar Népköztársaság igazságszolgáltatása – Tájékoztató a népi ülnökök számára. Jogi és Államigazgatási Könyv- és Folyóiratkiadó, Budapest, 1954.

Amerikai Ügyvédi Kamara Közép- és Kelet Európai Jogi Kezdeményezés (ABA CEELI): Az óvadék és a vádalku intézménye. Pécs-Budapest-Győr, 1997.

Angyal Pál: A magyar büntetőeljárás jog tankönyve. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt., Budapest, 1915. I. kötet.

Badó Attila: Nép szava Isten szava? A francia esküdszék dilemmái, Jogelméleti Szemle 2000/1.

Badó Attila: Esküdszéki ítéletek – Futni hagyott bűnösök? Hírhedt esetek az Egyesült Államok igazságszolgáltatásának történetéből. Studio Batiq, 2004.

Bagdi Dénes – Bálint Levente – Berkes György – Cséka Ervin – Gál Andor – Gödöny József – Horváth Tibor – Katona Géza – László Jenő – Moldoványi György – Nagy Lajos – Szabóné Nagy Teréz – Vágó Tibor: A büntető eljárás magyarázata. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1982.

Bánáti János – Belovics Ervin – Csák Zsolt – Sinku Pál – Tóth Mihály – Varga Zoltán: Büntető eljárásjog, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2006.

Bárd Károly: A büntető hatalom megosztásának buktatói. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1987.

Bárd Károly-Pusztai László (szerk.): A büntetőeljárás kézikönyve (Jogsabályok, bírói és ügyési gyakorlat) Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1993.

Bárd Károly: Bírói függetlenség az Európai Unió társult országaiban. Hol állunk mi, magyarok? Fundamentum 2002/1.

Bárd Károly: Emberi jogok és büntető igazságszolgáltatás Európában. A tisztességes eljárás büntetőügyekben – emberi jogi dogmatikai értekezés. Magyar Hivatalos Közlönykiadó, Budapest, 2007.

Bárd Károly: A magyar büntetőeljárás alakulása 1985-2005. In: Jakab András – Takács Péter (szerk.): A magyar jogrendszer átalakulása 1985/1990-2005 Jog, rendszerváltozás, EU – csatlakozás I. kötet Gondolat – ELTE ÁJK, Budapest, 2007.

Beér János – Csizmadia Andor: Az 1848/49. évi népképviseleti országgyűlés. Budapest, 1954.

Beér János – Csizmadia Andor: Történelmünk a jogalkotás tükrében. Sarkalatos honi törvényeinkből. Budapest, 1966.

Beliznay Kinga – Horváth Attila – Kabódi Csaba – Király Tibor – Lőrincz József – Máthé Gábor – Mezey Barna – Pomogyi László – Révész T. Mihály – Zlinszky János: Magyar jogtörténet. Osiris Kiadó Budapest, 1996.

Belovics Ervin – Tóth Mihály: Büntető eljárásjog, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2013.

Bencze Mátyás: A bírói mérlegelésre vonatkozó szabályok értelmezésének sajátosságai, JEMA 2011/2.

Bócz Endre: Az ún. vádalkuról. Belügyi Szemle 1995/10.

Bócz Endre: A kényszervallatásról. Magyar Jog 2013/2.

Bruce Ackerman: A terrorizmus és az alkotmányos rend. Miskolci Jogi Szemle 2008/2.

Chorowski Nóra: Az alkotmánybíráskodás Jura 2002/1.

Csizmadia Andor – Kovács Kálmán – Asztalos László: Magyar állam- és jogtörténet, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1978.

Cséka Ervin: A büntető tárgyalási rendszer. In: Tóth Mihály (szerk.) Különnyomat a Veres József Emlékkönyvből. Szeged, 1999. Vázlatok és szemelvények a büntető-eljárásjog tanulmányozásához II. Budapest, 2000.

Cséka Ervin – Fantoly Zsanett – Kovács Judit – Lőrinczy György – Vida Mihály: A büntetőeljárás jog alapvonalai I. Bába Kiadó, Szeged, 2004.

Czine Ágnes – Szabó Sándor – Villányi József: Strasbourgi ítéletek a magyar büntetőeljárásban, HVG-ORAC Lap-és Könyvkiadó Kft. Budapest, 2008.

Degré Alajos: Magyar alkotmány- és jogtörténet. Publikon Kiadó – Pécsi Tudományegyetem Állam és Jogtudományi Kar, Pécs, 2010.

Eckhart Ferenc: Magyar alkotmány- és jogtörténet, Osiris Kiadó, Budapest, 2000.

Edvi Illés Károly – Gyomai Zsigmond: Csemegi Károly művei I., 1904.

Elek Balázs: A vallomás befolyásolása a büntetőeljárásban. Tóth Könyvkereskedés és Kiadó Kft., Debrecen, 2007.

Erdei Árpád: Mi az igazság? In: Erdei Árpád (szerk.): A büntető ítélet igazságtartalma. Magyar Közlöny Lap-és Könyvkiadó, Budapest, 2010.

Erdei Árpád: Tanok és tévtanok a büntető eljárásjog tudományában, ELTE Eötvös Kiadó Budapest, 2011.

Európa Tanács ajánlásai a büntetőeljárás egyszerűsítésére. Rendészeti Szemle 1991/5.

Fakó Edit: Vádalku a kontinentális jogrendszerben, Publicationes Universitatis Miskolcensis, Sectio Juridica et Politica. Miskolc, Tomus XX/1. 2002.

Fantoly Zsanett: Lemondás a tárgyalásról – lemondás az igazságról? In: Erdei Árpád (szerk.): A büntető ítélet igazságtartalma. Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2010.

Fantoly Zsanett: A büntető tárgyalási rendszerek sajátosságai és a büntetőeljárás hatékonysága, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2012.

Farkas Ákos: Konszenzuális elemek a büntetőeljárásban. Magyar Jog 1992/8.

Farkas Ákos: A falra akasztott nádpálca avagy a büntető igazságszolgáltatás hatékonyságának korlátai. Osiris Kiadó, 2002.

Farkas Ákos: A büntető igazságszolgáltatási rendszer hatékonyságának korlátai. Az igazságszolgáltatás kihívásai a XXI. században. In: Harsági Viktória–Wopera Zsuzsa (szerk.): Tanulmánykötet Gáspárdy László professzor emlékére HVG–ORAC Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2007.

Farkas Ákos – Róth Erika: A büntetőeljárás. CompLex Kiadó Jogi és Üzleti Tartalomszolgáltató Kft., Budapest, 2007.

Farkas Ákos: Mentőöv a büntető igazságszolgáltatásnak: vádalku az USA-ban. In: Nagy Ferenc (szerk.): Ad futuram memoriam. Tanulmányok Cséka Ervin 85. születésnapja tiszteletére. Szeged, Pólay Elemér Alapítvány. 2007.

Fenyvesi Csaba: A védőügyvéd. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 2002.

Fenyvesi Csaba – Herke Csongor – Tremmel Flórián: Új magyar büntetőeljárás, Dialóg Campus kiadó, Budapest–Pécs, 2008.

Finkey Ferenc: A magyar büntető perjog tankönyve. Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1916.

Friedmann Bernát: A népbírák és esküdtszékek intézménye tekintettel hazai viszonyainkra, s büntetőeljárásunk reformjára, Budapest, 1876.

Fogarasi József: A bírósági ülnökök jogállása, Magyar Polgármester 10. évfolyam 3. szám

Földi András – Hamza Gábor: A római jog története és intézményei, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1996.

Gácsi Anett Erzsébet: A mérgezett fa gyümölcse doktrína és az ezüsttálca elve. Magyar Jog 2015/2.

Grósz Tamás: A szakértői bizonyítás megújításának kísérlete Angliában és Walesben. Büntetőjogi Szemle/ 2013/1-2.

Germela Zoltán: Vádalku – az amerikai modell. Magyar Jog 1993/6.

Gordon Mahler: Az amerikai büntetőeljárás vázlata. In: Tóth Mihály (szerk.) Büntető eljárásjogi olvasókönyv. Osiris Kiadó, Budapest, 2003.

Gödöny József: Bizonyítás a nyomozásban. Közgazdasági és Jogi Kiadó, Budapest, 1968.

Gönczi Katalin – Horváth Pál – Stipta István – Zlinszky János: Egyetemes jogtörténet, Nemzeti Tankönyvkiadó Rt., Budapest, 1997.

Gönczöl Katalin: A bűnözés és bűnmegelőzés Magyarországon a rendszerváltás időszakában. Magyar Jog 1991/11. 646. o.

Hajnik Imre: Egyetemes európai jogtörténet a középkor kezdetétől a francia forradalomig, Athenaeum Kiadó, Budapest, 1899, 5. kiadás

Hajdu Lajos: Bűnözés és büntetésbíraskodás a XVIII. század hetvenes éveinek Magyarországon. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1996.

Hamza Gábor: Az Amerikai Egyesült Államok alkotmányfejlődése és Európa. In: Hamza Gábor: „Nem akarunk csonka Európát...”. Politikai, történelmi, jogi tanulmányok, cikkek és esszék. Elektra Kiadóház, Budapest, 2002.

Herke Csongor: Bíróság elé állítás. Jura 2000/1-2.

Herke Csongor: Megjegyzések a büntetőeljárás törvény módosításához. Rendészeti Szemle, 2006/7-8.

Herke Csongor: Megállapodások a büntetőperben, Monográfia Kiadó, Pécs, 2008.

Herke Csongor: A német és az angol büntetőeljárás alapintézményei, Egyetemi jegyzet, Pécs, 2011.

Herke Csongor – Fenyvesi Csaba – Tremmel Flórián: A büntető eljárásjog elmélete, Dialóg Campus Kiadó, Budapest – Pécs, 2012.

Herke Csongor: A francia és az olasz büntetőeljárás alapintézményei. PTE ÁJK, Pécs 2013.

Horváth Pál (szerk.): Az Európa-jog ősforrásai. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2003.

- Kállay István: Városi bíraskodás Magyarországon 1686-1848, Osiris Kiadó, Budapest, 1996.
- Kelemen Ágnes: A vádalku illetve megegyezés az Amerikai Egyesült Államok igazságszolgáltatásában. Magyar Jog 1990/10.
- Kelemen Ágnes: Az oportunitás eljárási intézményei és gyakorlati tapasztalatai Angliában. Külföldi Jogi Szemle 1990/2.
- Kelemen Ágnes: Az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának ajánlása és a Magyarázó Megjegyzések a büntetőeljárás egyszerűsítése tárgyában. Magyar Jog 1991/12.
- Kelemen Ágnes: A bizonyítás egyes kérdései a büntető eljárásban Angliában. Magyar Jog, 1991/8.
- Kertész Imre – Pusztai László: Quo vadis büntetőeljárás? Jogtudományi Közlöny 1992/4.
- Kertész Imre: Megállapodás az elkövetővel, Belügyi Szemle 1993/10.
- Király Tibor: A védelem és a védő a büntetőügyekben, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1962.
- Király Tibor: A kihallgatás rendszere a tárgyaláson. Magyar Jog 1968/4.
- Király Tibor: Bizonyítás a készülő büntetőeljárás kódexben. Kriminológiai Közlemények 54. Magyar Kriminológiai Társaság, Budapest, 1996.
- Kis László: A büntetőeljárás törvény első éve. Debreceni konferenciák IV. Debrecen, 2005.
- Kisteleki Károly–Lővétei István–Nagyné Szegvári Katalin–Rácz Lajos–Schweizer Gábor–Tóth Ádám: Egyetemes állam- és jogtörténet, Ókor – feudális kor, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft. 1998.
- Kovács Tamás: A bűnösség vélelme, Ügyvédek Lapja, LII. évfolyam 2. szám
- Köpf Eszter Mária: Az angol és holland büntetőeljárás mint az akkuzatórius és az inkvizitórius modell egy-egy tipikus példája. Magyar Jog 2000/4.

Kukorelli István (szerk.): Alkotmánytan, Osiris Kiadó, Budapest, 2002.

Kulcsár Kálmán: A népi ülnöki részvétel vizsgálata. A népi ülnök részvétele a bírói ítélezésben, Magyar Tudományos Akadémia Állam- és Jogtudományi Intézetének Kiadványai, Budapest, 1971.

Máthé Gábor: A magyar burzsoá igazságszolgáltatási szervezet kialakulása 1867-1875, Akadémia Kiadó, Budapest, 1982.

Márki Zoltán: Az új büntetőeljárás törvény és újdonságai. Belügyi Szemle 2003/7-8.

Márki Zoltán: A büntetőeljárás megújulásának lehetőségei. Ügyvédek Lapja 2014/4.

Mezey Barna: A büntetőhatalom és a magyar liberalizmus – A büntetőhatalom és a büntető kodifikáció az első liberális nemzedék gondolkodásában. In. Mezey Barna (szerk.): Hatalommegosztás és jogállamiság, Osiris Könyvkiadó, Budapest, 1998.

Molnárné Mészáros Noémi: Gondolatok a tárgyalás mellőzéséről.

<http://ujbtk.hu/dr-molnarne-dr-meszaros-noemi-gondolatok-a-targyalas-mellozeserol/>

Nagy Anita: A büntetőeljárás egyszerűsítésének, gyorsításának történeti fejlődése az 1896. évi XXXIII. tc.-től az 1951. évi III. törvényig. Sectio Juridica et Politica, Miskolc, Tomus XXII. 2004.

Nagy Anita: A büntetőeljárás egyszerűsítése és gyorsítása. In: Szabó Krisztián (szerk.) Az új büntetőeljárás törvény első éve. Konferencia-előadások Debrecen, 2005.

Nagy Anita: Büntetőeljárás gyorsító rendelkezések az Emberi Jogok Európai Egyezményében, az Európai Tanács Miniszteri Bizottságának ajánlásaiban, az Európai Unióban és a hazai jogalkotásban. Miskolc, Bíbor Kiadó, 2008. 48.

Nagyné Szegvári Katalin: Fejezetek az Amerikai Alkotmány történetéből, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2002.

Nagy Ferenc–Tokaji Géza: A Magyar Büntetőjog Általános Része. Korona Kiadó, Budapest, 1998.

- Nánási László: A büntetőeljárás törvény egyes új jogintézményei. *Ügyészek lapja* 1998/6.
- Nyíri Sándor: A bizonyítási eszközökre vonatkozó tilalmak az új Büntetőeljárás törvényben. *Magyar Jog* 2001/4.
- Pápai-Tarr Ágnes: Vádalku – az amerikai és a magyar valóság. *Jogelméleti Szemle* 2011/1.
- Pápai-Tarr Ágnes: A büntetőeljárás gyorsításáról. Gondolat Kiadó, Budapest, 2012.
- Pápai-Tarr Ágnes: Büntetés kiszabási anomáliák a tárgyalásról lemondás körül. In: Elek Balázs, Háger Tamás, Tóth Andrea Noémi (szerk.): *Igazság, ideál és valóság. Tanulmányok Kardos Sándor 65. születésnapja tiszteletére.* Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar Büntető Eljárásjogi Tanszéke, Debrecen, 2014. 299. o.
- Pócza Róbert: A bírói aktivizmus helyett tisztességes eljárást. *Magyar Jog* 2007/4.
- Posfai Károly: A bíróságok szervezéséről, különös tekintettel a bírósági választási rendszerre, Pest, *Jogtudományi Közlöny* 1868/20.
- Pusztai László: Az új olasz büntető eljárási törvény a hazai kodifikáció nézőpontjából, *Magyar Jog* 1981/4.
- Rácz Attila: A népi ülnöki intézmény és fejlesztésének elvi-gyakorlati kérdései a szocialista országokban. In: *A népi ülnök részvétele a bírói ítékezésben,* Magyar Tudományos Akadémia Állam- és Jogtudományi Intézetének Kiadványai, Budapest, 1971.
- Révész Judit: A vádalku alkalmazásának tapasztalatai az Amerikai Egyesült Államokban. *Jogtudományi Közlöny* 1999/6.
- Sléder Judit: A büntetőeljárás megindítása. Doktori értekezés. Pécs, 2010.
- Stipta István: A magyar bírósági rendszer története, Multiplex Media – Debrecen University Press, 1998.
- Szabó Imre: A burzsoá állam- és jogbölcselet Magyarországon, Akadémia Kiadó, Budapest, 1955.
- Szabó András: A büntetőjog reformja. G & G Kiadó, Budapest, 1992.

Szabóné Nagy Teréz: A büntető igazságszolgáltatás hatékonysága. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1985.

Szent István törvényeinek XII. századi kézírata az Admonti Kódexben (Hasonmás kiadás), Helikon Kiadó, Gyomaendrőd, 1988.

Toma Andor: A bíróságok szervezéséről, Jogtudományi Közlöny 1868/25.

Trávník Antal: Bírósági szervezés hazánkban, Jogtudományi Közlöny 1868/6.

Tremmel Flórián: Magyar büntetőeljárás. Dialóg Campus Kiadó. Budapest – Pécs, 2001.

Tremmel Flórián: Bizonyítékok a büntetőeljárásban. Dialóg Campus Kiadó Budapest – Pécs, 2006.

Tremmel Flórián: A büntetőeljárás alapelvei az új Alaptörvény tükrében, In: Drinóczi Tímea (szerk.) Magyarország új alkotmányossága. Pécs: PTE Állam és Jogtudományi Kar, 2011.

Tóth Mihály: A „magyar Miranda” első néhány éve. In: Erdei Árpád (szerk.) Tények és kilátások, Tanulmányok Király Tibor tiszteletére, Budapest, 1995. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.

Tóth Mihály: Erózió vagy kiteljesedés? Fundamentum 2008/1.

KÜLFÖLDI SZERZŐK

Alschuler, Albert W.: The Prosecutor's Role in Plea Bargaining. The University of Chicago Law Review 36., 1968.

Alschuler, Albert W.: Plea Bargaining and Its History. Columbia Law Review, 1979.

Bacigal, Ronald J.: Criminal law and procedure: an introduction. Albany, New York, West/Thomson Learning, 2002.

Blackstone, William: Commentaries on the Laws of England. The 6. ed. London, 1774. Book. I.

Barclay, Gordon C.: The Criminal Justice System in England and Wales, Kriminológiai Közlemények 51. A modern büntetőpolitika problémái Nagy-Britanniában, Magyar Kriminológiai Társaság, Budapest, 1995.

Borasi, Ivan: Patteggiamento. Altalexperia – Enciclopedia Giuridica Online. 10. 5. 2013.

Burhoff, Detlef: Wirksamkeit von Urteilsabsprachen über einen Rechtsmittelverzicht. Prozessrecht aktiv 07/2005.

Burhoff, Detlef: Regelung der Verständigung im Strafverfahren. Zeitschrift für die Anwaltspraxis 23/2009.

Burhoff, Detlef: Richterliches Schweigen in der Hauptverhandlung gibt keine Absprache
<http://blog.burhoff.de/2014/01/richterliches-schweigen-der-hauptverhandlung-bringt-keine-absprache/>

Burhoff, Detlef: Verständigung/Absprache – ein Rechtsprechungs-marathon
<http://blog.burhoff.de/2014/01/verstaendigungabsprache-ein-rechtsprechungs-marathon/>

Burhoff, Detlef: Sich “verständigen” ist schwierig
<http://blog.burhoff.de/2013/12/pflichti-7-sich-verstaendigen-ist-schwierig/>

Burhoff, Detlef: Lass uns darüber reden, aber nur, wenn es etwas zu erzählen gibt
<http://blog.burhoff.de/2013/10/lass-uns-drueber-reden-aber-nur-wenn-es-etwas-zu-erzaehlen-gibt/>

Böttner, Sascha: Ein häufiger Deal begründet die Revision
<http://www.strafrecht-bundesweit.de/strafrecht-blog/ein-haeufiger-fehler-beim-deal-begrueudet-die-revision/>

Böttner, Sascha: Verständigung im Strafprozess verfassungsgemäß
<http://www.strafrecht-bundesweit.de/strafrecht-blog/verstaendigung-im-strafprozess-verfassungsgemaess/>

Böttner, Sascha: Die Verständigung / Deal und die Protokollierung
<http://www.strafrecht-bundesweit.de/strafrecht-blog/die-verstaendigung-deal-und-die-protokollierung/>

Connidis, Ingrid Arnet: Rethinking Criminal Justice Research: A system Perspective. Holt, Rinehart and Winston of Canada Limited 1982.

Cortes, F. A. Przeworski, J. Srague: System Analysis for Social Scientist, Toronto, 1974, John Wiley and Sons.

Damaška, M. R.: Evidentiary Barriers to Conviction and Two Models of Criminal Procedure: A Comparative Study. University of Pennsylvania Law Review 1973.

Dielmann, H. J.: „Guilty Plea” und „Plea Bargaining” im amerikanischen Strafverfahren- Möglichkeiten für den deutschen Strafprozess. Goltdammer’s Archiv für Strafrecht, 1981.

Flecher, G. P. – Sheppard, S.: American Law in a Global Context. Oxford University Press, New York, 2005.

Frase, Richard: Comparative Criminal Justice as a Guide to American Law Reform: How the French Do It, How Can We Find Out and Why Should We Care? Californai Law Review, 1990.

Frase, Richard: „Comparative Criminal Justice as a Guide to American Law Reform: How the French Do It, How Can We Find Out and Why Should We Care? California Law Review 1990.

Friedman, Lawrence M.: Plea Bargaining in Historical Perspective. Law and Society Review, 1979, 7.

Fortescue, John: De laudibus Legum Angliae, 1470. S. B. Chrimes, 1942.

Gillespie, Alisdair: The English Legal System. Oxford, Oxford University Press, 2007.

Goodpaster, Gary: „Ont the theory of American adversary criminal trial”, The Journal of Criminal Law and Criminology, 1987/1.

Hassemer, Winfried–Hippler, Susanne: Informelle Absprachen in der Praxis des deutschen Strafverfahrens, StV 1986.

Herrmann, Joachim: Modellele a büntetőeljárás reformjához Kelet-Európában: összehasonlító jogi megközelítés, Magyar Jog 1997/6.

Ivaldo, Fabrizio: Il patteggiamento della pena. Il Vostro Giornale (IVG.it) 04. 07. 2009.

Janisch, Wolfgang: Viele Richter kungeln am Strafrecht vorbei, 2012. november 2., Süddeutsche.de

Küpper, Georg: Konflikt oder Konsens? Humboldt Forum Recht 2007/14.

Leng, Roger: The Remoulding of Criminal Justice in England in the 1990s. Lévay Miklós (szerk.): Kriminálpolitika és büntető igazságszolgáltatás Nagy-Britanniában a 90-es években Bíbor Kiadó, Miskolc, 2000.

Lynch, Timothy: The Case Against Plea Bargaining. Regulation, 2003.

McEwan, Jenny: Evidence and Adversarial Process – The Modern Law. Hart, Oxford, 1998.

Murmann, Uwe: Reform ohne Wiederkehr – Die gesetzliche Regelung der Absprachen im Strafverfahren, ZIS 10/2009.

Müller, Egon: Kommentar, Jahrbuch für Neue Politische Ökonomie, hrsg. von Schmidtchen, Dieter, u. a., Bd. 15. Vom Hoheitsstaat zum Konsenzualstaat, Tübingen, 1996.

Mannozi, Grazia: Gli effetti collaterali dell' ex-Cirielli. Lavoce.info 29. 05. 2006.

May, Richard – Powles, Steven: Criminal Evidence. Sweet & Maxwell, London, 2004.

Vidmar, Neil: World Jury Systems, New York, Oxford University Press 2000.

Ott, Claus– Schäfer, Hans-Bernd: „Plea bargaining” – der „Deal” im Strafprozeß, Jahrbuch für Neue Politische Ökonomie, hrsg. von Schmidtchen, Dieter, u. a., Bd. 15. Vom Hoheitsstaat zum Konsenzualstaat, Tübingen, 1996.

Pizzi, William T.– Montagna Mariangela: The Battle to Establish an Adversarial Trial System in Italy. Michigan Journal of International Law, 2004.

Jackson, Richard Meredith.: The Machinery of Justice in England, Cambridge, 1944.

Rubinstein, Michael L.– White Teresa J.: Alaska's Ban on Plea-Bargaining. In: McDonald William F. – Cramer James A.: Plea-Bargaining. Georgetown, 1980.

Rutheford, Andrew: Introductory Report In Interactions within the Criminal Justice System. In Reports presented to the seventeenth Criminological Research Conference (1986) Collected Studies in Criminological Research Volume XXV. Strasbourg, 1987, Concil of Europe Publications Section

Scott, Robert E. – Stuntz, William J.: Plea Bargaining as Contact. The Yale Law Journal, 1992.

Sandefur, Timothy: In Defense of Plea Bargaining. Regulation, 2003.

Schünemann, Bernd: Absprachen im Strafverfahren? Grundlagen, Gegenstände und Grenzen. Gutachten B für den 58. Deutschen Juristentag, München 1990.

Schünemann, Bernd: Absprachen im Strafverfahren – Zentrale Probleme einer künftigen gesetzlichen Regelung, AnwBl 7/2006.

Schünemann, Bernd: Die Verständigung im Strafprozess – Wunderwaffe oder Bankrotterklärung der Verteidiger? NJW 1989.

Spencer, Maureen – Spencer, John: Evidence. Oxford, Oxford University Press, 2005.

Toulemon, F. Larnaude André: La question du jury c. tanulmány előszava, Párizs, 1930.

Tscherwinka, Ralf: Absprachen im Strafprozess, Frankfurt am Main, 1995.

Burger, Warren Earl: State of the Judiciary. American Bar Association Journal, 1970.

Whitebread, Charles: Criminal Procedure: An Analysis of Constitutional Cases and Concepts. New York, Foundation Press, 1980.

INTERNETES FORRÁSOK

- http://hvg.hu/itthon/20130108_Felmentettek_első_fokon_az_Eclipseügy_va
- <http://www.origo.hu/itthon/20130528-elkezdtek-az-uj-buntetoeljarasi-torveny-kidolgozasat.html>
- <http://www.latein-pagina.de/iexplorer/hexen1/carolina.htm>
- http://birosag.hu/sites/default/files/allomanyok/birosagi_hirek/obhe_atirat_be_koncepciorol.pdf
- http://it.wikipedia.org/wiki/Lex_Iulia_iudiciorum_publicorum
- <http://jog.unideb.hu/documents/tanszekek/jogtorteneti/romai-jogi-anyagok/eu-sachsenspiegel-10-print.pdf>
- http://hungarian.hungary.usembassy.gov/constitution_in_hungarian.html
- <http://legal-dictionary.thefreedictionary.com/judicial+review>
- <http://www.1000ev.hu/index.php>
- http://www.agr.unideb.hu/ebook/allatelettan/a_homeosztzis_a_bels_krnyezet_llandsga.html
- <http://www.law.yale.edu/faculty/mirjandamaska.htm>
- <http://sociology.uwo.ca/people/profiles/Connidis.html>
- <http://www.europatanacs.hu/pdf/CmRec%2887%2918.pdf>
- [http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-101739#{"itemid":\["001-101739"\]}\]](http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-101739#{)
- <http://www.ulnokok.hu/home.aspx>
- http://fovarositorvenyszek.birosag.hu/sites/fovarositorvenyszek.birosag.hu/files/field_attachment/fbbk_0.pdf
- <http://jesz.ajk.elte.hu/bado1.html>
- [http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-101739#{"itemid":\["001-101739"\]}\]](http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-101739#{)
- <http://mek.oszk.hu/00000/00060/html/033/pc003325.html>
- https://e-justice.europa.eu/content_ordinary_courts-18-at-hu.do?member=1
- https://e-justice.europa.eu/content_ordinary_courts-18-be-hu.do?member=1
- http://www.legifrance.gouv.fr/affichCodeArticle.do;jsessionid=F13A1D4E8B6FF42D52DD3CDF885013D7.tpdjo13v_1?idArticle=LEGIARTI000006576065&cidTexte=LEGITEXT000006071154&dateTexte=20140316
- <http://www.jema.hu/article.php?c=101>

- <http://www.uscourts.gov/multimedia/podcasts/Landmarks/MirandavArizona.aspx>
<http://www.law.cornell.edu/supremecourt/text/384/436>
- http://www.law.cornell.edu/rules/frcmp/rule_32
- <http://www.courtroomadvice.co.uk/presentence-reports.html>
- <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1999/23/contents>
- http://www.law.cornell.edu/rules/fre/rule_601
- https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/229043/0829.pdf
- https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/260369/govt-resp-experts-evidence.pdf
- <http://www.parlament.hu/irom36/5061/5061-01m.htm>
- <http://swarb.co.uk/regina-v-turner-cacd-1970/>
- http://www.law.cornell.edu/rules/frcmp/rule_11
- http://www.law.cornell.edu/rules/fre/rule_410
- <http://www.jstor.org/discover/10.2307/1122051?uid=3738216&uid=2&uid=4&sid=21103672944451>
- http://hungarian.hungary.usembassy.gov/constitution_in_hungarian.html
- <http://supreme.justia.com/cases/federal/us/395/238/case.html#243>
- <http://supreme.justia.com/cases/federal/us/426/637/case.html#644>
- <https://www.casetext.com/case/harned-v-henderson-2/>
- <https://casetext.com/case/us-v-kahn-3/>
- <http://law.justia.com/cases/federal/appellate-courts/F2/587/433/37661/>
- <http://www.law.cornell.edu/supct/html/96-667.ZO.html>
- <http://www.law.cornell.edu/supremecourt/text/404/257>
- <http://supreme.justia.com/cases/federal/us/404/257/case.html>
- <https://lawweb.colorado.edu/profiles/pubpdfs/pizzi/PizziMJIL.pdf>
- http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_HUN.pdf
- <http://www.altalex.com/index.php?idnot=57530>
- <http://www.altalex.com/index.php?idnot=36811>
- http://www.altalex.com/index.php?azione=Nuovo_documento&idnot=2868#capo1
- <http://www.ivg.it/2009/07patteggiament/>
- <http://www.camera.it/parlam/leggi/03134l.htm>
- <http://www.ristretti.it/areestudio/giuridici/studi/mannozzi/index.htm>
- <http://www.gesetze-im-internet.de>

- <http://www.servat.unibe.ch/dfr/bs043195.html>
- http://www.anwaltsblatt.de/archiv2/pdf/jahrgang_06/07-06.pdf
- http://www.unisaarland.de/fak1/fr12/schmidtchen/old/lehre/WS%2001_02/0102_oar_Hahn%20Verstaendigung%20im%20Strafverfahren.pdf,
- <http://juris.bundesgerichtshof.de/cgi-bin/rechtsprechung/document.py?Gericht=bgh&Art=en&sid=f81f139209564c39892116ac70e075e6&nr=32382&pos=0&anz=1>
- <http://www.hrr-strafrecht.de/hrr/3/04/gsst-1-04.php>
- <http://www.iww.de/pak/archive/pak-07-2005>
- <http://dejure.org/gesetze/StPO/153a.html>
- <http://www.humboldt-forum-recht.de/deutsch/14-2007/bitrag.html#fn1>
- http://www.bundesrat.de/cln_051/SharedDocs/Drucksachen/2006/0201-300/235-06_28B_29,templateId=raw,property=publicationFile.pdf/235-06%28B%29.pdf
- http://www.zis-online.com/dat/artikel/2009_10_363.pdf
- http://www.burhoff.de/insert/?/veroeff/aufsatz/zap_F22_S477.htm
- <http://www.buzer.de/s1.htm?g=stpo+3.8.2009&a=35a>
- <http://www.buzer.de/s1.htm?g=Gesetz+zur+Regelung+der+Verst%C3%A4ndigung+im+Strafverfahren&f=1>
- <http://dejure.org/gesetze/JGG/2.html>
- http://www.burhoff.de/insert/?/veroeff/aufsatz/zap_F22_S477.htm.
- <http://www.bundesverfassungsgericht.de/pressemitteilungen/bvg12-071>
- <http://www.sueddeutsche.de/politik/strafprozessregeln-zum-deal-viele-richter-kungeln-am-strafrecht-vorbei-1.1512195>
- http://www.deutschlandfunk.de/der-deal-mit-der-wahrheit.724.de.html?dram:article_id=240854
- <http://www.spiegel.de/panorama/justiz/verfassungsgericht-billigt-deal-im-straftprozess-a-889598.html>
- http://www.bundesverfassungsgericht.de/entscheidungen/rs20130319_2bvr262810.html
- https://www.neuerichter.de/fileadmin/user_upload/fg_strafrecht/StrR-2013-03-21_BVerfG-Entscheidung_Deal.pdf
- <http://juris.bundesgerichtshof.de>
- <http://blog.strafrecht.jurion.de/2014/01/richterliches-schweigen-der-hauptverhandlung-bringt-kein-absprache/>

- <http://www.strafrecht-bundesweit.de/strafrecht-blog/verstaendigung-im-straftprozess-verfassungsgemaess/>
- <http://blog.strafrecht.jurion.de/2014/01/verstaendigungsabsprache-ein-rechtsprechungs-marathon/>
- <http://blog.strafrecht.jurion.de/2013/12/pflichti-7-sich-verstaendigen-ist-schwierig/>
- <http://www.strafrecht-bundesweit.de/strafrecht-blog/ein-haeufiger-fehler-beim-deal-begrundet-die-revision/>
- <http://www.strafrecht-bundesweit.de/strafrecht-blog/die-verstaendigung-deal-und-die-protokollierung/>
- <http://blog.strafrecht.jurion.de/2013/10/lass-uns-drueber-reden-aber-nur-wenn-es-etwas-zu-erzaehlen-gibt/>
- http://birosag.hu/sites/default/files/allomanyok/birosagi_hirek/obhe_atirat_be_konceptiorol.pdf
- <http://ujbtk.hu/dr-molnarne-dr-meszaros-noemi-gondolatok-a-targyalas-mellozeserol/>
- http://mklu.hu/hnlp14/wp-content/uploads/farkasil/2013/11/ogy_beszamolo_2013.pdf
- <http://www.birosag.hu/print2020>
- <http://www.mklu.hu/repository/mkudok2725.pdf>
- www.mabie.hu
- http://birosag.hu/sites/default/files/allomanyok/birosagi_hirek/obhe_atirat_be_konceptiorol.pdf,
- <http://www.parlament.hu/irom39/01498/adatok/fejezetek/08.pdf>
- http://www.mklu.hu/pdf/ogy_besz/ogy_beszamolo_2012.pdf
- http://www.debrecenijogimuhely.hu/archivum/4_2009/t_9553_torvenyjavaslat_a_bunteoeljarasrol/

JOGFORRÁSOK

- 1896. évi XXXIII. törvény
- 1949. évi XI. törvény
- 1951. évi III. törvény
- 1954. évi II. törvény
- 1954. évi V. törvény
- 1962. évi 8. tvr.
- 1973. évi I. törvény

- 1981. évi 689. számú törvény
- 1998. évi XIX. törvény
- 2002. évi I. törvény
- 2006. évi LI. törvény
- 2011. évi LXXXIX. törvény
- 2011. évi CLXII. törvény
- 2011. évi CLXI. törvény
- 2012. évi I. törvény
- 2012. évi C. törvény
- 2013. évi V. törvény
- 2013. évi CCXXX. törvény
- A legfőbb ügyész 11/2003 (ÜK.7.) LÜ utasítása
- Codice di procedura penale (Olaszország)
- Az 1981. évi 689. számú törvény (Legge di depenalizzazione, Olaszország)
- Az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának R (92) 17. számú, a büntetéskiszabás egyöntetűségéről szóló Ajánlása.
- Code de procédure pénale (Franciaország)
- Codice Penale (Olaszország)
- Federal Rules of Evidence
- Jugendgerichtsgesetz (Németország)
- Magyarország Alaptörvénye
- Az Amerikai Egyesült Államok Alkotmánya
- R (87) 18. sz. Ajánlás a büntetőeljárás egyszerűsítéséről (Európa Tanács)
- Strafprozessordnung (Németország)
- Strafgesetzbuch (Németország)
- Szent István I. dekrétuma
- Youth Justice and Criminal Evidence Act

BÍRÓSÁGI HATÁROZATOK

- A Kúria 56/2007. BK számú véleménye
- A Kúria 100/2012. BK számú véleménye
- A Kúria 4/1999 számú Büntető jogegységi határozata
- 67/1995. (XII. 7.) AB határozat.

- BH 1984. 484.
- BH 1992. 577.
- BH 1995. 291.
- BH 1996. 353.
- BH 1996. 246
- BH 1998. 267.
- BH 2003. 56.
- EBD 2012. B. 34.
- BH 2013. 62.
- BH 2013. 185.
- 5 U.S. 137, 1 Cranch 137, 2 L. Ed. 60 (1803)
- 410 U.S. 113, 93 S. Ct. 705, 35 L. Ed. 2d 147
- Taxquet v Belgium, 926/05
- Miranda v Arizona 1966 (384 U.S. 436)
- Murray v Egyesült Királyság (1994)
- Condrón kontra Egyesült Királyság (2000)
- [1970) 2 QB 321, (1970) 2 All ER CA, (1970) 54 Cr App R 352]
- 130. S. Ct. 1473 (2010)
- 304. U.S. 458, 304 U.S. 464 (1938)
- 394. U.S. 459 (1969)
- 395. U.S. 238 (1969)
- 426 U.S. 637 (1976)
- 588 F. 2d. 12 (2d Cir. 1978)
- 5 Cir. 588. F. 2d 964 (1979)
- 5 Cir. 568. F. 2d 1229 (1978)
- 5 Cir. 566. F. 2d 977. 7 (1978)
- 587. F. 2d 433 (1978)
- 397 U.S. 742, 755, 90 S. Ct. 1463, 25 L. Ed. 2d 747 (1970)
- 404 U.S. 257, 263, 92 S. Ct. 495, 30 L. Ed. 2d 427 (1971)
- 520 U.S. 670 (1997)
- 404 U.S. 257 (1971)
- 547 U.S. 586 (2006)
- Semmítőszék SS. UU. 10372/1995. sz. határozata (Olaszország)
- Semmítőszék SS. UU. 5777/1992. sz. határozata (Olaszország)

- Semmítőszék II. Büntetőtanács 8109/2013. sz. határozata (Olaszország)
- Semmítőszék II. Büntetőtanács 528/2005. sz. határozata (Olaszország)
- Semmítőszék VI. Büntetőtanács 10857/2007. sz. határozata (Olaszország)
- Semmítőszék SS.UU. 17781/2006. sz. határozata (Olaszország)
- Semmítőszék SS.UU. 31/2001. sz. határozata (Olaszország)
- Semmítőszék SS.UU. 17781/2006. sz. határozata (Olaszország)
- Semmítőszék SS.UU. 31/2001. sz. határozata (Olaszország)
- Semmítőszék SS.UU. 35738/2010. sz. határozata (Olaszország)
- A német Alkotmánybíróság 2 BvR 2628/10 számú döntése
- A német Alkotmánybíróság 2 BvR 2883/10 számú döntése
- A német Alkotmánybíróság 2 BvR 2155/11 számú döntése
- A német Szövetségi Legfelsőbb Bíróság (továbbiakban: BGH) BGHSt. 43, 195. számú döntése
- A BGH GSSSt 1/04 számú döntése
- A BGH NStZ 04, 577 számú döntése
- A BGH StV 04, 470 számú döntése
- A BGH 2StR.267/13 számú döntése
- OLG Celle (Celle Tartományi Legfelsőbb Bíróság) 31 Ss 35/13 számú döntése
- BGH 5 StR 411/13 számú döntése
- BGH 4 StR 273/13 számú döntése

EGYÉB

- A Legfőbb Ügyészség által közzétett „Bűnözés és igazságszolgáltatás” című kiadványok (2013. és 2014. év)

A MUNKA TÉMAKÖRÉBŐL KÉSZÍTETT PUBLIKÁCIÓK JEGYZÉKE

A laikus elemek részvétele a büntető bíráskodásban. Büntetőjogi Szemle 2014/2. 69-76. o.

Az oportunitás elvének érvényesülése Németországban: az ún. büntetőeljárás megállapodás kialakulása, szabályozása, valamint az alkalmazás során felmerülő problémák. Magyar Jog 2014/6. 360-371. o.

A „vádalku” jogintézményét érintő kérdések az Amerikai Egyesült Államok hatályos szabályainak tükrében. Iustum Aequum Salutare X. 2014. 3. 65-94. o.

Az angolszász és a kontinentális eljárási rendszer elemeinek keveredése – Szemelvények az olasz büntetőeljárás törvény megegyezésre vonatkozó szabályaiból. Ügyészek Lapja 2014/5. 87-97. o.

Gondolatok a tárgyalásról lemondás jogintézményéről. Büntetőjogi Szemle (elfogadott tanulmány)

EGYÉB PUBLIKÁCIÓK

A vezető állású munkavállalókra vonatkozó munkajogi szabályozás változása – jogértelmezési problémák a gyakorlatban. Ügyészek Lapja 2014/1 21-45. o.